

DAVID AND SYLVIA STEINERYIZKOR BOOK COLLECTION

STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY

NO. 14227

Pruzhany Memorial Book

Pinkes fun der shtetl Pruzshene

THE NEW YORK PUBLIC LIBRARY – NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
YIZKOR BOOK PROJECT

NEW YORK, NEW YORK AND AMHERST, MASSACHUSETTS

THE STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY PROVIDES
ON-DEMAND REPRINTS OF MODERN YIDDISH LITERATURE

©2003 THE NEW YORK PUBLIC LIBRARY AND
THE NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER

MAJOR FUNDING FOR THE
YIZKOR BOOK PROJECT WAS PROVIDED BY:
Harry and Lillian Freedman Fund
David and Barbara B. Hirschhorn Foundation
David and Barbara Margulies
The Nash Family Foundation
Harris Rosen
David and Sylvia Steiner
Ruth Taubman

Original publication data

AUTHOR Urinski, G. (Gershon), 1888-1940.
TITLE Pinkes fun der shtet Pruzshene.
IMPRINT Pruzshene : "Pinkos", 1930.
DESCRIPT 327 p. : ill., map., ports. ; 25 cm.
SUBJECT Jews -- Belarus -- Pruzhany.
 Pruzhany (Belarus) -- Ethnic relations.
ADD'L NAME Wolanski, M.
 Tsukerman, N. (Noah), 1905-

THIS BOOK MEETS A.N.S.I. STANDARDS FOR
PAPER PERMANENCE AND LIBRARY BINDING.

PRINTED IN THE U.S.A.

למסלע פון
ס' / 1-19
22 ז' / 18

פ נ ק ס

פון דער שטאט פרוזשענע.

רעדאקציע-קאמיסיע:

ג. אוריןסקי, מ. וואלאנסקי, נ. צוקערמאן.

Printed in Poland

געדרוקט אין 600 עקזעמפלארן

פּרױזשענע — — 1930

PAMIĘTNIK miasta PRUŻANY

Wydawnictwo „Pinkos“

PRUŻANA — 1930

Składano w Zecerni „Pinkos“

Drukarnia Sejmiku Prużańskiego

צוטרעטנדיק ארויסצוגעבן דעם פנקס פון דער שטאָט פרוזשענע, האבן מיר זיך געשטעלט פאר א ציל צו געבן א בילד פון דער פארגאנגענהייט און געגנווארט פון אונדזער שטאָט.

אלס מאטעריאלן צו אונדזער ארבעט האָבן אונדז געדינט: דער פנקס פון דער היגער חברה-קדישא, ספר החיים, פנקס פון פרוזשענער קהל, א קאָפיע פון פרייווילעגיעס, וועלכע פרוזשענער יידן האָבן בא-קומען פון פוילישע קיניגן. חוץ דעם א גאנצע ריי אנדערע דאָקומענטן, ארויס-גענומענע פון ארכיוון, אָדער געדרוקטע אין פאַרשיידענע אויסגאַבן, ווי אויך מסורות שבעל-פה און דערציילונגען פון עדי-ראיה.

מיר האָבן געזאַמלט ידיעות און דאָטן וועגן עקאָנאָמישן מצב פון דער באַפעלקערונג, ווי אויך וועגן געזעלשאַפטלעכן און קולטורעלן לעבן אין אונדזער שטאָט.

באַארבעטנדיק די מאטעריאַלן, האָבן מיר זיך אָנגעשטויסן אויף געוויסע טעקסטן, וועלכע זיינען כאַראַקטעריסטיש צוליב זייער אינהאַלט, אדער שפראַך. מיר האָבן דעריבער געפונען פאַר נויטיק צו ברענגען אייניקע טעקסטן אינ-גאַנצן, אָדער אויסצוגן פון זיי.

אָנגעהויבן די אַרבעט האָט די 7-טע אָפט. פון דער פאַלקס-שול א. נ. י. 6. פריץ (אין שול-יאָר 1926-27) אונטער דער אָנפירונג פון לערער נ. צוקערמאַן. די קינדער האבן ביים לימוד פון געשיכטע געקליבן מאטעריאלן וועגן דעם עבר פון אונדזער שטאָט. די זאַמלונג פון די קינדערשע ארבעטן האָט אויף דער שול-אויסשטעלונג אין יולי 1929 אַרויסגערופן גרויס פאַר-אינטערעסירונג. דאָס האָט אונדז באוויגן צו פאַרברייטערן און פארטיפן די

אָנגעהויבענע

אָנגעהויבענע אַרבעט און צו געבן איר די איצטיקע פאַרם.
 מיר פאַרצייכענען מיט באַפרידיקונג, אַז אונדז איז געלונגען אויסצוגעפינען
 היסטאָרישע דאָקומענטן, פאַרפיקסירן פאַקטן און געשעענישן. איבערגעגעבענע
 פון עדי-ראיה, וועלכע וואלטן געוויס מיט דער צייט געגאנגען לאיבד. מיר
 מוזן אָבער קאָנסטאַטירן מיט באַדויערן, אַז פיל היסטאָרישע דאָקומענטן, וועגן
 וועלכע מיר ווייסן מיט זיכערקייט, אַז זיי האָבן זיך געפונען ביי אונדז אין
 שטאָט, זיינען שוין, ליידער, פאַרלאָרן געגאנגען.
 מיר גלויבן, אַז מיט אונדזערע באַשיידענע כוחות האָבן מיר אַ סך ביי-
 געטראָגן צו דער געשיכטע פון אונדזער שטאָט.

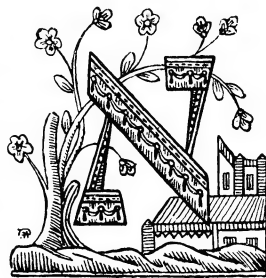
פרוזשענע, סעפטעמבער 1930.

א.

אונדזערע מקורים.

פנקס פון דער „חברה קדישא“

קליין דיק ספר, געבונדן אין לעדער, אלטע אָפגע-
ריבענע דפוס, פארשריבן טיילמאל מיט זקנישער גע-
צוקטער האנטשריפט מיט אפגעבלאקירטן געלן טינט,
טיילמאל מיט אותיות קאליגראפיש געצירקלטע און
מיט שווארצן סופרישן טוש. דאס פאפיר אין גרעסטן
טייל גרוי-געבלעך, טיילווייז בלוי – אלץ האנט-
געשעפט; די סאמע לעצטע דפוס, אן ערך איין
פינפטל פונם דיק, שוין מאדערן פאבריצירט.

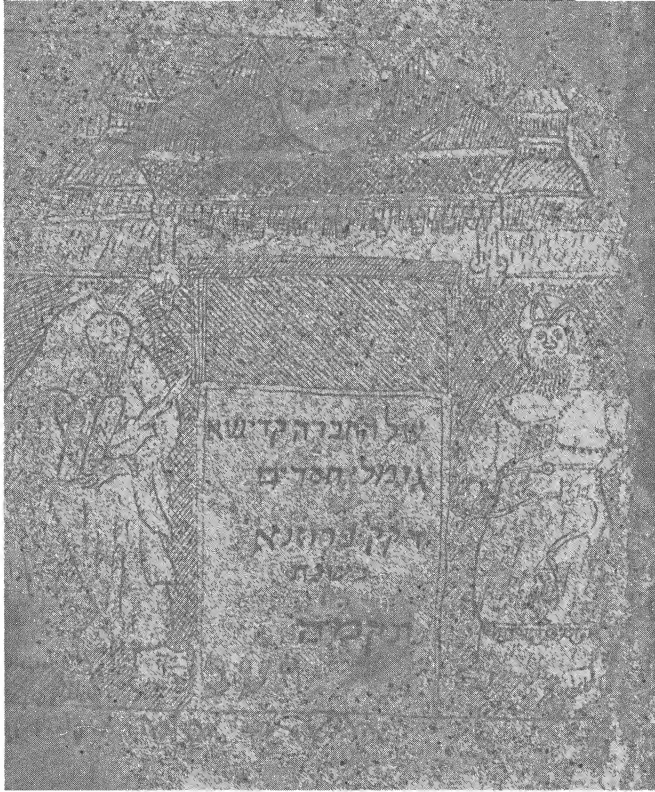

דער פאָרמאט פון פנקס איז 18×14 סאנטי-
מעטער, די דיק צוזאמען מיט די טאוולען 11 סמ. דאס האנטגעצייכנטע שער-
בלאט שטעלט מיט זיך פאָר א שער (טויער), פון איין זייט משה רבינו מיט
די לוחות, פון דער צווייטער – אהרן הכהן מיט די קטורת. אין דער מיט אן
אויפשריפט: „זה הפנקס של החברה קדישא גומלי חסדים דק“ ק
פרו זנא בשנת תקמ“ה. מ’דארף אבער לויט דער דאטע „תקמ“ה“ (1785)
ניט אורטיילן וועגן דעם עלטער פון פנקס, ווייל שוין די פראטאקאלן, וואס
זיינען פארצייכנט אויף די ערשטע זייטלעך, ווייזן פיל עלטערע דאטעס. די
עלטסטע דאטע, וועלכע מיר טרעפן בכלל אין פנקס איז „תס“א“ (1701). אויב
מיר נעמען נאך אין אכט דאס, וואס אין די פראטאקאלן און נאטיצן אויף די
ערשטע זייטן פיגורירן פארשיידענע דאטעס און לגמרי ניט לויטן סדר, קומען
מיר צום באשלוס, אז די דאטע „תקמ“ה“, וואס איז אנגעוויזן אויפן שער-בלאט,
באציט זיך צום יאר, ווען דער פנקס איז איבערגעבונדן געווארן.
הגם די דפוס זיינען נומערירט, דאך איז זיכער, אז דאס נומערירן איז

געשען

געשען נאכן איבערבינדן. דעמאלסט איז אויך געצייכנט געווארן דאס שער-בלאט,
(זע פאקסימילע).

ס'וואלט אבער געווען א טעות צו מיינען, אז דער אנהויב פונ'ם פנקס

שער-בלאט פונ'ם ח"ק-פנקס.

דאטירט זיך פון יאר „תס"א. אויף דער צווייטער זייט פון שער-בלאט געפינען
מיר אזא נאטיץ:

ראיתי בהפנקס הלז שאחד מן הקדמונים יסד הסליחות להחבורה
קדישא ל[א]מר ביום התענית של כ"ט מר חשון בשנת בח"ר לפ"ק
ונאבד מן הפנקס גלל פן כתבנו הסליחות לעד ולזכרון לדורי דורות
ענה השם שחרית י"ב
אזעק אל אלקים ער"ה

אלהים

אלהים אין בלחך בעש"ית
חיים ארוכים ער"ה
עקיבא אזרחי בעש"ית פרקן ישראל נושע
אל נא רפא נא מנחה.

עס הייסט: „איך האב געווען פארשריבן אינ'ם דאזיקן פנקס, אז איינער פון די אמאליקע האט פארפאסט סליחות פאר דער חברה-קדישא צו זאגן אינ'ם טאג פון תענית, כ"ט חשוון, אין יאר בח"ר לפ"ק און עס איז פארלארן געגאנגען א בלאט פון דעם פנקס. דעריבער האבן מיר פארשריבן די סליחות לזכרון אויף דורי דורות" (ווייטער זיינען אויסגערעכנט די סליחות).

בח"ר איז די גמטריא פון ר"י (1450), איז עס א קלארער באווייז, אז אין יאר ר"י האט שוין עקזיסטירט די חברה-קדישא און ס'איז געפירט געווארן א פנקס. צום באדויערן איז דער פנקס, וואס האט ארומגענומען דעם גאנצן משך פון 250 יאר (פון ר"י ביז תס"א) צו אונדז ניט דערגאנגען. ריכטיקער וועט זיין די השערה, אז אט דער דאזיקער פנקס איז מיט דער צייט צעשטאן געווארן, די גרעסטע טייל זיינע איז פארלארן געגאנגען און נאר איינצלענע בלעטלעך פון אים זיינען אריין אינ'ם איצטיקן פנקס. דאס זיינען די בלעטלעך מיט די דאטעס פון תכ"א ביז תקמ"ה – דאס יאר פונ'ם שער-בלאט.

די השערה לאזט זיך בארעכטיקן דערמיט, ווייל עס האבן ניט געפעלט די באדינגונגען, עס זאלן פארלארן גיין בלעטער פונ'ם פנקס און זיין איינ-בונד זאל צעשטערט ווערן. עס זיינען געווען פאלן, ווען די חברה-קדישא פלעגט באשליסן איינצושרייבן אין פנקס עפעס א געוויסע געשעעניש, שטעמפלען די האנדלונג פון יחידים און די לעצטע האבן זיך געמיט צו באזייטיקן פון פנקס די בלעטער, וועלכע זיינען זיי נוגע געווען. אט אזוי טרעפן מיר אין פנקס אין פארשיידענע צייטן תקנות, אז עס איז פארבאטן אויסצורייסן בלעטער און בכלל זאל ניט יעדער איינער האבן א צוטריט צום פנקס, נאר עס מוז זיך געפינען אויסשליסלעך ביי דער דערצו אויסגעוויילטער פערזאן (ממונה על הפנקס).

אינ'ם פנקס זיינען פארצייכנט געווארן אזעלכע ענינים, וואס האבן גע-האט א דירעקטע שייכות צו דער חברה. אזוי איז די גרעסטע צאל דפים אויס-געפילט מיט נאטיצן וועגן ניי צוגענומענע מיטגלידער.

דער טראדיציאנעלער נוסח פון אזוינע פארצייכענונגען איז דערזעלביקער פארן גאנצן משך צייט, וואס דער פנקס איז געפירט געווארן, אזוי פאר תס"א, ווי פאר תר"צ: „...יום...נתקבל...מר'... להיות כאחד מאתנו ומעות קדימא סלך...“ א גרויסן אָרט פאַרנעמען אויך די תקנות פון דער חברה, וועלכע ווערן פון צייט צו צייט אויפסניי רעדאגירט און איבערגעשריבן. דאָס זעלבע איז מיט די וואָלן פון די גבאים, אָדער ווי זיי פלעגן זיך רופן – „אלופי החברה“. גאנץ אָפט פלעגן פאַרקומען וואָלן (קלפי) און די רשימה פון די אויסגעוויילטע פלעגט פאַרצייכנט ווערן אינ'ם פנקס. קיין כלל-ענינים, אָדער סתם געשעענישן עקזיסטירן

פאר דער חברה נישט און געפינען ניט קיין פלאץ אין פנקס. ווו ניט ווו אָבער טרעפן מיר פאַרצייכנט מיט אַלע פרטים עפעס אַ מעשה, וואָס איז זיך פאַר-לאָפן, איז עס נאָר דערפאַר, ווייל עס האָט אַ צוזאַמענהאַנג מיט מתים, מיט קבורה.

אזוי איז פאַרצייכנט אַ מעשה נורא, וואָס איז זיך פאַרלאָפן אין שטאָט, אין יאָר תע"ד (1714). עס איז די צייט, ווען אין פוילן האָבן געהערשט די זאַקסישע קיניגן (זאַקסישע עפאָכע). אָט איז דער טעקסט פון דער נאָטיץ: להיות הדבר לזכרון מה שאירע בעו"ה ויהי היום ששי ע"ש ר"ח איר שנת תיו עיין דלת לפ"ק והיה איש אחד מאנשי קהילתו צק ושמו ר' איציק בהרב משה כץ והכנו שלו היה איציק דער געלער והוא היה כל ימיו משרת הקהלה צק ולעת הזאת עמדו בקהילתו צק אנשי חילות מהמלך יר"ה הנקראים זקשן בכך אותו הואקש שעמד בבית שהיה דר בו ר' איציק הנ"ל הכה לאשתו של כמ"ר איציק הנ"ל וכמ"ר יצחק לא היה באותו פעם בביתו והיה בשוק כי היה יומא דשוקא והודיעו לכמ"ר יצחק הנ"ל שהכה את אשתו והלך כמ"ר הנ"ל לראש של אנשי חיל לבקש שיעשה משפט עבור הכות אשתו ופגע אותו זאקש שהכה את אשתו בשוק והתחיל לדבר אתו עבור הכאת אשתו. ותכף חרה אפו באותו הזאקש דחף אותו על הארץ על הגליץ הנקרא אייז בל"א על השוק ואני הכותב ח"מ והאלוף התורני מוהר משה חתן מ' נטע עמדו מרחוק וראו שהוא כמ"ר יצחק הנ"ל מוטל על הארץ ודמו שותת בעו"ה מן הפה ומן האזנים ומן החוטם אבל לא ראינו המעשה איך שדחף אותו אבל שארי אנשי קהילתו צק ראו המעשה מתחילה ועד סוף בכך הודיעו המעשה הנ"ל והאלוף התורני מוה"ר יעקב זותן הקצין מוה"ר ישראל פרנס חודש בקהילתו צק והלך הפ"ח להתורני מוה"ר משה הנ"ל ואני הכותב ח"מ לחצר שלנו כי שם עמד ראש של הזאקשין וגם הנגיד והקצין מוה"ר ישראל היה באותו פעם אצל הראש הנ"ל וכמ"ר יצחק הנ"ל הלך ג"כ אתם לחדר והתחילו לשאול את כמ"ר יצחק איזה הזאקש עשה לו והשיב להם איזה הזאקש עשה לו והדם עדיין שותת מאתו וזה המעשה הי' קודם חצי היום ואחר הלך כמ"ר יצחק לביתו ותכף ומיד נפל למשכב ולעת בשבת קודש קודם חצי הלילה יצאה נשמתו בטהרה ושבק חיים לכל חי בש"ק הודיעו הדבר לראש של הזאקשין שמת כמ"ר יצחק הנ"ל ותכף צוה ליקח לאתו זאקש שעשה אותו מעשה למשמר וצוה ג"כ לרופא של הזאקשין לחתוך גלגולת של כמ"ר יצחק בנסר הנקרא זעג לראות אם שלם הגלגולת שלו שמא גברא קטלא קטלו בכך ע"פ הפצרת אלופי מנהיגי

דקהילתנו

דקהילתנו לא נעשה כלל בשבת כי אם גלחו את ראשו והיה מונח כמ"ר יצחק הנ"ל על הספסל במקום מת כי שאלו להרב המאור גדול דקהילתנו באם מותר להניח אותו על הארץ ואחד שמת בשב"ק ושקלו וטריו ולא מנחו אותו על הארץ אף שמת בבשתו והיה מונח הקדוש כמ"ר יצחק הנ"ל שלושה ימים היינו בשבת ביום א' ביום ב' צוה הקצין מ' ישראל לקבור אותו וקברנו אותו רק הילבישו לו מכנסיים ובגד עליון הנקרא סובע ולאותו הזאקש שעשה אותו מעשה שלח הראש של הזאקשין לק"ק בריסק כי שם עמד הראש הנקרא איבערשט לייטיין והיה ששכב הקדוש הנ"ל בקבורתו ששה ימים ושלח הראש מק"ק בריסק רופא אחר רגימכמט פעלשר לחתוך את הגלגולת לראות שמא לא מאתו זאקש מת בכך ע"פ ההכרח אימות מלכות מלאנו רצונו חפרו את הקדוש הנ"ל מן הקבר שהיה נקבר ע"פ מחסולות... ונשאנו את הקדש לחדר בית הקברות ותכף שפתחו את הקבר מצאנו אותו שהוא שוכב כמו שמנחנו אותו מתחילה שלם גופו ופרצוף שלו אדום בכך בא הרופא של הזאקשן עם הראש שלהם ועוד שרי זאקשין ובאתו פעם הי' ג"כ בקהילתנו דאקטר דק"ק טיקטין ובא ג"כ על בית החיים לראות את המעשה תכף לקח הרופא של הזאקשין תער וחתך העור סביב הגלגולת [חל]קים כמו שחותכים החיטים כובע ואחר זה לקח הנסר הנקרא זעג וחתך סביב הראש הגלגולת בין קרום של מוח ומצא שנשבר הגלגולת מכוח שדחף אותו על הגליץ ואחר ז' לקח מן הראש את המוח שלו וראה אם הוא שלם או לאו ומצא שהוא שלם ואח"כ נתן המוח לראש כמו שהיה מתחילה וחבר יחד גלגולת וצוה להרב יעקב רופא דקהילתנו לתפור העור של הראש עם חוט משי ותפר הרופא ואח"ז קברנו אותו בקבר שהי' מונח מתחילה וגם כל הדם שיצא מן הקדוש שפכנו בקדרה וקברו את הדם תחת הקדוש כל זה כתבתי לדורות והש"י ב"ה יציל אותנו מגזרות קלות וחמורות וירחם עלינו לינקם נקמתו במהרה בימנו ויאמר די לצרותינו וישלח הגואל במהרה בימנו אמן כל זה הוכתב ע"פ צוה אלוף חברה קדישא ובלע המות לנצח שנת תע"ד נאום צבי הירש בהר"ר מרדכי דוב הנקרא רבי מרדכי רבי ליבוש.

א י פ ע ר ז ע צ ו נ ג:

זאל זיין לזכרון, וואס עס האט פאסירט צוליב אונדזערע גרויסע זינד, איינמאל פרייטיק, ערב שבת, ראש חודש אייר, אין יאר תע"ד. און עס איז געווען א מענטש אין אונדזער קהילה, זיין נאָמען איז געווען איציק ברב משה כץ, און גערופן האָט מען אים איציק דער געלער. און ער איז זיין גאַנצן לעבן געווען א משרת

אין דער קהילה. און צו דער צייט זיינען געשטאנען אין אונדזער קהילה קיניגלעכע זעלנער, וואָס מ'רופט זיי זאָקסן. דער זאָקס. וואָס איז איינגעשטאנען אין דער שטוב, ווו עס האָט געווינט דער דערמאָנטער איציק, האָט געשלאָגן רב איציקס ווייב, ווען רב איציק איז נישט געווען אין שטוב. ער איז געווען אין מאַרק, ווייל עס איז געווען אַ מאַרק-טאָג. האָט מען אים דערציילט, אז מ'האָט געשלאָגן זיין ווייב, איז ער אַוועק צום עלטסטן פון די זעלנער בעטן אים, ער זאָל מאַכן אַ משפט פאַרן שלאָגן די ווייב. דערוויילע האָט ער באגעגנט אין מאַרק דעם זאָקס, וואָס האָט געשלאָגן זיין ווייב, און ער האָט אָנגעהויבן מיט אים צו ריידן וועגן דעם. תיכף איז דער זאָקס אין כעס געוואָרן און ער האָט אים אַ שטויס געטאָן אויף דער ערד, אויפן גלייטש, וואָס מ'רופט אייז, אין מיטן מאַרק. און איך, דער שרייבער פון די שורות, און דער אַלף רב משה, רב נאטעס איידעם, זיינען מיר געשטאנען פונ-ווייטן, האָבן מיר געזען, ווי דער דערמאָנטער יצחק ליגט אויף דער ערד און דאָס בלוט גיסט זיך ביי אים פון מויל, פון די אויגן, פון נאָז, מיר האָבן אָבער נישט געזען ווי אַזוי ער האָט אים אַ שטויס געטאָן. אָבער די איבעריקע מענטשן פון אונדזער קהילה האָבן געזען פון אָנהויב ביזן סוף. האָט מען מודיע געווען די מעשה צום חשובן יונגמאן רב יעקב דעם איידים פון ישראל, פרנס חודש פון אונדזער קהילה. איז געגאנגען דער פרנס חודש צום אַלף רב משה און איך דער שרייבער פון די שורות אין אונדזער הויף, ווייל דאָרטן איז געשטאנען דער עלטסטער פון די זאָקסן. פונקט איז דאָרטן געווען דער נגיד, דער קצין רב ישראל. דער דערמאָנטער רב יצחק איז אויך געגאנגען אין הויף, האָט מען אים אָנגעהויבן פרעגן, וועלכער זאָקס האָט דאָס אים געטאָן, האָט ער זיי געזאָגט וועלכער. און דאָס בלוט גיסט זיך דערוויילע. די מעשה איז געשען פאַר האַלבן טאָג. נאכדעם איז רב יצחק אַוועק אַהיים, האָט זיך אַריינגעלייגט אין בעט און שבת קודש, פאַר האַלבער נאכט, איז ער געשטאַרבן. שבת האָט מען דאָס מודיע געווען דעם עלטסטן, אַז ס'איז געשטאַרבן דער דערמאָנטער יצחק. האָט ער באַלד געהייסן צו אַרעסטירן דעם זאָקס און ער האָט אויך באַפעלן דעם רופא פון די זאָקסן צו צעשניידן דעם קאָפּ פון רב יצחק מיט אַ זעג, זען צי דער קאָפּ איז ביי אים גאַנץ, טאָמער איז ער געווען קראַנק. אָבער לויט דער ביטע פון די אַלופים פון אונדזער קהילה האָט מען דאָס שבת ניט געטאָן, נאָר מ'האָט אָפּגעגאַלט זיין קאָפּ און ער איז געלעגן, דער דערמאָנטער רב יצחק,

אין

אין זיין שאַנדע אויף דער באַנק, וווּ ער איז געשטאַרבן. מ'האַט געפרעגט דעם רב פון אונדזער קהילה צי מ'מעג אים אוועקלייגן אויף דער ערד, נאָכדעם ווי ער איז געשטאַרבן אום שבת. מ'האַט געקלערט און מ'האַט אים אויף דער ערד ניט אוועקגעלייגט. איז דער קדוש געלעגן דריי טעג, שבת, זונטיק און מאָנטיק. האָט געהייסן דער קצין מר' ישראל צו מקבר זיין אים און מיר האָבן אים מקבר געווען, ווי דער דין פון אַ הרוג. מיר האָבן אים נישט מטהר געווען, נאָר מ'האַט אים אָנגעטאָן הויזן און אַן אויבערשטן בגד, וואָס ווערט אָנגערופן טובע. און דעם זאָקס, וואָס האָט אָפּגעטאָן די דאָזיקע זאך, האָט דער עלטסטער פון די זאָקסן אוועק-געשיקט קיין בריסק, ווייל דאָרטן איז געשטאַנען דער עלטסטער, וואָס מ'האַט אים גערופן „אויבערשט לייטיין“. און אז דער קדוש איז געווען אין קבר 6 טעג האָט געשיקט דער עלטסטער פון בריסק אַן אַנדער רופא רגימכמט [רעגומענט?] פּעלדשער צו צעשניידן דעם קאָפּ, צו זען, טאָמער איז ער געשטאַרבן ניט צוליב יענעם זאָקס. דעריבער, צוליבן צוואַנג פון מלכות, האָבן מיר דערפילט זיין רצון און אויסגעגראָבן דעם קדוש פונ'ם קבר. מיר האָבן אים ארויסגעצויגן מיט שטריק און אים אוועקגעטראָגן אין בית-הקברות. אז מיר האָבן געעפנט דעם קבר, האָבן מיר אים געפונען, אז ער ליגט, ווי מיר האָבן אים אַריינגעלייגט, ער איז גאַנץ אין גוף און זיין געזיכט איז רויט. איז געקומען דער רופא פון די זאָקסן מיט זייער עלטסטן און נאָך עלטסטע פון די זאָקסן. גראַד איז געוועזן אין אונדזער קהילה אַ דאָקטאָר פון טיקטין, איז ער געקומען אויפן בית-עולם צו זען די מעשה. תיכף האָט גענומען דער רופא פון די זאָקסן אַ גאָלמעסער און צעשניטן די הויט אַרום שאַרבן אויף 4 חלקים, אזוי ווי אַ שניידער שניידט צו אַ היטל. נאָכדעם האָט ער גענומען די זעג און ער האָט געשניטן אַרום קאָפּ ביים הייטל פון מוח און ער האָט געפונען, אז עס איז צעבראָכן דער שאַרבן פון דעם שטויס, וואָס ער האָט אים געגעבן. נאָכדעם האָט מען אַרויסגענומען פונ'ם שאַרבן דעם מאַרץ און ער האָט אַ קוק געטאָן צי עס איז גאַנץ, אָדער ניט. ער האָט געפונען, אז עס איז גאַנץ. נאָכדעם האָט ער אַריינגעטאָן דעם מאַרץ וווּ ער איז געוועזן. ער האָט צוזאַמענגעבאַהעפט און ער האָט געהייסן רב יעקב, דעם רופא פון אונדזער קהילה, אויפצונייען די הויט פון דעם קאָפּ מיט אַ זיידענעם פאַדים. האָט דער רופא אויפגענייט. נאָכדעם האָבן מיר אים מקבר געווען אויף דעם זעלבן אָרט, וווּ ער איז געווען פריער. דאָס גאַנצע בלוט, וואָס איז אַרויס פון קדוש, האָבן מיר

אריינגעגאסן

אריינגעגאסן אין א טאָפּ און מיר האָבן מקבר געווען דאָס בלוט
אונטערן קדוש. דאָס אַלץ האָב איך פאַרשריבן ל'דורות און גאָט
זאָל אונדז אַרויסראַטעווען פון גרינגע און שווערע גזירות און ער
זאָל זיך אויף אונדז מרחם זיין און זיך אַפּרעכענען אינגיכן. ער
וועט זאָגן, גענוג צו אונדזערע צרות. ער וועט שיקן דעם אויס-
לייזער אינגיכן. אמן. דאָס אַלץ איז פאַרשריבן לויטן באפעל פון
די עלטסטע פון דער חברה קדישא. ובי'לע המות לנצח יאָר תע"ד.
נאום צבי הירש בה"ר רב מרדכי דוב הנקרא רב מרדכי ב"ר לייבעש.
ס'איז קלאָר, ווען ניט די פאַסירונג, וואָלטן מיר וועגן דער זאקסישער
עפאָכע אין פנקס קיין שפור ניט געפונען. גאנץ צופעליק געפינען מיר א וויכ-
טיקע נאָטיץ, וואָס באַציט זיך ווידער צו דער זעלביקער עפאָכע:

וזאת לדעת שהללו אנחנו אלופי חבורה קדישא קברנים סך
ארבעה אדומים להאלוף המרומם כהרר מנחם מענדל ברה"ר
יוסף לסלך החוב לאנשי חיילות זאקשין.

זאָל עס זיין באוויסט, אז מיר, די אַלופים פון דער חברה
קדישא קברנים, האָבן פארליען פיר אדומים דעם אַלוף המרומם
ר'מנחם מענדל בה"ר יוסף צו באצאלן דעם חוב די זאקסישע
זעלנער.

פון דעם איז צו זען, אז דער פרוזשענער קהל האָט געצאָלט דער זאך-
טישער מיליטער-אַנפירונג א באשטימטן שטייער, און ווען ניט די הלאה, וואָס
קהל האָט געמאַכט ביי דער חברה-קדישא, וואָלט זיך דער פנקס דערמיט ניט
באַשעפטיקט. ביי דעם טעקסט איז קיין דאטע ניט אָנגעגעבן. לויט די דאטעס
פון די שכנותדיקע טעקסטן קאָזט זיך משער זיין, אז עס איז געשען אין דער
צייט צווישן 1704-1707.

עס פעלן אויך נישט קיין מעשיות וועגן הרוגים, וואָס זיינען געפונען
געוואָרן מחוץ דער שטאָט און דורך דער חברה געבראַכט געוואָרן צו קבר-
ישראל, וועגן אומגליקס-טויט-פאלן (אין א מיל, דורך א בליץ, דורך צעטראַג-
גענע פערד) א. אַנד. מיר געפינען אויך איין איינציקע געשיכטע מיט א זעלבסט-
מאָרד. צוליב דער כאַראַקטעריסטישקייט פון דער באַציונג פון דער געזעלשאַפט
צום זעלבסטמערדער און דער מערקווירדיקייט פון דער פאַסירונג גופא פאַר
יענער צייט, ברענגען מיר דעם טעקסט פון דער באַשרייבונג.

הדבר אשר נתהו בקהילתנו צק דבר חדש אשר כל השומע
תצי'לנה שני אזניו ויהי היום א שהוא אך איר ת"צ חית לפק והי'
איש אחד ושמו ר' דוד בהרר אהרן הכהן אשר כינו שמו הי' דוד
פסחש ומצאהו לדוד הנ"ל ביום א הנ"ל שהוא תלוי אצל מפתן
ביתו בחבל חדש ויבורר הדבר שקנה הוא בעצמו החבל שקורין
לייצש בל"א ביום ו וע"פ סיפר דברים מאנשי ביתו שבמ"ש ניער

כל הליכה וחשב חשבונות שלו בפנקסאות שהי' נאמן בנתיבות
ובם הי' חייב חובות שעיה ואחר חצי לילה יצא מפסח ביתו
והמה ב"ב חשבו הדבר שיצא לאיוה מקום צורכי ולא יתודע להם
שתלה עצמו וכאור היום יצא נכדו הילד לפיר היוז [לפירהויו] וראה
שהוא תלוי ותכף נפלה צווחה גדולה ומרה בעיר ומצאהו מת ונחנק
וחתכו החבל ונפל לארץ על מקום שיה' תלוי אצל מפתן הבית
והי' שוכב שם בבושתו כאשר ראוי לו רק בכתונת ומכנסי עור
ופוזמקאות אשר כל העבר וראה אותו משתומם שיגיע לאיש כזה
מיתה זו ואח"ז התאספו אלופי לומדי תורה לעיין בספרים האין
ומה לנהוג בקבורתו וחפשנו בחיפש אחר חיפוש ונגמר הדבר
לשכב אותו בבית החיים מחוץ המקום רחוק מן שוכני המתים אשר מתו
כבר ולא התעסקו עמו אלופי חברה קדישא כלל רק שארי
אנשים חפרהו מקום קברו וע"י נעשה הארון אשר לא כדת שארי
המתים והוליכו אותו לעת ערב על עגלה לב"ח ע"פ דרך השדה
ולא בחצר הקברות ובהגיע עמו לבית הקברות זרקוהו אותו לקברות
ע"פ הגדר ושכבהו אותו בקברו רק בכתינתו וארבע כנפות וסדין
למעלה וגם החבל שכבו בקברו ולווהו אותו כלל הקהילה עם
נשים וטף למען ישים כל אחד אל ליבו הדבר זה ולראות קלונו
ולספר דבר זה לדורות חבאים ומקום שכבו קברו אצל האילן
שקורין ווערבי בפער קאפ לציין שם דרך לכהנים ועמדנו בעת
קבורתו עד ביכילא בתרייתה ובעת פטירת ח"ק מקברו אמרנו
דרך בקשת מחילה ענינו לא ראו וידינו לא שפכו הדם הזה כפר
לעמך ישראל ונכתב הדבר זה למשמרת להיות מהיום כל הצרות
נעדרת לנו ולדורי דורות.

א י ב ע ר ז ע צ ו נ ג :

א געשיכטע, וואָס האָט פאַסירט אין אונדזער קהילה, אַ נייס.
וואָס יעדער, וואָס וועט עס דערהערן, וועט אים קלינגען אין
ביידע אויערן. איינמאל זונטיק, וואָס איז אויסגעפאלן כ"א אייר
תצ"ח, איז איינער מיטן נאָמן ר' דוד, דער זון פון ר' אהרן
הכהן, וועלכן מ'האָט גערופן דוד פסח, געפונען געוואָרן אַ גע-
האנגענער אויף אַ נייער שטריק, אויפן שוועל פון זיין שטוב. עס
איז אויפגעקלערט געוואָרן, אַז די שטריק, וואָס מ'רופט עס ליי-
צעס, האָט ער געקויפט פרייטיק, און ווי זיינע שטוב-מענטשן
דערציילן, איז ער שבת-צונאכטס געזעסן די גאַנצע נאכט און
געחשבנט אין די ביכער פון נתיבות, וועלכע זיינען געווען אים אַן-
פאַרטרויט און לויט וועלכע ער איז געווען פאַרשוידיקט. נאָך האַל-
בער נאכט איז ער ארויס פון שטוב. זיינע בני-בית האָבן געמיינט, אַז

ער איז ארויס צוליב באדערפענישן. פארטאג איז ארויס זיין אייניקל אין פירנהויז און דערזען, אז ער הענגט. עס איז באַלד געוואָרן אַ גרויס געשריי אין שטאָט. מ'האַט אים געפונען דערשטיקט אויף טויט. מ'האַט איבערגעשניטן די שטריק און ער איז אַראָפּ-געפאלן אַ טיטער אויפן אָרט, וווּ ער איז געהאנגען, ביים שוועל פון שטוב. ער איז געלעגן אין חרפה, ווי עס פאסט פאר אַזעלכן, נאָר אין העמד, לעדערנע הויזן און זאַקן, און ווער ס'איז פאַר-בייגעגאנגען האָט זיך געוונדערט, אז אַ מענטש זאָל קומען צו אַזאַ טויט. נאָכדעם האָבן זיך פאַרזאַמלט די לומדים אַריינצוקוקן אין ספרים, ווי אַזוי זיך נוהג זיין מיט זיין קבורה. מ'האַט געזוכט און געזוכט און ס'איז פאַרפליבן אים מקבר צו זיין אויפן בית-עלמין מחוץ פון באַשטימטן אָרט און ווייט פון די איבעריקע פאַרשטאַרבנע. די חברה-קדישא האָט זיך מיט אים נישט פאַר-נומען, נאָר אַנדערע מענטשן האָבן אויסגעגראָבן אַ קבר און דעם ארון האָט מען געמאַכט אַנדערש ווי פאַר אַלע מתים. מ'האַט אים געפירט אָונט-צייט אויף אַ וואָגן דורכן פעלד און ניט דורכן הויף פון בית-הקברות. אז מ'איז געקומען צום בית-עלמין האָט מען אים אַריינגעוואָרפן אין קבר איבערן פלוט, נאָר אין העמד, ארבע-כנפות און אויבן אַ ליילעך, און אויך די שטריק האָט מען אַריינגעלייגט אין קבר. עס האָט אים באַגלייט די גאַנצע קהילה מיט ווייבער און קינדער, פדי יעדערער זאָל זיך אַרייננעמען אין זינען די דאָזיקע זאך, זען זיין שאַנדע און דערציילן עס די קו-מענדיקע דורות. זיין קבר איז ביים בוים, וואָס מ'רופט ווערבע, ביים גראָבן, וואָס איז אַ צייכן פאַר כהנים. מיר זיינען געשטאַנען ביי זיין קבורה ביז דער לעצטער מינוט און ווען חברה-קדישא איז אַוועק, האָבן מיר געזאָגט ווי מחילה-בעטנדיק, אונדזערע אויגן האָבן ניט געזען און אונדזערע הענט האָבן ניט פאַרגאַסן דאָס דאָזיקע בלוט. פאַרגיב דיין פאַלק-ישראל. און עס איז פאַר-שריבן געוואָרן די דאָזיקע זאך צום אַנדענק. און פון היינט אָן זאָלן אַלע צרות מיידן אונדז און דור-דורות.

אַזאַ פאַראַכטנדיקע באַציונג איז אין יענער צייט געווען צום זעלבסט-מאָרד. דערפאַר זיינען אַלע אומגעקומענע דורך אומגליקס-פאַלן באַצייכנט געוואָרן אַלס „קדושים" און מען פלעגט זיי מקבר זיין אין אַ באַזונדער טייל פון בית-עלמין – „בין הקדושים". אַלס ביישפּיל גיבן מיר דאָ איינע פון די פיל דערציילונגען וועגן אַ געפונענעם הרוג.

לְהוֹת הַדָּבָר לְזַכְרוֹן שֶׁנֶּהְרָג הַנֶּעַר ר' יִצְחָק בֶּהֱרָר דוד סמוך לְכַפֵּר דְּבוּצִין בְּיוֹם ה' יד ת"ק וּנְקַבֵּר בִּקְהִילַתְנוּ בְּיוֹם ח"י סיון

במקום

במקום קבורת קדושים ונמצא אחריו שהניח הקדוש הנ"ל זופיצא של קיטייע עם פסמן סמוט וגם כובע שלו נישום בסך שלשה זה' וחצי וגם פעלץ ישן וסערפנקש בסך חמשה זה' ושלשה פעלכר עבליים בסך שני זה' ה"ק מזה ניתן להראש הר"ר אהרן במ"י סך שמונה זה' ונדר הר"ר אהרן הנ"ל מן סך הנ"ל ארבע זה' לצדקה עבור הקדוש הנ"ל להדליק עבורו נר תמיד בב"ה והמותר נמסר ממני ח"מ שאני בעל דודה של הקדוש הנ"ל והתפשרתי א"ע שיהי' שייך לח"ק ג"ח עבור קבורת הקדוש הזופיצא ופעלץ ופעלכר הנ"ל ושלם יהי' לי שום דו"ד לח"ק עבור כל הנ"ל ולראי' מהמכרה באתי על החתום יום ב' חי' סיון ת"ק. נאום בנימין

איבערזעצונג:

זאל עס זיין לזכרון, וואָס עס איז געהרגעט געוואָרן דער יינגל ר' יצחק, דער זון פון ר' דוד, נאָענט לעבן דאָרף דאָבאָשטין, דאָנערשטיק, י"ד סיון ת"ק און איז געבראָכט געוואָרן צו קבורה אין אונדזער קהילה י"ח סיון, אויף דעם אָרט. ווי עס ווערן באהאלטן די קדושים, און מ'האָט געפונען וואָס דער דערמאָנטער קדוש האָט נאָך זיך איבערגעלאָזן: אַ זשופיצע פון קיטייע, באנייט מיט סאמעט, און זיין היטל זיינען אָפגעשאצט געוואָרן אין דריי און אַ האַלבן גילדן, און אַן אַלטער פעלץ און סערפינקעס (?) – אין פינף גילדן, און דריי רויע פעלכלעך – אין צוויי גילדן. פון דעם איז געגעבן געוואָרן הוצאות-קבורה דעם עלטסטן ר' אהרן במ"י אַכט גילדן ... און דער אָנגעוויזענער ר' אהרן האָט מנדב געווען פון דער דאָזיקער סומע פיר גילדן אויף צדקה פאַר דעם דערמאָנטן קדוש, כדי אָנצוצינדן פאַר זיינעטוועגן אַ נר-תמיד אין בית-המדרש. און דאָס איבעריקע איז איבערגעגעבן געוואָרן דורך מיר (צו מיר?). דעם אונטערגעשריבענעם, וואָס איך בין דער מאַן פון דער מומען פונ'ם קדוש. און איך בין איינגעגאנגען דערויף, אַז עס זאָלן גע-הערן צו דער ח"ק ג"מ פאַר דער קבורה פונ'ם קדוש די זשופיצע, דער פעלץ און די פעלכלעך און איך זאָל ניט האָבן קיין שום טענות צו דער ח"ק וועגן דעם אַלעמען, און אַלס ראי' פונ'ם פאַר-קויף התמע איך, מאָנטיק, י"ח סיון ת"ק, נאום בנימין

אַ בולטע אילוסטראציע צום קולטור-מצב פון דער פרזשענער יידישער באפעלקערונג מיט 200 יאָר צוריק זיינען די באשרייבונגען וועגן טויט-פאלן ביי קינפּעטאַרינס. מיר ברענגען דאָ איינע פון די דריי אַזעלכע באשרייבונגען: הדבר אשר נתהווה בקהילתנו היום א' א"ך תצ' זיין לפ"ק ונתקשה לילד האשה מרת זיסל אשת הרר אלי' בהר' ומתה על שברה ולפ"ד הנשים היה תאומים בבטנה ועשו כל התחבולות

ופעולות

ופעולות להוציא הוולד מבטנה ובלתי אפשר הי' ואח"ז נתאספו כל החברה ג"ח ושלחו להאשה המתה שמש חבורה וגם שמש הקהל בהתראד שתכף תוליד מה שבבטנה ולא הועיל אף זה ואז התאספו פני העיר לומדי התורה ולקחו ב' מן הנ"ח שילכו להאשה והמה השנים יתרו להאשה באז[ה]רה נוראה בוועד כל הלומדים שהיו שם בבית המת וכן עשו ואעפ"כ לא הועיל כלום ואח"ז עיינו בספרים בחיפוש אחר חיפוש ולא מצאו כלום מדבר זה האין לנהוג עמה באם שיקברו אותה שלפי הנשמע מסוכן הדבר זה לקבור עם הוולד שבבטנה אותה ב"י ואח"ז קברו אותה והניחו לה סדין ובגדי יולד' בקברה וכתבו דבר זה למשמרת וה' כל צרה מאחינו נעדרת.

איבערזעצונג:

א זאך, וואס האט געטראפן אין אונדזער קהילה. זונטיק כ"א פסליו תצ"ו, איז געגאנגען שווער צו קינד די פרוי זיסל, די ווייב פון ר' אליהו, און איז געשטארבן פון איר קינפעט, און, לויט די רייד פון די ווייבער, האט זי געשוואנגערט מיט א צוויילינג. האט מען געטאן אלע מיטלען, כדי ארויסצובאקומען דעם וולד פון איר בויך און עס איז נישט מעגלעך געווען. האט זיך אויפגעקליבן די גאנצע חברה-קדישא, און מ'האט אוועקגעשיקט צו דער פאר-שטארבענער פרוי דעם שמש פון דער חברה און דעם שמש פון קהל מיט א התראה, זי זאל תיכף געבוירן, און דאס האט אויך נישט געהאלפן. דאמאלסט האבן זיך פארוואמלט די פני פון שטאט, לומדים, און מ'האט געשיקט צוויי פון דער חברה, זיי זאלן גיין צו דער פרוי און איר מתרה זיין מיט א הארבער אזהרה אינ'ם נאמען פון אלע לומדים, וואס זיינען געווען אין הויז פון דער פארשטארבענער, און אזוי האט מען געטאן. פונדעסטוועגן האט גארניט געהאלפן. נאכדעם האבן מיר געזוכט און געזוכט אין די ספרים און מיר האבן גארניט געפונען וועגן דעם, ווי אזוי זיך נוהג זיין מיט דער קבורה, ווייל, ווי מיר האבן געהערט, איז געפערלעך מקבר צו זיין מיטן וולד אין בויך נאכדעם האט מען זי מקבר געווען און אריינגעלייגט מיט איר אין קבר א ליילעך און קינפעט-קליידער. און די זאך איז פארשריבן גע-ווארן אויף אויפגעהיט צו ווערן, און גאט זאל פארמיידן יעדע צרה פון אונדזערע ברידער.

פון דעם אויבן געבראכטן טעקסט איז צו זען, ווי שטארק עס איז גע-ווען אין יענע צייטן די שליטה פונ'ם מנהג. דער שרייבער פונ'ם טעקסט איז מודה, אז זיי האבן געזוכט אין די ספרים און גארניט געפונען, ווי אזוי זיך נוהג צו זיין אין אזא פאל; די גאנצע שקלא-וטריוא וועגן אופן פון דער קבורה

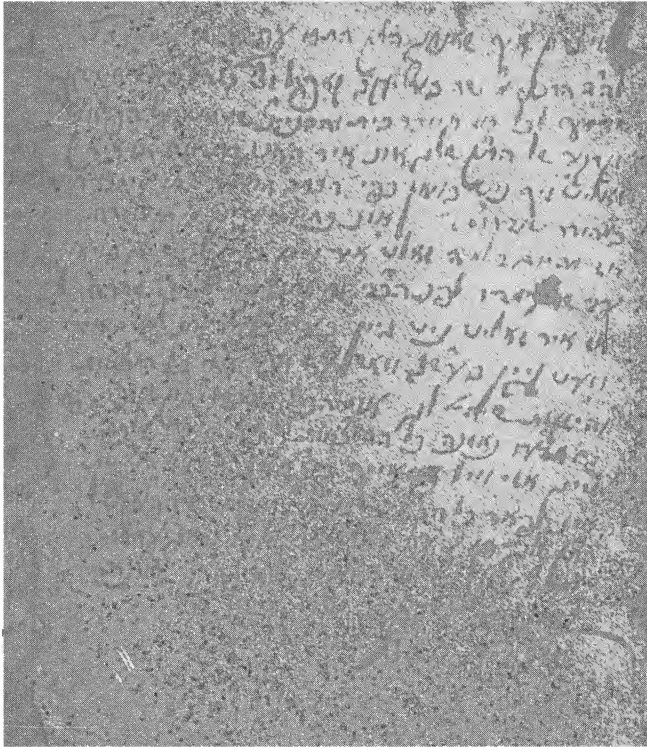
איז פאָרגעקומען נאָר צוליב דעם, ווייל זיי האָבן געהערט, אז ס'איז גע-
פערלעך מקבר צו זיין א קינפעטאָרין מיטן ולד אין בויך. זייער כאראק-
טעריסטיש איז די באַשרייבונג, ווי אזוי מען שיקט די שמשים מיט דער התראה
צו דער טייטער און מ'וואַרט עס זאָל האָבן א פעולה.
נאָך א בילד פונ'ם יידישן לעבנס-שטייגער ווייזט אונדז די באַשרייבונג
(איבערזעצט פון העברעישן טעקסט), ווי אזוי מ'האָט מקבר געווען דעם ערשטן
מת אויפן נייעם בית-עלמין.

אין יאָר תקצ"ט [1839] איז אַרויס אַ באַפעל פונ'ם שטאַט-
הערשער צו דערווייטערן דעם בית-עולם אויף צוויי טויזנט איילן
ווייט פון דער שטאָט, און די חברה-קדישא זאָל זיך ניט דער-
וועגן צו גראָבן א קבר אויפן אַלטן בית-עולם, וואָס איז נאָענט
צו דער שטאָט. און אז עס האָבן געזען די אַלופים פון דער חברה-
קדישא, אז דער באַפעל פונ'ם הערשער איז פעסט און עס העלפט
ניט קיין שום געזאָגט, זיינען זיי געווען געצווינגען צו דערפילן דעם
באָפעל און הייליקן אַ נייעם פעלד. פונדעסטוועגן האָבן זיי זיך
געמיט מיט אַלע כוחות צו מקבר זיין די נפטרס אויפן אַלטן
בית-עולם, אז עס האָט זיך דערוווסט דער הערשער, אז מ'האָט
עטלעכע מאָל זיין באַפעל ניט געפאָלגט, איז ער אין פעס געוואָרן
און צעשטערט דעם שטיינערנעם צוים, וואָס אַרום אַלטן בית-עולם,
פדי מ'זאָל זיך ניט דערוועגן צו ווידערשפעניגן. דאָמאָלט האָבן
זיך צוזאַמענגעקליבן די פני-העיר און אָנגעהויבן צו זוכן עצות,
ווי זיך צו באַציען צום באַפעל. איז געבליבן אַ באַשלוס צו פאָלגן
דעם באַפעל און צו הייליקן דעם נייעם פעלד אין אַלע ווינקלען
מיט געזאָגט און מיט תפילות, לויט ווי דער דיין האָט געהייסן,
און אזוי האָט מען געטאָן. פונדעסטוועגן האָט זיך נאָך די חברה-
קדישא געמיט מיט אַלע כוחות מקבר צו זיין נפטרס אויפן אַלטן
בית-עולם. און עטלעכע מאָל איז זיי עס געלונגען. אין אַ געוויסן טאָג
איז געשטאָרבן איינער ר' יצחק בן יהודה. האָט די חברה-קדישא,
וועלנדיק אים אָנטאָן זיין כבוד, באַשטימט קעגן באַפעל, צו גראָבן
א קבר צווישן די הייליקע, וועלכע זיינען באַהאַלטן אויפן אַלטן
בית-עולם. האָט מען אויסגעגראָבן דעם קבר און מ'האָט אין אים
אריינגעטאָן דעם ארון און דער מת איז געלעגן אויף דער מטה
לעבן קבר. און אַט איז אָנגעקומען דער שר מיט זיינע זעלנער
און זיי האָבן פארמאכט דעם קבר, שיטנדיק די זאָמד אויף די
ברעטער. אז מ'האָט דערזען, אז ס'איז ניטאָ קיין האַפֿענונג, האָט
מען אוועקגעטראָגן דעם מת אין אוהל אַריין, פדי ער זאָל ניט
זיין אויסגעשטעלט אַנטקעגן דער זון אין זיין חרפה, ווייל די

זון האָט שטאַרק געשיינט. איז ער דאָרטן געלעגן ביז עס איז צוגעפלאָן דער אָוונט. האָט דער בית-דין געהייסן צוזאַמענקלייבן די גאַנצע באַפעלקערונג און צו פאַרמאכן די קראַמען, כדי אָנצו-טאָן כבוד דעם נפטר און צו באַגלייטן אים אויפן נייעם פעלד, און הייליקן דאָס פעלד מיט תורה און תפילה. און די חברה-קדישא שטייען נאָך און בעטן ביים שר, ער זאָל זיי נאָך דערלויבן צו באַהאַלטן אויפן אַלטן בית-עולם נאָר דעם נפטר אַליין. און ער האָט ניט דערלויבט. דאָמאַסטט איז די חברה-קדישא געווען גע-צווונגען צו טראָגן דעם נפטר אויפן נייעם פעלד, און מ'האָט אים אָנגעטאָן כבוד מיט תורה און מיט תפילה, און אַ גרויסע לווייה האָט מען אים געמאַכט, כמעט אַלע איינוווינער פון דער שטאָט. און דאָס פאָלק האָט געזאָגט פאַסיקע קאפיטלעך תהלים און גע-טיילט צדקה — אַ פאַרבייטונג פאַר דער אומוירדיקייט. ווי עס האָט זיך געפאַסט פאַר יענעם טאָג, זיינען אין ערשטן טאָג, אויפן פאַרזאָג פון דער חברה-קדישא, געוועסן צען מענטשן אויף דעם נייעם בית-עולם און זיי האָבן זיך פאַרנומען מיט תורה און מיט תהלים אַ גאַנצן טאָג און אַ גאַנצע נאַכט. די חברה-קדישא האָט אַוועקגעשטעלט שומרים לויט דער אָנווייזונג פון בית-דין ביז עס איז פאַרמינערט געוואָרן נאָך איינער. האָט באַשלאָסן דער בית-דין צו היטן די קברים ביז עס וועלן זיין דוקא דריי. אונדזערע אויגן זיינען געווענדעט מיט האָפענונג צום בעל הרחמים, אַז ער וועט אונדז צואַיילן דעם גואל צדק און פאַרשלאנגען זאָל ווערן דער טויט אויף אייביק און גאָט זאָל אָפּווישן די טרערן פון יעדן פנים. אמן.

ווי געזאָגט, באַמערקט זיך אין פּנס אַ פּוּלָקאַמע גלייכגילטיקייט צו אַלץ, וואס האָט פאַסירט אין שטאט אָדער אינ'ם לאַנד, אויף וויפּל עס האט ניט אָנגערירט דאָס לעבן פון דער חברה. צוליב דעם איז מיט קיין איין וואָרט ניט דערמאָנט, למשל, די נאפאָלאעאנישע עפאָכע, די הונגער-יארן, אָדער די כאַלערע, וואס איז געווען קאטאסטראפאָל פאַר דער פרוזשענער באַפעלקערונג. אויך די גרויסע שרפה פון יאר 1801 וואָלט ניט דערמאָנט געוואָרן, ווען ניט די סיבה, וואָס צוליב דער שרפה, ווען עס איז חרוב געווארן כמעט די גאַנ-צע שטאָט („... ונשרפו כמעט כל הבנינים וכל הבתים שבקהילתינו ולא נותר לנו שריד ...“), איז ניט געווען קיין הויז, וווּ ס'זאל פאַרקומען די יערלעכע חברהשע סעודה, און מ'האט זי געמוזט אָפלייגן אויף אַן אַנדער טערמין. צוליב דעם איז עס פאַרצייכנט געווארן אינ'ם פנס.

דער פנקס איז געפירט געוואָרן אין דער העברעישער שפראך, אַגב זייער פארגרייזט. גאָר זעלטן טרעפן מיר אַ יידישן זאָך, ווי למשל: „לזיכרון וואָש נפטר איז געוואָרן...“ און ענלעכע. דערפאר אָבער טרעפן מיר זייער אָפט איינצלענע אויסדריקן יידישע. מערסטנטייל פאָסירט עס דאמאָלסט, ווען

ערשטער יידישער טעקסט.

דער שרייבער געפינט נישט קיין העברעישן אויסדריק פאַר דעם נויטיקן באַגריף, אָדער ווען עס האנדלט זיך וועגן פאַרצייכענען די משפּנות, וואָס זיינען איינגעלייגט געוואָרן ביי דער חברה. משמעות, פּדי אויסצומיידן אומפּינקטלעכקייטן און טעותים, זיינען די משפּנות פאַרצייכנט געוואָרן אין יידיש. אָט זיינען אַ פאַר ביישפּילן: „משפּנות ר' דוד וו"ה עבֹר קבורת אשתו אב בגדי ק"ק [?] יקאטנש*"

קרמזין

(*) קאטנש - קאַנטוש: אַ מאַנסבילשער מאָביל.

קרמזין*) עם זהב וראק טוב וסייעה**) ולייכטר ופאן וילקוט ומדרש רבות...
 „... משכון שני שיסלן של בדיל ...” „... משכון טעליר של בדיל ...” וואס שיין
 יידישע טעקסטן, געפינען מיר אין פנקס נאר צוויי (זע פאקסימילעס, זו. 23, 25).
 צוליב זייער כאראקטעריסטישקייט ברענגען מיר זיי אינגאנצן:

לזיכרון איך שאנחנו הח"ק התרו עפ"י השמשים דח"ק לה"ה
 הרבני מ' משה במ"ה יעקב קאפיל זצ"ל בזה"ל דאש איז דאך
 ידוע לכל אז אייער בית והבנינים שטייט על הפלאץ וקרקע של
 הח"ק שלנו און איר האט התראה אז איר זאל'ט זיך ניט בוואן
 כפי הרחוק התראה שת"י מוה"ר חיים במורר טודרוס ז"ל און כהיום
 זיינען מיר מתרה אז מהיום דלמטה זאל'ט איר קיין בנין ניט
 בוואן עד שתעמדו לפני הב"ד גם זיינן מיר אייך מתרה אז איר
 זאל'ט ניט גיין בעש"ג*** ח"ו און באם איז וועט גיין בעש"ג וואש
 עש איז אזי כל הוצאות והיזקות שיהיו אזי הכל מידכם יבוקש
 עד פ"א גם תדעו נאמנה כל ההוצאות כל הבנינים שלכם זיינן
 אזי וויל ח"ק אייך ביצאל'ין פאר כל הוצאות און פאר כל הבנינים
 שעומדים כהיום על הפלאץ של הח"ק שלנו עפ"י שומת ב"ד ולרא'י
 באנו עהח"ת יום ו' עש"ק י"ד איר תקס"ג לפ"ק פה ק"ק פרוזנא.
 וזאת התשובה שהשיב משה להח"ק בזה"ל איך האב קאין
 שום התראה פון דהח"ק ניט גיהאט אדרבא קודם שבניתי בית
 קטן שלי על הפלאץ הנ"ל האט מען גיועצט הח"ק און איך האב
 מודיע גיוועזן להח"ק אז איך וויל באויען אויף דעם פלאץ האבין
 אנדערי חבורה לאייט אן גיהובן עט וואש צו ראיידן האט זאך
 אן גירופן הרבני הנגיד מ"ה צבי במ"ז איך בין מחויב מפצה
 זאין הח"ק האבין כולם גישוויגן און מסתמא זאיינען זאיי מרוצה
 גיווערן אחר זה אז איך האב דעם בית קטן אראפגיווארפן און
 האב גיוואלט אן האייבון באין דעם בית חדש האב קאין שום
 ווארט און פשיטא קאין התראה ניט גיהערט מהח"ק רק הרבני
 הראש מ"ר חיים במ"ט האט מיר מתראה גיוועזן אז איך זאל זאך
 ניט באון אוף דעם פלאץ דען ער האט גיואגט דאש איז זאין
 פלאץ אחר זה זאיינען מיר מושווה גיווארן ... זאל מקבל קניין
 זאין אז איך זאל גאין מיט אים לב"ד און האב אזאי מקים גי-
 וועזון און האב מקבל קניין גיוועזן לילך עמו לב"ד לאחר הבניין.
 על ההתראה השני' השיב בז"ל אז הח"ק וועט מיר גאין לב"ד
 וועל ניט גאין בעש"ג ואם שיכירו הדבר ע"פ עדים כשרים של ...

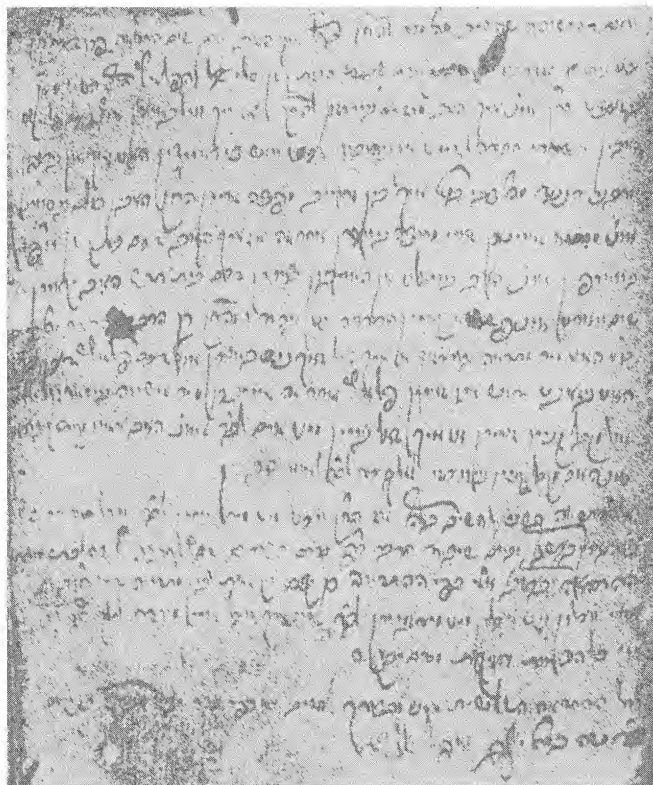
לחברה

(*) קארמאזין — טייערער טונקל-רויטער שטאף.

(**) סייעה — צוהיין? אויבערמאנטל מיט פוטערנעם אונטערשלאק.

(***) בערכאות של גוים — אין געריכט.

לחברה שהלכתי אחר ההתראה בעש"ג אזי כפי ההתראה כן יקום
רק זאת בין מתראה דיא' ח"ק באם זאיי וועלון ניט וועלון מיט
מיר גאיין לב"ד און איך וועל זאיינ מוכרח לסלק ב"ד אזי כל

צווייטער יידישער טעקסט.

הוצאות והזיקות מהם יבוקש. ועל ההתראה השלישית אינו והצורך
להשיב סך כפי אשר יצא מבד"צ כן יקום.

פאר די לעצטע יארן געפינען מיר אין פנקס גארניט, אחוץ רשימות
פון נייע גבאים און ניי צוגענומענע מיטגלידער. קיין שפור פון די לעצטע

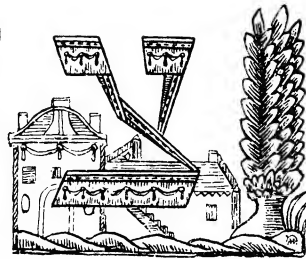
געשעענישן

געשעענישן פון דער וועלט-מלחמה, דייטשישער אַקופאציע, אויפקום פון נייעם פוילן, אדער פון דער פויליש-סאָוועטישער מלחמה, הגם די קריגס-אַפּעראַציעס זיינען געפירט געוואָרן אויפן שטח פון דער שטאַט.

מ. וואָלאַנסקי.

„ספר-החיים“.

ווישן די אַלטע דאָקומענטן, וואָס זיינען אויפגע-
היט געוואָרן ביי אונדז אין שטאָט, געפינט זיך
אויך דער „ספר-החיים“, וואָס ווערט געפירט
דורך דער „חברה-קדישא“, אַלס רעזעסטער פון
די פארשטאַרבענע. אין דעם ספר ווערן פאַר-
צייכנט לויטן סדר די נעמען פון די נפטר־ים.

דער „ספר-החיים“ איז איינגעטיילט אין
צוויי טיילן. אין דער ערשטער טייל ווערן
פארשריבן מאַנסבילן, וועלכע זיינען געקומען צו קבורה. אין דער צווייטער
— פרייען.

לויט דעם שער-בלאָז איז דער „ספר-החיים“ פון יאָר תקס”ח (1808).
דאָס יאָר איז פאַרצייכנט מיט שמריכלעך אויף באַזונדערע אותיות אין די
ווערטער: „בלע המות לנצח ומזה דמעה מעל עיני“, אָבער שוין פון די
ערשטע זייטלעך ווערט קלאָר, אָ פאַקטיש איז דער „ספר-החיים“ אַ סך עלטער.
די עלטסטע דאטע, וועלכע מיר געפינען אינ’ם „ספר-החיים“ איז פון
דעם יאָר תפ”א (1721). די דאָזיקע דאטע געפינט זיך אָבער נישט גלייך אויפן
ערשטן אָרט, אויף דער ערשטער זייטל, נאָר איז אַריינגעשריבן שפעטער, אויף
די ווייטערדיקע זייטן. אין דעם פאַל, פונקט ווי אין דעם פנקס פון דער
„חברה-קדישא“ און פון קהל, וואָלט מען אפשר געקענט מיינען, אָ דאָס איז
די שולד פון דעם איינפֿינדער, וועלכער האָט גאַנץ צופעליק צעשטעלט די
בלעטלעך נישט לויט זייער סדר. אין דער אמתן קען מען אָבער די השערה
אהער נישט אָנווענדן, ווייל אויף דער זעלביקער זייטל, ווו עס זיינען פאַרצייכנט

די עלטסטע דאטעס, געפינען מיר אויך אנדערע, פון א סך א שפעטערער צייט. דאָ לאָזט זיך דערקלערן דער אומסדר פון די דאטן דערמיט, וואָס ביים איינבינדן איז די גרעסטע טייל בלעטער געווען פארלאָרן און די בלעטלעך, וואָס האָבן זיך שפעטער, נאָכן איינבינדן אויפגעזוכט, זיינען איבערגעשריבן און אריינגעשטעלט געוואָרן צווישן די שפעטערדיקע דאטן.

בלעטערנדיק דעם „ספר-החיים“ וואָרפט זיך אין די אויגן דער גלייכער אָרט, וואָס יעדער מת פארנעמט אין דעם ספר הזכרון. דער נוסח פון פאר-שרייבן איז פאר אלעמען א גלייכער, עס אינטערשיידן זיך נאָר די טיטלען מיט וועלכע עס זיינען באצייכנט די געשטאָרבענע. דאָ וואָרפט זיך אין די אויגן דער „התורני“ ביי א ייד א תלמיד-זכם, דאָ ווידער א „מורנו“, אָדער סתם „רב“.

דערפאר שפאָרט ניט דער שרייבער פון דעם „ספר-החיים“ קיין אָרט, ווען עס טרעפט אן אומגליקס-פאל. אזוינע באשרייבונגען טרעפן מיר גאנץ אָפט. דאָ האָט זיך געפונען אַ הרוג לעבן שטאַט, דאָ ווידער איז בעת אַ שרפה איינער פארברענט געוואָרן און דאָ – א יידישער קרבן פון זעלנערישע הפקרות. די אלע מתים פלעגן געבראכט ווערן צו קבורה אויף אַ ספעציעלן פעלד, וואָס איז געווען אויסגעטיילט אַלס „מקום קבורת קדושים“.

פאָראַן אינ'ם פנקס אָנגעמערקטע פרטים, וועלכע זיינען זייער אינטערע-סאנט פאר דער יידישער עטנאָגראַפישער פאָרשונג. אזוי, למשל, געפינען מיר גלייך פון אָנהויב אַזא מין טעקסט:

להיות לזכרון מצוות הרבני המופלג ומופלג בתורה ומעשים טובים מ"ה מרדכי מענדל במהר"ר ישראל מפ"ק שצוה לעשות לו תיכף ומיד אחר צאת נשמתו הטהורה תיכף ומיד לקחו אותו בלא כתונת הגוף ממטתו וזרקו לארץ ואחר כך לקחו אבן וזרקו על לבו א"כ לקחו המוסרה עם הגוף וגררו עד המקום שהניחו שם כדרך כל המתים כך נהגו כל החבורי קדישא כפי צוואתו הקדושה ובשעת טהרתו צוה ליתנו עליו ארבעה פעמים תשעה קבים מים וצוה ג"כ שכל המטהרים וחייטים שתפרו התכריכים ונושאי המטה שיהו דווקא...

איבערזעצונג:

לזכרון פון דער צוואה פון הרבני המופלג בתורה און אין מעשים טובים, מרדכי מענדל דער זון פון ישראל פון אונדזער קהילה, וואָס ער האָט געהייסן צו טאָן מיט זיך תיכף נאָך זיין טויט. באַלד האָט מען גענומען דעם גוף פון בעט אָן א העמד און מ'האָט אים געוואָרפן אויף דער ערד. נאָכדעם האָט מען גענומען אַ שטיין און מ'האָט אַ וואָרף געטאָן אויפן האַרצן. נאָכדעם האָט מען גענומען אַ שטריק און אים אַרויפגעטאָן אויפן האַלדז און

מ'האָט

מ'האָט אונטערגעהויבן דעם קערפער אַזוי ווי ער וואָלט זיצן. און די שטריק האָט מען געצויגן העכער און העכער. נאָכדעם האָט מען גענומען די שטריק מיטן גוף און מ'האָט געשלאָפּט ביז צום אָרט. וווּ מ'האָט אים אַוועקגעלייגט ווי דער מנהג ביי אַלע מתים. אַזוי האָבן געטאַן אַלע חברה-קדישא-לייט לויט זיין הייליקער צוואה. און בעת זיין טהרה האָט ער געהייסן גיסן אויף אים פיר מאָל צו ניין קוואַרט וואַסער און ער האָט אויך באַפּוילן, אַז אַלע, וועלכע וועלן זיך באַשעפטיקן מיט זיין טהרה, און די וואָס נייען די תכרכים, און די נושאי המטה זאָלן דוקא זיין...

דער טעקסט געפינט זיך גלייך אויף דער ערשטער זייט און שטאַמט בערך פון דער צייט 1730-1721
די אַלע אַפּקומענישן נאָכן טויט האָט מרדכי מענדל גענומען אויף זיך, ווייזט אויס, כדי אַפּצוקומען די אַרבע מיתות בית-דין נאָך אויף דער וועלט.

לויט דעם ספר-החיים, איז דער אַלטער „בית-עולם" איינמאָל באַנייט געוואָרן. דאָס איז געווען אין דעם יאָר 1801. דער איצטיקער נייער בית-עולם (הינטערן שטאָט) איז ערשט פון דעם יאָר 1838.

פנקס פון דער פרוזשענער קהילה.

ין אונדזער רשות געפינט זיך דער פנקס פון דער פרוזשענער קהילה, וואָס איז געפירט געוואָרן פון דעם יאָר תקס"א (1801) ביז דעם יאָר תרי"א (1851). אין דעם פנקס, פונקט ווי אין דעם פנקס פון דער חברה-קדישא, זיינען די בלעטער געבונדן צופעליק, אָן א סדר. עס טרעפן פראָטאָקאָלן פון פריערדיקע יאָרן געבונדן צום סוף בוך און פאַרקערט. ס'איז שווער צו באַשטימען, צי דאָס איז געווען דער איינציגער פראָטאָקאָל-בוך פון דער היגער קהילה,

אָדער עס זיינען געווען מער און זיי זיינען פאַרלאָרן געגאַנגען. לויט ידיעות, וואָס מיר האָבן באַקומען, איז אין שטאַט געווען נאָך א פנקס, אָן עלטערער, נאָר מ'ווייס ניט ווו ער איז אַהינגעקומען.

דאָס שער-בלאט איז גאָר א פשוטס, אָן באַצירונגען און אָן באַפוצונ-גען. דאָס בלאט איז אַרומגענומען מיט א טאַפֿלעטער ליינע אין דער פאַרם פון א טויער. פון אויבן גייט דער אויפשריפט: „פנקס הקהלה דפה ק"ק פרוזנא". נידעריקער גייט; „שנת תקס"א לפ"ק" און גאָר אינטן א שטעמפל מיט א צוויי-קעפיקן אָדלער (זע צייכענונג ז. 31).

די שפראַך פונ'ם פנקס איז העברעיש, עס איז אָבער אויך דאָ איין יידי-שער טעקסט. די פראָטאָקאָלן זיינען געשריבן געוואָרן זייער זעלטן. צווישן איין פראָטאָקאָל און דעם צווייטן גייען זייער פיל דורכגעלאָזטע פרייע זייטלעך. ס'איז זיך שווער פאַרצושטעלן, וואָס עס איז געווען די סיבה, צוליב וועלכער מ'האָט איבערגעלאָזן פרייען אָרט, וואַרשיינלעך האָט מען רעזערווירט אָרט

פאר פראטאקאָלן, וואָס האָבן נאָך געדארפט אַריינקומען און זיי זיינען ניט אַריינגעשריבן געוואָרן.

אינ'ם פּנס געפינען מיר אַ שלל מאטעריאַלן, וואָס זיינען נוגע דעם עקאָנאָמישן און געזעלשאַפטלעכן לעבן פון די יידן אין אונדזער שטאָט. זייער אינטערעסאַנט און באַלערנדיק זיינען די פראַטאָקאָלן, וואָס באַציען זיך צום דאמאָלסטיקן עקאָנאָמישן מצב פון דער יידישער באַפעלקערונג. מיר ברענגען דאָ איין פראַטאָקאָל, וואָס איז געשריבן געוואָרן אין יידיש, אין יאָר תקפ"ג, (1823) דף קיט, עמוד ב.

זאת תהי[ה] למגדר מילתא ולאות ולזכרון שהוכרו בבה"כ ובהמ"ד דפה בח"ח כד"ת בזה"ל מען לאָזט מכרו ומודיע זיין בידיעת האַלופים ראשים ומנהיגים בהסכמת בב"ח מבעלי אסיפה דפה ובצירוף הרב אב"ד ובד"צ דפ"ק יצ"ק און מען איז גוור בחרם הגדול רבן בכל תוקף חרם כד"ת אז מהיום והלאה היינו מחזי אלול דהאי שתא ולהבא איז איין איסור גמור לכל בעלי

הרחיים סוטים דפה קהלתינו או זייא טארין ניט פאר דינגען זייער מילין אודער גאר ליידיג לאוין שטיין און ניט צו נעמין בשום אופן קיין שכירות דער פאר גם על כלל מחזיקי הרחיים הטוחנים דפה איז החרם הנ"ל או זייא טארין ניט מאכין צו ווישען זיך קיין שום שותפות בעולם כלל וכלל רק כאו"א [כל אחד ואחד] זאל זיך מחזיק זיין הרחיים של עצמו און צו מאלין אבער ניט בשותפות

שטעמפל פונ'ם שער-בלאט.

איינער מיט דעם אנדריין וכל מי שיעבור על גביעת גדר החרם הנ"ל אזי איז ער מוחרם ומנודה בכל תוקף הנידור און עש זאל קיינעם ניט שאדין רק הכל יחול על ראש עובר לבדו ובלי שום ערבות א' בעד חבירו כלל וכלל והשומע יונעם ומעכ"ט י"ה זין אלול תקפ"ג לפ"ק.

ווי מיר זעען פון דעם אינהאַלט, האָט זיך די קהילה געווערט קעגן דעם יד-אחת פון די מילנער, וואָס איז געשלאָסן געוואָרן, פדי צו באַרייסן דעם עולם. די קהילה האט אפילו געשטערט שליסן שותפות צווישן זיך אונטער דער דראָנג פון חרם.

פון דעם טעקסט איז נישט קלאָר, וועלכע סיבות האָבן געשטויסן די קהל-לייט צו דעם דאָזיקן שריט: זייטיקע סיבות, אָדער טאָקע די זאָרג לטובת הכלל. אין אַ סך פאלן האָט די קהילה רעגולירט דעם עקאָנאָמישן לעבן פון די פרוזשענער יידן. אחוץ דעם געבראַכטן ביישפּיל, וווּ די קהילה פאַרטיידיקט

דעם עולם קעגן די מילנער, וועלכע ווילן בארייסן פאר מאָל-געלט, האָבן מיר נאָך אַ פּאַל זייער אַ כאַראַקטעריסטישן. אין דעם יאָר תרי"א (1851) האָט זיך די קהילה פאַרנומען צו רעגולירן דעם תבואה-האַנדל. דער פרייז פון תבואה איז זייער געשטיגן ("...אשר היוקר הולך וחזק...") און אַ הונגער האָט זיך געפילט אין אומגעגנט. און אַזוי ווי עס זען אויס די וואַרונגען פאַרן עולם לויט דעם פּראָטאָקאָל:

...שלאַ לַקְנוֹת שוֹם תבואה משוק עַל מסחור הן דגן ושעורים
וש"ש וגריקע מכל הדברים הנעשה מהם אוכל ולא ירום איש
רגלו לרוץ בקצה הרחובות מחוץ לעיר לַקְנוֹת התבואה מאותן
המובילים תבואה ליומא דשוקא למכור עד אשר יוקב השער
להמקחים...

איבערזעצונג:

...קיינער זאָל נישט קויפן אויפן מאַרק קיין שום תבואה אויף
מסחר; סיי קאָרן, גערשטן, האָבער און גריקע, אַלץ פון וואָס עס
ווערט געמאַכט עסנוואַרג קיינער זאָל נישט לויפן אין די עקן
גאַסן, אויסער דער שטאָט, צו קויפן די תבואה ביי די, וואס ברענגען
עס אויפן מאַרק צו פאַרקויפן, ביז עס וועט נישט איינגעשטעלט
ווערן די פרייז-נאָרמע...

אויף אַזא מין אופן האָבן די קהל-לייט געוואָלט איינצאמען דאָס שטייגן פון
די פרייזן. אחוץ דעם איז נאָך דאָ אַ וואַרונג נישט אַרויסצופירן קיין תבואה
מחוץ לעיר, ווייל דאָס וואָלט נאָך מער פאַרשאַרפט דעם הונגער, און דער
יקרות וואָלט נאָך מער געשטיגן.

פון דעם זעלביקן יאָר (תרי"א) פאַרמאָגן מיר אַ צווייטן פּראָטאָקאָל, וווּ
עס ווערט אָפגעשאַצט די לאַגע פון דער קהילה. עס ווייזט זיך אַרויס, אַז דער
פינאַנסיעלער מצב ווערט ערגער און ערגער. דער אַקציו אויף בראַנפן, וואָס
האָט געהערט צו דעם קהל, האָט אַריינגעטראָגן נישט קיין גרויסע הכנסות (דער-
מאָנט אין די פריערדיקע פּראָטאָקאָלן) און דאָ קומען פאַר „טאַרגעס“ (ליציטאַ-
ציע) אין גראַדנע איבער דעם „אַדקופ קאַנטהאַר“ וווּ עס ווערט ווידער איבער-
געגעבן דער אַקציו אויף דער ווייטערדיקער צייט. די חשובים פון שטאָט האָבן
באַשלאָסן שיקן דעם גביר, יצחק אייזיק גאַלדבערג, קיין גראַדנע, ער זאָל
דינגען דעם „אַדקופ-קאַנטהאַר“. שפעטער וועט געמאַכט ווערן אין דער קהילה
אַ „טאַרג“ און ווער עס וועט געבן מער, ביי דעם וועט דאָס בלייבן. דאָס וויכ-
טיקסטע אין דעם פּראָטאָקאָל איז די באַמערקונג:

...ובאם שלא יעלה בידם העסק הנ"ל לַקְבֵּל עַל שם הגביר הנ"ל
ויקבלו העסק מהקאנטהאר אנשים זרים מעיר אחרת לזאת נתגד-
רים בגדר התקשרות המועיל לד"ת וקבלנו ע"ע [על עצמנו]
.... שלא לשנות יי"ש ולאקבל יי"ש על שיינק מיד האדקופציק

אחר

אחר אם לא עפ"י רצון רוב בעלי אסיפה ...

דאס הייסט, אז די קהל-לייט רופן צו באַיקאַטירן די פרעמדע, וואָס וועלן אַרענדירן דעם פרוזשענער אַקציו. דער סוף פון דעם אָנגעוויזענעם פאַל איז געווען, אז די אַרענדע איז אַריינגעפאַלן אין פרעמדע הענט און דער באַיקאַט איז טאַקע אַיינגעפירט געוואָרן, ווי עס ווייזט זיך אַרויס פון אַ ווייטערדיקן פּראָטאָקאָל, וואָס איז פאַרשריבן געוואָרן שפּעטער. אין דעם פּראָטאָקאָל גיבן נאָך די אַלופים צו, אז מ'זאָל די „אַדקופציקעס“ אויך ניט פאַרדינגען קיין הייזער אויף שענקען און ניט נעמען קיין שענקען פון זיי אין אַרענדע.

מיר געפינען אויך אינ'ם פּנקס אינטערעסאַנטע ידיעות וועגן די הכנסה-קוואַלן פון דער פרוזשענער קהילה. דאָ, ווי אין אַלע יידישע קהילות פון תחום, זיינען געווען אַיינגעפירט די קאַראַבקעס. מיר געפינען אין פּנקס דערמאָנט וועגן ליכט-ט, פלייש-און ברויט-קאַראַבקעס. עס פֿעלן אָבער ציפערן, וואָס זאָלן באַלויכטן גענוי די הכנסות פון יעדער קאַראַבקע. מיר האָבן אַיין באַריכט פון דעם יאָר תקפ"ז (1827). אָבער נאָר פון דער ברויט-קאַראַבקע. ס'איז געווען אַן אויסערגעוויינלעך יאָר, דער אַקציו האָט אַרויפגע-לייגט זייער גרויסע שטייערן אויף די פרוזשענער שענקערס. די לעצטע האָבן זיך געווענדעט מיט אַ בקשה צו דער קהילה, מ'זאָל זיי אַנטקעגנקומען און אַרויסהעלפֿן אין דער צרה. די פירער פון דער קהילה האָבן באַשלאָסן אַנט-קעגנקומען די שענקערס. זיי האָבן באַשטימט, אז מ'מוז אויף דעם יאָר (תקפ"ו-תקפ"ז) אַוועקגעבן אין אַרענדע די ברויט-קאַראַבקע (תיבת-הלחם) און דעקן די נויטיקע סומע פאַר די שענקערס. די קאַראַבקע איז אָפּגעגעבן געוואָרן אין אַרענדע און צום סוף פּנקס געפינען מיר אַ קאסע-באַריכט פון דעם יאָר. פונ'ם באַריכט ווערט קלאָר, אז די ברויט-קאַראַבקע האָט אַריינגעטראָגן 97 רובל אין זילבער אַ חודש ד.ה. (ווי עס איז אָנגעגעבן אינ'ם זעלביקן פּראָטאָקאָל) 1164 רובל אין זילבער פאַרן גאַנצן יאָר.

אין דעם פּנקס פון דער פרוזשענער קהילה איז דאָס דער אַינציקער פאַל, אז די אַלופים זאָלן אַנטקעגנקומען אַ באַשטימטער גרופע מיט אַזא סומע געלט, משמעות זיינען אין פרוזשענע די שענקערס געווען פון די חשובסטע באַלעבאַטים און אַזוינע האָט קהל געווען אַרויסצוהעלפֿן. אין נאָרמאַלע צייטן פֿלעגט די קהילה אַליין עקספּלאַטירן די ברויט-קאַראַבקע, ווי דאָס איז צו זען פון די אויסצוגן פונ'ם פּראָטאָקאָל אין יאָר 1825;

.... לזאת מוכרחים היינו להחכיר תיבת הלחם דפה על להבא היינו

מר"ח אדר תקפ"ואו עד ר"ח אדר תקפ"זין אשר נגדרה מכבר

רק לצורך סיווקי המסים המגיע מנפשות לבד...

דאָס הייסט: דעריבער זיינען מיר געצוונגען אָפּצוגעבן אין אַרענדע די ברויט-

קאראַבקע אויף ווייטער (תקפ"ו - תקפ"ז), וועלכע איז פון פריער געווען בא- שטימט צו באצאלן נאָר די קאָפּשטייערן. אונטער דעם פּראָטאָקאָל איז געלייגט געוואָרן דער שטעמפּעל פון דער קהילה, וואָס איז דער איינציקער פּאַל אין גאַנצן פּנקס. ווייטער איז געגעבן אַ צושריפט: „וליתר תיקף לכל הנ"ל הונח חותם הקהל דפה יצ"ק" (זע צייכענונג). ווי עס איז צו זען פון דעם געבראכטן אויסצוג, פלעגן די איינגעמאָנטע סומעס גיין אויף דעקן די שטייערן פאַר דער מלוכה. די קאראַבקע אויף ליכט איז איינגעפירט געוואָרן ביי אונדז אין פרו- זשענע אין דעם יאָר 1845 (פּראָטאָקאָל אויף דעם דף לח). ווי עס דערציילט דער שרייבער פון דעם פּנקס איז אין דעם יאָר געווען אַ גרויסע נויט, די צאָל אַרימעלייט איז כּסדר געוואָקסן, האָט די קהילה באַשלאָסן איינפירן דעם אַלגעמיינעם שטייער אויף ליכט*).

פאַר ליכט, וואָס זיינען ציגעגרייט געוואָרן צום פאַרקויפּן, איז איינ- געצאָלט געוואָרן דריי גילדן פון יעדן פוד, ליכט פאַרן אייגענעם געברויך - צוויי גילדן, און איין גילדן פון רוסישע ליכט.

שטעמפל פון דער פרוזשענער קהילה.

אינ'ם פּנקס ווערט קיינמאָל נישט דערמאָנט וויפּל דער ליכט-שטייער האָט אריינגעטראָגן. דערפאַר האבן מיר פון אַ באַריכט, וואָס איז צוגעשיקט געוואָרן אין דער גובערניע, אַז אין דעם יאָר 1868 איז אַריי- געפלאָסן 659 רובל פון דעם ליכט-שטייער. וויפּל הכנסה ס'האָבן געבראכט די איבעריקע קאראַבקעס איז אוממעגלעך זיך פאַרצושטעלן, ווייל עס פעלן אינגאנצן וועגן דעם ידיעות.

אינטערעסאַנט איז נאָך אַ פאַקט, וואָס ווערט דערמאָנט אין דעם פּנקס, דאָס איז דער אופן, ווי עס פלעגן איבערגעגעבן ווערן די קאַראַבקעס אין אַרענדע. גלייך אין די ערשטע פּראָטאָקאָלן ווערט דערציילט, אַז די עלטסטע האָבן באַשלאָסן, אַז פון היינט אָן און ווייטער זאָל מען קיינעם ניט אָפּגעבן אין אַרענדע די קאַראַבקעס, ביז עס וועט ניט אויסגערופן ווערן דריי מאָל אין בית-מדרש דער פרייז, וועלכן עס ליגן פאַר די בעלנים אויף דער אַרענדע פון דער קאַראַבקע. אינ'ם פּנקס פעלן ידיעות וועגן דעם, ווי אַזוי די קאַראַבקעס פלעגן ביז דאָמאָלט איבערגעגעבן ווערן אין אַרענדע. מ'דאַרף זיך משער זיין,

אַז

(* הגם דער „סוועטשנאָי-סבאַר" איז דורך דער רוסישער רעגירונג באשטימט געוואָרן אין יאָר 1845 אַיסשליסלעך פאַר די הצטרכות פון די „קאָזאַניע יעוורעסקיע אוטשילישטשא" האבן אָבער די פרוזשענער קהל-לייט וואַרשיינלעך וועגן דעם נאָך ניט געזיזט און באשטימט די הכנסה פון „סוועטשנאָי-סבאַר" פאַר דער קהילה גופא. וועגן די „קאָזאַניע יעוורעסקע אוטשילישטשע" וועט זיין די רייד אין אַ ווייטערדיקן אַרטיקל. נ. צ.

אז די ארענדע פלעגן באקומען אויף א היימישן אופן די תקיפּים — די נגידים פון שטעטל, וואָס האָבן זיך געפירט ביד חזקה. אויף דעם באַווייזט דער זאץ אין דעם פראָטאָקאָל: „יהיה מה שיהיה“, וואָס באַדייט, אז די עלטסטע האָבן דערוואָרט אַ ווידערשטאַנד פון אַ געוויסן צד, וועלכער איז אודאי געווען קעגן דער נייער תקנה. די סיבה איז זיכער געלעגן אין די פּיסקאַלע אינטע-רעסן פון דער קהילה. די קהילה האָט געמוזט דעקן די פּל המינים שטייערן, וואָס די מלוכה האָט אויף דעם גאַנצן קהל אַרױפגעלייגט, און דער איינציקער מיטל צו באַקומען גרעסערע סומעס געלט איז געווען דאָס אָפגעבן אין אַרענ-דע דורך אַ ליציטאַציע די קאראַבאָקעס.

די צווייטע וויכטיקע פראָגע, וועלכע פאַרנעמט פסדר די קהילה-פירער, זיינען די רעקרוטן-ענינים. אזוי איז אין דעם יאָר תקצ"ג (1833) באַשטימט געוואָרן קלייבן נדבות פאַר זעלנער, וועלכע זיינען אַוועק „פאַרן פּלל“, כדי זיי זאָלן זיך קענען אויסקויפן ביי די עלטסטע, צו קענען האַלטן יידישקייט. די סומעס פלעגן אויפגעקליבן ווערן פון חתונות, בריתן, חודש-אַפצאַל און סתם נדבות, ווי עס איז צו זען פון דעם פאַלגנדיקן פראָטאָקאָל:

להיות כי נבהלה עצמנו לפי שאול מאתנו ח"מ במאמר: החישו נא ממעינינו הישועה „ כאשר שמענו כן ראינו מכתבי מצוקי הנפש ונכאי הרוח „ המה א"ח פודאי נפשות כבירים מדיירי עירנו אשר הלכו חשכים ואין נוגה להם ושמנו נפשם בכפם לקבל ע"ע עבודת המלך בהמשל ופחד עבור הכלל „ והן המה המוצקים בפגעי הזמן ואין בידם מאומה במה להחיות את נפשם ולהפדות ממושלי התפקודה המושלים בגופם בכדי לקיים חוקי הד"ת „ ומודעת לכל כי מדינו היתה זאת להם „ ומהראוי לחוס על נפשם בחמלה רבה להיותנו מסובלים בפרץ וצווחה דכזאת „ ולתמוך ידי הרשים והדלים דכאלו „ לזאת גזרנו אומר ויקם על כלל תושבי עירנו והישובים לכל יפול ארצה הקביעות אשר קצבנו ע"פ הסכם האלופים הקהל וברצון כמה ב"ב חשובים „ לחזק ידים רפות ולאמץ ברכים כושלות „ ע"פ תקוני סובלי המעמס המבוארים למטה בפרטיהן ואלו הן האופנים בביאור: ווייטער גייען אויסגערעכנט די אלע אופנים פון אויפקלייבן דאָס געלט פאַר די אָפגעגעבענע זעלנער.

אז איינער איז אָפגעגעבן געוואָרן צו די זעלנער, פלעגט ער מיט דעם אויסלייזן אלע זיינע קרובים, אז זיי זאָלן ניט אַריינגעשטעלט ווערן אין דעם צעטל פון די קאנדידאטן פון צו גיין דינען דעם מלכות. עס זיינען געווען אַ סך פאַלן, ווען די קהל-לייט פלעגן פאַרגעסן, אז פלוגי בן פלוגי איז אַוועק אין די רעקרוטן און מ'פלעגט אַריינשטעלן זיינע ברידער אָדער נאָענטע אין דער רשימה. אזוינע פאַלן פלעגט מען ספּעציעל פאַרצייענען אין פּנס לזכרון.

אז אַזוינס זאָל מער ניט געשען.

זייער אַ בולטן ביישפּיל אַזאָ האָבן מיר פון אַ פּראָטאַקאָל פון דעם יאָר 1842:

רשום בכתב אמת בעט סופר ועופרת להיות לעדות ולזכרון ולהודיע בדבר האנ"ח אשר ניתן לעבודת המלך בשנת תר"ב 1842 למספרם הבחור כמ"ר זוסמאן בן הר"ר חנוך בערעשטיצקי עפ"י אצערעד אוצאסטאק ב' מנומר 1 ופדה את נפשות אחיו היינו הר"ר חיים ואחיו הר"ר יודיל בני הר"ר חנוך הנ"ל להר"ר חיים הנ"ל יש שני בנים אשר נולדו אחר הרעוויזיע משנת 1834 למספרם הנקובים בשמותם א' הבחור יצחק משה והשני יהודא ישיה ומהראוי לחוס עליהם ולפדות את נפשם ג"כ שיהיו פטורים מאצערעדין מחמת דודם זוסמאן הנ"ל גלל כן גדרנו אומר ויקם אשר כל זמן אשר יהי[ה] האיזקאזקע ישנה דכעת עד אשר יהי[ה] רעוויזיע חדשה אינו רשאי שום אדם לעשות להם עולה לכתוב אותם אצל בני אדם אחרים אף בני משפחתו בנומר אחר זולת אצל אביהם הנ"ל הר"ר חיים באיזקאזקע חדשה ועד אשר יהי[ה] הרעוויזיע לא יהיו נכתבים כלל וכלל באצערעדין.

דער אינהאַלט פון דעם געבראַכטן פּראָטאַקאָל איז:

היות ווי דער בחור זוסמאן, דער זון פון חנוך בערעשטיצקי איז אַוועק דינען, האָט ער דורכדעם באַפרייט זיין גאַנצע משפּחה. און אַזוי ווי ביי זיי-נעם אַ ברודער זינען געבאָרן געוואָרן צוויי יינגלעך, טאָר קיינער זיי קיין עולה ניט טאָן, אַריינשרייבנדיק זיי אין אַן אַנדער נומער אין דער רשימה פון די איינוווינער („איזקאזקע“), און ביז עס וועט ניט זיין קיין נייע רעוויזיע, זאָל מען זיי בכלל ניט אַרייננעמען אין דער רשימה פון די, וואָס דאַרפן גיין פאַר זעלנער.

דער קהל פלעגט אויך באַפרייען די עלטערן פון די אָפגעגעבענע זעל-נער פון שטייערן. אַזוי ווערט דערציילט אין אַ פּראָטאַקאָל פון דעם יאָר תר"ה (1845), אַז איינער, רב יצחק, ווערט באַפרייט אויף אַ משך ביז צען יאָר פון שטייערן. דער זעלבער ווערט אַבער ניט באַפרייט פון די קאָראָבקע-אַפצאָלן, כדי ער זאָל זיך ניט אָפטיילן פון אלע יידן („אינו יכול לפרוש מדרכי הציבור“). אין די הענט פון די דאָמאַלסטיקע עלטסטע און שפּעטערדיקע „דעפּו-טאָטין“ איז געלעגן דער גורל פון יעדן שטעטלשן יידן. האָט זיך ווער פאַר-זינדיקט, אַזוי איז ער אַוועקגעשטעלט געוואָרן אויף דעם ערשטן אָרט אין דער „איזקאזקע“ און ער האָט שוין געמוזט גיין אין די רעקרוטן; איז איינער געקומען מיט טענות און די טענות זינען געווען גערעכטע, פלעגט דער לעצ-טער אַראָפגענומען ווערן פון דעם צעטל און אויף זיין אָרט איז געגאנגען דער ווייטערדיקער,

ביים סוף פונ'ם פנקס טרעפן מיר אויך פארשריבן פארשיידענע פאלן פון „מופת-עץ“. עס ווערן דארטן פארשריבן אומגלייכס-פאלן, וואָס האָבן זיך געטראָפן מיט קליינע מיידלעך, און ס'איז דאָ אַ חשש, אז זיי האָבן דורכדעם פארלאָרן זייער מיידלשקייט. דער טעקסט פון אזא „להיות לזכרון“ זעט אויס אזוי:

להיות לזכרון איך שהתרחש שנפלה הילדה מ' ריבל בת מ' שמעון ב"ר אביגדור על חנב המטה בעת אשר קפצה ממטה למטה והוכתה באותה[ו] מקום והכתונות שלה היה מלוכלך בדם יש חשש אולי נאבדו בתוליה כ"ז הגיד[ה] אמה מ' גיטל וזה היה בלי ש"ק י' תמוז תרכ"ט.

אָדער אַ צווייטער:

להיות לזכרון איך שהתרחש בקיץ העבר שנת תרכ"ח שהי' הבתולה של מרת אסתר ריבל ברחיים שלי והוכתה ע"י ערל אודו במדה באותו מקום ויצתה ממנה דם הרבה מאותו מקום ויכול להיות שאבדה בתולי' כ"ו הגיד אבי' מו"ה שלמה חיים ב"ר מרדכי אהרן ביום ב' יא שבת [שבת] שנת תרכ"ח לפ"ק פה פרוזנא. אזוינע פאלן האָבן מיר אין דעם פנקס פון דעם פרוזשענער קהל אַזש פערצן. כמעט אַלע פאַרפאלן זיינען פון דעם זעלבן צענדליק יאָר און עס איז שווער פעסטצושטעלן, צי דאָס איז טאַקע געפירט געוואָרן לויט דער צייט, ווען דאָס איז געשען, אָדער דאָס איז שפעטער צוגעשריבן געוואָרן אויף די לעצטע בלעטער פון דעם פנקס.

דאָס אַלץ, וואָס מיר האָבן אין דעם אַרטיקל געבראַכט, זיינען די וויכ-טיקסטע ענינים, וואָס נעמען אַרום דאָס לעבן פון די פרוזשענער יידן. מיר טרעפן אָבער נאָך אַ סך פראָטאָקאָלן, וואָס האָבן שוין אַ שייכות צו פערזענ-לעכע ענינים, פראָגעס פון ניט געדעקטע וועקסלען, פראָגעס פון פאַרקויפטע, אָדער אָפגעקויפטע פלעצער, א. א.

צווישן אנדערע געפינען מיר אַן איבערזעצונג פון אַ פתב, וואָס איז גע-מאַכט געוואָרן מיט אַ היגן סוחר מיכאל בירנבוים. דער לעצטער האָט זיך געווענדעט צו דער יידישער קהילה, מ'זאָל אים באַפרייען פון צו זיין אַ מיט-גליד פון מיטלשטאַנד („מיעשטשאַנסקאַיע אַבשטשעסטוואָ“), ווייל ער וויל ווערן אַ סוחר פון דער 1-טער גילדע און די קהילה האָט דעם דערמאָנטן מיכאל בירנבוים אזאַ כתב געגעבן מיט דעם באַדינג, אז ער זאָל ווייטער צאָלן אַלע שטייערן פון דער קהילה.

נאָך אַ וויכטיק אַרט פאַרנעמען די ענינים, וואָס באַהאַנדלען דאָס רעליגיעזן לעבן פון דער קהילה. מיר האָבן עטלעכע פראָטאָקאָלן אין וועלכע עס ווערט באַשטימט דער געהאַלט פאַרן רב, פאַר די דיינים. מיר האָבן תקנות, וואָס רעגולירן די באַצוינגען פון נייע אויסגעבויטע בתי-מדרשים צום

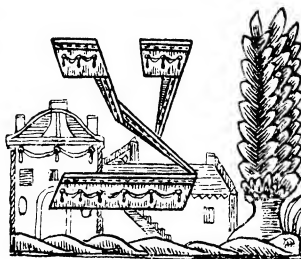
אַלטן גרויסן בית-מדרש א. א.

ס'איז פדאי צו באַמערקן, אז די שרייבער פון דעם פנקס (ווי אין אלע אנדערע פנקסים) זינדיקן זייער אַפט קעגן דער גראַמאַטיק און סטיל פון דער שפראַך. דערפאַר איז כאַראַקטעריסטיש די מליצה, אַן דעם באַגייט זיך ניט דער שרייבער פון די פראָטאָקאָלן. אַפּטמאַל ווערט דורך דעם ים מליצות פאַרדעקט דער גאַנצער תוך פון דער זאַך.

נ. צוקערמאַן.

א דאקומענט וועגן דער כאלערע אין פרוזשענע.

ווישן די בלעטער פון פנקס פון פרוזשענער קהל
האט זיך אויפגעהיט א קליין נאטיץ-ביכל צוזא-
מענגענייט פון אכט זייטלעך.
אויף דער ערשטער זייט פונ'ם העפטל גע-
פינען מיר פארשריבן:

על'ה במוסכם כולנו להעמיד חסד ד'
לעיננו עכ"פ מהיום עד משך ארבעה
שבועות אחר שתפסוק אי"ה החלירע ר"ל
וח"ו לייחס למקרה לומר כי בתים המלאים כל טוב, ונקיים מכל
חלאה וזוהמא, ומקוטרים מור ולבונה או מכל אבקת רוכל, ובתי
המשקאות הריחנים, בטוחים מזה, אל נא נכחש בחסד עליון, כי
אפילו מחיצה של ברזל איננה מפסקת בעד הקצף ר"ל, כי תועבת
ד' כדברים האלה, רק נכיר טובת ד' עלינו, ובכל מאודינו נשחד
אותו מטובו אשר החיינו וקימנו לזמן הזה. כי ממנו הכל ומידו
נתנו לו, וגמרנו בלבינו לתת איש איש כפרו מהיום
גם כופר נפשות ביתו, איש איש כמתנת ידו ולפי הברכה אשר ברכו
ד' בכל שבוע ושבוע עד כלות משך ארבעה שבועות והעמדנו
עשרה אנשים מובחרים אשר בחר בהם הרב ד"ק להיות עומדים
על משמרתם בתחינה ובקשה ובנפש שפוכה, לשכך החימה אשר
ניתכה, ולעסוק בתורה המגינה ומצלי בעידן ריתחא כפי הסדר
אשר סדרו לנו קדמוננו לעמוד בפרץ בעדינו להשיב חמתו מהש-
חית, ועלינו למלאות מחסורם וטרף חוקם כאשר קצב להם הרב

ד"ק

ד"ק, גם העמדנו אנשים שיהיו מוכנים ועומדים בהצלה הנהוגה להציל בקרוב אל שום איש ז'ו דבר רע, ולתת לעניים ולאביונים המדוכאים בוחלים לסעדם על ערש דוי להשיב נפשם, גם נפקח אי"ה עינינו על העניים העטופים ברעב אשר עד הנה היו בעלמת עין מהם, לעורר עליהם רחמים, ובזכות זה ירחמו עלינו מן השמים לחיים להבדילנו ולרחם על פליטתנו, ויאמר ד' למלאך המשחית הרף ידיך, יפן אלינו ברחמים ויקרא הסירותי מחלה מקרבך, כל מחלה לא אשים עליך, אני ד' רופאך יהיו בתינו שלו מפחד, ששון ושמחה ישיגו, יגון ואנחה אחור יסוגו עינינו תחזינה ביאת שילה, ארמון על משפטו והיכל על תילו אכיר.

איבערזעצונג:

ס'איז געבליבן מיט אונדזער אלעמענס הספם אוועקשטעלן גאטס חסד פאר אונדזערע אויגן. על כל פנים פון היינט ביז אין משך פון פיר וואכן נאכדעם ווי עס וועט אויפהערן די כאלערע*.) און מ'זאל חס ושלום ניט מיינען, אז די הייזער, וואס זיינען פול מיט אלדאס גוטס און ריין פון יעדער ברוד און שמוץ, און זיינען דורכגערויכערט מיט פארשיידענע געוויירצן און בשמים, אדער שענקען און בריוון זיינען פון דעם פארזיכערט. לאמיר ניט לייקענען אין גאטס חסד, ווארום אפילו אן אייזערנע מחיצה קען ניט איינהאלטן דעם צארן ר"ל, ווייל אוועלכע רייד זיינען אומוויירדיק פאר גאט. זאלן מיר דערקענען גאטס גוטסקייט איבער אונדז און מיט אונדזער גאנצער האב און גוטס וועלן מיר אים פארגיטן פון זיין גוטס, וואס ער האט אונדז געלאזן לעבן און געדייען ביזן היינטיקן טאג. ווייל פון זיין האנט איז אלץ און פון אים איז אלץ געגעבן געווארן. האבן מיר באשלאסן, אז יעדער איינער פון אונדז זאל געבן אויסלייז-געלט פאר זיך און זיין הויז-געזינד, יעדער לויט זיין איינזען און לויט זיינע מעגלעכקייטן, מיט וועלכע גאט האט אים באשאנקען, יעדע וואך ביז ס'וועלן זיך ענדיקן די פיר וואכן. און מיר האבן אוועקגעשטעלט צען מענטשן, וועלכע עס האט אויסגעקליבן דער רב פון אונדזער קהילה, זיי זאלן שטיין אויף דער וואך מיט געבעט און תחנונים איינצושטילן דעם צארן, וואס איז אויסגעגאסן געווארן און זיי זאלן זיך עוסקן בתורה, וואס שיצט און ראטעוועט אין א שלעכטער צייט, לויטן סדר, וואס האבן אונדז מסדר געווען אונדזערע קדמונים איינצושטעלן

זיך

(* דער אויסדרוק, "נאכדעם ווי עס וועט אויפהערן די כאלערע" איז געגעבן אינ'ם זין פון, "אל תמתח פה לשטן", באמת איז דא דער מין, אז די חברה וועט אנהאלטן פיר וואכן אין דער צייט פון דער כאלערע.

זיך פאר אונדזער בראך, אפצווענדן זיין צאָרן פון פארדארבונג. און מיר דארפן זיי פארזאָרגן מיט חיונה, ווי עס האָט באַשטימט דער היגער רב. מיר האָבן אויך באַשטימט מענטשן, זיי זאָלן זיין גרייט צו ראטעווען יעדן איינעם חס ושלום פון אַ שלעכטער זאך און צו געבן אַרימע, וועלכע ליגן פארשטויסן אין זייער קראַנקייט, אונטערשטיצן זיי. אויפן קראַנקן בעט צו דערקוויקן זייער נפש. לאַמיר אויך עפענען אונדזערע אויגן אויף די אַרימעלייט, וועלכע שמאַכטן אין הונגער, אויף וועלכע מיר האָבן זיך ביז ערשט נישט אַרומגעקוקט, אויף צו וועקן אויף זיי רחמנות. און אין דעם זכות זאָל מען זיך דערבאַרימען אויף אונדז פון הימל אַפצושיינן אונדז צום לעבן, און זיך דערבאַרימען אויף אונדזערע איבערגעבליבענע, און גאָט זאָל באַפוילן דעם מלאך-המשחית אויפצוהערן, ער זאָל זיך ווענדן צו אונדז מיט רחמים און זאָל זאָגן, איך האָב אָפגעטאָן יעדע קרענק פון דיר, קיין שום קרענק וועל איך אויף דיר נישט געבן, איך בין גאָט דיין היילער. זאָלן אונדזערע הייזער זיין רויק פון שרעק, פרייד זאָל אונדז דערגרייכן, טרויער זאָל זיך פון אונדז אַפּקערן, אונדזערע אויגן זאָלן זען דאָס קומען פון משיח, און דער בית-המקדש זאָל אויפגעבויט ווערן.

פדי צו באַשאַפן די געלט-מיטלען פאַר די הצטרכות, וועלכע זיינען אויסגערעכנט אין דעם אויפגעדערמאָנטן טעקסט, איז געגרינדעט געוואָרן די חברה. מיר געפינען טאָקע אויף די ווייטערדיקע זייטלעך פונם העפט אַ פולע רשימה מיט שמות המנדבים פון יעדער וואָך באַזונדער און אַ גענויע רשימה פון די הוצאות.

ס'איז כאַראַקטעריסטיש, אז הגם ביים פעסטשטעלן די ציילן פון דער גע-זעלשאַפט-ווערט מיט פיל מליצה באַשריבן די נויט פון די אַרימעלייט, וועלכע נויטיקן זיך אין הילף, געפינען מיר דאָך, אין דער רשימה פון די הוצאות, נאָר איינעם, אַ ר' זלמן חייט, וועלכער האָט באַקומען פאַר די אלע פיר וואָכן גאנצע דריי גילדן מיט צוואַנציק גראַשן און דאָס אויך „בעד הוועכטע“ – געווען, ווייט אויס, אַ וועכטער ביי קראַנקע. נאָך איינער, ר' אביגדור חייט, האָט באַ-קומען, פאַר דער גאנצער צייט, צוויי מאָל צו 6 גראַשן, סה"כ 12 גראַשן. דאָס איבעריקע געלט, אַ סומע פון קנאפע 200 גילדן, איז פאַרטיילט צווישן הרב המגיד, די לומדים אין ביה"מ, „להמצלים“ און אייניקע מאָל אַן אנאָנים „לדוע ע"פ הרב“.

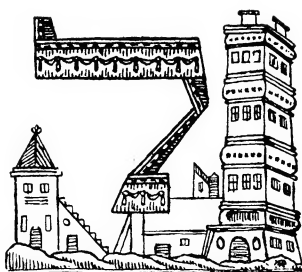
קיין דאטע אויפן העפט געפינען מיר נישט. לויט די נעמען פון די מנדבים האָבן מיר פעסטגעשטעלט, אז די געשיכטע איז פאַרלאָפן מיט פיר דורות צוריק. מיר האָבן אויך פאַרגלייכט די רשימה פון די געשטאַרבענע לויטן „ספר-החיים“, און האָבן פעסטגעשטעלט, אז די צאָל פון די געשטאַרבענע

אין יאָר תקצ"א (1831) איז געווען 89, ווען אין די פריערדיקע און שפעטערדיקע צענדליקער יאָרן האָט די צאָל געשטאַרבענע זיך געוואַקלט פון 20 – 40 אין משך פון אַ יאָר.
 מ'דאַרף אַלזאָ אָננעמען, אז דער דאָקומענט שטאַמט פון יאָר 1831 און אין יענעם יאָר האָט אין פרוזשענע געהערשט די כאָלערא.

ג. אורינסקי.

פריווילעגיעס.

וייט אן אקט פון דער קאנצעלאריע פונ'ם געווי. ווילנער גענעראל-גובערנאטאר*) האבן זיך אין דער פרוזשענער שטאטישער „אופראווע“ געפונען פריווילעגיעס, וועלכע זיינען געגעבן געווארן דער שטאט פרוזשענע דורך די פאלגנד-דיקע פוילישע קיניגן; אַננא יאָגעלאָנקא (בא-שטעטיקט דורך זיגמונט III) פון 6 מאי 1589 יאָר, (2) יאָן קאזימיר – פון 1649 י. 3) מי-כאל – פון 1669 י. 4) יאָן III – פון 1683, 1776 י.

5) אויגוסט III – פון 1748 י. און 6) סטאניסלאו אויגוסט – פון 1776 י. וועגן אינהאלט פון די פריווילעגיעס איז אין דעם אקט ניט דערמאנט.

וועגן די דאזיקע פריווילעגיעס געפינען מיר אויך אין די „אקטן פון דער ווילנער קאמיסיע צו פונאדערקלייבן אלטע אקטן“**);

... פריווילעגיע פונ'ם פוילישן קיניג זיגמונט III דער שטאט

פרוזשענע אויף מאגדעבורגער רעכט אין 1589 יאָר. זי איז גע-געבן געווארן לויט דער השתדלות פון זיין מומען, דער קיניגין

אַננא

*) ארויסגענומען פונ'ם מלוכה-ארכיוו אין ווילנע: ארכ. גר. 1988/1840, י. 1873 – 1880. דער אקט שטעלט מיט זיך פאר אן אששריפט פון א ראפארט פונ'ם פרוזשענער איספראוויניק צום ווילנער גענ. גובערנאטאר פון יאָר 1868 אונטערן טיטל-אויפשריפט. „ידיעות וועגן דער אויעזד-שטאט פרוזשענע“.

**) „אקטי ווילענסקאי קאמיסאי דלא ראזבארא דרעוויניק אקטאוו“, ווילנע, 1871 י. באנד V, ז. 426.

אנא. די פריווילעגיע איז נאָכדעם באַשטעטיקט געוואָרן דורך די פּוילישע קיניגן; וואָלדיסלאָוו IV, יאָן קאָזימיר, מיכאַל ווישניע-וועצקי, יאָן III און אויגוסט III.

די דאָזיקע דאָקומענטן זיינען ביי אונדז אין שטאַט ניטאָ. וואָרשיינלעך זיינען זיי אַרויסגעפירט געוואָרן קיין רוסלאַנד צוזאַמען מיטן גאַנצן פּרוזשענער אַרכיוו אין אָנהויב פון דער וועלט-מלחמה.

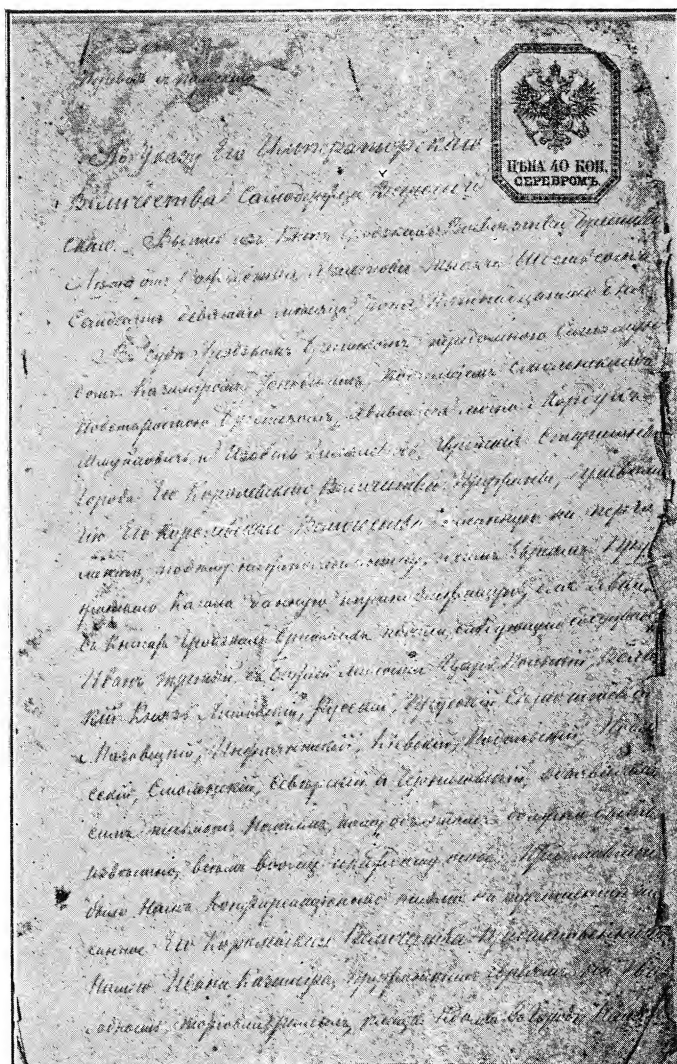
דערפאַר אָבער האָט זיך ביי אונדז אין שטאַט אויפגעהיט אַ דאָק-מענט*). וועלכער גיט איבער דעם פּוילן אינהאַלט פון דער פריווילעגיע, וועלכע איז געגעבן געוואָרן ספּעציעל די פּרוזשענער יידן אין 1644 י. דורך וואָלדיסלאָוו IV און איז שפּעטער באַשטעטיקט געוואָרן דורך יאָן קאָזימיר אין י. 1650 און יאָן III אין י. 1677.

דער דאָקומענט שטעלט מיט זיך פאַר אַ רוסישע איבערזעצונג (זע פאַק-סימילע ז. 45) פון פּויליש, — אַן אויסצוג פון די גראַד-ביכער פון בריסקער וואָיעוואָדשאַפּט. מיר גיבן דאָ דעם פּוילן טעקסט, איבערגעזעצט פון דער רו-סישער איבערזעצונג.

איבערגעזעצט פון פּויליש. לויטן באַפֿעל פון זיין קייזער-לעכער מאַיעסטעט, דעם זעלבסטהערשער אַלרסלאַנדס. אויסצוג פון די גראַד-ביכער פון בריסקער וואָיעוואָדשאַפּט. אין יאָר פון קריסטוס-געבורט טויזנט זעקס-הונדערט ניין און זיבעציק, חודש יוני, דעם פופצענטן טאָג. אין בריסקער גראַד-גערעכט, פאַר מיר, זיגמונט קאָזימיר יאָנאווסקי, סמאָלענסקער פּאָדטשאַשי, בריסקער אונטערסטאָראָסטע, האָבן די זיך פערזענלעך געמאַלדענע מרדכי בן שמואל און זאָוול בן הלל, די יידישע סטאָראָסטעס פון דער שטאַט, פון זיין קיניגלעכער מאַיעסטעט, פּרוזשענע, דערלאַנגט די פריווילעגיע פון זיין קיניגלעכער מאַיעסטעט, געשריבן אויף פאַר-מעט וועגן דעם ענין, וואָס ווערט אונטן דערקלערט, וואָס עס איז געגעבן געוואָרן די יידן פון פּרוזשענער קהל און וואָס געהערט צו זיי, אויף איינצוטראַגן אין די בריסקער גראַד-ביכער, מיט פּאָלנדיקן אינהאַלט; יאָן דער דריטער, מיט גאָטס גענאָד, קייזער [קיניג] פון פּוילן, גרויספירשט פון ליטע, רייסן, פרייסן, סאַמאָ-גיטן, מאָזאָויע, קיעוו, אינפלאַנט, פּאָדאָליע, פּאָדלאַסיע, סמאָ-לענסק, סעווערסק און טשערניגאָוו מעלדן מיר מיט דעם שריפט אונדזערן דעם, ווער עס דאַרף עס וויסן, אַלעמען בכלל און יע-דערן בפרט; ס'איז אונדז פאַרגעשטעלט געוואָרן אַ קאָנפירמאַציע-שריפט, געשריבן אויף פאַרמעט, פון זיין קיניגלעכער מאַיעסטעט

אונדזער

(* דעם דאָקומענט האָט אונדז איבערגעגעבן פריינד פ. גאַלבוואַזיטש.

ערשטע זייט פון דעם פרווילעגיע-אקט (רוסישע איבערזעצונג).

אונדזער פאָרגענגער, יאָן קאָזימיר, וואָס איז געגעבן געוואָרן די פרוזשענער יידן אויף פרייהייט פון האַנדל, מלאכה, פלעצער און הייזער, וואָס געפינען זיך אין אונדזער שטאָט פרוזשענע. און ס'איז אונדז פאָרגעלייגט געוואָרן דורך אייניקע מיטגלידער פונ'ם ראַט און אונדזערע באַאָמטע אַ בקשה, פאָרגעשטעלט דורך אברהם בן יצחק, אַ פרוזשענער ייד, אין נאָמען פון אַלע פרוזשענער יידן. די דאָזיקע פריווילעגיע אין אַלע אירע פונקטן, טיילן און פאָראַג-ראַפן מיט אונדזער קיניגלעכער מאַכט צו באַשטעטיקן און פאָר-פעסטיקן, פון וועלכער דער אינהאַלט איז פאָלגנדיקער: יאָן קאָזימיר, מיט גאָטס גענאָד, קייזער [קיניג?] פון פוילן, גרויספירשט פון ליטע, רייסן, פרייסן, סאַמאָגיטן, מאָאָוויע, אינפלאַנט, סמאָ-לענסק, טשערניגאָוו, אויך קיניג פון שוויידן, גאָטן און וואַנדאַלן, מעלדן מיר מיט דעם שריפט אונדזערן דעם, ווער עס דאַרף עס וויסן: ס'איז אונדז פאָרגעשטעלט געוואָרן אַ פריווילעגיע פון זיין זעליקן אַנדענק, זיין קיניגלעכער מאַיעסטעט, אונדזער ברודער, געגעבן די פרוזשענער יידן אויף פרייען האַנדל און מלאכה, פלע-צער און הייזער, וואָס געפינען זיך אין אונדזער שטאָט פרוזשענע. און ס'איז אונדז פאָרגעלייגט געוואָרן דורך אייניקע מיטגלידער פונ'ם ראַט און אונדזערע הויף-באַאָמטע אַ בקשה אין נאָמען פון די אָנגערופענע פרוזשענער יידן, די דאָזיקע פריווילעגיע מיט אונדזער קיניגלעכער מאַכט צו באַשטעטיקן און פאָרפעסטיקן, פון וועלכער דער אינהאַלט איז פאָלגנדיקער: וואַלדיסלאָוו, מיט גאָטס גענאָד, קייזער [קיניג?] פון פוילן, גרויספירשט פון ליטע, רייסן, פרייסן, סאַמאָגיטן, מאָאָוויע, אינפלאַנט, סמאָלענסק און טשער-ניגאָוו, אויך קיניג פון שוויידן, גאָטן און וואַנדאַלן, מעלדן מיר מיט דעם שריפט אונדזערן דעם, ווער עס דאַרף עס וויסן: הגם מיר האָבן אַפּראָבירט און קאָנפירמירט די אַלגעמיינע פריווילעגיע אונדזערע, וואָס איז געגעבן געוואָרן דורך אונדזערע פאָרגענגער און זיין זעליקן אַנדענק, זיין קיניגלעכער מאַיעסטעט, אונדזער פאָ-טער, זיגמונט דעם דריטן, פאָר די אונטערטאָנען-יידן אין גאַנצן ליטווישן פירשטנטום, וואָס וווינען אין די שטעט און שטעטלעך, אויף אַלע רעכט, פריווילעגיעס, פרייהייטן אויף הייזער און פלע-צער צום וווינען, אויף פרייען האַנדל און מסחר מיט פאָרשיידע-נע סחורות, עפנטלעכע קראַמען, פלעצער אויף צו באַהאַלטן טוי-טע, מלאכה, טרינק-הייזער און פון אַלע לעבנס-מיטל, דאָך אין צושטימונג צו דער בקשה פון די יידן פון דער שטאָט פרוזשענע און לויט דער השתדלות פון די מיטגלידער פונ'ם ראַט און די

באאמטע פון אונדזער הויף, וועלכע זיינען דאמאלסט געווען מיט אונדז, וואָס איז אונדז דערלאנגט געוואָרן אין דער אָנגעמערקטער שטאַט פּרוזשענע, וואָס געפינט זיך אין בריסקער וואַיעוואָדשאַפט, האָבן מיר דערלויבט און מיט דעם איצטיקן מאַניפעסט דערלויבן מיר די יידן; קויפן הייזער, פלעצער אויפן סאַמע מאַרק און אין די דערבייאיקע גאַסן, ווי אויך סעדער, אַקער-ערד, לאַנקעס, מיט זיי צו שאַפן, הייזער, וועלכע זיי וועלן פאַרלאַנגן צו בויען, באַ-וווינען, טרייבן בראַנפן, מאַכן מעד, ביר און פאַרקויפן עס אין הורט אָדער דעטאַל אין אייגענע הייזער אָדער געדונגענע פּרייוואַ-טע, פאַרנעמען זיך מיט שענקעריי, צאָלנדיק פון די שענקען אין אונדזער מלוכה-אוצר יערלעך, לויט דער אינווענטאַר-רשימה, ניט מער ווי זעקס-הונדערט גילדן, האַנדלען מיט אַלערליי סחורות, האַלטן עפנטלעכע קראַמען אויפן מאַרק און אין הייזער, האַנדלען אויפן אַרשין און וואָג, און פאַרנעמען זיך מיט אַלערליי מלאכות, בויען אייגענע שעכט-הייזער, קויפן פי אויפן מאַרק און פאַר-קויפן פלייש אין די דורך זיי אויסגעבויטע שעכט-הייזער, ניט צאָלנדיק קיין צינש און אַנדערע שטייערן און דערביי זיך באַ-נוצן מיט אַלע הנחות, וואָס זיינען אויסגערעכנט אין אונדזער אַלגעמיינער פּריוויילעגיע, קויפן פאַר זיך דערנערונגס-מיטלען, באַזונדערס פלעצער, וועלכע זיי וועלן האַלטן פאַר די פאַסיקסטע אויף צו בויען אַ שול, נאָר מיט דעם באַדינג, אַז די שול זאָל מיט איר אויסערלעכן אויסזען ניט זיין ענלעך צו אַ קאַטוילישן קאַשציאָל. אויב לויטן ווילן פון גאַט, דורך וועלכן ס'איז צופאַל, וועט די שול, וואָס איז דורך זיי אויפגעבויט, אָפגעברענט ווערן, דאמאלסט קענען זיי פריי אויף דעמזעלביקן אָרט, אָדער אויף אַן אַנדערן, וועלכן זיי וועלן אַנערקענען פאַר זיך פאַר פאַסיק, אויסבויען אַ נייע שול, די אַלטע קענען זיי פאַריכטן; קענען האָבן פלעצער אויף אַ בית-עלמין צו מקבר זיין טיטע און קענען עס לויט זייער איינזען פאַרבויען און אַרומצוימען, ניט צאָלנדיק פאַר די פלעצער, אויף וועלכע ס'איז געבויט די שול און דער בית-עלמין, קיין שום שטייערן. פון די הייזער אָבער און פלעצער, גערטנער, אַקער-ערד און לאַנקעס, דורך זיי פּריווייליק דערוואַר-בענע, דאַרפן זיי די געוויינלעכע שטייערן אַריינטראַגן אין אונ-דזער פּרוזשענער הויף, און ניט ערגעץ אַנדערש; באַזונדערס די פערזאָנען דאָרטן זיך משפטן נישט אין קיין אַנדער געריכט, נאָר ביי אונדזער דאָרטיקן פּרוזשענער סטאַראַסטע, דעם איצטיקן און דעם שטעטערדיקן, אָדער ביי זיין פאַרטרעטער, און זיינען פריי,

לויטן רעכט, וואָס עס קומט זיי, צו אָפּעלירן צו אונדז, אָדער צו אונדזער געריכט. וואָגן, וועקסערייען מעגן די יידן האָבן צוגלייך מיט די דאָרטיקע מעשטשאַנעס; דערביי מעגן זיי באַנוצן דעם ווי-האַן אויף צו פיטערן זייער פי. אויך האָבן זיי אַ פרייען אַרייַן-פאַר אין אונדזער פּרוּזשענער פּושטשע צוגלייך מיט די דאָרטיקע פּרוּזשענער מעשטשאַנעס, דערפילנדיק די ערליכקייטן פאַר דער פּושטשע, וועלכע עס דערפילן די מעשטשאַנעס. מיט די אַלע הנחות און געמיינדע-פרייהייטן, וועלכע זיינען מיט אונדזער מאַניפעסט געגעבן געוואָרן און דערלויבט געוואָרן באַזונדערס די פּרוּזשענער יידן, האָבן זיי רעכט זיך צו באַנוצן אַן שום שטע-רונגען, סיי מצד אונדזער סטאַראַסטע, דעם היינטיקן, ווי דעם קו-מענדיקן, סיי מצד די דאָרטיקע מעשטשאַנעס. באַשטעטיקנדיק דאָס אַלץ און חתמענענדיק אייגנהענטיק האָבן מיר באַפוילן צו-צולייגן דעם שטעמפּעל פון לייטווישן גרויספירשטנטום. געגעבן אין וואַרשע, דעם צוואַנציקסטן טאָג פון חודש דעצעמבער אין יאָר פון קריסטוס-געבורט 1644. פופצן יאָר צו אונדזער קיניגן אין פוילן און פופצן יאָר אין שוויידן. ביי דעם מאַניפעסט איז צוגעלייגט דער קענענער שטעמפּעל פון לייטווישן גרויספירשטנטום און די אונטערשריפט אין די ווערטער: וואַלדיסלאָוו קיניג, פראַנץ איסאָקאָווסקי רעפערענדאָר און שרייבער פון לייטווישן גרויס-פירשטנטום. מיר ווידער, קיניג, לויט דער השתדלות פון די מיט-גלידער פונ'ם ראַט, אין הסכּם מיט דער גערעכטער בקשה פון די דערמאָנטע יידן, איינשטימיק אַלערגעדיקסט, באַשטעטיקן, פאַרפעסטיקן, אַפּראָבירן מיט אונדזער קיניגלעכער מאַכט די דער-מאָנטע און דאָ אויסגעשריבענע פריווילעגיע פון זעליקן אַנדענק, פון זיין קיניגלעכער מאַיעסטעט, אונדזער ברודער דעם פאַרגענגער, אין אַלע פונקטן, טיילן און פאַראַגראַפן, אַחוץ איין דערמאָנטן פאַראַגראַף וועגן דער יידישער שול, וועלכן מיר באַשטימען אזוי; די יידן זאָלן ניט קענען און זיך ניט דערוועגן צו קויפן פאַר זייער שול נייע פלעצער, נאָר זיך באַנוגענען מיטן אַלטן אָרט. אין באַשטעטיקונג פון דעם שרייבן מיר אייגנהענטיק אונטער און באַפוילן צו צולייגן דעם שטעמפּעל פון לייטווישן גרויספירשטנטום. געגעבן אין וואַרשע, דעם איינאונדרייסיקסטן דעצעמבער, יאָר פון קריסטוס-געבורט 1650. צוויי יאָר צו אונדזער קיניגן אין פוילן און דריי יאָר אין שוויידן. יאָן קאָזימיר קיניג, יאָן זע אַ וישאָ רעפערענדאָר און שרייבער פון לייטווישן גרויספירשטנטום. מיר ווידער, קיניג, לויט דער השתדלות פון די מיטגלידער פונ'ם ראַט

און פון אונדזערע באַאמטע, איינשטימענדיק אויף דער גערעכטער בקשה, וואָס איז אונדז דערלאנגט געוואָרן פון אברהם בן יצחק אין נאָמען פון אלע פרושענער יידן, די דאָזיקע פריווילעגיע פאַר די דערמאָנטע יידן אויף פאַרשיידענעם האַנדל, פֿלעצער, ניט דערפילנדיק די התחייבותן פון צינש און שטייערן פונ'ם פלאַץ, אויף וועלכן עס שטייט די שול און פון בית-עלמין, אין אלע אירע פונקטן, טיילן און פאַראַגראַפן באַשטעטיקן מיר, פאַרפעסטיקן קאָנפירמירן, ראטיפֿיצירן און אַפראָבירן מיט אונדזער קיניגלע-כער מאַכט. אין באַשטעטיקונג פון דעם שרייבן מיר אייגנהענטיק אונטער און באַפוילן צוצולייגן דעם שטעמפל פון ליטווישן גרויס-פירשטנטום. געגעבן אין וואַרשע דעם צוואַנציקסטן מערץ יאָר פון קריסטוס-געבורט 1677. דריי יאָר צו אונדזער קיניגן. ביי דער דאָזיקער פריווילעגיע, קאָנפירמאציע-שריפט איז דער אונ-טערשריפט פון דער האַנט פון זיין קיניגלעכער מאַיעסטעט אין אַזוינע ווערטער: יאָן קיניג. וועלכע פריווילעגיע, קאָנפירמאציע-שריפט, פון זיין קיניגלעכער מאַיעסטעט איז דורך מרדכי בן שמואל און זאָול בן הלל דערלאנגט געוואָרן צום אַיינמעלדן אין די בריסקער גראַד-ביכער, איז אָנגענומען און פאַרשריבן געוואָרן, פון וועלכע די דאָזיקע אַפּשריפט אין הסכם מיט דער דערלאַנג-טער בקשה און אָנגענומענעם צו דעם באַשלוס איז אין איצטיקן 1830 יאָר 29 מאי די בקשה-געבער אַפיציעל אַרויסגעגעבן גע-וואָרן. פאַר דער ריכטיקייט מיט די ביכער קאָויר איך. טשעסלאָוו וויגאָנאָוסיקי, בריסקער גראַד-שרייבער. נר. 157. איבערגעזעצט פון פּויליש גובערניאַלער סעקרעטאַר אַבראַמאָוויטש.

א קיצור פון דער דאָזיקער פריווילעגיע ברענגען אויך די שוין דערמאָנ-טע „אַקטן פון דער ווילנער קאָמיסיע“ (*). ס'ווערט אָבער דאָרט אָנגעגעבן, אַז די פריווילעגיע איז באַשטעטיקט געוואָרן דורך יאָן קאָזימיר אין י. 1677, אָנשטאָט 1650, די באַשטעטיקונג פון יאָן III פון 1677 י. איז אינגאנצן ניט דערמאָנט און ס'איז צוגעגעבן, אַז ס'איז אויך באַשטעטיקט געוואָרן דורך אוגוסט II אין י. 1719. פּונוואָנען דער מחבר פון דער נאָטיץ אין די „אַקטן“ האָט גענומען דאָס לעצטע, איז אונדז אומבאַקאַנט. פונ'ם דאָקומענט, וועלכן מיר ציטירן אויפן, איז עס ניט צו זען, הגם ער איז דאָטירט פון י. 1830 און שטעלט מיט זיך פאַר אַ פּוילן אויסצוג פון די גראַד-ביכער, וווּ די פריווילעגיעס זיי נען אַיינגעצויגן געוואָרן. ס'איז אָבער מעגלעך, אַז צום לעצטן מאָל זיינען די פריווילעגיעס פאַרגעשטעלט געוואָרן צום אַריינטראָגן אין די גראַד-ביכער

אין י. 1679 און דעריבער איז דאָרט נישט דערמאָנט די באַשטעטיקונג פון
אויגוסט II און דער מחבר האָט זיך באַנוצט מיט אַן אנדער מקור פונ'ם
וויילנער אַרכיוו.

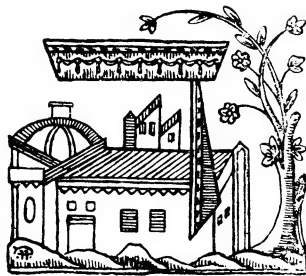
מ. וו.

ב.

אנטשטייאונג און אנטוויקלונג
פונ'ם ישוב.

די אנטשטייאונג פונ'ם ישוב.

י שטאָט פּרוזשענע (Prużana), וואָס געפינט זיך אויף דער $52^{\circ}33'$ צפונדיקער ברייט און $24^{\circ}27'$ מזרחדיקער לענג, ליגט ביי די טייכן מוכא און וויעץ, וועלכע גיסן זיך דאָ צוזאַמען און שאַפן דאָ דעם טייך מוכאוויעץ. דער טייך איז אין דעם אָרט זייער פלאַך און זיין שטראָם איז זייער אַ שוואַכער. אויף אַ שטח פון אַן ערך צוועלף קילאָמעטער פאלט דער מוכאוויעץ מערניט ווי אויף 3 מעטער (פון 155 ביז 152).

דאָס הייסט, אַז אויף יעדן קילאָמעטער פאלט דער טייך אויף 25 צענטימעטער. אַזאַ מין קליינע דיפערענץ אין דער הויך פון דעם וואַסער-שטאַנד גיט צו דעם טייך גיכער אַן אויסזען פון אַ שטייאַקן, איידער פון אַ שטראָמיקן וואַסער. די ברעגעס פון דעם טייך זיינען אויך זייער ווייניק אָפּגעשווענקט, דער שטראָם פונ'ם וואַסער איז אַ צו שוואַכער, ער זאָל קענען אָפּרייסן און מיטשלאַפּן טייל פון זיי. אַזוי אַרום האָט ניט דער מוכאוויעץ אין דער גאַנצער געגנט אַרום פּרוזשענע קיין שטיילע, אָפּגעריסענע ברעגעס. דער זייער פלאַכער געלע-גער פונ'ם טייך (פאַר דער לעצטער צייט איז ער אין אויבערשטן טייל רעגולירט געוואָרן) שאַפט אויך ניט קיין מעגלעכקייט אָפּצוציען די שטייענדיקע וואַסערן, מיט וועלכע עס איז אַזוי רייך אונדזער געגנט. עס אַנטשטייען דעריבער פסדר זומפן און בלאָטעס, וועלכע זיינען כאַראַקטעריסטיש פאַר גאַנץ פּאָלעסיע. די נאָענטסטע אומגעגנט פון פּרוזשענע איז ביי היינטיקן טאָג זייער שוואַך באַוועלדערט. ניט אַריינרעכענענדיק די קליינע יונגע וועלדלעך אַרום דער

שטאָט

שטאַט, זיינען אויף אַ ראַדיס פון אַן ערך 10 קילאָמעטער קיין גרעסערע וועלדער נישטאָ. די געגנט אַרום פרוזשענע שטעלט מיט זיך פאַר איין גרויסן פליין, וועלכער ציט זיך אויף עטלעכע קילאָמעטער אַרום, אָפן פאַרן מענטשלעכן אויג. זעלטן וווּ דער אויבערפלאַך הויבט זיך אויף העכער פאַרן דורכשניט, וועלכער מאַכט אויס פאַר פרוזשענער געגנט 163 מעטער איבערן ים-שפיגל.

דער אויסזען פון דער געגנט האָט זיך אָבער אין משך פון די לעצטע הונדערטער יאָרן זייער אַ סך אומגעביטן. צו דעם דאָזיקן אויספיר מוזן מיר קומען אויפן סמך פון די דאָקומענטן, וואָס געפינען זיך אין אונדזער רשות און פון די לעגענדעס, וואָס גייען אַרום אין שטאַט.

דער שטח אַרום פרוזשענע איז מיט הונדערטער יאָרן צוריק געווען באַ-דעקט מיט אַ גרויסן אור-וואַלד, וואָס האָט געהייסן די „פרוזשענער פושטשע“. דער דאָזיקער פאָקט ווערט באַשטעטיקט פון אַ דאָקומענט פון דעם יאָר 1644, ווען די פרוזשענער יידן האָבן באַקומען ספּעציעלע פריווילעגיעס פון דעם פּוילישן קיניג וואַלאַדיסלאָו דער IV (זע זייט 48). דאָרטן ווערט דערמאָנט, אַז די יידן האָבן רעכט צו פיטערן זייערע בהמות און אַריינפאַרן אין דער פרוזשענער פושטשע צוגלייך מיט די פרוזשענער מעשטשאַנעס, דערביי דאַרפן זיי טראָגן דיזעלביקע התחיבותן פאַר דער פושטשע, ווי די מעשטשאַנעס. אַ צווייטן באַווייז געפינען מיר אין דער „רעוויזיע פון די פושטשעס און די חיות-איבער-וואַנדערונגען“ פון גריהאַר וואַלאַוויטש פון דעם יאָר 1559*) מיט געפינען דאָרט, אַז דער וואַלד-פאַס, וואָס ציט זיך פון די פינסקער פושטשעס, גייט דורך „צווישן טאראַקאן און האַראַדעץ און קאַברין צו די קאַבריןער פושטשעס פאַרביי הר-שאַוואַיאַ צווישן קאַברין און פרוזשענע, איבערן טייך מוכאָויעץ צווישן די פעלדער און הויפן פון די שערעשווער מעשטשאַנעס און דורכן דאָרף וויעשנאָ ביז שערעשווער און ביעלאָוועזשער פושטשע“... אויף אַזאָ אויפן קומען מיר צום אויספיר, אַז דער גאַנצער שטח אַרום פרוזשענע, וואָס איז היינט פריי פון וועלדער, איז אַמאָל געווען באַדעקט מיט אַ פושטשע, וועלכע איז מיט דער צייט אינגאנצן פאַרשוונדן געוואָרן.

זייער שטאַרק האָט זיך אונדזער געגנט געביטן אויך אין דער באַוואַ-סערונג. דער מוכאָויעץ איז מיט הונדערטער יאָרן צוריק געווען גרעסער און וואַסער-רייכער. אַ געוויסע ענדערונג איז אפילו פאַרגעקומען אין דעם משך פון די לעצטע הונדערט יאָר. אַלטע לייט דערציילן, אַז זיי אַליין געדענקען נאָך דעם מוכאָויעץ אַ סך אַ גרעסערן און אַ טיפערן ווי איצטער. עס גייען אויך אַרום לעגענדעס וועגן דער גרויס פון דעם טייך אין דער פאַרגאַנגענהייט. איינע אַזאָ כאַראַקטעריסטישע לעגענדע גיט איבער, אַז אַמאָל איז דער מוכאָויעץ

געווען

(*) „רעוויזיאַ פושטש אי פערעכאָדאָו וויערינגין“, ווילנע, 1867. ציטירט לויט ס. ווי-סלאָוץ: „ראַוואַי גראַניץ אי טעריטאָריום פאָוואַטו קאַבריןסקיעגאָ דאָ פאָלאָוי XVI וויעקאָ. ווילנע 1930.

געווען זייער א גרויסער טייך. יעדן פריילינג, ווען דער שניי אויף די פעלדער פלעגט אנהויבן צו צעגיין, פלעגט דער מוכאוועץ פארפלייצן די גאנצע געגנט ארום. איינמאל, דערציילט די לעגענדע, זיינען פארבייגעפארן דעם טייך זייער גרויסע פריצים, און זייערס א קינד איז אריינגעפאלן אין וואסער און איז דערטרונקען געווארן. פון דאמאלסט אן איז דער טייך פארשאלטן געווארן און ער טריקנט איין פון יאר צו יאר.

וועגן דער גרויס כוונ'ס טייך געפינען מיר א באשטעטיקונג אין דער „רעוויזיע פון קאברנינער עקאנאמיע“ (דארטן ווערט געזאגט: „מיל'ן אויפן טייך מוכא וועץ; הינטערן הויף – א מיל' אויף איין ראד, הינטער דער שטאט – א מיל' אויף צוויי רעדער, פון שטאט א מיל' נידעריקער – א מיל' אויף צוויי רעדער.“ דער דאזיקער פאקט ווערט אויך אויף זיכער באשטעטיקט אין א היסטארישן דאקומענט, וועלכער ווייט, ווי אזוי דער מוכאוועץ האט זיך פארענדערט אין זיין גרויס און האט טיילווייז אויך געביטן זיין געלעגער. אין א דאקומענט פון דער „ליט-ווישער מעטריקע“**) פון דעם יאר 1473 ווערט דערציילט, אז דער פירשט אייוואן סעמענאוויטש קאברנינסקי האט אוועקגעשאנקען א טייל פון זיינע ערד-שטחים צו בויען א קלויסטער אין פרוזשענע***), צווישן אנדערע שענקט ער אויך אוועק צו דעם צוועק אן אינדזל אויף דעם טייך מוכאוועץ: „... און דערצו גיבן מיר אויך אן אינדזל אונטערן נאמען דובאווא אויפן טייך מוכא (מוכאוועץ) ניט ווייט פונ'ם זעלבן דארף סלאנימצי, כדי ער זאל קענען באזעצן עטלעכע אונטער-טאנען. אויף דעם אינדזל דארף זיין עטלעכע סטויגן היי אויף אראפצונעמען...“ היינט צו טאג ליגט סלאנימצי קנאפע 3 קילאמעטער אפגערוקט פון דעם מוכאוועץ. די גרויסע זומפן אבער, וואס ליגן צווישן סלאנימצי און מוכא-וועץ, זאגן עדות, אז פריער האט דא געקענט זיין א געלעגער פון א טייך; מ'זו דעריבער אננעמען, אז דער מוכאוועץ האט זיך אין דער געגנט פון סלאנימצי צעטיילט אמאל אין צוויי באזונדערע ארימס, נאענט פון סלאנימצי איז אדורכגעגאנגען דער לינקער ארים פון דעם טייך, און ביים אויפקומען זיך פון ביידע ארימס איז געשאפן געווארן דער דערמאנטער אינדזל דובאווע. אלס די סיבה פון פארשווינדן פון דעם צווייטן ארים דארף מען אננעמען דאס פארקלענערן זיך פון דעם טייך. ער איז אזוי פארקלענערט געווארן, אז דער לינקער ארים, נאענטער צו סלאנימצי, איז ביסלעכווייז פארוואנדלט געווארן אין א זומפ. אזוינע פאלן זיינען אין דער געשיכטע פון טייכן אן אפטע דערשיינונג.

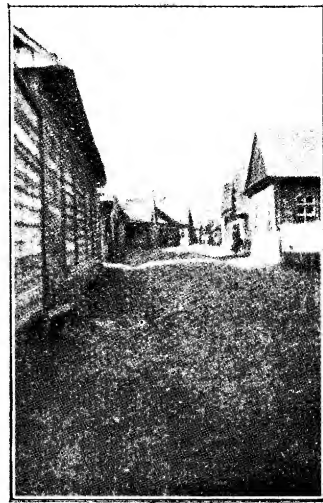
פון די אויבן געבראכטע פאקטן איז קלאר, אז דער היינטיקער אויסזען פון אונדזער אומגעגנט, פון דער לאנדשאפט ארום, איז אין פיל פרטים ניט ענלעך צו דעם בילד, וואס אונדזער געגנט האט פארגעשטעלט מיט קנאפע פינף אדער פיר הונדערט יאר צוריק.

נישט

(*) „רעוויזיא קאברנינסקא עקאנאמיא“. ווילנע, 1876. זייט 209.

(**) ווילנער מלוכה-ארכיוו. (***) געווינער וועגן דעם דאקומענט אין דעם ווייטערדיקן ארטיקל.

נישט נאָר אין דער לאַנדשאַפּט האָט זיך די געגנט אַרום פּרוּזשענע גע-
 ביטן. עס האָבן זיך זייער אַ סך פאַרענדערט די וועגן און שליאַכן, וואָס האָבן
 אַמאָל געפירט דורך פּרוּזשענע און וואָס האָבן חוץ דעם היינט אינגאנצן פאַר-
 לאָרן זייער באַדייטונג. איצט איז פּרוּזשענע אָפּגערוקט אָן אַ זייט כּוּן דער
 באַן-ליניע און שפּילט נישט אין דער קאָמוניקאַציע קיין קענטיקע ראָל. אַנדערש
 זעט אָבער אויס פּרוּזשענע אין דער פּערספּעקטיוו פון עטלעכע הונדערט יאָר
 צוריק. דורך דער היינטיקער יאָטקע-גאַס איז אַמאָל אַדורכגעגאַנגען דער שליאַך,
 וואָס האָט געפירט דורך ראָזשינאַי קיין ווילנע. דאָ למשׁל, אויף דעם שליאַך,
 איז אַדורכגעפירט געוואָרן אין XVI י"ה דער טויטער קערפּער פון דער קע-
 ניגין באַרבאַראַ פון דעם הויז ראָדזיוויל. דער צווייטער וויכטיקער שליאַך איז
 דורכגעגאַנגען דורך דער „אַלט-סעלצער“ גאַס (היינט „מעשטשאַנסקע“) און האָט

היינטיקער אויסזען פון דער „אַלט-סעלצער“ גאַס.

געפירט קיין מאַסקווע. דאָ איז אַדורכגעפאַרן דער פּוילישער קיניג וואָלאַדיסלאָוו
 דער IV ערב זיינע מלחמות מיט די קאַזאַקן אין מיטן פון XVII י"ה. דאָ
 אויפן אָרט זיינען אויך געגעבן געוואָרן די פּריווילעגיעס, וואָס דער זעלבער
 קיניג האָט געשאַנקען די פּרוּזשענער יידן (זע ז. 47). דאָ זיינען אַדורך טיילן
 פון נאַפּאָלעאָנס אַרמיי אין זייער מאַרש אויף מאַסקווע און דאָ זיינען אויך
 פיל מאָל אַדורכגעפאַרן די רוסישע קיסרים אין זייערע רייזעס קיין ביאַלאָ-
 וויעזש אָדער וואַרשע. דורך פּרוּזשענע, הייסט עס, איז אַדורך אַ נערוו פון דער

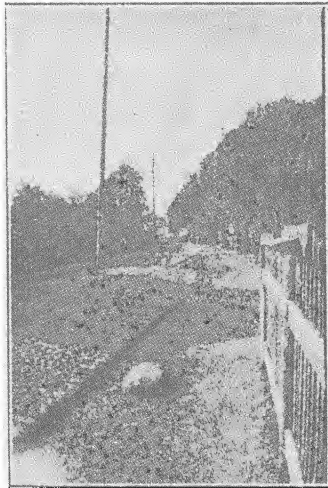
אַמאָליקער

אמאליקער נעץ פון וועגן, וועלכע האָבן פאַרבונדן צווישן זיך וויכטיקע פונקטן און וועלכע האָבן געשפילט אין דער געשיכטע אַ באדייטנדיקע ראָלע.

אויב מיר וועלן זיך איצטער פרווין שאפן אַ פאַרשטעלונג פון אונדזער געגנט אין דער לאַנג פאַרגאַנגענער צייט, וועלן מיר באַקומען אַזאַ מין בילד: דער גאַנצער שטח, אין אַ קרייז פון אַ סך קילאָמעטערס, איז געווען באַדעקט מיט-אור-וועלדער; אַ געגנט ניט קיין געשיצטע און וווּ עס האָבן זיך געקענט רויק אויפהאַלטן פאַרשיידענע רויבער-באַנדעס, וואָס האָבן געלעבט פון אָנפאַלן אויף אַדורכפאַרנדיקע. דורך די אור-וועלדער שניידט זיך אַדורך אַ וועג דער בריי-טער און טיפער מוכאָויעץ, און דורכשניידדיק דעם מוכאָויעץ גייען אדורך די שלאַכן דורך דער פאַרהיסטאָרישער פרוזשענע. דער וועג דורך דער פוש-טשע איז געווען אַ שווערער און זייער ניט קיין זיכערער. האָבן זיך דערפאַר אויסגעלייגט פאזע דעם וועג, אויף יעדערע פערציק אָדער פופציק קילאָמעטער, ישובים, וואָס האָבן געזאָלט דינען פאַר אַן אַפּרו-אַרט פאַר די רייזנדיקע. דער שטח צווישן איין ישוב און צווייטן האָט ניט געדאַרפּט זיין גרעסער, ווייל אַן ערך אַזאַ וועג, דאָס הייַט 40–50 קילאָמעטער, האָט זיך גערעכנט פאַר אַ מהלך פון אַ טאָג רייזע. אַזאַ ישוב האָט אחוץ אַלס אַ רז-אַרט אויך גע-דאַרפּט דינען פאַר אַ שטעל, וווּ דער דורכרייזנדיקער זאָל קענען געפינען שוץ בעת אַ סכנה, ער זאָל דאַרטן קענען זיין געזיכערט מיט זיין לעבן און מיט זיין פאַרמעגן. דערפאַר פלעגן אויסגעקליבן ווערן פאַר אַ ישוב אַזוינע ערטער וואָס זיינען באַשאַנקען מיט נאַטירלעכע פאַרצאָמונגען – שיצונגען. בערג אָדער טייכן האָבן שטענדיק לייכטער געמאַכט דאָס פאַרטיידיקן זיך בעת אַן איבער-פאַל, ווייל זיי פאַרשווערן שטאַרק דעם פרייען צוטריט פאַר די אָנפאַלער. ערטער, וואָס זיינען פון דער נאַטור געווען געשיצט, האָבן שטענדיק צוגעצויגן צו זיך דעם ערשטן מענטשן-וואַנדערער זיך צו באַזעצן און שאַפן דעם קערן פאַרן שפעטערדיקן ישוב. דערפאַר דאַרפן מיר קודם-כל זוכן די סיבות פונ'ם אנטשטיין פון אונדזער ישוב אַט אין די נאַטירלעך צוגעפאַסטע באַדינגונגען, וואָס האָבן געגעבן אַ מעגלעכקייט דעם ערשטן איינוווינער פון דער פאַרהיס-טאָרישער פרוזשענע זיך צו שיצן בעת אַ סכנה.

ווי אויבן געזאָגט, לייגט פרוזשענע אויף דעם אָרט, וווּ עס קומען זיך צונויף די צוויי טייכן – מוכאָ און וויעץ. ביים צוזאַמענגיסן זיך ווערט אָפגע-טיילט אַ גרויסער פאַס ערד אין אַ פאַרם פון אַ דרייעק, מיטן שפיץ געווענ-דעט צו מזרח און וואָס איז אַרומגענומען פון דריי זייטן מיט וואַסער. אויב מיר זאָלן אָננעמען די השערה, אַז דער מוכאָויעץ איז געווען גרויס און טיף, האָבן די ביידע טייכן – דער מוכאָ מיטן – וויעץ געזיכערט דעם, וואָס האָט זיך געפונען אויפן שטח פון דעם דרייעק, פון דריי זייטן; צפון, דרום און מזרח (זע צייכענונג ז. 58). אַזוי אַרום איז דער אָרט געווען פון דריי זייטן אַ גע-שיצטער און איז געווען צוגעפאַסט פאַר אַ ישוב.

געמאכט געוואָרן פון די מאטעריאַלן, וואָס האָבן זיך געפונען אין דער נאָענט, אין גרעסערע סכומים. אין אונדזער געגנט זיינען די פארפעסטיקונגען מן הסתם געמאכט געוואָרן פון האַלץ, ווייל מיט דעם איז רייך געווען די גאַנצע געגנט. אין דעם ישוב האָט זיך שטענדיק געמוזט אויפהאַלטן אַ באַשטימטער באַוואָפנטער כוח, וואָס איז אויסגעהאַלטן געוואָרן פון די פירשטן, אָדער קיניגן צו וועמען דער שטח האָט געהערט און וועלכע זיינען שטענדיק פאַראינטערע-סירט געווען, אַז די וועגן זאָלן געזיכערט ווערן פאַר די דורכרייזנדיקע, כדי צו באַקומען די הכנסה פון די גרענעץ-צאָלן, פון וועגן און בריקן. מיר מוזן אָננעמען, אַז די ערשטע איינוווינער, וואָס האָבן זיך באַזעצט אויף דעם אָרט, ווו עס ליגט היינט פרוזשענע, זיינען געווען הויף-לייט, וועלכע האָבן זיך גע-פונען אין רשות פון פירשט. די פאַרפעסטיקטע ערטער זיינען זיך שפעטער צע-

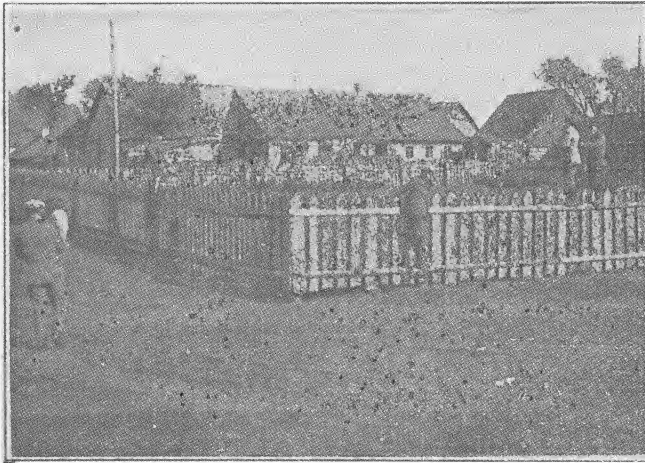
היינטיקע „בודקיעוויטש-גאס“ כּתחילה „זאדוואַרנאָיא“ און שפּעטער „זאמקאווא“.

וואַקסן אין גרויסע ישובים און זיך פאַרוואַנדלט אין שטעט און שטעטלעך. כדי צו באַשטעטיקן די ריכטיקייט פון דער געבראַכטער השערה, אַז דער ערשטער ישוב האָט זיך געשאַפן אויף דעם דרייעק צווישן מוכא און וויעץ, וואָלטן מיר געדאַרפט דאָרטן זוכן די שפורן, וואָס זיינען איבערגעבליבן פון דער עלטסטער צייט. אַזוינע שפורן קענען זיין רעשטלעך פון אַמאָליקע בנינים, אָדער אַפילו אַנאָמערקונגען אין אַלטע דאָקומענטן, וואָס זאָגן עדות אויף דעם. וואָס איז שייך די שפורן פון דעם אַמאָליקן ישוב, זיינען אַזוינע ביז

איצטער

איצטער ניט געפונען געוואָרן און וועלן מן הסתם ניט געפונען ווערן, ווייל מ'דאַרף זיך משער זיין, אז דאָ זיינען ניט געמאַכט געוואָרן קיין געמױערטע פאַרפעסטיקונגען און דערפאַר זיינען קיין מערקבאַרע שפורן ניט איבערגעבליבן. די געבראַכטע השערה קען זיך אָבער באַשטעטיקן מיט אַ פאַר פאַקטן, וועלכע מיר ברענגען. די גאַס, וואָס גייט פאַראַלעל צו דער מוכאַ און וואָס טראָגט איצטער דאם נאָמען „בודקעוויטשאַ“ האָט פריער געהייסן „זאַמקאָוואַ“. מ'דאַרף אָננעמען, אז די גאַס האָט געפירט צו דעם הויף און דערפאַר האָט זי געטראָגן אזא נאָמען.

אַ צווייטע באַשטעטיקונג פאַר דער השערה קען דינען דער שוין איינ-מאַל ציטירטער דאָקומענט, אַרויסגענומען פון דער „ליטווישער מעטריקע“ פון דעם יאָר 1473:

דער פּלאַץ אויפן שול-הויף, וווּ עס איז געשטאנען די אַלטע שול.

„... די ערד, וואָס ליגט ביים קלויסטער... פון דער בריי-

טער גאַס, סעלצער טראַקט און שפארט זיך אן מיטן צווייטן עץ

אָן דעם טייך מוכאַ (מוכאוויעץ) מיט איין זייט פון דער הינ-

טער-הויף-גאַס, וואָס גייט פון די הינט-שטאַלן און מיט דער

צווייטער פון דער יידישער שול...“

פון דער באַשרייבונג ווערט קלאָר, אז צווישן דער מוכאַ און דעם סעלצער

טראַקט האָבן זיך געפונען הינט-שטאַלן און די גאַס האָט געהייסן „הינטער-הויף-

גאַס“. אין דעם טעקסט ווערט די גאַס באַצייכנט מיט דעם נאָמען „זאדוואַר-

נאָיאַ“. דאָס איז די זעלבע שלאַס-גאַס („זאַמקאָוואַ“) און וואָס האָט נאָר געביטן

דעם ווייס-רוסישן נאָמען אויף אַ פּוילישן*.) דאָס באַשטעטיקט נאָכאמאָל אונדזער השערה, אַז דאָס איז געווען דער וועג, וואָס האָט געפירט צום שלאָס, אַרום וועלכן עס איז שפּעטער אויסגעוואַקסן דער ישוב.

יידן האָבן זיך דאָ באַזעצט שפּעטער ווי דער ישוב האָט זיך געשאַפן. די גרעסטע טייל יידן האָבן דאמאָלסט געלעבט פון קרעטשמעריי און פון מלאכה, מיט וועלכע זיי זיינען שטאַרק צונויף געקומען אין די הויפן. דער יידישער ישוב איז אָבער אין הויף ניט אַריינגענומען געוואָרן און דערפאַר האָבן די יידן געזוכט זיך צו באַזעצן אין אזוינע ערטער, וואָס זיינען פון דער נאָטור גופא געשיצט. איינצייטיק האָבן אָבער די יידן זיך געמוזט באַזעצן נאָענט צום טראַקט, ווייל פון די דורכפאַרער האָבן זיי אויך געצויגן זייער חיונה. דער עלטסטער פונקט, וווּ יידן האָבן זיך באַזעצט, איז דער אָפּשניט צווישן דער היינטיקער יאָסקע-גאַס און דעם מוכאָויעץ גערענעצט פון איין זייט און מיט דעם אַמאָליקן סעלצער טראַקט פון דער צווייטער זייט (זע צייכענונג ז. 58). אין דעם אָרט האָבן זיך די יידן געפילט געזיכערט פון מערב מיטן שלאָס פון מזרח און צפון מיטן מוכאָויעץ. דער איינציקער אָפּענער אָרט איז געבליבן די זייט פון סעלצער טראַקט. דער וויכטיקסטער שוץ-פונקט איז געווען דער מוכאָויעץ, ווייל פון דאָרטן האָט זיי געדראָגט די גרעסטע געפאַר, דאָרטן, איבער דעם מוכאָויעץ, זיינען געווען די גרויסע אור-וועלדער, וועלכע האָבן זיך געצויגן ביז ראָזשינאָ און פון דער דאָזיקער פושטשע האָבן געקענט פאַרקומען איבערפאַלן.

איין שטעל אין דעם פריער ציטירטן דאָקומענט באַווייזט, אַז טאַקע דאָ האָט זיך געפונען דער עלטסטער יידישער ישוב. דאָרטן ווערט דערמאָנט דאָס אָרט, וווּ עס האָט זיך געפונען דער יידישער בית-מדרש און אַמאָרשיינלעכסטן איז דאָס דער אָרט, וווּ עס געפינט זיך היינט דער שוץ-הויף, (זע בילד ז. 60) אזוי ווי דער בית-מדרש האָט זיך שטענדיק געפונען הארט ביים יידישן ווייג-אָרט, דארפן מיר דאָרטן זוכן דעם אָנהויב פונ'ם יידישן ישוב.

אזוי אַרום קומען מיר צום אויספיר, אַז דער עלטסטער ניט-יידישער ישוב איז אַנטשטאַנען אויף דעם גאָפּל צווישן מוכאָ און וויעץ. די ערשטע איינוווינער זיינען געווען הויף-לייט און האָבן זיך געכונען אונטער דעם שוץ פון די פירשטן, צו וועלכע עס האָט געהערט דאָס לאַנד. דאָס ווייטערדיקע באַזעצן זיך הן פון יידן, הן פון ניט-יידן איז שוין פאַרגעקומען אַרום די טראַקטן נאָענט פון הויף. אזוי איז ביסלעכעווייז דער ישוב געוואַקסן און זיך אַנטוויקלט אין אַ שטאָט.

ג. צוקער מאָן.

(*) די השערה, אַז דער נאָמען Zamkowa זאָל קומען פון דעם, וואָס די גאַס איז א „בלינדע“, זי האָט ניט ווייטער קיין אַריינגאַנג און זאָל שטאַמען פון דעם וואָרט — zamknięta (פאַרמאַכטע) האָלטן מיר פאַר ניט וואַרשיינלעך.

נאמען און עלטער פון דער שטאט.

י"ן מיר אויפקלערן די אפשטאמונג פון נאמען פון א ישוב, וועגן וועלכן ס'זיינען ניט פאראן קיין היסטארישע דאקומענטאלע באווייזן. מוזן מיר זיך קודם-כל ווענדן צו די לעגענדעס, וואס ווערן איבער-געגעבן פון דור צו דור.

די אממערסטן פארשפרייטע לעגענדע וועגן דעם נאמען פרוזשענע דערציילט אזוי:

גאר אמאל איז דאס ארט, ווו עס געפינט זיך היינט פרוזשענע, געווען פוסט און וויסט און צווישן

די אומצייליקע זומפן, וואס האבן באדעקט די געגנט, איז געפלאסן דער טייך מוכאוועץ. איינמאל איז דא-ארום אדורכגעגאנגען א פריצטע מיטן נאמען פרוזינא און אויף דער האנט האט זי געטראגן איר קליין קינד. ווען זי האט געוואלט אריבערגיין דעם טייך, איז פונ'ם וואסער ארויסגעשפרונגען א שלאנג, ארויסגעריסן דאס קינד פון דער מוטערס הענט און עס איינגעשלאנגען. אלס א זכר נאכן געליבט קינד האט די פריצטע געלאזט אויסבויען אויף דעם ארט א קלויסטער. צום קלויסטער האבן זיך אנגעהויבן ציען די איינוווינער פון דער ארומיקער געגנט און ביסלעכווייז האט זיך דא אויסגעבילדעט א ישוב, וועלכן מ'האט אנגערופן פרוזשאנא, לויטן נאמען פון דער גרינדערין. אויף דעם יסוד, דערציילט די לעגענדע, איז אויך געשאפן געווארן דער שטאטישער הערב, וועלכער שטעלט פאר א שלאנג מיט א ביז-האלב איינגעשלאנגען קינד אין פיסק.

אן אנדער ווערסיע פון דערזעלביקער לעגענדע דערציילט, אז ניט די

מוטער

מוטער, נאָר דאָס קינד האָט געהייסן פרוזינא, און די מוטער אַליין האָט אָן-גערופן דעם ישוב אַרום קלויסטער אויפן קינדס נאָמען.

נאָך אַ ווערסיע מיידט שוין אויס אינגאנצן דעם נאָמען פרוזינא און דערקלערט די אָפּשטאַמונג פון פרוזשאנא מיט דער ענלעכקייט צום וואָרט „פאָזשאַנאַ“ (ווייסרוסיש), אָדער „פאָזשאַרלאַ“ (פּויליש), וואָס עס באַדייט – אויפגעפרעסן.

אָן ענלעכע ווערסיע טרעפן מיר אויך ביים באַוואוסטן פּוילישן היסטאָ-ריקער באַלינסקי*). ער דערציילט: די ניאניע פון די קינדער ביי די אַרטיקע פריצים האָט אומגערן איינגעלאָזן אַ קינד פונ'ם בריק אינ'ם טייך אַריין, און ווייל דער טייך האָט דעם קינד אויפגעפרעסן (פאָזשאַרלאַ), האָט מען דאָס אָרט אַ נאָמען געגעבן פאָזשאַרלאַ, וואָס עס האָט זיך געענדערט אויף פרוזשאנא. באַלינסקי גיט אַגב צו, אַז „די מעשה זעט אויס צו זיין אַן אויסגעטראַכטע“.

מיט די זעלביקע ווערטער ווערט די לעגענדע איבערגעחזרט אין אַן אַרטיקל אונטערן קעפל: „היסטאָרישע נאָטיץ וועגן דער אויעז-שטאָט פרוזשע-נע“ אינ'ם בוך „שטאָטישע ישובים אין דער רוסישער אימפעריע“**).

אַ צווייטע לעגענדע דערציילט: די גאנצע געגנט אַרום דער איצטיקער פרוזשענע איז געווען באַוואָקסן מיט וועלדער און אין זיי זיינען געווען צע-וואָרפן מענטשלעכע ישובים, נאָר דאָס אָרט, ווו עס געפינט זיך איצט די שטאָט, איז געווען ליידיק און וויסט. האָבן עס מענטשן אָנגערופן „פאָראָזשניאַ“ אָדער „פרוזשניאַ“, וואָס עס באַדייט – ליידיק, און דער דאָזיקער נאָמען, פאַרענדערט אויף פרוזשאנא, איז שוין פאַרבליבן פאַרן ישוב, וועלכער איז שפּעטער אויף דעם ליידיקן אָרט אַנטשטאַנען.

ווי עס זאָגן עדות היסטאָרישע דאָקומענטן, (וועגן וועלכע ס'וועט זיין אַ רייד שפּעטער) האָט אונדזער שטאָט געקריגן דעם נאָמען פרוזשענע ערשט צום סוף פון XVI י"ה. ביז דאָמאָלסט האָט אונדזער ישוב געהייסן דאָבוטשין, אזוי ווי עס רופט זיך דער דאָרף, וואָס ליגט אן ערך 7 קמ. צו צפון-מזרח פון דער שטאָט.

מיר האָבן אויך אַ לעגענדע, וועלכע וויל דערקלערן דאָס ענדערן דעם נאָמען פון דאָבוטשין אויף פרוזשענע:

אַמאָל איז זי שטאָט געוועזן דאָרט, ווו עס געפינט זיך היינט דער דאָרף. איינמאָל איז דאָרט אויסגעבראָכן אַ שרעקלעכע מגפה, וועלכע האָט אַוועקגעלייגט כמעט אַלע איינוווינער. דאָס ביסל לעבנגעבליבענע זיינען אַנטלאָפן פונ'ם פארפעסטעטן אָרט און זיך באַזעצט ביים מוכאָויעץ, ווו מ'האָט

אויסגעבויט

*) M. Baliński, Starożytna Polska, III, 630.

**) „גאָראָדסקיא פאָסעלעניאַ וו ראָסיסקאָי אימפעריאַ“, צונויפגעשטעלט לויטן אויפ-טראַג פון אינערן-מיניסטעריום. פּעטערבורג, (אָנגעגעבן דורך פ' באַרקער).

אויסגעבויט אַ נייע שטאָט מיטן נאָמען פּרוזשענע.
פארשטייט זיך, אז די לעגענדע ווי די אויבן געבראכטע האבן נישט
קיין שום היסטארישן גרונט. מיר האבן זיי נאר געבראכט אלס פרווון פונ'ם
פאלק צו פארענטפערן די פראגע פון דער אפשטאמונג פונ'ם נאמען.
ווארשיינלעך נעמט זיך דער נאמען פרוזשענע פון דעם טייכל פרו-
זשאנקא, וואס פאלט אריין אויפן שטח פון דער שטאט אינ'ם מוכאוויעץ.
ביי היינטיקן טאג ווייסן מיר וועגן אונדזערע טיכן אזויפיל: וויעץ,
וועלכער גייט פון צפון, און מוכא, וואס גייט פון מערב, גיסן זיך צוזאמען
אין דער שטאָט גופא און בילדן דעם מוכאוויעץ. פון די לאנקעס און
זומפן, וואס ליגן צו מזרח פון דער שטאט פליסט ארויס דאס טייכל באבא
און פאלט אריין אינ'ם מוכאוויעץ פון דער לינקער זייט. ס'זיינען פאראן
סמנים פון נאך אַ טייכל, פון וועלכער ס'איז היינט פארבליבן נאָר אַ זומפן-
פּאַס. אַט דאָס טייכל האָט זיך געצויגן פון דרום-מערב, דורכגעשניטן די היינ-
טיקע קאָפּרינער גאַס, געגאַנגען פאַרביי דעם נייעם בית-עולם און אַריינגע-
פאַלן אינ'ם מוכאוויעץ פון דער רעכטער זייט. אויף די אַמאָליקע גענויע מאַ-
פעס ווערט דאָס טייכל באצייכנט מיטן נאמען — לאַכאַ. פון קיין טייכל פרו-
זשאנקא וויסט קיינער נישט, הגם פון קדמונים און ביז היינטיקן טאָג שרייבט
זיך אין פרוזשענע א גט-נשים מיט אזא נוסח: „מתא דיתבא על נהר מוכוויץ
על נהר פרוזשאנקא ועל נהר פירהווקא ועל מי מעינות...“ ד. ה. — די שטאָט
וואָס ליגט אויפן טייך מוכאוויעץ, אויפן טייך פרוזשאנקע און אויפן
טייך פיראַהאָווקע און אויף וואסער-קוואלן. הייסט עס, אז א טייכל פרוזשאנקע
איז דא פאראן. וואס שייך פיראהאָווקע, האבן מיר פעסטגעשטעלט, אז דאס
איז דיעזעלביקע באבא. אויף די פארמלחמהדיקע מאפעס ווערט די באבא אנ-
גערופן „פיראָוואָקא“*) בכלל האבן די פרוזשענער טייכלעך טיילווייז אדער
אינגאנצן געפיטן זייערע נעמען. די אמאליקע „לאכאַ“ האט זיך אין XVI י"ה
גערופן פאליאָווא. אזוי דערציילט אונדז די „רעוויזיע פון קאפרינער
עקאנאמיע“, „דער הויפישער וואלד... וואס ליגט פון איין זייט פון אונדזער
הויפישן פעלד... פון דער צווייטער פונ'ם טייכל פאליאָווא...“*)

דערזעליקער מקור דערציילט אונדז אויך וועגן א טייכל פרוזשאנקע;
„גערטנער אויף דערעטשין. מיט די עקן הינטער דער לינקער זייט פון
דערעטשיןער גאס, און מיט דער זייט צום טייך מוכאוויעץ, מיט די צווייטע
עקן פונ'ם טייכל פרוזשאנקא און מיט דער צווייטער זייט ביים וועג פון
דערעטשין ביז פרוזשאנקא...“**). היות, ווי קיין אנדער טייכל, וואָס זאָל

נאָענט

*) באבא, באבא, פיראָג — באדייט דאסזעלביקע: פוטער-קוכן.

**) זע הערה ז. 55. דארטן, ז. 135.

***) דארטן, ז. 150.

נאָענט ביי דערעטשין אַריינפאַלן אינ'ם מוכאָויעץ, — איז ניטאָ, איז זיכער, אַז פּרוּשאַנקא — דאָס איז די שפּעטערדיקע פּיראַהאַווקא און היינטיקע באַבאָ. עס בלייבט נאָר אומפאַרשטענדלעך דער גט-נוסח, וועלכער רעדט גלייכצייטיק וועגן פּרוּשאַנקע און פּיראַהאַווקע ווי וועגן צוויי באַזונדערע טייכן. דאָס קען אָבער פאַרענטפּערט ווערן אַזוי: לכתחילה איז דער נוסח געווען „על נהר מוכוויץ ועל נהר פּרוּשאַנקא“, מיט דער צייט האָט מען דאָס טייכל אָנגעהויבן רופן אויך מיטן צווייטן נאָמען און די שרייבער פון די גטן האָבן משמעות ניט געוואָלט אַרויסוואַרפן דעם אַלטן נאָמען און, ליתר תוקף, צוגעגעבן אויך דעם נייעם. אַזויפיל וועגן דעם נאָמען פון דער שטאָט.

לאַמיר אַיצט וואַרפן אַ בליק אינ'ם געשיכטלעכן עבר פון אונדזער גענט און פרווון פּעסטשטעלן דעם עלטער פון דער שטאָט.

אַ גאַנצע ריי פון מקורים צו דעם דאָזיקן ענין ברענגט ס. וויסלאָן אין זיין אָפּהאַנדלונג וועגן די גרענעצן פון קאַבריןער פּאָוויאט ביז דער העלפט פון XVI י"ה*). אויפן גרונט פון די פאַרשיידענע מקורים באַווייזט ער, אַז די גאַנצע גענט אַרום מוכאָויעץ האָט אין דער העלפט פון פּערצנטן י"ה פאַרגעשטעלט מיט זיך אַ שטח באַדעקט מיט זומפן און ניט-דורכדרינגלעכע וועלדער, און מענטשן-ישובים זיינען דאָ געווען זייער זעלטן. קאַברין איז שוין דאָמאַלט געווען אַ שטאָט, וואָס האָט באַלאַנגט צום גרויספירשט אַלגייערד. נאָך אַלגייערדס טויט גייט קאַברין אַריבער צו זיין זון ראָמאַן און עטלעכע יאָר שפּעטער, דעם 14 פּעברואַר 1404, באַשטעטיקט אים דעם באַזיץ פון קאַברין זיין פּעטער, דער גרויספירשט וויטאָלד.

ס'איז נישט באַוויסט גענוי דער פּאָליטיש-אַדמיניסטראַטיווער מצב פון קאַברין פון פּריער, אָבער אין אָנהייב פון XV י"ה טרעפן מיר שוין קאַברין אַלס זעלבסטשטענדיקע פירשטנטום, ווהיין פּרוּשאַנקע וואָלט אַלס גייט אַריין אַלס אינטעגראַלע טייל.

צו דער צייט באַציט זיך אויך דער ערשטער היסטאָרישער דאָקומענט, וועלכער דערמאָנט פּרוּשאַנקע. דאָס איז אַ בריוו פונ'ם גרויספירשט זיגמונט קעיסטאָוויטש פון 25 סעפטעמבער 1433 י. צו יאָגיעלאָן וועגן די דאָמאַלט-טיקע קאמפן מיט סוידריגיעלאָן. אין דעם בריוו קלאָגט זיך דער גרויספירשט, אַז די סלוצקער („סלוצשאַניע“) האָבן „אַרום בריסק, אַרום קאַמעניעץ אַלץ פּוסט געמאַכט; און האָבן נאָך די וואָלאָסטן פּרוּשאַנקע, [פּרוּשאַנקע] קאַברין, זדיטאָוו, וויאדי און סלאָנימער וואָלאָסטן פאַרשעפּעט**“.

פון

(*) זע הערה ז. 54.

(**) „אָפּאָלע בערעסטא, אָפּאָלע קאַמעניא ווסע פּוסטא אינטינילי: א יעשטע וואָלאָסט טי, פּרוּשאַנקע, קאַברין, זדיטאָוו, וויאדי אי סלאָנימקאָע וואָלאָסט זאטשעזלי“ — ציטירט לויט ס. וויסלאָן: דארטן.

פון דעם טעקסט איז קלאַר, אז דאָס וואָרט „פרושאָניוו“ באַציט זיך צום וואָלאָס ט. ד. ה. אז דער אַדמיניסטראַטיווער קרייז אַרום דעם ישוב האָט זיך גערופן „פרושענער“. צי איז דערפון געדרונגען, אז אויך דער ישוב, וועלכער האָט דאָך געזאָלט זיין דער צענטער פונם קרייז, האָט געטראָגן דעם זעלביקן נאָמען? קיין סתירה דערצו געפינען מיר אין ערגעץ ניט. מיר זעען אָבער אויך פאַלן, אפילו אין דער היינטיקער צייט, ווען אַדמיניסטראַטיווע קרייזן רופן זיך ניט דוקא לויטן נאָמען פונם זיץ-אַרט פונם אַדמיניסטראַטיווע צענטער. פון דעם אויבן דערמאָנטן באַזיצער פון קאַברין, פירשט ראָמאן, נעמט עס אן אָנהויב די משפּחה פון די פירשטן קאַבריןסקי, וועלכע ענדיקט זיך אגב מיטן דריטן דור. ראָמאָנס זון סעמען קאַבריןסקי האָט גענומען אן אַקטיוון אַנטייל אין די דאָמאַלסטקע קאָמפּן, האָט געליטן אַ משלָה און פאַרלאָרן אַ טייל פון זיינע גיטער, אינדעם אויך קאַברין, נאָר אויפן גרונט פון די שפּעטערדיקע שלום-אַפּמאָכן באַקומט ער קאַברין צוריק. נון סעמען גייט גאָנץ קאַבריןער פירשטנטום, אויך פרוזשענער וואָלאָסט אַלס אַ טייל פון דעם, אַריבער צו זיין זון פירשט איוואָן סעמען אַוויטש קאַבריןסקי, וועלכער זאָל עס זיין דער גרינדער פון אונדזער שטאָט.

אין די אַקטן פון דער ליטווישער מעטריקע*) געפינט זיך אַ דאָקומענט פון דעם פירשט איוואָן וועגן דעם ערשטן פרוזשענער (דאָבוטשינער) קלוי-סטער, וועלכער איז דורך אים געגרינדעט געוואָרן. ווי אַלע אַקטן פון דער ליטווישער מעטריקע, איז אויך דער דאָקומענט געשריבן אין ווייס-רוסיש. צו-ליבן אינטערעס, וואָס דער דאָקומענט האָט פאַר דער געשיכטע פון אונדזער שטאָט ברענגען מיר זיין פּוילן טעקסט**).

Na pomnożenie chwały Bożej wo Trojci Świe-
toj Bohu jedynomu Iwan Siemionowicz kniaź Ko-
bryński derżawca całej zemli Żmojdzkój, umyśliłem
z swojeju żoneju kniahineju Theodoroju, w założo-
nom misty nazwanom Dobuczyni zbudowati cerkow
pod tytułom Narodzenia Syna Bożoho, do ktoroi
cerkwy nadaimo desiatynu naszuz Pansku z naszoho
dwora Dobuczynskoho od wsioho szczosia znajduje
z usiewów ozimnych i jarynnnych zboż. Kotoraja de-
siatyna majet kożdoho roku dochodity naszoho swia-
szczennika Wasila Łukaszewicza y po nem nastupa-
juszczym y zostajuszczym pry cerkwi naszej nowo
zbudowannoj Narodzenia Syna Bożoho, do toho na-
daiemo

(*) ווילנער מלוכה-אַרכיוו.

(**) מיר ציטירן לויט באַלינסקין, זע ז. 63.

daiemo zemli naszoi dla budowania swieszczenniku y dla jeha zasadnikow, aby mił hde osadity onych dla swojej posłuhi ktoraja ta zemla pry tojże cerkwi położenie majet, Placami nazwanaja, zaczynajetsia od ulicy szYROKOI traktu Seleckoho a druhim koncem opirajuczaju sia o ryku Muchu (Muchawiec) jakse w sobi majet z konca w koniec, odnoju storonoju od ulicy zadwornoj, od psiarni iduczoi, a druhoju od bożnicy żydowskoi, ktoroi zemli szYROKOSTY majetsia znajdowati prutów z ohorodom. A s Postołowa od každoho towarzysza majet dana byty po hroszej sorok y piat každoho roku na cerkow naszu y wedro medu. Pola nadajemo dla zasiewow wołok try u seli Słomincow we try politki zo wsimi prynależytostiami, z sinożatiami, naddatkami jak w sobie majet ohraniczenie, a ktomu nadajemo ieszcze ostrow nazwany Dubowa nad rykoju Muchoju niedaleko tohoż seła Słomincow aby mił dla kilka poddanych osadyti. Na tomże ostrowi na kilka stohow sinożati znajdowatisia majet, to toje na wicznost do cerkwy naszoi nadajemo, zapisujemo w majetnosti swojej własnoj leżaczyje grunta. A to jej zemli prutowoj y wołocznoj y prydanaj ostrowa, żadnoj powinnostry, ani żadnoho poboru nemajet dati sam pop y jeha lude. Pry tom pozwolenie nasze wyraźnoje, aby swiaszczennik nasz Wasiliy Łukaszewicz y nastupcom jeha mili winnien dla robenia trunków różnych na swoju potrebu y szynku karczemnoho. A w mlinach Dobuczenskich wolno budet zmłoty na rok całyj boczok piatnadciat bez żadnoho odmiru Na toje nasze nadanije, nichto nimajet nastupowati, ani preszkody czynity, w ty wolnostiach ot nas nadanych ninieszniemu swiaszczenniku y nastupcom jeho. A chtobysia ważył nasz list funduszowy wieczne nadany do cerkwy naszoi Dobuczenskoj Narożdenia Syna Bożoho nastupowati, kotorym teper nadali dla zbawienia naszoho dusznoho y pomnożenia chwały

Bożoy

Bożoy, nechay budet na nich klatwa otcew Swiatych trysta osimnadciat, kotoryi byli na konsylium Nicenskim. A my sami budem na strasznyi sud pozywaty. Na szczo dla lepszej wiry, rukoju własnoju podpisujem toj list dany roku tisiacza cztyrysta siemdesiat tretiaho, dnia dewiataho oktobra w Kobryni. Iwan Semenowicz kniaź Kobryński derżawca całoj zemli Żmojdzkoj. Theodora kniahinija.

איבערזעצונג:

אויף צו פארמערן גאטס לויב און דער הייליקער דריי-
אייניקייט, דעם איינציקן גאט, איוואן דער זון פון סעמען, פירשט
פון קאברין, מושל פון גאנץ זשאמוטער ערד, האב פארטראכט
מיט מיין ווייב, פירשטין טעאדארא, אין דער געגרינדעטער
שטאט, וואס איז אנגערופן געווארן דאבוטשיני, אויסצובויען
א קלויסטער אינטערן נאמען: געבורט פון גאטס זון, וועלכן קלוי-
סטער מיר גיבן צו אונדזערע א דעסיאטינע פון אונדזער דאב-
טשינער הויף, פון אלץ וואס עס געפינט זיך פון ווינטער-פארווי
און יארינע תבואות, וועלכע דעסיאטינע וועט יעדן יאר
אריינברענגען פאר אונדזער גלח, וואסילי לוקאשעוויטש און זיי-
נע נאכפאלגער, וואס פארבלייבן ביי אונדזער ניי-אויסגעבויעטן
קלויסטער פון געבורט פון גאטס זון. צו דעם גיבן מיר צו אונ-
דזער ערד אויף צום בויען פארן גלח און פאר זיינע מענטשן,
כדי ער זאל האבן ווי צו באזעצן זיי פאר זיין באדינונג. די דא-
זיקע ערד וואס ליגט ביי דעם קלויסטער און רופט זיך אן „פלע-
צער“, הויבט זיך אן פון דער ברייטער גאס — סעלצער טראקט
און דערגרייכט מיטן צווייטן עק ביון טייך מוכא (מוכאוועץ).
וויפל עס איז דער פארנעם פון עק צו עק, פון איין זייט פון
דער הינטער-הויף-גאס, וואס פירט פון די הינט-שטאץ, און פון
דער צווייטער זייט פון יידישן בית-תפילה [שול], וועלכע ערד
ס'פארנעמט אין דער ברייט פרענט מיטן גארטן. און פון פא-
סטאלאווא דארף יעדער חבר געבן פאר אונדזער קלויסטער צו
פינף און פערציק גראשן א יאר און אן עמער מעד. פעלד
גיבן מיר אויף צום זייען דריי וואלק ביים דארף סלאנימצי אין
דריי פאלטיקעז מיט אלע צוגעהעריקייטן, מיטן היי-שניט, מיט
די צוגאבן, ווי עס פארנעמט די אפגרענעצונג. און צו דעם גיבן
מיר נאך צו דעם אינדול מיטן נאמען דובאווא אויפן טייך מוכא.
ניט ווייט פונם זעלביקן דארף סלאנימצי, כדי ער זאל האבן צו

באזעצן

באזעצן עטלעכע אונטערטאָען. אויף דעם אינדול דארף זיין עט-
לעכע סטויגן היי אויף אראָפּצונעמען. איז דאָס אַלץ אויף אייביק
דעם קלויסטער אונדזערן גיבן מיר אָפּ און פאַרשרייבן דעם באַדן.
וואָס איז אין אונדזער אייגענעם באַזיץ. און פון די ערד, סיי אין
פרענטן, סיי אין ווילקעס און פון די צוגאַב-ערד פונ'ם אינדול
דארף קיין שום שטייערן און קיין אָפּצאָל נישט געבן נישט דער
גלח אַליין, נישט זיינע מענטשן. דערביי איז אונדזער אויסדריק-
לעכע דערלויבעניש, אַז אונדזער גלח וואָסלי לוקאַשעוויטש און
זיינע נאָכפּאָלגער זאָלן האָבן אַ וויינעריי אויף צו מאַכן געטראַנ-
קען פאַרן אייגענעם געברויך און פאַרן קרעטשמע-שענק. און אין
די דאָבוטשינער מילן וועט זיין דערלויבט אויפצומאַלן אויף
אַ גאַנץ יאָר פופּצן פעסער אָן שום מעסטל-אָפּצאָל. און אויף דעם
דאָזיקן גאַב אונדזערן טאָר קיינער ניט אָנגרייפן און ניט מאַכן
קיין שטערונגען אין אַלע הנחות, וואָס מיר האָבן געגעבן דעם
איצטיקן גלח און זיינע נאָכפּאָלגער. און ווער עס וועט זיך דער-
וועגן אָנגרייפן אויף אונדזער פונדאָציע-בריוו, וועלכן מיר האָבן
אויף אייביק געגעבן אונדזער דאָבוטשינער קלויסטער פון געבורט
פון גאָטס זון, וואָס מיר האָבן געגעבן פאַר דער דערלייונג פון
אונדזער נשמה און אויף צו פאַרמערן גאָטס לויב, זאָל פאַלן אויף
זיי די קללה פון די דרייהונדערט אַכצן הייליקע פּאָטערס, וועל-
כע זיינען געווען אויפן ניקער קאַנציל, און מיר אַליין וועלן
זיי רופן צום שרעקלעכן משפט. אויף וואָס צוליב בעסערער באַ-
גלויבטקייט שרייבן מיר אונטער אייגנהענטיק דעם בריוו, וואָס
איז געגעבן אין יאָר טויזנט פיריהונדערט דריי און זיבעציק
דעם ניינטן אָקטאָבער אין קאַברין. אייוואן דער זון פון סעמען
פירשט פון קאַברין, מושל פון גאַנץ זשאַמוטער ערד. טעאָדאָראַ,
פירשטין.

מיר קענען אַלזאָ ניט פעסטשטעלן אויף זיכער דאָס יאָר, ווען די שטאָט
איז געגרינדעט געוואָרן. דער דאָקומענט גיט אונדז קיין דאָטע ניט אָן. מ'קען
אָבער זאָגן מיט דער גאַנצער זיכערקייט, אַז די שטאָט איז געגרינדעט פאַר
דער צייט פונ'ם פירשט אייוואן קאַבריןסקי. דאָס באַשטעטיקט דער אויסדרוק
אינ'ם אָנהויב פונ'ם דאָקומענט: „אין דער געגרינדעטער שטאָט“, אַ סימן, אַז
די גרינדונג איז ערשט ניט לאַנג פאַרגעקומען.

מ'דארף זיך אָבער משער זיין, אַז די דאָזיקע גרינדונג איז געווען
ניט מער ווי אַ פאַרמעלע; פאַקטיש האָט דער ישוב, וואָס איז בעת דער גרינ-
דונג אָנגערופן געוואָרן דאָבוטשין (אָדער דאָבוטשיני), שוין פון פריער געהאט
אַ פנים פון אַ שטאָט מיט פלעצער און גאַסן, ווי ס'זאָגט עדות דער דאָקומענט,

און, ווייזט אויס, מיט א באדייטנדיקער באפעלקערונג. בכלל האָט די דאָמאַל-
 סטיקע שטאָט ווייניק וואָס זיך אונטערשיידט פון א דאָרף. וועגן א זעלבסט-
 פאַרוואַלטונג האָט קיין רייד ניט געקענט זיין. קיין אייגענע געריכטן האָבן
 די דאָמאַלסטיקע שטעט ניט געהאַט; די איינוווינער פלעגן אונטערלייגן דעם
 געריכט פון די סטאַראַסטעס. בראש פון דער שטאָט איז געשטאַנען
 א וואָיט, וועלכער פלעגט אויסגעקליבן ווערן פון צווישן די מעשטשאַנעס
 און זיינע קאָמפּעטענצן פלעגן זיין זייער באַגרענעצט. דער עיקר פלעגן זיי
 זיך, ווייזט אויס, אויסדריקן אין אַכטונג געבן אויף דעם קאַסטן, וווּ ס'פלעגן
 ליגן דער שטאַטישער שטעמפל און די פּריווילעגיעס, וועלכע די שטאָט פלעגט
 באַקומען*). די שטאַטישע, אזוי ווי די דאָרפישע באַפעלקערונג, פלעגט ציען
 איר חיונה אזויפיל פון ערד-אַרבעט, וויפיל פון מלאכה און האַנדל. מערק און
 ירידים פלעגן זיין זייער ווייניק, ווייל יעדע ווירטשאַפט, אפילו די קלענערע
 פלעגט אַליין צופרידן שטעלן כמעט אלע אירע באַדערפענישן. ערשט אין
 XVI י"ה ווערן די שטעט אָרגאַניזירט לויטן דייטשישן מוסטער, ס'ווערט איינ-
 געפירט דאָס מאַגדעבורגער רעכט און די שטאָט ווערט שטאַרק אָפּגעגרענעצט
 פונ'ם דאָרף.

די גרינדונג אַלזאָ איז באַשטאַנען אפשר מער ניט ווי אינ'ם אַנרואַן
 דעם ישוב - שטאָט. די צאָל איינוווינער-יידן האָט שוין אויך געדאַרפט זיין
 א לפי-ערך היבשע, ווייל די יידן האָבן שוין געהאַט צו יענער צייט א שול
 אָדער בית-מדרש. דאָס באַשטעטיקט אונדזער היפּאָטעזע, אז אין יאָר 1450
 האָט שוין דאָ עקזיסטירט א יידישער ישוב, וועלכער האָט שוין אפילו געהאַט
 אַ חברה-קדישאַ*). אין יאָר 1863, נאָך דער שרפה, ווען ס'איז אָפּגעברענט
 געוואָרן די אַלטע שול, האָט מען דערציילט, אז אין דער שול איז געווען
 פאַרצייכנט (א פרט), אז די שול איז אַלט געווען אַרום 400 יאָר. אויב מיר
 וועלן עס אָננעמען פאַר ריכטיק, קומט אויס, אז די שול האָט שוין עקזיסטירט
 אין יאָר 1463 און דער דאָקומענט פונ'ם פירשט קאַברנינסקי זאָל עס רעדן
 טאַקע וועגן דער זעלביקער שול, וואָס איז אָפּגעברענט געוואָרן אין 1863.
 דער דאָקומענט, אַלזאָ, שטעלט אונדז פאַר אַ פעסטן באַווייז, אז אין 1473
 איז דאָ געווען א שול, במילא אויך אַ גרעסערע אָדער קלענערע יידישע
 קהילה. מיר געפינען זיך אזוי אַרום אויף אַן אָפּשטאַנד נאָר פון בערך צוויי
 צענדליק יאָר צום יאָר 1450. די מסורה ווידער וועגן דעם 400-יעריקן על-
 טער פון דער שול פאַרקירצט אונדז דעם אָפּשטאַנד נאָך אויף 10 יאָר. אויב
 מיר וועלן נאָך נעמען אין אַכט, אז אַמאָליקע ישובים פלעגן ניט אויסוואַקסן
 אין משך פון געציילטע עטלעכע יאָר, דער צוואַווקס פון דער באַפעלקערונג
 פלעגט ניט גיין אזוי ראַשיק, אז נאָר יאָרצענדליקער אָדער יאָרהונדערטער

פלעגן

*) S. Kutrzeba: Historia ustroju Polski. וואַרשע 1921. ב. II. ז. 70.

**) זע אייבן „פּנס פון דער חברה-קדישאַ" ז. 11.

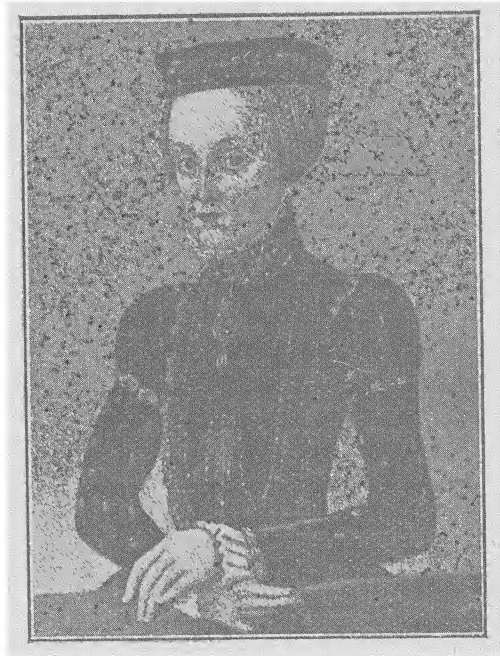
פלעגן ברענגען אן ענדערונג אינ'ם פנים פון א ישוב, ווערט פאר אונדז די דאטע 1450 אלץ מער רעאל.

א דאָקומענט פון דער שפעטערדיקער צייט צווינגט אונדז ווידער צו פארטראכטן זיך וועגן דער ריכטיקייט פון דער דאָזיקער דאטע. אין יאָר 1563 האָט דער קיניגלעכער רעוויזאָר דימיטר סאַפּיעהאַ דורכגעפירט אַ לויס-טראַציע פון די דריי שטעט (קאַברין, דאָבוטשין און האַראָדעץ) און 98 דער-פער, וועלכע האָבן געהערט צו דער קאַבריןער עקאָנאָמיע. לויט זיין באַשריי-בונג פון דער לויסטראַציע*) זיינען אין דאָבוטשין געווען ערף יידישע הייזער, די צוועלפטע – אַ שול. ער רעכנט דאָרט אויך אויס די נעמען פון אלע 11 באַלעבאַטים. אויב מיר וועלן אָננעמען די צאָל ערף, אַלס די צאָל יידישע משפחות אין יאָר 1563, דאמאלסט וואָלט אונדזער השערה וועגן אַ מער-ווייניק באַדייטנדיקן ישוב מיט 113 יאָר פריער געקענט וועקן שטאַרקע ספקות. אָבער די אויבן געבראַכטע באַווייזן צווינגען אונדז צו מאַכן נאָך ווייטערדיקע אויספירן. דעם רעוויזאָר סאַפּיעהאַ איז אָנגעגאַנגען דער עיקר די צאָל און גרויס פון די ערד-שטחים, וואָס די יידן האָבן פאַרמאָגט און די שטייערן, וואָס די שטחים האָבן אַריינגעטראָגן, און ער האָט להלואַטין ניט געמיינט אָנצוגעבן די צאָל משפחות, דאָרף מען זיך דעריבער משער זיין, אַז אין יעדער יידישער שטוב האָבן געקענט וווינען צוויי אָדער מער משפחות. חוץ דעם האָבן אַ סך יידישע משפחות געקענט וווינען אין געדונגענע קריסטלעכע הייזער. און אויב מיר וועלן יעדע משפחה כפּלען אויף דער געהעריקער צאָל נפשות, וועלן מיר באַקומען אַ גאַנץ באַדייטנדיקע יידישע באַפעלקערונג. ס'איז ניט אויסגעשלאָסן, אַז די דאָבוטשינער קהילה האָט אַרומגענומען אויך די יידן פון די אַרומיקע דאָרפישע ישובים און פון די קרעטשמעס, וואָס זיינען געשטאַנען ביי די שלאַכן. נאָך איין אומשטאַנד קען העלפן דערקלערן די סיבה פון דער פאַרהעלט-נישמעסיק קליינער צאָל יידישע הייזער אין 1563. ווי ס'איז באַקאַנט, האָט דער פירשט אלעקסאַנדער אין יאָר 1495 אַרויסגעטריבן אלע יידן פון גאַנצן ליטווישן פירשטנטום. ס'איז בכּן מעגלעך, אַז דער דאָזיקער גירוש האָט פאַר-די יידן צוריק דערלויבט אומצוקערן זיך אין ליטע (1503 – 1563). האָט דער דאָבוטשינער יידישער ישוב נאָך ניט באַוויזן צוריק אויסצוואַקסן. אזוי אָדער אַנדערש געפינען מיר נישט קיין באַווייזן, וועלכע זאָלן ריידן קעגן אונדזער מיינונג. אַז די געשיכטע פון יידישן ישוב אין אונדזער שטאַט גרייכט צום מיטן פון XV י"ה.

מיט

(*) „רעוויזאָ קאַבריןסקאי עקאָנאָמיאי“, ווילנע, 1876.

מיט דעם פירשט אייוואן ענדיקט זיך דער דור פון די פירשטן קאַברין-סקי. נאָך זיין טויט גייען אלע קאַבריןער גיטער אַריבער צו זיין שוואַגער וואַצלאָו קאַסטעוויטש - אַ קאַטאָליק. אין יאָר 1522 גרינדעט קאַסטעוויטש אין פרוזשענע אַ קאַטוילישן קאַסציאָל (אויף דעם אָרט, ווו עס געפינט זיך איצט די פראוואַסלאָוונע קירך - ראָג פאַצעוויטש-און שערעשע-ווער גאַסן). נאָך קאַסטעוויטשעס טויט גייען די גיטער אַריבער צו דער פוי-

קיניגין אַנאַ יאַניעלאָבאָנאַ
געגעבן דער שטאַט פרוזשענע מאגדעבורגער רעכט און הערב אין 1588 י.

לישער קיניגין באָנאַ, וועלכע באַנייט אין יאָר 1534 דעם קאַסציאָל און שענקט אים אַ סך ערד-שטחים.

לויט באַלינסקין האָט שוין אין דער צייט דאָבוטשין גערופן זיך פרוזשענע*). מיר טרעפן אָבער שפּעטערדיקע דאָקומענטן, ווו אונדזער שטאַט רופט זיך נאָך אלץ מיטן אַלטן נאָמען. מיר גיבן איבער דעם אינהאַלט פון די מער כאַראַקטעריסטישע דאָקומענטן, ווו אונדזער שטאַט ווערט דערמאָנט**).

(7טן אויגוסט) דער קאַבריןער ייד פייוווש בן יוסף האָט

געהאַלטן

*) זע הערה ז. 63.

**) די טעקסטן און מקורים פוגעשיקט דורך פ' באַרקער.

געהאָלטן אין אַרענדע קאַבריןער און דאָבוטשינער ביר-ברויערייען, האָט ער געדאַרפט צאָלן פאַר קאַבריןער 10 קאָפּ גראַשן און פאַר דאָבוטשינער – 20 קאָפּ גראַשן⁽¹⁾.

(1562, 23טן אַפּריל) דער משפּט וועגן ענין פון דעם בריסקער ייד פסח בן אייזיק מיט דעם קיניגלעכן מאַרשאַל יאַראָסלאָוו מאַטוועיעוויטש וועגן דער אַרענדע פון דאָבוטשינער קרעטשמע און אַנדערע איז אָפּגעלייגט געוואָרן, ווייל דער פאַן יאַראָסלאָוו פאַרט אָפּ לויטן קיניגלעכן באַפעל אויף מלחמה⁽²⁾.

(1562, 23טן נאָוועמבער) דוד בן שמואל און אברהם דלֵגאַטש פון איין זייט און יוסף בן שלום פון דער צווייטער האָבן אָפּגעמאַכט צווישן זיך צו פאָלגן דעם פסק-דין פון אויסגעקליבענע ריכטער אינעם סכסוך וועגן דער אַרענדע פון מכס „מיטאָ“ – אָפּצאָל פֿין סחורות) פון גראַדנע, קאַברין און פּרוזשאַנאָ⁽³⁾.

(1563) די שוין אויבן דערמאָנטע „רעוויזיע פון קאַבריןער עקאָנאָמיע“⁽⁴⁾ באַנוצט זיך דורכאויס מיטן נאָמען דאָבוטשין. לויט דעם דאָקומענט האָט די שטאָט דאָמאָלט פאַרמאָגט פאָלגנדיקע גאָסן: מאַרק-פּלאַץ, נעבן-הויף-גאָס (אולינא פאָדלע דוואָראַ), קאַבריןער, כוואַטקער (כוואַטסקאָיאַ), זאָהאַריע, סעל-צער און דערעטשינ⁽⁵⁾, און פאָלגנדיקע פאַרשטעט: דערעטשין, כוואַטקא און ראָהאַזניצאַ⁽⁶⁾.

(1583, 15טן פעברואַר) מרדכי בן יעקב, א ייד פון פּרוזשאַני, האָט געפירט קיין לובלין ציגן-פעל. לייב בן נתן האָט אויך געפירט קיין לובלין איין פּור ציגן-פעל⁽⁷⁾.

(1583, 4טן מערץ) אליהו בן חיים, א ייד פון פּרוזשאַני, האָט געפירט סחורה פון לובלין; שטאַל, פלוימען, מוראווער טוך (סוקנאָ מוראו-סקאָיע), קאַראַזעיע, פייגן, ראָזינקעס, „בומאַגאַ ציבולסקאָיאַ“, פעפער, אייל, רייז – פיר וועגן⁽⁸⁾.

נאָך דעם טויט פונם קיניג סטעפאַן באַטאָרי (1586), באַקומט זיין ווייב,

די

(1) בערשאַדסקיס ארכיוו, ב. II, נומ. 123.

(2) דאָרטן, נומ. 157.

(3) דאָרטן, נומ. 170.

(4) זע הערה ז. 73.

(5) דאָרטן, ז. 135 – 145.

(6) דאָרטן, ז. 150 – 156.

(7) „רעגעסטי אי נאדפיסי“, פעטערבורג, 1899, ב. I, ז. 296.

(8) דאָרטן, ז. 298.

די קיניגין אַננא יאָגיעללאַנקא, טאָכטער פון דער קיניגין באָנא, אין אלמנה-אויסשטייער די קאָפּרינער און פּרוזשענער גיטער. אין יאָר 1588

שטעמפלען פון פּרוזשענער מאגיסטראט.

אין מיטן פון 19טן י"ה.

אין דער צווייטער העלפט פונ'ם 18טן י"ה.

אין אָנהויב 19טן י"ה.

אין די לעצטע יאָרן פאר דער וועלט-מלחמה. אין דער דייטשישער אָקופאציע.

שענקט זי אונדזער שטאָט אַ פּריווילעגיע, לויט וועלכער פּרוזשענע באַקומט מאַגדעבורגער רעכט און ווערט דורכדעם דערהויבן צום אמתן מצב

פון

פון א שטאָט.

דאָס מאָדעבורגער רעכט האָט געגעבן דער שטאָט אן אויטאָנאָמע זעלבסטפאַרוואַלטונג. מיט די שטאָטישע ענינים האָט אָנגעפירט א געוויילטער שטאָט-ראַט, אין דער שפיץ פון וועלכן ס'איז געשטאַנען א וואָיט, שפעטער – א בירגערמייסטער. די שטאָט האָט געהאַט אן אייגענעם געריכט פון לאַוויקעס און האָט שוין נישט באַלאַנגט צום געריכט פון דעם סטאַראָסטע. די שטאָט האָט אַליין באַשטימט שטייערן אויף אירע בירגער, איינגעשטעלט ירידים און מאַרק-טעג א. א. וו.

צוזאַמען מיט דער פּריווילעגיע איז אויך געגעבן געוואָרן אונדזער שטאָט א הערב פאַר דעם שטאָטישן שטעמפּל. דער הערב האָט מיט זיך פאַרגע-שטעלט א בלויען געבויגענעם שלאַנג מיט א האַלב-איינגעשלאָגענעם קינד אין פיסן – אויף א זילבערנעם גרונט און פון אויבן א קרוין. שפעטער זיינען

שטעמפּלען פון פּרוזשענער מאַגיסטראַט.

פון 1925.

פון 1919 ביז 1925.

די פאַרבן געענדערט געוואָרן; א ברוינער שלאַנג אויף א גרינעם גרונט. ווי מיר האָבן אויבן באַמערקט, דערציילט אַ לעגענדע, אז דער אויסווען פונ'ם פּרוזשענער הערב שטיצט זיך אויף א פאַרשאל מיט א קינד, וואָס איז אויפגעפרעסן געוואָרן פון א שלאַנג. באַמח האָט דער הערב קיין שום שייכות נישט צו דער לעגענדע, גיכער פאַרקערט: אויפן גרונט פון דעם הערב איז גע-שאַפן געוואָרן די לעגענדע. אַננא יאַגיעלאָנאָ, האָט געבנדיק פּרוזשענע די פּריווילעגיע, אָנשטאָט צוצוטראַכטן א וועלכן נישט איז נייעם הערב, פשוט באַנייט איר משפּחה-הערב, ד. ה. דעם הערב פון די איטאַליענישע (מילאַנער) הערצאָגן ס פאַרצא, פון וועלכע ס'האָט געשטאַמט איר מוטער באַנא.

די עלטסטע דאָקומענטן מיט א שטאָטישן שטעמפּל, וואָס האָבן זיך אויפגעהיט אין פּרוזשענע באַציען זיך צו די יאָרן 1750 – 1796. דער

שטעמפּל

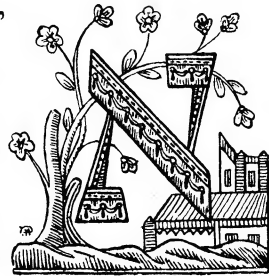
שטעמפל איז אויסגעפרעסט אָן פאַרב אויפן פאַפיר און האָט אינמיטן דעם
 אויבן באַשריבענעם הערב און אַרום אָן אויפשריפט אויף לאַטיין : „Sigillum
 Urbis Pružan[ajensis“

אין די שפעטערדיקע יאָרן ווערט דער פרוושענער שטאָטישער שטעמפל,
 אָפהענגיק פון די פּאָליטישע באדינגונגען, אויף פאַרשיידענע אופנים געענדערט
 (זע צייכענונגען). אין יאָר 1925 באַנייט דער מאַגיסטראַט דעם אַמאָליקן פרו-
 זשענער הערב און דער שטעמפל מיט דעם דאָזיקן הערב ווערט באַנוצט ביז
 היינט.

מ. וואָלאַנסקי.

דער בעל הב"ח און בעל הט"ז אין פרוזשענע.

ינ"ם סוף פון XVI און אין אָנהויב פון XVII יאָר-
הונדערט זיינען געזעסן אויפן כסא הרבנות אין פרו-
זשענע צוויי באַרימטע רבנים, וועלכע זיינען ווייט
באוואוסט אין דער רבנישער ליטעראטור מיט די
חבורים, וואָס זיי האָבן געשאפן. און הגם היסטאָריש
פעסטגעשטעלט וועגן זייער רבנות אין פרוזשענע
האָבן מיר נאָר וועגן אײנעם פון זיי, וועגן דעם
בעל הב"ח, דאָרפן מיר אָבער אָננעמען, אז אויך
דער צווייטער, דער בעל הט"ז איז געווען רב אין

אונדזער שטאָט, ווי מיר וועלן עס זען שפעטער.

דער בעל הב"ח, אויפן נאָמען פון זיין חבור „בית חדש“, וואָס זיין
נאָמען איז געווען ר' יואל בר' שמואל סירקיש (זיין פאמיליע נאָמען איז גע-
ווען אייגנטלעך יפה*). נאָר ער האָט זיך גערופן סירקיש אויפן נאָמען פון זיין
מוטער). איז געבאָרן געוואָרן אין לובלין, אין יאָר 1561 און איז געשטאָרבן
אין קראָקע אין יאָר 1640. ר' יואל סירקיש האט געשטאָמט פון אַ משפּחה
פון רבנים. אין זיין יוגנט האט ער געלערנט תורה ביי זיין פאטער און ביי
גרויסע רבנים און תלמידי חכמים אין לובלין און בריסק. אין זיינע יונגע

יאָרן

(* לויט זלמן רובאשאוו, אין זיין ארטיקל „ידישע גביות עזרת אין די שו"ת“, „היסטאָ-
רישע שריפטן“ I. באַנד, איז זיין פאמיליע נאָמען געווען סג"ל יפה.

יארן איז ער געווען רב אין פרוזשענע, ווו ער האָט אויך געפירט א ישיבה. פון פרוזשענע איז ער צוגענומען געוואָרן פאר א רב אין לוקאַוו. אין 1601 איז ער געוואָרן רב אין ליובאַמל, דערנאָך אין מעזשיבאָזש, בעלאָזא און שידלאָוו. און אין יאָר 1615 איז ער געוואָרן רב און ראש-ישיבה אין בריסק. אין יאָר 1619 ווערט ער רב אין קראָקע, ווו ער פאַרפלייבט שוין רב און ראש-ישיבה ביז זיין טויט. ר' יואל סירקיש האָט זיך געזירט ברייט, ער איז געווען א פאַרמעג-לעכער מענטש, און האָט אפילו געליען געלט דעם קראָקאווער קהל. זיין ישיבה אין קראָקע איז געווען זייער א גרויסע און עס האָבן דאָרט געלערנט תלמידים פון פאַר-שיידענע יידישע קהילות פון גאנץ אייראָפּע. קיין פרעמדע שפראכן האָט דער בעל הבית נישט געקענט, נאָר אין מאַטעמאַטיק האָט ער געהאַט באַדייטנדיקע ידיעות. אין זיינע פסקים וועגן פאַרשיידענע רעליגעזע פראַגן איז ער געווען א מקיל און א קעגנער פון צופיל חומרות און פרישות. ער האָט אויך אַרויסגעזאָגט פאַר זיין צייט פאַרגעשריטענע מיינונגען וועגן דערציאונג. אַזוי, למשל, איז ער געווען אַן אָנהענגער פון לערנען תנ"ך און דקדוק להיפך פון רש"ס מיינונג, וועלכער האָט געהייסן לערנען מיט קינדער נאָר גמרא, תורה און נישט נביאים, כתובים. ער האָט אויך געראַטן צו לערנען מיט קינדער חשבון. לער-נען גמרא מיט א קינד האָט ער געהייסן נאָר דאמאָלסט, ווען נאָך א פרוו פון דריי וואָכן דורך דריי מענטשן, וועט זיך דאָס יינגל אַרויסווייזן פאַר מסוגל צום למוד, און אויב דאָס יינגל וועט זיך אַרויסווייזן פאַר נישט פעאיק אויפ-צונעמען דעם לימוד, זאָל מען אים אָפּגעבן פאַר א בעל-מלאכה, אָדער פאַר א משרת.

ר' יואל סירקיש האָט פאַרפאַסט צען חבורים שאָלֹות און תשובות, אויך הגהות און פרושים אויפן תלמוד און אויף פאַרשיידענע נאָך-תלמודישע ווערק. א גרויסער טייל פון זיינע תשובות זיינען חוץ דעם א יך געדריקט אין „תשובות גאונים בתראי“. זיינע שו"ת אַנטהאַלטן זייער פיל היסטאָרישן מאַטעריאַל. מיר געפינען אין זיי אויך פיל יידישע טעקסטן פון גביות-עדות, וועלכע האָבן א גרויסן קולטור-היסטאָרישן ווערט*.) דאָס וויכטיקסטע ווערק זיינע איז „בית חדש“ א פרוש אויף די ארבעה טורים. די באַדייטונג פון בעל הבית אין זיין צייט איז געווען זייער גרויס. מען זעט דאָס אויך אַרויס פון זיין שאַרפן אָנגריף קעגן די פירער פון ועד-ארבע-ארצות אין לובלין, וועלכע האָבן אַרויסגעגעבן איסורים און חרמות, מיט וועלכע ר' יואל סירקיש איז נישט געווען מסכים. אויף זיינע תשובות וועגן פאַרשיידענע פראַגן מפות דינים און מנהגים שרייבט ער צו: „והדין דין אמת כתבתי וחתמתי שמי“ ד. ה. דער דין איז א ריכטיקער און איך האָב עס באַשטעטיקט מיט מיין אונטערשריפט, וואָס

עס

(*) זע הערה ז. 77.

עס באווייזט, אז ער איז געווען זיכער אין זיין אויטאָריטעט*)

דער צווייטער באַרימטער רב, וועלכער זאָל האָבן געזעסן אויפן כסא הרבנות אין פרוזשענע אין אָנהויב פון XVII י. ה. איז דער באַוויסטער מחבר פון „טורי-זהב“, א פירוש אויפן „שלחן-ערוך“ לויט וועלכן ער ווערט אָנגערופן בעל הט"ז. זיין אמתער נאָמען איז געווען ר' דוד בן שמואל הלוי סג"ל. ער איז געבאָרן געוואָרן אין לודמיר, וואָלין און איז געשטארבן אין יאָר 1667 אין לעמבערג. דער בעל הט"ז איז געווען אַן איידים פון בעל הב"ח. לויט זיינע ביאָגראַפן איז ער אין יאָר 1618 געוואָרן רב אין פאטליטש לעבן ראַווע-רוסקע. אין 1641 ווערט ער רב אין אָסטראָה, וואָלין, ווו ער פירט אויך אַ גרויסע ישיבה. נאָך דער גזרת ת"ח איז ער אוועק קיין דייטש-לאַנד און נאָך לאַנגע וואָגלענישן איז ער אָנגעקומען קיין לעמבערג, ווו ער האָט זיך באַזעצט און ער איז שפעטער דאָרטן פארבליבן אַלס רב און ראש ישיבה ביזן סוף פון זיין לעבן.

הגם מיר באַזיצן ניט קיין פעסטע היסטאָרישע באַווייזן, אז ער איז גע-ווען רב אין פרוזשענע און זיינע ביאָגראַפן דערמאָנען אויך ניט וועגן דעם, דאָרף מען אָבער אָננעמען דעם פאָקט פון זיין רבנות אין פרוזשענע אַלס וואַרשיינלעך. עס גייט אַרום ביי אונדז אין שטאָט אַ מסורה פון דור צו דור, וועלכע דערציילט, אז נאָך אין זיינע יונגע יאָרן איז דער בעל הט"ז געווען רב אין פרוזשענע. די שכירות זיינע זיינען געווען קליינע און ער האָט געלעבט אין גרויס דחוקות. ווינטער צייט פלעגט זיין עטוּב ווערן קאַרג באַהייצט און צוליב דער גרויסער קעלט, פלעגט ער פון צייט צו צייט, ווען ער פלעגט זיצן שפעט ביינאכט ביים לערנען, זיך אַריינקאָפן אין אַ שענק, כדי צונעמען אַ גלעזל בראַנפן אויף זיך צו דערוואַרימען. די לעגענדע ווייזט אָפילו אַן דאָס אָרט, ווו דער שענק איז געשטאַנען (די שטוב פון ה. זאָקיים אַנטקעגן דעם גרויסן בית-מדרש). היות אָבער, ווי דער רב איז געוועזן אַ גרויסער אַרימאָן, איז ער ניט געווען ביכולת באַלד צו באַצאָלן פאַר די בראַנפן אין מזומן און דער חוב איז געוואָקסן. דער חוב פלעגט פאַרשריבן ווערן, ווי דער שטייגער איז געווען אין יענער צייט, מיט אַ קויל אויף דער געקאָלכטער וואַנט. יעדע גלעזל שנאָפּס פלעגט פאַרצייכנט ווערן מיט אַ באַזונדער פּאַסיקל. איינמאָל, איז דער פרוזשענער

ראש

*) ביבליאָגראַפיע: פין „קריה נאמנה“ און „כנסת ישראל“; צונאָך „עיר הצדק“; דעם ביצער „כחילת יופי“; „השלח“; וועטשטיין „קדמוניות מופנסאות ישנים ומפנסק הקהל“; „דברי קדם“ אין „לוח שעשועים“ חרס"ב; „תולדות אנשי שם בקראקא“; גרעץ אין שפר"ס איבערזעצונג: פרידבערג „לוחות זכרון“; פיינשטיין „עיר תהילה“; יוסף פין „לקורות היהודים“; ח. מ. האמ-בורג „אוצרות חיים“. לויטן „אוצר ישראל“, ניו-יאָרק, 1912.

ראש הקהל, ווערט דערציילט, אריינגעגאנגען אין שענק און האָט דערוען זיי-
ער פיל קויל-פאסיקלעך אויף דער וואַנט, ער האָט געפרעגט דעם באַלעבאָס
פון שענק, וועמעס חוב איז עס אַזא גרויסער. יענער האָט אים געענטפערט, אַז
דאָס איז דער חוב, וואָס קומט פון רב פאַר בראַנפן. דער ראש-הקהל האָט
גלייך צוזאמענגערופן אַן אַסיפה פון די קהל-לייט און דאָרטן איז באַשלאָסן
געוואָרן תיכף מעביר צו זיין דעם רב פון זיין רבנות, צוליב דעם, וואָס ער איז
אַ שכור. אַן אַנדער ווערסיע פון דער לעגענדע גיט נאָך צו, אַז מ'האָט דעם
בעל הט"ז אַרויסגעפירט פון שטאָט אויף אַקסן מיט גרויס חרפה*.)

די לעגענדע דערציילט ווייטער, אַז שפעטער זאָל דער בעל הט"ז האָבן
דערמאָנט פרוזשענע לאַגנאי אין איינער פון זיינע שאָלות ותשובות, וווּ ער
זאָל זיך האָבן אויסגעדריקט בתשובה אויף אַן אָנפראַגע, צו מ'טאָר מאַכן
הבדלה אויף בראַנפן (י"ש). אַז מ'מעג יא, און דערפֿיי באַמערקט איראַניש
„שלאַ פאנשי פרוזין שבעיניהם יי"ש אינו משקה". צוליב דעם זאָל האָבן
אַ דעלעגאַציע פון פרוזשענער ב"ב געפאָרן צו אים קיין לעמבערג, כדי אים
איבערצובעטן. דער בעל הט"ז האָט זיך געלאָזט איבערבעטן און אין די שפעטער-
דיקע אויפלאַגעס פון זיינע שו"ת דעם דאָזיקן זאָך געלאָזט אויסמעקן. אונז
איז ניט געלונגען אויסצוגעפינען אין דעם בעל הט"ז'ס חבורים דעם דאָזיקן
פאָסוס, הגם עס זיינען פאַראַן פיל מענטשן אין שטאָט, וועלכע דערציילן מיט
זיכערקייט וועגן דעם, און אייניקע גיבן צו, אַז זיי האָבן עס אַפילו אַליין
געזען. אַלס קאָמפּענסאַציע פאַר די בויונות, וואָס קהל האָט אָנגעטאָן דעם בעל
הט"ז, זאָל מען האָבן מתקן געווען, אַז אין פרוזשענע זאָל מען זאָגן ביים דאוונען
ביי אַ אבאָ צו שחרית און מנחה דעם קאָפיטל תהלים ט"ז, וואָס עס דערמאָנט אַן
בעל הט"ז, הגם אומעטום ווערט ביי דעם פאל געזאָגט דער קאָפיטל תהלים
מ"ט*.) די דאָזיקע תקנה, האָט זיך אויפגעהיט ביזן היינטיקן טאָג.

נאָך איין לעגענדע ווערט דערציילט אין שטאָט וועגן בעל הט"ז. דער
ט"ז איז איינמאָל געקומען צו גאָסט צו זיין שווער דעם בעל הב"ח קיין
בריסק, וווּ דער לעצטער איז דאָמאָלסט געווען רב און ער איז געבליבן ביים
שווער אויף שבת. פרייטיק פאַרנאכט האָט ער אָפגעגעבן דער שוויגער, דער
רביצין, צו באַהאַטן אויף איבער שבת אַ גילדערנעם רענדל. די רביצין האָט
דערציילט וועגן דעם דעם מאָן, און אים איז געוואָרן חשוּדיק די מעשה,
וואָס זיין איידים האָט אַ גאַנצן רענדל, וויסנדיק, אַז פון פרוזשענער אַרימער
רבנות האָט ער אַזאָ סומע ניט געקענט אָנקלייבן. אַ גאַנצן שבת איז דער ב"ח
געווען אָנגעברוגט אויפן איידים און תיכף נאָך הבדלה האָט ער אים געפרעגט
וועגן רענדל און געזאָגט, אַז ער איז אים חושד אין נעמען שוחד. דער ט"ז

איז

(*) מיט דעם זעלביקן נוסח ווערט דערציילט וועגן „שאַגת ארי", אַז מ'האָט אים אַרויס-
געפירט פון מינסק אין וועגן ר' לוי יצחק בערדיטשינער — פון פינסק.

(**) זען קש"ע סימן ר"ז דיני נחום אבאים סעיף ה.

איז געוואָרן אויפגעציטערט און האָט דערקלערט, אז דער רענדל איז טאַקע ניט זיינער און דאָס האָבן ביי אים בעלי-דברים ביי אַ דין תורה איינגעלייגט און ער, מורא האָבנדיק איבערצולאָזן דאָס געלט אינדערהיים משום גנבה, האָט עס מיטגענומען מיט זיך אין וועג.

צו זאָלן מיר אויפן סמך פון די דאָזיקע לעגענדעס, וועלכע גייען איבער פון דור צו דור און האָבן זיך אויפגעהיט ביזן היינטיקן טאָג פעסטשטעלן דעם פאַקט פון דעם בעל הט"ז רבנות אין פרוזשענע? מיר מיינען, אַז אויפן סמך פון דער מסורה אַליין דאַרפן מען אָננעמען דעם פאַקט פון דעם בעל הט"ז רבנות אין פרוזשענע אַלס וואַרשיינלעך.

מיר געפינען אויך אַן אומדירעקטן באַווייז פאַר דער ריכטיקייט פון אונדזער השערה ביי די ביאָגראַפן פון בעל הט"ז. ביי זיי געפינען מיר „וכאשר נפרד רבנו מבית חותנו הגאון הב"ח ז"ל להרביץ תורה במקום אחר אשר בחרו בו, הריץ שאלותיו מרחוק לפני חותנו הגאון ז"ל, וכל דבר הקשה הקריב אליו וגם כל תשובותיו אשר השיב לאחרים הציץ לפניו, והב"ח ז"ל הסכים עמו תמיד להלכה ולמעשה". עס איז דאָ ניט פאַרשטענדלעך דער אויסדרוק „מבית חותנו" און „במקום אחר", ווייל אויב מיר זאָלן אָננעמען, ווי עס ווערט געזאָגט אין זיין ביאָגראַפיע, אַז זיין ערשטע רבנות איז געווען אין פאַטליצע (פאַטליטש, אַ קליין שטעטלע אין מזרח גאַליציע, נאָענט פון ראַווע-רוסקע) איז ער אָבער אַהין אָנגעקומען פון קראָקע. אַז צו קראָקע איז ווידער ניט שייך דער אויסדרוק „מבית חותנו" איז צו זען דערפון, וואָס אין דעם בעל הב"ח ביאָגראַפיע ווערט דערציילט, אַז ווען דער ב"ח, האָט אין יאָר 1619 פאַרלאָזן די רבנות אין בריסק און אַראָפּגעפאַרן אין קראָקע צו ווערן דאָרט רב איז ער דורכגעפאַרן דורך פאַטליצע, וווּ זיין איידים דער ט"ז איז שוין דאָרט דאַמאַלט געווען רב און דער ב"ח האָט דעם איידים געשטיצט מיט געלט, ווייל דער ט"ז איז געווען אַרים. אַז דער ט"ז האָט גע-ווינט אַלס יונגעראַמן אַ געוויסע צייט אין קראָקע איז צו זען פון זיינע שו"ת גופא. אין ט"ז, אי"ח, סעיף קנ"א, דיני קדושות ב"ה, שרייבט ער „אני בילדותי הייתי דר בק"ק קראָקאָ..."

ווי מיר זעען האָט דער ט"ז ניט געקענט פאַרן „מבית חותנו" פון זיין שווערס הייז פון קראָקע קיין פאַטליטש, ווייל דער ב"ח, זיין שווער, האָט נאָך דאַמאַלט, ווען דער ט"ז איז געפאַרן קיין פאַטליטש צו ווערן דאָרט רב, ניט פאַרנומען די קראָקעווער רבנות. מ'דאַרף בכן משער זיין, אַז די ערשטע רבנות פון ט"ז איז געווען אין פרוזשענע און דער אויסדרוק „מבית חותנו" און „במקום אחר" איז טאַקע שייך אויף פרוזשענע, ווהיין דער ט"ז איז

צוגענומען

(*) די דאָזיקע השערה געהערט צום פריינט ש. ב. באַרקער, ניו-יאָרק.

צוגענומען געוואָרן אַלס רב מבית חותנו, פון בריסק, ווו זיין שווער, דער בעל הב"ח איז געווען רב הגליל, צו וועלכער פערפערע עס האָט אויך געהערט פרוזשענע. מ'דארף אָנעמען. אז ס'איז געווען אין אָנהויב פון XVII י. ה., ווען דער בעל הט"ז איז נאָך געווען גאָר אַ יונגערמאַן. (ער איז געבאָרן גע-וואָרן בערך אין יאָר 1586) די סיבה פון דעם, וואָס זיינע ביאָגראַפן שרייבן אַנאָנים „במקום אחר" און דערמאָנען ניט בפרוש פרוזשענע, זאָל זיין די מעשה מיט דער חרפה, וואָס פרוזשענער קהל האָט אים אָנגעטאָן מיטן מעביר זיין אים פון פרוזשענער רבנות. און וואַרשיינלעך האָט ער נאָכן פאַרלאָזן פרוזשענע געוויינט אַ קורצע צייט אין קראָקע, ווו ער האָט געלערנט און פון דאָרטן ערשט איז ער אָנגעקומען קיין פאַטליטש*)

ג. אורינסקי.

(*) ביבליאָגראַפיע; דעמביצער „פליילת יופי"; אנשי שם; פנסת ישראל; קינת סופרים; אור החיים. לויט אַוצר ישראל, ניו-יאָרק 1912.

א זיצונג פון „ועד מדינת ליטא“ אין פרוזשענע.

י באוויסט האָט אין אמאָליקן פוילן עקזיסטירט אין משך פון מער ווי צוויי הונדערט יאָר – פון 1520 ביז 1764 – א יִדִּישע אויטאָנאָמע אָרגאַניזאַציע, וועלכע האָט פאַרוואַלטעט מיט אַלע ענינים פון אינערלעכן יידישן לעבן, און האָט רעגולירט אַלע פּראָגן בנוגע דער מלוכה מאַכט, ווי שטייער ענינים און אַנדערע. די אינסטיטוציע איז באַקאַנט אונטערן נאָמען „ועד ארבע ארצות“. די רעפּרעזענטאַנץ פון „ועד ארבע ארצות“, פון אזוי גערופענעם „יידישן סייס“ פלעגט

זיך צוזאַמענשטעלן פון די פֿאַרשטייער פון די גרעסטע קהלות אין לאַנד – פון פרנסים און רבנים. – די זיצונגען פון ועד פלעגן פאַרקומען מערסטנטייל פעריאָדיש, דאָס רוב אין לובלין (אין יריד „גראַמניצע“ פֿאַר פסח).

אין יאָר 1623 האָבן זיך די ליטווישע קהלות אָפּגעטיילט פון אַלגעמיינעם-פּוילישן ועד און האָבן געגרינדעט אַ באַזונדערע – זעלבסטשטענדיקע קערפּערשאַפט, אומאָפהענגיק פון דער אַלגעמיינ-פּוילישער, וועלכע איז באוויסט אונטערן נאָמען „ועד מדינת ליטא“. די סיבה, צוליב וואָס די ליטווישע קהלות האָבן זיך אָפּגעטיילט פון אַלגעמיינ-פּוילישן ועד, זאָל זיין דער עיקר צוליב פּיסקאַלע טעמים. ליטע איז געווען אָפּגעטיילט פון קרוין-פוילן בנוגע שטייערן, זיינען דעריבער די אַלע שטייערן, וועלכע די מלוכה האָט אַרױפּגעלייגט אויפן יידישן פֿלץ געווען באַזונדער באַשטימט פֿאַר די קרוין-פּוילישע יידן און באַזונדער פֿאַר די ליטווישע. איינע פון די הויפט-פּראָגן מיט וועלכער דער „ועד ארבע ארצות“ האָט זיך פאַרנומען איז געווען

דאָס פונאַנדערטיילן די שטייערן, וועלכע די רעגירונג האָט אַרױפגעלייגט אויף אַלע יידן, צווישן די באַזונדערע קהלות, און היות ווי פאַר די ליטווישע קהלות איז באַשטימט געוואָרן אַ באַזונדערער סכום שטייערן האָבן זיך די ליטווישע קהלות אויסגעטיילט אין אַן אייגענעם „ועד מדינת ליטא“, וועלכער האָט עק-זיסטירט אין משך פון 138 יאָר (פונ'ם יאָר 1623 ביזן יאָר 1761*).

דער צוזאַמענשטעל פונ'ם ועד האָט זיך אין משך פון זיין עקזיסטענץ געבײטן. לכתחילה זיינען אין ועד געווען פאַרשטייער נאָר פון די דריי, אין יענער צייט גרעסטע יידישע קהלות אין ליטע: בריסק, גראָדנע און פינסק, וועלכע האָבן אויסגעשפרייט זייער השפעה איבער די קלענערע קהלות, וואָס האָבן זיך געפונען אין זייער פערײכעריע. שפּעטער איז צוגעקומען ווילנע און נאָך שפּעטער סלוצק. צו דעם בריסקער קרייז, וועלכער איז געווען דער גרעסטער, האָבן געהערט אַרום דרייסיק קהלות מיט די ישובים, וואָס האָבן זיך געפונען אין דער נאָענט. פרוזשענע האָט געהערט צום בריסקער גליל, ווי מיר געפינען אין פראַטאַקאָל פון „ועד מדינת ליטא“: אויף זיין ערשטער זיצונג אין יאָר 1623 (שפ"ג).

אָהם הגבולין והסביבות ק"ק בריסק:

מעזריטש, ווארין [וואיין], יאַנאַווי; ראשם [ראשי], לאַמז [לאַמאז], בילא; בעשטש, וואַוודווי [וואַדווי], סלאוויטץ, קאדנא, וויסאָק, אמסטיביוואה [אמסטיבאווי]; קאַברין, האָרדעץ, פרושנא; מלשטא, סעלץ. טשערנוויצין [טשערנאוויץ]; קאַמניץ, שערשאָווי, ראָזאַניק [ראָזאַנאָי]; סלאָנים, דווארץ, נוואַהרודק [נאוורדאק]; נעשוויוז, סלוצק, מינצק, מאהלאבונז [מאהלובני], אורשא; יושבי רוס**).

די ערשטע צייט פלעגן די זיצונגען פון ועד פאַרקומען אָפט און רע-גולער, פריער איינמאָל אין אַ יאָר אַנדערטהאַלפן אָדער אין צוויי יאָר, דער-נאָך איין מאל אין צוויי און דריי יאָר. שפּעטער פלעגן שוין די זיצונגען פאַרקו-מען ועלענער און אין דער צווישנצייט פלעגן זיך צוזאַמענקומען ענגערע זיצונגען ניט פון אַלע מיטגלידער פון ועד, כדי צו באַשליסן וועגן די סאַמע דרינגנדע פראַגן. די זיצונגען פון „ועד מדינת ליטא“ פלעגן פאַרקומען מערסטנטייל אין קלענערע ישובים. די סיבה פון דעם זאַל זיין, וואָס אין די קלענערע ישובים פלעגן זיך די מיטגלידער פונם ועד פילן זיכערער, טיילמאל האָבן די פאַר-שיידענע מאכטהאַבער אויף די ערטער געקוקט קרום אויף די פאַרשטייער פונ'ם „יידישן סייס“ און טיילמאל פלעגן זיי מאַכן פאַרשיידענע בלבוילים, כדי אַרויסצופרעסן געלט. הגם מיר געפינען אין די שפּעטערדיקע באַשלוסן פונ'ם

ועד

(*) ש. דובנאָוו: פנסק מדינת ליטא, בערלין תרפ"ה, אריינפיר.

(**) דאָרטן זייט 17 סעיף פ"ה. די קלאַמערן באדייטן אַ צווייטן נוסח פון נאָך אַ געשרי-בענע קאָפּיע פונם פנסק.

ועד, אז די זיצונגען זאלן פארקומען לויט דער ריי אין א קהלה, וואס ליגט אין קרייז פון איינע פון די פינף קרייז-קהלות איז עס דאך שטרענג ניט אפ-געהיט געווארן. די ערשטע זיצונג פון „ועד מדינת ליטא“ איז פארגעקומען אין יאר 1623 (שפ"ג) אין בריסק, אין דער דאמאלסט גרעסטער קהלה פון ליטע. די ווייטערדיקע זיצונגען איינע אין דריי און די צווייטע אין פיר יאר ארום זיינען אויך פארגעקומען אין בריסק. מיט א יאר שפעטער אין יאר 1628 (אב שפ"ח) איז פארגעקומען א זיצונג פון „ועד מדינת ליטא“ אין פרוזשענע. אויף דער דאזיקער זיצונג איז אפילו אנגענומען געווארן פאגאנדיקער באשלוס.

עלה ונגמר מקום הועד יהא תמיד בק' פרוזנא, ויתאספו ראשי עם דמדינתנו ליטא יחד עם עטרת ראשיה הגאוני אב"ד של ג' ראשי בתי דינין [קהילות] תמיד בסוף שני שנים מהועד שלפניו...*)

ד. ה. ס'איז באשלאסן, געווארן אז די זיצונגען פונם ועד זאלן פארקומען אין פרוזשענע, און די עלטסטע פון דער מדינה צוזאמען מיט די רבנים פון די דריי הויפט קהלות זאלן זיך פאר-זאמלען שטענדיק אין צוויי יאר ארום נאך דער פריערדיקער זיצונג...

אבער די נאענטסטע זיצונג פון ועד, וועלכע איז פארגעקומען מיט א פארשפעטיקונג ערשט אינ'ם יאר 1631 (שצ"א) איז ווידער פארגעקומען אין בריסק. ווייזט אויס, אז פרוזשענע איז ניט געווען קיין פאסיקער ארט פאר די זיצונגען, אבער צוליב וועלכע סיבות איז ניט באוואוסט**)

די זיצונגען פון „ועד מדינת ליטא“ אין פרוזשענע איז געווען איינע פון די וויכטיקסטע לויט דער צאל און פארשיידנארטיקייט פון די אנגענומענע באשלוסן. דער פראטאקאל פון דער דאזיקער זיצונג אנטהאלט גאנצע 93 פונקטן***) און נעמט ארום פארשיידענע פראגן פון עקאנאמישן, רעכטלעכן, פאליטישן, קולטערעלן און רעליגיעזן לעבן פונם יידישן קבוץ אין ליטע. פיל באשלוסן זיינען אויף דער דאזיקער זיצונג אנגענומען געווארן אין פראגן פון פאמיליען לעבן. אזוי געפינען מיר, למשל, א באשלוס וועגן חתונה מאכן א געוויסע צאל ארימע מיידלעך אין עלטער פון 15 יאר דורך דער מיטהילף פון קהל און ס'איז גענוי אנגעוויזן געווארן די צאל, וואס פאלט אויס אויף יעדער ראיאן (גליל). א כאראקטעריסטישער באשלוס איז אנגענומען געווארן וועגן באזארגן ארימע פרויען מיט צוויי ווייסע לייזונגען העמדער פאר

יעדער

*) דארטן, זייט 40, סעיף קצ"ב.

**) דארטן אין דער הקדמה זייט XV.

***) דארטן זייט 32.

יעדער פרוי. מיר געפינען אויך א תקנה, אז קיין פרוי טאר נישט גיין אין קיין גוישע הייזער און צוויי שומרים מאַנסבילן. אייניקע באַשלוסן זיינען אָנגענו-
מען געוואָרן קעגן דאָס פּוצן זיך אין טייערע קליידער און צירונג. און עס
איז באַשטימט געוואָרן אַ געלט שטראַף אויף די, וואָס וועלן עובר זיין אויף
דער דאָזיקער תקנה. עס זיינען אויך אָנגענומען געוואָרן באַשלוסן וועגן עקא-
נאָמיש-רעכטלעכע פּראָגן, ווי וועגן אַרענדע-חזקה, וועגן האַנדל בכלל, וועגן
קאָנטראָל איבער וואַגן און מאָסן און נאָך אַנדערע. מיר געפינען אויך באַ-
שלוסן וועגן אופן פון פונאנדערלייגן די פאַרשיידענע שטייערן, וואָס די
יידישע באַפעלקערונג האָט געבאַלט פאַר דער מלוכה. ס'איז אויך באַשלאָסן
געוואָרן וועגן די באַציונגען מיט דער מאַכט, מיט דער אַרטיקער און מיט דער
צענטראַלער. ס'זיינען נאָך פאַראן באַשטימונגען וועגן די אינערלעכע אָרענונג-
גען אין די קהלות, וועגן די קעגנזייטיקע באַציונגען צווישן די רבנים און די
קהלות, וועגן פּראָגן פון דערציונג און פאַרשיידענע רעליגיעזע תקנות און נאָך
אַנדערע, צום סוף ווערט געמאַכט אַ חשבון צווישן יעדן און די באַזונדערע
קהלות און אויך מיט פריוואַטע פערזאָנען.

ס'איז פדאי נאָך צו דערמאָנען די רעזאָלוציע פון ועד, וואָס כאַראַק-
טעריזירט זייער באַציונג צו דער עפנטלעכקייט. די רעזאָלוציע לויטעט אזוי:
„ג קהלות [בְּקָהֳלוֹת] יעשו כֹּל קהלה בפני עצמה תיקון
נכון ליפניהם, שלא לגלות מועצות וסודי הקהל, ושלא
להרגיל עסקי הקהל בין יושבי הקהלות, ולעשות עונשי גדולי
על זאת.“ (**)

ד. ה. די דריי הויפט קהלות זאָלן איינפירן יעדע קהלה
ביי זיך, אז מ'זאָל גאָר נישט אויסזאָגן פון די באַראַטונגען און
סודות פון קהל, און מ'זאָל נישט באַקאָנען די קהלה איינוווינער
מיט די געשעפטן פון קהל און פאַרן עובר זיין אויף דעם זאָל
מען האַרב באַשטראַפן.

אין די חשבונות, וועלכע זיינען געבראַכט אין סוף פונ'ם פּראָטאָקאָל
פון דער דאָזיקער זיצונג, איז נאָך דערמאָנט פּרוזשענע ביים אַריינרעכענען
די סומע, וואָס עס איז געגעבן געוואָרן דעם ווילנער וואַיעוואָדע אלס מתנה
בזת זיין דורכפאַרן פּרוזשענע: „מתנות להוואייודעי ווילנר בבריסק ובפרושנה
[ובפרוזנא] כ"ה אדומ' ונעשה נ"ה שוק“ (**).

מיט 67 יאָר שפעטער אויף דער זיצונג פונ'ם ועד אין יאָר 1695

(תנ"ה)

(*) דאָרטן זייט 41 סעיף קצ"א.

(**) דאָרטן זייט 22 סעיף צ"ח. די סעיפים צ"ח צ"ט און ק' זייגען ע"פ טעות פארשריבן
אין פנקס אין אן אנדער זיצונג זי געהערן אָבער צו דער זיצונג אין פּרוזשענע ווי עס ווירט
אן פּראָפ. דובנאָוו.

(תנ"ה) אין אַלקעניק*) איז ווידער באַשלאָסן געוואָרן, אַז די קומענדיקע זיצונג פונ'ם ועד זאָל פאַרקומען אינ'ם יאָר 1699 (ח"י סיון תנ"ט) אין פּרוזשענע אָדער סעלץ. די זיצונג איז אָבער פאַרגעקומען ערשט אין יאָר 1700 (ת"ס) אין סעלץ**).

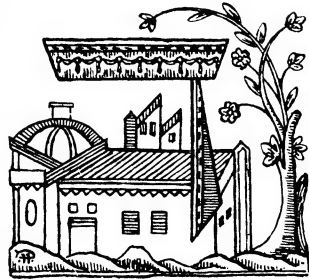
ג. אורינסקי.

(*) דאָרטן זייט 233 תת"ק.

(**) אויף אַ משך פּין פופצן יאָר פונם יאָר 1632 ביזן יאָר 1647 האָט דער ועד באשטימט דאָס אָרט פאר זיינע זיצונגען סעלץ (פרושענער קרייז) אין דאָרטן זיינען טאקע פאַרגעקומען גאנצע זעקס זיצונגען פונם ועד.

דער רעכטלעכער מצב פון די פרוזשענער יידן אין XVII י"ה.

ער מיטן פון XVII י"ה איז איינער פון די
אומרויקסטע מאמענטן אין דער געשיכטע פון
פוילן בכלל און פון דעם יידישן ישוב אין די
דרום-מזרחדיקע געגנטן פון דעם דאמאלטיקן
פוילן בפרט. דאס איז דער פעריאָד, וואָס איז
טרויעריק באַרימט אין דער יידישער געשיכטע
אונטערן נאמען „גזרת ת"ח ות"ט", דאָס איז די
צייט, ווען אַ כוואָליע פון קאַזאַקיש-פּויערישע
אויפשטאַנדן האָט זיך פּונאַנדערגעגאַסן איבערן

גאַנצן דרום-מזרחדיקן טייל פון דעם דאמאלטיקן פוילן און האָבן מיטגעבראַכט
חורבן און פאַרוויסטונג. גאַנצע קהלות זיינען חרוב געוואָרן, טויזנטער יידן
זיינען אומגעקומען דורך די הענט פון די אויפשטענדיקע.

די דאָזיקע אויפשטאַנדן, כאַטש זיי האָבן אין זייער גרעסטן טייל זיך
קאַנצענטרירט אין אוקראַינע און וואָליין, האָבן זיי דאָך אין זייערע אַרויס-
גערוקטע פּאַזיציעס דערגרייכט אויך די געגנטן אַרום פּרוזשענע. אַהער האָבן
ניט דערגרייכט כמעטניצקיס רעגולערע אָפּטיילונגען, די געגנט האָט אָבער גע-
ליטן פון די אַרטיקע פּויערים, וועלכע האָבן זיך אָנגעשלאָסן אַן אויפשטאַנד.
מיר געפינען אין דער „מגילת עיפה" פון דעם באַרימטן שבת'י הכהן (ש"ך)
פון ווילנע, אַז נאָך דער שחיטה אין וואָדאַווע, אַ שטעטל וואָס ליגט ניט
ווייט פון בריסק, זיינען אָנגעקומען אויך טרויעריקע ידיעות פון בריסק און
פון דער אומגעגנט. „ונשמע שם קול נהי ונהיה קול תרועות ושברים ויבבות
גם בק"ק בריסק וק"ק פינסק וכל הגלילות וסביבות" דאָס ברענגט

אויך

אויך שפ"ר אין זיין „דברי ימי ישראל“, עס זיינען אויך אויפגעהיט געווארן מאטעריאלן וועגן דער פארוויסטונג פון קאברין*.) פון פרוזשענע זיינען אבער נאך ביז איצטער קיין מאטעריאלן ניט געפונען געווארן.

מיר טרעפן דעם נאמען פרוזשענע ערשט שפעטער, אין דעם יאר 1659, ווען אין שטאט ביי אונדז איז געווען דער שטאב פון דער פויליש-ליטווישער ארמיי, וואס האט געקעמפט מיטן רוסישן מיליטער. די קאמפן זיינען פארגע-קומען ארום פינסק. די דאזיקע מלחמה איז אויסגעבראכן צוליב דעם בונד, וואס די אויפשטענדיקע קאזאקן האבן געשלאסן מיט רוסלאנד.

דא, אין פרוזשענע האט דער הויפט-העטמאן פון ליטווישן פירשטנטום, פאוועל סאפעהא ארויסגעגעבן אן אוניווערסאל צו די בירגער פון פינסקער פאווויאט, אז זיי זאלן זיין גרייט ארויסצוטרעטן אין קריג**.)

א צווייטער דאקומענט, וואס האט זיך אויפגעהיט צווישן די מאטעריאלן פון דער צייט. איז די מעלדונג פון דעם פרוזשענער יידן יעקב בן שמואל, אז ער קען ניט אריינטראגן אין קאזנא דעם יערלעכן שאסיי-שטייער, ווייל זיינע הכנסות האבן זיך אינגאנצן אויסגעלאזן צוליב דער גרויסער פעסט**.)

ווארשיינלעך האט פרוזשענע דאמאלסט געליטן פון א מגיפה, וועלכע האט פארארמט די ארטיקע באפעלקערונג.

נאך אין דעם יאר 1644 איז וואלדיסלאוו דער IV, דער קיניג פון פוילן ארומגעפארן איבער די באזונדערע טיילן פון זיין קיניגרייך כדי אויסצופועלן קרעדיטן און שטייערן פון די באזונדערע סיימיקעס און פון דער שלאכטע פאר דער מלחמה.

די אויפשטאנדן האבן זיך אריבערגעטראגן פון איין ארט אויפן צווייטן און די כוחות פון דער דאמאלטיקער פוילישער רעגירונג זיינען געווען צו שוואך זיי זאלן זיך קענען אנטקעגנשטעלן אזא מעכטיקע סטיכישע כוואליע. אין דעם זעלבן יאר, אין 1644, האט וואלדיסלאוו אויך באזוכט פרוזשענע.

זיין דא זיין אין שטאט ווערט באשטעטיקט אין אן אפזאץ אין זיין פריווילעגיע פון דעם זעלביקן יאר (זע אויבן זייט 47) דארטן ווערט געזאגט: „...דאך אין צושטימונג צו דער בקשה פון די יידן פון דער שטאט פרוזשענע און לויט דער השתדלות פון די מיטגלידער פונ'ם ראט און די באאמטע פון אונדזער הויף, וועלכע זיינען דאמאלסט געווען מיט אונדז, וואס איז אונדז דערלאנגט געווארן אין דער אנגעמערקטער שטאט פרוזשענע, וואס געפינט

זיך

(*) „טיט היין“ קונטרס קורא שמות מכל הערים והמקומות אשר אליהם עברו הגזרות בשנת ת"ח ות"ט. קראקא תרנ"ב. חברי החכם מאד נע"ה שמואל פ"ב בן הגאון מוהר"ר נתן פייטל מוויען.

דארטן ווערט דערמאנט „...ימשה הלך לעיר קיברין ושם היו שתי מאות ב"ב ונהרגו כמעט כלם...“

(**) „אקטי אטנאסיאשציעסא ק'זרעמעגי וואיני זא מאלאראסיו 67—1654“ ווילנע 1909. ב. 28 זייט 389 נומ. 315.

זיך אין בריסקער וואָיעוואָדשאַפט..."

די פרוזשענער יידן האָבן משמעות אויסגענוצט די גינסטיקע לאַגע, וואָס דער קיניג האָט געמוזט אָנקומען אויך צו זייער הילף, און האָבן דער-לאַנגט אַ בקשה וועגן אויסטיילן זיי ספעציעלע פריווילעגיעס, וואָס זאָלן רעכטלעך באַפעסטיקן זייער לאַגע. ס'איז ניט באַקאנט פאַר וואָס פאַר אַ פרייז די פריווילעגיע איז געגעבן געוואָרן, נאָר ווי מדאָרף זיך משער זיין האָבן די יידן זיך באַשטייערט געווען מיט אַ געוויסער סומע פאַר דעם מלוכה אוצר. די פריווילעגיע איז אונטערגעשריבן געוואָרן אין וואַרשע דעם 20טן דעצעמבער 1644טן יאָר. זי נעמט אַרום די פאַרשיידנסטע געביטן פון דעם עקאָנאָמישן און רעליגיעזן לעבן פון די דאָמאַלסטיקע יידן. קיין סך נייס האָבן אבער די פריווילעגיעס אין דעם פאַקטישן צושטאַנד אינ'ם לעבן פון די יידן ניט אַריינגעטראָגן. די פרוזשענער יידן צוגלייך מיט די יידן פון גאַנצן ליטווישן פירשטנטום האָבן זיך באַנוצט מיט די אַלגעמיינע פריווילעגיעס, וואָס זיינען געגעבן געוואָרן אַלע יידן, וואָס האָבן דאָמאַלסט געווינט אין ליטע. דאָס דערמאָנט אויך דער קיניג וואָלדיסלאָוו IV אין זיין פריווילעגיע (זע אויבן ז. 46): „הגם מיר האָבן אַפּראָבירט און קאָנפירמירט די אַל-געמיינע פריווילעגיעס אונדזערע, וואָס איז געגעבן געוואָרן דורך אונדזערע פאַרגענגער און זיין זעליקן אַנדענק, זיין קיניגלעכער מאַיעסטעט, אונדזער פאָטער, זיגמונד III פאַר די אונטערטאָנען יידן אין גאַנצן ליטווישן פירשטנטום... דאָך אין צושטימונג צו דער בקשה פון די יידן פון דער שטאָט פּרוזשענע... דערלייבן מיר די יידן..." די פריווילעגיע, וואָס איז אָבער ספעציעל געגעבן געוואָרן די פרוזשענער יידן האָט פאַרפעסטיקט און רעכטלעך געזיכערט דאָס, וואָס איז שוין געווען פאַקטיש פון פריער. אזוי למשל געפינען מיר זייער אַ וויכטיקן, פאַר יענער צייט, מאָמענט אין דער פריווילעגיע, וועלכער דערלייבט די פרוזשענער יידן קויפן סעדער, אַקע-פּעלדער, לאַנקעס, איינ-צייטיק געפינען מיר אָבער שוין אין דעם יאָר 1562 אַ פּולע רשימה פון די דאָמאַלסטיקע יידישע באַזיצער פון גיטער, אָנגעגעבן זיינען אין דער רשימה 11 יידישע באַעפאַזטן און די אַלע האָבן פאַרמאָגט אויסער דער שטאָט ערד-חלקים. די צאָל זייערע, אַנטקעגן דער אַלגעמיינער צאָל פון ניט יידישע באַזיצער – 262, איז אין דער אמתן זייער קליין, אָבער דאָס ווייזט, אַז פאַקטיש זיינען שוין יידן אַ סך פריער געווען באַזיצער פון אומבאוועגלעכע גיטער. דער פונקט אין דער פריווילעגיע האָט אָבער רעכטלעך באַפעסטיקט דעם שוין עקזיסטירנדיקן צושטאַנד און געגעבן די מעגלעכקייט די יידן זיך איינצושאפן אזוינע גיטער אויף ווייטער.

אין דער זעלבער פריווילעגיע גיט וואָלדיסלאָוו דער IV דאָס רעכט די פרוזשענער יידן צו קויפן הייזער און פלעצער אויפן מיטן מאַרק און אין די דערבייאַקע גאסן, טרייבן בראַנפן, מאכן מער און פארקויפן עס אין

הורט און אין דעטאָל, האָלטן שענקען, קראָמען; פארנעמען זיך מיט אלערליי מלאכות; פארקויפן פלייש אין אייגענע אויסגעבויטע שעכט-הייער. די יידן מעגן אויך פיטערן זייערע בהמות אין דער פרוזשענער פושטשע צוגלייך מיט די אַרטיקע מעשטשאנעס.

זייער א וויכטיקער פונקט אין דער פרווילעגאנע אויף דאָס דערלויבן די יידן איינצואנדרלעך פלעצער פאר א שול און אויב די שול וועט אָפגעברענט ווערן, מעגן דאמאָלט די יידן אָפבויען א צווייטע, א פיל און צווייטן אָרט און די ערשטע קענען זיי אויך פארריכטן. דאס איז זייער א זעלטענער פאל פאר יענער צייט, ווען מ'זאָל דער יידישער קהלה לאָזן פריי איינצואנדרלעך פלעצער פאר זייערע שולן. איין זאך גיט אבער דער קיניג צו, אז די יידישע שול טאָר אין איר אויסערלעכן אויסזען ניט זיין ענלעך צו דעם קאטוילאישן קאָנצאָל. מ'דארף אָבער ניט מיינען, אז ערשט מיט דער פרווילעגאנע האָבן יידן אָנגעהויבן צו בויען פאר זיך א שול, ווייל שוין אין דעם יאָר 1473, ווי עס ווערט דערציילט אין די אַזטן פון דער ליטווישער מעטריקע, איז דאָ שוין געווען א יידישע שול.

די דאָזיקע פרווילעגאנע זיינען דערנאָך באַשטעטיקט געוואָרן אויך פון די שפעטערדיקע קיניגן, אין גרעסטן טייל איז דאָס נאָר געווען א ריין פאָר-מעלע זאך, ווייל אין קיין פונקט פלעגן די פרווילעגאנע ניט געביטן ווערן נאָר אין דעם יאָר 1650, דעם 13 דעצעמבער, האָט דער דאמאָלסטיקער קיניג יאן קאזימיר באַשטעטיקט די אַלטע פרווילעגאנע מיט איין שניי אין דער פרא-גע וועגן דער יידישער שול; „אז די יידן זאָלן ניט קענען און זיך ניט דער-וועגן צו קויפן פאָר זייער שול נייע פלעצער, נאָר זיך באַנוגענען מיטן אַלטן אָרט...“ (זע אויפן ז. 48).

די זעלביקע פרווילעגאנע, באַשטעטיקט נאָך דורך יאן III אין 1677טן יאָר, איז אין 2 יאָר שפעטער, אין יאָר 1679, דעם 15טן יוני, געבראכט געוואָרן קיין בריסק, אריינצושרייבן אין די דאָרטיקע גראַד-ביכער דורך די פרוזשענער סטאָראָסטעס מררכי בן שמואל און זאָוול בן הלל. און אונטער דער זעלביקער דאָטע איז די פרווילעגאנע דורך זיגמונט קאזימיר יא-נאָוסקי אין די גראַד-ביכער אריינגעצויגן געוואָרן.

פון די דאָזיקע גראַד-ביכער איז אין דעם יאָר 1830 געמאַכט געוואָרן אן אָפּשריפט און דער דאָזיקער אָפּשריפט האָט זיך עס ביי אונדז אויפגעהיט ביז היינט. עס איז דאמאָלט אַנטשטאַנען, ווי מ'גייט איבער, א סכסוך צווישן די היגע מעשטשאנעס און די יידן וועגן רעכט אויף פאָשע פאָר זייערע בהמות. די מעשטשאנעס האָבן ניט צוגעלאָזן די בהמות, וואָס געהערן צו יידן אויף דער אַלגעמיינער פאָשע, מיטן אויסרייד, אז זיי האָבן אויף דעם קיין רעכט ניט, איז אָט אין דעם יאָר געמאַכט געוואָרן דער אָפּשריפט פון דער פרווילעגאנע. ווי עס ווערט בפירוש דערמאָנט וועגן די רעכט פון די

יידן אויף די אלגעמיינע פיטער-פלעצער. דארטן ווערט געזאגט; „דערביי מעגן זיי באנוצן דעם וויהאָן אויף צו פיטערן זייערע פי, אויך האָבן זיי אַ פרייען אַריינפאַר אין אונדזער פרוזשענער פושטשע צוגלייך מיט די דאַר-טיקע פרוזשענער מעשטשאַנעס...”

אויסער דער דערמאָנטער פּריווילעגיע האָבן נאָך די פרוזשענער יידן געהאַט באַקומען פּריווילעגיעס פון שפּעטערדיקע קיניגן (גענויער זע זייט 43). די אַרגינאַלן האָבן זיך געפונען אין דער שטאטישער „אופראַווע” און זיינען אין דער וועלט-מלחמה פון דאָנען אַרויסגעפירט געוואָרן, אַזוי האָט אין דעם יאָר 1896 דער פרוזשענער אײנוווינער מ. נ. יאַנאַווסקי געשיקט אַ בריוו צום יידישן היסטאָריקער ש. דובנאַוו*.) וווּ ער דערציילט אים וועגן די דאָזיקע פּריווילעגיעס, אויף פאַרמעט געשריבן, וועלכע געפינען זיך אין דער אַרטיקער „אופראַווע”. דאָס זעלבע ווערט אַפיציעל באַשטעטיקט אין אַן אַקט פון דער קאנצעלאַריע פון ווילנער גובערנאַטאָר. פון דעם יאָר 1868.

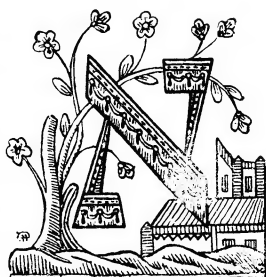
אַזוי איז דאָס לעבן פון די פרוזשענער יידן אין דעם משך פון דעם XVII י”ה רעכטלעך נאָרמירט געוואָרן דורך די ריי פּריווילעגיעס אָנהויבנדיק פון די צייטן פון וואָדיסלאָוו IV.

נ. צ.

(* פון פּראָפ. דובנאַוו ארכיוו, וועלכער געפינט זיך אין בערלין.

אונדזער געגנט אינ'ם „גרויסן צפון-קריג“.

טראקט פון בריסק ביז מאַסקווע איבער מינסק און סמאָלענסק עקזיסטירט שוין הונדערטער יאָרן. ער ווערט נאָך דערמאָנט ביי די מלחמות פון געדימין מיט די רוסישע פירשטן, אין XIIIטן י"ה. אָדער פון וויטאָווען מיט די טאַטאַרן. פרוזשענע איז גע- שטאנען הונדערטער יאָרן, ביז דער נייער צייט, אין פראַנט פון דעם דערמאָנטן טראַקט בריסק- מאַסקווע.

דער אַלטער טראַקט איבער פרוזשענע איז געווען א „פאַטשטאָווער“. אויף אים זיינען געווען אויסגעשטעלט סטאַציעס מיט פערד פאר פאַסאזשירן, וואָס פלעגן פאָרן מיט דער פאָטשט. צוליב דער סיבה איז פרוזשענע קיינמאָל נישט אויסגעמיטן געוואָרן ביי מאַרשן פון חיילות דורך דער געגנט און בעת מלחמות האָט פרוזשענע אויך אַ סך מאָל געליטן. די גרעסטע פאַרוויסטונגען האָט אונדזער געגנט אָדורכגעמאַכט אין די צייטן פון דעם „גרויסן צפונדיקן קריג“, וואָס האָט זיך געצויגן אין משך פון די יאָרן 1700 – 1721. איידער די דאָזיקע מלחמה איז אויסגעבראָכן, אין דעם יאָר 1697 + 1698, האָט פיאָטר דער גרויסער, דער דאָמאָלסטיקער צאַר פון רוסלאַנד, געמאַכט אַ ריזע איבער אייראָפּע. ער איז געווען אין דייטשלאַנד, האָלאַנד, ענגלאַנד, עסטרייך, צוריק איז ער געפאָרן פון ווין איבער קראַקע, זאַמאַשטש, בריסק, פרוזשענע, מינסק אָזוי ביז מאַסקווע. אין דער ניינטער ביילאָגע צו ג. אוסטריאַלאָוס בוך*.) איז געדרוקט

א

(*) ג. אוסטריאַלאָוס איסטאָריאַ צארסטוואַדאניאַ צעטראַוועיקאָזאַ — ב. III פּעטערבורג, 1858.

א טאג-בוך, וואָס איז געפֿירט געוואָרן, אין דער צייט פון דער רייזע, דורך פֿיאָטרן אַליין. דאָרטן ווערט דערמאָנט יעדער אָרט, וווּ ער איז געווען. די גרעסערע שטעט, ווערן גענוי באַשריבן און די קלענערע ווערן נאָר דער-מאָנט, אויב פֿיאָטר האָט דאָרטן געגעסן, גערויט אָדער גענעזטיקט. מיר ברענ-גען דאָ די איבערזעצונג פון דעם אָפּזאָך, וווּ ער דערמאָנט אין זיין רייזע פֿרוזשענע.

„...1698 אווגוסט, 8טער טאָג. אויף מאָרגן אַוועקגעפֿאַרן, געקומען אין שטאָט טערעספּאָל 3 שעה ביז האַלבן טאָג אָפּגע-פֿאַרן דריי מייל און דאָ געגעסן. אַ שעה נאָך האַלבן טאָג פון דאָנען אָפּגעפֿאַרן, דער דעסיאַטניק האָט זיך אָפּגעשטעלט ביים העטמאַנס פֿרוי מיט די דעפּוטאַטן. דאָרטן געגעסן און דער קאָטש איז אַוועק פֿאַרויס. אַדורכגעפֿאַרן די שטאָט בריסק. וואָס איז די הויפּט-שטאָט פון ליטע, אונטער איר צוויי טייכן – בוג און מוכאוויעץ. מיר זיינען אַריבערגעפֿאַרן איבער אַ בריק. ביינאכט זיינען מיר געקומען אין קרעטשמע סטעפּאַנקע, אָפּגעפֿאַרן דריי מייל און גענעכטיקט.

אין דעם 9טן טאָג. אינדערפֿרי פון דאָנען אַוועקגעפֿאַרן, געקומען אין דער קרעטשמע קיוואטיטשי אָפּפֿאַרנדיק אַנדערטהאַלבן מייל זיינען מיר געשטאַנען אַ האַלבע שעה. און געקומען אין דאָרף זשאַבין, אָפּגעפֿאַרן צווייאהאַלבע מייל. פינף שעה נאָך האַלבן טאָג זיינען מיר געקומען אין דער שטאָט פֿרוזשענע אָפּגעפֿאַרן דריי מייל און גענעכטיקט. פון דאָנען אָפּגעפֿאַרן דריי שעה פֿאַר האַלבן טאָג און מיר זיינען געקומען אין דער שטאָט סעליץ. פון דאָנען אַוועקגעפֿאַרן און אַזגעפֿאַרן פיר מייל, דאָ געגעסן. אַוועקגעפֿאַרן אין האַלבן טאָג. אין דריי שעה נאָך האַלבן טאָג זיינען מיר געקומען אין דער קרעטשמע לאַסאַסינע. אָפּגעפֿאַרן פיר מייל און געשטאַנען אַ שעה דריי, פון דא-נען אָפּגעפֿאַרן אינאַוונט. ביינאכט דורכגעפֿאַרן די שטאָט ראָזשינאַי...”

אין 2 יאָר אַרום, נאָך פֿיאָטרס רייזע הויבט זיך אָן די „גרויסע צפּונ-דיקע מלחמה“, וועלכע איז געפֿירט געוואָרן צווישן שוועדן פון איין זייט און רוסלאַנד, פּוילן, זאַקסן און דענעמאַרק פון דער צווייטער זייט, און וועלכע האָט, ווי מיר האָבן שוין דערמאָנט, מיטגעבראַכט מיט זיך גרויסע חורבנות און פֿאַרוויסטונגען אין אינדרער געגנט.

ליטע בכלל, ווי אויך פֿרוזשענע און די אַרומיקע געגנטן האָבן זייער פיל געליטן איבערהויפּט אין די ערשטע ניין יאָר נאָך דעם אויסברוך פון דער מלחמה, ווען דורך אונדזער געגנט האָבן אַדורכגעמאַשירט פּוילישע,

זאקסישע, (דער קיניג פון פוילן איז אויך געווען דאן דער קורפירשט פון זאקסן.) רוסישע און שוועדישע ארמיען.

דאס זאקסישע מיליטער, וועלכע איז אין יענער צייט געווען צעשפרייט איבער גאנץ פוילן (די צייט ווערט באצייכנט אין דער פוילישער געשיכטע אונטערן נאמען „די זאקסישע עפאכע“) האט זיך פארהאלטן ווי א פרעמדע, אָקופאַנ-טישע מיליטער, א באשטעטיקונג צו דעם זיינען אויך די צוויי פאלן, וועלכע מיר געפינען אין דעם פנקס פון דער חברה-קדישא, איינער וועגן א סומע געלט, וועלכע האט געמוזט איינגעצאלט ווערן (זע זייט 12, 16) און דער צווייטער עפיואד מיט דעם יידן, וואס איז דערהרגעט געווארן דורך א זאקסישן זעלנער. דער פאקט וואס דער זעלנער האט געשלאגן א פרוי ביי וועלכער ער איז געווען איינגעקווארטירט, האט געקענט זיין ניט קיין איינצאל פאל, זיי זיינען אָבער אין דעם פנקס ניט אריינגענומען געווארן, ווייל זיי האבן זיך ניט געענדיקט אזוי טראגיש. אלנפאלס איז דאס מיליטער געווען אויך אין דער פריין-צייט א פלאג פארן שטעטל. די זעלנער זיינען געווען איינגעטיילט אין פריוואטע הייזער און דורך די באלעבאטים געמוזט אויסגע-האלטן ווערן. נאך ערגער איז די לאגע געווארן ווען דער שוועדישער קיניג, דער בארימטער קריגס-העלד, קארל דער XII האט אין 1700טן יאר באזיגט די רוסן ביי נארווע, האט איבערגעלאזן דארטן א קליינע ארמיי און מיט דער הויפט-ארמיי איז ער אין 1701טן יאר אריין אין פוילן. דא האט ער פאר-וויסטעט דאס לאנד און באזיגט אין א סך שלאכטן דעם קיניג אויגוסט II.

אין 1705 איז אנגעקומען קיין ליטע א טייל פון דער רוסישער ארמיי צו העלפן אויגוסטן, וועלכער האט זיך געפונען דאן אין אן אויסערסט שווע-רער לאגע. די ארמיי האט זיך באזעצט אין גראדנע, וועלכע זיי האבן פאר-פעסטיקט און געמאכט פאר זייער הויפט-לאגער. אין יאר 1706 איז קארלס ארמיי פלוצלונג אריבערגעגאנגען דעם ניעמאן ביי גראדנע. צו קיין אָפּענער שלאכט איז אָבער ניט געקומען, עס איז געווען אינמיטן ווינטער, די רוסן ווי אויך די זאקסישע ארמיי האט זיך גענוג שטארק באפעסטיקט און דערפאר האבן זיך די שוועדישע חיילות ניט אנטשלאסן ארויסצוטרעטן אין אן אָפּענעם קאמף. ניט האבנדיק גענוג קיין שפיז פאר דער ארמיי האבן זיך די שווע-דישע זעלנער צעשפרייט איבערן לאנד, איבער די שטעט און דערפער אין דער געגנט, ווו זיי האבן אלץ צעשטערט און חרוב געמאכט. אין דער זעל-ביקער צייט האט די רוסישע ארמיי, ניט זייענדיק זיכער אין איר לאגע, גענומען אָפּטרעטן אין דער ריכטיג צו פאָרעסיע און וואָלין, ווו די בלאַטעס האבן איר געשיצט פון א פלוצלונגדיקן איבערפאל פון דעם קעגנערשן חייל, צעשטערנדיק הינטער זיך קלענערע און גרעסערע ישובים. אין דער צייט איז פאָרגעקומען די גרעסטע פאָרויסטונג פון אונדזער געגנט, שטעט און שטעטלעך זיינען אוועקגעלאָזן געווארן מיטן רויך.

ווי אזוי פרוזשענע האט געליטן אין דער דאזיקער שווערער צייט
איז אונדז ניט געלונגען פעסטצושטעלן. דערפאר האבן זיך אויפגעהיט מא-
טעריאלן וועגן די נאענטע שכנותדיקע שטעט און דאס גיט שוין א גענוג
באגריף אויך וועגן אונדזער שטאט, וועלכע האט זיך געפונען אין די זעלבע
באדינגונגען, און איז אויך ניט אויסגעמיטן געווארן, צוליב איר געאגראפישער
לאגע, פון די אדורכמאארשירנדיקע זעלנער.

קאברין, וואס איז אין משך פון יארהונדערטער פסדר געווען פארבונדן
מיט פרוזשענע איז אין דעם יאר 1706 צעשטערט און אינטערגעצונדן געווארן
דורך די שוועדישע חיילות און אין 1711 יאר האט זיך נאך פארשפרייט
א שרעקלעכע פעסט, וועלכע האט פארוויסט און הרוב געמאכט די גאנצע
שטאט*.) ענלעכס ווערט דערציילט וועגן בערעזע. אין דעם יאר 1706 איז דאס
גאנצע שטעטל און דער בארימטער מאנאסטיר פון די קארטוון, וועלכער איז
אויפגעבויט געווארן אין 1648טן יאר דורך דעם גראף סאפעאה, צו וועמען
דאס שטעטל האט געהערט, אינגאנצן צעשטערט געווארן דורך די
שוועדן. אין דעם זעלבן מקור ווערט נאך צוגעגעבן, אז בכלל האט די געגנט
געליטן זייער א סך פון די אדורכמאארשירנדיקע חיילות**.) אזוי איז
אויך סעליץ אין דער זעלבער צייט חרוב געווארן און אין דעם יאר 1710
איז אויך דארטן אויסגעבראכן א מגפה***.) אט פון די צוזאמענגעקליבענע
ידעות וועגן דער נאענטער אומגעגנט מוזן מיר קומען צום אויספיר, אז אויך
פרוזשענע איז ניט אויסגעמיטן געווארן דורך די פארוויסטנדיקע ארמיען,
וואס האבן דא אדורכגעמארשירט אין דער צייט פון דעם „צפונדיקן קריג“.

די דאזיקע פאזע פון דער מלחמה האט זיך געצויגן ביז דעם יאר
1708, ווען קארל האט אנגעהויבן צו מארשירן קיין טיף רוסלאנד און האט דארטן
געליטן א מפלה, דאמאלסט האבן זיך די זאקסן צוריק באוויזן אין אונדזער געגנט
און פון יענער צייט שטאמט משמעות דער פאקט וועגן דער גענומענער הלאה
ביי א פרוזשענער גביר צו דעקן די חובות דעם זאקסישן מיליטער.

דער צווייטער עפיואד, וואס איז דערמאנט אינ'ם פנקס פון „חברה-
קדישא“ מיטן דערהרגעטן יידן איז שוין געשען שפעטער, אין דעם יאר 1714,
ווען די מלחמה האט זיך שוין געפירט אויסער די גרענעצן פון אונדזער געגנט
און דאס זאקסישע מיליטער האט זיך ווידער געפונען אין אונדזער שטאט.

ש. ד. בארקער.

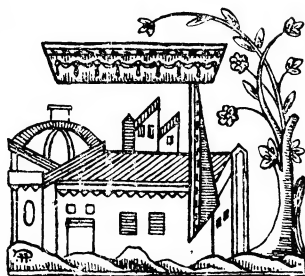
(*) זע הערה זייט

(**) מ. באלינסקי סטאראזשיטא פאלסקא III 771.

(***) „קריה נאמנה“ ש. מ. פין ווילנע.

די באפעלקערונג אין פרוזשענע אין XVIII י"ה.

ער יידישער ישוב אין פרוזשענע האָט זיך פאַר
דעם משך צייט פון זיין אַנטשטיינג ביז צום
סוף פון XVIII י"ה אַנטוויקלט און אויסגע-
וואַקסן אין אַ באַדייטנדיקער יידישער קהילה. עס
האַבן זיך אָבער נישט אויפגעהיט קיין גענויע
מאטעריאַלן, וואָס זאָלן געבן אַ באַגריף וועגן
דער גרויס פון דער דאמאָלסטיקער יידישער
און נישט-יידישער באַפעלקערונג. נישט אינ'ם
פּנקס פון דער חברה-קדישא, וואָס איז שוין
רעגולער געפירט געוואָרן אין יענער צייט, נישט אין די אַרכיוו-מאטעריאַלן,
האַבן זיך נישט אויפגעהיט קיין גענויע דאָטן וועגן דער גרויס פון דער
באַפעלקערונג פון אונדזער שטאָט.

אין דעם אינווענטאר-בוך פון דער „בריתקער עקאָנאָמיע“ פון דעם יאָר
1786 געפינען מיר אַ רשימה פון יידן און מעשטשאַנעס, באַזיצער פון
באַלעבאטישקייטן אין דער שטאָט פרוזשענע. אַנטערן קעפל „די שטאָט פרו-
זשענע“ לייענען מיר: „אַ באַשרייבונג פון דער סיטואַציע פון די מעשטשאַנעס,
יידן און פויערים מיטן באַשטימען זייער צאָל און פאַרמעגן, ווי אויך פון
זייערע ערר, פלעצער און גערטנער, וואָס געפינען זיך אין אומגעבונג און די
אויפגענומענע פון זיי אַפצאָלונגען...“

די

(*) אינווענטארזש עקאָנאָמיע בושעסקעי, 1786. געפנט זיך אין כתב-יד אין ווילנער מלכה.

די רשימה נעמט אַרום די צאָל פון 264 באַזיצער. פון דעם נומער 1-195 ווערן באַשריבן די מעשטשאַנעס, און פון 195-264 - די יידן. די רובריקן נעמען אַרום די גרויס פון דעם לעבעדיקן אינווענטאַר אין דער באַלעבאַטישקייט, דעם פאַמיליען-צושטאַנד און אַן אַלגעמיינע אָפּשאַצונג וועגן דעם עקאָנאָמישן מצב פון יעדער איינעם פון די באַלעבאַטן.

פאַרגלייכן מיר די דאָזיקע באַשרייבונג פון דער באַפעלקערונג פון דעם יאָר 1786 מיט אַן ענלעכע באַשרייבונג, וואָס מיר געפינען אין דער „קאַפּרי-נער עקאָנאָמיע“ פון יאָר 1563 וועגן פּרוזשענע. באַמערקן מיר, אז די צאָל פון די פאַרצייכנטע באַלעבאַטישקייטן האָט זיך אַן ערך נישט געענדערט. אין דער רשימה פון יאָר 1563 זיינען אָנגעגעבן 11 יידן און 262 ניט-יידן, צוזאַמען 273 באַלעבאַטישקייטן, און אין דעם יאָר 1786 - 69 יידן און 195 ניט-יידן, צוזאַמען 264 באַלעבאַטישקייטן, אויב די צאָל באַלעבאַטישקייטן האָט זיך אין משך פון די איבער צוויייהונדערט יאָר כמעט ווי ניט געבליטן, האָט זיך אָבער פאַרענדערט די פאַרהעלטעניש צווישן יידישע און ניט-יידישע באַלעבאַטישקייטן. אויב אין יאָר 1563 האָבן די יידישע באַלעבאַטן אויס-געמאַכט 4.03% פון דער אַלגעמיינער צאָל, האָבן זיי שוין אין יאָר 1786 אויסגעמאַכט 26.13% פון דער אַלגעמיינער צאָל פאַרצייכנטע. דאָס הייסט א פאַרגרעסערונג פון די יידישע באַלעבאַטישקייטן אין מער ווי 6 מאָל.

אַן אַנדער פּראָצענט-פאַרהעלטעניש באַקומט זיך, ווען מיר מעסטן די באַפעלקערונג לויט דער צאָל נפשות. די צאָל יידישע נפשות האָט אויסגעמאַכט 317 און ניט-יידישע - 777. הייסט עס, אז יידן האָבן לויט דעם רייסטער, גערעכנט אין נפשות, אויסגעמאַכט 28.9% פון דער אַלגעמיינער באַפעלקערונג.

די צאָל, וואָס זיינען אָנגעגעבן אין דער „בריסקער עקאָנאָמיע“, דאַרפן ניט באַטראַכט ווערן אַלס אַסאָלאַט ריכטיקע, איבערהויפט אין באַצוג צו דער גרויס פון דער צאָל יידן. מען דאַרף זיך משער זיין, אז דער רייסטער, וואָס איז אַדורכגעפירט געוואָרן אין דעם יאָר 1786, האָט אַריינגענומען נאָר די יידישע משפחות, וואָס האָבן געהאַט אייגענע באַלעבאַטישקייטן און וואָס האָבן געדאַרפט צאָלן דערפון אַ שטייער, און פון דער רשימה זיינען אַרויסגעלאָזט געוואָרן די יידישע משפחות, וואָס האָבן קיין באַלעבאַטישקייטן נישט געהאַט. פינקטלעכער איז וואַרשיינלעך די דאָזיקע סטאַטיסטיק אין באַצוג צו דער ניט-יידישער באַפעלקערונג, פון וועלכער די ווייט גרעסטע טייל האָט פאַרמאָגט באַלעבאַטישקייטן, און געצאָלט פון זיי שטייער.

אז די דאָזיקע צאָל יידישע נפשות איז ניט די ריכטיקע, אז זי נעמט אַרום נאָר אַ טייל פון דער יידישער באַפעלקערונג, קען מען זען לויט דער גרויס פון דער שטערבלעכקייט פון דער יידישער באַפעלקערונג אין יענער צייט.

אין דעם „ספר-החיים“*) פון דער חברה-קדישא געפינען מיר אין דעם XVIII י"ה רעגולער פארצייכנט די צאל טויט-פאלן צווישן דער יידישער בא-פעלקערונג. די דורכשניטלעכע צאל געשטארבענע פאר דעם פעריאד, ווען עס איז געמאכט געווארן דער רייסטער, מאכט אויס 16 א יאר (זע טאבעלע 1). אויב מיר וועלן אָננעמען די צאל פון דער יידישער באפעלקערונג פון יענער צייט לויט ווי עס איז אָנגעגעבן אין דער בריטאנישער עקאָנאָמיע - 317, וועט זיך באַזימען אַן אומגלויבליכע גרויסער פראָמיל פון דער שטערבלעכ-קייט - $50\frac{0}{100}$ און דאָס באַשטעטיקט אונדזער מינונג, אַז די צאל אָנגעגע-בענע יידישע נפשות אין דער „בריסקער עקאָנאָמיע“ איז ניט קיין פולע. די ריכטיקע גרויס פון דער יידישער באפעלקערונג אין דער צייט, וועט אונדז געלינגען אויסצוגעפינען דאָן, ווען מיר וועלן זיך דערוויסן דעם פאָקטישן פראָצענט פון דער שטערבלעכקייט ביי די יידן אין פרוזשענע אין סוף פון XVIII י"ה. דאָמאָלט, לויט די צוויי דאָטן - לויט דער דורכשניט-לעכער צאל געשטארבענע א יאר און לויט דעם פראָצענט פון דער שטערבלעכקייט ביי די יידן אין פרוזשענע אין דעם פעריאד, וועט אונדז געלינגען אויפשטעלן אַ בילד פון דער אָן ערכדיקער גרויס פון דער יידישער באפעלקערונג אין דעם סוף פון XVIII י"ה אין פרוזשענע. מיר נעמען אַרויס פון „ספר-החיים“ די צאל געשטארבענע פון דעם צענדליק יאר, 1789-1799, דאָס הייסט די צייט, ווען עס איז געמאכט געוואָרן דער רייסטער פון דער „בריסקער עקאָנאָמיע“. (טאבעלע 1)

די דורכשניטלעכע צאל פון 16 טויט-פאלן א יאר, וואָס באַקומט זיך לויט דער טאבעלע. פאלט אויך אויס, ווען מען באַרעכנט די צאל טויט-פאלן לויטן „ספר-החיים“ פון די וויטערדיקע יאָרן. דעריבער קען מען אָננעמען אויף זיכער, אַז די דורכשניטלעכע צאל טויט-פאלן פאַרן סוף פון XVIII י"ה איז געווען 16 א יאר. איצט בלייבט נאָר פעסטצושטעלן די פראָצענטועלע גרויס פון דער שטערבלעכקייט ביי יידן אין פרוזשענע אין דעם סוף פון XVIII י"ה, כדי זיך צו שאַפן אַ בילד פון דער לערכדיקער גרויס פון דער יידישער בא-פעלקערונג אין יענער צייט.

ס'איז שוין לאַנג וויכנשאַפטלעך פעזטגעשטעלט געוואָרן**), אַז די גרויס פון פראָצענט פון דער שטערבלעכקייט איז אָפּהענגיק פון אַ גאַנצע ריי סאַצ-יאל-עקאָנאָמישע און קולטור-סיבות. פאַר איין און דער זעלבער צייט איז דער פראָצענט פון דער שטערבלעכקייט אַנדערש ביי די אייראָפּעיִשע פעלקער און

אַנדערש

(*) ז. ז. 27-29.

(**) „בלעטער פאר יידישע דעמאָגראַפיע, סטאטיסטיק און עקאָנאָמיק“. בערלין נמ. 3, 4 1923. ארטיקל פון י. לעשטינסקי. „פראָבלעמעס פון דער נאטירלעכער באַזעגונג פון דער יידישער באפעלקערונג“

אנדערש ביי אונדז יידן. דער פראצענט איז פארשידן ביי דער שטאטישער, שטעטליקער און דאָרפישער באַפעלקערונג. נאָך מער, דער פראַצענט קען זיין פארשידן ביי ישובים מיט כמעט די זעלבע באַדינגונגען. דערפאר וועלן מיר

טאָבעלע 1.

די שטערבלעכקייט ביי דער יידישער באַפעלקערונג אין פרוזשענע אין די יאָרן תקמ"ט-תקנ"ט (1789-1799).

געשלאַכט יאָר	מענער	פרויען	צוזאַמען	דורכשניטלעכע צאָל טויט-פאלן אין א יאָר.
תקמ"ט	10	14	24	16
תקנ"ב	4	5	9	
תקנ"א	5	7	12	
תקנ"ב	6	8	14	
תקנ"ג	6	9	15	
תקנ"ד	2	9	11	
תקנ"ה	12	7	19	
תקנ"ו	10	13	23	
תקנ"ז	10	11	21	
תקנ"ח	8	6	14	
תקנ"ט	10	3	13	
צוזאַמען	83	92	175	

ניט פאָרגלייכן דעם פראַצענט פון דער שטערבלעכקייט אין אַנדערע ישובים מיט דעם פראַצענט פון דער שטערבלעכקייט ביי יידן אין פרוזשענע. עס וועט זיין ריכטיקער, ווען מיר וועלן אויפשטעלן דעם פראַצענט פון דער שטערב-

לעכקייט

לעכקייט צווישן דער יידישער באפעלקערונג אין פרוזשענע מיט הונדערט יאָר שפעטער, פון די יאָרן 1873 – 1880, פון וועלכער צייט עס האָט זיך אויפֿ- געהיט די גענויע גרויס פון דער יידישער און נײַט-יידישער באפעלקערונג, און מיט געוויסע באַוואַרענישן אַנאַלאָגיש אַריבערטראָגן אויף דעם סוף פון XVIII י"ה. דער דאָזיקער אויפן פון געפינען די גרויס פון דער שטערבלעכקייט איז מיט דעם לייכטער, ווייל ס'איז גרינגער צו געפינען די סאַציאַלע-עקאָנאָמישע און

טאבעלע 2.

די שטערבלעכקייט ביי דער יידישער באפעלקערונג אין פרוזשענע אין די יאָרן תרל"ג-תרל"ט (1873-1879).

דורכשניטלעכע צאָל טויט-פאלן אין א יאָר.	צוזאמען	פרויען	מענער	געשלעכט יאָר
43	52	33	19	תרל"ג
	42	19	23	תרל"ד
	50	27	23	תרל"ה
	44	19	25	תרל"ו
	36	20	16	תרל"ז
	41	22	19	תרל"ח
	36	26	10	תרל"ט
	301	166	135	צוזאמען

קולטור-סיבות, וואָס האָבן געווירקט אויף דער ענדערונג אין פראָצענט פון דער שטערבלעכקייט אין דעם זעלבן ישוב, פאַר דעם משך פון הונדערט יאָר, איידער צו זוכן די אונטערשיידן ביי באַזונדערע ישובים מיט אַנדערע לעבנס-באַדינגונען. אין אַ באַריכט צום ווילנער גענעראַל-גופערנאַטאָר פון די יאָרן 1873 – 1880 איז אָנגעגעבן די גרויס פון דער יידישער באפעלקערונג אין פרוזשענע אין דער צאָל פון 2575 נפשות*)

גלייכצייטיק

*) זע הערה ז. 43.

גלייכצייטיק געפינען מיר אין דעם „ספר-החיים“, אז די צאָל געשטאַר-
בענע אין די יאָרן 1873 – 1880 איז געווען, ווי עס ווייזט די טאָבעלע 2.
פון דער דאָזיקער טאָבעלע דערוויסן מיר זיך, אז די דורכשניטלעכע
צאָל טויט-פאָלן צווישן דער יידישער באַפעלקערונג אין משך פון אַ יאָר, מאַכט
אויס 43. פאַרגלייכן מיר די דאָזיקע צאָל מיט דער גרויס פון דער יידישער
באַפעלקערונג פון יענער צייט, (2575 נפשות) באַקומען מיר, אז די שטערב-
לעכקייט ביי די יידן אין פרוזשענע אין דעם אָנגעמערקטן פּעריאָד, האָט אויס-

טאָבעלע 3.

**די שטערבלעכקייט ביי דער יידישער באַפעלקערונג
אין פרוזשענע פאַר די יאָרן 1925-1929*.)**

געשלעכט יאָר	מענער	פרויען	צוזאַמען	דורכשניטלעכע צאָל טויט-פאָלן א יאָר
1925	22	13	35	41.6
1926	21	19	40	
1927	22	23	45	
1928	27	14	41	
1929	22	25	47	
צוזאַמען	114	94	208	

(*) די צאָלן אין דער טאָבעלע זיינען גענומען געוואָרן פֿון די מאַגיסט-
ראַט-ביכער. די דאָזיקע צאָלן פאָלן ביט אינגאנצן צוזאַמען מיט די, וואָס זיינען
אָנגעגעבן אין „ספר-החיים“. דאָס נעמט זיך פֿון דעם אונטערשייד אינ'ם יידישן
און אַלגעמיינעם יאָר-חשבון.

געמאַכט $16.7\frac{7}{100}$. מיר באַטראַכטן איצטער ניט די דאָזיקע צאָל פאַר זיך
אַליין, ווייל אַזאָ קליינער פּראָמיל פון דער שטערבלעכקייט איז פאַר זיך גופא
אַן אויסערגעוויינלעך אינטערעסאַנטע דערשיינונג. אַזאָ פאַל איז אַ זעלטנהייט
ניט נאָר אין די יידישע ישובים, וווּ דער סאַציאַלער און קולטור-מצב
איז געשטאַנען אויף אַ נידעריקער מדרגה, נאָר אפילו אין די אייראָפּעישע
צענטערס, וווּ די שטערבלעכקייט האָט אין דעם פּעריאָד אָנגעהויבן שטאַרק

צו פאלן, איז אויך ניט דערגאנגען צו אַזאַ קליינעם פראָמיל. מיר באַטראַכטן אויך ניט די סיבות, וואָס האָבן געבראַכט צו דעם רעזולטאַט. אונדז אינטערע-סירט דאָס אויף אזוי פיל, אויף וויפיל מיר וועלן קענען אַנאַלאָגיש פאַרגלייכן דעם פראָצענט פון דער שטערבלעכקייט אין סוף פון XVIII י"ה מיט דעם פראָצענט, וואָס מיר האָבן באַקומען פון דער שטערבלעכקייט. אין סוף פון XIX י"ה.

פדי צו קריגן א בילד פון דעם פאלן פון דער שטערבלעכקייט ביי די יידן אין פרוזשענע, וועלן מיר נאך פארגלייכן די גרויס פון דער שטערבלעכ-קייט פאר די יארן 1925 – 1929. און כאַטש דער אָפּשניט צייט 1879 – 1925 איז אַ העלפט פון דעם צייט-אָפּשטאַנד 1786 – 1873. דאָך וועט דאָס אונדז ווייזן דעם פאָלונג-פראָצעס פון דער שטערבלעכקייט ביי דער

טאבעלע 4.

די גרויס פון דער יידישער באַפעלקערונג אין סוף XVIIIטן, סוף XIXטן און XX טן י"ה.

יארן	דורכשניט- לעכע צאָל טויט-פאלן א יאר	שטערבלעכ- קייט אין ‰ ⁰	די גרויס פון דער יידישער באַפעלקערונג
1789 – 1799	16	28	571
1873 – 1879	43	16,7	2575
1925 – 1929	41,6	9,6	4298

יידישער באַפעלקערונג אין פרוזשענע. (טאבעלע 3)

די דורכשניטלעכע צאָל טויט-פאלן אין א יאר, ווי עס צו זען פון דער טאבעלע 3, פאלט אויס 41,6. אין פארגלייך מיט דער שטערבלעכקייט פון די פריערדיקע יארן איז די צאָל געפאלן אַזוי אַבסאָלוט און אין אַ גרויסער מאָס פראָצענטועל (די יידישע באַפעלקערונג אין 1928 האָט געציילט 4298 נפשות*). רעכענען מיר אויס דעם פראָצענט פון דער שטערבלעכקייט לויט דער דורכשניטלעכער צאָל טויט-פאלן פאר די 5 יאר, באַקומען מיר 9,6‰. כאַרגלייכן מיר דעם באַקומענעם פראָמיל פאר די יארן 1925 – 1929 מיט דעם באַקומענעם פראָמיל פון די יארן 1873 – 80 זען מיר, אַז די שטערב-לעכקייט איז געפאלן אין משך פון די פופציג יאר אין מער ווי אַנדערטהאַלבן

מאָל

(* די צאָלן זיינען אָנגעגעבן דורכן פרוזשענער מאַגיסטראַט.

מאָל פון 16,7 ביז 9,6. מיר דארפן אָננעמען, אַז די שטערבֿלעכקייט האָט זיך אין דער זעלבער מאָס אויך פֿאַרקלענערט, רעכענענדיק פֿון דער צייט פֿון 1786–90 ביז די דערמאָנטע יאָרן 1873–80. אמת, דער צייט-אַ-שטאַנד איז אין דעם פֿאַל אַ גרעסערער, דערפֿאַר האָבן זיך די סאַציאַלע און קולטור-מאַמענטן, וואָס האָבן געווירקט אויף דער פֿאַרקלענערונג פֿון דער שטערבֿלעכקייט, מער געביטן פֿאַר די לעצטע פופֿציק יאָר, ווי פֿאַר דעם פֿעריאָד פֿון 1786 ביז די יאָרן 1873–1880. נעמען מיר אָן, אַז די שטערבֿלעכקייט פֿאַר דעם משך פֿון די הונדערט יאָר, 1786–1880 האָט זיך פֿאַרקלענערט פֿונקט אין דער זעלבער מאָס, ווי פֿון 1880–1929, דאָן

טאבעלע 5.

פֿאַרמעגנס צושטאַנד פֿון דער יידישער און ניט-יידישער באַפעלקערונג אין פרוזשענע צום סוף פֿון XVIIIטן י"ה.

באַזיצער מצב	ייִדן		ניט-ייִדן	
	אַבסאָלוט אין %	אין %	אַבסאָלוט אין %	אין %
רייך	11	16%	6	3%
פֿאַרמעגלעך	11	16 "	14	7 "
מיטל-פֿאַרמעגלעך	19	28 "	52	27 "
אַרים	28	40 "	123	63 "
צוזאַמען	69	100%	195	100%

וועלן מיר באַקומען, אַז דער פֿראָמיל פֿון דער שטערבֿלעכקייט פֿאַרן סוף פֿון XVIII י"ה איז געווען 28, און אויסרעכענען לויט דעם די גרויס מין דער באַפעלקערונג, וועלן מיר באַקומען די צאָל 571. (טאבעלע 4)

פֿאַרגלײַכן מיר די באַקומענע צאָל פֿאַר דער יידישער באַפעלקערונג, אויסגערעכנט לויט דער שטערבֿלעכקייט, מיט דער צאָל יידישע נפשות, וואָס איז אָנגעגעבן אין דער „בריסקער עקאָנאָמיע“, זעען מיר אַן אונטערשייד אין 254 נפשות, רעכענען מיר דאָס איבער אין %, וועלן מיר באַקומען, אַז אַן ערך נאָר 63% פֿון דער יידישער באַפעלקערונג איז געווען אַריינגענומען אין

דעם

דעם רייסטער פון דער „בריסקער עקאנאמיע“ פון יאר 1786. דאס ניט ארייננעמען די גאנצע צאל יידישע נפשות אין דעם רייסטער, דארף מען זיך משער זיין, איז געקומען פון צוויי באזונדערע סיבות. פון איין זייט האבן יידן בכלל אויסגעמיטן יעדער רעגיסטראציע און פון דער צווייטער זייט דארף מען אָננעמען, אז אין דעם רייסטער פון דער „בריסקער עקאנאמיע“ זיינען אריין נאָר די יידישע משפחות, וואָס האָבן פאַרמאָגט באַלעבאטישקייטן און וואָס האָבן געדאַרפט אַריינטראָגן אַ שטייער אין „קאָנאַ“. די ניט-יידישע באַפעלקערונג איז, ווי מיר האָבן שוין דערמאָנט, יא אַריינגענומען געוואָרן אינגאַנצן אין דעם רייסטער, ווייל כמעט אַלע האָבן געלעבט פון זייערע באַלעבאטישקייטן, פון וועלכע זיי האָבן געמוזט אַריינטראָגן אַן אַפּצאַל אין מלוכה-קאַסע. פאַרגלייכן מיר איצטער

טאבעלע 6.

דורכשניטלעכע צאל פון לעבעדיקן אינווענטאַר
אויף יעדער משפחה. ביי יידן און ניט-יידן אין
פרוזשענע צום סוף פון XVIIIטן י"ה.

דורכשניטלעכע צאל פון לעבעדיקן אינווענטאַר אויף יעדער משפחה ביי		מצב
ניט-יידן	יידן	
18 שטיק	4 שטיק	רייך
13 "	3 "	פאַרמעגלעך
7 "	1,5 "	מיטל-פאַרמעגלעך
3 "	0,9 "	אַרים

די גרויס פון דער יידישער און ניט-יידישער באַפעלקערונג, באַקומען מיר שוין גאָר אַן אַנדער פאַרהלטעניש. די צאל יידישע נפשות — 571 אַנטקעגן דער אַלגעמיינער צאל פון 1348 נפשות האָבן אויסגעמאַכט 42%. ווי עס איז שוין דערמאָנט געוואָרן. נעמען די רובריקן אין דעם דער-מאָנטן רייסטער פון דער „בריסקער עקאנאמיע“ אַרום אויך דעם סאַציאַלן מצב פון יעדער משפחה באַזונדער, סיי יידישע און סיי ניט-יידישע. די אָפ-שאַצונגען נעמען אַרום פיר מדרגהס פונם מצב. דאָס איז רייך, פאַרמעגלעך, מיטל-פאַרמעגלעך און אַרים. פאַרגלייכן מיר די צאל-פאַרהלטענישן פון די איינצלענע גרופן ביי יידן באַזונדער און ביי ניט-יידן באַזונדער, וועלן מיר

באַקומען

באקומען די צאלן, ווי עס ווייזט די טאבעלע 5. פארגלייבן מיר אין דער דאזיקער טאבעלע די צאלן פון די רייכע ביי די יידן און ניט-יידן, זעען מיר, אז ביי די יידן זיינען זיי סיי אבסאלוט בנוגע די ניט-יידן, סיי פראצענטועל בנוגע די יידן א סך גרעסער ווי די ניט-יידישע רייכע. רעכענען מיר דאס אויס אין $\%$, וועלן מיר באקומען, אז אויף דער אלגעמיינער צאל פון 17 רייכע משפחות אין פרוזשענע האבן די יידן געהאט

טאבעלע 7.

פי-באשטאנד. ביי דער יידישער און ניט-יידישער
באפעלקערונג אין פרוזשענע ניים סוף פון
XVIII טון י"ה.

באזיצער אינווענטאר	יידן		ניט-יידן	
	צאל	אין $\%$	צאל	אין $\%$
פערד	27	18 $\%$	52	9 $\%$
אקסן	8	6 "	63	11 "
קי	81	56 "	61	10 "
קעבלעך	10	7 "	198	33 "
שעפסן	3	2 "	93	15 "
הזרים	—	—	133	22 "
ציגן	16	11 "	—	—
ס"ה	145	100 $\%$	600	100 $\%$

64,7 $\%$. פארגלייבן מיר די צאל ארימע ביי די יידן און ניט-יידן זעען מיר א פארקערטע דערשיינונג. אויף דער אלגעמיינער צאל פון 151 ארימע משפחות האבן די יידן געהאט 18,5 $\%$ און די ניט-יידן 81,5 $\%$. נעמען מיר איצטער די יידן באזונדער און די ניט-יידן באזונדער, וועלן מיר באקומען אזא רע-זולטאט: רייכע און פארמעגלעכע ביי יידן 32 $\%$ כון דער גאנצער צאל, ארימע און מיטל-פארמעגלעכע 68 $\%$. ביי די ניט-יידן איז די פראפארץ גאר

אן אנדערע — רייכע און פארמעגלעכע 10%, אַרימע און מיטל-פארמעגלעכע 90%. ס'איז אינגאנצן ניט אנגעגעבן אין דעם רייסטער, וואָס עס האָט גע- דינט פאר אַ מאָס צו באַשטימען די אַנגעהעריקייטן צו יעדע פון די גרופן. קוקן מיר זיך אָבער צו צו דער צווייטער רובריק אין דעם רייסטער, וועגן

טאבעלע 8.

די גרויס פון די משפחות ביי די יידן ביים סוף
פון XVIIIטן י"ה.

צאָל מיטגלידער אין דער משפחה		יידן		ניט-יידן	
		צאָל	אין %	צאָל	אין %
1 מיטגליד		—	—	2	1%
2 מיטגלידער		6	7%	18	9 "
3 "		10	15 "	55	28 "
4 "		22	32 "	58	30 "
5 "		15	22 "	32	16 "
6 "		9	13 "	23	12 "
7 "		5	7 "	4	2 "
8 "		1	2 "	2	1 "
מער ווי 8		1	2 "	(*1)	1 "
צוזאַמען		69	100%	195	100%

(* ביי איין משפחה איז ניט אנגעגעבן די צאָל מיטגלידער.

דעם לעבעדיקן אינווענטאר אין די באַלעבאַטישקייטן, באַקומען מיר אַ טייל-ווייזן ענטפער אויף דער דאָזיקער פראַגע. (טאבעלע 6)
באַטראַכטנדיק די געבראַכטע טאַבעלע מוזן מיר קומען צום אויספיר, אַז די מאָס מיט וועלכע עס איז געשאַצט געוואָרן דער מצב פון יידן און ניט-

יידן

יידן איז געווען פארשיידן. אויב די צאל פון דעם לעבעדיקן אינווענטאר ביי די ריי-
 כע ניט-יידן – 18. קען דינען פאר א געוויסער מאָס אויף אַפּצושאַצן די רייכקייט,
 קען מען דאָס אָבער ניט זאָגן בנוגע דער דורכשניטלעכער צאל פון דעם לעבעדיקן
 אינווענטאר ביי די רייכע יידישע משפחות, וואָס מאַכט אויס מער ניט ווי 4.
 פארגלייכנדיק דעם באַקומענעם דורכשניט פון דעם לעבעדיקן אינווענטאר ביי
 די יידישע רייכע מיט דעם דורכשניט ביי די אַרימע ניט-יידישע משפחות,
 זעען מיר, אַז די רייכסטע יידישע משפחות אונטערשיידן זיך זייער ווייניק אין
 זייער אינווענטאר-באַשטאַנד פון דער אַרימסטער גרופע פון די ניט-יידן. מיר
 מוזן דעריבער מאַכן דעם אויספיר, אַז די אַפּשאַצונגען פון דעם מצב ביי דער
 ניט-יידישער און יידישער באַפעלקערונג איז גענומען געוואָרן ניט לויט די
 זעלבע פארגלייכונגס-איינסן. מ'דאַרף משער זיין, אַז די מאָס פאַר דער אַפּ-
 שאַצונג ביי דער ניט-יידישער באַפעלקערונג איז געווען דער צושטאַנד אין
 דער באַלעבאַטישקייט און דער לעבעדיקער אינווענטאר. ביי די יידן, וועלכע
 האָבן אַחוץ דער באַלעבאַטישקייט משמעות אויך געהאַט אַנדערע באַשעפטי-
 קונגען, ווי האַלטן קראַמען שענקען א. א. וו., איז די מאָס געווען גאָר
 אַן אַנדערע. ווען מ'באַטראַכט דעם מין פון לעבעדיקן אינווענטאר ביי די יידן
 און ניט-יידן, ווערט קלאָר, אַז אַחוץ ערד-ארבעט האָבן די יידן נאָך געהאַט
 אַנדערע זייטיקע פרנסות און זייערע ערד-ווירטשאַפטן זיינען נאָר געווען
 בייאַשעפטיקונגן. (טאַבעלע 7)

נעמען מיר די צאל אַקסן ביי יעדער גרופע, ווערט פון דעם אַליין
 קלאָר דער כאַראַקטער פון דער ווירטשאַפט. אינדערווייט, וואָס ביי די ניט-
 יידן געפינען מיר אזא גרויסע צאל אַקסן, געפינען מיר דאָס אָבער ניט ביי
 די יידן. אמת, די צאל פערד איז אויך ביי די יידן באַדייטנדיק, אָבער די
 פערד אין שטעטל האָבן משמעות גיכער געדינט ווי אַ קאָמוניקאַציע-מיטל
 איידער אַלס אַרבעטס-כוח אויפן פעלד. פון די איבעריקע מינים פון לעבעדיקן
 אינווענטאר געפינען מיר ביי די יידן דעם גרעסטן $\frac{1}{100}$ קי, בעת ביי די ניט-
 יידן טרעפן מיר דעם גרעסטן $\frac{1}{100}$ חוירים, שעפסן און קעלבער, די דאָזיקע
 גרופע פון לעבעדיקן אינווענטאר איז מער כאַראַקטעריסטיש פאַר אַן ערד-
 ווירטשאַפט ווי די איינציקע קו, וועלכע איז געהאַלטן געוואָרן צוליב נוציקייט-
 טעמים.

נאָך אַ וויכטיקע רובריק איז פאַראַן אין דעם געבראַכטן רייכטער –
 דאָס איז די גרויס פון די משפחות, וועלכע זיינען אין דער רשימה אַריינגע-
 נומען געוואָרן. (טאַבעלע 8)

אין דעם רייכטער איז ניט אָנגעגעבן דער פאַקטישער צושטאַנד פון
 יעדער משפחה, ס'איז נאָר אָנגעגעבן די צאל נפשות, וואָס האָבן זיך געפונען
 ביי דער ווירטשאַפט, דערפאַר איז דאָס בילד, וואָס מיר באַקומען פון דער
 טאַבעלע ניט אינגאַנצן פינקטלעך. דאָך איז אינטערעסאַנט, אַז די דורכשניט-

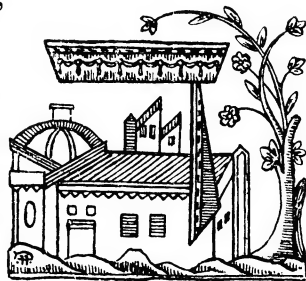
לעכע גרויס פון א משפחה, סיי ביי יידן. סיי ביי ניט-יידן איז די זעלבע. — ביי די יידן עפעס מער ווי 4, ביי די ניט-יידן ענוואָס ווייניקער. אחוץ וואָס דער דורכשניט פון די ניט-יידישע און יידישע משפחות גלייכט זיך אויס, מערקט זיך נאָך אן ערנדיקע אויסגלייכונג פון די צאָל מיטגלי-דער אין די משפחות גופא. אזוי געפינען מיר, אז די צאָל פון 4 מיטגלידער אין א משפחה מאַכט אויס 32% פון אלע יידישע משפחות און ביי די ניט-יידן 30% און אזוי אויך די איבעריקע. דאָס ווייזט, אז אין הינזיכט פון משפחה-צושטאַנד איז די יידישע באַפעלקערונג געשטאַנען אויף איין הויך מיט דער ניט-יידישער.

די אלע געבראכטע מאַטעריאַלן נעמען אַרום נאָר דעם טייל פון דער יידישער באַפעלקערונג, וואָס איז אַריינגענומען געוואָרן אין דעם רייסטער פון דער „בריסקער עקאָנאָמיע“. ווי איז געווען דער סאָציאַלער מצב, דער משפחה-צושטאַנד פון דער יידישער באַפעלקערונג, וועלכע איז ניט אַריין אין רייסטער; וואָס פאַר אַ באַשעפטיקונגען האָבן זיי געהאַט, וועגן דעם האָבן זיך קיין מאַטעריאַלן ניט אייפגעהיט.

נ. צוקערמאַן.

תקנות פון דער חברה-קדישא.

י תקנות פון דער חברה-קדישא אין פרוזשענע פון דעם יאר 1715 שטעלן מיט זיך פאר דעם עלטסטן אויפגעהיטן סטאטוט פון דער דאזיקער חברה. די דאטע פאלט אבער נישט צו-נויף מיט דעם יאר פונ'ם אנטשטיין פון דער חברה (זע ז. 11) און מ'דארף זיך משער זיין, אז צוזאמען מיט די פראטא-קאלן, וואס זיינען פארפאלן געווארן פונ'ם פנקס פון דער חברה-קדישא, זיינען אויך פארלארן

געגאנגען די פריערדיקע עלטערע תקנות. די תקנות, וועלכע מיר ברענגען און וואס שטאמען פון דעם יאר תע"ה (1715) זיינען נאך צוגאב-תקנות אדער שינוים פון די, וואס האבן שוין עקזיסטירט פון פריער. אזוינע ענדערונגען און מילואים אין די תקנות פלעגן פארקומען יעדע פאר יאר, לויט דער אג-גענומענער טראדיציע יעדע זיבן יאר, אבער אין גרעסטן טייל איז דער דא-זיקער פאל נישט אפגעהיט געווארן.

דער סטאטוט, וואס ווערט אינטען געבראכט אין א איבערזע-צונג פון העברעיש, באשטייט פון אכצן פונקטן (די צאל אכצן „ח"י" איז שטענ-דיק אפגעהיט געווארן ביי אלע תקנות), אין וועלכע עס ווערן בא-האנדלט די התחייבותן פון די גבאים און די חברה-לייט.

תקנות פון יאָר תע"ה.

א. עס איז אַ חויב אויף דער גאנצער חברה, הן אויף די וועלכע זיינען הי, הן אויף די, וועלכע זיינען ניט הי, וועלכע זיינען ערגעץ אונטערוועגנס, צו פאסטן ערב ר"ח כסלו, די, וועלכע וועלן זיין הי, זיינען מחויב צונויפקומען זיך צוזאמען, זאָגן סליחות און מתפלל זיין פדין תענית-צבור, צעטיילן עפעס וואָס אויף צדקה-גדולה, פאַר דער באַדערפעניש פון אַרימעלייט און אַוונט צו זאָלן זיי מאַכן אַ סעודה, ווי עס פירט זיך אין אלע חברות, אין די קהילות קדושות.

ב. אויב ס'וועט זיך טרעפן אַ חולה, רחמנא ליצלין, און ס'וועט קענטיק זיין, אַז ער איז מסופן און האַלט ביי גסיסה, זאָלן דאָן די אלופי הגבאים צוליב דעם מאַכן אַ קלפי פון דער גאַנצער חברה און יענע צוויי מענטשן, וועלכע וועלן אַרויס די ערשטע, זיינען מחויב צו זיצן ביים חולה. דהיינו: אַז די וואָס וועלן אַרויס פון דער קלפי זאָלן זיך בייטן יעדע שעה. אויב עס וועט טרעפן ביי עמיצן אַ נויט, אָדער אַ מוז-זאך אַזוי, אַז ס'וועט אים אוממעגלעך זיין צו זיצן דאָרט, זאָל ער זיך ניט אַפּשטרן מיט רייד. נאָר ער איז מחויב צו קומען צו די גבאים און רואי-חשבונות צו געבן אַ דערקלערונג און אַ פארענטפערונג ביז עס וועט קענטיק זיין, אַז ער רעדט אמת און דאָן וועט אויף זיין אָרט גיין אַן אַנדערער. און דאָס זאָל ניט גילטן מער ווי איין מאָל. און אויב חס-ושלום, רחמנא ליצלין, עס וועט טרעפן אויף איינעם פון דער חברה, זיינען מחויב צען מענטשן צו זיצן ביי אים און אויפפירן זיך פנהוג.

ג. אויך עס איז אַ חויב אויפן גבאי אַכטונג צו געבן אויף דער מצוה פון גמילות-חסדים מנחם-אבל צו זיין. אָפהיטן על כל פנים עס זאָלן ניט זיין ווייניקער ווי דריי מענטשן פון דער חברה, וועלכע זיינען מחויב מנחם-אבל זיין.

ד. אויב עס וועט געמינערט ווערן חס-ושלום איינער פון דער חברה, איז מחויב די גאנצע חברה מתפלל צו זיין די גאנצע צייט פון שבעה. און די ספר-תורה פון דער חברה זאָל זיין אין יענער שטוב און אפילו שבת זאָל מען דאָרט מתפלל זיין.

ה. ווער עס וועט זיך ניט מתעסק זיין דריי מאָל בעת עס וועט טרעפן חס-ושלום, נאָכדעם ווי דער שמש וועט אים מודיע זיין און ער וועט ניט קומען, איז אחת דתו אויסצושליסן אים פון דער חברה אָן שום פארענטפערונגען.

ו. דער גבאי-חודש איז מחויב צו שטיין אויף דער היי-

ליקער וואך ביים מאכן דעם ארון און ער זאל מודיע זיין דורכן שמש צו אלע חברה-לייט זיי זאלן קומען. און ווער ס'וועט ניט קומען, איז צום ערשטן מאל זאל ער געבן 2 פוילישע גראשן קנס און אויב ער וועט עובר זיין א צווייטן מאל זאל ער געבן 6 פוילישע גראשן און אויב ער וועט באשטימט ווערן צו דער זאך א דריטן מאל, זאל געשען, ווי ס'איז דערמאנט אין דער תקנה ה. אויסצושליסן אים לכל הפחות אויף פיר וואכן. דער גבאי איז מחויב איינצושרייבן אים אין פנקס פאר דעם, וועלכער וועט ניט קומען צום ערשטן און צווייטן און דריטן מאל בכדי צו טאן מיט אים דעם אויבנבאשריבענעם משפט.

ז. אויב ס'וועט טרעפן, רהמנא ליצלן, און די חברה-מענטשן וועלן זיין הי... זאלן חלילה קיינער פון דער הברה ניט אוועק-פארן פון שטאט און אויב [ס'איז] ביי אים א מוה, איז ער מחויב צו קומען פאר די גבאים און געבן זיין פארענטפערונג [און עס זאל] קענטיק זיין דער אמת פון זיינע רייד.

ח. [מ'זאל] חס ושלום זיך ניט אויפפירן לייכטזיניק און מיט ליצנות אויפן בית-חיים, נאר קומען [צום] ענין וואס איז שייך צו דער מצוה. ווער ס'וועט עובר זיין, איז מחויב צו געבן קנס 6 פוילישע גראשן.

ט. דער גבאי איז מחויב צו שטיין אויף דער וואך, און אלע חברה-לייט זאלן ניט אוועקגיין פון בית-חיים. נאכדעם ווי מ'האט אנגעהויבן צו פארשיטן דעם קבר ביז נאכן פארשיטן, זיינען מחויב צו ווארטן ניט ווייניקער ווי זעקס מענטשן פון דער חברה און וועמען ער וועט הייסן און ער וועט ניט [וועלן], וועט געבן 10 גראשן קנס.

ווער ס'וועט זיך קעגנשטעלן די גבאים, אדער געגן די קנס-מאנער זיינען די גבאים און די רואי-חשבונות מחויב אים צו משפטן און דער משפט זאל זיין [הארב] און אויב ס'וועלן ניט זיין די גבאים, אדער די רואי-חשבונות, דאן זאל מען צוציען, ווער ס'איז באשטימט געווארן פריער.

ווער ס'וועט געקנסנט ווערן צוליב דאס אויבנדערמאנטע מוז פארשריבן ווערן פכתב און אויפן גבאי ליגט דער חוב איינצומא-נען דאס אין זיין חודש און אויך אריינשרייבן, ווער ס'וועט ניט קומען, ווי ס'איז דערמאנט.

אויף די באשטימטע קנס-איינמאנער איז חל אכטונג צו געבן, איינצומאנען און צו פארצייענען [וויפל זיי האבן] גענומען און זיי זאלן אפגעבן א חשבון-צדק פארן גבאי-חודש און פאר די רואי-

חשבונות.

י. דאָס וואָס ס'איז דערמאָנט געוואָרן אין דער תקנה ב. אויב ס'וועט זיך טרעפן חס ושלום אויף איינעם פון דער חברה ... ווי ס'איז דערקלערט, זאָל ער זיך אויפפירן ווי ס'איז דער-מאָנט אין דער תקנה ג' און ד' און חוץ דעם, נאָך [זיין טויט] זיינען מחויב אַלע חברה-לײט צו גיין אויפן בית-חיים אויף זיין קבר [און] בעטן מחילה פון מת ביים בייזיין פון דער גאַנצער חברה ... און ער איז נאָך מחויב צו געבן קנס אויך.

יא. ... אויב ס'וועט זיך טרעפן ח"ו ר"ל, זאָל זיך איינער ניט מתעסק זיין צוויי מאָל, נאָר מזכּה זיין יעדן איינעם אַז מ'זאָל זיך בייטן, הן ביים אויפשטעלן דעם קבר-ארום, הן ביי דער הלבשה [פון מת], ביים אַריינטראַגן דעם מת, טאָן זיינע באַ-דערפענישן אין קבר און אין אַלע פרטים ... אויב איינעם וועט צוויי מאָל אויסקומען, ווערט פאַרקלענערט די מצוה פון דעם, נאָר [אַלע] וועלן גלייך זיין צום גוטן.

יב. [די] גבאים זאָלן ניט זיין מער ווי דריי יאָר כסדר (פון דער צייט וואָס די תקנה איז אָנגענומען געוואָרן) ... דריי יאָר כסדר איז אַן איסור צו באַשטימען אים, [אויב] ס'וועט זיך אי-בערחזון דאָס באַשטימען פאַר אַ גבאי אויף דעם וואָס איז ראוי דערצו [און] ווער ס'וועט ניט זיין אויפן פערטן יאָר, מעג מען אים באַשטימען ... אויפן זעקסטן און זיבעטן און אַזוי ביז אייביק, ווי ס'איז דערמאָנט.

יג. ... דער גבאי-חודש מעג מאַכן הוצאות אָן דעם וויסן פון די רואי-חשבונות נאָר אויף צוויי גילדן ... די וואָס זיינען באַשטימט אויף די תקנות זיינען מחויב איינצוצייכענען אין רייס-טער אַלע הוצאות און הכנסות ... סיי מזומנים סיי פון משכנות פון קליינע זאכן ביז גרויסע.

יד. ... רחמנא ליצלן, אויב ס'וועט טרעפן אַ פאַל ביז פיר וואָכן דאָרף ער ניט געבן מער ווי זיבן אַ האַלבע פוילישע גראָשן דעם שומר, און דער שמש וועט זיך מתעסק זיין מיט דער קבורה. ביז אַ יאָר, רחמנא ליצלן, זאָל בלייבן לויט דעם גבאי-חודש, אויב ער איז נישט קיין נוגע בדבר, און פון אַ יאָר און ווייטער טאָרן ניט די גבאים מושהו ווערן נאָר צוואַמען מיט דער גאַנצער חברה. פון דעם טאָג, וואָס עס זיינען אָנגענומען געוואָרן די אויבן-דערמאָנטע תקנות, איז געבליבן און באַשטימט געוואָרן, אַז אַלע — גרויס און קליין, אַלט און יונג זיינען גלייך אין דער אויבן-דערמאָנטער מצוה און קיינער האָט ניט קיין פאַר-האַנט איבער זיין

חבר, ער זאָל זיין פריער באַשטימט צו ווערן. אַלע געהערן צום גלייכן גראַד. אי"ה ביים מאַכן בוררות, זאָל דאָס צעטל פון יעדן איינעם אַריינגעלייגט ווערן אין קלפי. וועגן סדר פון נעמען פאַר קבורה, ווי ס'איז דערמאָנט אין דער פריערדיקער תקנה, אויב ס'וועט זיין פון א יאָר און ווייטער, דאָן דאַרף דער גבאי בפירוש הייסן דריי חברה-לייט זיי זאָלן זיך מתעסק זיין מיט אים און ווער ס'וועט זיך לאָזן בעטן, זאָל זיין ווי ס'איז דערמאָנט אין די פריערדיקע תקנות.

טו. די בוררים זאָלן ניט זיין מער ווי דריי און זיי טאָרן ניט מאַכן זיך אַליין, נאָר צוויי פון זיי פאַר גבאים. אויב אַלע דריי וועלן זיין פון פאַריאַרן, איז דאָן ער פל פנים טאָרן זיי ניט באַשטימט ווערן. נאָר זיי זאָלן וואַרפן גורל צווישן זיך, ווער ס'זאָל אַרויספאלן, מ'מוז באַשטימען פיר גבאים צוויי פון זיי, ווער ס'וועט זיין ראוי דערצו און צוויי פון די חברה-לייט. ס'מוזן באַ-שטימט ווערן דריי רואי-חשבונות אומאָפהענגיק פון די גבאים און איינע פון די אנדערע, ווי אויך אויפזעצער איבער די תקנות אַכטונג צו געבן מ'זאָל מקיים זיין יעדע געשריבענע תקנה און צוויי קנס מאַנער.

טז. ווער ס'וועט עפענען אַ מויל קעגן דעם כבוד פון דער חברה צו פאַרשעמען זיי, איז אַ חוב אויפן גבאי אויפצורופן די גאַנצע חברה, אַריינצוקוקן ווי אַזוי און מיט וואָס פאַר אַ שטראַף ער זאָל באַשטראַפט ווערן פון אונדז, און ווי עס וועט אַרויסגיין פון דער מערהייט ווי פון אַלעמען. אַזוי זאָל בלייבן און פאַר-שריבן ווערן אין פנקס.

אַלע חברה לייט, וואָס מיר זיינען דאָ, זיינען מיר באַהעפט מיטן לעבעדיקן גאָט און ס'איז אַריינגעשריבן יעדנס נאָמען אין פנקס לויט זיין כבוד, וואָס פאַסט אים. און ווער ס'וועט צו אונדז צוקומען זאָל זיין אַ שפעטערדיקער ביי יעדער זאך – פל הקודם זכה צו פיבוד און צו אַ דעה און צו יעדער זאך. די אויפזעצער איבער די תקנות און די קנס-מאַנער זיינען מחויב איינצומאַנען אַלע שטר-חובות אין קנינים און משכנות. ווי מען וועט זיי אי-בערגעבן לויט דעם רייסטער, ווי אויך מתעסק זיין זיך מיטן פאַר-ריכטן דעם בית-חיים און וואָס מ'דאַרף בויען און אַרומצאָמען. יז. ווער ס'וועט זיין אַכצן יאָר (חי שנים) אין דער חברה, איז דאָן בעת זיין פטירה, נאָך לאַנגע יאָרן, דאַרף ער ניט געבן קיין קבורה געלט. אויב ס'וועט ווערן אַ קריג צווישן די חברה-לייט אין אַן ענין, וואָס איז שייך צו דער חברה איז

חלילה, בחוק ולא יעבור, צו ברענגען דעם משפט פאר קהל, נאָר די גבאים פון דער חברה און די רואי-חשבונות זאָלן משפטן דעם שולדיקן און ריינוואַשן דעם ריינעם. און ווער ס'וועט עובר זיין אויף דער תקנה, איז אחת דתו, אויסשליסן אים פון דער חברה אויף אַ האַלב יאָר און דער מאַנער און דער געמאַנטער האַבן רעכט צו ברענגען דעם משפט פאר דער גאַנצער חברה.

חי. סאיז אַן איסור פון היינט און שפעטער ביז פיר יאָר ניט אַנצונעמען קיין מענטשן אין אונדזער חברה. און נאָכדעם, ווי ס'וועלן זיך ענדיקן די פיר יאָר, זאָל ניט אַנגענומען ווערן, נאָר מיט דער ווילן פון דער גאַנצער חברה. און איינער קען ניט מעכב זיין, דעם פּבּוד פון הושענה-רבה און שמחת-תורה זאָל מען וואַרפן גורל צווישן די גבאים, ווער ס'זאָל זיין שלישי הושענה-רבה און ווער ס'זאָל גיין מיטן פּבּוד פון דער ספר-תורה אום שמחת-תורה און ווער ס'וועט זיין שלישי. נאָר פון די דריי גבאים זאָל זיין דער גורל.

די תקנות הנ"ל זיינען פארשריבן געוואָרן אין אַ סדר פון סימן א. ביז סימן יח. ס'איז פאַרענדיקט מיט גאָטס הילף, ער זאָל זאָגן צו אונדזערע צרות גענוג אין פרט: ואתם הדבקים בה' אלהים חיים. [תע"ה]

פון די תקנות, וועלכע זיינען דאָ געבראַכט געוואָרן, איז ניט קלאָר, צי די חברה-קדישא האָט געהאַט נאָך אַנדערע פונקציעס אויסער קבורת-המת און די אויפגאַבן, וואָס זיינען מיט דעם פאַרבונדן, עס פעלן אפילו אין די תקנות די גרונט-צילן פון דער חברה. דאָס דאַרף דערקלערט ווערן מיט דעם, וואָס דער סטאַטוט איז וואַרשיינלעך ניט דער ערשטער, און במילא זיינען דאָ נאָר געבראַכט געוואָרן די דערגענצונגען אָדער איבעראַנדערשונגען פון די פריערדיקע עטלעכע סטאַטוטן. אויסערדעם דאַרף מען ספקן, צי אין דעם ערשטן פאַרשריבענעם סטאַטוט איז דאָס יאָ געווען. די סיבה פון דעם איז די, וואָס די דאָזיקע חברה-קדישא איז אין די יידישע ישובים געשאפן געוואָרן לויט אַלגעמיין אַנגענומענע טראַדיציעס פון פריערדיקע צייטן, און די ערשטע יידן, וואָס האָבן אַריינגעוואַנדערט קיין פרוזשענע, האָבן די דאָזיקע טראַדיציע מיט-געבראַכט פון די יידישע קהילות, פון וואַנענד זיי זיינען אַהערצו געקומען. ערשט מיט דער צייט פלעגן אַריינגעטראָגן ווערן ענדערונגען, אָפהענגיק פון די אַרטיקע באַדינגונגען.

אין שפעטערדיקע תקנות ווערן געבראַכט איינצעלנע פונקטן, וועלכע דייטן אַן אויף די אַנדערע פונקציעס, וועלכע עס האָט געהאַט די חברה-קדישא אויסער אירע אייגנטלעכע אויפגאַבן. אזוי איז אַנגענומען געוואָרן אין יאָר ת"צ (1730), אַז עס זאָל געמאַכט ווערן אַ געלט-חלוקה ערב יעדן יום-טוב צווישן

אַרימעלייט. אין דעם סעיף א. לייענען מיר :

דער גבאי-חודש פון אונדזער חברה-קדישא איז מחויב צו מאַכן אַ חלוקה צווישן די אַרימעלייט אין יעדן יום-טוב נישט וויי-ניקער ווי דריי פוילישע גילדן, אויב ס'וועט וועלן דער גבאי צעטיילן מער ווי די דריי פוילישע גילדן, דאמאלסט טאָר דער גבאי-חודש אַליין דאָס נישט טאָן, נאָר אויב עס וועט זיך פאַרייניקן מיט אים אַ צווייטער גבאי און אַ רואי-חשבון. אַן ענלעכע תקנה געפינען מיר פונם יאָר תקל"ח (1778).

...זאָלן זייערע אויגן זיין אַפן אַכטונג צו געבן יעדן עויב יום-טוב אויף די אַרימעלייט פון שטאָט צו צעטיילן געלט צווישן זיי, לויט דעם איינזען פון די גבאים.

דער דאָזיקער מנהג איז אָבער ווי עס ווייזט אויס נישט שטאַרק אָפגעהיט געוואָרן, ווייל מיט יאָרן שפעטער, אין דעם יאָר תר"נ, געפינען מיר אַזאָ תקנה: א. וועגן דער חלוקה צווישן אַרימעלייט, וואָס איז עטלעכע מאָל דערקלערט אין דעם דאָזיקן פנקס. און וואָס די מצוה איז אויף אונדז אַרויפגעלייגט געוואָרן, זיינען מיר היינט געקומען צו וועקן נאָך אַמאָל עס זאָל זיין אַזוי: דער גבאי-חודש איז מחויב צעטיילן פאַר פסח צען גילדן און פאַר יעדן יום-טוב 6 גילדן. אין שפעטערדיקע יאָרן געפינען מיר תקנות אין וועלכע עס ווערט דער-מאָנט דער אויפן פון פאַרטיילן רפואות צווישן קראַנקע. אין די תקנות פונם יאָר תק"ד (1744) סעיף ט. געפינען מיר :

דער גבאי פון ביקור-חולים [דאָרף זען] צו געפינט זיך די איבעריקע לייכטע רפואות, וואָס עס איז מעגלעך. און וואָס עס וועט בלייבן געלט, זאָל מען צעטיילן צווישן אַרימעלייט און קראַנקע, און דער קראַנקער איז בילכער פאַרן געזונטן, סיי אין באַקומען צדקה און סיי צו רפואות... וועגן ביקור-חולים געפינען מיר נאָך אין אַ שפעטערדיקע תקנה פונם יאָר תקי"ב 1752.

ט. ביי דעם גבאי פון ביקור-חולים זאָל שטענדיק זיין פון די איינגעמאַכטע, וואָס דערקוויקט דעם גוף. און פאַר די ירידן איז מחויב דער גבאי פון ב"ח צו גיין צום גבאי פון ח"ק, ער זאָל אים געבן אַ רשימה פון די נויטיקע זאכן [וועלכע מ'דאָרף איינקויפן].

פון דעם זעלבן יאָר געפינען מיר אויך אַ תקנה וועגן די געלט מיטלען פאַר דעם ביקור-חולים. אין דעם סעיף ח. לייענען מיר: וואָס עס וועט געגעבן ווערן אין צדקה-פושקע בשעת אַ לוויה, דאָס ווערט איינגעמאַנט דורך איינעם און צעטיילט דורך צוויי און

עס זאל געגעבן ווערן איין דריטל צום גבאי פון ביקור-חולים און די איבערגעבליבענע זאל צעטיילט ווערן לויטן איינזען פון ג"ח [גבאי חודש] און נאך א גבאי.

אין א תקנה פונ'ם יאר 1752 ווערט אויך דערמאנט וועגן ארויסגעבן הלוואות. אין דעם סעיף א. ליינענען מיר:

...און אין דער צייט פון דער קלפי זאלן די בוררים באשטימען איינעם, וואס זאל האלטן די דערמאנטע געלט ... און דאס געלט זאל זיין אין די הענט פון דעם דערמאנטן גבאי צו פארלייען גמלות-חסדים און אויף יעדע צרה וואס וועט ניט קומען ... ס'איז אן איסור און א חרם-גמור אויף דעם דער-מאנטן גבאי-חודש פון דער חברה-קדישא פון אונדזער קהילה צו נעמען פונ'ם דערמאנטן גבאי פונ'ם געלט אויף אן אנדער באדארף... אין די אלע געבראכטע תקנות איז צו זען, אז די חברה-קדישא האט גענומען אויף זיך א גאנצע ריי זייטיקע צדקה-אויפגאבן. דאס איז גע-שען צוליב דעם, וואס די דאזיקע חברה איז צו יענער צייט געווען די איינ-ציקע רעליגיעז-געזעלשאפטלעכע-חברה. און שפעטער, ווען דער יידישער ישוב איז אויסגעוואקסן און ס'האבן אנגעהויבן אנטשטיין באזונדערע צדקה-חברות, זעען מיר טאקע, אז די חברה-קדישא זאגט זיך אפ פון די אלע איבעריקע אויפגאבן און בלייבט ביי אירע אייגנטלעכע פונקציעס.

א ריי תקנות פון דער חברה זיינען נאך געווינדמעט דעם ענין פון דער יערלע-כער סעודה אין דער חברה-קדישא, וועלכע פלעגט פארקומען יעדן כ"ח כסליו. צוויי מאל האט מען מתקן געווען, אז יעדער חברה-מאן איז מחויב צו געבן יעדע וואך 1 גראשן און דאס זאל גיין נאך אויף דער סעודה. צו ס'איז ארורכגעפירט געווארן איז ניט באוואוסט, ווייל א פאר יאר שפעטער טרעפן מיר ווידער איבערגעזחזרט די דאזיקע תקנה.

צו דער סעודה פלעגן איינגעלאדן ווערן אלע חברה-לייט, צוועלף זיי-טיקע מענטשן און 3 מלמדים, איין תקנה פון דעם יאר תפ"א (1721) איז גע-ווידמעט דעם דאזיקן ענין.

...די וואס זיינען גערופן צו דער סעודה, זאלן ניט זיין אויסער די חברה-לייט און נאך צוועלף מאן און אויך דריי מלמדים און לויט די גבאים זאל ווערן פארציכנט דער רייסטער, ווער עס איז פון די צוועלף מענטשן און ווער פון די דריי מלמדים.

בראש פון דער חברה-קדישא זיינען געשטאנען גבאים, וועלכע פלעגן אויסגעקליבן ווערן דורך א קלפי. אין איין ארט פלעגן אריינגעלייגט ווערן צעטלען לויט דער צאל חברה-לייט, וואס האבן רעכט געהאט אנטייילצונעמען אין דער קלפי (אין א ריי תקנות איז גענוי אנגעגעבן, ווער פון די חברה-לייט עס האט די דאזיקע רעכט), אויף א באשטימטע צאל צעטלען, לויט דער צאל

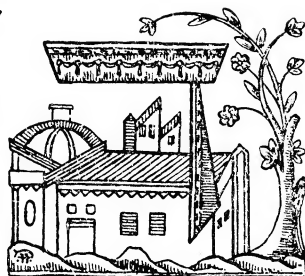
בוררים, וואָס פֿלעגן דאַרפֿן אויסגעקליבן ווערן, פֿלעגט אָנגעשריבן ווערן אַ געוויסער סימן און יעדער חברה-מאַן פֿלעגט דאָן צוגיין אַרויסציען אַ צע-טעלע, און די אלע וואָס האָבן אַרויסגעצויגן די פאַרשריבענע צעטלעך — די בוררים, פֿלעגן זיך צוזאַמענקומען אין אַ באַזונדערן חדר און זיי פֿלעגן אויס-קלייבן די גבאים פֿון דער חברה.

אויסער די גבאים פֿלעגן נאָך אויסגעקליבן ווערן די רואי-חשבונות, וועמענס עובדה עס איז געווען צו קאָנטראָלירן די אויסגאַבן פֿון די גבאים.

נ. צ.

פרוזשענער קהל.

ער אינסטיטוט פון יידישן קהל האָט, ווי באַווסט, עקזיסטירט אין אמאָליקן פּוילן פונ'ם סוף פון 16-טן י. ה. אָן און איז אָפּגע-שאַפט געוואָרן דורך דער רוסישער רעגירונג אינ'ם יאָר 1844. דער קהל האָט געהאַט צו זאָגן איבערן אינערלעכן, רעליגיעזן און געזעלשאַפטלעכן, לעבן פון דער יידישער באַ-פעלקערונג, און אויך, אין אַ געוויסער מאָס, רעגולירט דאָס עקאָנאָמישע לעבן פון די

מיטגלידער פון דער קהילה. דער קהל איז געווען פאַראַנטוואָרטלעך פאַר דער רעגירונג פאַר אַלע מלוכה-שטייערן און פלעגט זיי צעלייגן און אויפמאַנען ביי די מיטגלידער פון דער קהילה. אינ'ם טרויעריקן פעריאָד פון ניקאָליי דעם ערשטנס ממשלה איז דער קהל געוועזן דער ממונה איבער דער רעקרוטן-צושטעלונג פון יידן פאַר דער מלוכה. נאָכן יאָר 1844, ווען דער קהל איז אָפּציעל אָפּ-געשאַפט געוואָרן, זיינען אָבער ביי אים געבליבן די פונקציעס אויף איינצו-מאַנען שטייערן ביי דער יידישער באַפעלקערונג און צו פאַרוואַלטן מיט די יידישע געלטער, וועלכע זענען איינגעפלאָסן פון די „קאָראָבקעס“.

אין 17-טן און אין 18-טן י. ה. איז פרוזשענער קהל אַן אַזוי גערופענער קליינער קהל, וועלכער האָט געהערט צו בריסקער גליל^(*). צום סוף פון 18-טן י. ה., ווען דער „ועד מדינות ליטא“ איז בטל געוואָרן, איז פרוזשענער קהל, דאָרף מען משער זיין, מער ניט אַרונטערגעפאלן אונטער דער השפעה פון

בריסקער

(*) זע זייט 84 „א זיצונג פון ועד מדינת ליטא אין פרוזשענע“.

בריסקער גלייף און איז געוואָרן זעלבסטשטענדיק.
אינ'ם פּנקס פון פּרוזשענער קהל"ה, וועלכער איז געפירט געוואָרן פונ'ם
יאָר 1801 ביזן יאָר 1851**), געפינען מיר אייניקע נאַטירונגען וועגן וואָלן
פון קהל און דעם אופן פון די וואָלן.
אין אַ פּראָטאָקאָל פון יאָר 1838 ליינענען מיר:

...למז"ט אנחנו האלופי העדה הק' ובעלי אסיפה דפה
בחנו באשר הפצנו את הנבחרים מאתנו הכלל ע"פ ציווי אדונינו
הקיר"ה כפי הזאקאן הנשלח מהגוברני' הוראדני ומנינו את
שלשה האנשים הנבחרים הנקובים בשמותיהם להיותם ראשים
ומנהיגים בכל הצרכות הקהילה לנכון ואלו הן המה הנקראים
בשם וכבודם על משך שלשה שנים כפי אוקאז מהקיר"ה. יום
ו' עש"ק ר"ח סיון תקצח"ת לפ"ק פרוזשנא יצ"ו.
ואלו הן האלופי הקהל:

הר' הרבני הראש מוה' יצחק אייזיק במוה' שלמה לוריא
הר' הרבני הראש מוה' ישראל איסר במוה' צבי אברמז'יק
הר' הרבני הראש מוה' משה במוה' ניסן כץ
כל הנ"ל נעשה באסיפת הכלל בחדר הקהל ולראי' חתמתי
יום הנ"ל שנת ה'ת"ל לפ"ק פה קהל.
נאום משה בל"א מוה' שמואל זצ"ל שו"ב דפה.

איבערזעצונג:

מיר, די אלופים פון דער הייליקער עדה און די פאַרזאַמלטע
דאָ, האָבן מיר אויסגעוויילט לויט דעם ווילן פון כלל, אויפן באַ-
פעל פון קייסער, לויטן געזעץ, וואָס איז געשיקט געוואָרן פון דער
גובערניע גראַדנע, און מיר האָבן באַשטימט די דריי אויסגעוויילטע
פערזאָנען, וואָס זיינען אָנגערופן מיט זייערע נעמען, אז זיי זאָלן זיין
עלטסטע און פירער אין אלע באַדערפענישן פון דער קהילה אויף
ריכטיק און דאָס זיינען זיי, וואָס זיינען אָנגערופן מיט זייערע
נעמען און כבוד אויף אַ משך פון דריי יאָר לויט דעם באַפעל
פון קייסער...

ווער זענען עס די אלופים און די בעלי-אסיפה, וועלכע האָבן געקליבן
די דריי פאַרשטייער פון דער קהילה, איז פון דעם פּראָטאָקאָל ניט קאָנטיק.
מיר ווייסן נאָר, אז די קאָדענץ פון די אויסגעקליבענע פירער פון קהל איז
געווען אַ דריי-יעריקע.

אונטערגעשריבן איז דער פּראָטאָקאָל דורך דעם שוחט פון דער קהילה,
וועלכער איז משמעות געווען גלייכצייטיק דער שרייבער פונ'ם פנקס.

ווי

(*) זע זייט 30 „פנקס פון דער פרוזשענער קהילה“.

(**) מיר געפינען אין אים אַבער אויך פאַרצייכנונגען פון שפעטערדיקע יאָרן.

ווי עס שיינט זיינען די בעלי-אסיפה, וועלכע זיינען געווען די ראטגעבער פון די קהל-לייט אויך באשטימט געוואָרן דורכן קהל, ווי מיר געפינען עס אין א פראָטאָקאָל אין פנקס פון א פריערדיקע דאָטע, פון יאָר 1817:

אלה הם קרואי העדה הנקראים לכל דבר הצריך ויעידו לפקח ולעיין בצרכי הקהלה ויהי נקראים בשמותיהם לחדר הקהל מתי שיצטרך הפ"ח [הפרנס-חודש] בחדשו לאסוף הקרואים אין לו להפ"ח רשות להרשות ולייחד הקריאה לחדר הקהל וולת הנקובים הנרשמים בשמותם פה בפנקס הלו רק אליהם לבדם והן הן הנקראים בעלי אסיפה ולא זולתם. ומתוכם יקום דבר גדול או קטן עד שיהי רובם כשרים. ובכלל כל הקרובי ע"ד [על דעה] אחת חשוב לדעה א'.

כל הכל נעשה בהסכמת וברצוני האלופי הקהל דפה ולאריה באו עה"ח בח"י [בחתומת ידם] ממש ה' י"א אדר תקע"ז [1817] לפ"ק.

איבער זעצונג:

דאָס זיינען די אויסדערוויילטע פון דער עדה, וועלכע ווערן גערופן צו יעדער נויטיקער זאך און זיי זאָלן זיך צוזאמענקלייבן אַכטונג צו געבן און אַריינצוקוקן אין די באַדערפענישן פון דער קהילה. און זיי זאָלן גערופן ווערן מיט זייערע נעמען אין חדר פון קהל ווען ס'וועט זיי דארפן דער פרנס-חודש אין זיין חודש אויף אַן אסיפה. עס האָט קיין רעכט נישט דער פרנס-חודש צו דערלויבן און אויפצורופן אין חדר פון קהל קיינעם אויסער די אָנגע-רופענע פערזאָנען, וואָס זיינען פאַרצייכנט אין דעם פנקס, זיי אַליין נאָר זיינען עס די גערופענע בעלי-אסיפה און קיינער חוץ זיי. און פון זיי זאָל צושטאַנדקומען אַ גרויסע, אָדער אַ קליינע זאך. ביז זיי וועלן זיין אַ ריכטיקע מערהייט און בכלל ביי ענ-לעכע מיינונגען ווערן זיי פאַררעכנט פאַר איין מיינונג.

דאָס אַלץ איז געמאַכט געוואָרן מיט דער הסכמה און ווילן פון די היגע אַלופים פון קהל מיט זייער אונטערשריפט.

דאָ זיינען אויסגערעכנט נעמען פון 23 פערזאָנען, וועלכע זענען באַשטימט פאַר בעלי-אסיפה, דער פראָטאָקאָל איז אונטערגעשריבן געוואָרן פון 7 קהל-לייט. דער פרוזשענער קהל איז געווען באַלאַסטעט מיט שטייערן, וועלכע זיי-נען געווען איבער זיינע פינאַנסיעלע מעגלעכקייטן. אזוי האָבן די ניי-אויסגע-וויילטע קהל-לייט פון יאָר 1838 איבערגענומען די קאַסע פון קהל, וועלכע האָט זיך געפונען אין אַ שווערן פינאַנסיעלן מצב, פדי צו באַצאָלן די שטייערן דער רע-גירונג, האָט קהל געמוזט לייען געלט ביי פריוואַטע פערזאָנען אויף גרויסע צינזן און זיך מתחייב געווען עס אַפצוגעבן פון די הכנסות פון אַקציו

אויף

(אויף אלקאהאל געטראנקען) פון דער „פלייש-קארפאקע“ און „ברויט-קא-ראבאקע“ (”תיבת-הלחם“). אין דעם פראטאקאל וועגן פינאנסיעלן מצב פון קהל לייענען מיר:

הפנקס פתוחה***) והיד כותבת רשום בכתב אמת לשננה כל ימות השנה מכל הניידאיימקעס אשר נשאר בשנה דהאידנא עד שנת 1-טן יניארו 1839 למספרם ונמסרו להאלופי הקהל החדשים דמעה: אשר עליהם לסלקם לסקרב אדונינו הקיר"ה בפרוטרוט כל דבר לנכון. היינו מעבר משנת 1837 מגיע עבור ראטי סעפטע[מ]בראווי 48 ק' 1170 רוסי"ג ומראטי מארצאווי דשנת 1838 מגיע סך 4990 רוסי"ג. גם עבור ראטי סעפטע[מ]בראווי דשנה דהאידנא 1838 סך 4970 רוסי"ג. סך הכל עולה לערך אחד עשר אלפים מאה ושבעים רוסי"ג. היינו עד שנה חדשה דשנת 1839 ולא עד בכלל. על כל זאת יש לקופת הקהל מהחכירות דפה עד שנה חדשה דשנת 1839. היינו מאקציו דפה מגיע לערך סך אלף ושמנה מאות רוסי"ג פחות יוד רוסי"ג. ומחכירת בשר סך אלף ארבעה מאות רוסי"ג ומתיבת הלחם אלף רוסי"ג ס"ה עולה 4200 רוסי"ג. כל זאת נשאר מהאלופי הקהל הישנים ניידיאיימקעס להסקרב הקיר"ה. ומסרו להאלופי הקהל החדשים וועקסלין מהחכירות הנ"ל על סך 4200 רוסי"ג הנ"ל. לבד זה השאירו חובות שמגיע לכלל אנשי קהלתנו מעבר מה שלקחו אצלם האלופי הקהל הישנים במזומן וגם בפרעדוקטין כפי הצטייל שיוחתם בח"י [בחתימת ידם] אשר ימסרו להחדשים. ומחמת שלחצו הממשלה ע"י עקעקוציעס להכניס הניידאיימקעס לסקרב. הוכרחנו לעשות הלוואה מכמה ב"ב סך אלף מאה ושבעים רובל סי"ג. דיטא 1170 רוסי"ג וכפי הקוויט שקבלו האלופי הקהל החדשים מאקזאקציי" מה שהכניסו כהיום דלמטה לאקזאק' והצטייל משמות האנשים אשר לו הסך הנ"ל המה נרשמים בדף כשאצל זה הדף היינו קל"ו. ובסילק לכ"א [לכל אחד] קרן ההלוואה עם איינס פראצענט לכל חודש ממאה מדמי כל החכירות אשר יחכירו מאת האלופי הקהל ועדה"ק [ועדתנו הקדושה] על שנת דלהבא 1839 היינו אחרי שיעשו חשבון כמה מגיע לסקרב פאדאט בעד כל השנה בשנת 1839 הנ"ל. ומהמותר מה שישאר מדמי כל החכירות ה' יסולק לכלל או"א בלי שום דחוי ועיכוב כלל קרן עם פראצענט הנ"ל. מאיזה חכירה שירצו. כל הנ"ל נעשה בחדר הקהל בוועד הכלל ולראי' חתמנו ג' י"ב סיון

תקצח"ת

(*) דער מין קארפאקע אויף ברויט איז, בכלל גענומען, א זעלטנהייט, הגם אין גראדער גוב. זיינען געווען פארשיידענע מינים קארפאקעס אויף זאכן פון ערשטן געברויך. (** אלע פראטאקאלן זיינען פיל מיט גראמאטיקאלישע און סטיליסטישע פעלערן.

תקציחית לפ"ק פה פרוזא יצ"ו.

איבערזעצונג:

דער פנקס איז אָפֿן אין די האַנט שרייבט אויף צו געדענקען
אַלע טעג פון יאָר. פון אַלע פאַרלעגענע חובות צו דעם מלכה-
אוצר („נעדאִימקעס“), וואָס זיינען איבערגעבליבן לויט זייער צייט-
רעכענונג פון היינטיקס יאָר ביזן 1-טן יאנואר 1839 און זיינען
איבערגעגעבן געוואָרן צו די אויבנדערמאָנטע, נייע אַלופים פון
קהל. אז זיי דארפן עס באַצאָלן אין מלכה-אוצר גענוי,
יעדע זאך ריכטיק דהיינו: פון פריער, פון יאָר 1837,
קומט פאַר דער סעפטעמבער-ראַטע 1170 רובל אַסיגנאַ-
ציעס מיט 48 קאָפּ. און פון דער מערץ-ראַטע פון יאָר 1838
קומט 4990 רובל אַסיגנאַציעס. אויך פאַר דער סעפטעמבער-
ראַטע פון היי-יאָר 1838 קומט 4970 רובל אַסיגנאַציעס. סך
הכל דערגרייכט עס לערך עלף טויזנט הונדערט זיבעציק אַסיגנאַ-
ציעס*). דהיינו ביז דעם נייעם יאָר 1839 אויסשליסלעך, אויף דעם
אַלעם איז דאָ אין דער קהלשער קאסע פון די היגע אַרענדעס
ביזן נייעם יאָר 1839 דהיינו: פון היגן אַקציו קומט אַן ערך
טויזנט אכט הונדערט רובל אַסיגנאַציעס אָן צען און פון פלייש-
אַרענדע טויזנט פיר הונדערט רובל אַסיגנ. און פון דער ברויט-
קאַראַבקע טויזנט רובל אַסיגנ. ס״ה מאַכט אויס 4200 רובל אַסיג-
נאַציעס. דאָס אַלץ איז איבערגעבליבן פון די אַלטע אַלופים פון
קהל „ניעדאִימקעס“ אין סקארב פון אונדזער קייסער ירום הודו.
און זיי האָבן איבערגעגעבן צו די נייע אַלופים פון קהל וועקסלען
פון די אויבנדערמאָנטע אַרענדעס אויף דער סימע פון די אויבנ-
דערמאָנטע 4200 רובל אַסיגנאַציעס. חוץ דעם האָבן זיי איבער-
געלאָזן חובות, וואָס קומט די מענטשן פון אונדזער קהילה פון
פריער, וואָס די אַלטע אַלופים פון קהל האָבן ביי זיי גענומען
אין מזומן און אין פראָדוקטן לויטן צעטל וואָס איז פאַרשריבן
געוואָרן און פון זיי אונטערגעשריבן געוואָרן, זיי זאָלן איבערגעבן
די נייע. און מחמת די מאַכט האָט גענויט דורך עקזעקוציעס
אַריינצוטרַאָגן די „ניעדאִימקעס“ אין מלכה-אוצר האָבן מיר גע-
מוזט מאַכן אַ הלואה ביי עטלעכע בעלי-בתים אויף טויזנט הונ-
דערט זיבעציק רובל אַסיגנאַציעס, ד. ה. 1170 רובל אַסיגנאַציעס
און לויטן קוויט, וואָס עס האָבן באַקומען די נייע אַלופים פון קהל
פון דער עקזעקוציע, וואָס זיי האָבן אַריינגעטרַאָגן היינט אין דער
עקזעקוציע. און דער צעטל פון די נעמען פון די מענטשן, וועלכע

האָבן

(*) דער חשבון שטימט נישט.

האָבן געליען די אויבנדערמאָנטע סומע. איז פאַרצייכנט אויף דער צווייטער זייט פון דעם דף, דהיינו אויף דער זייט קל'ו. און באַצאָלן יעדן איינעם דעם קרן-הלואה מיט איינס פּראָצענט פון הונדערט פאַר אַ חודש זאָל מען פון אַרענדע-געלט, וואָס זיי וועלן אַרענד-דירן פון די נייע אַלופים פון קהל אין אונדזער הייליקער עדה אויפן קומענדיקן יאָר 1839. דהיינו נאָכדעם ווי זיי וועלן מאַכן אַ חשבון וויפֿל עס קומט אין מלוכה-אוצר שטייערן פאַרן גאַנצן יאָר 1839 און פון דעם רעשט, וואָס וועט אײַבערפֿלייבן פון אַלע אַרענדעס, זאָל באַצאָלט ווערן יעדן איינעם אָן שום אָפֿלייג און אָפהאַלט דער קרן מיטן אויבנדערמאָנטן פּראָצענט, פון וואָסער אַרענדע זיי וועלן וועלן. דאָס גאַנצע אויבנדערמאָנטע איז געמאַכט געוואָרן אין חדר פון קהל אויף אַן אַלגעמיינעם צוואַמענקום און אַלס ראיה האָבן מיר געחתמעט דינסטיק יב' סיון תקצ"ח (1838) ל'פֿי' דאָ אין פּרוזשענע יצ"ו.

נאָך דעם גייט אַ רשימה פון די פּערזאָנען, ביי וועמען קהל האָט געליען געלט.

ווען דער קהל האָט אין יאָר 1839, לויט דער אויפפאָדערונג פון דער מאַכט, אויפגעבויט אַ שעכט-הויז*) ווי עס איז צו זען פון דעם פּראָטאָקאָל אין פּנקס, האָט ער אויך אויף דעם צוועק ניט געהאַט קיין מיטלען און געמוזט אַנקומען צו עולמות-געלט.

מיר גיבן דאָ איבער דעם אינהאַלט פון פּראָטאָקאָל. איינער אַ פאַרמעג-לעכער ייד האָט אין זיין צוואה איבערגעלאָזן די סומע פון 100 „אדומים“ פאַר דער חברה-משניות, וועלכע האָט פאַרוואַלטעט מיטן גרויסן בית-מדרש, מיטן תנאי, אַז דער קרן זאָל פאַרבלייבן ניט גערירט און פון די צינזן, צען פּראָצענט, זאָל 8% זיין פאַר דער חברה-משניות און 2% פאַר ארץ-ישראל. עס האָט זיך אָבער אַרויסגעוויזן, אַז דאָס געלט טראָגט ניט 10%, נאָר גאַנצע 20%, און אין יענעם יאָר האָט מלכות גענויט אויפצובויען אַ שעכט-הויז, איז באַ-שלאָסן געוואָרן צו אַסיגנירן אַ העלפט פון גרונט-קאָפיטאַל — 50 „אדומים“ אויף אויפצובויען דאָס שעכט-הויז. דערפאַר אָבער איז דער ריווח פון שעכט-הויז באַשטימט געוואָרן אויף די זעלבע צוועק און אין דערזעלבער פּראָפּאָרציע. דערביי איז אויך פּעסטגעשטעלט געוואָרן דער אָפּצאָל פאַרן שעכט-הויז. דער פּרוזשענער קהל האָט זיך משמעות, שטענדיק געפונען אין אַ שווערער

פינאַנסיעלער

(*) דאָס שעכט-הויז האָט זיך געפונען אויפן שול-הויף אין באַד-געסטל לעבן טייך און איז געשטאַנען ביז בערך פּופציק יאָר צוריק.

(**) פון אַן אָקס 20 גראַשן, פון אַ בהמה 15 גר. פון אַ בוקאט אַ קאָל פון 3—5 חדשים 8 גר. און פון אַ קאָל אַן אַ שעפס צו 5 גר.

פינאנסיעלער לאגע און ווען אין יאָר 1838 איז קהל געווען געצוונגען אויסצווילן א „גאלקאון“ רב (געוויילט דורך „גאלקעס“). דער פאָרגייער פון שפעטערדיקן „קאָזאָני ראווין“, אויף צו פירן די רעגיסטראַציע פון דער יידישער באַפעלקערונג. האָט קהל קיין געהאַלט פאר אים ניט באַשטימט, נאָר איינגעפירט אַן אָפּצאָל לויט א באַשטימטער נאָרמע פאַר יעדער פאַרשרייבונג און לויט דער קאָטעגאָריע פון דעם פאַרמעגנס-צושטאַנד פון דער באַפעלקערונג. להיות כי תפקודת הרוממות ע"פ חוקי ונימוסי אדונינו הקיר"ה שירשם ויחקק ע"פ השגחת הרב הנבחר ע"פ גאלקעס כלל הנוֹלָדִים שבתוך אחב"י [אחינו בני ישראל] וגם הנפטרים שיוחסרו מהחיים שבמספר כל עיר ועיר לזאת גדרנו אומר גם אנחנו האֲלופִים עַל הַכֹּלל תושבי ודיירי ק' ועל הסרים לַמִּשְׁמַעֲתֵינוּ שמהיום והלאה אינם רשאים לקרות שם הילוד הן זכר והן נקבה בלתי ידיעת הרבני מו"ר שרגא במ"י יצחק ז"ל שהוא גאלקאווער רב ויקבלו ממנו קוויטל ואז יקראו בשם וכאו"א [וכל אחד ואחד] יסלק לו כפי הרשום לַמִּטָּה בפרוטרוט היינו מוֹלִיד זכר מגיע לו מאנשים עשירים בב"ח [בעלי בתים חשובים] שמנה עשר קאפיי' ומב"ב בינונים תשעה קאפייקעס ומאביונים ארבעה ק' ומנקבה מגיע מבב"ח תשעה ק' ומבוננים ששה ק' ומאביונים שלשה ק' – ומחתונות מגיע לו כזאת היינו מחתונה של נגידים מכאו"א שבעה ועשרים קאפיי' ומביונים מכאו"א מגיע לו שמנה עשר קאפייקעס ומאביונים מכאו"א תשעה קאפיי'. מגט מנגידים 27 קאפיי' ומביונים שמנה עשר קאפיי' ומאביונים תשעה קאפייקעס, מכל נפטר מגיע הן מזכרי' הן מנקבות מנגידים שמנה עשר ק' ומביונים תשעה קאפיי' ומאביונים שלשה קאפיי' ומחליצה כל אפין שוין היינו מכל חליצה ליתן שמנה עשר קאפייקעס והכל הוא בכסף כל הנ"ל נעשה בהסכם האלופים הקהל יום ג' כ"ג תמוז תקצח"ת לפ"ק, וכל מי שיעבור על חוק הקבוע הנ"ל לא זאת לבד שיוקנס ע"פ הקהל כדת המסרב אלו גם זאת שיתנהגו עם העובר כדרך העובר על זאקאן וחוקי הממשלה ופראי' לכל הנ"ל חתמנו יום הנ"ל.

איבערזעצונג:

זאָל זיין לויטן באַפעל פון דער רעגירונג, לויט די געזעצן און פירונגען פון אונדזער קייסער ירום הודו, אַז עס זאָלן פאַרציכנט ווערן אין אַ בוך, לויטן אויפזיכט פון רב, וועלכער איז אויסגעקליבן געוואָרן דורך גאלקעס, אַלע געבוירענע צווישן אונדז יידן ווי אויך די געשטאַרבענע לויט דער צאָל. צו דעם האָבן אויך מיר, די אלופים איבערן פֿאַר איינוווינער פון שטאָט

און

און אלע, וואָס קערן צו אינדז אָן, באַשלאָסן, אז פון היינט און וויי-טער טאָר מען ניט אַ נאָמען געבן אַ ניי-געבוירענעם סיי אַ זכר און סיי אַ נקבה אָן דעם וויסן פון רב מו"ה שרגא במ"י יצחק פ"ק, וועלכער איז אַ גאַלקאווער רב און זיי וועלן באַקומען פון אים אַ קוויטל און דאָמאַסט אַ נאָמען געבן. און יעדער איינער זאָל אים באַצאָלן לויט ווי ס'איז אונטן באַצייכנט גענוי. דהיינו פון אַ זכר קומט אים פון פאַרמעגלעכע מענטשן, חשובי בעלי-בתים אַכצן קאַפּיקעס, און פון מיטעלע ניין קאַפּיקעס, און פון אַרימעלייט פיר קאַפּ, און פון אַ נקבה קומט פון חשובי בעלי-בתים ניין קאַפּיקעס, פון מיטעלע זעקס קאַפּ, און פון אַרימעלייט דריי קאַפּ. – פון חתונות קומט אים אזוי: דהיינו פון אַ חתונה פון נגידים, פון יעדן איינעם זיבנאונצוואַנציק קאַפּ, פון מיטעלע אַכצן קאַפּ, און פון אַרימעלייט ניין קאַפּ, פון אַ גט פון נגידים זיבנאונצוואַנציק קאַפּ, פון מיטעלע אַכצן קאַפּ, און פון אַרימעלייט ניין קאַפּ. פון יעדן נפטר קומט אים סיי פון זכרים, סיי פון נקבות פון נגידים אַכצן קאַפּ, פון מיטעלע ניין קאַפּ, און פון אַרימעלייט דריי קאַפּ. און פון אַ חליצה זיינען אלע גלייך: דהיינו פון אַ חליצה זאָל מען געבן אַכצן קאַפּ, און אַלץ אין זיילער-געלט. דאָס אַלץ איז געטאָן געוואָרן מיטן הסכם פון די אלופים פון קהל יום ב כג תמוז תקצ"ח [1838] לפ"ק, און יע-דער איינער, וואָס וועט עובר זיין אויף דעם באַשטימטן חוק איז ניט נאָר, וואָס ער וועט געקנסט ווערן דורך קהל ווי אַ ווידערשפעניקער, נאָר אויך, אז מ'וועט זיך באַ-גיין מיט אים, מיטן ווידערשפעניקער, ווי מיט אַזא, וואָס טרעט איבער דעם מלוכה-געזעץ. און אַלס ראיה צום אויבנדערמאָנטן האָבן מיר געחטמעט אין דעם אויבנאָנגעוויזענען טאָג.

מיר געפינען אָבער אין אַ כתב-רבנות פון אַ שפעטערדיקער דאטע (1860 יאָר), וואָס פרוזשענער באַלעבאטים האָבן געגעבן אויף דעם כסא-הרבנות אין פרוזשענע, אז קהל האָט זיך שוין מתחייב געווען צו צאָלן דעם רב אַ באַ-דייטנדיקן פאַר יענער צייט געהאַלט 5 רובל אַ וואָך אויסער דירה, באַהייצונג און די הכנסה פון רח"ש ווי מיר זעען עס פון פאַרגנדיקן כתב-רבנות*). בהתאסף ראשי עם יחד קהל עדת ישראל כל איש ישראל מעדינו קהילה הקדושה פרוזינא יצו, באסיפה רבה הסכמנו כולם לדעה אחת, מסכמת והחלטית לקבל עלינו לרב ואבד ור"מ ומ"ץ לעדינו הקדושה את כבוד הרב הגאון מו"ה שאול זעליג נ"י

הכהן

(*) דער כתב-רבנות האָט זיך אויפגעהיט ביים פריינד באַרקער. אַ פאַרקירצטע קאַפּיע געפינט זיך אויך אין „פנקס פון פרוזשענער קהל“.

הכהן בהרב הגאון מ' מאיר הכהן ו"ל את כת"ה מכתירים אנחנו הח"מ בכתר הרבנות בכל כבוד הראוי לגדול כמיתו שיהי הוא לבדו בידו המשורה לנהל ולהשקות עדריו עדרי צאן קדשים בקהילתנו פרווין מבחר תורתו הרמה ועלינו לקחת לקח מפיו ככל אשר יורנו כאשר ישאל איש באורים על פיו יצאו, ועל פיו יבואו באופן אשר חלילה לשום אדם מבני עירינו למרות עיני כבודו בשום דבר מקו"עג, [מקטן ועד גדול] הן הנדרש עפי' דת הקדושה והן משום הנהגה קלה הנדרש להנהגת הרב לפקח בצרכי עירינו, לא נסור מן הדבר אשר יגיד לנו ימין ושמאל ככל חוקותיו ומשפטיו, והכתב ה"ז נתנן להרב הגאון הנ"ל למז"ט ולהצלחה מאתנו הח"מ על משך שלשה שנים מהיום דלמטה.

ואלו הן הפרטים;

- א. השכירות יקבל מדי שבוע בשבוע חמשה רובל כסף מזומן לבד דירה מרווחת ועצים דהסקה כפי מסת הצורך, ולעשות לכסף מוצא לכל הנ"ל שיד נאמן בלתי אכזב [ע"כוב] בעהש"י.
- ב. הרשות נתונה מאתנו שיה' הרב מופנה לצרכי העיר עד חצות היום ללמד בב"המד שעות גפ"ת עם אנשים ובחורי חמד אשר ישמעו מפיו הטהר שעות קבוע בכל יום.
- ג. הרב מחוייב לדרוש בכל שבת הגדול ושבת תשובה בקביעות, ולבד זה איזה שבתות אשר יבחר הרב שיח'.
- ד. הרח"ש מהחתונות אשר יהי' בעירינו למז"ט או בישוב השייך לפה יקום כפי הנהוג מאד [מעד] ומקדם דהיינו מזה יקבל הרב מחצה, ובאם שתהי' הכלה מפה והחתונה תהי' בעיר אחרת אזי יקבל הרב מחצה מהסך האמור.
- ה. שכר פסקי דינים שייך מחצה להרב, ומחצה השני להדינים הקבועים, ומגיטין כפי ראות עיני הרב שיח'.
- ו. הסנדק הראשון בכל חודש שייך להרב.
- ז. סידורי קידושין אצל החופה שייך להרב, ובידו לנדב לכל מי שירצה.

כל הנ"ל נעשה ע"פי הסכם הכלל בהסכמה מוחלטת בלבבות שלימות בנפשות חפירות כולנו כאחד בלי שום פירוד לבבות ודעות חלוקות ככל מעשה קהל ובחדר הקהל ולראי' באנו עה"ח יום ג' ח"י חשוון שנת תרחיב לי לפ"ק פה ק"ק פרווין.

איבערזעצונג:

אויף אן אלגעמיינע אסיפה פון די עלטסטע פון פאלק, פון דער יידישער עדה, אלע יידן פון אונדזער קהילה קדושה פרוושענע, אויף א גרויסער אסיפה האבן מיר אלע מסכים

געווען

געווען מיט איין דעה און באשלוס אויפצונעמען ביי אונדז פאר א רב און אב"ד, פאר א רב און מגיד און מורה-צדק פאר אונדז דער הייליקער עדה דעם רב-און גאון מו"ה שאול זעליק נ"י הכהן דער זון פון הרב הגאון מ' מאיר הכהן ז"ל קרוינען מיר די אונטן געזחממעטע מיט דער רבנות קרוין, מיט יעדער כבוד, וואָס עס פאסט פאר אזא גדול ווי ער איז, עס זאל זיין ביי אים אין האנט די שטעל אַנצופירן און אַנצוטרינקען זיינע סטאדעס, די הייליקע שאף אין אונדזער פרוזשענער קהילה פון דאָס בעסטע פון זיין הייכער תורה און מיר דארפן געניסן פון אים אין אלץ וואָס ער וועט אונדז אַנווייזן, אזוי ווי מ'פרעגט אין די אורים, און אַן זיין וואָרט זאל געווענדט זיין ווי איין און ווי אויס, אזוי אַז ס'זאל קיינער חלילה פון אונדזער שטאַט ניט ווידערשפעניקן זיין כבוד מיט קיין זאך פון קליין ביז גרויס סיי אין זאכן, וואָס ווערן געפאָדערט לויטן הייליקן דת און סיי אין לייכטערע זאכן, וואָס אונטערליגן דעם רב אין ענין פון אַכטונג געבן אויף שטאַט-זאכן. מיר וועלן זיך ניט אָפקערן פון דער זאך, וואָס ער וועט אונדז זאָגן ניט רעכטס און ניט לינקס לויט אלע זיינע חוקים און משפטים און דער דאָזיקער כתב איז געגעבן געוואָרן צום רב הגאון הנ"ל למזל-טוב וְהצלחה פון אונדז. די אונטן געזחממעטע, אויף אַ משך פון דריי יאָר פון היינט און ווייטער:

און דאָס זיינען די פרטים:

א. די שכירות זאל ער באַקומען יעדע וואָך פינף רובל מזומן געלט חוץ אַ געראַמע דירה און האַלץ אויף צו הייצן, וויפל מ'וועט דארפן און מ'זאל מאַכן אויפן געלט אַן אויפוער, עס זאל איינגעצאָלט ווערן אַן אַן עיכוב מיט גאָטס הילף.

ב. מיר גיבן אונדזער רשות, אַז דער רב זאל ביז חאַלפן טאַג זיין פריי פון שטאַט זאכן אויף צו לערנען אַ שיעור גמרא פאָר תורה מיט מענטשן און אויסדערוויילטע בחורים, וואָס וועלן הערן פון זיין ריינעם מויל אַ שטענדיקן שיעור יעדן טאַג.

ג. דער רב איז מחויב צו דרשענען אלע שבת הגדול און שבת תשובה און חוץ דעם אייניקע שבתים וואָס דער רב זאל לעבן וועט אויסקלייבן.

ד. דעם רח"ש פון די חתונות, וואָס וועלן זיין אין אונדזער שטאַט למזל אַדער אין אַ ישוב, וואָס געהערט אַהער, זאל זיין ווי עס פירט זיך פון שטענדיק און אייביק דהיינו פון פון דעם זאל באַקומען דער רב אַ העלפט און אויב די כלה וועט זיין פון הי און די חתונה וועט זיין אין אַן אַנדער שטאַט,

דאן זאל באקומען דער רב א העלפט פון דעם צוגעזאגטן.
ה. דער שחר פון פסק-דינים געהערט א העלפט צום רב
און א העלפט צו די באשטימטע דינים, און פון גטן לויטן
איינזען פון רב.

ו. די ערשטע סנדקאות פון יעדן חודש געהערט צום רב*.
ז. מסדר קדושין זיין פון דער חופה געהערט צום רב
און ער קען מנדב זיין וועמען ער וויל.

דאס גאנצע אויבנדערמאנטע איז באשטימט געווארן לויטן
הסכם מיט א באשלאסענער הסכמה, מיטן גאנצן הארצן, פריי-
ווייליק, אלע ווי איינער, אן א שום פירוד און חלוקי דעות, ווי
יעדע קהלשע זאך און לויטן סדר פון קהל און ווי א ראיא זיינען
מיר, די אונטן געזחממעטע געקומען היינט ח"י חשון שנת תרמ'
לפ"ק דא אין פרוזשענע ק"ק.**

מיט א צייט פריער, אין יאר תקס"ז (1807), האט קהל באשטימט, ווי
עס איז פארשריבן אין פנקס, דעם רב יום-טוב ליפמאן, נישט מער ווי א יין
זילבער-רובל שכירות א וואך.

עס זיינען אויך באוויסט פאלן, ווען קהל האט גענומען פארן פרוזשענער
פסא-רבנות, "נדן", וועלכע עס האט אריינגעטראגן דער ניי צוגענומענער רב.
אזוי ווייסן מיר פון א פאל אין יאר תקס"ח (1808), אז דער צוגענומענער
רב זאב-וואלף בהרבני יוסף-יעקב האט אריינגעטראגן טויזנט גילדן און האט
באקומען א כתב-רבנות אויף צען יאר***). דאס געלט האט קהל אפגעגעבן: 72
זילבער-רובל דעם פירגערמייסטער, 7 זילבער-רובל אויף אויסצוהאלטן דעם
פערד פון דעם מארשאלעקס קאנצעלאריע, 35 זילבער-רובל אויף האלץ דעם
„זעמסקאיא פאלינאסט" און 16 זילבער-רובל פאר פארזעצטע ספרים פון חברה-
משניות. א תנאי איז געמאכט געווארן, אז אויב דער רב פארנעמט פרוזשענער
רבנות אפילו א קורצע צייט, צוויי וואכן, פארלירט ער דאס רעכט צו מאנען

צוריק

*) אין א תקנה פון יאר תקפ"ב (1822) איז באשטימט די ערשטע סנדקאות פון יעדן
חודש פארן פרנס-חודש אן התחייבות צו געבן דערפאר א נדבה.
(**) אויפן כתב געפינען זיך עטלעכע הינדערט אונטערשריפטן, פון די באקאנטע פרוזשענער
פאמיליעס געפינען מיר: צדוק ארינסקי, מיכאל בירנבוים, זעליג-משה און משה-אהרן בארקערס,
משה-זאב-וואלף פאלינאסטקי. צווישן די ערשטע אונטערשריפטן געפינען מיר אויך די אונטער-
שריפט פון זאב-וואלף יודעלעווסקי, וועגן וועלכן עס וועט זיין די הייד שפעטער.
(***) א קאפייע פון פראטאקאל וועגן אפמאך, וואס איז געווען פארשריבן אינ'ם פנקס פון
קהל, האט זיך אויפגעהיט אין ארכיוו פון פראפ. ש. דובנאו, וועלכער געפינט זיך אין בערלין (צו-
געשיקט דורך פריינט א. טשעריקאווער). עס איז א בריוו, וואס דער היגער איינזונער מ. נ.
יאנאווסקי האט אין יאר 1896 געשריבן צום פראפ. דובנאו, די זייטלעך פון פנקס, ווי לויטן
בריוו זיינען געווען פארשריבן דער פראטאקאל אין די דין-תורה, איז אין פנקס נישט, זיי זיינען
פון פנקס ארויסגעריסן געווארן מיט נאך פיל זייטן וואס פעלן.

צוריק דאָס געלט, סיידין מלכות וועט אים ניט באשטעטיקן. משמעות אז דער „שידוך“ איז געווען ניט קיין געראַטענער, ווייל מיט צוויי יאָר שפעטער, אין יאָר תקע"ע (1810), געפינען מיר פאַרצייכנט וועגן אַ משפט. צווישן קהל און דעם רב וועגן די 1000 גילדן, וווּ קהל איז אַרויס אַ געווענענער.

נאָך דעם, ווי דער אייגנטלעכער קהל איז אין יאָר 1844 דורך דער רעגירונג אָפגעשאַפט געוואָרן, זיינען שוין ניטאָ, ניט די פרנסי-חודש און ניט קיין עלטסטער פון קהל – „ראש וראשון“. עס באַטייליקן זיך שוין ניט אין די וואָלן „פורעי-מסים“ – שטייער-צאָלער, ווי מיר געפינען עס אין אייניקע פריער-דיקע פּראָטאָקאָלן. אין יאָר 1848 ווערן אויסגעוויילט פינף פערזאָן אויף איין יאָר דורך אַ קלפּי, זיי זאָלן זיין די פירער פון דער קהילה – „להיות מנהיגי הקהילה לכל דבר הנצרך לכל העדה“. די דאָזיקע פאַרשטייער מעגן אויסגע-קלייבן ווערן נאָר אויף איין יאָר, איבעראַיאָר טאָרן זיי שוין ניט אָנטיילנעמען פאַר קיין פאַל אין דער קלפּי. די פערזאָנען, וועלכע וועלן אַרויס פון דער קלפּי מוזן אָבער אָננעמען זייער אַמט אָן שום טענות „בלי שום אמתלא בעולם“. די לאַגע פון קהל איז צוליב דעם, וואָס עס איז אוועקגענומען געוואָרן ביי אים זיין לעגאַלע רעכט, געוואָרן אַ שווערע, ווי מיר געפינען אין אַ פּראָטאָקאָל פון יאָר 1851: „אחר ראינו את מעמד הקהילה שאינה יכולה להתקיים מחמת שבטלו את עסק הממשלה שהיתה מקדמת דנא עפ"י אלופי הקהל“. אין עס איז באַשלאָסן געוואָרן צו פאַרטיילן פערזאָנלעך די צייט פון דער אַמטירונג פון די אָנפירער פון דער קהילה. זיי הייסן שוין „אלופי הדע-פוטאטין“ אין דער צאָל פון צוועלף און ווערן אויסגעוויילט צו פיר פערזאָן אויף יעדן חודש, אזוי טוישן זיי זיך יעדע זריי חדשים אין משך פון די גאַנצע דריי יאָר פון דער צייט פון זייער קאָדענץ. משמעות, אז די תקנה פון יאָר 1848, אז די אָנפירער זאָלן געוויילט ווערן נאָר אויף איין יאָר, איז בטל געוואָרן און די „דעפוטאטן“ זיינען געוויילט געוואָרן ווידער אויף אַ משך פון דריי יאָר. דעם קאסירער אויף די קהל-געלט, וועלכער האָט עס אַרויס-גענומען פון מאַגיסטראַט, „להיות קאזנאציי ע"פ הממשלה לקבל את המעות מהשמיטה במייטראט"... האָט קהל באַגרענעצט אין זיינע רעכט, ער זאָל אָן דער ידיעה פון זעקס פאַרשטייער ניט טאָרן אָפנעמען דאָס געלט (קאָראַבקע-געלט, וועלכע האָט זיך געפונען אין מאַגיסטראַט)

וויפּל עס האָבן די קאָראַבקעס אַריינגעטראָגן בכלל און אויף וואָס איז דאָס געלט פאַרנוצט געוואָרן, ווייסן מיר ניט. עס איז נאָר באַוויסט פון פּנס, אז אין יאָר תקפ"ו (1826) האָט די אַרענדע פון דער ברויט-קאָראַבקע (תיבת-הלחם) אַריינגעבראַכט אַ סומע פון 1164 זילבער-רובל³²). צום קהל האָט גע-הערט אויסערן שעכט-הויז. ווי עס איז געבראַכט אויבן, אויך דער מרוזן און אין יאָר תר"ב (1842) האָט קהל פאַרבאָטן אוינטער אַ האַרבע אזהרה און

אונטער דער דראָנג פון חרם, אָז קיינער זאָל נישט בויען קיין פריוואַטע באַד. בנוגע די פאַרשיידענע אַקציען און קאָראָבקעס האָט קהל פיל מאָל מתקן גע-וועזן, אָז זיי זאָלן נישט גענומען ווערן דורך פריוואַטע פערזאָנען, נאָר מיטן וויסן פון קהל און צו זיין נוצן*).

קהל האָט זיך אויך אַריינגעמישט אין עקאָנאָמישן לעבן פון זיינע מיט-גלידער, האָט אָנגענומען פאַרשיידענע תקנות בנוגע באַזונדערע גרופן ווי למשל, די שענקערס**). האָט אַיינגעשטעלט אפילו די צאָל שענקערס אין שטאָט; האָט באַשטימט וועלכע נאָרמע עס מעג פאַרקויפן אַ הורט-סוחר פון בראַנפן און וועלכע אַ שענקער. קהל האָט ביי אויסערגעוויינלעכע פאַלן אַרויסגעגעבן תקנות וועגן תבואה-האַנדל***). אָז עס פלעגט פאַרלאָרן גיין אַ שטר-חוב, פלעגט מען עס פאַרזיכענען אין פנקס פון קהל און מיט דעם מבטל מאַכן זיין גילטיקייט.

גבאים פון דער שול (בהפ"נ) פלעגט באַשטימען קהל צו דריי פערזאָן אויף אַ משך פון דריי יאָר און אַמאָל אויף אַ משך פון איין יאָר און צו זיי אויך אַ באַזונדערן קאָסירער אויף די שול-געלטער – „נאמן על המעות“. ווען אין יאָר תקפ"ד (1824) האָבן חברה-חייטים אויסגעבויט אַ בית-מדרש און קהל האָט פאַראַרדנט, אָז פון די הכנסות פון ערשטע יומים-נוראים זיינען באַ-שטימט פאַר דער שול און גרויסן בית-מדרש, און אויף ווייטער זאָל נאָר צוויי דריטל פון די הכנסות פון חייטים-ב"מ גיין פאַרן בית-מדרש גופא און איין דריטל פאַר דער שול.

קהל האָט געזאָרגט, אָז די סעודות ביי אַ ברית זאָלן נישט בטל ווערן, ווי עס צו זען פון אַ כרוז, וואָס איז אויסגערופן געוואָרן אין דער גרויסער שול און אין בית-מדרש און וואָס אַן אָפּשריפט פון דעם, אָן אַ דאָטע געפינט זיך אין פנקס. דאָרטן ווערט דערמאָנט, אָז די מצווה איז צוליב די הונגער-יאָרן אָפּגעשוואַכט געוואָרן. קהל האָט אויך אַיינגעפירט, אָז פאַר אַ געקו-מענעם חזן זאָל מען פון די עליות אין שול און אין אַלע בתי-מדרשים און אין אַלע מנינים נעמען אַ געוויסן אָפּצאָל פאַרן חזן, ביז ח"י גראַשן. ווייל פרוזשענער יידן פלעגן אויסהערן דעם חזן און זיך אַרויסרוקן ביים לייענען (נשמים אחד אחד), כדי נישט דאָרפן צאָלן פאַרן חזן. מיר געפינען עס אין אַ תקנה פון יאָר תקס"ב (1802).

נאָך דער גרויסער שריפה פון יאָר 1801 האָבן די אַרומיקע פריצים געוואָלט צונעמען ביי די יידן די פלעצער אויפן מאַרק, כדי אויסצובויען פאַר זיך שענקען און קראַמען. קהל האָט זיך קעגן דעם געווערט און האָט געפועלט ביים גובערנאַטאָר פון דער ווילנער גובערניע, יאָהאַן פריזעל, אָז די פלעצער

זאָלן

(* דאָרטן זייט 32.

(** דאָרטן זייט 33.

(*** דאָרטן זייט 32.

זאלן פארבלייבן ביי זייערע פריערדיקע יידישע אייגענטימער. כדי עס זאלן מער נישט זיין קיין טענות, האָט עס קהל פארשריבן לזכרון אין פנקס*) און אויך אריינגעשריבן אין פנקס דעם פולן טעקסט פון גובערנאטאָרס פארארדענונג אין אַריגינאַל, אין דער פוילישער שפראך. אין יאָר 1825 האָט קהל אָפגעמאַכט מיט איינעם משה בן יצחק, אז ער זאל צאלן א געוויסע סומע שטייערן יערלעך און ער ווערט דורך דעם באַפרייט פון אלע פארשיידענע שטייערן, וועלכע ער איז געווען מחויב צו באַצאלן. דער אָפמאַך איז גילטיק ביז דער נייער „סקאזקע“. אַ קאָפיע פֿונעם אָפמאַך, געשריבן אין פויליש, איז אריינגעטראָגן אין פנקס. קהל האָט מיט די שאַרפטע מיטלען באַקעמפט די ווידערשפעניקע, אפילו פון דער אייגענער סביבה, און האָט אויסגעזוכט אלע מיטלען זיי צו מאַכן אומשעדלעך. אַ כאַראַקטעריסטישע געשיכטע האָט פאָסירט מיט איינעם פון די קהל-לייט, וועלכער איז אַריין אין אַ קאָנפליקט מיטן קהל, אַרויסגעטראָטן קעגן די פינער – „אשר האיש בליעל מרדכי בִּר יהודה-לייב דרעטשינסקי פער פיו בלי חוק ועשה מעשים אשר לא יעשו“. ער האָט אויך צעריסן אָפיציעלע פאָפירן, – „שזה כמה פעמים קרע בחדר הקהל כמה כתבים הנעשים בתיקף מעשה קהל והם כתובים על ניר הערבוואני ע"פ זאקאן". מ'וואָלט אים באַדארפט, שרייבט קהל, איבערגעבן אין די הענט פון אַלגעמיינעם געריכט, נאָר פאַר דער קהילה פאָסט עס נישט. דעריבער איז באַשלאָסן געוואָרן צו דער-ווייטערן אים פון אלע קהלשע התמנות, נישט לאָזן אים זיך צו באַטייליקן אין קיין שום אַרענדעס און בכלל פאָרווערן יעדן צוטרטס צו די קהלשע ענינים. אויף ווייטער זאל מען אים אויך שוין נישט רופן מיטן טיטל מורנו – „לא יקרא עוד בשם מורנו ר' מרדכי רק בשמו כן הוא". דאָס אַלץ איז באַשטעטיקט געוואָרן מיט אַ האַרבע אזהרה אויף שטענדיק, כל זמן ער וועט זיין אין פרוזשענע, און עס זאל נישט העלפן קיין שום חרטה און איבערבעטענישן. דער דאָזיקער פראָ-טאָקאָל איז אַריינגעשריבן געוואָרן אין פנקס אין יאָר תקע"ב (1812) און איז אונטערגעשריבן פון די אלופי-הקהל. אַן אויסטערלישער פאל האָט פאָסירט אין יאָר תרכ"ב (1862). אַ פרוזשענער ייד איז באַשולדיקט געוואָרן אין אַ גוואָלד-טאָט איבער אַן אַכט – ניין יאָריק מיידעלע. ווי האָט קהל אויף דעם רע-אַגירט איז נישט קאָנטיק. עס געפינט זיך נאָר אַ לאַקאָנישע נאָטירונג ביי דער אַלגעמיינער רשימה פון די מוכת-עץ: – „נודמן איך שאַנס הר"ר יוסף-לייב בן שמואל-צבי סנדלר את הילדה מרים בת ר' פנחס קירושנער ביום ו' עש"ק שבת חזון הגם אשר ש[נהגיד] אצל אסיפה שלא הי' בזה שום מעשה אך למיחש מבעי שיהיו לזכרון והבתולה היתה בת חית או ט שנים".

אַ פאל פון אַ קאָמף צווישן קהל און אַ יחיד, וואָס האָט זיך געענדיקט טראַגיש, האָט געטראָפן אין דער צווייטער העלפט פון ניינצענטן יאָר-הונדערט. אין פרוזשענע האָט געלעבט איינער וועלכער יודעלעווסקי, אַ רייכער מענטש,

אן אייגנטימער פון א ביר-ברויז. ער איז געווען פארהעלטניסמעסיק פאר יענער צייט א געפילדעמער מענטש און האט געגעבן זיינע קינדער אן איירא-פעישע בילדונג^(*). ער איז געווען פאפולער אין שטאט אלס „יודעלעווסקי דער שרייבער“, ווייל ער איז געווען דער איינציקער ביטע-שרייבער אויף רוסיש און „זאקאניק“ – באהבנט אין געזעץ. ער איז געשטאנען אין א קאנפליקט מיט די קהל-לייט, וועלכע האבן אים גערודפט. אין די זיבעציקער יארן פון 19טן י"ה האט פאסירט, אז עס האט איינמאל ביינאכט אפגעברענט די ביר-ברויז, וואס האט געהערט צום גוט-באזיצער שווייקאווסקי אין הויף פאלינאווע ביים שטאט. עס איז געפאלן א חשד אויף יודעלעווסקי אלס א קאנקורענט, אייגנטימער פון א ברויז. עס האבן זיך אויסגעפונען יידישע עדות בראש מיטן קהל-מאן דעם „סבארשטשיק“ יודל פייך, וועלכע האבן עדות געזאגט, אז זיי האבן אליין געזען, ווי וועלוול יודעלעווסקי האט געשיקט אונטערצינדער. יודעלעווסקי איז פארמשפט געווארן צו פארלירן אלע רעכט און אויף אייביקע פארשיקונג קיין סיביר. דער ברויז איז קאנפליקט געווארן לטובת דעם אייגנטימער פונ'ם אפגעברענטן ברויז. אויף יודעלעווסקי איז דורכגעפירט געווארן אן עפנטלעכע עקזעקוציע אויפן מארק-פלאץ, ווי עס האט זיך געפירט אין יענע צייטן. מ'האט אים אפ-געגאלט א האלבע קאפ און צוגענייט צום רוקן א געלע לאטע. דאס פאלק האט וועגן יודל פייך ארומגעוועבט א לעגענדע, אז ער איז קורץ נאך זיין פאלש שווערן פלוצלונג געשטארבן. וועלוול יודעלעווסקי זון האט נאך דער דאזיקער געשיכטע ארויסגעלאזט וועגן דעם א פאמפלעט אין העברעיש א. נ. „זאת היה יהודה“ (יודל פייך), ווו עס איז באשריבן די געשיכטע און עס ווערן שארף אנגעגריפן די קהל-לייט מיט יודל פייך בראש. (אונדז איז ניט געלונגען צו באקומען די דאזיקע אויסגאבע). וועגן זעלבן יודל פייך דערציילט דער רוסיש-יידי-שער שריפטשטעלער ניקאליי פרוזשאנסקי אין זיינע זכרונות. ווי אזוי ער, אלס זעכצן יאריקער יינגל, איז אין די זעכציקער יארן פון פ. י. געגאנגען צו פיינען נאך א פאספארט, כדי צו פארן קיין ווילנע, יענער האט אים דעם פאספארט ניט געוואלט ארויסגעבן און ער האט אים לסוף באקומען דורך השתדלות ביים קאמאנדיר פון דעם רוסישן מיליטער, וואס האט אונטערגעדריקט דעם פוילישן אויפשטאנד פון יאר 1863^(**)).

אין פנקס פון קהל געפינען מיר ניט קיין שום שפור פון דער חסידישער באוועגונג. דאס איז צוליב דעם, וואס דער חסידים איז אין פרוזשענע ניט

אריינגעדונגען

(*) זיינער אן אייניקל, א סטודענט פון פערטרכורגער אינווערסיטעט, איז געווען א „נארדנאוואלעץ“ און איז אין די אכציקער יארן פון פ. י"ה ארעסטירט געווארן אין פר. זשענע און פארשיקט געווארן קיין סיביר. ער וויינט היינט אין פאריזש און איז א מיטארבעטער פון דער רוסישער עמיגראנטישער פרעסע.

(**) „פערזענליכע“ אין „קניזשקי וואסכאדא“ פאר דעצעמבער 1903 יאר.

ג. פרוזשאנסקי א באוויסער יידיש-רוסישער שרייבער פון סוף פון 19טן און אנהויב (1920) י. ת. איז א געבוירענער פון א דאך לעבן פרוזשענע.

אריינגעדروנגען. עס איז שווער צו דערגיין צוליב וועלכע סיבות האָט דער חסידים אין פרוזשענע קיין שום השפעה ניט געהאָט אין דער צייט ווען אין די אַרומיקע שטעט, ווי למשל קאַברין און בריסק פון מעריב און סלאָנים פון צפון-מזרח, האָט דער חסידים דערוואָרפן זייער פיל אָנהענגער. עס האָט זיך אויפגעהיט אַ מסורה, אַז אין די שטעט אונטערן סימן כרפ"ס (קאָסעווע, ראָ-זשינאָי, פרוזשענע און סעלץ) זיינען ניטאָ קיין חסידים*.)

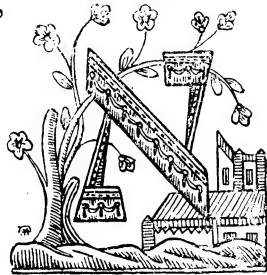
נאָך דעם ווי ביים קהל איז צוגענומען געוואָרן זיינע לעצטע פונק-ציעס — רעקרוטן צושטעלונג און שטייער-מאַנונג, האָט קהל אויפגעהערט צו עקזיסטירן.

ג. אורינסקי.

(*) מ'דארף משער זיין, אַז צו דעם האָט אויך געוויקט די פיעטעט פארן ווילנער גאון, דער שארפסטער באקעמפער פון חסידים, וועלכער איז געווען א געבוירענער פון סעלץ לעבן פרוזשענע. עס ווערט דערציילט, אַז מיט 50—60 יאָר צוריק האָט א דאמאָלסדיקער פרוזשענער גביר — מינץ א פרוזשענער איידם, א געבאָרענער פון קאַברין געוואָלט עפענען א חסידים-שטיבל, נאָר צוליב דעם אַרומיקן ווידערשטאנד האָט ער פון זיין פלאַן געמוזט רעזיגנירן.

פרוזשענע אין דער צווייטער העלפט פון און י"ה. לויט אן אפיציעלן באריכט.

ין ווילנער מלוכה-ארכיוו האט זיך אויפגעהיט א בא-
ריכט, וואס איז פארצייכנט אונטער דעם ארכיוו-
נומער 1840/1988, פון די יארן 1873-1880,
וועלכער איז צוגעשיקט געווארן דורך דעם פרו-
זשענער איספראוויניק קרילאָו צום ווילנער גענע-
ראל-גובערנאטאָר.

ווי ס'איז צו דרינגען פון דעם טעקסט, זיי-
נען די סטאטיסטישע מאטעריאלן פון דעם באריכט
גענומען פון דעם יאר 1868, ד. ה. מיט א פאר
יאר פריער ווי ס'איז אנגעגעבן דער ארכיוו-יאר. דער דאָזיקער באריכט גיט
א גאנץ קלאָרן בילד וועגן דעם צושטאנד פון דער דאמאלסטיקער קרייז-
שטאָט פרוזשענע, אירע אינסטיטוציעס, זייערע אויסגאָבן, די גרויס פון דער
באַפֿעלקערונג און זייערע באשעפטיקונגען. מיר ברענגען דאָ דעם פולן טעקסט
פונ'ם באריכט איבערזעצט פון רוסיש.

ידיעות פון דער קרייז-שטאָט פרוזשענע.

- 1) די קרייז-שטאָט פרוזשענע, גראַדנער גובערניע, ליגט
ביים צוזאמענגיסן זיך פון די טייכן מוכא און וויעץ.
- 2) רעכט פאר דער שטאָט פרוזשענע זיינען געגעבן גע-
וואָרן דורך דער פוילישער קיניגין אַננאַ יאָגיעלאָנקאַ און באשטע-
טיקט דורכן פוילישן קיניג זיגמונד III דעם 6טן מאי 1589טן
יאר, וועגן וואָס עס האָבן זיך אויפגעהיט אין פרוזשענער שטאָט-
פארוואַלטונג כתבים: 1טע פון אַננאַ יאָגיעלאָנקאַ אָדער זיגמונד III

אינגאנצן

אינגאנצן אן אלטע, 2טע פונ'ם קיניג יאן קאזימיר פון 1649טן יאָר, 3טע פונ'ם קיניג מיכאַל 1669טן יאָר, 4טע פונ'ם קיניג יאן III פון 1683, 5טע פונ'ם קיניג אויגוסט III 1748 און 6טע פונ'ם קיניג סטאַניסלאָו אויגוסט פון 1776טן יאָר.
 (3) איינוווינער אין דער שטאָט פרוזשענע זיינען דאָ: מע-נער 1819 און פרויען 2176 אין דעם:

פרויען	מענער	
494	518 -	פראוואַסלאָוונע
225	179 -	קאַטאָליקן
1456	1119 -	יידן
1	3 -	מאַכמעדאַנער
		פון זיי:
29	17 -	ירושע-אַדעליקע
12	8 -	פערזענלעך-אַדעליקע
		גייסטלעכע:
15	12 -	פראוואַסלאָוונע ווייכע
-	1 -	רוימיש-קאַטאָלישע
-	2 -	יידישע
		[לויט שטאַנדן]:
12	15 -	סוחרים
2001	1540 -	מעשטשאַנעס
61	14 -	פויערים
-	201 -	מיליטערישע באַאַמטע
45	7 -	זייערע פרויען און קינדער
1	2 -	פרעמדע אונטערטאָנען
(4) ירידן קומען פאַר 4 מאָל אין יאָר. מערק - יעדן זונטיק. אויף די מערק ווערט פאַרקויפט: רינדער, שעפסן, חזירים, עסנוואַרג, תבואה, לייוונט אין הילצערנע פליס. דער פדיון אויף די ירידן טרעפט אָן ביז 10000 רובל, אויף די מערק - ביז 2000 רובל.		
(5) אין דער שטאָט פרוזשענע זיינען דאָ 294 הייזער, וואָס געהערן צו די קריסטן-מעשטשאַנעס און 300 הייזער צו יידן. קראָ-מען זיינען דאָ 60. קיין פאַבריקן זיינען נישט, אַ מאַרק איינער.		
(6) די ערד, וואָס אונטער די הייזער, גערטנער און סעדער פאַרנעמט 167 דעסאַטין מיט 1892 קלאַפּטער. אַקער-לאַנד 970 דעסאַטין און 1132 קלאַפּטער, לאַנקעס 262 דעסאַטין 2018 קלאַפּ-טער, פיטער-פלעצער 109 דעסאַטין 1860 קלאַפּטער, בית-עלמינס,		

וועגן

וועגן און טייכן פארנעמען 55 דעסאטין 1372 קלאפטער.
 (7) די איינוווינער פון דער שטאָט פרוזשענע האָבן ניט
 קיין פארפליכטונגען צו די ערד-באזיצער און דערפאר טראָגן ניט
 די איינוווינער קיין שום אָפצאלן לטובת זיי.
 מלוכה-שטייערן אויף דעם יאָר 1868 איז אויף דער שטאָט
 פרוזשענע געווען אַרויפגעלייגט:

ליכט-שטייער

פון מעשטשאַנעס-יידן 723 רובל 49 ק.
 " " קריסטן 509 " 22 " -
 פון דער יידישער געזעלשאַפט, אָנשטאָט דעם אָפגעשאַפטן
 אָפצאל פון פארשיידענע פארברויך-אַרטיקלען 263 רובל.
 פון גאנץ-שטאָט:

אויף אויסצוהאַלטן די פאָליציי-קאָמענדע 687 רובל 40 ק.
 א שטייער פון אומבאַוועגלעכע גיטער 760 " -
 (8) אין דער שטאָט פרוזשענע געפינען זיך פאָלגנדיקע
 אדמיניסטראַטיווע, געריכטלעכע און געזעלשאַפטלעכע אינסטי-
 טוציעס, וועמענס אויסהאַלטונג קאָסט אָפ דער רעגירונג יערלעך.
 דהיינו:

א) קרייו-פאָליציי-פאַרוואַלטונג, אויף אויסצוהאַלטן דעם
 פערסאָנאַל 7190 רובל, קאנצלעאַריעס 1200 רובל, אויף דער
 קאנצלעאַריע פון 5 פריסטאון און א פאָליציי-אויפזעער [נאָדזיראַ-
 טעל] 1650 רובל.

ב) קרייו-געריכט, אויף אויסצוהאַלטן דעם געריכט אַליין
 2547 רובל, אַן אויספאַרשונגס-ריכטער 988 רובל, א קרייו-
 סטראַפּטי [א באַאמטער פון פּראָקוראַטור] 476 רובל 92 ק. און
 דעם קרייו-געזאַמעטער 196 רובל 5 ק.

ג) „דוואַריאנסקאַיאַ אָפּיעקאַ“ [אפכרופסות-אַמט פאַר אַדע-
 ליקע]. די אויסהאַלטונג פון דער געזעלשאַפט 620 רובל פון דעם
 אָפצאל פון גרונט-שטייער.

ד) שטאָט-דומע, די אויסהאַלטונג פון דער דומע 716
 רובל גייט פון די שטאָטישע סומעס.

ה) יתומים-געריכט, דער געריכט איז ביי דער שטאָט-פאַר-
 וואַלטונג און באַשטייט פון די מיטגלידער און דעם סעקרעטאַר
 פון דער שטאָט-פאַרוואַלטונג, דערפאַר האָט מען קיין באַשטימטע
 אויסהאַלטונג ניט אַרויפגעלייגט.

ו) קרייו-קאָנזאַטשיסטוואַ, געהאַלט פאַר די באַאמטע, שריי-
 בערס, געשווירענע און אויף קאנצלעאַרישע הוצאות 4684 רובל

אין 77 קאפ.

(ז) זשאנדארמערע-פארוואלטונג פון פרוזשענער קרייז. דעם נאטשאַלניק פון אַמט אין געלט 1611 רובל אַ יאָר, פור-געלט אויף צוויי פערד-געשפאָן לויט די גילטיקע פרייזן. די נידעריקע באַאָמטע געהאַלט אַ יאָר; דעם ערשטן וואָ-מייסטער 240 רובל, די 20 אונ-טעראַפּיצערן 3600 רובל און מונדיר-קליידונג לויט דער נאָרמע. (ח) קוואַרטיר-קאָמיסיע. געהאַלט דעם שרייבער 120 רובל פון די שטאַטישע הכנסות.

(ט) דעם נאטשאַלניק פון דער קרייז-קאָמענדע. געהאַלט אַ יאָר 312 רובל און דיעטעס 180 רובל.

(י) קרייז-אַקציו-פארוואלטונג. געהאַלט נאָרן קרייז-אויב-זעער מיט די רייזע-הוצאות 1478 רובל, דריי געהילפן; דעם עלטסטן 1184 און די יינגערע צו 988 רובל, רעכענענדיק יעדן פון זיי רייזע-הוצאות 400 רובל אַ יאָר, דעם שרייבער 490 רובל. אויסער דעם איז נאָך אַסיגנירט אויף אויסצוהאַלטן אויפזעער 1900 רובל און אויף קאַנצעלאַריע 600 רובל.

(כ) פאָטשט-קאַנטאָר. געהאַלט פאַר די באַאָמטע, אויפזעער און פאָסט-טרעגער 660 רובל 6 קאָפּ. און אויף קאַנצעלאַרישע אויסגאַבן 300 רובל.

(ל) קרייז-שול. אויסהאַלטונג אַ יאָר 2539 רובל 50 קאָפּ. (מ) אָנפאַנגס-שול [פריכאָדסקאַיע אוטשילישטשע]. אויס-האַלטונג אַ יאָר 821 רובל.

(נ) יידישע פאָלקס-שול. [יעוורעסקאיע נאראדנאיע אוטשי-לישטשע] פון דער רעגירונג איז ניט באַשטימט קיין אויסהאַלטונג, די געזעלשאַפט צאָלט 200 רובל.

איספראָוויק: (–) קרילאָוו.

קרייז-סטראַפּטשי: (–) ניט לעזבאַר.

ווי עס איז צו זען פון דעם אויבן געבראַכטן דאָקומענט, האָט פרוזשע-נע צו יענער צייט געציילט 3995 נפשות. די צאָל יידן האָבן אויסגעמאַכט. 2575 נפשות, דאָס הייסט 64.5 פּראָצענט פון דער גאַנצער באַפעלקערונג. אויפן צווייטן אָרט לויט דער גרויס גייען די פראַוואַקסאַוונע – 25.3 פּראָצענט און צום סוף די קאַטאָליקן 10.1 פּראָצענט. די יידן האָבן, הייסט עס פאָרגעשטעלט מיט זיך אַן אַבסאָלוטע מערהייט ביי אונדז אין שטאָט און זיי-נען געווען אין צוויי מאָל שטאַרקער ווי אַלע איבעריקע גרופן צוזאַמען גענו-מען. (טאָבעלע 1 ז. 139)

די צאָלן, וואָס זיינען אָנגעגעבן אינ'ם באַריכט און ספּעציעל די, וואָס נעמען אַרום די גרויס פון דער יידישער באַפעלקערונג. זיינען אינגאַנצן גענו-

מען ניט אזוי זיכער, אז מ'זאל זיי אָננעמען פֿאַר אַבסאָלויט ריכטיקע. די יידן, ווי ס'איז באַוווּסט, האָבן אויס מורא פֿאַר די פּאָלן פֿון די רעגיסטראַציעס, אויסגעמיטן בכלל אַרייַנצופאַלן אין די רשימות פֿון דער באַפעלקערונג. דערי-בער זיינען די צאָלן אין די רשימות פֿון דער יידישער באַפעלקערונג געווען משמעות ניט קיין פינקטלעכע. דערביי מערקט זיך, אַז די צאָל פֿרויען ביי יידן שטייגט אַריבער די צאָל מענער, אמת, דאָס זעלבע מערקט זיך אויך ביי די קאַטאָליקן. ביי יידן איז אָבער דער איבערגעוויכט אַ גרעסערער, אלס איינע פֿון די סיבות וואָלט אויך געקאָנט דינען דאָס, וואָס יידישע מאַנסלייט פֿלעגן צוליב מיליטערישע ענינים גיכער אויסמיידן זיך צו פֿאַרשרייבן ווי פֿרויען.

טאָבעל 1.

די באַפעלקערונג אין פֿרוזשענע אין דער צווייטער העלפט פֿון XIX טן י"ה.

נאַציע	פֿון זיי:		צוזאַמען	אין %
	מענער	פֿרויען		
פֿראַוואַסלאָוונע	518	494	1012	25,3
קאַטאָליקן	179	225	404	10,1
יידן	1119	1456	2575	64,5
מאַכמעדאַנער	3	1	4	0,1
צוזאַמען	1819	2176	3995	100,0%

ווי עס איז צו זען אין דעם באַריכט האָבן די פֿרויען אויסגעמאַכט;

ביי יידן	56.5	פּראָצענט; מענער	43.5	פּראָצענט
" קאַטאָליקן	55.2	" " "	44.8	"
" פֿראַוואַסלאָוונע	48.8	" " "	51.2	"

אינטערעסאַנט וועט אויך זיין צו פֿאַרגלייכן דעם וווקס פֿון דער באַ-פֿעלקערונג אין פֿרוזשענע, לויט דעם באַריכט פֿון דעם איספֿראַווניק אין לויט דעם רייטער פֿון דער „פֿריסקער עקאָנאָמיע“, פֿונ'ם יאָר 1786. די יידישע באַפעלקערונג האָט, ווי מיר האָבן שוין דאָס פעסטגעשטעלט אין אַ פֿריערדיקן אַרטיקל, (זע טאָבעל 4, זייט 103) צום כּוּף פֿון XVIIIטן י"ה געציילט 571 נפשות אויף אַ באַפעלקערונג פֿון 1348. פּראָצענטועל האָבן די יידן שוין פֿאַר יענער צייט פֿאַרגעשטעלט מיט זיך די גרעסטע גרופּע,

אָבער

אַבער אַבסאַלוט האָבן זיי קיין מערהייט ניט געהאַט. אין דעם אָפּשניט צייט, ווען עס איז געמאַכט געוואָרן דער רייסטער פון דער „בריסקער עקאָנאָמיע“, ביז דער צווייטער העלפט פון XIXטן י"ה, איז פאַרגעקומען אַ באַדייטנדיקער שנוי אין דער פּראָפּאָרץ פון דער גרויס פון דער יידישער און נישט-יידישער באַפעלקערונג. (טאַבעלע 2)

דער דורכשניטלעכער צוואַקס פאַר דעם משך צייט פאַלט אויס, לויט דער געבראַכטער טאַבעלע 2.9. אין אַזוי פיל מאָל האָט זיך פאַרגרעסערט די גאַנצע באַפעלקערונג. קוקן מיר זיך אָבער צו צו די צאָלן, וואָס נעמען אַרום די יידן באַזונדער און די נישט-יידן באַזונדער, באַמערקן מיר אזא מין דערשיינונג: די יידישע באַפעלקערונג איז פאַר די קנאַפע הונדערט יאָר, וואָס טיילט אָפּ דעם רייסטער פון דער „בריסקער עקאָנאָמיע“ פון דעם דערמאָנטן באַריכט.

טאַבעלע 2.

וואַקס פון דער יידישער און נישט-יידישער באַ-
פעלקערונג פון דעם סוף XVIIIטן ביז דער
צווייטער העלפט פון XIXטן י"ה.

נאַציע	צאָל נפשות אין:		צוואַקס אין
	סוף XVIII י"ה	צווייטער העלפט פון XIXטן י"ה	
יידן	571	2575	4.5 מאָל
נישט-יידן	777	1420	1.8 „
צוזאַמען	1348	3995	2.9

אויסגעוואַקסן פון 571 ביז 2575 נפשות, דאָס הייסט אַ פאַרגרעסערונג אין מער ווי אין 4.5 מאָל. אין דער זעלבער צייט באַמערקן מיר, איז די נישט-יידישע באַפעלקערונג (גערעכנט פּראָוואַנסלאָוונע און קאַטאָליקן צוזאַמען) אויסגעוואַקסן פון 777 ביז 1420, דאָס הייסט אַ פאַרגרעסערונג אין 1.8 מאָל. מיר זעען דאָ, אַז די יידישע באַפעלקערונג האָט אין 2.5 מאָל אַריבערגעיאָגט אין איר וואַקס די נישט-יידישע באַפעלקערונג.

די סיבה פון דעם ראַשישן צוואַקס פון דער יידישער באַפעלקערונג ליגט נישט אין דער גרעסערער צאָל געבורטן ביי די יידן ווי ביי די נישט-יידן אין פּרוּזשענע, ווייל ווי עס ווייזט אונדז די טאַבעלע 8 (זייט 107), איז דער משפּחה-צושטאַנד פאַר יענער צייט ביי דער יידישער באַפעלקערונג געווען כּמעט אויף איין מדרגה מיט דער נישט-יידישער באַפעל-

קערונג

קערונג און דערפאר קענען מיר דאס פאר קיין סיבה ניט אָננעמען, גיכער איז דער גרויסער צווייטער אָ פּוּעל-יוצא פון דער אויסערגעוויינלעך קליינער שטערבלעכקייט, ווי דאס איז צו מערקן ביי דער פרוזשענער באפעלקערונג פאר יענער צייט. ווי עס איז צו זען פון דער טאבעלע 2 (זייט 101) האט די שטערבלעכקייט אין פרוזשענע, צווישן דער יידישער באפעלקערונג, דערגרייכט קוים 16,7 פון יעדע טויזנט איינוווינער יערלעך.

די דאָזיקע דערשיינונג איז ביי די פרוזשענער יידן ניט קיין אויסנאם, ס'איז בכלל פעסטגעשטעלט געוואָרן, אז דער קאָלאָסאַלער צווייטער פּוּעל-יוצא פון דער פאָלק פאר די לעצטע הונדערט יאָר איז קודם-כל א פּוּעל-יוצא פון דער קליינער שטערבלעכקייט, איידער פון דער גרויסער צאָל געבורטן. צוזאַמען מיט דער באפעלקערונג איז אויך געוואָקסן די צאָל הייזער סיי ביי יידן און סיי ביי ניט-יידן. די צאָל הייזער אין דעם יאָר 1786 איז

טאבעלע 3.

פאָרגרעסערונג פון דער צאָל הייזער ביי יידן און ניט-יידן אין פרוזשענע.

צווייטער אין	צאָל הייזער אין:		באַלעבאַטים
	XIX סוף	XVIII סוף	
4,3 מאָל	300	69*	יידן
1,5 „	294	195	ניט-יידן
2,3 מאָל	594	264	צוזאַמען

געווען 264*) (ס'איז מעגלעך, אז די דאָזיקע אָנגענומענע צאָלן זיינען ניט קיין פינקטלעכע, ווייל מיט 10 יאָר שפעטער, אין די יאָרן 1796-1797 טרעפן מיר אין א באַריכט אָנגעגעבן די צאָל פון 349 היילצערנע הייזער. דאָרטן זיינען אָבער ניט אָנגעגעבן וויפֿל הייזער עס געהערן צו יידן און וויפֿל צו ניט-יידן. דערפאר נוצן מיר זיך בעסער מיט די פריערדיקע מאַ-טעריאַלן.) פון זיי האָבן די יידן געהאט 69 און די ניט-יידן 195. אַנדערש זעט שוין אויס די צאָל-פאָרהעלטניש צווישן די יידישע און ניט-יידישע הייזער מיט קנאַפּע הונדערט יאָר שפעטער. לויטן געבראַכטן באַריכט האָבן, אויף 594 הייזער, וועלכע זיינען דאָמאַסט געווען אין פרוזשענע, יידן גע-

האַט

(*) מיר נעמען אָן, אז די וואָס האָבן געהאַט באַלעבאַטישקייטן לויט דער רעוויזיע פון דער „בריסקער עקאָנאָמיע“, אינעם יאָר 1786, האָבן אויך פאַרמאָגט אייגענע הייזער.

האט 300 אין נישט-יידן 294*). דאָס וויכטיגסטע, וואָס דאָרף דאָ באַמערקט ווערן, איז דער רעגלמעסיקער און פראָפאָרציאָנעלער צוואַנגס פון די צאָל הייזער אין פאָרגלייך מיט דעם וואָס פון דער באַפֿעלקערונג (טאָבעלע 3). מיר זעען דאָ אַ צוואַנגס פון דער צאָל יידישע הייזער אין 4.3 מאל, דאָס הייסט כמעט

טאָבעלע 4.

**שטאַנדן-אַנגעהעריקייט אין פרוזשענע
אין דער צווייטער העלפט פון XIXטן י"ה.**

שטאַנד	פון זיי:		צוזאַמען	אין %
	מענער	פרויען		
אדעליקע*)	25	41	66	1,6
גייסטלעכע**)	15	15	30	0,8
סוחרים	15	12	27	0,7
מעשטשאַנעס	1540	2001	3541	88,6
פויערים	14	61	75	1,9
מיליטערישע- אַמטן	208	45	253	6,3
פרעמדע אונ- טערטאַנען	2	1	3	0,1
צוזאַמען	1819	2176	3995	100,0%

*) אין דער רובריק גייען אריין אדעליקע לויט ירושה און פערזענלעכע.

**) פון אלע דריי רעליגיעס.

אָזויפיל אין וויפיל מאל עס איז אויסגעוואַקסן די יידישע באַפֿעלקערונג. דאָס זעלבע מערקט זיך אויך ביי דער נישט-יידישער באַפֿעלקערונג. דאָ איז פאָרגע-קומען אַ צוואַנגס אין 1.5 מאל, אויך כמעט אָזויפיל, ווי עס איז פאַר דער זעלבער

צייט

*) דאָ זיינען נישט אריינגערעכנט די קראַמען, וועלכע האָבן מן הסתם אויך געהערט אין גרעסטן טייל צו יידן. מיר רעכענען דאָס נישט צו צו די יידישע הייזער דערפאַר, ווייל דאָס רוב קראַמען זיינען געווען צוזאַמען מיט די הייזער אין דערפאַר דאָרף מען דאָס רעכענען פאַר איינס.

צייט געוואקסן די ניט-יידישע באפעלקערונג. דאָ מוז אָבער אָנגעוויזן ווערן, אַז דער פּראָצענט פון דער יידישער באפעלקערונג איז אַנטקעגן דער אָלגעמיינער אַ סך אַ גרעסערער ווי דער 1/10 יידישע הייזער אויף דער אָלגעמיינער צאָל. בעת די יידן מאַכן אויס אין פּרוּזשענע 64,5 פּראָצענט, דערגרייכט דער פּראָ-צענט פון די יידישע הייזער נאָר די צאָל 50,5. פון דעם מוזן מיר קומען צו אַן אויספיר, אַז די געדיכטקייט פון דער יידישער באפעלקערונג איז גע-וואקסן אַ סך שטאַרקער ווי ביי דער ניט-יידישער באפעלקערונג. בכלל אָבער האָט זיך די געדיכטקייט פון באַווייגונג אין משך פון דער צייט פאַרשטאַרקט

טאבלע 5.

**שטח-אינטיילונג פון דער שטאָט פּרוזשענע
אין דער צווייטער העלפט פון XIXטן י"ה.**

דער שטח וואָס געפינט זיך אונטער:	העקטאַר (*)	אין 1/100
הייזער, גערטנער און סעדער	181,21	10,7
אַקער-לאַנד	1048,11	61,9
לאַנקעס	283,87	16,8
פיטער-פּלעצער	118,56	7,0
בית-עלמינס, וועגן און טייכן	60,02	3,6
דער גאַנצער שטח פון שטאָט	1691,77	100,0 1/100

(*) ביים איבעררעכענען די דעסאטינעס, וואָס זיינען אָנגעגעבן אינאָם באַריכט, אין העקטאַרס, האָבן מיר אָנגענומען פאַר אַ דעסאטין 10,80 קוואַדראַטער און פאַר אַ קוואַדראַטער 4,5 מעטער.

אויף אַזויפיל, אויף וויפיל די פאַרגרעסערונג פון דער באפעלקערונג האָט אַריבערגעוואָקסן די פאַרגרעסערונג פון דער צאָל הייזער. די געדיכטקייט פון דער באפעלקערונג אין פּרוזשענע איז נאָך פאַר יענער צייט געווען אַ גאַנץ קליינע, דער אָלגעמיינער שטח, איבער ווערן עס האָט זיך געשפּרייט די שטאָט, האָט אויסגעמאַכט 1691,77 העקטאַר. אויף דער צאָל פון 3995 פּערזאָן מאַכט עס אויס גאַנצע 4234 קוואַדראַטער און מענטשן. פּרווון מיר זיך דאָס פאַרשטעלן אַלס קוואַדראַט, קומט אויס אויף יעדן איינ-וויינער

וויינער א שטח פון מער ווי 65 אויף 65 מעטער.

בכלל גענומען איז אָבער די שטאַט געווען זייער ווייניק פאַרבוט און באוויינט. פון דעם אַלגעמיינעם שטח, וואָס שטאַט האָט פאַרנומען, איז קוים 10,7 פּראָצענט געלעגן אונטער הייזער, גערטנער און סעדר, אין דעם גרעסטן טייל האָבן זיך נאָך געצויגן אויפן שטח פון שטאַט אַקער-פּעלדער – גאַנצע 61,9 פּראָצענט, לאַנקעס און פיטער-פּלעצער (טאַבעלע 5).

ביז דעם פּעריאָד איז פּרוּזשענע מיט איר צאָל הייזער געשטאַנען אויף איין הייך מיט מער נאָענטע ישובים, וואָס האָבן איר אָבער שפּעטער, צוליב זייער גינטטיקערער לאַגע, אַריבערגעיאָגט אין וואָס. אזוי געפינען מיר, למשל, צווישן די דאָקומענטן פון ווילנער מלוכה-אַרכיוו, אַז אין דעם זעלבן פּעריאָד, ווען ביי אונדז אין שטאַט זיינען געווען 349 הילצערנע הייזער, האָט קאַברין געהאַט נאָר 354 אזוינע הייזער, ד. ה. קוים מיט 5 הייזער מער ווי אין פּרוּזשענע. וואָלקאַוויסק האָט אין דער צייט פאַרמאָגט צוויי מויערן און מער ניט ווי 215 הילצערנע הייזער. די שטאַט לידע האָט פאַרמאָגט נאָר איין מויער און 241 הילצערנע הייזער.

צום סוף פון XIX טן י"ה, ווען די קאָמוניקאַציע-באַדינגונגען ווערן איינע פון די סיבות, וועלכע שפּילן אַן ערשט-ראַנגיקע ראָל ביי דער אַנטוויקלונג פון אַ ישוב, בלייבט שוין פּרוּזשענע הינטערשטעליק לגבי די פריער אויסגע-רעכנטע ישובים. דאָס האָט פאַרויסגעזען דער באַריכט-אָפּגעבער פון דער „בריסקער עקאָנאָמיע“ צום סוף פון XVIII י"ה, ווי ער מערקט אָן, אַז פּרוּזשענע וועט קיין צוקונפּט ניט האָבן צוליבן פּעלן פון וועלדער און צוליב דעם גירעריקן וואַסערשטאַנד אין די טייכן.

וויכטיק אין דעם באַריכט איז נאָך די שטאַנדן-פאַרטיילונג פון דער פּרוּזשענער באַפּעלקערונג פאַר יענער צייט. דער גרעסטער פּראָצענט פון די פּרוּזשענער איינוווינער – 88,7 פּראָצענט – האָבן געהערט צו די מעש-טשאַנעס, דאָס איז דער רוב מנין און רוב בנין פון יעדע שטאַט און שטעטל (טאַבעלע 4) אויף דעם צווייטן אָרט גייען די מיליטערישע אַמטן. צוזאַמען מיט זייערע פרויען און קינדער האָבן זיי אויסגעמאַכט 6,4 פּראָצענט פון דער גאַנצער באַפּעלקערונג. די מיליטער-לייט זיינען אין דער טאַבעלע אויסגעטיילט, דערפאַר פּעלט אונדז אינגאַנצן וויפּל באַאַמטע עס האָבן זיך דאָ בכלל געפונען, אין דעם באַריכט זיינען זיי צוגעשריבן געוואָרן יעדער צו זיין שטאַנד, צו וועלכן זיי האָבן געהערט. סוחרים זיינען פאַר יענער צייט נאָך געווען ווייניק אינגאַנצן האָבן מיר פון זיי 15 מענער און 12 פרויען, צוזאַמען קוים 0,7 פּראָצענט פון דער אַלגעמיינער באַפּעלקערונג.

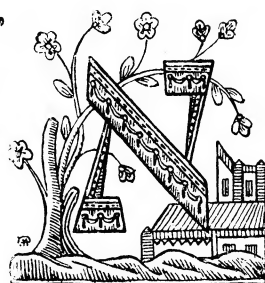
שטייערן זיינען אויף דער שטאַט געווען אַרױפּגעלייגט, ווי עס איז צו זען פון דעם דאָקומענט, אויף אַ סומע פון 3802,61 רובל. פון דעם האָבן יידן אַריינגעטראָגן 2779,06 רובל און די ניט-יידן 1023,55. דאָס הייסט, אַז יידן

האָבן אַריינגעטראָגן אַ שטייער, וואָס איז געוועזן זיין 2,7 מאָל גרעסער פאַר דעם שטייער, וואָס עס האָט געטראָגן די ניט-יידישע באַפעלקערונג. פון די ספּעציפיש יידישע שטייערן האָבן די יידן געפּאַלט אין קאָנא יערלעך 1122 רובל. אין דעם איז אַריין דער ליכט-שטייער, דער אַפּאַל אַנשטאַט דעם אַפּ-געשאַפטן שטייער אויף אַרטיקלען פון ערשטן געברויך און אויף אויסצוהאַלטן די יידישע פּאַלקס-שול (נאַראָדנאַיע יעוורעסקאיע אוטשילישטשע). אויסער דער שטאַט-דומע, וועלכע איז אויסגעהאַלטן געוואָרן פון שטאַט-געלטער, זיינען נאָך, ווי עס ווערט אַנגעוויזן, געווען אַ גאַנצע ריי קרייז-אַמטן, וועלכע פלעגן אויסגעהאַלטן ווערן פון דער מלוכה-קאַסע.

נ. צ.

פרוזשענער בתי-מדרשים*).

ין דער גרויסער שריפה פון יאָר 1863, וועלכע איז אויסגעבראָכן צוליב אומפאַרזיכטיקייט פון אַ רויסישן זעלנער פון דעם אָפּטייל, וואָס האָט אונטערדריקט דעם פּוילישן אויפשטאַנד, איז פאַרניכטעט געוואָרן אַ העלפט שטאָט: גאַנץ סעלצער (היינטיקע דאָמ-בראַווסקע) מיט די אַרומיקע געסלעך און שול-הויף. די גרויסע שריפה פון יאָר 1899, וועלכע איז אויסגעבראָכן אין שערעשעווער גאַס אין הויז פון אַ יידן, האָט פאַרניכטעט גאַנץ שערעשעווער, בריסקער, פאַצעוויטש, טייל קאַבריענער און די אַרומיקע געסלעך. די דאָזיקע שריפות, וועלכע זיינען פאַרגעקומען אין שטאָט, האָבן אויך פאַרניכטעט אַלע אַלטע בנינים פון די בתי-מדרשים ווי אויך פון דער שול.

די ניי-אויפגעבויטע בנינים פון די ב"מ פאַרמאָגן שוין ניט קיין ספע-ציעלע אַרכיטעקטור-שטריכן.

שוין אין יאָר 1473 געפינען מיר אין אַן אָפיציעלן דאָקומענט** דער-מאַנט וועגן אַ יידישער בית-תפילה (באַזשניצאַ זשידאָווסקאַיאַ) אין פרוזשענע. לויט דער לוסטראַציע פון קיניגלעכן רעוויזאָר דמיטרי סאַפיעהאַ אין יאָר 1563***) איז אין פרוזשענע, דאַמאָלסט נאָך דאָבוטשין, געווען אַ שול, וועל-

כע

* אַ גרויסער טייל פון די מאטעריאַלן צו דעם אַרטיקל זיינען צוגעשיקט געוואָרן דורך פ' ש. ד. באַרקער.
 ** אויבן, זייט 67.
 *** אויבן, זייט 71.

כע איז געשטאנען נאָענט לעבן די יידישע הייזער. ווי אַלטע לייט דערציילן, איז אין דער שול געווען אַ „פרט“, אַז זי עקזיסטירט שוין אַן ערך פיר הונדערט יאָר.

קידוש-בעכער פון דער פרוזשענער שול.

דער בעכער געפינט זיך איצט אין גרויסן בית-מדרש, ווהיין ער איז אריבער בירושה נאך דער שריפה פון דער שול. דער בעכער איז א זילבערנער. ארום איז אויסגעגראוירט א קראנץ בלעטער און העכער אן אויפשריפט: שייך ל"בהמ ד"ק פרוזענה * ומי"ש"ג"ד"י"ה"י"ש * דאָס זיינען די ראשי-תיבות פון פסוק: „ומי שנתן נר למאור ויין לקידוש ולהבדלה ה' ישלם שכרם“. דאָס פיסל פון בעכער איז משמעות אמאל אַפגעבראַכן געוואָרן און דאָס צוגעזעצטע איז שוין ניט קיין האנט-ארבעט נאָר אַ פאַבריקאַט. איבער דעם אות „מ“ פון דעם וואָרט „לבהמ“ איז אויסגעקריצט אַ „כ“. מ'דאַרף משער זיין, אַז ס'איז געשען צוליב אַ טעות פון דעם גראַוירער און דער זעלביקער האָט אויף אזא אופן דעם טעות פאַרריכט.

די דאָזיקע שול, וואָס איז אַפגעברענט געוואָרן אין יאָר 1863, איז שוין מער ניט אַפגעבויט געוואָרן. (פון דער שול איז געבליבן אַ בעכער און אַ „כסא של אליהו“, אויף וועלכן מ'פלעגט דורכפירן די בריתן). עד-היום שטייט דער

גרויסער

גרויסער פלאץ אויפן שול-הויף א לידיקער. די סיבה איז, וואָס דער פלאַץ האָט זיך געפונען אין צענטער פון דער יידישער אַרימקייט און אויך וואָס פיל „מזרח-שטעט“ האָבן געהערט צו באַלמעאַכעס און סתם אַרימערע, האָבן דעריבער די גבירים און חשובע באַלעבאַטים ניט געוואָלט האָבן דאָרטן די שול. אין די זיבעציקער יאָרן פון פאַרג. י"ה איז איינער, וואָוטשע דער שניידער, געווען דער אינציאַטאָר פון אַפבויען די שול. נאָר צוליב דער געג-נערשאַפט פון די גבירים האָט ער ניט געהאַט קיין דערפאַלג. אין אָנהויב פון 20טן י"ה האָט איינער משה גאַלדבערג (משה יאַנקעלעס) ווידער געמאַכט אַ פרוווי אויפצובויען די שול און האָט שוין אפילו אויסגעמויערט דעם פונ-דאַמענט, וועלכער איז געשטאַנען ביז דער דייטשישער אַקופאַציע. צוליב דעם זעלביקן טעם – צוליב דער געגנערשאַפט פון די גבירים ווי אויך פון די פרו-זשענער רבנים (אַן אַ שול איז ניט געווען קיין שטאַט-חזן און עס האָט געפעלט דער דריטער שותף צום רח"ש), האָט דער לעצטער פרוווי אויך געהאַט אַ דורכפאַל.

דער „גרויסער“ בית-מדרש איז דער עלטסטער בית-מדרש אין שטאָט און קיין דאָטע פון זיין גרינדונג האָט זיך ניט אויפגעהיט. ער איז אָפגעברענט געוואָרן צוזאַמען מיט דער שול אין דער גרויסער שריפה פון יאָר 1863 און עס איז באַלד נאָכדעם אויפגעשטעלט געוואָרן דער בנין, וואָס שטייט עד היום. אין „גרויסן“ בית-מדרש האָט זיך אויך געפונען דער בית-הרב – אַ דירה פאַרן רב.

דער היינטיקער „קדישאַ“-בית-מדרש איז געשטאַנען אַ לאַנגע צייט ביז דער שריפה פון יאָר 1863 אין באַלד דערנאָך איז אויפגעבויט געוואָרן דער בנין, וואָס שטייט ביז היינט.

דער בית-מדרש „הבנסת-אורחים“ אויף קאַפרינער גאַס איז אויפגעבויט געוואָרן אין די זעכציקער יאָרן פון פאַריקן י"ה אין אַ הינטער-געסל, ניט ווייט פון אָרט, ווו עס שטייט דער היינטיקער בנין. אין עטלעכע יאָר אַרום איז דער ב"מ אָפגעברענט געוואָרן אין אַ שריפה, וועלכע האָט פאַרניכטעט דעם סעקטאָר פון קאַפרינער-סעלצער גאַס, אָנהויבנדיק פון משה האַלפערניס שטוב ביזן ראָג סעלצער איבערן ברויז-געסל, און איז אָפגעבויט געוואָרן אויף דעם פלאַץ, ווו ער געפינט זיך היינט. ביזן אויפבויען פון „בית-יעקב“-ב"מ האָט ער זיך גערעכנט פאַרן שענסטן און גרעסטן. ביי דער געלעגנהייט איז פדאי צו ברענגען דעם אינהאַלט פון אַ כאַראַקטעריסטישן דאָקומענט פון דעם ב"מ פונ'ם יאָר 1870. אין אַן אַנקלאַגע, געשריבן אין רוסיש, צום געזעלשאַפטלעכן ראַבינער (אַבשטשעסטוועני ראַויין) קלאָגן זיך די גבאים אויף איינעם אַ מתפלל פון ב"מ מיט זיינעם אַ זון און איידים, וועלכע קומען אין ב"מ צום דאָו-נען שפורעהייט און שטערן די איבעריקע מתפללים. עס האָט שוין אויך גע-טראָפן אַ פאַל, שרייבן זיי ווייטער, ווי די דאָזיקע פערזאָנען האָבן אָנגעגריפן

דעם

דעם גבאי צדוק אורנסקי און אים צעפיסן א פינגער, צוליב וואָס פּאַליציי האָט שוין געמאַכט אויף זיי אַ פּראָטאָקאָל. דעריבער בעטן די גבאים דעם ראַבינער צו נעמען ביי זיי אַן אונטערשריפט, זיי זאָלן זשום אופן מער ניט קומען דאווענען אין „הכנסת-אורחים“, מוזיע זיין וועגן דעם דער פּאַליציי און צווינגען זיי צו גיין דאווענען אין אַן אַנדער בית-מדרש.

דער נאָמען „הכנסת-אורחים“ איז געווען צוליב דעם, וואָס ביים ב"מ האָט עקזיסטירט אַ חברה, וועלכע האָט פאַרזאָרגט פרעמדע אַרימעלייט.

דער בית-מדרש „מלביש-ערומים“ איז אויסגעבויט געוואָרן אין די זעכ-ציקער יאָרן פון פאַריקן י"ה אין היינטיקן וואַסער-געסע, וואָס איז ביז דא-מאָסט ניט געווען באַווינט. דער ב"מ איז אָפּגעברענט געוואָרן אין דער גרוי-סער שריפה פּונם יאָר 1899. דער היינטיקער בנין איז אויסגעבויט געוואָרן אין יאָר 1900. דער נאָמען „מלביש-ערומים“ איז צוליב דעם, וואָס ביים ב"מ האָט עקזיסטירט אַ צדקה-חברה מיט דעם זעלביקן נאָמען.

דער בית-מדרש אויף סעלצער גאס, דער „מויער“-ב"מ, איז געבויט געוואָרן אין די זעכציקער יאָרן פון פאַריקן י"ה. איינער מאָטשע בלעכער, וועלכער האָט געהאַט אַ ספּירט-קעלער, האָט געבויט פאַר זיך אַ געמויערט הויז. דער באַזיצער פון דעם גוט „גופערניע“, שווייקאווסקי, האָט דעם דאָזיקן מאָטשע בלעכער געשענקט ציגל פון זיין ציגעלניע. נאָכן אויפשטאַנד פון יאָר 1863 איז דער פריץ שווייקאווסקי געווען געצוונגען צו עמיגרירן קיין אויסלאַנד. מאָטשע-בלעכער האָט ניט געהאַט קיין מעגלעכקייט צו פאַר-ענדיקן דעם הויז און האָט עס פאַרקויפט פאַר אַ בית-מדרש, וועלכער שטייט ביז היינט.

דער בית-מדרש „נר-תמיד“ („נגידישער“) איז ביז דער גרויסער שריפה פון יאָר 1863 געשטאַנען אין אָנהויב פון פייערלעשער-גאס און איז נאָך דער שריפה אויפגעבויט געוואָרן אויפן פּלאַץ, וווּ ער געפינט זיך היינט.

דער „סנדלר“-בית-מדרש איז געבויט געוואָרן אין די אַכציקער יאָרן פון פאַריקן י"ה, און איז אָפּגעברענט געוואָרן אין דער גרויסער שריפה פון יאָר 1899. די שוסטער זיינען ניט געווען ביכולת אָפּצובויען זייער ב"מ און האָבן פאַרקויפט דעם פּלאַץ פאַר דער תלמוד-תורה.

דער „באַלעבאַטישער“ בית-מדרש איז אויפגעבויט געוואָרן אין אָנהייב פון די ניינציקער יאָרן דורך די באַלעבאַטיס, וועלכע זיינען אוועק פון „סנדלר“-ב"מ און איז אָפּגעברענט געוואָרן אין דער שריפה פון יאָר 1899. דער פּלאַץ האָט זיך געפונען לעבן „סנדלר“-ב"מ נעענטער צו שערעשעווער גאס און צוליב דעם, וואָס עס האָט געפעלט דער נויטיקער, לויטן רוסישן געזעץ, מרחק פון קלויסטער, האָט מען געקויפט אַן אַנדער פּלאַץ אין זאָואלעק III און עס איז אויסגעבויט געוואָרן אין יאָר 1907 דער היינטיקער „בית-יעקב“-בית-מדרש (א. נ. פון גביר יאָגלאַם, וועלכער האָט געשענקט אַ גרעסערע סומע

פארן ב"מ).

דער „חייטים-ב"מ" איז אויפגעבויט געוואָרן „ע"פ רשיון והסכמת אלופי הקהל" אין יאָר תקפ"ד (1824)* ער איז אָפּגעברענט געוואָרן אין דער שריפה פון יאָר 1863 און עס איז באַלד דערנאָך אויפגעשטעלט געוואָרן דער בנין, וואָס שטייט היינט.

דער בית-מדרש „עין-יעקב" („קצבישער") האָט זיך אָנגעהויבן צו בויען אין יאָר 1884 אויף יאטקע-גאס אויף אַ פּלאַץ, וועלכער האָט געהערט צו אַ קליי-נעם הויפּל און איז געווען אַרום ניט באַווינט. דאָס בויען איז געשטערט גע-וואָרן דורך דער פּראַוואַסלאָווער קירכלעכער מאַכט, וועלכע האָט אויסגעפּו-נען, אַז דער ב"מ שטייט ניט אויף דעם געוועזיקן מרחק פון דעם פּראַוואַ-סלאָוועם קלויסטער, וואָס איז געשטאַנען אויפן אַרט פון היינטיקן „ראַלניק". דער בנין פון ב"מ איז פאַרענדיקט געוואָרן אין יאָר 1842, נאָכדעם ווי דער קלויסטער איז אָפּגעברענט געוואָרן. מיר ברענגען דאָ אַ כאַראַקטעריסטישע לעגענדע, וואָס האָט זיך אויפגעהיט אין פּאָלש וועגן דער דאָזיקער געשעעניש.** „נאָך דער גרויסער שריפה, ווען עס איז אָפּגעברענט געוואָרן די פּרוזשע-נער שול, איז אויך אָפּגעברענט געוואָרן דער „חייטים"-בית-מדרש, און די דאווערס פון דעם בית-מדרש זיינען אַ שטיק צייט געווען נע-ונד אין פרעמדע באַלעבאַטישע בתי-מדרשים. פילנדיק זיך דאָרט שלעכט. האָבן זיי אָנגעהויבן צו אַרבעטן וועגן אָפּבויען צוריק זייער בית-מדרש. געהאַלפּן פיל אין דעם האָבן זיי זייערע קינדן, די פּויצים און „לעסנישעס", וועלכע האָבן זיי גע-געבן געהילף פון זייערע וועלדער. און דער „חייטים"-בית-מדרש איז צוריק אויפגעריכט געוואָרן מיט אַ שיינעם אַרן-קודש און מיט אַ פיין-געשניצטער בימהלע.

„באַלמעלאַכעס – שניידער, קירושנער, סטאַלאַרעס און מולאַרעס האָבן צו-ריק באַקומען זייער „חייטים"-בית-מדרש. אריינגענומען האָט מען אויך אין דעם בית-מדרש די קצבים, דעם בעדער, דעם קוימענקערער און קאַלכער. אין מזרח האָבן זיך אויסגעשטעלט באַלעבאַטיים-זקנים פון באַלמעלאַכעס און קצבים. „חויז דעם נאָמען „חייטים", וואָס דער בית-מדרש האָט געהאַט צוליב דעם, וואָס די גרינדער זיינען געווען שניידער, האָט ער געהאַט נאָך אַ נאָמען: „בית-מדרש פון דער חברה-תהילים", ווייל נישט קוקנדיק אויף דעם, וואָס די מתפללים האָבן געהאַרעוועט גאַנצע טעג און נעכט, פלעגן זיי נאָך לויפן פאַר-טאָג אין זייער בית-מדרש אַריין זאָגן תהילים. און אַז ס'פלעגט קומען דער יום-טוב שבועות, דער יאָרצייט פון דוד-המלך ע"ה, האָבן דעמאָלט אונזערע באַלמעלאַכעס אַ גאַנצע נאַכט תהילים געזאָגט, און דער בית-מדרש איז געווען באַוויכטן מיט טויזנטער ליכט. אין „חייטים"-בית-מדרש איז געווען ליכטיקער,

ווי

(* אויבן, זייט 131.

(** באַשריבן פון מרדכי לעוו. געדרוקט אין „פרושענער לעבן" נומער 12–13.

ווי צום קייסערס קאראנאציע. און געדונגען האָבן די באַלמעלאַכעס פאַר זייערע שווערע גראַשנס אַ רבי פאַר זיך, וואָס זאָל מיט זיי לערנען שבת אַ פרשה חומש, און אינמיטן וואָך בין מנחה למעריב צו שטיקלעך חיי-אדם. אַז ס'פלעגן קומען די ימים-נוראים פלעגן זיי דינגען דעם שענסטן בעל-תפילה. ווער עס איז נישט געווען ראש-השנה ביי מוסף און יום-כיפור ביי תפילה-זכה אין „חייטים“-בית-מדרש, דער האָט קיינמאָל קיין יללות נישט געהערט. דאָס געוויין, סיי פון מאַנסבילן און סיי פון ווייבער, האָט אָנגעוואָרפן אַ פחד. די ווענט פון בית-מדרש האָבן מיטגעוויינט. אין יענע ימים-נוראים-טעג האָבן זיך גאַנצע קוואַלן טרערן געגאָסן פון אונדזערע בידנע באַלמעלאַכעס אויגן נעבעך. און וויינען האָבן זיי געהאט פארוואָס. אריינגעקוקט האָבן זיי אין מחזור, אין תפילה-זכה, אָבער די הערצער זייערע די פאַרביטערטע האָבן אַנדערע ווערטער גערעדט: „רבנו של עולם, דו האָסט אונדז באַשאַפן מיט אַלע רמ"ח אברים און שס"ה גידים, כדי מיר זאָלן דיר דינען, דינען מיר טאַקע; מיר האָרעווען טעג און נעכט, אַ גאַנצע וואָך, און אַז ס'קומט דער הייליקער שבת איז ניטאָ פארוואָס שבת צו מאַכן. אַט קומט ערשט דער ווינטער, מען דאַרף האָבן אויף אַ דירה, האַלץ, שיך, מלבושים פאַר זיך און פאַר די בידנע קינדערלעך נעבעך, פונדעסטוועגן נעמען מיר דאָס אַלץ פאַר ליב און געלויבט ביזטו השם-יתברך, מסתמא דארף אזוי זיין. מיר זיינען אין גללות, מיר ליידן פון די שווערע גזרות פון מלכות אַלעקסאַנדער „טרעטי“ ימח שמו וזכרו. וואָס קען מען אָבער טאָן רבש"? מסתמא דארף אזוי זיין. מיר ליידן נאָך אָבער צרות פון אונדזערע ברידער אויך. די קללה „בזעת אפיק תאכל לחם" מיט וועלכער דו האָסט פאַרשאַלטן אונדזער ווידן אדם, איז אינגאַנצן אויף אונדז באַלמעלאַכעס מקוים געוואָרן. מיט ביטערן שווייס און בלוט קומט אונדז אַן דאָס שטיקל ברויט. פשר איז אונדזער פאַרהאַרעוועטער גראַשן. נישט קוקנדיק אויף דעם האַלטן זיך אונדזערע ברידער-יידן פונדערווייטנס, דער באַלמעלאַכע איז ביי זיי טריף ווי חזיר, און יעדער שענקער און מעקלער האַלט זיך פאַר אַ גרויסן יחסן און וויל מיט אונדז קיין שום מגע-משא נישט האָבן..."

„אזוי האָט זיך געפירט אַ שיין ביסל יאָרן. איז אָבער „וישמן ישורון ויבעט", איז אונטערגעוואָקסן אַ נייער דור פון קצבים און נאָך אַזעלכע באַלע-באָטים פון „חייטים"-ב"מ און זיינען, ווי מ'זאָגט, אריין אין די פעדערן, האָט זיי אָנגעהויבן נישט פאַסן דאוונען צוזאַמען מיט שניידערס. קצבים – האָבן זיי געזאָגט – זיינען סוחרים און נישט קיין באַלמעלאַכעס. אַן אייגענעם בית-המדרש האָט זיך זיי פארוואָלט.

„געטראַכט און געטאָן. אַנטקעגן די יאָטקעס איז אַ ליידיקער פלאַץ געווען, האָט מען דערלאָנגט צום איספראָוויק וועגן אַ דערלויבעניש אויף צו בויען אַ בית-מדרש, און געווען איז אַזא „זאָקאָן", אַז אַ יידישער בית-מדרש טאָר נישט שטיין נאָענט צו אַ פראַוואַסלאָוונעם קלויסטער, פֿך ופֿך איילן מוז

ער זיין אָפּגערוקט. איז אָבער אין קלויסטער-געסל געשטאנען אן אלטער היל-
צערנער קלויסטער שוין פון כמה הונדערטער יארן און איז געשטאנען צו נאָענט
צום פלאץ, וווּ מ'האָט געדארפט בויען דעם בית-מדרש. האָט דער איספּראָוויניק
געשיקט דעם „נאָדזיראַטעל“ איוואָנאָוו אויסצומעסטן דעם מהלך פון בימ"ד-פלאַץ
ביז דער „קלעבאַניע“ (פלעבאַניע, קלויסטער-הויף). האָבן די קצבים אַריינגערוקט
דעם „נאָדזיראַטעל“ אין יד אַריין און ער האָט געמאַכטן ניט ביז דער „קלעבאַניע“
נאר ביז צו סאַמע דער קלויסטער-טיר. איז געווען נאָך מערער ווי מען בא-
דאַרף, האָבן די טוער באַקומען די זעלויבעניש אויף צו בויען דעם בית-
מדרש.

„זינען די אלטע באַלמעלאַכעס פון „חייטים“ געוואָרן נעבעך פאַרביטערט;
וואָס וועט איצט זיין מיט זייער ב"מ, אַז די רייכערע מתפללים, די קצבים,
גייען פון אים אַוועק? ווי וועט מען אים קענען אויסהאַלטן? גייענדיק ווי
שטענדיק פאַרטאָג צו תהילים, האָבן זיי אָנגעהויבן בעטן ביי זייער באַשיצער,
דוד המלך; קייסערל, ראַטעווע, וואָס וועלן מיר איצט טאָן, ווי אַזוי וועלן מיר
קענען ווינטער פאַרטאָג דיין תהילים זאָגן, אַז דער ב"מ וועט ניט זיין געהייצט,
מיט וואָס וועלן מיר באַלייכטן, ווער וועט אַ שמש זאָלן, אַז די רייכערע גייען
אַוועק, שוואַך און אַלט זיינען מיר...“

„דוד המלך, זעט אויס, האָט עס דערלאָנגט פאַרן כסא-הכבוד. איז אַרויס
אַ בת-קור' מיטן פסק-דין: — גאַמעליצקי.“

„דער נייער בית-מדרש האָט זיך געבויט. די קצבים האָבן אַרויסגעקריגן
אַ ביסל געלט פון דער קאַראַבקע און עס זיינען אויסגעפאַרקויפט געוואָרן
די בית-מדרש-„שטעט“. ווען דער ב"מ האָט שוין אויף זיך אַ דאָך געהאַט
און עס האָבן נאָר קומען און אויוון געפעלט, איז אַראָפּגעקומען קיין פּרוזשענע
אַ נייער פּראָוואַסלאָווער גלח אַ „בלאהאטשיני“, אַ גלח איבער אלע גלחים
פון פּרוזשענער אויעזד, מיטן נאָמען גאַמעליצקי.“

„גייענדיק איינמאָל פרייטיק אין דער „דוואַריאַנסקער“ בעדל, איז ער
דורכגעגאַנגען פאַרביי דעם נייעם בית-מדרש און האָט אַ פרעג געטאָן: — וואָס
בויט זיך דאָ? האָט מען אים געענטפערט, אַז יידן בויען אַ בית-מדרש. — אַ בית-
מדרש גאָר? אַזוי נאָענט צום קלויסטער, האָט ער זיך אַליין געזאָגט פאַרווונ-
דערט. און קומענדיק פון באַד, האָט ער גלייך געהייסן אויסמעסטן דעם מהלך
פון דעם נייעם בנין ביז צו דער „קלעבאַניע“ און עס האָט אויסגעפעלט אַ ביסל
אויילן. האָט ער גענומען און גלייך אַוועקגעשיקט אַ ראַפּאָרט קיין הוראָדנע
און פון דאָרט איז אַראָפּגעקומען אַ באַפעל די אַרבעט אָפּצושטעלן און דעם
בית-מדרש פאַרחתמענען.“

„עס זיינען אַוועקגעגאַנגען אַ שיינע פאַר יאָר. דער בית-מדרש איז געשטאַ-
נען טיר און פענסטער פאַרקלאַפט. יידן האָבן אָבער נאָך אלץ די האַפּע-
נונג ניט פאַרלאָרן. עס איז אונטערגעקומען ערב ימים-נוראים, האָבן זיך יידן

אריבערגעכאפט קיין אנטאפאליע צום גרויסן רב און צדיק ר' פנחס-מיכאל זצ"ל; רבי, ראטעוועט, מיר האָבן אַזויפיל יידישע געלט און פראצע אין ב"מ אריינגעלייגט! און ר' פנחס-מיכאל האָט צוגעזאָגט...

„עס איז געקומען ראש-השנה, ר' פנחס-מיכאל איז געשטאנען אין אַנטאפאליער שול און געזאָגט די מוספדיקע שמונה-עשרה בלחש און אז ער האָט געהאלטן ביי: והאלילים כרות יפרתון, האָט ער דירוען, אז דאָרטן אין די עולם-העליונים קוקט מען דורך די „דיעלע“ וועגן פרוזשענער בית-מדרש, איז ער געקומען מיטן אַלטן פסוק: למה יאמרו הגוים איה... סטייטש, עוברי אלילים זאָלן אַזויפיל געוועלטיקן! יידן האָבן דען געוואָלט בויען אַ טעאטער חלילה? אַ בית-מדרש האָבן זיי געבויט, אַ בית-מקדש-מעט מיט ד' אמות של הלכה!... דאָ איז שוין צוגעגאנגען ר' אלינקע דער שניידער, וואָס איז שוין גע-ווען אויפן עולם-האמת און געזאָגט, אז זיין זון ר' אפרים-יאָסל זאָגט צו לערנען אין בית-מדרש פארן עולם-עין-יעקב און דער ב"מ וועט מאַקע אַזוי הייסן עין-יעקב, אַ דירהלע פארן טאטן יעקב. און דאָ איז צוגעלאָפן ר' וועווע קיר-זשנער, וואָס איז אויך שוין געווען אויפן עולם-האמת, און געזאָגט, אז אונדזערע באַלמעלאַכעס האָבן שוין איבערגעטראָגן אויף זיך שווערערע משאות, וועלן זיי אויך די משא פון „חייטים“ בית-מדרש אויף זיך קענען טראָגן, און דאָ איז צוגעלאָפן ר' אייזיק שוביטשער, ער קומט, זאָגט ער, נאָרוואָס פון דאָרט, מ'האָט זיך גענומען שטאַרק אויספירן איגנאטיעו דעם צורס גיורא „נאווא-סעלעניע“, מ'טרייבט יידן פון די דערפער, זיינען אלע ישובניקעס אריין אין שטאָט, אין די בתי-מדרשים איז געוואָרן ענג.

„איז אַרויס אַ בתי-קול מיטן פסק-דין: – לויזקע צי בייק.

„אַ גרויסער זול איז געווען אין יענעם ערב-יום-כיפור אויף עופות, ווייל אַ שטאַרקע מגפה האָט זיך אין זיי אַריינגעכאָפּט, און די דאָרפישע גוים האָבן זיך געאיילט וואָס גיכער זיי צו פאַרקויפן. אַזוי ביליק זיינען זיי געווען, אז אפילו אַרימע באַלמעלאַכעס האָבן זיך פאַרגונען צו קויפן עופות אויף פפרות פאַר זייערע קינדער. און אז פרוזשענער יידן האָבן אָפגעגעסן די סעודה-המפסקת מַיט די שיינע לאַקשן און די שיינע פאַרציעס עוף, זיינען זיי אַוועק אין די בתי-מדרשים צו פל-גנדר. דער עולם האָט אָפגעזאָגט די תפילה-זכּה, נאָכדעם די פל-גנדר. נאָך פל-גנדר האָט דער בעל-תפילה אַ זאָג געגעבן מוזור שיר ליום השבת, ווייל יום-כפור איז אויסגעפאלן אום שבת. אז מ'איז געקומען צו די יעלות און דער בעל-תפילה האָט אַ זאָג געטאָן: „יעלה תחנונו מערב ויבוא שועתינו מבוקר“, איז געוואָרן אַ געשריי אויף דער גאָס פאָזשאר!!! צום ערשטן האָט אָנגעהויבן קלינגען דער גלאַק פון אַלטן הילצערנעם קלויסטער, נאָך אים די גלעקער פון די איבעריקע צוויי פרוזשענער קלויסטערס. און דורך די פענסטער פון בית-מדרש האָט מען שוין טאָקע דערזען דעם אמתן פייער. האָט דער עולם אויסגעטאָן טלית און קיטל און אַוועק ראטעווען יעדער זיין

פאַרמעגן

פארמעגן. ארויסגעוויזן האָט זיך, אז עס ברענט דעם גלח גאַמעליצקיס שייער. און אזוי ווי דער שייער איז געשטאַנען עטלעכע טריט פון אַלטן הילצערנעם קלויסטער, האָט זיך טאַקע באַלד דער קלויסטער אָנגעכאַפט און אין משך פון אַ פאַר שעה איז אָפּגעברענט געוואָרן דער קלויסטער מיט דער „וואָניצע“. אז די גלאַקן האָבן זיך אָפּגעריסן און פאַלנדיק געגעבן דעם לעצטן קלונג, האָט מען שוין געזען, אז עס איז נאָך אַלעמען, און יידן זיינען צוריק אַוועק אין זייערע בתי-מדרשים, און געטראָפּן די בעל-תפילות ביים עמוד, פון וועלכן זיי זיינען די גאַנצע צייט ניט אָפּגעטראָטן.

„נאָך יום-כּפּור האָט זיך דער עולם דערוואַסט ניט קיין פריילעכע ניס. דער גלח גאַמעליצקי האָט אַוועקגעשיקט קיין הוראָדנע אַ פאַפּיר, אז אין דער שריפה זיינען שוילדיק די פרוזשענער יידן, זיי האָבן עס אונטערגעצונדן, כדי זיי זאָלן קענען אויסבויען זייער בית-מדרש. איז אַראָפּגעקומען פון הוראָדנע דער פראַקוואַר מיט אַ גרויסן גלח. האָבן זיי געפרעגט דעם גלח גאַמעליצקי, ווער עס איז געווען אין יענעם טאַג און אַוונט אין שייער. האָט ער געזאָגט, אַז צוויי גוים האָבן געדראָשן תבואה אין שייער. האָט מען געבראַכט די גוים און מ'האָט זיי חוקר ודורש געווען. האָבן די גוים דערציילט, אַז אַ גאַנצן טאַג האָבן זיי געדראָשן די תבואה, פאַרנאַכט איז אַריינגעקומען דער „באַטיושאַק“ און זעענדיק, אַז זיי האָבן אַ סך אויפגעטאַן, האָט ער זיי אַריינגערופן אין שטוב און מכבד געווען מיט אַ שיין ביסל משקה. זיי זיינען אַוועק צוריק אין שייער, פאַרוויכערט די לילקעס און נאָך דער משקה אַנדרימלט געוואָרן. אַ לילקע מיט פייער איז דערווייל אַריינגעפאַלן אין שטרוי און ביז וואַנען זיי האָבן זיך אַרומגעזען, האָט שוין די גאַנצע שטרוי געברענט און זיי האָבן זיך קוים אַריסגעכאַפט מיטן נפש. האָבן די שררות שוין געזען באַשיינפערלעך, אַז די יידן זיינען גאַרניט שוילדיק. פונדעסטוועגן איז עס פאַר זיי געווען ווייניק. האָט מען אָנגעפרעגט אין אַלע פייער-שאַראַנצן אין דער גאַנצער רוסישער אימפעריע, צי האָט ניט געטראָפּן אַמאָל, אַז אַ יידישע שטוב, וועלכע איז געווען געשאַרירט אין גרויס געלט, זאָל ברענען יו"פּ ביינאַכט, האָט מען גע-ענטפערט – אַז ניין. האָט מען אָנגעפרעגט ביי פאַליציי אין גאַנץ רוסלאַנד, צי האָט ניט געטראָפּן אַמאָל, אַז מ'זאָל כאַפּן אַ יידישן גנב, גנבענען יום-כּפּור ביי נאַכט, האָט מען געענטפערט – אַז ניין. האָט מען אָנגעפרעגט אין אַלע גרענעץ-טאַמאַזשנעס פון אַלע עקן רוסלאַנד, צי האָט ניט געטראָפּן אַמאָל, אַז מ'זאָל כאַפּן אַ ייד איבערטראָגן פון יענער זייט אַ פעקל זיידנס אום יום-כּפּור ביינאַכט, האָט מען געענטפערט – אַז ניין. האָט מען אָנגעפרעגט אין גאַנץ רוסלאַנד – אין די פאַליציעס, צי איז ניט פאַראַן אַמאָל פאַרשריבן אין די פראַטאַקאָלן, אַז אַ ייד זאָל אונטערגעצונדן אַ שטוב אום יום-כּפּור ביינאַכט, האָט מען אָפּגעענטפערט – אַז ניין. איז געוואָרן שטיל.

„דער גלח גאָמעליצקי האָט באַזונדער זיין פּסק געכאַפּט. איינמאָל איז ער געקומען אויף דער פּרוּזשענער פּאָטשט אָפּנעמען גלחישע בריוו-פּאָקעטן, האָט אים דער פּאָטשטמייסטער, ווי שטענדיק, לעבן זיין טיש געזעצט, און צו-נויפנעמענדיק די גלחישע פּאָקעטן. האָט ער אַ פרעמדן געלֶט-פּאָקעט, וואָס איז געלעגן אויפן טיש, מיטגענומען און איז אַוועק. דער פּאָטשטמייסטער האָט זיך אַרומגעזען, אָנגעיאָגט דעם גלח און ביי אים דעם געלֶט-פּאָקעט צוגענומען. די זאך איז דערגאַנגען ווהיין מ'באַדאַף און עס איז אַראָפּגעקומען אַ באַפּעל, אַז דער „בּלאַהאַטשיני“ גאָמעליצקי ווערט פּראָסטער גלח אין אַ פאַרוואָרפענעם העק אין פיש-ווינקל. ער איז שוין אָבער אין דעם נייעם אָרט ניט געפאָרן. ער איז אַראָפּ פון זינען און מ'האַט אים פון פּרוּזשענע גלייך אין משוגעים-הויז אַוועקגעשיקט. אַז ער איז פון שטאָט אַוועק, האָבן די באַלעבאַטים דער-לאַנגט וועגן עפענען דעם ב"מ און מ'האַט דערלויבט, ווייל דער הילצערנער קלויסטער איז שוין ניט געווען...”

פון די רבנים, וועלכע האָבן פאַרנומען דעם פּרוּזשענער פּסא-הרבנות די לעצטע 150 יאָר, זיינען באַוווסט פּאַלגנדיקע*); אין סוף פון אַכצענטן י"ה איז געווען רב אין פּרוּזשענע ר' אביגדור ב"ר שמואל, דער פּאָטער פון לעצטן ראב"ד אין ווילנע, צוליב וועלכן עס איז אויסגעבראָכן די באַוווסטע היסטאָרישע מחלוקת. דער רב ר' יום-טוב ליפּמאַן שיק, אַ זון פון שקלאַווער רב ר' חנוך-הענאך שיק, וועלכער איז געווען אַן אייניקל פון באַרימטן ר' יום-טוב ליפּמאַן הלוי העלער, דעם בעל „תוספות יום-טוב“ און „מעדני יום-טוב“. דער רב ר' זאב-וואָלף, וועלכער איז דערנאָך געוואָרן רב אין סלאָנים, ער איז געווען אַ תלמיד פון באַקאַנטן רב ר' דוד דער בעמ"ח פונ'ם ספר „חומות ירושלים“, וועלכער איז געווען רב אין שערעשעוו. דער רב ר' מרדכי מיידל, וועלכער איז דערמאָנט אין פנקס פון פּרוּזשענער קהל. נאָך אים איז געווען רב ר' שילם, וועלכער איז געווען באַוווסט אונטערן נאָמען דער „פּרוּזשענער מגיד“. ער איז געווען אַ גרויסער אַרימאַן, פּרוּזשענער רבנות האָט אים געגעבן קאָרג חיונה און ער פלעגט אַרומפאַרן האַלטן דרשות. עס זיינען פון אים פאַרבליבן פיל כתב-ידן. זיינע אַ שאָלח ותשובה געפינט זיך אין די שו"ת פון מהר"ם פאדווע. נאָך ר' שילםס טויט איז צוגענומען געוואָרן פאַר אַ רב אין יאָר 1860 ר' שאול-זעליג (הכהן**), וועלכער איז שפעטער געוואָרן רב אין דענעבורג. ער ווערט דערמאָנט אין די שו"ת „משכן בצלאל“ און אין דעם ספר „בפורי-אביב“. נאָך אים איז געווען רב ר' אליהו-חיים מיזעל, דער שפעטערדיקער לאַדזשער

רב

(*) א טייל פון די ידיעות געהערן צו פ' יוסף באביטש.

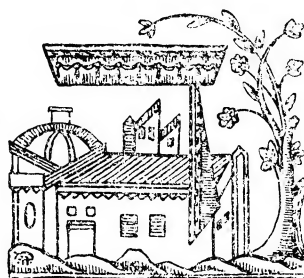
(**) זע אויבן זייט 126.

רב. אין יאָר 1871 איז דאָ געוואָרן רב ר' ירוחם-יהודה-לייב פערעלמאָן וועלכער איז שזעטער געוואָרן באַרימט אונטערן נאָמען „דער מינסקער גדול“. פונ'ם יאָר 1884 ביזן יאָר פון זיין פטירה 1929 – גאנצע 45 יאָר, האָט פאַרנומען דעם פרוזשענער פסא-הרבנות ר' אליהו הלוי פיינשטיין.

ג. א.

לערן=אנשטאלטן אין פרוזשענע אין דער צווייטער העלפט פון XIX י"ה.

י חדרים אין פרוזשענע אין דער צווייטער העלפט פון XIX י"ה האָבן זיך ניט אונטערשיידט אין דעם בוי און כאַראַקטער פון די חדרים אין אלע אַנדערע יידישע קהילות אין תחום המושב. אויסער דער תלמוד-תורה, וועלכע האָט געהאַט אין איר רשות פינף חדרים, האָבן זיך נאָך געפונען ביי א 10-12 פריוואַטע חדרים. קיין באַזונדערע קוואַליפיקאַציעס האָבן די רביים ניט באַדאַרפֿט האָבן, דערפאַר זיינען די צאָל חדרים קיינמאָל

ניט געווען באַשטימט, ס'איז גענוג געווען, אז 6 קינדער זאָלן לערנען אין איין שטוב און ס'איז שוין אַ חדר געווען. אויסער די דאָזיקע צופעליקע חדרים, זיינען נאָך אַבער געווען אַ גאַנצע ריי שטענדיקע. די דאָזיקע חדרים פלעגן זיך טיילן אין באַזונדערע קאַטעגאָריעס. גייענדיק 2, „זמנים“ אין איינעם—ביי די דרדקי-מלמדים, וועלכע פלעגן אויסלערנען דעם אלף-בית, פלעגט מען אַריבערגיין אין אַ צווייטן. ביי די רביים פון דער צווייטער מדרגה פלעגט מען שוין לערנען חומש מיט אַ שטיקל רש"י. דאָס לערנען ביי דעם דאָזיקן רבין פלעגט אויך נאָרמאַל געדויערן אַ פאַר „זמנים“. די דריטע מדרגה איז שוין געווען דער גמרא-מלמד, וווּ מ'פלעגט אין גרעסטן טייל אויך לערנען „שרייבן“. מיר ברענגען דאָ אַ באַשרייבונג וועגן אַ דרדקי-מלמד פון די זיבעציקער יאָרן פון פאַריקן י"ה*).

„דעם ערשטן מאָל אין חדר האָט מיך געבראַכט דער באַהעלפער. ער האָט מיך אויפן אַקסל „באַראַן“ אַוועקגעזעצט און אַזוי אין חדר אַוועקגעטראָגן.

די מאמע איז מיט טרערן אין די אויגן פון הינטן נאכגעגאנגען. געטראגן האט מען מיך צו מרדכי דעם דרדקי-מלמד אין חדר אריין.

„מרדכי דער מלמד האט געווינט אין א קליין שטיבל, וואס איז געווען צעטיילט אויף צוויי העלפטן. אין איין העלפט איז געווען די קיך און דער חדר און אין דער אנדערער דעם רבינס שלאפצימער. ביי דער טיר, ווו מיר, א פופציק חדר-יינגלעך האבן געלערנט, איז געשטאנען א גרויסער באקאוויזן מיט א פריפעטשאק, ווו די רביצן פלעגט זיך מאכן אירע געריכטן. שבת פלעגט מען אין דעם באקאוויזן די חלה אריינזעצן און אויף שבת דעם טשאָלנט פארוקן. א שרעקלעכער טשאד איז דאמאלסט געווען און אויף יעדן שבת פלעגן מיר אהיים א קאפווייטאק ברענגען.

„אנבייסן פלעגט דער באהעלפער פאר אלע קינדער פון זייערע היימען מיטברענגען מיט א גרויסער רעשעטע, וואס דער דעק פון איר איז מיט ברע-טער געווען באשלאגן, פלעגט דער באהעלפער גיין פון שטוב צו שטוב און פאר די חדר-יינגלעך דעם אנבייסן אויפקלייבן, און ביים עסן פלעגט שוין דער באהעלפער פון יעדן זיין חלק באקומען.

„אויפן וואנט ביים רבין איז א גרויסער טאוולנער אלף-בית געהאנגען און דער רבי מיט א גרויסן טייטל פלעגט יעדן אות אויפן קול זאגן און אלע קינדער פלעגן אים נאכזאגן. א לעכל איז נאך ביים רבין אין סופיט געוועזן, איז דאס לעכל מיט א גרויסן קאריק געווען פארשטאפט, דורכן דאזיקן לעכל פלעגן ווארפן גוטע מלאכים פאר די קינדער, וואס לערנען זיך גוט, קאפיקעס און ניט איינמאל פלעג איך זיצן און נאכזאגן אות נאך אות און דעם קאפ פאררייסן אין דער לופטן, אפשר ווייזט זיך שוין די קאפיקע אין לעכל פון אויבן. געלערנט האט דער רבי מיט יעדן איינעם באזונדער און נאכן אפ-לערנען פלעגט מען זיך אויפן הויף א גאנצן טאג שפילן. עס פלעגט אבער אויך טרעפן, ווען אלע קינדער צוזאמען פלעגן לערנען בקול-רם, אבער דאס פלעגט זיך טרעפן זעלטן.

„איידער די גרויסע שול איז אפגעברענט געווארן איז נאך א מנהג גע-וועזן, אז יעדן אינדערפרי פלעגן די דרדקי-מלמדים מיט די באהעלפערס זייערע תלמידים צוזאמענקלייבן און צוזאמען פלעגן זיי אוועקגיין אין דער גרויסער שול. דארטן פלעגן זיי די „צאן-קדשים“ אויף די בענק אויסשטעלן און צוזא-מען „אמן“ און „יהא שמה רבא“ בקול-רם ענטפערן. נאך דער שריפה, ווען די גרויסע שול איז אפגעברענט געווארן, איז דער דאזיקער מנהג בטל געווארן. „נאך א מנהג איז געוועזן, איז א יינגל געבארן געווארן, איז אין יענער שטוב געפראוועט געווארן זיבן טעג „קריאת-שמע“, יעדן פארנאכט פלעגט אינדז דער באהעלפער פירן אין דעם הויז, ווו דאס קינד איז געבארן געווארן, פלעגט אינדז ארומשטעלן ארום דער געווינערינס בעט און הויך אויפן קול פלעגן מיר מיט אינדזער באהעלפער „קריאת-שמע“ ליינען. נאכדעם פלעגט א יידענע באב

און אַרבעס אונדז טיילן. אויפן זיבעטן טאָג, ווען די „וואַכנאַכט“ איז אָנגעקומען, ווען דער מוהל פלעגט דעם מעסער ברענגען און אים אונטערן קישן פון קינד אַרונטערלייגן, פלעגן מיר פאַר דער לעצטער „קריאת-שמע“ חוץ באַב און אַרבעס אויך אַ צוקערלעקעכל קריגן און אוועקגייענדיק דעם לעצטן מאָל פלעגן מיר אַלע צוזאַמען זאָגן: „אַ גוטע נאַכט דעם יינגלעך“.

אין די חדרים פון דער צווייטער גרופע, וווּ מ'האַט שוין געלערנט אויך סוואַרבע (נ"ך, עס שטאַמט פון אַ פאַרקירצונג פון די ווערטער עשרים-ואַרבע) פלעגט מען שוין אויך אַ „שורהלעך“ שרייבן. מיר גיבן דאָ אַ בילד פון אַזאַ מין טיפּ מלמד געשריבן פון מ. לעוו.

„אַ שטרענגער רבי געווען, פאַר זיין קוק פלעגן מיר ציטערן ווי פאַר פייער. חוץ, וואָס ער האָט מיט אונדז געלערנט תנ"ך און גמרא, האָט ער אונדז אויך געלערנט שרייבן, לשון-קודש, יידיש און אפילו רוסיש. די ערשטע רוסישע שורה, וואָס ער האָט מיר אָנגעשריבן, געדענק איך נאָך עד-היום, „עטאַ פיסאַל מיעשטשאַנין יעווריי מאָרדוך-בער“, דאָס האָב איך איבערגע-שריבן עטלעכע חדשים נאָכאַנאַנד. לערנען פלעגט ער מיט אונדז ווינטער ביז 10 אַזייגער אינאַוונט און אַזוי ווי קיין זייגער איז ביי אונדז אין חדר ניט געוועזן, פלעגן יינגלעך לויפן קוקן אויף דער גאַס צו איינפערגס פאַבריק, וווּ די אַרבעט איז געגאַנגען ביז 10 אַזייגער אינאַוונט, צו די אַרבעט גייט נאָך.

„איינמאָל אין אַוונט, אַז דער רבי אונדזערער איז געקומען פון מעריב, פון „קדישאַ"-בית-מדרש, וווּ ער האָט שטענדיק געדאַוונט, איז ער עפעס געווען זייער פריילעך. מיר קינדער האָבן זיך געוונדערט. זיינע שטענדיק שטרענגע אויגן זיינען עפעס מילדער געוואָרן. „אַ פריילעכע זאָך, אַ גוטע בשורה, האָב איך אייך קינדער אָנצוואָגן. אין דעם דור, וואָס מיר לעבן, אין אונדזערע צייטן, פאַר אונדזער לעבן און טאַקע גאָר גיך קומט... טרעפט קינדער ווער? – מיר ווייסן ניט ווער, רבי, האָבן מיר אַלע אין קול געענטפערט. אַך – ליידיאָקעס, איר ווייסט ניט אויף וואָס האָפן יידן, אויף וועמען האָפן יידן? אויף וועמען וואַרטן יידן? אויף משיח, יונגאַטשעס, און ער קומט! איר פאַרשטייט, ער קומט! דער גאַנ-צער בית-מדרש האָט איצט ביי מעריב געקאַכט. די גאַנצע שטאָט איז מלא שמחה. די גרויסע פריילעכע בשורה איז צו אונדז געקומען, ווייסט איר דורך וועמען? די הייליקע תורה האָט דאָס אונדז צווייטן געגעבן. ביז אַהער איז דאָס געווען פאַרבאָרגן, יעקב אבינו האָט יאָ געוואָלט פאַר זיין פטירה פאַר זיינע קינדער אין „והיה באחרית הימים“ די זאָך צו אַנטפלעקן. ער איז אָבער פאַרקאָכן ווייטער קיין בויעריק און דעם עיקר, וואָס די זין האָבן געוואָלט וויסן, האָט ער זיי ניט געזאָגט. לבל זמן, זאָגט אָבער קהלת, אויף אלץ קומט אַ צייט. און די צייט איז געקומען. יצחק דער ישיבה-בחור, דער קאַליקע, וואָס לערנט אין „קדישאַ"-בית-מדרש, האָט דאָס היינט אין דעם ערשטן

וואָרט

וואָרט אין דער תורה דערוען. ווייט אָהער דעם חומש בראשית - דעם חומש האָבן מיר באַלד דערלאָנגט. אַט קוקט און זעט, יונגאַטשעס, אַט טאַקע אין דעם ערשטן וואָרט בראשית, איז דאָ. דער ב מאַכט במות, דער ר - רוס, דער א - אַלעקסאַנדער, דער ש - שלישי, דער י - יבוא, דער ת - תשבי. איז הייסט דאָס, במות רוס אַלעקסאַנדער שלישי יבוא תשבי, אז עס וועט שטאַרבן דער רוס אַלעקסאַנדער דער דריטער וועט קומען משיח. פאַרשטייט איר דאָך קינדער, אז דאָס וועט זיין און עס מוז זיין אם ירצה השם אין אונדזערע יאָרן, איז דעריבער, קינדער, גייט אַהיים, היינט לערנען מיר שוין ניט".

די גזירה וואָס איז אַרויס, אַז די מלמדים מוזן רעגיסטרירט ווערן און אויב מ'וועט כאַפֿן לערנענדיק ניט קיין רעגיסטרירטן מלמד, וועט ער שטרענג באַ- שטראַפט ווערן, האָט אַרויסגערופן אַ גרויסע מהומה צווישן די פּרוזשענער מלמדים.

אזוי דערציילט ווייטער לעוו:

"איינמאָל אין אַ פרימאָרגן איז דער רבי אין חדר געקומען און האָט זיך פאַר אונדז, קינדער, געקלאָגט, אַז אַ גזירה אַ נייע איז פון פעטערבורג אויף די מלמדים געקומען, אַ דערלויבעניש מוז יעדער מלמד פון דער מלוכה האָבן. אַנדערש וועט מען אין די חדרים ניט קענען לערנען. דאָ אין פּרוזשענע, האָט דער רבי צוגעגעבן, וועט דער, "פרעפיק" (סמאַטריטעל פון דער קרייז-שול) פון דער רוסישער, "שקאַלע" די דערלויבעניש אונדז מלמדים אַרויסגעבן. קי- מענדיק פון דעם, "פרעפיק" האָט ער אונדז דערציילט וועגן דעם דרך-ארץ, וואָס די תלמידים אין דער "שקאַלע" האָבן פאַר זייער לערער, זיי שטעלן זיך ביים אַריינגיין און ביים אַרויסגיין, ניט ווי ביי אײך, שקצים, וואָס איר קענט דעם אייגענעם רבין די יאָרן דערגיין.

"אין עטלעכע טעג אַרום נאָך זיין באַזוך ביים, "פרעפיק" האָט דער רבי ביי זיין טיר אַ "טאַבליצע" אויפגעהאַנגען אויף וועלכער עס איז געווען אַנ- געשריבן אויף רוסיש בזה הלשון: "כע דער מעלאַמעדא מיכאַעליאַ פיינאַ".

אזוינע שילדן זיינען אָבער אין שטאַט קיין סך ניט געווען, די גרעסטע טייל מלמדים האָט מוחל געווען די אויפזיכט פון דעם, "פרעפיק" און האָט ווייטער די חדרים אָן אַ דערלויבעניש געפירט".

די תלמוד-תורה האָט זיך אין קיין סך ניט אונטערשיידט פון די איבעריקע חדרים, זי איז ניט געווען אין איין אָרט, נאָר צעוואָרפן איבער בתי-מדרשים און באַזונדערע הייזער. געלערנט האָבן דאָרטן אין גרעסטן טייל די אַרימסטע קינדער פון שטאַט, זעלטן ווען פלעגט אַ גביריש קינד אַהין אַריינפאלן און

דערפאַר

דערפאר פלעגט דער רבי אויסנוצן די קינדער מער צו זיין ווירטשאפט ווי צום לערנען. אָט ווי עס דערציילט אַ בן-דור וועגן דער תלמוד-תורה אין יענער צייט*).

„געווען איז דאָס מיט קנאפע פופציק יאָר צוריק. ניט קיין גוטע צייטן זיינען פאַר אונדזער שטוב אָנגעשטאַנען, אַרימקייט האָט זיך באַווין און ס'איז מיין טאַטן שווער געוואָרן אַפּריס-יאָסלען דעם מלמד „שכר-בטלה“ צו צאָלן. בין איך אָנגעקומען אין דער פּרוזשענער תלמוד-תורה. דאָרטן איז מיין ויבי געוואָרן קלמן דער מלמד. זיין חדר איז אין „חייטים“-בית-מדרש געוועזן. ניט זייער קיין ריינע לופט איז אין דעם דאָזיקן בית-מדרש געוועזן, וואָרום יאָנקל דער פלינדער, מרדכי קאַלכער און מיכאַל „קאַלב“ האָבן דאָרט קווארטיר גע-האַלטן. אויך שלום מאַליעס דער דרדקי-מלמד האָט דאָרטן מיט זיינע פערציק קינדער געלערנט.

„אונדזער רבי, קלמן דער מלמד, איז זייער אַ ביטערער ייד געוועזן און נאָך ביטערער איז ער צו זיינע תלמידים געוועזן. פעטש און קלעפּ ווי האָגל פלעגט ער שיטן איבער אונדזערע קעפּ, שבת פלעגט ער אונדז פון „חייטים“-בית-מדרש צונעמען און צו זיין טאַטן נחמיה דעם קצב אין שטוב אַוועקפירן און דאָרטן פלעגט ער מיט אונדז חומש לערנען און דערביי לַפּבוד שבת אין אַ גרויסער קופערנער קענדל פלעגט ער „ליפיעץ“ טרינקען.

„חוץ דעם לימוד, וואָס איז פאַר אונדז קינדער אין דעם חדר געוועזן זייער שווער, האָבן מיר נאָך באַדאַרפט אויספירן ביי אונדזער רבין פאַרשיידענע שטוב-אַרבעטן. דער רבי האָט געהאַט אַ בהמה און מיר יינגלעך פלעגן מוזן ברענגען פאַר איר „מאַלאַט“ פון ברויז. חוץ דעם האָט נאָך דער רבי אַ גאָר גרויסע פאַמיליע געהאַט און דערפאַר געמוזט יעדע וואָך ברויט באַקן. פלעגן מיר מוזן יעדע וואָך פירן דעם קאָרן אין מיל און צוריק. איינמאַל געדענק איך, ווינטער, אין אַ גרויסן ברענענדיקן פּראָסט, האָט דער רבי מיך מיט לייבל חיים-וועלאָר דעם איינבינדערס אַוועקגעשיקט מיט אַ שליטל דעם קאָרן אין מיל אַוועקצופירן. דער ווינט-מיל איז געווען ווייט, אַזש ביי מוליען לעבן דער „סקאַ-טאַבוינע“. מיר זיינען אַהין אַוועקגעפאַרן און דעם קאָרן צעמאַלן. פאַרנדיק מיטן מעל אויף צוריק האָט אונדז דער פּראָסט אַזוי שטאַרק אַדורכגענומען, אַז ביי אַרקע פאַטשטערס שטוב זיינען מיר געבליבן שטיין און ווייטער זיך פון אַרט נישט געקענט רירן. אַרקעס ווייב האָט אונדז אויס רחמנות צו זיך אין שטוב אַריינגענומען און פון דאָרטן געגעבן קלמנען צו וויסן, אַז מיר געפינען זיך ביי איר.

„ביי אונדז אין תלמוד-תורה האָט נאָך אַ גבירס אַ יינגל געלערנט, אַרע פאַדוואַלשטיקס“ יינגל – מאַלקע. אַ רייכער ייד איז דער אַרע געוועזן און

גאַנץ

(* מ. לעוו. „פרוזשענער לעבן“.

גאנץ שטאט האט זיך מיט אים געגרויסט. אזא זאך, ארקע, „פאדוואלשטיק“ גיט זיין יינגל מיט אלע ארימעלייט אין דער תלמוד-תורה לערנען. איז אבער פארט מאַלן דעם גבירס יינגל בעסער געוועזן אין דער תלמוד-תורה ווי אונדז, קינדער פון ארימע באַלמעלאַכעס. אמאל אין אן אַוונט, ווען איך מיט מאַלען האָבן שוין אינדזערס אָפּגעלערנט, איז מאַלעק צוגעגאנגען צום רבין אים בעטן, אז ער זאָל אים אהיים פריער אָפּלאָזן, דער רבי האָט אים איבערן באַק אַ גלעט געטאָן און אים אהיים געשיקט. האָב איך אויך געוואָלט צוזאמען מיט מאַלעק אהיים גיין, ווייל מיר האָבן אויף איין גאס געווינט. בין איך אויך צום רבין צוגעגאנגען, – צוויי פייערדיקע פעטש איז געווען דעם רבינס ענטפער און געווען איז דאָס דערפאַר, ווייל מיין טאטע איז אן אַרימער שוס-טער געוועזן און דער רבי האָט פון מיר קיין איינטראַג נישט געהאַט...

„אויסהאַלטן דער תלמוד-תורה פלעגט די יידישע געזעלשאַפט פון צייט צו צייט פלעגט געלינגען אַרויסצוקריגן גרעסערע סומעס פון די קאַראַבקע-געלטער, אָבער אויסער די קהלשע געלטער האָבן נאָך די רביים געהאַט באַזונדערע הכנסות. יעדע פאַר טעג פלעגן דריי פאַר יינגלעך פון דער תלמוד-תורה זיך איבער דער שטאַט אַוועקלאָזן מיט פושקעס אין די הענט קלייבן ליכט ביי כרומע ווייבער, מיזאָל פאַר די ליכט קענען לערנען. ווער עס האָט קיין ליכט נישט גע-געבן, האָט געדאַרפט אַ פאַר גראַשן אין די פושקעס אַריינזאָרפן. צוליב דעם איז יעדן מאָל געווען איינגעפירט אַ גורל, ווייל קאַנדידאַטן צו גיין איבערן שטאַט צווישן די יינגלעך זיינען געווען אַ סך, און פון זיי האָט מען געדאַרפט נאָר 3 פאַר.

„אויסער דעם פלעגט מען די קינדער צו קינפעטאַרינס פירן קריאת-שמע לייענען, אָדער צו אַ חולע-מסוכן זאָגן קאַפיטלעך תהילים. דאָס אַלץ זיינען געווען באַזונדערע הכנסות ביי די מלמדים פון דער תלמוד-תורה.“

אין די פינף חדרים, וואָס האָבן זיך גערעכנט צו דער תלמוד-תורה, האָט זיך געפונען די גרעסטע צאָל יידישע קינדער פון שטאַט, די צאָל האָט זיך אָבער פסדר געביטן, אין דער גאַנצער תלמוד-תורה האָט זיך גערעכנט אן ערך צוויי הונדערט קינדער.

קיין „קאזיאַנאַיע יעוורעסקאיע אוטשילישטשע“*) איז אין פרוזשענע נישט געווען. די ערשטע שולן פון דעם טיפ האָבן זיך געעפנט אין'ס יאָר 1847 אין ווילנע און אין זשיטאָמיר. כדי די דאָזיקע שולן אויסצוהאַלטן איז באַ-שטימט געוואָרן דער ליכט-שטייער. וועגן דעם דאָזיקן ליכט-שטייער געפינען מיר טאַקע, אז ער איז אויך איינגעפירט געוואָרן אין פרוזשענע אין 1845

יאָר

*) די מאטעריאַלן צוגעשיקט דורך פ' ש. ד. באַרקער.

יאָר*). מן הכתם האָבן אָבער די קהל-לייט וועגן דער באשטימונג פון דעם דאָזיקן שטייער ניט געוואוסט. מיר געפינען, אַז אין אַ טייל קהילות פון גראַדנער גובערניע איז אַזאָ שטייער געווען נאָך פריער און איז פאַרנוצט געוואָרן צו דעקן די חובות פון דער קהילה. אַזוי איז אויך געווען אין ווילנער קהילה א „סוועטשאַני סבאַר“ אין די יאָרן 1831–1841 פאַר די באַדערפענישן פון דער קהילה. קיין שול האָט מען אָבער אין פרוזשענע פאַר די ליכט-שטייער-געלט ניט געעפנט. אין גראַדנער גובערניע ווינען געווען אַזוינע שולן נאָר אין די גרעסערע שטעט ווי: גראַדנע, ביאַליסטאָק, בריסק, שפעטער האָט מען אויך געעפנט אין סלאָנים און אַנדערע שטעט. ס'איז באַקאנט, אַז צו יענער צייט, אין די פופציקער יאָרן פון פאַריקן י"ה, איז שוין אפילו יאָ באַשטימט געוואָרן צו עפענען אַזאָ שול ביי אונדז אין שטאָט, מ'האָט שוין געשיקט אפילו לערערס. האָט אָבער קהל דורך שוחד די פאַראַרדענונג אָפגערופן און אין פרוזשענע איז קיין שול ניט געעפנט געוואָרן. אין יענער צייט האָבן זיך שוין געפונען אין פרוזשענע פיל פאַרגעשריטענערע רייכע פאַמיליעס, וואָס פלעגן פירן גרויסע מסחרים און געהאַט אויסגעפאַרן אַ וועלט. איינצלענע פון זיי ווינען שוין פאַר יענער צייט געווען אַ סך פרייער פון דער אַרומיקער סביבה און זיך דערלויבט אָפטמאָל אויף „אפיקורסישע“ שריט. קהל האָט אָבער קעגן אַזוינע תקיפים קיין האַנט ניט אויפגעהויבן און צווישן עולם פלעגט מען טאקע ריידן, אַז ווען דאָס טרעפט אויף אַן אַרינקען באַלעבאָס, וואָלט אים שוין קהל לאַנג אָפגעגעבן אין סאָדאָטן. די דאָזיקע פאַמיליעס פלעגן זייערע קינדער געבן אויך אַלגעמיינע בילדונג. זיי האָבן אַראָפגעפראַכט אַ לערער, אַ גע-וויסן הורוויץ, וועלכער האָט געלערנט די קינדער פון די רייכע משפחות אַ חוץ שרייבן אויך די רוסישע שפראַך.

די פני פון יענער צייט האָבן נאָך זייערע קינדער געשיקט אין דער „שול פאַר אַדעליקע“ (דוואַריאַנסקאַיע אוטשילישטשע), די דאָזיקע שול איז געווען אַ פיר-קלאַסיקע, דאָרטן האָט מען צוזאַמען מיט די אַלגעמיינע לימודים געלערנט אויך פויליש. די דאָזיקע שול האָט זיך געעפנט אין דעם יאָר 1835. נאָך דעם אויפשאַנד פונם יאָר 1863, ווען די רעפּרעסיעס אויף אַלץ וואָס איז געווען פויליש האָט זיך פאַרשטאַרקט, איז אויך די שול, צוליב דעם לימוד פון פויליש, פאַרמאַכט געוואָרן. אַנשטאָט איר איז געעפנט געוואָרן די „קרייז-שול“ (אויצעדנאַיע אוטשילישטשע), וואָס איז אויך באַזוכט געוואָרן דורך די קינדער פון די רייכע משפחות. אויסער דעם פלעגן נאָך די רייכע שיקן זייערע טעכטער אין אַ פּריוואַטן מיידל-ענסטיאָן, וואָס האָט זיך געפונען אין פרוזשענע צו יענער צייט.

אין די זעכציקער יאָרן איז קיין פרוזשענע אַראָפגעקומען איינער לייב סטאַרינסקי, וועלכער האָט אַליין געענדיקט אַ „קאָיאָנאַיע יעוורעסקאַיע

אויטשילישטשע

אױטשילישטשע" און האָט אָנגעהויבן געבן פּריוואַט-לעקציעס אין די רייכע יידישע הייזער. דורך זיין אינציאטיוו איז געשאפן געוואָרן אַ יידישע פּאַלקס-שול (נאַראָדנאַיע)*. אַ לערער איז דאָרטן געווען דער דערמאָנטער לייב סטאַ-רינסקי, וועלכער פלעגט קריגן געהאַלט פון שטאַט. צי דאָס איז געווען פון דעם „סוועטשנאַי סבאַר" איז ניט באַוווסט, ווייל אינ'ם באַריכט פון דעם פּרו-זשענער איספּראַוויניק קרילאָוו צום ווילנער גענעראַל-גובערנאַטאָר**). ווערט צווישן די אינסטיטוציעס, וואָס געפינען זיך אין פּרוזשענע, אויך אַריינגערעכנט די יידישע פּאַלקס-שול (נאַראָדנאַיע שקאַלאַ) און אויף אויסהאַלטן די שול, גיט אָן דער איספּראַוויניק, צאָלט די געזעלשאַפט 200 רובל. לויט אַלע וואַרשיינ-לעכקייטן איז דאָס געווען אַן אָפּצאָל חוצן „סוועטשנאַי-סבאַר", ווייל אינ'ם זעלבן באַריכט ווערט אָנגעגעבן באַזונדער וויפּל ס'פלעגט אַריינפליסן כּון דעם ליכט-שטייער. די שול איז געווען פאַרטיילט אין צוויי טיילן. אין מיטן טאָג פלעגן זיך לערנען אַרימע – אומזיסט. תלמידים זיינען געווען אַ כּך, די שול איז אָבער געווען אַן איין קלאַסיקע און האָט זיך געפונען אין איין חדר, ביי לייזער דעם רופּא אין שטוב, אויף דער אַלטער שערעשעווער גאַס. אין דער זעלביקער שול האָט דער לערער סטאַרינסקי אויך געעפנט אַ קלאַס אינאָונט פאַר מער באַלעבאַטישע קינדער, וועלכע האָבן אַליין געצאָלט פאַרן לערנען. אין יאָר 1874 איז שוין די שול מער ניט געווען, דער לערער סטאַרינסקי איז אוועקגעפאַרן און איז געוואָרן אַן אַדוואָקאַט. וואָלט קהל געווען פאַראינטערע-סירט אין אויפהאַלטן די שול, זי זאָל ווייטער עקזיסטירן, וואָלט מסתמא אין יענער צייט באַשטימט געוואָרן אַ לערער פון דער מלוכה, אָבער די קהל-לייט האָבן די גאַנצע צייט געקוקט קרום אויף דעם ענין און דערפאַר האָבן זיי זיך זייער ווייניק געקומען, ווען די שול איז פאַרמאַכט געוואָרן.

מער קיין „יעוורעיסקאַיע נאַראָדנאַיע אױטשילישטשע" איז שוין אין פּרוזשענע ניט געעפנט געוואָרן.

צום סוף פון XIX י"ה זיינען נתרבה געוואָרן אין רוסלאַנד די צערקווע-אָנפאַנגס-שולן**). וועלכע האָבן זיך געעפנט אין די גרעסערע יישובים פון יעדן קרייז. אויסער די דאָזיקע עלעמענטאַר-שולן זיינען נאָך אין באַזונדערע ערטער געעפנט געוואָרן לערער-סעמינאַרן פאַר דעם דערמאָנטן טיפ שולן. די דאָזיקע

לערער

(*) דער נאָמען „נאַראָדנאַיע יעוורעיסקאַיע אױטשילישטשע" איז ערשט געגעבן געוואָרן די שולן כּעשת דער רעפּאָרט פון 1873 יאָר. אין פּרוזשענע איז אזא שול מיט אזא נאָמען געווען, הייסט עס, אַ פאַר יאָר פריער.

(**) זע ז. 145.

(**) מאַטעריאַלן צוגעשיקט דורך פ' ש. ד. באַרקער.

ל'ערער-סעמינארן פלעגן דאָס רוב געעפנט ווערן ביי אַ קלויסטער אָדער מאָנאַסטיר.

אין פרושענע איז אַזאָ ל'ערער-סעמינאר געעפנט געוואָרן אין די לעצטע יאָרן פון XIX י"ה און געפונען האָט ער זיך אויף דערעטשין-גאַס, אויפן אָרט וווּ עס איז אַמאָל געשטאַנען אַ קלויסטער*).

דאָס מערקווירדיקסטע וועגן דעם דאָזיקן קלויסטער איז דאָס, וואָס אין קיין דאָקומענט איז נישט דערמאָנט ווען ער איז אויפגעבויט געוואָרן.

אין דעם 3טן באַנד פון די אַקטן פון דער ווילנער קאָמיסיע**) זיינען אויסגערעכנט אלע קלויסטערס פון בריסקער וואָיעוואָדשאַפט מיט די נעמען פון זייערע גלחים. דאָרטן ווערט געבראַכט, אז חוץ דעם קלויסטער פון „געבורט פון גאַטס זון“, וועלכער איז געגרינדעט געוואָרן אין 1473 יאָר, זיינען געווען נאָך 3 קלויסטערס: 1. „פון הייליקן גייסט“ 2. „טראַציע-ספאסקי“ און 3. „פרעאַפראַזשענסקי“. וועגן דעם קלויסטער פון „הייליקן גייסט“ ווייסן מיר קלאָר, אז ער איז געגרינדעט געוואָרן אין 1570 יאָר און איז געווען אויף דעם אָרט, וווּ עס שטייט נאָך היינט די בית-עולם-צערקווע אויף גורקע. אָבער וועגן די איבעריקע קלויסטערס, וואָס ווערן אַ סך מאָל דערמאָנט אין פיל דאָקומענטן פון XVI, XVII, און XVIII י"ה, ווייס מען נישט קלאָר וועגן זייער גרינדונג.

אין דעם יאָר 1786, אין דער „רעוויזיע פון דער פריסקער עקאָנאָמיע“ ווערט דערמאָנט דער פלאַץ פון אַ קלויסטער, וואָס האָט זיך געפונען אויף דער דערעטשין-גאַס, אינ'ם דאָקומענט ווערט דער קלויסטער אָנגערופן „דע-רעטשינער“. צום סוף פון XIX י"ה איז שוין דער קלויסטער נישטאָ, עס האָבן זיך אָבער אויפגעהיט די לעגענדעס וועגן זיין פאַרשווינדן, וואָס מיר האָבן דערמאָנט וועגן זיי. מוזן מיר דעריבער קומען צום אויספיר, אז אין משך פון די הונדערט יאָר, אָן ערך ביזן סוף פון XIX י"ה איז דער זאָזיקער קלויסטער חרוב געוואָרן.

פון וואָנען עס האָט זיך גענומען דער קלויסטער אַזוי ווייט פאַרוקט הינטערן שטאָט, און ווי לאַנג איז ער שוין דאָרטן געשטאַנען איז נישט באַווסט. ווי מען דאַרף משער זיין, איז שוין דער קלויסטער געווען זייער אָן אַלטער, ער איז דאָרטן געשטאַנען אפשר נאָך פון די צייטן, ווען עס איז אויפגעבויט געוואָרן

געוואָרן

(*) וועגן דעם דאָזיקן קלויסטער איז אין שטאָט פאַרשפּרייט אַ לעגענדע, וועלכע ווערט איבערגעגעבן אין די פאַרשיידנסטע וואַריאַציעס. אַזוי דערציילט מען, אז דער קלויסטער איז געווען איינער פון די עלטסטע און איז שוין געשטאַנען אַ סך הונדערטער יאָרן. איינמאָל איז פאַרביי דעם קלויסטער אדורכגעפאַרן אַ גרויסער צדיק. די יידן זיינען ארויס מקבל־פנים זיין אויפ'ן וועג דעם גרויסן תלמיד-חכם און אַזוי ווי דער וועג האָט געפירט פאַרביי דעם „דערעטשינער“ קלויסטער, האָט דער באַדינער פון קלויסטער, פּדי מבית צו זיין דעם צדיק, אָנגעהויבן צו ציען די בלאַקן. דער צדיק האָט דערפאַר דעם קלויסטער פאַרשאַלטן, און ער איז איינגעוואַקען געוואָרן.

(**) זע ז. 43.

געוואָרן דער קלויסטער אין מיטן שטאָט דורך קניאַז קאַברנינסקי. אַנדערש איז זיך ניט מעגלעך פאַרצושטעלן, ווייל דער קלויסטער, וואָס איז געבויט געוואָרן אינ'ם יאָר 1473 האָט ניט געקענט זיין דער ערשטער שוין צוליב דעם, וואָס די איינוווינער פון אַזאַ ישוב, ווי עס איז שוין דאָמאָלט געווען פרוזשענע וואָלטן ניט פאַרן ערגעץ אַנדערש מתפלל זיין.

עס איז גאָנץ מעגלעך, אַז דעם קלויסטער האָט מען אין דעם XIX י"ה פונאַנדערגענומען, ווייל ער איז שוין ניט נויטיק געווען און אויף דעם אָרט פון דעם דאָזיקן קלויסטער איז עס אויפגעבויט געוואָרן דער 2-קלאַסיקער לערער-סעמינאַר, וואָס האָט צוגעגרייט לערער פאַר די צערקווע-עלעמענטאַר-שולן.

אויסער דעם סעמינאַר האָט זיך נאָך אין פרוזשענע געפונען אַן איין-קלאַסיקע מלוכישע צערקווע-עלעמענטאַר-שול (צערקאוונץ-פריכאָדסקאָיע אוטשילישטשע), וועלכע האָט זיך געעפנט אַנשטאָט דער פריערדיקער עלעמענט-טאַר-שול (פריכאָדסקאָיע אוטשילישטשע). געשען איז דאָס אין פאַבעדאָנאָס-צעזוס צייטן, ווען עס האָט זיך אָנגעהויבן אַן אַלגעמיינע קלעריקאליזירונג פון שול-וועזן אין צאָרישן רוסלאַנד.

בזון סוף פון פאַריקן י"ה האָבן די רוסישע-קרייז שול (אויפערזונאַיע אוטשילישטשע) אין פרוזשענע באַזוכט נאָר איינצאלע יידישע שילער*.) ערשט צום סוף פון XIX י"ה האָט די שול געענדיקט אַ גרעסערע גרופע, מערער ווי אַ צענדליק, יידישע יונגעלייט. אַרויסגייענדיק פון דער שול מיט אַ היפש ביסל קענטעניש פון דער רוסישער ליטעראַטור און זיינענדיק באַאיינפלוסט פון אירע הומאניטאַרע אידעען, האָבן זיי אָנגעהויבן זוכן אַ פאָרווענדונג פאַר זייער גע-וועלשטלעכער ענערגיע, און זיך גענומען צו פאַרשפרייטן בילדונג. עס איז שוין דאָמאָלט דערגאַנגען דער ערשטער אָפקלאַנג פון פאָליטישן ציוניזם און עס איז געגרינדעט געוואָרן אַ ציוניסטישער יוגנט-פאַריין אונטערן נאָמען „פּרחי ציון“. צו דעם דאָזיקן פאַריין האָבן געהערט אויסער די דערמאָנטע יונגעלייט, וועלכע זיינען אַרויס פון דער קרייז-שול, אויך אַנדערע פערזאָנען. דער דאָזיקער פאַריין האָט באַשלאָסן צו גרינדן אַ שול פאַר אַרימע יידישע קינדער**.) אין גרעסערע שטעט פון אַמאָליקן יידישן „תחום-המושב“ האָט שוין דאָמאָלט עקזיסטירט דער רעפאָרמירטער חדר (חדר מתוקן) און לויט דעם דאָזיקן ביישפיל איז געגרינדעט געוואָרן די פרוזשענער שול אָדער „אַבראַזאַווי

כדער

* צוזאַמענגעשטעלט לויט די ידיעות פון פ' א. בירנבוים און פ' ד"ר מ. פיינגאָלד.
** דער ערשטער פאָרו. איז געווען מאַרקל פיינגאָלד אין סעק. משה פיינגאָלד. מיטגליד
דער: מ. א. אווערבוך, זילבערקווייט, 5. ליכטציער, מאָלין, שפּאַנין אין אַנד.

כעדער", ווי די גרינדער האָבן דעם אַנשטאַלט גערופן. די לעגאַליזאַציע איז דורכגעפירט געוואָרן לויט דער עצה פון פּאַליציי-„נאַדזיראַטעל", וועלכן עס איז צוגעזאָגט געוואָרן שווד אין דער פּאַרם פון אַ חודשלעכן געהאַלט פון 10 רובל, אויפן נאָמען פון דוד פיסעצקי, וועלכער האָט געהאַט אַ מלמדישן פּאַטענט (מעלאַמעדסקאָיע סווידעטעלסטוואָ). אין יאָר 1900 איז די שול געעפנט געוואָרן אין הויז פון משה בערגער (משה דער שמיד) אויף וואַסער-גאַס. עס האָבן זיך גלייך פון אָנהויב פאַרשריבן בערך פערציק שילער פון פּריוואַטע חדרים און תלמוד-תורה. די ערשטע מיטלען זיינען געשאפן גע-וואָרן דורך אַ זאַמלונג אין דורך מאָנאַטלעכן אָפּצאָל פון דער גרופע טוער און סימפּאַטיקער. אין דער ערשטער צייט האָבן די לערער פון שול קיין שכירות פאַר זייער אַרבעט ניט באַקומען*).

די פּראָגראַם פון די לימודים איז צוזאַמענגעשטעלט געוואָרן לויטן מוסטער פון דער רוסישער עלעמענטאַר-שול (פּריכאָדסקאָיע אוטשילישטשע). מ'האַט געלערנט רוסיש, חשבון, געאָגראַפיע און רוסישע געשיכטע, די אלע געגנטשאַנדן אין דער רוסישער שפּראַך. חוץ דעם איז נאָך געלערנט געוואָרן העברעיש און תנ"ך. יידיש איז געלערנט געוואָרן איין מאל אין וואָך – אַ „שורה", וואָס דער לערער האָט אָנגעשריבן און געהייסן די תלמידים איבערשרייבן.

די שול איז באַלד געוואָרן פּאָפּולער אין שטאָט אונטערן נאָמען „דער אַרימער אָדער „געמיינע-קלאַס". עס האָבן זיך פאַרשריבן אלץ מערער קינדער און די שול איז איבערגעטראָגן געוואָרן אין אַ גרעסערער דירה, אין הויז פון א. ליאַצקי (פּייערלעשער-געסל) און פון דאָרט אויף ברויז-געסל אַנטקעגנאיבער די אַלטע קאַזאַרמעס. די אויסגאַבן זיינען פאַר-גרעסערט געוואָרן, מ'האַט אָנגעהויבן צאָלן אַ טייל פון די לערער שכירות, מ'האַט איינגעקויפט שול-בענק און מכשירים. די פּריערדיקע הכנסה-מקורים – חודשלעכער אָפּצאָל פון די סימפּאַטיקער***) און פון די ליטעראַרישע אָוונטן (לי-טעראַטורנאַ-מוזיקאַליע וועטשעראַ) אין דער רוסישער שפּראַך האָבן ניט גע-דעקט אלע אויסגאַבן, איז דעריבער געלונגען פונ'ם יאָר 1902 דעם נייעם

פרעזעס

(* לערער זיינען געווען: ש. ד. באַרקער, מ. קאַפּלעסקי, ד. פיסעצקי, ז. גאַלובאַזיטש, ב. גאַלדבערג, אברהם פאַמעראַניץ אין ש. ל. זילבערקוויט.

(** סינאגים פון אַריי.

(*** ביי אַ פרוזשענער גביר, משה פישמאַן, וועלכער האָט געווינט אין וואַרשע, האָט מען איינמאל געקריגן גאנצע 100 רובל, און איינער ווייטמאַן האָט געגעבן 25 רובל. דער דאָזיקער ווייטמאַן איז געווען אַ באַווסטער רוסישער געהייס-אַגענט, וועלכער איז געווען פאַרמישט אינ'ם מאָרד פון סערבישן קיניג אַלעקסאַנדער אין יאָר 1903, אין שפּעטער שעה פון אויספאַרשונגס-אַמט אין וואַרשע, אַ באַרימטע טרויעריקע פיגור אין די צאָרישע צייטן. ער איז געקומען צו גאסט קיין פרוזשענע מיט זיין פרוי, וועלכע איז געווען אַ פרוזשענער „מאירוק" דעם בויערס אַ טאכטער, אַ שוועטער פון דער יידישער אַרטיסטין שטראַספּאַנעל).

פרעזעס פון דער פארוואלטונג א. בירנבוים*) אַרױסצופאַקומען פון די קאַראַב-קע-געלטער צו 200 רובל אַ יאָר פאַר דער שול.

דאָס רוב באַלעבאַטים, די גבאים פון דער תלמוד-תורה און דער רב זיינען ניט געווען צופרידן מיט דער שול; די יינגלעך ווערן אַראָפּגעפירט פון „דרך-הישר“ און חוץ דעם וועלן די קינדער ניט וועלן זיך לערנען קיין מלאכה, אויב זיי וועלן זיין געבילדעט. דער רב האָט געשיקט רופן די טוער און האָט פון זיי געפאָדערט, אַז זיי זאָלן ניט אָננעמען קיין יינגלעך פון ת"ת און מבטל מאַכן דעם לימוד פון תנ"ך. די פאָדערונגען האָבן אָבער ניט געהאַט קיין דערפאַלג. עס איז אָנגעקומען דער יאָר 1904, די רעוואָלוציאָנערע שטימונגען אין לאַנד האָבן זיך געשטאַרקט, די פּאָליצייִשע רעפּרעסיעס האָבן זיך פאַר-שאַרפט. עס האָט אָפּגעשטאַט אַ וויזיט אין אַנשטאַלט דער איינציקער פּאָליטי-שער זשאַנדאַרם אין שטאָט און האָט אויך באַקומען זיין חלק שוחד.

אַ טייל פון די טוער איז אַוועק צו די סאַציאַליסטישע אָרגאַניזאַציעס, וועלכע האָבן שוין אָנגעהויבן אַריינדרינגען צו יענער צייט אין פרוזשענע. אַ טייל איז אָפּגעפאַרן זיך לערנען, אַ טייל האָט עמיגרירט קיין אמעריקע. די הוצאות זיינען געוואָרן גרעסער. און פאַר די איבערגעבליבענע איז געוואָרן שווער אויסצוהאַלטן די שול און דער „אַרימער-קלאַס“ האָט זיך אין יאָר 1904, נאָך פיר יאָר עקזיסטענץ געשלאָסן.

עס איז אויך צו יענער צייט געמאַכט געוואָרן אַ פרוו דורך עטלעכע יונגע מיידלעך, וואָס האָבן געענדיקט דעם פּריוואַטן רוסישן „פּענסיאָן“ צו גרינדן אַזאַ מין שול פאַר מיידלעך. דער דאָזיקער פרוו האָט אויך אָנגעטראַפּן אויף אַ שאַרפע קעגנערשאַפט פון באַלעבאַטישן עולם. „ווי וועט מען נעמען דינסטן, אויב די אַרימע מיידלעך וועלן זיין געבילדעט?“, און צוליב מאַנגל אין כוחות האָט די מיידל-שול עקזעסטרירט נאָר במשך פון אַ קנאַפן שול-יאָר.

נ. צ.

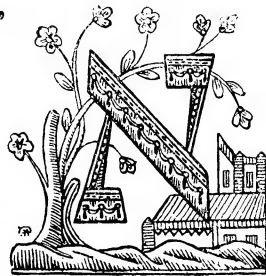
*) עס זיינען דאמאָלטס נאָך צוגעצויגן געוואָרן צו דער ארבעט די ברידער ווישניאק, ברידער פאָמערעניעק, מ. פאָלינאָוסקי, ש. ראָזענבלום און אנד.

פרוזשענע אין דער מלחמה פון 1812.

ין די יארן פון נאפאלעאנס גרויסן צוג אויף מאסקווע
האט פרוזשענע געשפילט א גאנץ באדייטנדיקע
ראלע צוליב באזונדערע טעמים.

ערב דעם 1812 יאר*).

נאפאלעאנישע ארמיי האט זיך קאנצענטרירט
אויף די גרעניצן פון דעם דאמאלסטיקן רוסלאנד,
האט רוסלאנד באפעסטיקט אירע מערב-גרעניצן
מיט 3 ארמיען. איין ארמיי איז געווען קאנצענט-
טירט אין ווילנער-קאוונער גובערניע, די צווייטע

אין גראדנער און די דריטע, אן אבסערוואציע-ארמיי, אויף וואלין. די הויפט-
קווארטיר פון דער צווייטער ארמיי איז א לאנגע צייט געווען אין פרוזשענע
און איז ערשט אין גאנג פון די געשעענישן אריבערגעטראגן געווארן אין
וואלקאוויסק. די קריגס-אפעראציעס האבן זיך אנגעהויבן אין יוני אונטער
דעם שטארקן איבערוואגן פון די פראנצויזישע חיילות, וועלכע האבן אויס-
געקליבן פאר זייער ערשטן אנגריפס-ארט די געגנט ארום קאוונע און געצווינג-
גען די ערשטע צוויי ארמיען אפצוטרייבן פון זייערע פאזיציעס און זיך רוקן
מער אויף צפון-מזרח. צוזאמען מיט דער גאנצער 2טער ארמיי איז אויך אפ-
געטראגן פון פרוזשענע דער 6טער קארפוס, וועלכער האט דא געהאט זיין
שטענדיקן ויצארט. ווען די ערשטע 2 ארמיען האבן אפגעטראגן, איז די דרי-

טע

* ד. בוטירלין „איסטאריא נאשעסטוויא אימפעראטארא נאפאלעאנא נא ראסיו 1812“.

א. י. מיכאלאוסקי, דאנילעווסקי „אפיסאניע וואיני 1812“.

טע ארמיי אויף וואָלין, אונטער דער אָנפירונג פון גענ. טאַרמאַסאָוו, געבליבן אָפּגעשלאָסן אין דעם דאָזיקן דרומדיקן ווינקל. כדי זיך צו זיכערן פון אן אי-בערפאַל אויפן רעכטן פליגל פון זיין ארמיי, האָט נאָפּאַלעאַן באַשטימט אן ארמיי, וואָס איז באַשטאַנען פון עסטרייכער, אונטער דער אָנפירונג פון פירשט שוואַרצענבערג. אין יולי האָט פירשט שוואַרצענבערג זיך באַפעסטיקט אין דער גראַדנער גובערניע און אַלס הויפט-קוואַרטיר האָט ער אויסגעקליבן פאַר זיך פרוזשענע. די פאַרפאַסטנס פון דער דאָזיקער ארמיי האָבן זיך געצויגן פאַרע מוכאָוועץ און פינאַ מיטן פראַנט צו דער 3טער רוסישער ארמיי. אינ'ם זעלביקן חודש יולי האָט זיך די לאַגע געביטן, אָנשטאַט דעם אַר-מיי-פירער שוואַרצענבערג האָט נאָפּאַלעאַן באַשטימט אַלס קאָמאַנדיר דעם מאַרשאַל רייניע, די נייע ארמיי איז שוין געווען אַ פרייסיש. דער נייער ארמיי-פירער האָט שוין זיין קוואַרטיר אין פרוזשענע ניט באַשטימט.

אין דער צייט האָט דער קאָמאַנדיר פון דער 3טער רוסישער ארמיי אָנ-געהויבן אן אַנגריף אויף רייניעס מיליטער און זייענדיק זיכער, אז די הויפט-קוואַרטיר איז אין פרוזשענע, האָט ער דעם פלאַן פון זיינע קריגס-אָפּעראַציעס אויסגעשטעלט אויף אַזאָ אופן; ער האָט אַרויסגעשיקט 3 אָפּטיילונגען כדי אָפ-צורייניקן באַזונדערע ערטער, וועלכע זאָלן דינען אַלס שטיצפונקטן צו שטור-מען די הויפט-קוואַרטיר פון דער ארמיי, דער פלאַן האָט זיך איינגעגעבן. אַ דאנק דער ניט קלאַרער סיטואַציע האָבן די רוסן גענומען געפאַנגען אַ טייל פון דער פרייסישער ארמיי און אויך אַריינגעמאַרשירט קיין פרוזשענע*).

אין דער צייט איז אָבער געלונגען די רעשט טיילן פון דער פראַנצויזישער ארמיי זיך צו פאַרייניקן מיט שוואַרצענבערגס אָפּטיילונג, וועמען מ'האָט גערופן צו הילף, און צוזאַמען האָבן זיי געצווונגען דעם אוואַנגארד פון דער רוסישער ארמיי, וואָס האָט זיך געפונען אין פרוזשענע, אָפּצוטערעטן. אין אָנהויב אויגוסט איז שוין פרוזשענע ווידער געווען פאַרנומען דורך פרייסיש מיליטער. נאָך דער ענדגילטיקער שלאַכט, וואָס האָט זיך אָפּגעשפילט ביי האַראָ-דעטשנע און דעם דאָרף פאַדדובנאַ (פאַדופני) האָבן זיך די רוסן צוריקגעצויגן אויף וואָלין.

נאָך די מפלות, וואָס נאָפּאַלעאַנס הויפט-ארמיייען האָבן געליטן ביי מאַסקווע, האָט די דריטע ארמיי ווידער, אַ פאַרשטאַרקטע מיט ניי צוגעקומענע מיליטער-טיילן, אַרויסגעשטופט די איבערגעבליבענע טיילן פון די פרייסישע ארמיייען און אין אַקטאָבער איז די געגנט ווידער פאַרנומען געוואָרן דורך די רוסישע חיילות.

מיר ברענגען דאָ צוויי דאָקומענטן פון יענער צייט. איינער שטעלט

פאַר

(*) אין 1912, צום הונדערט יעריקן געדענק-טאָג פון דעם נאָפּאַלעאַנישן קריג, איז דער היינטיקער שערשעווער גאס א נאָמען געגעבן געוואָרן טאַרמאַסאָוו גאס. בעת דער דייטשישער אָקופאַציע איז די גאס גערופן געוואָרן טאַמאַשאו גאס. א פאַרגרייזונג פון דעם נאָמען טאַרמאַסאָוו.

פֿאַר אַ ראַפּאָרט וועגן אַ צוזאַמענשטויס אין פֿרוזשענע און דער צווייטער אַ באַפֿעל וועגן פֿאַרנעמען פֿרוזשענע דורכן רוסישן מיליטער. דער ראַפּאָרט איז אַרויסגעשיקט געוואָרן נאָכדעם ווי דער אוואַנגאַרד פֿון די עסטרייכיש-פֿרייסישע חיילות פֿון רייניע-שוואַרצענבערג האָבן זיך געמאַכט פֿריי דעם וועג אָפּצוטערען דורך פֿרוזשענע.

...אין דער נאַכט פֿון 7טן אויפֿן 8טן נאָוועמבער 1812 איז דער 3טער אוקראַינישער קאַזאַקן-פֿולק, וואָס איז דורכן פֿול-קאָווינק גראַף וויטט אָפּגעשטויסן געוואָרן פֿון בריסק-ליט. קיין פֿרוזשענע, פֿלוצלונג אין דער דאָזיקער שטאָט אַטאַקירט און אינ-גאַנצן צעקלאַפט געוואָרן דורכן עסטרייכישן אוואַנגאַרד. 3 עס-קאָדראַנען פֿונ'ם פֿולק זיינען גענומען געוואָרן אין געפֿאַנגענ-שאַפט און די איבעריקע האָבן זיך צעשאַטן אין דער ריכטונג צו קאַברין..."

...באַפֿעל צו דער 3טער אַרמיי. פֿון 20טן ביז 29טן סעפטעמבער דאַרף די אַרמיי זיך געפינען ביי דער שטאָט פֿרו-זשענע, מיטן זיך צו דערווייטערן דעם שונא פֿון נעסוויזש און פֿינסק..."

לויט די סטאַטיסטישע מאַטעריאַלן, וואָס עס גיט אָן לאַכניצקי אין זיין בוך, "סטאַטיסטיק פֿון דער ליטוויש-גראַדנער גובערניע פֿון יאָר 1817" האָבן זיך אין פֿרוזשענע פֿאַר דער צייט געפֿונען 245 הייזער (הילצערנע) און אַ באַפעלקערונג פֿון 824 נפשות, פֿון זיי יידן - 374. די דאָזיקע צאָלן זיינען אָבער ספּעדיקע. אין פֿאַרגלייך מיט די צאָלן, וואָס זיינען אָנגעגעבן אין דער רעוויזיע פֿון דער "בריסקער עקאָנאָמיע", ווייזן זיי אַ שטאַרקע פֿאַרקלע-נערונג פֿון דער באַפעלקערונג. אויף וויפֿל עס האָט געליטן אונדזער שטאָט בעתן דורכמאַרשירן פֿון די פֿאַרשיידענע חיילות, איז ניט באַוואוסט. אַלנפֿאַלס איז ניט מעגלעך, אַז אַזאַ גרויסע צאָל נפשות זאָל האָבן אימגעקומען אָדער אויסגעוואַנדערט פֿון שטאָט, בפרט נאָך, אַז אין "ספר-החיים" געפינען מיר נאָט קיין גרעסערע צאָל טויט-פֿאַלן פֿאַר דער צייט.

אין יענער צייט האָט פֿאַסירט אַזאַ כאַראַקטעריסטישער פֿאַל. בעת דעם דורכמאַרש פֿון די נאַפֿאַלעאַנישע חיילות דורך פֿרוזשענע, האָט זיך אָן עזא-סער ייד, יצחק, אַ זעלנער פֿון דער נאַפֿאַלעאַנישער אַרמיי, אויסגעבאַהאַלטן אין אַ בית-מדרש, זיך געזעצט דאָרטן לערנען און איבערגעוואַרט דעם דורכמאַרש פֿון זיין אַרמיי-טייל. פֿרוזשענער יידן האָבן שוין געזאָרגט דערפֿאַר, ער זאָל ניט אַריינפֿאַלן אין די הענט פֿון דער רוסישער אַרמיי, אים דאָ חתונה

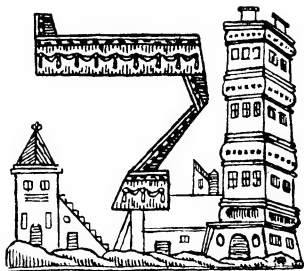
געמאַכט

געמאַכט אין ער איז געוואָרן אַ פּרוּזשענער תּושבּ. יאָרן שפּעטער פּלעגט מען נאָך געדענקען צוצוגעבן צום אמתן נאָמען זיינעם אויך דעם צוגאַב „פּראָנצויז“.

ש. ד. באַרקער.

פרוזשענע אין אויפשטאנד פון 1863*.)

ויט די אינפארמאציעס פון פ. סקאטשינסקי**) איז אין יאנואר 1863 קיין פרוזשענע אנגעקומען א קליינע אפטיילונג אויפשטענדיקע אונטער דער אנפירונג פון ראמאן ראגיןסקי, בא-פאלן די „קאזנאטשיסטווא“, דערהרגעט דעם וואך-זעלנער, צוגערויבט דאס געלט און קורץ נאכדעם אוועק פון שטאָט.

אפנים, דער ערשטער איבערפאל אויף

א פינאנס-אינסטיטוציע איז אין דעם אויפשטאנד

פון 1863 אויסגעפירט געווארן דווקא אין פרוזשענע, ווייל שוין דעם 6טן פעברואר פונ'ם זעלביקן יאר פארארדנט דאס רוסישע פינאנס-מיניסטעריום, מ'זאל ווי געהעריק ארגאניזירן די וואך ביי די מלוכהשע פינאנס-אינסטיטוציעס. די דאזיקע פארארדענונג דערציילט, אז פון פרוזשענער פינאנס-אמט האבן די אינסורגענטן צוגערויבט 10.809 רובל***).

דערויף ראפארטירט דער ווילנער גענעראל-גובערנאטאר צום פינאנס-מיניסטעריום, אז ער האט אנגענומען אלע מיטלען, כדי „אוממעגלעך צו מאכן דאס איבערהערן זיך פון אזא חוצפהדיקן איבערפאל...****“).

אזוי

(*) די ארכיוו-מאטעריאלן אין אינפארמאציעס פון פ. סקאטשינסקי זיינען געזאמלט דורך דער רעדאקציע פון דער „מאגאזאפיע פון פרוזשענער פאיוואט“.

(**) פעליקס סקאטשינסקי, וועטעראן פון 1863, קאברין, 84 יאר א.ט.

(***) „ארכיוויע מאטעריאלע מוראוועווסקאהא מוועיא“, ווילנע 1913, I טייל, אקט 222.

(****) דארטן, אקט 238.

אזוי איז עס טאקע געווען. א חוץ דער וואך האָבן די רוטישע מאַכט-אָרגאַנען תּיכּף איינגעשטעלט אַ ברייט-פאַרצווייגטן שפּיאַנאַזש, וועלכער האָט געוואָלט ידיעות און דערטראַגן דער מאַכט וועגן יעדער באַוועגונג ניט נאָר פון די אינסורגענטן, נאָר אויך פון דער ציווילער באַפעלקערונג, דער עיקר, פאַרשטייט זיך, פון די פּאָלאַקן. שוין דעם 21טן פעברואַר 1863 שרייבט דער ווילנער גענ. גובערנאַטאָר צום „שעף פון גראַדנער גובערניע“, אַז דער גוט-באַזיצער שעמיאַט האָט געהייסן זיין קרוב קיערנאַזשיצקי אַדורכפירן דורך זייטיקע וועגן די אָפּטיילונג פון ראַגינסקי, וועלכע האָט זיך אָפּגערוט אין שערעשעוו, איידער זי האָט געמאַכט דעם איבערפאַל אויף פרוזשענע, און דער שערעשעווער „סטאַנאַוואַי פריסטאָוו“ האָט ניט צוויסן געגעבן באַצייטנס אין פרוזשענע, וווּ עס האָט זיך געפונען די אינוואַלידן-קאַמאַנדע“).

דעם 3טן אַפּריל 1863 שרייבט דער גראַדנער גובערנאַטאָר צום ווילנער גענ.-גובערנאַטאָר, אַז ער האָט באַקומען ידיעות, אַז „פאַרן אָנפאַל פון די אויפשטענדדיקע אויף פרוזשענע איז ביים דאָרטיקן מאַרשאַלעק פון דער שליאַכטע פאַרגעקומען אַ צוואַמענפאַר פון די גוט-באַזיצער און „מיראַוויע פאסרעניקי“, כּדי אַרומצורייזן פארשיידענע ענינים, אינדעם אויך וועגן ווירקן אויף די יידן, זיי זאָלן געבן געלט אויף אונטערצוהאַלטן דעם אויפ-שטאַנד...“ (**).

צי האָט די באַראַטונג געהאַט אויסצוטיטן אויף אַ פּאָליטישן רעזולטאַט פון דער פּראָפּאגאַנדע צווישן די פרוזשענער יידן, איז פון דעם ראַפּאָרט ניט באַ-וווסט. יעדנפאַלס איז באַקאנט, אַז די דאָזיקע פּראָפּאגאַנדע, וואָס איז אָנגע-גאַנגען אין גאַנצן לאַנד, האָט אויך די פרוזשענער יידן ניט אויסגעמיטן. דאָ איז אפילו פאַרשפּרייט געוואָרן איינער פון די אויפרופן פון דער פּוילישער נאַציאָנאַלער רעגירונג – אין פּויליש און העברעיש.

ווי איז געווען די באַציונג פון די פרוזשענער יידן צו די אויפשטענדדיקע און זייער שטעלונג צום אויפשטאַנד? קיין אַפּיציעלע ידיעות געפינען מיר ניט וועגן דעם.

ניקאָליי פרוזשאַנסקי אין זיינע „איבערלעבענישן“ (***) באַצייכנט די שטע-לונג פון די היגע יידן אַלס אַ נייטראַלע. לויט זיינע ווערטער האָבן די יידן, ווען די אינסורגענטן האָבן פאַרנומען די שטאָט, „הגם מיטן האַרצן מיטגעפילט דעם רוס, דאָך ניט געהאַט גאַרניט קעגן דעם, ס'זאָל מיט זיי רעגירן דער פּאָלאַק“. מ'דאַרף אָבער נעמען אין אַכט די סביבה און צייט ווען פרוזשאַנסקי האָט געשריבן זיינע זכרונות, כּדי אָפּצוהאַלטן זיך פון מאַכן וועלכע ניט איז

אויספירן

(*) דאָרטן, אקט 264.

(**) דאָרטן, אקט 321.

(***) נ. פרוזשאַנסקי, א יידיש-רוסישער שרייבער, שטאַמט פון א דאָרף לעבן פרוזשענע. „פערעזשיטאַיע“ אין „קניזשיקי וואָסבאָדא“, דעצעמבער 1903.

אויספירן.

דאָס פאַרנעמען פרוזשענע דורך די אינסורגענטן שידערט פרוזשאנסקי אזוי: אין פרוזשענע האָט זיך אויפגעהאַלטן אַ „אינוואַלידן-קאַמאַנדע“, וועלכע איז באַשטאַנען פון אַ צוויי צענדליק מאָן. זייער אויפגאַבע איז געווען צו באַוואַכן די תּפּיסה און דעם פינאַנס-אַמט. ביינאַכט זיינען די אינסורגענטן אין אַ צאָל פון 80-100 מאָן אָנגעפאַלן אויף די אינוואַלידן, דערהרגעט אַ צוויי-דריי, צוגענומען פון פינאַנס-אַמט עטלעכע צענדליק רובל, אַראָפּגעריסן דעם רוסישן אַדלער און געמאַרדן, אַז פון איצט אָן איז פרוזשענע אַ פּוילישע שטאַט. אָונט-צו האָבן זיך די אינסורגענטן אייליק גענומען קלייבן אַוועק-צו-גיין, און אויף מאָרגן האָבן קאָזאַקן זיי געבראַכט צוריק אין שטאַט אַריין שוין אַלס געפאַנגענע.

אין פרוזשענער פּאָוויאַט זיינען נאָך אַ פּאַר מאָל געמאַכט געוואָרן פרווון צו פאַרמירן אינסורגענטישע אָפטיילונגען. אַ קליינע אָפטיילונג אַזאַ האָט זיך פאַרמירט אין אַפּריל 1863 אונטער דער אָנפירונג פון סמוּלס קי. זי איז שוין אָפּער אין פרוזשענע ניט אַריין. אין שטאַט איז אַ געוויסע צייט געזעסן מיכאַל זשוקאָווסקי, אייגנטימער פון גוט לוקאַמיר ביי מאַלשט, וועלכער איז דורך דער נאַציאָנאַלער רעגירונג באַשטימט געווען אַלס פרוזשענער קרייז-שעף (נאַטשעלניק פּאָוויאַטו).*

אין סעפטעמבער 1863 איז שוין אין פרוזשענער קרייז דער אויפשטאַנד געווען אינגאַנצן ליקווידירט. אינ'ם זעלביקן חודש האָבן זיך אָנגעהויבן מאַסן אַרעסטן. די תּפּיסה-געפיידע אַליין האָט שוין ניט געקלעקט אויף אַריינצונעמען אַלע אַרעסטירטע און ס'זיינען צו דעם צוועק פאַרנומען געוואָרן נאָך דריי פריוואַט-הייזער. די מאַכט איבער דער שטאַט האָט איבערגענומען אַ פּוילקאָוו-ניק, וועלכער האָט זיך באַזעצט אין שלאָס פון געוועזענעם מאַרשאַלעק (שוויי-קאָוסקי). די אויספאַרשונגען פון די אַרעסטירטע זיינען פאַרגעקומען אינ'ם געבנדיקן הויז פון קודאַראָווסקאָ.

פון פרוזשענער יידן זיינען אַרעסטירט געוואָרן מיכאַל בירנבוים און זיין פרוי, ביי וועמען אין הויז ס'האָט זיך אויפגעהאַלטן דער קרייז-שעף מ. זש-קאָוסקי. מיט אַ גרופע אַנדערע אַרעסטירטע זיינען זיי נאָכדעם איבערגעפירט געוואָרן אין תּפּיסה אין גראַדנע.

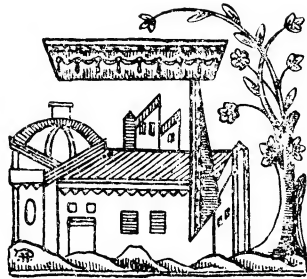
מ. וו.

(*) אינפ. פ. סקאַטשינסקי.

וועגן און שליאכן.

י אנטוויקלונג פון אונדזער שטאָט לאָזט זיך איינטיילן אין צוויי פּעריאָדן: דער ערשטער – ביז דער צווייטער העלפט פון XIX י"ה, ד. ה. ביזן אויפבויען די שאַסייען און אייזנ-באַנען, דער צווייטער – פון דער צווייטער העלפט פון XIX י"ה. ביזן אַנטשטיין פון די אייזנבאַנען און שאַסייען האָט זיך פּרוּזשענע געפונען אויפן הויפט-שליאַך, וועלכער האָט דורכגעשניטן מזרח-אייראָפּע. אויפן וועג בריסק – מאָסקווע. דער דאָזיקער וועג איז געווען אַ פּאַטש-טראַקט מיט שטענדיקע סטאַציעס אויף צו בייטן די פּערד. אַלס די הויפט-אַרטעריע אין דער ריי שליאַכן, וועלכע האָבן דורכגעשניטן מזרח-אייראָפּע, האָט דער דאָזיקער טראַקט געשפּילט אַ וויכטיקע ראָלע הן אין פּאַליטישן, הן אין עקאָנאָמישן לעבן פון יענער צייט. דער דאָזיקער אומשטאַנד האָט גורם געווען אַ פּסערדיקע אַנט-וויקלונג פון דער שטאָט. די וואַסער-וועגן האָבן קיין ממשותדיקע ראָלע אין עקאָנאָמישן לעבן פון דער פּרוּזשענער באַפעלקערונג ניט געשפּילט. אונדזער נאָענטסטער געגנט געפינט זיך סאַמע אויפן וואַסערשייד צווישן צוויי וואַסער-סיסטעמען, וועלכע איינע פליסט צום באַלטישן, די צווייטע צום שוואַרצן ים (מוכאָויעץ – בוג – וויסל – באַלטישער ים; יאַסעלדע – פינע – פּריפעט – דניעפר – שוואַרצער ים).

דער דערמאָנטער וועג בריסק – מאָסקווע האָט געהאַט צוויי פאַרצוויי-גונגען. דער אַנגענומענער „פּאַטשטאָווער“ טראַקט איז געגאַנגען דורך קאַברין

אָבער דאָס האָט אויסגעמאַכט אַ לענגערע שטרעקע. ביים וועלן פאַרקירצן דעם מהלך איז מען געזאָרן איבער זשאַפּינקע, קיוואַטישע, סטעפּאַנקע. אין פרו-זשענע האָט דער וועג אַריינגעפירט דורך דער קאַבריןער גאַס.

דער ערשטער שאַסיי איז אויפגעבויט געוואָרן אין מיטן פון XIX י"ה, פאַר ניקאָליי דעם 1טנס ממשלה. ער האָט פאַרביטן דעם טראַקט, וואָס האָט שוין עקזיסטירט הונדערטער יאָרן און וואָס האָט אַדורכגעפירט דורך פרוזשענע. דער דאָזיקער שאַסיי האָט אָבער אויף זיין וועג אינגאַנצן אויסגע-מיטן פרוזשענע און אַנשטאָט זיך האַלטן ביי די אַלטע שליאַכן, זיך דורכ-געשניטן מיט אַ גלייכער ליניע, אַפּרוקנדיק זיך אויף עטלעכע און צוואַנציק קילאָמעטער פון שטאָט. די סיבה פון דעם דאָזיקן אויסמיידן פרוזשענע ליגט אין דעם ספּעציפישן אופן פון בויען די שאַסייען פאַר ניקאָליי דעם 1טנס צייטן, וועלכע האָבן זיך געדארפט ציען לויטן ווילן פון צאָר לויט אַ גראַדער ליניע אָן אַפּוויגונגען. די שאַסייען זיינען טאַקע אזוי דורכגעהאַקט געוואָרן. (זע מאַפּע זייט 178).

די דאַמאָלסטיקע פרוזשענער שטאָט-פאַרוואַלטונג און די מעשטשאַנעס ניט-יידן זיינען געווען צופרידן, וואָס דער שאַסיי האָט זיי אויסגעמיטן. ניט זיינענדיק קיין געשעפטס-לייט, נאָר ערד-ארבעטער, האָבן זיי מורא געהאַט, אז מען וועט פאַרנעמען אַ טייל פון זייערע פעלדער, פאַר וועלכע די מלוכה האָט שפּעטער געצאָלט לויט אַ פעסטגעשטעלטער טאַקע, געוויינטלעך ביליגער ווי דער אייגנטימער אליין האָט עס געשאצט. ס'איז באַוואוסט, אז ווען מ'האָט שפּעטער געבויט די שאַסייען אין שטאָט, האָבן זיך נאָך אַלץ די מעשטשאַנעס געטרייט מיט אַ ווערטל, אז מ'וועט דעם שאַסיי נאָך צעוואַרפן (יעשטשאַ ראַסקינוט).

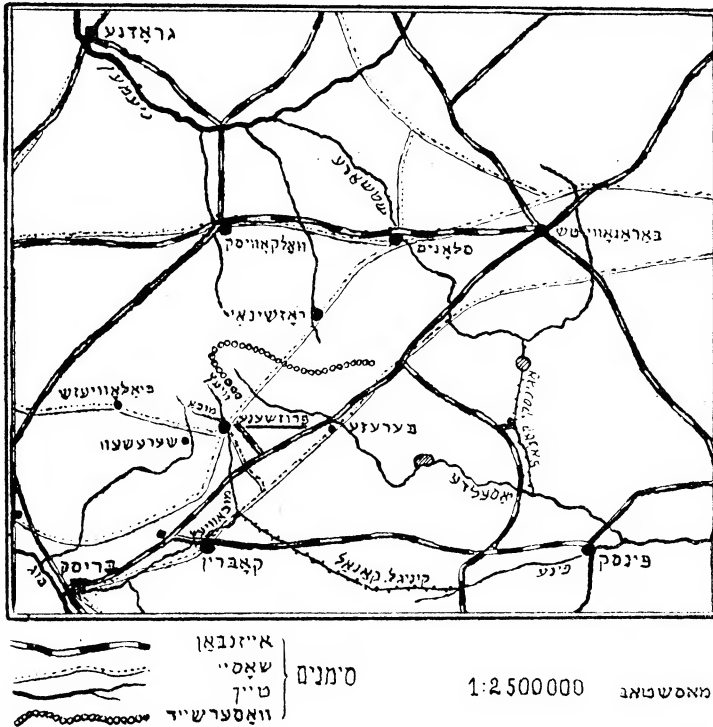
דער יידישער קהל האָט זיך מיט דעם ענין פון דעם שאַסיי דווקא פאַראינטערעסירט. די איינזשינערן האָבן דאַמאָלסט געגעבן אַנצוהערן, אז אויב מ'וועט זיך לאָזן קאָסטן אַ גרעסערע סומע, וועט דער שאַסיי צוגעצויגן ווערן צו דער שטאָט. איז צוזאַמענגערופן געוואָרן אַן אסיפה פון די חשובסטע באַלעבאַטים. פון דער אסיפה איז אָבער גאַרניט געוואָרן, משמעות צוליבן אויספעלן פון דער נויטיקער סומע געלט. עד-היום דערציילט מען אַ קוריאָז וועגן דעם דאָזיקן פאַל: אויף יענער אסיפה איז באַשלאָסן געוואָרן, אז היות אין דער נאָענטסטער צייט דאַרף קומען משיח, וואָרום קלאַנגען האָבן זיך שוין גע-טראָגן און סימנים זיינען געווען, אז דער קץ איז שוין גאַר נאָענט, טאָ צו וואָס זאָל מען אָפּגעבן יידישע געלט אין פרעמדע הענט, און חוץ דעם וועט מען שוין בכלל דעם שאַסיי ניט דאַרפן...

דער שאַסיי האָט זיך ווייטער געבויט און האָט אויסגעמיטן אונדזער שטאָט.

מיטן אויסבויען זיך פון דעם שאַסיי איז שוין במילא בטל געוואָרן דער

פריערדיקער פאטשט-טראקט, וואָס איז געגאנגען דורך פרוזשענע. די פערד-סטאציעס זיינען אריבערגעטראָגן געוואָרן אויפן שאַסיי. האָט מען זיך גע-וואָלט פאַרבינדן מיט פרוזשענע, האָט מען פון דעם שאַסיי, נאָענט צו בערעזע, ביי סוואַדיטש, אָן ערך 26 קילאָמעטער פון פרוזשענע, זיך גענומען אָן אַ זייט און דאָ האָט שוין דער וועג געפירט ביז פרוזשענע. פון דעם מאַמענט אָן איז פאַרלאַנגזאַמערט געוואָרן דער גאַנג פון דער

טייכן, וועגן און באַן-ליניעס אַרום פרוזשענע.

אנטוויקלונג פון דער שטאָט און פרוזשענע האָט אָנגעהויבן אַפצושטיין פון די ישובים, מיט וועלכע זי האָט זיך פריער געקענט פאַרגלייכן אָדער אפילו אריבערגעשטיגן.

אַ לאַנגע צייט איז נאָך געבליבן אַ פאטשט-טראקט מיט פערד-סטאציעס איבער סעלץ, ראָזשינאָ, וואַלאָוויטש, גראַדנע. אָבער אויך דער טראקט איז פאַרשוונדן, ווען עס האָבן זיך אויסגעבויט די אייזנבאָן-ליניעס.

די שאַסייען אויף ראָזשינאָי, וויסאַקע-ליטאַווסק זיינען געבויט געוואָרן מיט אַ פאַר צענדליק יאָר שפּעטער. די דאָזיקע שאַסייען האָבן געהערט צו דער 3טער גרופּע פון די קריגס-סטראַטעגישע שאַסייען, פון וועלכע די הויפט-בוי-קאָמיסיע איז געזעסן אין פּרוזשענע. אזוי ווי די שאַסייען האָבן געדאַרפט דינען קודם-כל פאַר קריגס-צוועקן, האָט מען לכתחילה ביים בויען די שאַסיי-ען זיך באַנוצט מיט זעלנער. ביים בויען דעם ראָזשינאָיער און וויסאַקער שאַסיי איז אַראָפּגעבראַכט געוואָרן אַ פּוֹלַק זעלנער, וועלכע האָבן דאָ דורכ-געפירט דעם ערשטן אָנשויט (נאַסיפּ). די ווייטערדיקע אַרבעטן איבערן שאַסיי זיינען דורך אַ ליציטאַציע איבערגעגעבן געוואָרן צו די יידישע אונטערנעמער זאַקס און לאָפּין.

די שאַסייען קיין שערעשעוו און לינעווע זיינען אויסגעבויט געוואָרן ערשט אינ'ם אָנהויב פון דעם XX י"ה. דער לינעווער שאַסיי, וועלכער האָט זיך לויטן פּלאַן געזאַלט ציען ביז וואַלאַקאוויסק, איז אין 1904 יאָר צוגעצויגן געוואָרן ביז פּרוזשענע, און איז צוליב דעם אויסברוך פון דער רוסיש-יאַפּאַנישער מלחמה נישט פאַרענדיקט געוואָרן.

שטאַרק בעוואַלט געוואָרן איז אונדזער שטאָט נאָך דעם ווי עס איז אין די זעכציקער יאָרן אדורכגעפירט געוואָרן די באַן-ליניע בריסק - מאַסקווע (די אייגנטלעכע ליניע איז געפירט געוואָרן בריסק - סמאָלענסק, ווייל סמאָלענסק - מאַסקווע איז שוין געווען פון פריער פאַרטיק). די דאָזיקע באַן-ליניע האָט אויסנגעלאָזן פּרוזשענע אויף אַ מרחק פון 12 קילאָמעטער און דאָס האָט שטאַרק געוויקט אויף אָפּצושוואַכן דעם וווקס פון דער אַנטוויקלונג פון דער שטאָט.

ס'איז ניט באַווסט די סיבה, וואָס האָט באַווייגן די אינזשינערן צו פירן דעם וועג אויסמיידנדיק פּרוזשענע, די באַן-ליניע אין איר איצטיקן צושטאַנד נויגט זיך שטאַרק אָפּ פון פּרוזשענע. ביי דער סטאַציע טעוילי דער-ווייטערט זיך די באַן-ליניע פון דעם אַמאַליקן פּאַטשט-טראַקט, וואָס האָט געפירט איבער פּרוזשענע. ביי בערעזע ווידער דערנענטערט ער זיך צו דעם אַלטן וועג. אין שטאָט איז פאַרשפרייט וועגן דעם אַ מיינונג, אַז צוליב דעם, וואָס די אינזשינערן האָבן ניט געקריגן קיין גרעסערע סומע געלט, ווי דאָס איז שוין געווען דער פאַל ביים בויען די שאַסייען, האָבן זיי די ליניע צו פּרוזשענע ניט דערנענטערט. אגב איז דער פאַל, אַז דאָס שטעטל זאָל דווקא בלייבן אָפּגערוקט פון דער באַן-ליניע, ניט קיין איינציקער. די גרעסטע טייל שטעטלעך אויף דער דאָזיקער באַן-ליניע זיינען אָפּגערוקט אויף עטלעכע קילאָמעטער פון די סטאַציעס. אַזאָ כסדרדיק איבערחזרן זיך פון דעם פאַקט זעט שוין ניט אויס ווי קיין צופעליקייט, נאָר ווי אַ פאַרויס צוגעטראַכטער פּלאַן פון אויסמיידן די שטעטלעך אַריינגענומען צו ווערן אין דער נעץ פון די איינזאָנען.

לויט ווי מ'דערציילט, האָט די באַ-ליניע אויך געזאָלט אויסמיידן ליניעווע
און בלוידען, וועלכע האָבן נאָך דאָמאַלסט געהערט צו פריצים. די פריצים
זיינען אָבער געווען שטאַרק פאַראינטערעסירט די באַן-ליניע זאָל דווקא יאָ
דורכגיין דורך זייערע גיטער און דערפאַר זאָלן זיי האָבן זיך געלאָזט קאָסטן
גרעסערע סומעס געלט און דער ענין איז דערליידיקט געוואָרן לטובת זיי.

ש. ד. באַרקער.

געזעלשאפטלעכע באוועגונגען אין פרוזשענע.

עגן דער השפלה-באוועגונג ביי אונדז אין שטאָט
איז ניט פיל באוואוסט. קיין זכרונות וועגן די
ערשטע פרוזשענער משפילים האָבן זיך ניט
אויפגעהיט. עס זיינען געווען איינצלענע אַפאָנענטן
פון „המגיד“, „השחר“ און שפעטער פון „המליץ“
און „הצפירה“. עס האָבן זיך געפונען יחידים, וועלכע
האָבן געלייענט די רוסיש-יידישע זשורנאַלן און
רוסישע צייטונגען. פון דער ליטעראַטור איז בא-
קאנט, אז אין די זעכציקער – זיבעציקער יאָרן

פון פאָריקן י"ה זיינען אַרויסגעקומען פון פרוזשענע די צוויי רוסיש-יידישע
שריפטשטעלער ניקאָליי פרוזשאנסקי און סעמיאָן איסאקאוויטש ראפאָפאָרט*.)
צו יענער צייט זיינען שוין אויך געווען אין פרוזשענע אייניקע פאָמיליעס,
וועלכע האָבן געגעבן זייערע קינדער אָן אייראָפעישע ביידונג.

אַ גרעסערע השפעה אין שטאָט האָט שפעטער געהאַט די „חיבת-ציון“-
באוועגונג, וועלכע האָט שוין אַריינגעצויגן אין איר ווירקונגס-קרייז אַ גרעסערע
גרופע יונגעלייט. עס איז געגרינדעט געוואָרן אין די אַכציקער יאָרן פון פאָריקן

י"ה

(*) פרוזשאנסקי, געבוירן אין יאָר 1847 אין אַ דאָרף לעבן פרוזשענע ביי עָטערן ישוב-
ניקעט. זיך געשמדט אין פעטערבורג צוליב „פראוואַזשיטעלסטוואָ“. ראפאָפאָרט געבוירן אין יאָר
1858 אין פרוזשענע ביי פארמעגלעכע עלטערן, זיין פאָטער איז געווען אַ בוי-אונטערנעמער, פון
1891 זיך באַזעצט אין לאַנדאָן, געווען אַ שטענדיקער מיטאַרבֿעטער פון רוסישע צייטונגען
און פון רוסיש-יידישן „וואַסאָד“. זייערע ביאָגראַפיעס ווערן געבראַכט אין „יעוורייסקאָיאַ
ענציקלאָפּעדיאַ“.

י"ה אן אַרגאַניזאַציע פון „חובבי-ציון“). עס איז באַשטימט געוואָרן אין פּרוּוושענע אַ באַפּוֹלמַעכטיקטער (מורשה) פון אַדעסער קאָמיטעט פון „חובבי-ציון“ און עס איז געווען אַ געוויסע צאָל מיטגלידער (חברים נכבדים), וועלכע פלעגן אַריינטראַגן אַ יערלעכן מיטגלידס-אַפּצאַל**). זיי פלעגן שטעלן יעדן ערב-יום-פּוּר קערות אין די בתי-מדרשים אויף „ישוב ארץ ישראל“ און פלעגן מאַכן פון צייט צו צייט זאַמלונגען. זיי האָבן אַגיטירט קעגן די קאַרפּוּער אַתרוגים און פאַר די ארץ-ישראל'דיקע. די גרופע „חובבי-ציון“ האָט אָנגעטראָפּן אויף אַ קעגנערשאַפט מצד דעם עלטערן דור, מצד די פּרוּמע, וועלכע זיינען אַרויסגע-טראָטן קעגן די יונגעלייט, וועלכע ווילן צואייילן די גאולה. די צוזאַמענקומפּטן פון דער גרופע פלעגן דעריבער די ערשטע צייט פאַרקומען פאַרבאָהאַלטענער-הייט אין וועלדל סמוּהא (אויפן וועג קיין שוביטש, אויסגעהאַקט אין די ניין-ציקער יאָרן) אַדער בחדרי-חדרים, ביי עמיצן פון די מיטגלידער.

מיט דער אַנטשטיינג פון הערצלישן פּאָליטישן ציוניזם האָט די באַווע-גונג אָנגענומען אַ ברייטערן פאַרנעם און עס זיינען אַריינגעצויגן געוואָרן ברייטערע באַלעבאַטישע קרייזן ווי אויך אינטעליגענטערע באַלמלעכעס, וועלכע האָבן שוין געלייענט די ערשטע ציוניסטישע בראַשורן און פלוג-בלעטער אין יידיש, שפּעטער דעם „יוד“ און „יודישע פּאָל-קס-בלאַט“ און נאָך שפּעטער דעם פּעטערבורגער „פריינד“. עס האָבן זיך באַזעצט אין שטאָט גע-קומענע פון דער פּרעמד עטלעכע ציוניסטן-אינטעליגענטן***), וועלכע זיינען געוואָרן די אָנפירער פון דער באַוועגונג. מ'האָט פאַרשפּרייט שקלים און פאַר-קויפט אַקציעס פון „יידישן קאָלאָניאַל-באַנק“. די געגרינדעטע אַרגאַניזאַציע האָט זיך אויך גענומען צו פאַרפאַנגאַנדיגן דעם ציוניסטישן געדאַנק צווישן דעם ברייטן עולם און צו דעם צוועק זיינען אַרגאַניזירט געוואָרן ענטלעכע פאַרלעזונגען יעדן שבת. מ'האָט פאַרגעלייענט גרעצן אין יידיש און געהאַלטן רעפּעראַטן פון דער יידישער געשיכטע****). אויסער ווי ביים עלטערן עקסט-רעם-פּרומען דור האָט דער פּאָליטישער ציוניזם קיין גרויסע קעגנערשאַפט צו זיך

ניט

(*) די גרינדער זיינען געווען: אליהו אורינסקי, י. ק. מאַלשטאדסקי, משה זילבערקווייט, ברידער גאָלדבערג און אַנד. די ברידער גאָלדבערג האָבן זיך שפּעטער באַזעצט אין ווילנע און דאָרט געוואָרן באַוויסטע ציוניסטישע טוער. איינער פון די ברידער י. ג. גאָלדבערג וווינט היינט אין תל-אביב. דער צווייטער, באָריס איז געווען פאַרויזער פון ציוניסטישן צ. ק. אין רוסלאַנד. געשטאַרבן אין קאָנדאָן אין יאָר 1915.

(**) אין די בעדדוקטע יאָר-ביכער פון אַדעסער קאָמיטעט זיינען אויסגערעכנט די פּרו-זשענער מיטגלידער.

(***) ד"ר דאָוידזאָן (געשריבן אין „המליץ“, „הצפירה“ און „השלח“), דענטיסט שערע-שעווסקי, ראַכנינער קאַנטאַרשטיק (געשריבן מאַמרים אין „המליץ“). פון די אַרטיקע איינווינער — אַשר פאַמעראַניעץ, מ. נ. יאַנאַווסקי און אַנדערע.

(****) עס האָט זיך אויפגעהיט אַ קאָנספּעקט פון ערשטן רעפּעראַט געלייענט פון אליהו אורינסקי אויף דער טעמע „די תנאים ר' עקיבא און ר' יוחנן בן זכאי“.

ניט דערוועקט און דער יונגער און מיטעלער באַלעבאַטישער דור און אַ קליי-
נער טייל באַלעבאַכעס (הגם אַרגאַניזירטע ציוניסטן זיינען געווען נאָר עטלע-
כע צענדליק) האָט זיך געפונען אונטערן ראַמאַנטישן איינפלוס פון הערצלישן
ציוניזם און האָט געגלויבט באַמונה-שלמה אין דער נאָענטער גאולה... עס האָבן
אַנגעהויבן קומען קיין פרוזשענע ציוניסטישע רעדנער, פראַפּעסאַנעלע „מטיפים“
און אויך סתם באַלעבאַטישע יידן – ציוניסטן. עס האָבן אויך באַזוכט פון צייט
צו צייט די שטאַט אַנטי-ציוניסטישע מגידים, וועלכע פלעגן שאַרף אַרויסטרעטן
קעגן די אַפיקורסים ציונים, וועלכע גלויבן ניט אין משיח...*) נאָך דער גרוי-
סער שריפה פון יאָר 1899, ווען עס איז אַפּגעברענט געוואָרן אַ האַלבע שטאַט
און די באַלעבאַטים זיינען געווען פאַרנומען מיטן אַפּבויען זייערע הייזער,
האָט זיך די אַרבעט פון די עלטערע ציוניסטן כמעט ווי אַפּגעשטעלט. עס איז
אַבער אין יאָר 1900 געגרינדעט געוואָרן אַן אַרגאַניזאַציע פון יוגנטלעכע א.
נ. „פּרחי ציון“, וועלכע האָט זיך פאַרנומען מיט זאַמלען געלט אויף ציוניס-
טישע צוועקן און האָט אויך געגרינדעט דעם „אַרימען קלאַס...“). אין יאָר
1903 איז געגרינדעט געוואָרן אַן אַרגאַניזאַציע פון יינגלעך א. נ. „צעירי-ציון“,
וועלכע האָט זיך פאַרנומען מיט ציוניסטישע אַרבעט צווישן דער יוגנט.

אין אָנהויב פון היינטיקן י"ה זיינען שוין קיין פרוזשענע דערגאַנגען
די ערשטע אַפּקלאַנגען פון די סאַציאַליסטישע און רעוואָלוציאַנערע אידעען.
וועלכע האָבן זיך אָנגעהויבן צו פאַרשפרייטן אין דאַמאַלסטיקן יידישן „תּחום-
המושב“. פון איין זייט האָבן זיך שוין געפונען אין פרוזשענע יוגענלייט,
וועלכע האָבן באַקומען אַן אייראָפּעישע בילדונג און זיך געלערנט אַדער גע-
פונען אין גרעסערע שטעט...), זיך דאַרטן באַקענט מיט די סאַציאַליסטישע
אידעען און אונטער זייער השפּעה איז דער גרעסטער טייל פון די יוגנטלעכע,
וועלכע האָבן געהערט צו „פּרחי-ציון“, געוואָרן געשטימט סאַציאַליסטיש און
זיך געהאַלטן פאַר אָנהענגער פון „איסקראַ“...)). פון דער צווייטער זייט
האָבן זיך די פרוזשענער אַרבעטער אָנגעהויבן צו אַרגאַניזירן פּדי אויס-
צוקעמפן בעסערע אַרבעטס-באַדינגונגען. עס זיינען אין אָנהויב פון יאָר 1902
צוריקגעקומען אייניקע פרוזשענער יונגע אַרבעטער, וועלכע האָבן זיך געפונען
אַ געוויסע צייט אין די גרעסערע שטעט – אין וואַרשע, ווילנע און

פאַדזש

*) פון די באַרימטע מגידים אין יענער צייט האָט אייניקע מאל באַזוכט פרוזשענע שמחה
פּהנא, קעגן וועלכן דער „המליץ“ האָט געפירט אַ שאַרפן קאמף אין אַליקום-געצאל דער בריסקער
מגיד, וועלכער פלעגט אויך אַרויסטרייבן „דבוקים“.

**) זע אויבן זייט 166.

***) די ווישניאַקס, וועלכע פלעגן וווינען אין קיעוו און קימען אַפט קיין פרוזשענע, משה
פאַלאַנאווסקי און אנד. די ווישניאַקס פלעגן פון זייער רוסיש-העברעישער ביבליאָטעק אויסלייען
ביכער יעדערן וואָס האָט געוואָלט. די דאָזיקע ביבליאָטעק איז געווען די ערשטע האַלב-עפנטלעכע
ביבליאָטעק אין שטאַט.

****) לויטן נאָמען פון אויסלענדישן צענטראַל-אַרגאַן פון דער רוסישער „ס.ד.“ פאַרטיי.

ל'אדזש*.) די דאזיקע יונגעלייט האָבן איינמאַל אויף אַ שבת אויפגערוּפן אַ פאַרזאַמלונג פון אַלע פרוזשענער אַרבעטער און דאָרטן אַגיסירט, אז מ'זאָל מער ניט אַרבעטן ווי צוועלף שעה אַ טאָג**).

די פאַרזאַמלונג האָט טאַקע אזוי באַשלאָסן. קיין פאַדערונגען פון לוי-העכערונג זיינען ניט אַרויסגעשטעלט געוואָרן. דעם באַשלוס פון צוועלף-שעהדיקן אַרבעטס-טאָג האָט מ'זיך דורכגעפירט אויף אזא אופן: עס זיינען אַרגאַניזירט געוואָרן גרופּעס צו עטלעכע פערזאָנן, וועלכע פלעגן אַרומגיין איבער די וואַרשטאַטן און אַראָפּנעמען די אַרבעטער נאָך דעם צוועלף-שעהדיקן אַרבעטס-טאָג. דאָס איז פאַרגעקומען נאָענט צו פסח, ווען מ'פלעגט אַרבעטן צו 16-18 שעה אַ טאָג. די דאזיקע געשיכטע האָט געמאַכט אַ גרויסן רושם אין שטאָט, סיי צווישן באַלעמלאַכעס און סיי צווישן באַלעבאַטישן עולם. מ'האָט גערעדט, אז עס זיינען שוין געוואָרן אין פרוזשענע, זאפאסטאָוושטי-קעס" און "שוועסטער און ברידער" ווי אין די גרויסע שטעט***). דער לעצטער נאָמען האָט זיך איינגעפירגערט און אזוי פלעגט מען אַנרופן שפעטער די מיט-גלידער פון די סאָציאַליסטישע אַרגאַניזאַציעס.

שפעטער אַ ביסל האָבן אָנגעהויבן צו קומען קיין פרוזשענע אַרבעטער, וועלכע זיינען שוין געווען מיטגלידער פון "בונד" און פון דער רוסישער סאָ-ציאַל-דעמאָקראַטישער פאַרטיי, און זיי****) האָבן שוין פאַרשפרייט צווישן די פרוזשענער אַרבעטער סאָציאַליסטישע און רעוואָלוציאָנערע געדאַנקען. עס איז איינגעשטעלט געוואָרן אַ קאָנטאַקט צווישן די סאָציאַליסטיש-געשטימטע אינ-טעליגענטע יונגעלייט און צווישן די אַרבעטער, און עס זיינען אָנגעקניפט געוואָרן באַציונגען מיט דער בריסקער אַרגאַניזאַציע פון "בונד", פון וואַנען מ'פלעגט דערהאַלטן אומלעגאַלע רעוואָלוציאָנערע ליטעראַטור. דאָמאָסט איז געגרינדעט געוואָרן אין פרוזשענע אַן אַרגאַניזאַציע פון "בונד". עס זיינען אַרגאַניזירט געוואָרן קרייזלעך, וווּ די מער באַוווּסטזיניקע חברים פלעגן פאַרלייענען און דערקלערן די אומלעגאַלע רעוואָלוציאָנערע ליטעראַטור, וועלכע פלעגט דערהאַלטן ווערן דורך דער אַרגאַניזאַציע. עס איז ביי דער אַרגאַניזאַציע אויך געגרינדעט געוואָרן אַ ביבליאָטעק פון לעגאַלע יידישע ביכער הויפטזעכלעך פאַפולער וויסנשאַפטלעכע, וואָס מ'פלעגט אַרויסגעבן אַהיים צום לייענען, אַרבעטער-אַנאַלפאַבעטן פלעגט מען לערנען לייענען און שרייבן יידיש. פון צייט צו צייט פלעגן פאַרקומען גרעסערע פאַרזאַמלונגען אין

ליאַכיער

(*) י. בערגער, אברהם בעלמאן, פישל וואנטפוס, ש. ז. זאוועלעווסקי, אשר לובאַשיצקי, אַלטער מיליכיקער, א. מ. נאכמענס, הענדל סעגאל און אנד.

(**) די מייסטער האָבן אפילו געשיקט אַ דעפוטאַציע צום "פאָמאָטשניק-איספראווינק" און אים געמערט אויף די "בונטאָוושטישקעס".

(***) די ערשטע צייט פלעגט נאָך גילטן דער נאָמען "צארגניקעס", אין בריסק פלעגט מען אזוי רופן די ערשטע בונדיסטן — "צער בעל-חיימניקעס".

(****) ש. ל. קאָן, זלמן דעם שמידס זון, אַ שניידער-אַרבעטער איז אדמיניסטראַטיוו

ליאכיער וועלדל.

די גרופע „צעירי-ציון“ איז אין יאָר 1904 באַאיינפֿלוסט געוואָרן דורך נייע אידעען, וועלכע זיינען אָהער געבראַכט געוואָרן דורך אַ ניי-צוגעשטאַנע-נעם מיטגליד*) – אַ ראַדיקאַלערן אַרבעטער-ציוניזם מיט אַ סאָציאַליס-טישער באַפֿאַרבוּנג. אונטער זיין איינפֿלוס האָט זיך די גרופע משנה שם גע-ווען און אָנשטאַט „צעירי-ציון“ זיך אָנגעהויבן רופן „קדימה“. אונטערן דאָ-זיקן נאָמען האָבן שוין דאָמאַלסט עקזיסטירט אינטעליגענטישע ציוניסטישע גרופן, וועלכע האָבן אין זייער פּראָגראַם פֿאַרבוּנדן דעם ציוניזם מיט סאָציאַ-ליזם. אין דער נאָענטער ראָזשינאָ, וועלכע איז דאָמאַלסט געווען אַן אַרבעטער-שטעטל (עס זיינען געווען גאַרבערייען און וועבערייען) האָט שוין אויך עקזיסטירט אַן אָרגאַניזאַציע פֿון אַרבעטער-ציוניסטן. די אָרגאַניזאַציע „קדימה“ האָט נאָך עטלעכע חדשים עקזיסטענץ זיך קאָנסטיטוירט אַלס אָרגאַ-ניזאַציע פֿון אַרבעטער-ציוניסטן „פּועלי-ציון“. אין דער דאָזיקער אָרגאַניזאַ-ציע זיינען שוין אויך אַריינגעצויגן געוואָרן אַ גרעסערע גרופע אַרבעטער. אין ווינטער 1904-1905 זיינען שוין געווען אָרגאַניזירטע קרייזלעך, וועלכע פֿלעגן פֿאַרקומען אין פֿריוואַטע הייזער (דאָס רוב פֿלעגט מען דינגען פֿאַר אַ פֿאַר-קאַפּ. אַן אָוונט) און גרעסערע פֿאַרזאַמלונגען אין ליאכיער און סעמענטשיער וועלדלעך. עס איז אויך געעפֿנט געוואָרן אַ ביבליאָטעקל פֿון יידישע ביכער (ס'רוב געזאַמלטע ביי חברים און סימפּאָטיקער) און עס זיינען אויך אָרגאַ-ניזירט געוואָרן גרופן פֿון אַרבעטער-אָנאַלפֿאַבעטן, וועלכע מ'פֿלעגט לֶער-נען לייענען און שרייבן. עס איז אויפגעשטעלט געוואָרן אַ פֿאַרבינדונג מיט ראָזשינאָ און סלאָנים, פֿונוואָנען עס פֿלעגן פֿון צייט צו צייט אָנקומען פֿראַ-קלאַמאַציעס און פֿלוג-בלעטער, אָבער די טעאָרעטישע גרונדלאָגן פֿון דער פֿאַרטיי פֿלעגן מייסטנס איבערגעגעבן ווערן בעל-פה און האָבן דעריבער אין יעדן אָרט געהאַט באַדייטנדיקע „אָפּנויגונגען“. אַ גאַנצן ווינטער האָט זיך אין דער פֿרוזשענער אָרגאַניזאַציע געצויגן די דיסקוסיע, צי זאָל די אָרגאַניזאַציע צושטיין צו דער ניי-אַנטשטאַנענער ריכטונג פֿון „קעמפּער“ אָדער זי זאָל בלייבן ווי פֿריער „ניט-קעמפּער“**). לוסף האָט גובר געווען די ריכטונג פֿון „קעמפּער“ און די פֿרוזשענער אָרגאַניזאַציע האָט זיך אָפּציעל אָנגעשלאָסן צו

דער

ארויסגעשיקט געוואָרן פֿון אַדעס און האָט זיך געפֿונען אין פֿרוזשענע אונטער פֿאַליצי-אויפֿזיכט. י. בערגער, אַ דרוקער-אַרבעטער פֿון לאָדזש אין נאָך אַנדערע.

(*) מ'זיך עפֿשטיין (היינט רעדאקטאָר פֿון „מאַרגן-פֿרייהייט“ אין ניו-יאָרק) אַ ראָזשינאָער, געלערנט אין „גרויסן“ בית-מדרש אין דורך די ברידער מ. און ב. פֿאַליאק זיך באקאנט מיט דער גרופע. (***) לכתחילה האָבן די „פּועלי-ציון“ אָפּגעלייגט דעם קאמף פֿאַרן סאָציאַליזם אויף שפּעטער, אויף דער אייגענער טעריטאָריע און לעת-עתה, האָבן זיי געהאַלטן, דאַרף מען נישט נעמען קיין אָנטייל אין פֿאַליטישן קאמף דאָ אויפֿן אָרט – דער ציוניסטישער „שליחת-הגלויות“ – אויף דעם דאָזיקן שטאַנדפּונקט איז געשטאַנען די מינסקער גרופע „פּועלי-ציון“ ביז די יאָרן 1907–1908. די „פּועלי-ציון-קעמפּער“ האָבן געהאַלטן, אז פֿאַראַלעל מיט דער אַרבעט פֿאַרן טעריטאָריאַליזם דאַרף

דער סלאַנימער, וועלכע האָט אויך געהערט צו דער ריכטונג „קעמפער“. אין זומער 1905 זיינען פאַרשטייער פון פרוזשענע געפאָרן קיין ראָזשינאָי און דאָרטן באַקומען פאַר דער פרוזשענער אָרגאַניזאַציע די באַוווּסטע „דעקלאַרע-ציע“, אַז אַלע אָרגאַניזאַציעס פון די פּוּע-צ-„קעמפער“ האָבן זיך פאַרייניקט אויף דער פראַגראַם פון טעריטאָריאַליזם און סאָציאַליזם אונטערן נאָמען „ציוניסטן-סאָציאַליסטן“ – „ס.ס.“).

די געשעענישן פון 9טן יאנואַר 1905, וועלכע האָבן זיך אָפגערוּפן מיט אַ ברייטן עכאָ איבער גאַנץ רוסלאַנד, האָבן זיך אויך אָפגערוּפן אין פרוזשע-נע. אין משך פון ווינטער זיינען צוגעקומען פיל מיטגלידער סיי ביים „בונד“ און סיי ביי „ס.ס.“. דער 1טער מאי פון יאָר 1905 איז שוין געפייערט גע-וואָרן מיט גרויסע פאַרזאַמלונגען פון ביידע פאַרטייען אין ליאַכיער און סע-מענטשיער וועלדל. די פאַרזאַמלונג פון „בונד“ אין ליאַכיער וועלדל איז דורכ-געפאלן. די אָנגעקומענע פאָליציי מיטן „איספראַוויק“ בראש האָט זיך אויפגע-פירט קאָרעקט. נאָך אונטערהאַנדלונגען מיט די פאַרהאַלטענע האָט מען פאַר-שריבן זייערע נעמען אויף אַן אָרט און אַלע זיינען אַרומגערינגלט פון פאָליציי אַריין צוזאַמען דעמאָנסטראַטיוו אין שטאָט. אין אַ צייט אַרום האָבן די אָנ-טיילנעמער באַקומען פון גראַדנער גובערנאַטאָר אַן אַדמיניסטראַטיווע שטראָף (5 רובל אָדער 3 טעג אַרעסט). פאָליציי איז שוין געווען בכלל טעראָריזירט און האָט מורא געהאַט צופיל זיך צו אָנגאַזשירן אין קאמף מיט די רעוואָלוציאָנערן (נאָך פריער, ווינטער-צייט, איז אויסגעפירט געוואָרן אַ טעראָריסטישער אַקט אויף דעם פאָליציי-„נאָדזיראַטעל“, מ'האַט אים אָפגעגאַסן מיט וויטריאַל).

צום „בונד“ און „ס.ס.“ פלעגן אָפט קומען פון ראיאָן-קאָמיטעט פון ביאַליסטאָק רעדנער און עס זיינען אַלץ אָפטער און אָפטער פאַרגעקומען מאַסן-פאַרזאַמלונגען אין די וועלדער. די בונדישע אָרגאַניזאַציע איז געווען פאַרבונדן מיטן ביאַליסטאָקער ראיאָן-קאָמיטעט דורך בריסק און ס.ס.ישע דורך סלאַנים. עס האָבן זיך אויך באַזעצט אין פרוזשענע ביי ביידע אָרגאַ-ניזאַציעס פראָפּעסיאָנעלע פאַרטיי-טוער ספּעציעל צוליב דעם געשיקטע, אַרבעטער און אינטעליגענטן**). עס זיינען אין יענעם זומער דורכגעפירט

געוואָרן

געפירט ווערן דער רעוואָלוציאָנערער פאָליטישער קאמף דאָ אויפן אָרט, שפּעטער איז פון די דאָזיקע אָרגאַניזאַציעס בערגינדעט געוואָרן די פאַרטיי „ס.ס.“

(*) די „ס.ס.“ האָבן נאָך אַנטייל גענומען אין 7טן ציוניסטישן קאָנגרעס אין באַזעל וועלכן זיי האָבן פאַרלאָזט, ווען דער קאָנגרעס האָט זיך געשטעלט אויפן שטאַנדפונקט פון פאַלעסטיניזם. מיט די שקלים פון די „ס.ס.“-אָרגאַניזאַציעס פון פרוזשענע, ראָזשינאָי, סלאַנים איז צו דעם ציוניס-טישן קאָנגרעס דעלעגירט געוואָרן משה ליטוואַקאָו, היינטיקער רעדאַקטאָר פון מאַסקווער „עמעס“. (** צו די „ס.ס.“ איז געקומען אַ סטודענט פון דער שווייץ, יוסף גאַלדבערג, וועלכער האָט געהערט צו דער גרופּע „וואַרזשעדעניע“ און האָט לויט אַן אַפמאַך געאַרבעט אין דער ס.ס.ישער פאַרטיי — ער האָט דאָ געגעבן פּריוואַטע לעקציעס. אין מיטן זומער איז איינמאַל געקומען אויף צו האַלטן אַ רעדע דיר א. מוקדוני (א. קאַפּעל), וועלכער האָט אויך געהערט צו דער גרופּע

געוואָרן עקאָנאָמישע שטרייקן דורך ביידע אָרגאַניזאַציעס, עס זיינען דער-גרייכט געוואָרן לויט-העכערונגען און עס איז איינגעשטעלט געוואָרן אַ צען-שעהדיקער אַרבעטס-טאָג. קיין פּראָפּעסיאָנעל-עקאָנאָמישע אָרגאַניזאַציעס האָבן ניט עקזיסטירט, נאָר די פּאַליטישע אָרגאַניזאַציעס האָבן געפירט די עקאָ-נאָמישע אַקציעס*). אין זומער 1905 האָט זיך די צאָל מיטגלידער פון ביידע אָרגאַניזאַציעס שטאַרק פאַרגרעסערט. די אָרגאַניזאַציעס זיינען געווען איינגע-שטעלט לויטן פּאַלגנדן סדר; עס זיינען געווען מיטגלידער פון דער אָרגאַניזאַציע און סימפּאָטיקער. ביים „בונד“ זיינען געווען אַן ערך 70-80 מיטגלידער און מער-ער ווי דריי הונדערט סימפּאָטיקער (מאַסאָוויקעס), ביי „ס.ס.“ בערך 40-50 מיטגלי-דער און אַרום 100-150 סימפּאָטיקער. דער דורכשניטלעכער עלעמענט איז ביים „בונד“ געווען אַ מער פּראָלעטאַרישער, ביי די „ס.ס.“ אַ מער קליינבירגער-לעכער. דער איבערוויגנדיקער טייל סיי פון די מיטגלידער און סיי פון די סימפּאָטיקער איז געווען אין עלטער פון 16-21 יאָר. די פאַרמען פון דער אָרגאַניזאַציע זיינען געווען אַזעלכע; די מיטגלידער פון דער אָרגאַניזאַציע פלעגן קלייבן דעם קאָמיטעט. די צעטלעך מיט די נעמען פון די קאַנדידאַטן פלעגט מען אָפּגעבן איין פערזאָן, וועלכער האָט זיך גערופן „דער אָפּענער פאַרשטייער“, דער פלעגט שוין מעלדן די מיטגלידער פון קאָמיטעט. אַז זיי זיינען אויסגעקליבן געוואָרן און פלעגט אויך זיין דער פאַרמיטלער צווישן קאָמיטעט מיט דער אָרגאַניזאַציע. אַלע איבעריקע מיטגלידער פון דער אָרגאַניזאַציע האָבן ניט געטאַרט וויסן פון וועמען עס באַשטייט דער קאָמיטעט. אזוי האָט געפאָדערט דער פּרינציפּ פון „קאָנספּיראַציע“, וועלכער איז לבל-הפחות פאַרמערל אָפּגעהיט געוואָרן**). דער זאַמל-פּונקט פון די מיטגלידער פון די אָרגאַניזאַציעס איז געווען די „בירושע“, וועלכע האָט זיך געפונען אויף פא-צעוויטש-גאַס (נגידישע), אָנהויבנדיק פון בנין פון מאָגיסטראַט און ענדיקנדיק ביי דער אַפּצוימונג פונ'ם גוט „גובערניאַ“. די בונדישע „בירושע“ האָט זיך געפונען אויף דער לינקער זייט גאַס, גייענדיק פון בריק, און די ס.ס.ישיע ביי דער רעכטער זייט, ביים בנין פון דער ווייסער תּפּיסה. פון אָנהויב אָונט ביז שפעט אין דער נאַכט פלעגן די „בירושעס“ זיין פול מיט

שפּאַצירנדיקע

„וואָרשעדעניע“. עס איז שוין געווען אויפגעזאַמלט אַ גרויסער עולם אין סעמענטשער וואַלד, נאָר אַ צופעליק דורכגעפאַרענער פּאַליציי-„אוריאַדניק“ האט איבערגעשראַקן די „פּאַטרוץ“ און די פאַרזאַמלונג איז צעשטערט געוואָרן. ד"ר מוקדוני איז די זעלבע נאכט אוועקגעפאַרן און קיין רעדע האָט ער שוין ניט געהאַטן.

(*) עס איז אויך איינגעשטעלט געוואָרן אַ באַשטימטער אַרבעטס-טאָג פאַר די דינסטמיידלעך, וועלכע זיינען דאַמאָלסט געווען ע"פּי רוב יידישע און עס זיינען אויך געפירט געוואָרן ביי זיי שטרייקן. (** אין שטאָט האָט מען אָבער געוואוסט, אַז די אָנפירער פון „בונד“ זיינען פון די אַרטיקע: י. בערגער, מישל וואנטפּוס, שפּאנין, טאַניע מעשענאָיסער, עלקע היידעמאַק, אסתר סעגאַל („קאַטש-קע“) און אַנד. די אָנפירער פון „ס.ס.“: ג. אורינסקי, ברידער פּאַליאַק, און אַנד. ביי אַ שטרייק אָדער אַנדערע געשענישן, פלעגט מען קומען דירעקט צו זיי אונטערהאַנדלען.

שפאצירנדיקע, דאָס רוב אין גאנצע גרופעס, פאַר וועלכע איין אַגיטאַטאָר פֿלעגט ריידן. די באַציונגען צווישן „בונד“ און „ס.ס.“ זיינען געווען אָנגעשטרענגטע, עס פֿלעגן פֿאַרקומען אומאויפהערלעכע דיסקוסיעס וועגן „טעריטאָריאַליזם“ און „פּראָלעטאַריאָזאַציע“, וועלכע פֿלעגן זיך אָפט ענדיקן מיט געשלעגן. אין משך פֿון זומער האָט איינמאָל דער „בונד“ דערקלערט אַן אַל-געמיינעם פּאָליטישן שטרייך און מ'האָט אויך געצווונגען די קרעמער צו פֿאַר-מאַכן זייערע קראַמער (*). די „ס.ס.“ האָבן מיט עטלעכע וואָכן שפּעטער אויך דערקלערט אַ פּאָליטישן אַלגעמיינעם שטרייך אין שטאַט. ביידע אָרגאַניזאַציעס האָבן זיך באַמיט צו שטערן איינע דער אַנדערער ביים דורכפירן די פּאָליטישע אַקציעס. צו דער העכסטער שפּאַנונג צווישן ביידע אָרגאַניזאַציעס איז דער-אַנגען צוליב דעם פּאָלגנדיקן פּאַל: די בונדישע אָרגאַניזאַציע האָט אָנהויב אויגוסט אַרויסגעשיקט אַן אַליטימאַטום צום קאָמיטעט פֿון „ס.ס.“, אַז במשך פֿון אַ פֿאַר טעג זאָלן די „ס.ס.“ אַוועקגיין פֿון דער „בירזשע“, וועלכע זיי פֿאַרנעמען און איבערטראַגן איר אויף פּאַטשאַווער-גאַס (3. מאי). דער „בונד“ האָט מאַ-טיווירט זיין פּאָדערונג מיט דעם, וואָס ביי „ס.ס.“ איז פאַראַן אַן אַגיטאַטאָרי (*).

וועלכע ציט אַפּ צו זיך די בונדישע „מאַסע“ און שטערט מיט דעם די אַרבעט פֿון „בונד“. די „ס.ס.“-אָרגאַניזאַציע האָט פֿאַרשטייט זיך אויף דעם ניט מספּים געווען און איינמאָל, ווען די דערמאָנטע אַגיטאַטאָרן איז אָנגעגריפֿן געוואָרן. איז אויסגעבראַכן צווישן „בונד“ און „ס.ס.“ אַ געשלעגן. אויף די געשרייען זיינען אָנגעלאָפֿן פֿון גוט די „פאַראַבקעס“ און אָנגעפּאַלן אויף ביידע צדדים. פּאָליציי-לײַט, וועלכע פֿלעגן אויסמיידן די „בירזשע“, האָבן אויסגענוצט די גע-לעגנהייט און אָנגעפּאַלן אויף די „קעמפּנדיקע“ צדדים און מיט בלויע שווערדן פֿיר צעמיתט (**). די „ס.ס.“ האָבן מורא געהאַט, אַז דער אָנגריף פֿון „בונד“ זאָל זיך ניט איבערחזרן אויף מאָרגן, און וויסנדיק, אַז זייער אָרגאַניזאַציע איז קלענער און די „באַיוווקע“ אַ שוואַכערע. האָבן זיי אין דערוועלבער נאַכט אַרויסגעשיקט אַ שליח קיין ראָזשינאַ און פֿון דאָרטן געבראַכט אויף מאָרגן אַ גרעסערע „באַיוווקע“ מיט געווער, פֿדי זיך צו פֿאַרטיידיקן פֿון אַן עווענ-טועלן אָנפּאַל. מער קיין געשלעגן צוליב דער „בירזשע“ זיינען שוין אָבער ניט פֿאַרגעקומען. די געמיטער האָבן זיך פֿאַרויקט און ביידע „בירזשעס“ זיינען געבליבן אויפֿן זעלבן אָרט. אויפֿן שבתדיקן טאָג איז געווען נאָך אַ „בירזשע“ אין הויפּל לעבן לערער-סעמינאַר, וווּ עס איז געווען אַ מין שפּאַציר-גאַרטן, וווּ

מ'פלעגט

(*) די אָרגאַניזאַציעס האָבן אויך אַרויסגעלאָזט אייגענע פּראָקלאַמאַציעס. דער „בונד“ האָט דעם זומער דורכגעפירט אַן עקספּראָפּיאַציע פֿון יידישע שריפט אין אַ דרוקעריי אין ביעלסק אין צעמאַכט אַ קליינע זעצעריי. די „ס.ס.“ פֿלעגן אַרויסלאָזן העקטאָגראַפירטע פּראָקלאַמאַציעס.

(**) לײַזע פּאַנאָבעריע, אַ געקומענע פֿון בריסק.

(***) די פּאָליציאַנטן, וועלכע האָבן זיך באַזונדערס „אויסגעצייכנט“ אין געשלעגן, האָבן דערנאָך באַקומען זייער פּסוק פֿון די אָרגאַניזאַציעס, זיי זיינען שטאַרק צעשלאָגן געוואָרן.

מ'פלעגט פארקויפן פרוכט און מילכווארג. יעדן שבת פלעגן דארטן פארקומען עפנטלעכע דיסקוסיעס צווישן ביידע פארטייען*).

עס זיינען אנגעקומען די אקטאבער-טעג פון יאר 1905. די רעוואָלוציאַ-נערע כוואָליעס אין לאַנד האָבן געשלאָגן אינדערהויך. עס איז פאָרגעקומען דער ערשטער באַן-שטרייך און נאָך אים דער צאָרישער אַקטאָבער-מאַניפעסט. עס איז וועגן מאַניפעסט אנגעקומען די ידיעה קיין פרוזשענע. דאָנערשטיק אין מאַרק-טאָג האָט דער „בונד“ אויף שנעל אָרגאַניזירט אַ דעמאָנסטראַציע מיט פענער און טראַנספּאַרענטן (אין יידיש און רוסיש). פּאָליציי האָט לעבן דער פּאָליציי-פּאַרוואָלטונג אָרגאַניזירט אַ קייט פון פּאָליצייאַנטן. עס איז אָבער אַנגעקומען די דעמאָנסטראַציע און פּאָליציי איז אָפּגעטראָטן. צווישן די פויערים, וועלכע זיינען געקומען אויפן מאַרק, איז אויסגעבראָכן אַ מהומה און זיי זיי-נען שנעל אַנטלאָפן אויף זייערע פורן פון גאַס. די „ס.ס.“ האָבן ניט באַוווּזן צו אָרגאַניזירן די דעמאָנסטראַציע אויף דאָנערשטיק און האָבן איר דורכ-געפירט ערשט שבת, דערפאַר אימפּאַזאָנטער. דעם זעלבן שבת פרי האָט דורכ-געפירט אַ דעמאָנסטראַציע דער „קליינער בונד“ אין וועלכער עס האָבן אַנטייל גענומען עטלעכע צענדליק יינגלעך מיט אַ פּאַן און טראַנספּאַרענטן, זיי זיינען דורכגעגאַנגען אומגעשטערט דורך נגידישע-גאַס (פּאַצעוויטש) און אויפן גאַנצן וועג אויסגערופן פאַרשיידענע רעוואָלוציאַנערע לאַזונגען און געזונגען די „שבועה“ און אנדערע רעוואָלוציאַנערע ליידער**). די דעמאָנסטראַציע פון „ס.ס.“ האָט געדויערט עטלעכע שעה און איז דורכגעגאַנגען אין אַלע גאַסן. אויף יעדן ראָג און לעבן דער פּאָליציי-פּאַרוואָלטונג האָט מען זיך אָפּגע-שטעלט און געהאַלטן רעוואָלוציאַנערע רעדעס. עס זיינען אויך געטראָגן געוואָרן פענער און טראַנספּאַרענטן מיט די פאַרשיידנסטע לאַזונגען. פּאָליציי האָט זיך אינגאַנצן ניט געוווּזן און די דעמאָנסטראַציע, וועלכע האָט אָיפּגע-זאַמלט די גאַנצע שטאָט, איז דורכגעגאַנגען פון קיינעם ניט געשטערט. די ביידע דעמאָנסטראַציעס, פון „בונד“ און „ס.ס.“, זיינען געגאַנגען אַרומגע-רינגלט מיט פאַרטייאישע באַוואָפנטע מייליך.

עס זיינען אנגעקומען קיין פרוזשענע די ידיעות וועגן די יידישע פא-

גראַמען

(*) ראש-השנה איז דארטן פאָרגעקומען אַ בונדישע פאַרזאַמלונג אויף וועלכער עס האָט גערעדט אַ פרוזשענער עקסטערניסט, וועלכער איז געקומען אויף יום-טוב אחיים. ער האָט איינגעטייטשט דעם „ונתנה תוקף“ אויף אַ רעוואָלוציאַנערן אופן... די דרשה האָט איבערגעלאָזן אַ גרויסן רושם.

(**) דער „קליינער בונד“ איז באשטאנען פון יינגלעך אין עטער פון 12-14 יאר. דער גרעסטער טייל חדר-יינגלעך און אַ טייל אַרבעטער-געזעץ. די גרויסע האָבן זיך מיט זיי ניט אינטערעסירט און זיי פלעגן מיט זיך אליין אָנפירן. דער „קליינער בונד“ פלעגט אויספירן פאַר-שיידענע שליחותן פון די גרויסע ביים אַריבערטראָגן געווער און אומלעגאלע ליטעראַטור. ביים אַרעסט פון דער 1טער-מאי-פאַרזאַמלונג אינעם יאר 1905 האָבן זיי, אומבאַמערקט פון דער פּאָליציי, צוגענומען דאָס געווער ביי די פאַרהאַלטענע און עס באהאַלטן.

גרעמער, אַרגאַניזירט פון דער צאָרישער רעגירונג, וועלכע זיינען פאַרגעקומען אין פאַרשיידענע ערטער פון רוסלאַנד און עס האָט זיך געשאפן אַן אומרויקע שטימונג צווישן דער באַפעלקערונג. עס האָבן קורסירט קלאַנגען, אַז פאַר-שיידענע כולגאַנישע עלעמענטן אַגטירן צווישן די פויערים צו אַ פאַגראָם. אין דער סביבה זיינען צו דער זעלבער צייט פאַרגעקומען אַגראַר-אומרויען, אָבער באַוווּסטיגקע רעוואָלוציאָנערע עלעמענטן צווישן די פויערים פון די אַרומיקע דערפער, מיט וועלכע די פרוזשענער יידישע סאָציאַליסטישע אַגראַ-ניזאַציעס זיינען געשטאַנען אין אַ פאַרבינדונג, זיינען געווען ווייניק*.) עס איז באַשלאָסן געוואָרן צו גרינדן אַ זעלבסט-שוך-אַרגאַניזאַציע, אַ געמישטע פון ביידע פאַרטייען. דאָס געווער, וואָס ביידע אַרגאַניזאַציעס האָבן פאַרמאָגט, איז געווען ניט גענוג און עס איז געמאַכט געוואָרן אַ זאַמלונג אין שטאָט צווישן די פאַרמעגלעכע באַלעבאַטס אויף איינצוקויפן געווער. די זאַמלונג, אַ פרייוויליקע און אַ געצוונגענע, האָט אַריינגעבראַכט אַ גרעסערע סומע און עס איז איינגעקויפט געוואָרן געווער פאַר דעם זעלבסט-שוך. אין די מאַרק און יריד-טעג פלעגן אין באַשטימטע פונקטן פון שטאָט זיין פאַרזאַמלט די מיטגלידער פון זעלבסט-שוך גרייט אויף יעדן רוף. דער זעלבסט-שוך איז געווען אַרגאַניזירט אין גרופּן, איבער וועלכע עס איז געווען אַן עלטסטער. די קאָמענדאַנטור איבער דעם גאַנצן זעלבסט-שוך איז באַשטאַנען פון אַ קאָ-מיטעט פון פאַרשטייער פון ביידע אַרגאַניזאַציעס. קיין ערנסטע פרווון צו מאַכן אין פרוזשענע אַ פאַגראָם זיינען ניט געווען און קיין שום אַנטי-יידישע אַרויכ-טרעטונגען זיינען אין פרוזשענע ניט פאַרגעקומען. צום גרויסן יערלעכן יריד פון אָנהייב נאָוועמבער האָט מען זיך אין נאָענטן שטעטל מאַלטש געשראַקן פאַר אַ פאַגראָם און דער פרוזשענער זעלבסט-שוך האָט אַהין דעלעגירט עטלעכע פון זיינע מיטגלידער באַוואָפנט מיט געווער, זיי זאָלן צוזאַמען מיט די אַרטיקע אַרגאַניזאַציעס פון „בונד“ און „ס.ס.“ פאַרהיטן פון אַ פאַגראָם. עס האָבן זיך טאַקע אויפן יריד באַוויזן שוואַרץ-מאהדיקע עלעמענטן, וועלכע האָבן אָנגעהויבן צו העצן די פויערים קעגן יידן און עס איז געמאַכט געוואָרן אַ פרווון פון רויבעריי. דאָמאַלט האָט איינער אַ פרוזשענער, אַ מיטגליד פון זעלבסט-שוך, זיך געשטעלט אויף אַ פויערישער פור און האָט געמאַלדן די פויערים, אַז אויב זיי וועלן פרווון מאַכן אַן אָנפאַל אויף די יידן, וועט ער וואַרפן אַ באַמבע און האָט אָנגעוויזן אויף אַ פעקל, וואָס ער האָט געהאַלטן אין האַנט**.) (קיין באַמבעס האָט דער זעלבסט-שוך ניט געהאַט). די פויערים האָבן

זיך

(*) אממערסטן האָט זיך אויסגעצייכנט מיט רעוואָלוציאָנערער טעטיקייט דער דאָרף שני, 5 קלמ. פון שטאָט אין שכנות פון וועלכן עס האָט יאָרנלאַנג געווינט אַן אַלטער, „נאַראָדאָוואַעץ“ מיקוס, וועלכער האָט געהאַט אַ גרויסע השפּעה אויף די פויערים. אין ביאַלאָועזשער געגנט זיינען געווען באַוווּסט מיט זייער רעוואָלוציאָנערן באַוווּסטוויין די דערפער סוכאַפּאַיע און כוואָלאָוע. (***) פאַמערניעץ, פון דאָרף קלעטנע.

זיך דערשראָקן און אין גרויס פאניק אנטלאָפן פון שטעטל.
די אַנטווישונג אין לאַנד נאָכן מאַניפעסט פון 17טן אָקטאָבער, האָט געשטאַרקט די קאמפס-שטימונג ביי די רעוואָלוציאַנערע פאַרטייען און זיי האָבן זיך געגרייט צו אַן אויפשטאַנד. יעדע אָרגאַניזאַציע האָט געזוכט מיטלען אויף איינצוקויפן וואָס מער געווער, די פרוזשענער ס.ס.-ישע אָרגאַני-זאַציע האָט באַשלאָסן צו באַקומען געלט-מיטלען אויף פאָלגנדיקן אופן. אַרום סוף נאָוועמבער האָט אין גראַדנער גובערניאַל-פאַרוואַלטונג באַדארפט פאַר-קומען אַ ליציטאַציע אויף אָפּצוגעבן אין אַרענדע די פרוזשענער „קאַראַבקע“. האָט די אָרגאַניזאַציע אָנגעזאָגט אַלע פרוזשענער רעפּלעקטאַנטן אויף דער „קאַראַבקע“ זיי זאָלן קיין גראַדנע ניט פאַרן, און די אָרגאַניזאַציע האָט גע-שלאָסן אַז אָפּמאָך מיט איינעם אַן אונטערנעמער, אַז ער זאָל די „קאַראַבקע“ אָננעמען, פאַרשטייט זיך, אַז אַן קאַנקורענטן, אויף אַ ביליקן פרייז, און דעם דיפערענץ פון נאָרמאַלן פרייז, וואָס האָט באַטראָפן צוויי-דריי טויזנט רובל, זאָל באַקומען די אָרגאַניזאַציע. די אָרגאַניזאַציע האָט דעלעגירט דריי שלוחים מיטן אונטערנעמער קיין גראַדנע, וועלכע האָט טאַקע אָנגענומען די „קאַראַבקע“ אויף אַ ביליקן פרייז. דאָס איז געוועזן האַרט פאַרן צווייטן באַן-שטרייך און דעם דורכגעפאַלענעם מאַסקווער דעצעמבער-אויפשטאַנד. צוליב דער אַנט-שטאַנענער רעאַקציע און מיט דעם צוזאַמענגעבונדענער כוואָליע רעפּרעסיעס איז די אונטערנעמונג בטל געוואָרן.

אַ גאַנצן האַרבסט פלעגן פאַרקומען מיטינגען (כמעט יעדן אָונט) אין די בתי-מדרשים, זייער אָפט פלעגן פאַרקומען דיסקוסיע-פאַרזאַמלונגען צווישן „בונד“, „ס.ס.“ און שפּעטער אויך מיט די „ס.ר.“, וועלכע פלעגן זיך פאַר-ציען ביז שפּעט אין דער נאַכט. די גבאים האָבן ניט געוואָגט צו שטערן די דאָזיקע פאַרזאַמלונגען.

שוין אין סוף זומער פון יאָר 1905 האָבן זיך קיין פרוזשענע דער-טראָגן, דורך ראָזשינאַי און ביאַליסטאָק, אַנאַרכיסטישע שטימונגען. עס איז געמאַכט געוואָרן אַ פרוו דורך אַ ראָזשינאַיער („אַנשלאַ“ אַ געוועזענער „ס.ס.“) צו גרינדן אַן אַנאַרכיסטיש-קאָמוניסטישע גרופּע. די גרופּע איז אָבער באַלד אַריבער צו די „יונגע ס.ר.“ מאַקסימאַליסטן. צו דער גרופּע האָבן געהערט פרוזשענער יידישע און קריסטלעכע יונגעלייט* און אויך פויערים פון די אַרומיקע דערפער (דערהויפט פון שעני). די „יונגע ס.ר.“ מאַקסימאַליסטן האָבן אָנערקענט טעראָר בנוגע רעגירונגס-פאַרשטייער און עקספּראָפּריאַציע סיי בנוגע רעגירונגס-פאַרמעגן און סיי ביי פריוואַטע פערזאָנען. אין סעפטעמבער איז קיין פרוזשענע געקומען דער גראַדנער גובערנאַטאָר**.) און ביי דער אויפ-

נאָמע

(* צו דער גרופּע האָבן געהערט: ל. באַקאָווסקי, ב. סטאַרינסקי, י. סערלין, הערצקע ראָזענבוים, אַלטער קאַגאַנאוויטש, טייבל אַרלאַנסקי און אנד.

(** גענעראַל זעין, שפּעטער פינלענדישער גענעראַל-גובערנאַטאָר. מיט אַ צייט פריער האָט

נאמע, וואָס די יידישע פני האָט אים געמאַכט אין גרויסן בית-מדרש, האָט דער גובערנאַטאָר געלויבט די פרוזשענער יידן, וואָס זיי זיינען ניט קיין „קראמאַלינקעס“... (די אַרטיקע פאַליציי האָט אים משמעות פאַרש אינפאַרמירט). די „יונגע ס-ר. מאַקסימאָליסטן“, האָבן באַשלאָסן צו געבן דעם גובערנאַטאָר אן ענטפער אויף זיין קאָפּלימענט. זיי האָבן דורכגעפירט אן עקספּראָפּיאַציע אין אַ רעגירונגס-קראַם פון בראַנפן-מאַנאַפאַקטאָר (אין דאָרף קאַטרע), האָבן דאָרטן צוגערויבט עטלעכע הונדערט רובל. פאַרן געלט געבראַכט אן אינסטרוקטאָר און אויפרייס-מאַטעריאַל און צוגעגרייט באַמבעס. איינמאַל אינאָוונט האָבן זיי אַריינגעוואָרפן אַ באַמבע אין דעם לאַקאַל פון פאַליציי-פאַרוואַלטונג אויף „נגידישע“ גאס (היוו פון ראָזענבלום). די באַמבע האָט אָנגעמאַכט אַ שאַדן אין דער געביידע און איינריכטונג. קיין מענטשן האָט ניט געשאַדט*). די זעלבע אָרגאַניזאַציע האָט אַ קורצע צייט שפעטער דורכגעפירט אן אַטענטאַט אויף אן עלטסטן פאַליציאַנט***), מ'האָט אויף אים געשאָסן און שווער פאַרווונדעט, פון וואָס ער איז אין אַ קורצע צייט אַרום געשטאַרבן.

נאָך דעם צווייטן באַן-שטרייך און דורכגעפאַלענעם מאַסקווער דעצעמבער-אויפּשטאַנד, האָבן זיך פאַרשטאַרקט די רעפּרעסיעס מצד דער פאַליציי. די פאַרמאַציע פון „זעמסקע סטראַזשניקעס“ אויף פערד, וועלכע איז נאָך געשאפן געוואָרן סוף זומער, האָבן ביז דאָמאַלסט ניט אַרויסגעוויזן קיין שום ספּעציעלע טעטיקייט. ערשט אין דעצעמבער זיינען געוואָרן אויסגעשטעלט פון זיי פאַסטנס אויף „נגידישע“ גאס און זיי האָבן ניט צוגעלאָזט צו דער „ביר-זשע“. מ'האָט די „בירזשעס“ אַריבערגעטראָגן אויף סעלצער-גאס (דאָמבראַווסקי). עס איז אָבער אַראָפּגעבראַכט געוואָרן אין שטאָט אן עסאָדראָן דראָגונער, וועלכע האָבן צוזאַמען מיט די רייטער-„סטראַזשניקעס“ געיאָגט אויך פון סעלצער-גאס. עס האָבן זיך אָנגעהויבן אַרעסטן***), די רעאַקציע האָט זיך געשטאַרקט, די רעפּרעסיעס האָבן זיך פאַרמערט. די א. ג. „סימפּאַטיקער“ און מיטלויפער האָבן אָנגעהויבן מאַסנווייז צו אַנטלויפן. עס האָט זיך אָנגעהויבן ביי די אַר-

בעטער

פרוזשענע באַזוכט פירשט סוויאַטאָפּאָל-מירסקי, ווילנער גענעראַל-גובערנאַטאָר און שפעטערדיקער אינערן-מיניסטער. דער ראַבינער קאַנטאַרשטיק האָט אים ביים באַגריסן פאַרזיכערט, אז פּרוזשענער יידן זיינען ניט קיין מורדים במלכות... אין האָט וועגן דעם דאָזיקן אויפטו זיינעם אוועקגעשיקט אַ גרויסע קאַרעספּאָנדענץ אין „המאָיק“.

(*) פאַליציי האָט אויף מאָרגן אָפּגעצוימט דעם טראַטואַר, געשטעלט אַ פאַסטן און ניט געלאָזן יידן דורכגיין. נאָך אן אינטערוויע ביים „איספּראַווניק“ איז די גוירא בטל געוואָרן. (** „סטאַרשי גאַראַנציוואַר“ אָגאַדניק, וועלכער האָט זיך אויסגעצייכנט מיט זיין נאָכשפּאַג-בירן די רעוואָלוציאָנערע אָרגאַניזאַציעס. עטלעכע מיטגלידער פון דער אָרגאַניזאַציע פון דאָרף כוואַלעווע האָבן אַרום יענער צייט געשטעלט אַ ווידערשטאַנד דער פרוזשענער „זעמסקי סטראַזש“ און האָבן דערשאָסן אן „אוריאַדניק“ און א „סטראַזשניק“. עטלעכע פויעררים זיינען אַרעסטירט גע-וואָרן, געמשפּט געוואָרן דורך אַ פּעלד-געריכט און באַקומען טויט-שטראַף.

(***) זומער זיינען כמעט קיין אַרעסטן ניט פאַרגעקומען. שפּאַניק, דער אָנפירער פון „כונד“ איז געווען אַרעסטירט בערך אַ חודש צייט און איז באַפרייט געוואָרן.

בעטער א מאַסן-עמיגראציע קיין אמעריקע. פון די אינטעליגענטן האָבן אויך א טייל עמיגרירט און א טייל האָט זיך גענומען צו די לערן-ביכער. פון-דעסטוועגן האָט זיך נאָך געפירט אין יאָר 1906 א פארטייאישע אַרבעט סיי ביים „בונד“, סיי ביי „ס.ס.“ און ביי די „יונגע ס.ר. מאַקסימאליסטן“. ביי די וואָלן צו דער צווייטער מלוכה-דומע (די וואָלן צו דער ערשטער דומע האָבן די סאָציאליסטישע פארטייען באַיקאַטירט) האָט זיך באַמערקט א ביסל אַקטיוויטעט פון די אַרגאַניזאַציעס „בונד“ און „ס.ס.“. דער קאנדידאַט פון „בונד“ אויף גראַדנער גובערניע איז געווען דער באַוואוסטער בונדישער טוער גאזשאנסקי (לנו) און פון די „ס.ס.“ ד"ר מ. א. פינעס (בריסקמאַן, מחבר פון דער ערשטער יידישער ליטעראַטור-געשיכטע). עס איז געפירט געוואָרן אַן אַגיטאַציע – א שוואַכע – אויף דורכצופירן פון פרוזשענע אַזעלכע וואָל-מענער, וועלכע וואָלן זיך מתחיל זיין צו שטימען אין גראַדנע פאַר א סאָציאליסטישן קאנדידאַט, אָבער אַן דערפאַלג*).

אין יאָר 1906 זיינען נאָך פאַרגעקומען פון צייט צו צייט פאַרזאַמלונגען, און די אַרגאַניזאַציעס האָבן געשיקט פאַרשטייער אויף די ראיאָן-קאָנפערענצן**). עס פלעגן פאַרשפרייט ווערן די לעגאַלע פאַרטיי-אַרגאַנען „די פּאָלקס-צייטונג“ און אַנד. און שפעטער דער „נייער וועג“, וועלכע זיינען דערשינען אין ווילנע. אינמיטן זומער איז געשטאַרבן א מיטגליד פון „בונד“, שפעטער מיט א פאַר וואָכן א מיטגליד פון דער „ס.ס.-ישער אַרגאַניזאַציע***). אין ביידע לוויית האָבן אַנטייל גענומען די אַרגאַניזאַציעס מיט פענער, טראַנספּאָרטן און מיט גע-זאגט פון רעוואָלוציאָנערע לידער. אויפן בית-עלמין זיינען געהאַלטן געוואָרן רעוואָלוציאָנערע רעדעס און פּאָליציי האָט ניט געשטערט.

ביסלעכווייז זיינען אוועקגעפאַרן פון שטאָט די רעשט ביסל אַנפירער און די אַרגאַניזאַציעס האָבן אויפגעהערט צו עקזיסטירן. די לעצטע 1טע-מאי-פאַרזאַמלונג איז פאַרגעקומען אין יאָר 1907****).

ביי די וואָלן צו די שפעטערדיקע דומעס זיינען די סימפּאטיעס פון דער

אינטעליגענץ

*) די וואָלן זיינען געווען אומדירעקטע. פריער פלעגט מען אויסקלייבן וואָל-מענער, וועלכע פלעגן דארפן אויסקלייבן פון זיך די דעפּיטאַטן. פון גראַדנער גוב. איז ניט דורגעגאנגען קיין איין סאָציאליסטישער דעפּיטאַט. גאַזשאנסקי-לנו איז געווען אין יענער צייט אין פרוזשענע און ער איז ארויסגעטראָטן אויף עטלעכע פארטיי-פאַרזאַמלונגען.

**) אין אפריל איז פאַרגעקומען א קאָנפערענץ פון „ס.ס.“ אין סאַנזש און אין סעפטעמבער 1906 איז פאַרגעקומען אין ביאליסטאק א ראיאָן-קאָנפערענץ. ווי פרוזשענע איז געווען פאַר-טראַטן דורך ג. אורינסקי. די דאָזיקע קאָנפערענץ האָט אויסגעוויילט דניאליטשערניכאָוון פאַר א דעלעגאַט צום ליפּציקער פארטיי-צוזאַמענפאַר פון „ס.ס.“

***). דער מיטגליד פון „בונד“ שמוה סערלין (דוד דעם ישובניקס זון), פון „ס.ס.“ לייבל

קיר א סטאַלער.

****). אינאָונט אין „גרויסן“ בית-מדרש. עס האָט גערעדט פון „ס.ס.“ מאַטל פאַלאַק.

אינטעליגענץ און באַלעבאַטים געווען פאַר די יידישע קאַדעטן (דערגרייכער) און אין אַלע מלּוכה-דומעס זיינען פון דער יידישער באַפעלקערונג פון פּרוזשענע אויסגעוויילט געוואָרן וואָל-מענער, וועלכע האָבן סימפּאַטיזירט מיט די קאַדעטן.

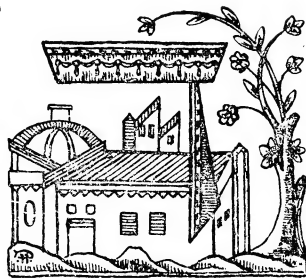
די פאַרבליבענע אין שטאַט דעמאָקראַטישע יוגנט האָט זיך גרופּירט אַרום דער שטאַטישער ביבליאָטעק, וווּ עס איז אויך געוועזן אַן אָפּטיילונג פאַר יידישע ביכער. אין יאָר 1912 האָט זיך געגרינדעט* אַ קרייז פון יונגע-לייט (בערך פון אַ מאָן צוואַנציק), וועלכע האָבן געלערנט מיט גרופּעס יוגנט-לעכע אַרבעטער און אַרבעטערנס יידיש, חשבון און רוסיש. אין די דאָזיקע קרייזן האָבן זיך געלערנט בערך הונדערט יוגנטלעכע. דער קרייז האָט עקזעסטרט אַ קנאַפן יאָר.

ג. אוריןסקי.

(* דורך מאַטל פּאַליאק.

די וועלט־מלחמה און די דייטשישע אקופאציע.

י מאַפֿיליאַציע פון די רעזערוויסטן, וואָס איז דורכגעפֿירט געוואָרן אין אָנהויב אויגוסט 1914, האָט אָנגערירט אין שטאָט עטלעכע הונדערט פּערזאָן. פון די יידישע רעזערוויסטן איז אַ גרויסער טייל צוגענומען געוואָרן צום מילי-טערישן טראַנספּאָרט-דינסט (אַבאַז) און אַ טייל צו אַנדערע מיליטערישע פּאַרמאַציעס. די מלחמה-אַפּעראַציעס זיינען פּאַרגעקומען ווייט און האָבן דערווייז נישט געשטערט דעם נאַרמאַלן גאנג פון לעבן*.) ערשט סוף סעפטעמבער, ווען די דייטשן האָבן זיך דערנענטערט צו וואַרשע, זיינען פיל פּרוזשענער, וואָס האָבן געווינט אין וואַרשע, אַנטלאָפֿן קיין פּרוזשענע, וואָס איז געווען דאַמאַלסט ווייט פון פּראָנט און ווהלין, ווי מ'האָט געמיינט, די שלאַכטן וועלן נישט דערגיין. אַ גאַנץ ווינטער פון 1914-1915 איז די עקאָנאָמישע לאַגע פון דער יידישער באַפֿעלקערונג געווען נישט קיין שלאַכטע. עס זיינען איבערגעגעבן געוואָרן פּרוזשענער שניי-דערס און שוסטערס מיליטערישע באַשטעלונגען פון וועלכע מ'האָט גוט פאַרדינט. צוליב דעם, וואָס אין בריסק אַלס פּעכטונג-שטאָט איז די באַן-סטאַציע געווען אונטער מיליטערישער פּאַראָואַלטינג, ווי אויך די ווייטערדיקע באַן-סטאַציעס

אין

(* דער אינטערעס צו די מלחמה-געשעענישן איז געווען, פאַרשטייט זיך, אַ גינאָלדיק גרויסער, און עס האָט זיך געפּוּנגען אַן אונטערנעמער, וועלכער האָט אבאָנירט די טעלעגראַפישע ידיעות פֿון דער פעטערבורגער טעלעגראַפֿן-אַגענטור („פּטאַ“) אין אין דעם זעלבן טאָג עס געדרוקט אין רוסיש אין פאַרשפּרייט.

אין קאנגרעס-פוי'לן, פלעגט מען סחורה ברענגען אויף דער פרוזשענער באן-סטאציע (אין לינעווע) און פונדאנען אויף פורן טראנספארטירן עס ווייטער, אזוי אז דער האנדל איז אויך געוואָרן לעבעדיקער און א טייל פון דער יידישער באפעלקערונג – סוחרים, קרעמער און באַלמעלאַכעס האָבן בעסער פאַרדינט. פון דער אַנדערער זייט זיינען די פאַמיליעס פון די רעזערוויסטן און די פאַמיליעס פון די אַמעריקאַנער, וועלכע האָבן אויפגעהערט צו באַקומען רעגולער די געלט פון אַמעריקע, געפליבן אָן מיטלען. עס איז דעריבער אין אַקטאַבער געעפנט געוואָרן אַ קראָם (אין „שטיבל“ פון „הכנסת-אורחים-ב"מ) ווו עס איז פאַרקויפט געוואָרן ברויט און גרויפן ביליקער פונ'ם מאַרק-פרייז. דער היזק פלעגט געדעקט ווערן פון פרייוויליקע זאַמלונגען. עס איז געגרינדעט געוואָרן דורך „נאַטשאַלסטוואַ" אַ קאָמיטעט אויף צו זאַמלען געלט אויף מלחמה צוועקן. יידן זיינען באַשטייערעט געוואָרן מיט גרויסע סומעס, אָבער דאָס האָט ניט געוויקט אויף אַפצושוואַכן די שאַרפע אַנטיסעמיטישע טענדענצן, וועלכע די אַרטיקע מאַכט-האַבער האָבן אָנגעהויבן אַרויסצוווייזן צו דער יידישער באַפעל-קערונג. דער טאָן-געבער אין דער אַנטיסעמיטישער אַקציע איז געווען דער מאַרשאַלעק פון די אַדעליקע (פרעדוואַדיטעל דוואַריאנסטוואַ) פאַלעאָאָג*.) עס האָט זיך אויפגעהיט אַ כאַראַקטעריסטישער דאָקומענט, אַ ברייף פון 17טן פעברואַר 1915, וועלכן דער דערמאָנטער פאַלעאָאָג האָט צוגעשיקט צום „קאָיאָני ראַווין" גאַלדבערג:

„געערטער הער, מאָסיי בערקאוויטש. די באַציאָנג פונ'ם רוב יידן צו מיליטער-פליכט איז אלעמען באוואוסט. די צאל יידן, וועלכע האָט אויסגעמיטן די מיליטער-פליכט אין איין גראַדער גובערניע זאָגט קלאַר עדות וועגן דעם. אין מלחמה-צייט פירן זיך יידן ניט בעסער: ניט ווייטער ווי אין לעצטן „פריזיוו" האָבן די מיטגלידער פון אַ היגער פאַרמעגלעכער יידישער פאַמיליע אָנגענומען מיטלען צו באַפרייען פון מיליטער-דינסט זייערן אַ פולשטענדיק געזונטן אָנגעשטעלטן. צום גליק האָבן זיך אינ'ם צוזאַמענשטעל פון פרוזשענער מיליטער-קאָמיסיע געפונען מענטשן, אַ דאנק וועלכע די דאָזיקע קאָמבינאציע האָט זיך ניט איינגעגעבן.

אויב צוגלייך מיט די דאָזיקע דערשיינונגען דערפילן עטלעכע צענדליק יידן זייער חוב אין דער איצטיקער צייט, באַשטעטיקן נאָר די דאָזיקע אויסנאָמען דעם אלגעמיינעם כּלל.

ווי אזוי די יידן היטן אָפּ די תקנות, וועלכע גילטן כּדי צו באַשיצן די באַפעלקערונג פון ספּעקולאַציע, וועלכע איז ניט דערלאָבאָר אין מלחמה-צייט בנוגע אַרטיקלען פון דער ערשטער נויטווענדיקייט, וועט איין ווערן קלאַר פון פאַלגנדיקע ציפער. דעם 9 פעברואַר זיינען געקויפט געוואָרן אין פרוזשענע פראַדוקטן, וועלכע זיינען נויטיק די קריסטן אין דער צייט פון „גרויסן פאַסט" (וועליקי פאַסט) און עס האָט זיך אַרויסגעוויזן, אז קארטאָפּל האָבן יידן

פאַרקויפט

(* שפּעטער וויצע-גובערנאַטאָר פון ארכאַנגעלסק און ביים אויסברוך פון דער פעברואַר-רעוואָלוציע איז ער געווען געהילף פון מאַסקווער „גראַדאַנאַטשאַליק". וויינט היינט אין קאַבריער פאַוויאָט ווו, ער האָט אַ גוט.

צט

פארקויפט מיט 100 פראצענט טייערער פון דער טאקסע, הערינג מיט מערער ווי 25 פראצענט, מערן מיט 100 פראצענט, ארבעס אויף 150 פראצענט*) און א.ו.ווי דרייט עס ארבעטן די פרוזשענער יידן קאן באווייזן דאס, וואס די מערהייט פון די דערמאנטע פראדוקטן איז געקויפט געווארן אין קראם וואס געפינט זיך אינ'ם זעלבן בנין, וואס די פאליציי-פארוואלטונג**).

אלע גרויסע מיליטערישע באשטעלונגען: שטיוול, קליידער און וועש פאר מיליטער ווערן איבערגעגעבן כמעט אויסשליסלעך יידן, דאס גיט זיי אזעלכע פארדינסטן, וועגן וועלכע עס וואגן אפילו גיט צו הלומען די רוסישע פויערים, וועלכע טראגן אויס אויף זייערע פלייצעס אי דעם הויכן חוב פון דער פארטיי-דיקונג פונ'ם פאטערלאנד און די באפרידיקונג פון אירע מיליטערישע גויטן און די גאנצע שוועריקייט פונ'ם יידישן עקאנאמישן יאך.

אויף אזא אופן זיינען די יידן און נאך זיי אליין, אויב גיט רעכענען זייערע באשיצער, די וועלכע ווערן רייך פון דער מלחמה, גיט ברענגענדיק דערביי די קרבנות, וועלכע עס טראגן אלע טריי-אונטערטעניקע רוסישע בירגער.

אין א בריוו אויף מיין נאמען האט דער גראדנער גובערנאטאר אזוי גע-זאגט: „פון דער טעטיקייט פון די ווילטעטיקע ארגאניזאציעס זיינען אפהענגיק די מיליטערישע דערפאלגן“. איר וויסט, אז די פרוזשענער יידן דערפילן גיט אין דער לעצטער צייט די התחבאות, וואס זיי האבן געגעבן אריינצוטרעגן אין ארטיקן פאגד פאר די באדערפענישן פון מלחמה-צייט 500 רובל א חודש.

רוסלאנד לעבט איצט איבער א שווערע צייט. דעם גערויש פון די שי-סערייען הערט איר אליין**). ווי אן אנטוויקלטער מענטש, פארשטייט איר געוויס אליין, ביי וואס פאר א מין אויפפירונג דארפן די יידן זיך האלטן אין זייערע אייגענע אינטערעסן. דעריבער געט איך אייך, איר זאגט מיר נאך היינט, שריפטלעך ענטפערן, אין וואס פאר א מצב געפינט זיך דער ענין פון אויפזאמלען די אויבנדערמאנטע נדבות און אייך מיר מודיע זיין וועגן די סיבות צוליב וועלכע עס קומען פאר די מניעות אין דער זאך.

נעמט צו די פארויכערונג אין מיין פולן דרך-ארץ

ב. פאלעאָלאָג.

דער זעלבער פאלעאָלאָג האט שפעטער טעראריירנדיק די יידישע באפעל-קערונג צוגענומען בערך 8000 רובל קהלשע געלט, וועלכע זיינען געווען באשטימט פארן בנין פון יידישן שפיטאל.

אין מערץ 1915 איז דערהאלטן געווארן א ידיעה, אז פון שטעטל יעד-וואבנע, לאַמזשער געגנט ווערן דורך דער רוסישער מיליטער-מאכט ארויסגע-שיקט עטלעכע צענדליק יידישע משפחות, וועלכע וועלן אַנקומען קיין פרוזשענע

עס

(*) כאראקטעריסטיש איז דאס, וואס אויסער הערינג זיינען די איבעריקע ארטיקלען אזעלכע, וועלכע ווערן פארקויפט מייסטנס דירעקט דורך פויערים.

(**) עס זיינען ארויפגעלייגט געווארן גרעסערע שטראפן און אויפן פרוכט-און גרינס-הענדלער (עפלטערענער), וואס האט געהאט א קעזער אין זעלבן בנין פון פאליציי-פארוואלטונג, א שטראף פון טויזנט רובל.

(*) די דייטשן האבן דאמאָסט באמבארדירט די פעסטונג אַסאָוועץ גיט הייט פון ביאליסטאק און צו פרוזשענע פלעגט דערגיין דאס דוגערן פון די הארמאטן-שאסן.

עס איז באַלד געגרינדעט געוואָרן אַ קאָמיטעט*) פאַר די גרושים. די היימלאָזע יעדוואַבנער משפּחות זיינען איינגעפאַרדנט געוואָרן אין דירות, וועלכע מ'האַט פאַר זיי געדונגען. יעדע משפּחה האָט באַקומען אַ באַשטימטע סומע געלט וועכנטלעך אויף חיונה און די פאַכלייט זיינען אויך באַזאָרגט געוואָרן מיט אַיבעט. שפּעטער, אָנהויב זומער, זיינען נאָך צוגעקומען בערך אַ צענדליק משפּחות, וועלכע זיינען אַרויסגעשיקט געוואָרן פונ'ם שטעטל נאָווי-דוואַר אויך פון לאַמוזשער געגנט. די קינדער פון די היימלאָזע האָט מען איינגעטיילט אין גרופן און מ'האַט מיט זיי געלערנט יידיש, העברעיש, רוסיש און אלע איבעריקע געגנשטאַנדן אין יידיש.

זומער 1915, ווען עס האָט זיך אָנגעהויבן דער ריקצוג פון דער רוסי-שער אַרמיי פון גאַליציע און קרוין-פּוילן, האָבן זיך גענומען ציען גרויסע טראַנספּאָרטן פון היימלאָזע, דערהויפּט פון לובלינער געגנט, און די שטימונג פון דער באַפעלקערונג איז געוואָרן אַן אומרויקע. מ'האַט אָבער נאָך אלץ ניט דערוואַרט, אַז די דייטשישע-עסטרייכישע אַרמיע זאָלן אזוי גיך פאַרנעמען אונדזער געגנט. מ'האַט געמיינט אַז ביי בריסק, אַלס אַן ערשט-קלאַסיקע פעסטונג, וועלן זיי מוזן שטיין אַ לענגערע צייט. די געזונגענע עוואַקאַציע פון דער גאַנצער באַפעלקערונג פון בריסק האָט געבראַכט פון דאָרטן און פון די אַרומיקע שטעטלעך קיין פרוזשענע אַ גרויסן שטראָם היימלאָזע. הונדערטער יידישע משפּחות זיינען פאַרבליבן אין פרוזשענע אויף איבערצוואַרטן. ווי זיי האָבן דאַמאָלסט געגלויבט, דעם אַריינמאַרש פון מיליטער פון די צענטראַל-מלוכות, כדי צו קענען באַלד זיך אומקערן אַהיים. די ידיעות וועגן די עוואַקאַט-טאַטן פון דער אָפּטרעטנדיקער רוסישער אַרמיי לגבי דער יידישער באַפעלקערונג האָבן געשאפן אַ מוראדיקע פאַנישע שטימונג. די איבערוויגנדיקע מערהייט פון דער פויערישער באַפעלקערונג און פון דער קריסטלעכער שטאָטישער באַפעלקערונג האָט זיך געגרייט צו עוואַקוירן זיך גלייך מיט דער אָפּטרעטנדיקער רוסישער אַרמיי, צוליב דער מורא פאַר די דייטשן, וועגן וועלכע עס זיינען צווישן די פויערים פאַרשפּרייט געוואָרן מאַוימדיקע מעשיות וועגן זייער באַציונג צו דער ציווילער באַפעלקערונג. די רוסישע מיליטער-מאַכט האָט צוריקטרעטנדיק אין די גרעניצן פון גראַדנער גופערניע אויפגעהערט מיט צוואַנג צו עוואַקוירן די באַפעלקערונג. אין אַ סך פּאָלן האָבן די דורכמאַרשירנדיקע אָפּטיילונגען געראַטן די איינוווינער צו פאַרבלייבן אויף די ערטער. דאָס אונטערצינדן די שטעט און דערפער און די פאַרניכטונג פון איבערגעבליבענעם האָב און גוטס דורך דער רוסישער אַרמיי איז שוין אויך ניט געגאַנגען מיט דער זעלבער סיסטעמאַטישקייט, ווי דאָס איז פאַרגעקומען אין אַנדערע געגנטן. די

יידישע

*) אייגנטלעך צוויי קאָמיטעטן, איינער פון עלטערע, וועלכער האָט געזאמלט די בעטען מיטלען און איינער פון יונגע, וועלכער האָט זיך פאַרנומען מיטן איינפאָרדענען די היימלאָזע.

יידישע באפעלקערונג, אויסער עטלעכע צענדליק רייכערע פאמיליעס האָט ניט געקלערט צו פארלאָזן די וווינערטער. עס איז וואָס ווייטער אַלץ גרעסער געוואָרן די צאָל דורכמאַרשירנדיקע רוסישע מיליטער-אַפּטיילונגען, עס האָבן זיך שוין אויך באַוווּן קאַזאַקן. עס איז דאַמאַלסט געגרינדעט געוואָרן אַ קאַ-מיטעט, וועלכער האָט פאַרן געלט, וואָס ער האָט אויפגעזאַמלט צווישן דער יידישער באַפעלקערונג, איינגעקויפט טאַבאַק, שוועבעלעך, צוקער און זעמל, וועלכע מ'האָט פאַרטיילט צווישן די זעלנער, וואָס האָבן דורכמאַרשירט דורך דער שטאָט. יעדע דורכמאַרשירנדיקע אַפּטיילונג פלעגט דורך איר עלטסטן אַוועקגעשטעלט ווערן אין אַ סדר און אַ שלוח פון קאַמיטעט פלעגט יעדן זעלנער פאַרטיילן זיין חלק, די גרעסטע „אויפּמערקזאַמקייט“ איז געשענקט געוואָרן די דורכגייענדיקע קאַזאַקן-אַפּטיילונגען. קיין פלינדערייען און אונ-טערצינדונגען דורך דער אַפּטערעטנדיקער רוסישער אַרמיי זיינען אין פרוזשענע ניט פאַרגעקומען. עס איז שוין דאַמאַלסט געווען אַ באַפעל אין דער אַרמיי, מיזאַל מער ניט צינדן און טרייבן די באַפעלקערונג און משמעות דער „כבוד“, וואָס די זעלנער און קאַזאַקן פלעגן באַקומען, האָט אויך געוויקט באַרויקן-דיק און פרוזשענע איז געווען פון די געציילטע גליקלעכע שטעט, וואָס האָבן אַמווייניקסטן געליטן פון דער צוריקגייענדיקער רוסישער אַרמיי. באַזונדער מערקווירדיק איז געווען די האַלטונג פון די קאַזאַקן (דאַנער, אַבער עס זיינען אויך דורכגעגאַנגען קובאַנער און אוראַלער), וועלכע האָבן אין די לעצטע טעג פאַרן אַריינמאַרש פון די דייטשישע און עסטרייכישע אַרמיי-טיילן פיל מאַל פאַרטריבן איינצולע סאַלדאַטן, וועלכע פלעגן פרווון ראַפירן*. בכלל, האָט אין דעם אַרמיי-אַפּשניט, וואָס איז דורכגעגאַנגען פרוזשענע, געהערשט אַ שטאַרקע רעזיגנאַציע-שטימונג נאָך דעם ווי עס איז אזוי שנעל אַפּגעגעבן געוואָרן דעם שונא די בריסקער פעסטונג, אויף וועלכע עס איז געלייגט געוואָרן אַזויפיל האַפּענונגען. אָנהויב אויגוסט, ווען עס האָט זיך שוין אָנגעהויבן די עוואַק-אַציע פון די רוסישע מלוכה-אינסטיטוציעס, איז קיין פרוזשענע געקומען דער גראַדנער גובערנאַטאָר – שעבעקאָ – און האָט באַשטימט אַ קאַמיטעט פון פיר פערזאָן (צוויי יידן און צוויי ניט-יידן), וועלכער זאָל זיין דער רעפּרע-זענטאַנט פלפוי דער מיליטערישער מאַכט, אַבער קיין שום באַדייטונג האָט דער דאָזיקער קאַמיטעט ניט געהאַט. עטלעכע טעג פאַרן אָנקומען פונ'ם מיליטער פון די צענטראַל-מלוכות איז אין שטאָט אָנגעקומען אַ גרעסערע פאַרמאַציע פון קאַזאַקן. זייער קאַמאַנדיר האָט געגעבן אָנצוהערן דורך אַ פאַרשטייער פון „זעמסקי סאַיוז“, וועלכער איז געווען ביי דער אַפּטיילונג, אַז ער האָט אַ באַ-פעל אונטערצוצינדן די שטאָט, אַבער דורך אַ געהעריקן שוחד קאָן עס פאַר-מיטן ווערן. מ'האָט לכתחילה פאַרשטאַנען זיין דראָנג ווי אַ שאַטאַזש פדי

אויסצופרעסן

(*) כאַראַקטעריסטיש איז דאָס, וואָס די קאַזאַקן פלעגן אָפּט זאָגן, אַז די היגע יידן זיינען אַנדערע ווי די וואָס אויף יענעם זייט בוג, דאָרטן זיינען געווען זשידי און דאָ יאָוורעי...

אויסצופרעסן געלט ביי דער יידישער באפעלקערונג, אבער ווען מ'האט געזען, אז ער איז אוועקגעפארן מיט אייניקע קאזאקן אויף כוואטקע און האט דארטן באגאסן עטלעכע הייזער מיט נאפט, איז א פארשטייער פון קאמיטעט אוועק צו אים און דערלאנגט שוחד (500 רובל) און דער קאזא-קישער פולקאוניק האט צוריקגעצויגן זיין באפעל וועגן אונטערצינדן און איז דעם זעלבן טאג אוועק מיט זיין אפטיילונג פון פרוזשענע.

דריי טעג איידער פרוזשענע איז פארנומען געווארן דורך דער דייטשי-שער און עסטרייכישער ארמיי איז די שטאט פולשטענדיק עוואקוירט געווארן פון אלע רעגירונגס אינסטיטוציעס בתוכם אויך פון דער אדמיניסטראטיווער מאכט און פון דער פאליציי. עס איז געבליבן מער ניט ווי א מיליטערישער קאמענדאנט פאר די דורכמארשירנדיקע ארמיי-אפטיילונגען. דאמאלסט איז גע-גרינדעט געווארן א שטאטישע מיליץ פון עטלעכע הונדערט פערזאנן, וועלכע האט באדארפט אכטונג געבן אויף דער ארדענונג אין שטאט. קיין געווער האט די מיליץ ניט געהאט. די מיליציאנערן האבן געטראגן אויף די ארבל א וויסן באנד מיט די אינציאלן (אויף רוסיש): פרוזשענער בירגערלעכע מיליץ. בראש פון דער מיליץ איז געשטאנען א קאמיטעט פון פיר פערזאנן (*). וועלכער האט די גאנצע דריי טעג אנגעפירט מיט דער ארבעט פון דער מיליץ. דער קאמיטעט איז געזעסן אין בנין פון מאגיסטראט (דער גאנצער פערטאנאל מיטן „גראדסקאי סטאראסטא“ האט זיך עוואקוירט מיטנעמענדיק דעם גאנצן ארכיוו און די קאסע) די גאנצע דריי מעת-לעת טאג ווי נאכט. עס האבן זיך ארומגעדרייט איינצלנע זעלנער, וועלכע פלעגן ארומגיין איבער די שטאלן און אוועקנעמען קי און פערד, איינצלנע זעלנער פלעגן די מיליציאנערן אליין פארטרייבן און בעת עס פלעגן גיין גרעסערע גרופן האט מען אייניקע מאל זיך געווענדעט צו דורכפארנדיקע אפיצערן, און יענע פלעגן די זעלנער אוועקטרייבן. יענע נעכט זיינען געווען שרעקלעכע, דער האריזאנט פון אלע זייטן איז געווען רויט פון די שריפות פון די ברענענדיקע דערפער און עס האט זיך געהערט אן אומאויפהערלעכע הארמאטן-קאנאנאדע. פון אלע זייטן איז די שטאט געווען ארומגערינגלט מיט די היימלאזע, וועלכע זיינען געלעגן אויף זייערע פורן. די באפעלקערונג אין שטאט איז געזעסן פארטייעט אין די הייזער גרייט ביי יעדן גערויש אויפצו-שפרינגען, און איבער די גאסן זיינען ארומגעגאנגען אימבאוואפנטע מיליציאנערן, וועלכע האבן געהאט פסדרדיקע קאנפליקטן מיט באוואפנטע זעלנער-מארא-דערן. זייער אפט האט געדראגט די געפאר, אז איין אומפארויכטיקער שריט קאן ברענגען א בלוט-פארגיסונג און נאכדעם אן אלגעמיינעם פאגראם. דאך זיינען די אלע טעג אריבער אן מענטשלעכע קרבנות און קיין איין הויז האט ניט אפגעברענט. צו דער העכסטער שפאנונג איז געקומען ווען אין דער לעצטער נאכט האבן די רוסישע זעלנער פון אריעגארד פארברענט די

בריקן

(*) א. אבראמאווויטש, ג. ארינסקי, י. גלעזער און ג. כייקין.

בריקן אויף נגידישער גאס (פאצוויטש) און אויף סעלצער גאס (דאמבראָווסקע). דער קאָממעט פון דער מיליץ האָט שוין אינאָונט, וויסנדיק וועגן דעם, אַריבערגעטראָגן זיין זיץ-אַרט פון מאַגיסטראַט (אויף יענער זייט בריק) אין בירנבוים האָטעל. די פייערלעשער זיינען געשטאַנען גרייט מיט די מכשירים, כדי ניט דערלעבן, אָז די נאָענטע הייזער זאָלן זיך אָנכאַפן פון פייער. קיין שלאַכטן צווישן די אַרמיען זיינען אין שטאַט ניט פאַרגעקומען, נאָר מיט אַ טאָג פאַרן אַריינגיין פון די דייטשן, האָבן זייערע אַעראָפּלאַנען באַוואָרפן די שטאַט מיט באַמבעס, אָבער קיין שאַדן האָבן די באַמבעס ניט אָנגעמאַכט. אַ טאָג נאָכן אַריינמאַרש פון די דייטשן, האָט אַ רוסישער אַעראָפּלאַן באַוואָרפן די שטאַט מיט באַמבעס, ניט אָנמאַכנדיק קיין באַדייטנדיקן שאַדן. (אין באַמבע איז אַראָפּגעפאַלן אין הויף גובערניאַ און פאַרברענט אַ שיעור).

דינסטיק פאַרטאָג, דעם 31 אויגוסט 1915, זיינען אין שטאַט אַריינגע-פאַרן די ערשטע עסטרייך-אונגאַרישע אויסשפירער אויף רעווערן און קורץ נאָך זיי האָט גענומען מאַרשירן די דייטשישע אַרמיי. נאָך די וואַכן פון שרעק און שפּאַנונג האָט די יידישע באַפעלקערונג פון שטאַט דערפילט אַ פאַרלייכטערונג מיטן אָנקומען פון דער דייטשישער אַרמיי. באַזונדער האָבן זיך געפרייט די בריסקער היימלאַזע, וועלכע האָבן געהאַפּט זיך אומצוקערן אַהיים קיין בריסק, פאַלד ווי די דייטשן וועלן פאַרנעמען די געגנט. די שטאַט איז באַזעצט געוואָרן דורך דער עסטרייך-אונגאַרישער מיליטער-מאַכט, וועלכע האָט גלייך אויפן דריטן טאָג נאָכן פאַרנעמען די שטאַט איינגעאָרדנט אַ קאָמענדאַנטור.* אויף מאַרגן נאָכן פאַרנעמען די שטאַט איז אַריינגעפאַרן אין שטאַט אַן אָפּטיילונג פון אונגאַרישער זשאַנדאַמערע אין זייער ספּעציעלע אויפפאַרם, שוואַרצע היט מיט פּעדערן. זיי האָבן מיט זייער אויסזען און מיט זייער דורך קיינעם ניט פאַרשטענדלעכער שפּראַך (זיי האָבן אַלע גערעדט נאָר אונגאַריש) אָנגעוואָרפן אַ שרעק אויף דער באַפעלקערונג. דער קאָממעט פון דער שטאַטישער מיליץ האָט צוריק אַמטירט אין בנין פון מאַגיסטראַט (איבערן טייך האָבן די דייטשן גלייך אויפגעשטעלט אַ פּאָנטאָנעם בריק). דער קאָפיטאַן פון דער אונגאַרישער זשאַנדאַמערע האָט גערופן צו זיך די מיט-גלידער פון קאָממעט און פאַר זיי געהאַלטן אַ רעדע אין דער דייטשישער שפּראַך און דערקלערט, אָז ער איז איצט דער באַלעבאַס אין שטאַט און אויף מאַרגן פרי באַפעלט ער, אָז עס זאָל שוין זיין אויפגעשטעלט אַ ציווילער מאַגיסטראַט. ער האָט דעם זעלבן אָוונט גערופן צו זיך נאָך בירגער פון שטאַט און אויף מאַרגן האָט ער נאָכאַמאָל גערופן צו זיך און געמאָלדן, אָז ער האָט

באַשטימט

(*) די עסטרייכישע קאָמענדאַנטור האָט מיט זיך פאַרגעשטעלט דעם גאַנצן עסטרייכישן נאַציאָנאַליטעטן-קאָנגלאָמעראַט: דער קאָמענדאַנט איז געווען אַ פּאָליאַק, דער געהילף זייער אַ טשע און דער סעקרעטאַר אַ רוטענער. שפּעטער, אָז די אונגאַרישע זשאַנדאַרמען פלעגן וועלן עפּעס אָנאָגן די דייטשישע זעלנער, פלעגן זיי מיטנעמען אַ יידישן מיליציאַנער אַלס דאָלמעטשער.

באשטימט דעם גאנצן צוזאמענשטעל פון מאגיסטראט, וועלכער מוז גלייך אנהויבן אַמטירן, און אויב עמיצער פון די באשטימטע מיטגלידער וועט זיך אַפּוּאָגן פון דער התמנות וועט ער אויף זיך האָבן אַ קריגס-גערעכט. דער צוזאמענשטעל פון מאגיסטראט איז געווען אזא: בירגערמייסטער, געהילף-בירגערמייסטער און פיר בייויצערס. חוץ דעם צוויי קווארטירמייסטערס, וועמענס אויפגאבע איז געווען צו באַזאָרגן ווייניגגען פארן מיליטער און אויף אַ שטח פון דער מיליץ*.) דער דאָזיקער ציווילער מאגיסטראט האָט עקזיסטירט גאנצע אַכט חדשים, ביז מאי פונ'ם יאָר 1916, ווען די דייטשן האָבן געגרינדעט אַ ציוויל-פאַרוואַלטונג מיט אַ דייטשישן מיליטער-מאַן אין דער שפיץ אַלס בירגערמייסטער. דער דאָזיקער מאגיסטראט האָט פאַר דער גאנצער צייט פון זיין עקזיסטענץ דערפילט די פונקציעס פון מאגיסטראט, פאַליציי און געריכט. עס זיינען געווען אויך צוואנציק מיליציאַנערן – (זיבעצן יידן, צוויי פּאָליאַקן און איין רוס). די מיטגלידער פון מאגיסטראט און די מיליציאַנערן פלעגן באַקומען אַ געהאַלט. די הכנסה קוועלן זיינען געווען פון שטייערן. די עסטרייך-אונגאַרישע מיליטער-קאָמענדאַנטור האָט עקזיסטירט אין שטאָט בערך אַ חודש. די דייטשן האָבן גלייך געגרינדעט אויך זייער אַן עטאַפּן-קאָמענדאַנטור, וועלכע האָט עקזיסטירט גלייכצייטיק מיט דער עסטרייכישער, מיט אַ חודש שפעטער האָבן די דייטשן אינגאנצן אַרויסגעשטויסן די עסטרייכער און איבערגענומען די גאנצע מאַכט אין שטאָט. די עסטרייכישע קאָמענדאַנטור האָט געשטעלט גרויסע פאָדערונגען צום מאגיסטראט, פלעגט פאָדערן מענטשן און פורן און פאַר יעדער קליינער ניט-פּינקטלעכקייט באשטראַפן מיט גרויסע געלט-שטראַפן. אין שטאָט האָבן געהערשט עפידעמישע קראַנקהייטן, דיוענטעריע און כאַלערע. דער מאגיסטראט האָט זיך גענומען צו באַקעמפן די עפידעמיע. עס איז פאַרנומען געוואָרן די גאנצע פאַרשטאָט גורקי פון וואנען די איינוווינער – מעשטשאַנעס האָבן זיך עוואַקירט און די הייזער זיינען געשטאַנען ליידיק. אין די דאָזיקע הייזער איז באשטימט געוואָרן אַ כאַלערע-באַראק און עס זיינען צוגענומען געוואָרן ספּעציעלע מענטשן, וועלכע האָבן זיך פאַרנומען מיט די כאַלערע-קראַנקע. פון דער כאַלערע עפידעמיע זיינען געשטאַרבן בערך אַ צענדליק פּערזאָן, מערסטנטייל פון די בריסקער היימלאָוע. נאָך אַ קורצע צייט איז די עפידעמיע איינגעשטילט געוואָרן.

אויף די פעלדער איז געבליבן פיל ניט אַראָפּגענומענע תבואה, דער-

הויפט

(*) פאַר אַ בירגערמייסטער איז באשטימט געוואָרן ג. כייקין, פאַר אַ וויצע א. ד. שרייבמאַן, פאַר מאגיסטראט-מיטגלידער, אָדער ווי די דייטשן האָבן עס גערופּן „געמיינדע-ביראָט“; ג. אורינסקי, מ. יאנאוויטש, א. פאָמעראַניץ און וויטקעוויטש (א פּאָליאַק וועלכן עס האָט באַלד פאַרטראָגן אַזשעפּאַווסקי). קווארטירמייסטערס זיינען געווען י. גלעזער און וואסילעווסקי (א רוס). שטח פון מיליציע י. ראָזענשטיין און באַד נאָכדעם וו. גיצבערג. א טייל פון דעם דאָזיקן צוזאמענשטעל האָט זיך אין אַ קורצע צייט אַרום געביטן.

הויפט קארטאפֿל, וועלכע אנטלאָפענע פויערים און גוט-באזיצער האָבן ניט אַראָפּגענומען. די שטאָטישע באַפעלקערונג האָט אויף די פעלדער געגראָבן פֿאַר זיך קארטאפֿל. איינמאָל, אין סוף סעפטעמבער, איז געקומען אין מאַגיסטראַט אַ דייטשישער ריטמייסטער פון אַ קאַמפּאַניע, וועלכע איז געשטאַנען אין גוט „גובערניע“, און האָט געפֿאָדערט פון מאַגיסטראַט אַר-בעטער אויף אויסצוגראָבן די קארטאפֿל פון די פעלדער פון גוט, כדי זיי צו באַהאַלטן אויף ווינטער און מיט די דאָזיקע קארטאפֿל וועט מען שפעטער, אין ווינטער, באַשפּייזן די נויטבאָדערפטיקע שטאָטישע באַפעלקערונג. ווען די קאַמענדאַטור איז אַריבער צו די דייטשן, האָבן זיי אַן אויפהער געפֿאָדערט פון מאַגיסטראַט דירות פֿאַר דורכגייענדיקע אָפיצערן, מעבֿל און אַנדערע שטוב-מכשירים. די אַלע חפצים פֿלעגט די דייטשישע מאַכט נעמען אונטער אַ קווי-טונג, אין וועלכער זיי האָבן זיך מתחייב געווען עס אַלץ אומקערן. זיי האָבן אָבער קיין זאך ניט צוריקגעגעבן. זייער פֿיל מעבֿל, קישנס און ד.ג. האָבן די דייטשן אַרויסגעפֿירט פון שטאָט. די ענגשאַפט אין שטאָט איז געווען אַ גוואָלדיקע. פון די גרעסטע און די בעסטע דירות האָבן די דייטשן אַרויס-געוואָרפֿן די איינוווינער און עס פֿאַרנומען פֿאַר זיך און אין שטאָט האָבן זיך נאָך געפונען עטלעכע טויזנט פריסקער היימלאָזע. צוליב דעם און צוליבן הונגער האָט זיך אָנגעהויבן צו פֿאַרשפּרייטן אין שטאָט אַ גוואָלדיקע עפידעמיע פון פֿלעק-טיפּוס. די דייטשישע מיליטער-מאַכט האָט פֿאַרנומען דעם זעלבן גורקי און דאָרטן באַשטימט אַן איזאָליר-פּלאַץ פֿאַר טיפּוס-קראַנקע. עס איז באַשטימט געוואָרן אַהין אַ דאָקטאָר*) מיטן איבעריקן מעדעצינישן פערסאָנאַל. דער דאָזיקער איזאָליר-פּלאַץ האָט עקזיסטירט די גאַנצע צייט פון דער דייטשישער אָקופּאַציע. די דייטשן האָבן געפֿירט אַ קאַמף מיטן פֿלעק-טיפּוס דורך ספּעציעלע בעדער, ווהין מ'פֿלעגט טרייבן די באַפעלקערונג מיט גוואָלד און דאָרטן מיט ספּעציעלע אַפּאַראַטן דיזענפֿעקצירן די קליידער — די אַזוי גערופּענע „ענט-לויזונגס“-אַקציע. ספּעציעלע סאַניטאַרן פֿלעגן אַרומגיין אין די הייזער און זוכן אין די בעטגעוואַנט, בגדים און אין קאַפּ. פון די הייזער, אין וועלכע עס זיינען געפונען געוואָרן לייז, פֿלעגט מען די איינוווינער אַוועקפֿירן אין באַד און אין הויז און איבער דאָס גאַנצע בעטגעוואַנט און קליידונג דורכפֿירן אַ גרינטלעכע דעזינפֿעקציע. ניט געקוקט אויף די אַלע מיטלען האָט זיך דאָך די פֿלעק-טיפּוס-עפידעמיע שטאַרק פֿאַרשפּרייט און אַוועקגערויבט זייער פֿיל קרבנות. צוליב דעם, וואָס אויף גורקי פֿלעגט איזאָלירט ווערן די גאַנצע משפּחה ווען איין מיטגליד פֿלעגט קראַנק ווערן, איז דער איזאָליר-פּלאַץ שנעל געוואָרן צו קליין און מ'האַט פֿאַרנומען אויף דעם צוועק אַ טייל פון פֿאַרשטאָט כוואַטקע. די עקאָנאָמישע לאַגע פון דער באַפעלקערונג איז געוואָרן אַלץ ערגער

און

(*) רפּאָל מילכיקער, וועלכער איז געווען אַ סטודענט-מעדיקער צין פון פּראָגער אוניווער-סיטעט. געשטאָרבן אין פּרוזשענע אין יאָר 1919 פון פֿלעק-טיפּוס.

און ערגער. אלע סחורות זיינען דורך די דייטשן רעקוויזירט געוואָרן. שפּיז-פּראָדוקטן זיינען צוגענומען געוואָרן. די קאָמוניקאציע מיט דער אויסערלעכער וועלט איז געווען ביז דער העכסטער מאָס באַשווערט. אויף אַרױסצופאַרן אוי-סערן שטאַט האָט מען באַדארפט באַקומען אַ פּאַסיר-שיין פון דער עטאַפּן-קאָמענדאַנטור און דאָס נאָר אינ'ם דייטשישן אַקופאַציע געביט. בערך צען קילאָמעטער דרום-מזרח פון שטאַט, ביי ליינעווע איז שוין געווען די עסטרייכישע אַקופאַציע, וווּ עס האָט שוין ניט געהאַלפּן אפילו דער דייטשישער „פּאַסיר-שיין“ (*). דאָך איז נאָך אינ'ם ווינטער פון 1915-1916 די נויט ניט דערגאַנגען צו איר קולמינאַציע-פונקט. מ'האַט נאָך געלעבט פון די שיריים, וואָס מ'האַט אָנגעקליבן אין הערבסט אויף די פאַרלאָזענע פעלדער און פאַר געלט האָט מען נאָך באַקומען צו ביסלעך לעבנס-מיטל. די אַרימע האָבן באַ-קומען אונטערשטיצונג פון מאַגיסטראַט און צום סוף ווינטער איז געגרינדעט געוואָרן די פּאַלקס-קיך, וועלכע פלעגט אַרױסגעבן ברויט און זופּ אויף קאַרטן. עס איז אויך געגרינדעט געוואָרן אַ „פרויען-פאַריין“, וועלכער האָט זיך פאַר-נומען מיט געבן הילף פאַר אַרימע קראַנקע. מ'האַט אָנגעהויבן צו פאַרקויפּן ברויט צו פעסטגעשטעלטע דורך דער מיליטערישער מאַכט פרייזן, פון די מעל, וואָס עס פלעגט אויסטיילן די קאָמענדאַנטור אויף קאַרטן צו 100 גראַם פאַר אַ פערזאָן טעגלעך. די באַפעלקערונג האָט נאָך געלעבט מיט דער האַפענונג אז דימלחמה וועט זיך גיך ענדיקן.

דער ערשטער דייטשישער קאָמענדאַנט מאַיאָר פאן אָפען, אַ טיפישער דייטשישער יונקער, האָט כּסדר געשטעלט פּאָדערונגען דעם מאַגיסטראַט וועגן צושטעלן דער קאָמענדאַנטור פאַרשיידענע זאַכן, דער עיקר מעבל, און האָט אָפּגעוואָרפּן יעדע תשובה פון מאַגיסטראַט, וועגן דער אוממעגלעכקייט צו דערפילן די אָדער יענע פּאָדערונג. דער צווייטער קאָמענדאַנט, הויפּטמאַן ציטשמאַן, אַ רעזערוו אָפיציר, אָן אינטיליגענט, האָט שוין גענומען אין באַטראַכט די טענות פון מאַגיסטראַט און האָט וואָס ווייטער אַלץ מער געמעסיקט זיינע פּאָדערונגען. די אינטערווענצן פון מאַגיסטראַט וועגן פאַרשיידענע עוולות פון דייטשישע זעלנער און אָפיצירן בנוגע דער ציווילער באַפעלקערונג האָט אַפּטמאַל געהאַט אַ פעולה. ער איז אָבער געווען קאָמענ-דאַנט נאָר אַ קורצע צייט און אין דעצעמבער איז פאַר עטאַפּן-קאָמענדאַנט אין פרוזשענע באַשטימט געוואָרן הויפּטמאַן וועלמאַן. זיין אויסזען אַזיין האָט אָנגעוואָרפּן אַ פחד אויף דער באַפעלקערונג. אַ הויכער, אַ דיקער מיט אַ פנים פון אַ דייטשישן קאַרפּאָראַנט צעאַקערט מיט שווערדן, אַ בלינדער אויף איין אויג מיט אַ שטענדיקן מאַנאַקל אויפן צווייטן און אין האַנט אַ בייטש-

שטעקעלע

(*) אין זאַפּורד 28 ק"מ. פון פרוזשענע, אויפן וועג קיין קאַברין, איז אַ צייט געווען קאָמענדאַנט יעקב מעסטעל דער באַווסטער יידישער אַקטיאָר און שריפטשטעלער, ווי ער דערמאָנט עס אין זיינע „זכרונות פון אַן עסטרייכישן אָפיציר“.

שטעקעלע מיט וועלכן ער האָט זיך קיינמאָל נישט געשיידט. ער האָט גלייך אין די ערשטע טעג פון זיין אמטירן צונויפגערופן אַלע מיליציאַנערן און זיי אָנ-געזאָגט, אַז יעדער מיליציאַנער, וועלכער וועט טרעפן אין גאס אַ הונט מוז אים תיכף אַריינכאַפן אין דער פעטלע, וועלכע ער מוז מיט זיך שטענדיק מיטטראָגן. ער פלעגט אָפט מכבד זיין מיט קלעפּ די ציווילע, וועלכע פלעגן זיך ווענדן אין דער קאַמענדאַנטור. די דייטשישע זעלנער האָבן געזאָגט, אַז ער האָט געדינט אין די דייטשישע קאַלאָניעס אין אפריקע.

שוין מיט אַ צייט פריער האָט זיך אָנגעהויבן פירן אַ קאַמף צווישן מאַגיסטראַט און די גבירישע עלעמענטן פון שטאָט, וועלכע האָבן זיך אין די ערשטע אומרויקע צייטן באַהאַלטן אין די הייזער, האָבן אָבער שפעטער געוואָלט באַקומען אַ השפעה אויף דער טעטיקייט פון מאַגיסטראַט, וועלכער האָט געהאַט אַ דעמאָקראַטישן קערן. דער סוף איז געווען, אַז עס איז נאָך באַשאַפן געוואָרן אַ בירגער-קאָמיטעט פון פינף און צוואַנציק פערזאָן, אַ מין שטאָט-ראַט, אין וועלכן עס זיינען אויך אַריין אייניקע פאַרשטייער פון באַלמעלאַכעס און אַנדערע פאַלקס-עלעמענטן.

נאָך אין דער צייט, ווען קאַמענדאַנט איז געווען ציטשמאַן, האָט זיך דער מאַגיסטראַט געווענדעט אין דער קאַמענדאַנטור מיט אַ ביטע זי זאָל געבן עטלעכע הונדערט פּוּד קאַרטאָפֿל אויף צו פאַרטיילן דער נויט-באַדערפטיקער באַפעלקערונג. די קאַרטאָפֿל זיינען אויסגעגראָבן געוואָרן אינ'ם הויף, „גובערניע“ דורך דער באַפעלקערונג, וועלכע איז געטריבן געוואָרן צו דעם מיט צוואַנג, פּדי צו פאַרבאָהאַלטן אויף ווינטער פאַר דער באַפעלקערונג, ווי עס האָט פאַרויכערט דער ריטמייסטער, וועלכער האָט פאַרוואָל-טעט מיט דעם דאָזיקן ענין. די תשובה פון דער קאַמענדאַנטור איז אָנגעקומען שוין אין דער צייט ווען וועלמאַן איז געווען קאַמענ-דאַנט און אין איר איז געזאָגט געוואָרן, אַז די קאַמענדאַנטור איז גרייט אַרויסצוגעבן פֿך ופֿך קאַרטאָפֿל בתנאי, אַז דער מאַגיסטראַט זאָל באַצאָלן פאַר די קאַרטאָפֿל מיט גאָלד. נאָך אַ באַראַטונג פון בירגער-קאָמיטעט צוזאַמען מיטן מאַגיסטראַט, איז אַרויסגעשיקט געוואָרן אַ תשובה צו דער קאַמענדאַנטור, אַז צוליב דעם וואָס דער מאַגיסטראַט באַזיצט נישט קיין גאָלד איז ער מוותר אויף די קאַרטאָפֿל. עטלעכע טעג נאָך דעם, אין יאָנואַר 1916, האָט וועלמאַן געהייסן קומען צו זיך אין דער קאַמענדאַנטור (אין ראַזענבאַלום מויער, אַנטקעגן די האַלעס) אַלע מיטגלידער פון בירגער-קאָמיטעט און מאַגיסטראַט און האָט פאַר זיי אָפּגעהאַלטן אַ רעדע (גיכער אָפּגעשריען, ווייל די רעדע איז געווען אַ פּסדרדיקער געשריי). וועלכע האָט זיך אָנגעהויבן און געענדיקט מיט די ווערטער „שווייזען-הינדע“ און דער אינהאַלט פון וועלכער איז געווען, אַז דערווייַל אַרעסטירט ער אַלע מיטגלידער פון בירגער-קאָמיטעט און מאַגיסט-ראַט און באַם זיי וועלן אין משך פון אַ פאַר טעג נישט צושטעלן דאָס גאָלד.

וועט ער אלעמען אַרויסשיקן קיין דייטשלאַנד, אין אַ לאַגער פאַר ציווילגע-
פּאַנגענע. פון דער קאַמענדאַנטור זיינען אַלע מיטגלידער פון בירגער-קאָמיטעט
און מאַגיסטראַט, בערך דרייסיק פּערזאָן, אַרומגערינגלט געוואָרן דורך באַ-
וואָפּנטע זעלנער און אוועקגעפירט געוואָרן אין דער רויטער תּפּיסה אויף
פּאָטשט גאַס (3טע מאַי), די וועלכע זיינען ניט געגאנגען גלייך אין דער
ריי האָבן די דייטשישע זעלנער מכבד געווען מיט דער קאָלבע פון ביקס. אין
דער תּפּיסה האָט מען אַלע ארעסטירטע אריינגעזעצט אין קעלער אויף ברויט
מיט וואסער. די שומרים פון דער תּפּיסה האָבן באקומען א שטרענגן באפעל ניט
צוצולאָזן קיין עסנווארג פון דרויסן. אויף דער פריי זיינען איבערגעלאָזן געוואָרן
איין מיטגליד פון בירגער-קאָמיטעט, דער בירגערמייסטער און זיין געהילף.
אין משך פון טאָג האָט דער מאַגיסטראַט אויפגעקויפט דאָס געפאָדערטע גאָלד
(600 רובל) און שפּעט אין אָוונט זיינען אַלע ארעסטירטע באפרייט געוואָרן.
די קארטאָפל, וועלכע די קאַמענדאַנטור האָט שפּעטער אַרויסגעגעבן, האָט זיך
אַרויסגעוויזן כמעט אינגאנצן פארפולט און איבערגעפראָרן און מ'האָט דעם
גרעסטן טייל אַרויסגעוואָרפן.

קיין שולן האָבן אין אָנהויב פון דער דייטשישער אָקופאַציע כמעט ווי ניט
עקזיסטירט. עס איז פאַרבליבן מער ניט ווי איין פּריוואַטע שול פאַר מיידלעך
מיט דער רוסישער אונטעריכטס-שפּראַך און עס זיינען געווען עטלעכע פרי-
וואַטע חדרים. דער גרעסטער טייל קינדער האָט ניט פּאַזוכט קיין שום לערן-
אַנשטאַלט און זיך אַרומגעדרייט הפּקרדיק אין די גאַסן. אין נאָוועמבער 1915
איז ביי אַ גרופּע טוער*) געבוירן געוואָרן דער פּלאַן צו גרינדן אַ פּאַלקס-שול,
וועלכער איז אויך באַלד רעאָליזירט געוואָרן. עס איז אויסגעזוכט געוואָרן
אַ בנין אין צענטער פון שטאָט**). אויף די בוידימער פון די לאָקאַלן, וווּ עס
האָבן זיך געפונען די עלעמענטאַר- און שטאָטישע שולן (פּריכאָדסקאיע און
אויצעדנאָיע) האָט זיך געפונען אַ טייל פון זייערע שול-בענק און לערן-
מכשירים; מאַפּעס, גלאָבוסן און לערן-ביכער. דאָס אַלץ איז געבראַכט געוואָרן
אין באַשטימטן לאָקאַל און מ'איז צוגעטראָטן צו פאַרשרייבן קינדער. עס האָבן
זיך גלייך פאַרשריבן עטלעכע הונדערט קינדער פרוזשענער און פון די בריס-
קער היימלאָזע. עס איז געלערנט געוואָרן יידיש, העברעיש און רוסיש. די
לערן-שפּראַך פון אַלע לימודים איז געווען יידיש. לערערס זיינען אָנגא-
זשירט געוואָרן פּראָפּעסיאָנעלע און סתם אינטעליגענטע יונגעלייט — אַלע אָן
געצאָלט — פרוזשענער און פון די בריסקער היימלאָזע***).

פאַר

*) ג. אַוירנסקי, אשר פאַמעראַניעץ, ברידער פּאַליאַק, מרים ראָזענשטיין און אנד.

**) אויפן מאַרקפּלאַץ, הויז פון גאָלדפיינ (מוניע סירקעס).

*** מייכל יאנאוויטש, מ. בערעזאוויטש, רבקה קליינערמאן, אכטר ראָזענשטיין, משה שאפירא
(א בריסקער) פאַמעראַניעץ (א בריסקערין) מאַטא פּאַליאַק און אנד. יידיש האָבן געלערנט
שאפירא אין פּאַליאַק.

פאר די אלגעמיינע לימודים זיינען געווען אין דער רוסישער שפראך און די לערער האבן געקענט נאך די רוסישע טערמינאלאגיע, פלעגט מען זיך אויפ-קלייבן יעדן אונט און צוזאמען אויסארבעטן די טערמינאלאגיע און צוגרייטן די לעקציעס אויף מארגן*). דער מאגיסטראט האט סובסידירט די שול מיט פופציק רובל און נאך אזא סומע בערך איז אויפגעזאמלט געווארן אין שטאט. פאר די געלט זיינען איינגעקויפט געווארן העפטן און שרייב-מכשירים, וועלכע מ'האט פארטיילט אומזיסט צווישן די קינדער. די פראגע מיט ווינונג-גען איז געווען זייער א שווערע. די מיליטער-מאכט האט פארנומען אלע גרעסערע דירות. אין שטאט זיינען געווען עטלעכע טויזנט בריסקער היימ-לאזע**). די ענגשאפט איז געווען גרויס און דערצו נאך פלעגט די דייטשישע מיליטער-מאכט זייער אפט ארויסווארפן עמיצן פון די איינוווינער פון זייער דירה, כדי זי צו פארנעמען פאר זיך. עס זיינען געווען פאר דער צייט עט-לעכע פרווון פון די דייטשן צו פארנעמען דעם לאקאל פון דער שול. נאך יעדעס מאל איז געלונגען אפצושלאגן די אטאקעס. א דאנק דעם וואס די טוער פון דער שול זיינען געווען אין בירגער-קאמיטעט און מאגיסטראט, האבן זיי ניט דערלאזן אז דער לאקאל זאל פארנומען ווערן. אבער אין דעם זעלבן טאג, ווען דער בירגער-קאמיטעט און מאגיסטראט זיינען געזעסן אין תפיסה צוליב דער מעשה פון די גאלד פאר קארטאפל, האט מען פארנומען דעם לאקאל פון שול, די בענק מיט אלע מכשירים ארויסגעווארפן אויפן גאס אויף הפקר און אין לאקאל פון שול איז שוין געזעסן א בריסקער היימלאזער, וועמען מ'האט ארויסגעזעצט פון אן אנדער דירה, וועלכע עס האט פארנומען די מיליטער-מאכט. אזוי האט פארענדיקט איר עקזיסטענץ נאך קנאפע צוויי חדשים ארבעט די ערשטע געזעלשאפטלעכע שול מיט דער יידישער אונטע-ריכטס-שפראך.

מיט א זומער שפעטער, אין יאר 1916, איז נאכאמאל געמאכט געווארן א פרוו צו גרינדן א שול. פרוזשענע האט זיך געפונען אין אפשניט „ארמיי וואירש“ און איז ניט אונטערגעלעגן דעם „אבער-אסט“ און עס האבן דא דעריבער נאך ניט געגאלטן זייערע תקנות. מ'האט זיך דעריבער פארשטענדיקט מיטן פעלדפעבל, וואס האט שוין דאמאלסט אנגעפירט מיט דער שטאט-פארוואלטונג***) און א קאמיסיע****) האט אויפגעשטעלט א פראגראם פון א פאלקס-שול מיט יידיש אלס לערן-שפראך. דער פראיעקט איז דורך דער פארמיטלונג פון

דייטשישן

(*) נאפט און ליכט איז געווען זייער שווער צו באקומען, צופעליק האט א לערערין פארמאגט א ביסל פראוואנסער כוימל, האט מען געמאכט א ספעציעלן בלעכענעם לעמפל מיט א קנויט און ביי דער באלייכטונג פלעגט מען ארבעטן.

(**) די יעדוואבנער און נאיוידווארער היימלאזער האבן באד פון אנהויב אקופאציע זיך צוריקגעקערט צו זיך אהיים.

(***) הויפער, אין ציוויל א גימנאזיע-לערער.

(****) ג. ארינסקי, מ. בערעזאויסקי, אשר פאמערנאיעץ און רבקה קליינערמאן.

דייטשישן מאגיסטראט אָפגעשיקט געוואָרן צום באַשטעטיקן צום אַרמיי-אין-ספעקטאָראַט און פון דאָרטן איז אין אַ קורצע צייט אַרום אָנגעקומען, אַז די פראָגראַם איז „גענעהמיגט“ (באַשטעטיקט) ניט נאָר פאַר פרוּשענע, נאָר אפילו פאַר דער גאַנצער אינספעקציע „וואַירש“. דער סוף איז אָבער געווען, אַז אין אַ פאַר חדשים אַרום איז געגרינדעט געוואָרן אַ שול פאַר יידישע קינדער מיט. דייטש אלס פֿערן-שפראַך און מיט אַן אַרטיקן פערסאָנאַל*.) גרויס מי האָט די טוער געקאָסט זיך אָפצוטרייסלען פון דער שול. מ'האָט זיי געדראָט מיט געפאָנגען-לאַגער.

די דייטשישע קאָמענדאַנטור האָט געמאַלדן אין מאַגיסטראַט, אַז עס ווערן אָנגענומען אַרבעטער צו היי-אַרבעט אויף די געפרוירענע לאַנקעס אַרום טשאַכטשע (בערך 8 ק"מ. פון שטאָט). דער מאַגיסטראַט האָט וועגן דעם צו-וויסן געגעבן דער באַפעלקערונג. די דייטשן האָבן צוגעזאָגט עסן און דריי מאַרק אַ טאָג געהאַלט. עס האָבן זיך פארשריבן צו דער אַרבעט בערך הונד-דערט יונגעלייט (דער גרעסטער טייל בריסקער היימלאַזע). די דייטשן האָבן אלע פארשריבענע צוגענומען צו דער אַרבעט און באלד אויף דער ערשטער וואָך זיינען שוין דערגאנגען ידיעות, אַז די אַרבעטער זיינען ניט צופרידן מיט זייער לאַגע און ווילן פון דער אַרבעט אוועקגיין. עס האָט זיך אָבער ארויסגעוויזן, אַז די דייטשישע מאַכט באַפרייט ניט קיינעם פון די אַרבעטער, סיידן ווען יענער איז ערנסט קראַנק. די אלע וועלכע האָבן זיך פארשריבן זיינען געצווינגען מיט געוואלט צו פארבלייבן ביי דער אַרבעט. דאָס עסן איז געווען אויסערגעוויינלעך שלעכט. די באדינגונגען פון דער אַרבעט זייער שווערע. מ'האָט געאַרבעט אין קעלט און אין פייכטע ערטער, דערצו שלעכט אָנגעטאָן און ס'רוב אין צעריסענע שיך. די עלטערן און קרובים פון די אַרבעטער זיינען געקומען מחנות-ווייז אין מאַגיסטראַט מיט אַ גוואַלד-גע-שריי, אַז אין מאַגיסטראַט האָט מען זיך פארשריבן, זאָל דער מאַגיסטראַט זיי באַפרייען, אָבער אלע אינטערווענצן פון מאַגיסטראַט אין דער קאָמענדאַנ-טור האָבן קיין שום פעולה ניט געהאַט. דער מאַגיסטראַט האָט דעריבער גע-שיקט פאַר די אַרבעטער קליידונג און עסנווארג און די אַרבעטער זיינען פארבליבן ביי דער אַרבעט ביזן סוף ווינטער.

די דייטשישע מיליטער-מאַכט האָט אויסגעבויט אַן עלעקטרישע סטאַציע כדי צו געבן עלעקטרישע באַלייכטונג פאַר דער שטאָט. מיט עלעקטרישע ליכט האָבן זיך אָבער געקענט באַנוצן נאָר די דייטשישע מיליטער-אינסטיטוציעס און די וווינונגען אין וועלכע עס האָבן זיך געפונען דייטשן. פאַר ציווילע פערזאָנען איז קיין עלעקטריש ליכט ניט געגעבן געוואָרן. די קאָסטן פון אויפבויען די עלעקטרישע סטאַציע האָט די דייטשישע מאַכט געפאָדערט פון מאַגיסטראַט.

היות

(* מיט וועלכע מיטלען ס'האָבן זיך באַנוצט די איניציאַטאָרן פון דער דאָזיקער שול וועט נאָך אויסקומען שפעטער צו ריידן.)

היות אָבער ווי דער מאַגיסטראַט האָט ניט געהאַט קיין געלט, האָבן זיי אַרויפגעלייגט אַ ספּעציעלע באַשטייערונג אויף די איינוווינער, אונטער דער פאַרמע פון אַ פּלומרשטע אַקציע, איינע אָדער עטלעכע, אין דער עלעקטראָוויניע. צום סוף ווינטער פון יאָר 1916 האָט די דייטשישע מיליטער-מאַבט פאַראַרדנט אַרויסצושיקן אַ טייל פון די בריסקער היימלאָזע אין די אַרומיקע דערפער, וואָס זיינען געשטאַנען פאַ-לאָזן פון זייערע איינוווינער. די פאַר-מעגלעכע און די, וואָס האָבן געהאַט פּראָטעקציע צו די פאַרשיידענע מאַכט-האַבער, זיינען ניט אַרויסגעשיקט געוואָרן און זיינען פאַרבליבן אין שטאָט. די אַרויסגעשיקטע האָבן עס באַטראַכט פאַר אַ שווערע גזירה, זיי האָבן שאַרף פּראָטעסטירט און זיך קעגנגעשטעלט דער אַרויסשיקונג. שפּעטער האָט

לויט דער פאַראַרדענונג פון דער דייטשישער מאַכט פלעגט דער פייערלעשער-אַרקעסטער שפּילן יעדן זונטיק אויפן מאַרק-פּלאַץ.

זיך אַרויסגעוויזן, אז דער גרעסטער טייל פון די אַרויסגעשיקטע. וועלכע האָבן זיך אין די דערפער פאַרנומען מיט ערד-אַרבעט, איז גרינגער איבערגעקומען די אָקופאַציע-צייט. אַלע, וועלכע זיינען באַזעצט געוואָרן אין די דערפער, זיינען דורך די דייטשן געצוונגען געוואָרן צו באַאַרבעטן די ערד. די איינ-ווינער פון די נאָענטע שטעטלעך, ווי מאַלש און שערעשעוו, זיינען אויך טיילווייז געצוונגען געווען צו פאַרנעמען זיך מיט ערד-אַרבעט. ניט זעלטן פלעגט מען טרעפן, ווי דייטשן שפּאַנען איין מיט גוואַלד מענער און אפילו פרויען אין אַקער. זיי פלעגן אָבער אויך אויסלייען פאַר אַן אָפּצאָל פערד און לאַנדווירטשאַפט-מכשירים און אָפט אויך געבן פאַר געצאָלט אַ דייטשישן סאָלאַטפאַראַ ווייזער און העלפער. זיי פלעגן אויך אויסלייען זריעה אונטער אַ התחיבות אָפּצוגעבן טאָפּלט נאָכן אַראָפּנעמען דעם שניט. די ערד-אַרבעט

האָט זיך צווישן די פרוזשענער יידן און נאָך מער צווישן דער יידישער באַ-
פעלקערונג פון די אַרומיקע שטעטלעך שטאַרק פאַרשפּרייט. מיט יעדן יאָר
האָט זיך די צאָל יידן, וואָס האָט זיך פאַרנומען מיט ערד-אַרבעט און דער שטח
וואָס איז פון זיי באַאַרבעט געוואָרן, אַלץ מער פאַרגרעסערט. ערד איז געווען לרוב.
עס איז געלעגן ניט באַאַרבעט ס'רוב ערד פון די גוט-באַזיצער און פון די פויערים.
דאָס גוט „גובערניאַ“ אן ערך פון 8000–9000 העקטאַר איז באַאַרבעט
געוואָרן טיילווייז דורך יידן און טיילווייז דורך די דייטשן אַליין, וועלכע האָבן
געהאַט זייערע ספעציעלע ערד-אַרבעטער-„קאָלאָנעס“. די גיטער; שעמענטשי,
שויטש, די מיעשטשאַנסקע פעלדער אַרום שטאַט און די פויערשע פון די
דערפער נאָענט פון שטאַט זיינען באַאַרבעט געוואָרן פון פרוזשענער יידן.

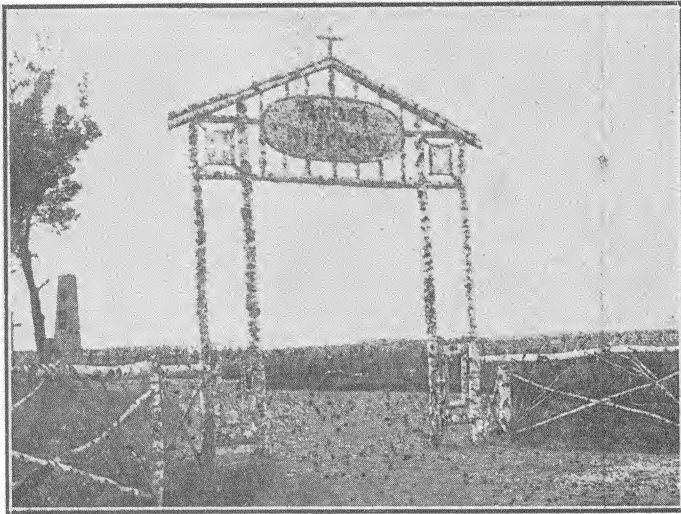
דער דייטשישער קינא.

דער זומער 1916 און דער ווינטער דערנאָך זיינען געווען די שווער-
סטע. די נויט איז דערגאַנגען צו דער העכסטער מדרגה און אינאיינעם מיט
דעם האָט זיך גוואָלדיק פאַרשפּרייט דער שמוגל און די הפקרות. די דע-
מאָראַליזאַציע איז געשטיגן. פיל מיידלעך און פרויען האָבן אָפּן שטאַלצירט
מיט זייערע „באַקאַנטע“ דייטשישע אָפיצירן און זעלנער, דורך וועלכע זיי
פלעגן באַקומען פאַרשיידענע פריוועלעגיעס – „שיינען“ אויף אַרויסצופירן און
אַריינצוברענגען סחורה און לעבנסמיטל.

די דייטשישע מיליטער-מאַכט האָט געעפנט אין צענטער פון שטאַט (אויף
סעלצער גאַס אין מאַסטאָוואַנסקיס האַטעל) אַ שאַנד-הויז, מיט פּראָסטיטוטקעס

געבראַכטע

געבראכטע פון דער פרעמד, ווו דער פארקער האט אנגעהאלטן טאג און נאכט... די רעקוויזיציעס האבן זיך פארמערט און עס זיינען ביי דער באפעל-קערונג צוגענומען געווארן די לעצטע שיריים פון פלערליי סחורות און חפצים. די פאלקס-קיך איז געעפנט געווארן אין אנהויב פון 1916טן יאר (אין ווייבער-שטיבל פון געמיינערטן בית-מדרש אויף סעלצער גאס) דארטן איז ארויסגעגעבן געווארן ברויט, פון אנהויב צו 200 און שפעטער 180 גראם אויף א פערואן, מיט א שיסעלע געקעכטס, וואס איז באשטאנען פון קארטאפל און גרויפן, אדער „דירגעמיזע“ (געזריקנטע ברוקווע, מערן און אנד.). לכתחילה

דער דייטשישער בית-עולם אויף גורקי.

פלעגן ארויסגעגעבן ווערן פארציעס אויף 600–800 פערואן טעגלעך, שפע-טער, אין די יארן 1917 – 18, איז די צאל פון די ארויסגעגעבענע פארציעס געשטיגן ביז צוויי טויזנט טעגלעך*). די פאלקס-קיך איז אנגעפירט געווארן פון א קאמיטעט פון ארטיקע געזעלשאפטלעכע טוער-**. דער דייטשישער מאגיס-טראט פלעגט ארויסגעבן פראדוקטן און א זעלנער, געשיקט פון מאגיסטראט,

האט

(*) די באפעלקערונג איז באשטאנען פון אן ערך 9.000 נפשות. יידן ביי 8.000 (פון דעם קרוב 3.000 נפשות בריסקער היימלאזע), די גייט-יידישע באפעלקערונג איז באשטאנען אין גרעסטן טייל פון פאליאקן. פון דער רוסישער באפעלקערונג זיינען פארבליבן עפעס מער פון הונדערט נפשות, די איבעריקע האבן זיך עוואקוירט.

(**) די פארוואלטונג איז באשטאנען פון 7 פערואן: זו. גרינבערג, ג. מינק, שאמשאנא-וויטש. ג. אורינסקי, מ. זעלויאנסקי, זו. גיצבערג, די ערשטע צייט אויך אשר פאמעראניעץ.

האָט קאָנטראָלירט די אַרבעט פון קאָמיטעט. (דער ציווילער מאָגיסטראַט
איז אָפּגעשאַפֿט געוואָרן אין מאי פון 1916 און די דייטשישע מיליטער-

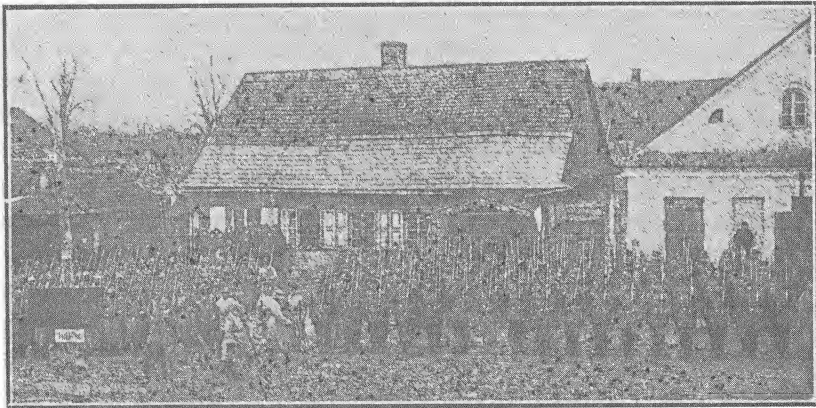

די דייטשן פירן אויס אין דער אימגעגנט פון פרוזשענע אן עקזעקוציע
איבער פינף פויערים פארמשפּטע צום טויט פאר „שפּיאַנאָזש“.

מאָכט האָט געגרינדעט אַ מאָגיסטראַט מיט אַ דייטשישן מיליטער-מאָן

אַלס

אלס בירגערמייסטער. אין מאגיסטראט האָבן אויך געארבעט אייניקע יידישע אָנגעשטעלטע. עס פלעגן אויך פון צייט צו צייט אָנקומען צו עטלעכע הונדערט גילדן פון „הילפס-פאַריין“ אין בערלין, וועלכע פלעגן פאַרטיילט ווערן דורך אַ באַזונדער קאָמיטעט פאַר די אַממערסטן באַדערפטיקע. געלט פאַר פּריוואַטע פּערזאָנען, געשיקטע פון אַמעריקאַנער קרובים דורך נייטראַלע לענדער, פלעגן זייער זעלטן אָנקומען צו די אַדרעסאַטן. די גרעסטע טייל פון די געלטער איז פאַרבליבן ביי די אָנפירער פון דייטשישן מאגיסטראַט. ביים דייטשישן מיליטער האָט זיך מוראדיק פאַרשפּרייט די סיסטעם פון שוחד, גניבה און שמוגל. דייטשישע זעלנער פלעגן אָפן פאַרקויפן מיליטערישע כּחורות, וועלכע די דייטשישע פּאָליציי פלעגט נאָכדעם צונעמען. די פּראָדוקטן פאַר דער פּאָלקס-קיך, איבער וועלכע עס האָט פאַרװאָלטעט דער מאגיסטראַט, פלעגן דורך די דייטשישע

לױסטראַזיע פון דייטשישן מיליטער אויפן מארק-פלאַץ.

מיליטער-לייט פאַרקויפט ווערן פּריוואַטע פּערזאָנען און דעם קאָמיטעט פון פּאָלקס-קיך איז אויסגעקומען צו פירן אַ שטענדיקן קאַמף פאַר די ברויט, קאַרטאָפֿל און געמיזע.

אַ גרויסע פּלאַג פאַר דער באַפעלקערונג איז געווען די דייטשישע פעלד-זשאַנדאַרמערע. געווען זיינען אין פּרוזשענע דריי פעלד-זשאַנדאַרמען, וועלכע זיינען געווען דאָס שרעק-געשפּענסט פון דער גאַנצער באַפעלקערונג. אויסגעפאַשעט, דיק, מיט ברוטאַלע געזיכטער, מיט גרויסע בלעכן אויפן ברוסט, פלעגן זיי מיט זייערע אכזריותדיקע באַנעמונגען און רעקוויזיציעס אָנוואַרפן אַ פחד אויף יעדן איינעם. די יידישע און נאָך זיי די ניט-יידישע באַפעלקער-רונג האָט זיי געקרוינט מיטן נאָמען די „משהלעך“ (יעדן ייד האָבן זיי גע-רופן משה). די זשאַנדאַרמען האָבן זיך באַנוצט אין זייער אַרבעט מיט קאַנפּי-

דענטן פון דער אַרטיקלער ציווילער באַפעלקערונג.
ווינטער פון יאָר 1916 האָבן די דייטשן געשאַפן דעם צוואַנג-באַטאָ-
ליאַן, אַזוי גערופענעם צ. א. ב. (ראשי-תיבות פון ציוויל-אַרבעטער-באַטאָליאַן).
וואהין מ'האַט מיט גוואָלד גענומען אַרבעטער און זיי געשיקט צו פאַרשיידענע
אַרבעטן. די דייטשן פלעגן כאַפן סיי בייטאָג פון שטוב אַרויס אָדער פון דער
גאַס, סיי ביינאַכט פון די בעטן. דער רעזשים אין די צוואַנגס-באַטאָליאַנען איז
געווען אַ ברוטאַל-מיליטערישער. פאַר קאָזאַרמעס זיינען פאַרנומען געוואָרן
עטלעכע בתי-מדרשים*). וועלכע זיינען פאַרצוימט געוואָרן מיט שטעכיקע דראַט
און מיט אַ שטענדיקער זעלנער-וואַך. די צוואַנגס-אַרבעטער פלעגן באַקומען
אַ נישטיקן לויין און אַ הונגער-דערנערונג. די מערהייט פון די צוואַנגס-אַר-
בעטער אין פרוזשענע איז געווען פון דער פרעמד. די פרוזשענער פלעגן
אַרויסגעשיקט ווערן אין דער אומגעגנט פון באַראַנאוויטש.
פיל יידישע יונגעלייט און יוגנטלעכע זיינען אָבער פרייוויליק אַוועק
אַרבעטען אין ביזנאַס-עס, וווּ די דייטשן האָבן עקספּלואַטירט דעם
וואָלד אויף אַ גרויסן מאַסשטאַב. עס האָבן זיך דאָרטן געפונען צענדליקער
ריזיקע טאַרטאַקן.

די קליין-באָן פון פרוזשענע ביו לינעווע, בערך 12 קילאָמעטער, איז
אויסגעבויט געוואָרן אין ווינטער פון 1915-16 דורך פרייוויליקע אַרבעטער,
וואָס האָבן זיך רעקרוטירט אין גרעסטן טייל פון פרוזשענער יידישע איינוווינער.
אַ טייל יידישע יונגעלייט האָבן אויך געאַרבעט אין די באָן-וואַרשטאַטן
אויף דער באָן-סטאַציע לינעווע (היינט אַראַנטשיצע) און אויף דער באָן-ליניע.
מיט דער צייט האָבן זיך פיל אַרבעטער קוואַליפֿיצירט אין זייער אַרבעט און
האָבן פאַרנומען פאַראַנטוואָרטלעכע שטעלעס ביי דער באָן-ליניע. די פרייווי-
ליקע אַרבעטער האָבן באַקומען אַ גרעסערן לויין און בעסערע דערנערונג.
אויפן שול-הויף (אויפן פלאַץ פון דער געוועזענער שול) האָבן די דייטשן
אויסגעבויט גרויסע באַראַקן, אין וועלכע עס האָט זיך געפונען אַ שפיטאַל
פאַר געפאַנגענע. צו דעם צוועק זיינען אויך צוגענומען געוואָרן די דער-
בייאַקע בתי-מדרשים. אין דעם דאָזיקן שפיטאַל האָבן געאַרבעט אלס קראַנקן-
שוועסטער שטאַטישע יידישע מיידלעך.

דאָס קולטור-לעבן האָט פונדעכנוועגן אויך פולכיוט אין זער
דאָזיקער צייט. אין אָנהויב פון יאָר 1916 איז דורכגעפירט געוואָרן אַ הומאַ-

ריסטישער

(*) די בתי-מדרשים: „הכנסת-אורחים“, „מלביש-ערומים“. אין „גרויסן“ און „חייטים“ איז
געווען אַ שפיטאַל פאַר געפאַנגענע. „עין-יעקב“ האָבן פאַרנומען שאַפערן. דער „גלידישער“ איז
געווען אַ שפיטאַל פאַר דייטשישע זעלנער, צוזאַמען מיט די אַרומיקע בנינים. אין „בית-יעקב“
איז אויך געווען אַ שפיטאַל. אין דער פראַוואַסלאַווער צערקווע אויף פאַצעוויטש גאָס, האָבן די
דייטשן איינגעאָרדנט טעאַטער-פאַרשטעלונגען פאַר זייערע זעלנער און אין הויף פון פראַוואַסלאַווער
אויפן מאַרק-פלאַץ האָבן זיי איינגעאָרדנט אַ שעכט-הויז פאַר חזירים.

ריסטישער אָוונט לטובת דעם פרויען-פאַרײן, ווו עס איז פאַרגעלייגט געוואָרן אַ הומאַריסטישע צייטונג אונטערן נאָמען „דער שטאַט-שייגעץ“ מיט אַ בייסיקער סאַטירע אויף די געזעלשאַפֿטלעכע פאַרהעלטענישן אין שטאַט און אויף פאַרשיידענע פּע-וואָנען. אין האַרבסט פון דעם זעלביקן יאָר איז דורכגעפירט געוואָרן אַ לײטעראַרישער אָוונט**). אויף וועלכן עס זיינען געקומען אַלע דייטשישע אָפיצירן און באַאָמטע, וואָס האָבן זיך געפונען אין שטאַט. עס איז כאַראַקטעריסטיש פאַר דער פאַרשטעלונג, וואָס די דייטשן האָבן געהאַט וועגן דער אַרטיקער באַפעלקערונג דער רושם, וואָס עס האָט אויף זיי געמאַכט דער פאָקט גופא טון אָוונט. דעם אינהאַלט האָבן זיי ווייניק פאַרשטאַנען. זיי האָבן זיך ניט געקענט פאַרשטעלן, אַז די באַפעלקערונג אין „אַסט“ זאָל האָבן קולטור-אינטערעסן און פאַרמאָגן לײטעראַרישע באַגריפֿן... דער בירגער-מייסטער (הויפטמאַן אַבעל, אין ציוויל אַ סוחר פון בערלין) פֿלעגט אַ לאַנגע צייט ביים באַגעגענען זיך מיטן רעפערענט שטענדיק זאָגן די סטערעאָטיפישע פראָזע: „אײער פאַרטראָג וואָר ווונדערבאַר, איך האָבע צוואַר ניכט אַלעס פערשטאַנדען, אָבער זי געבראַוכטען לײטעראַרישע אָסדריקע“...

עס זיינען אויפגעוואַלט געוואָרן די ביכער, וואָס האָבן געהערט צו דער שטאַטישער געזעלשאַפֿטלעכער ביבליאָטעק און די ביבליאָטעק האָט פּמעט די גאַנצע צייט פון דער אָקופאַציע פונקציאָנירט. עס פֿלעגן געבליבן ווערן ביכער עטלעכע מאָל אַ וואָך און יעדן שבת פֿלעגן פאַרקומען שמועסן אויף לײטעראַ-רישע טעמעס. עס זיינען נאָך אין די יאָרן 1917-18 פאַרגעקומען אייניקע טעאָטער-פאַרשטעלונגען געשפילט פון ליבהאַבער***) און אַ לײטעראַריש-הומאַריסטישער אָוונט.

אַנהויב זומער פון יאָר 1917 איז לויט דער אינציאָטיוו פון אייניקע פּערוואָן****) געעפנט געוואָרן אַ קינדער-היים (אין בנין ווו עס געפינט זיך היינט די רעגירונגס-גימנאַזיע), ווו די קינדער האָבן זיך געפונען ביז 3-4 נאָכ-מיטאַג און פֿלעגן באַקומען צוויי מאָל אַ טאַג עסן. פראָדוקטן זיינען געגעבן געוואָרן פון דער דייטשישער ציוויל-פאַרוואַלטונג. דעם קינדער-היים פֿלעגן באַזוכן מערער ווי הונדערט קינדער אין עלטער פון 4-8 יאָר. דער דאָזיקער קינדער-היים, ווו די קינדער פֿלעגן באַשפייזט ווערן, האָט עקזיסטירט ביזן יאָר 1921.

לויטן

(*) צוזאַמענגעשטעלט דורך ג. אורינסקי, י. באביטש, מאָטל און בערל פאָליאק און אַשר פאַמעראַניעץ.

(**) ג. אורינסקי האָט געלייגט אַ רעפעראַט „דריי נפטרײם“; פרץ, שלום-עליכם און פרוג. י. באביטש האָט פאַרגעלייגט פון זיינע ווערק. מ. און ב. פאָליאק האָבן רעזיטירט און דעקלאַ-מירט פון פרזס, שלום-עליכם און טרוגס ווערק.

(***) אַרגאַניזירט פון יצחק גלעזער.

(****) ג. אורינסקי, מ. און ב. פאָליאק, רבקה קליינערמאַן, אסתר און מרים ראָזנשיין. געאַרבעט אַלס לײטערינס אין קינדער-היים האָבן: מרים ראָזנשיין און מלכה עפשטיין.

לויטן שלום אין בריסק, וואָס איז געשלעכטן געוואָרן צווישן די דייטשן און דער אוקראַינער ראַדע, איז פּרוּזשענע אַריבער צו אוקראַינע. דער גרעניץ האָט געזאָלט זיין ביי שערעשעוו, בערך 16 ק"מ. פון שטאָט, וועלכע האָט שוין געהערט צו לייטע. די דייטשן האָבן אויך געפרובירט ווירקן, אָבער אַן דערפאַלג, אַז די באַפעלקערונג זאָל אָנגעבן אַ פעטיציע, אַז זי וויל, אַז פּרוּזשענע זאָל מען פאַרייניקן צו לייטע...

דער עקאָנאָמישער מצב איז געוואָרן גרינגער. עס האָבן זיך געעפנט נייע שטחים פון געוועזענעם רוסלאַנד, וועלכע זיינען פאַרנומען געוואָרן פון די דייטשן און עס האָט זיך פונאַנדערגעבלייט דער האַנדל און שמוגל אויף אַ גרעסערן מאָסטאָב.

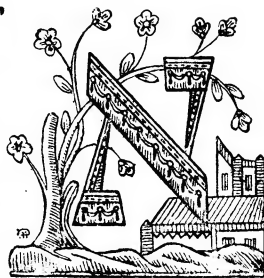
נאָך דער רוסישער רעוואָלוציע האָבן אָנגעהויבן צו בלאָזן נייע ווינטן. דער מיליטערישער רעזשים האָט אַ ביסל נאָכגעלאָזן. עס האָבן אָנגעהויבן צוריק צו קומען צוביסלעך היימלאָזע פון רוסלאַנד. דאָס געזעלשאַפטלעכע לעבן האָט גענומען פולסירן לעבעדיקער, די אַרבעטער האָבן זיך אַרגאָ-ניזירט אין אַן אַלגעמיינעם פּראָפעסיאָנעלן פאַריין. פריער אין פריוואַטע הייזער, דערנאָך אין לאָקאַל פון קינדער-היים (וואָס האָט זיך שוין דאָמאַלסט געפונען אויף צערקעווע). דאָרט פלעגן פאַרקומען כמעט יעדן אָונט פאַר-זאַמלונגען*). עס זיינען געגרינדעט געוואָרן אַרגאַניזאַציעס פון „בונד“ און פון די „פאַרייניקטע“. דער „בונד“ האָט פאַרמאָגט אַן אַרגאַניזאַציע פון עט-לעכע צענדליק פערזאָן. די „פאַרייניקטע“ אַ גרופע כּון מער ווי אַ צענדליק מיטגלידער. אין פּראָפעסיאָנעלן פאַריין האָבן מיטגעאַרבעט די בונדיסטן מיט די פאַרייניקטע. אַרום דער ביבליאָטעק האָט זיך אויך פונאַנדערגעפלאַקערט אַ קאַמף פון ריכטונגען און עס זיינען פאַרגעקומען שטורמישע פאַרזאַמלונגען. אין האַרבסט פון יאָר 1918, נאָכן צוזאַמענברוך פון דער דייטשישער אַרמיי און נאָכן אויסברוך פון דער רעוואָלוציע אין זייטשלאַנד, האָט זיך די לאַגע ראַדיקאַל געפֿיטן. די דייטשישע סאָלאַדאָטן האָבן געגרינדעט סאָלאַדאָטן-ראַטן און זיך געגרייט צו דער עוואָקואַציע פון די אַקופירטע ערטער. אין אַקטאָבער פון יאָר 1918 האָט זיך געגרינדעט אַ שטאַטישער קאָמיטעט, וועלכער האָט ביסלעכווייז איבערגענומען די פאַרוואַלטונג פון שטאָט פון די דייטשישע הענט. און דעצעמבער האָט דאָס דייטשישע מיליטער זיך עוואָקוירט פולשטענדיק פון שטאָט און איז געבליבן נאָך אויף אַ קורצער צייט ביי דער באַן-סטאַציע אין לינעווע.

ג. אורינוסקי.

(*) דער הייפּט-גרינדער פון פּראָפעסיאָנעלן אַרבעטער-פאַריין איז געווען מ. שאַפיראַ (אַ בריסקער), בראש פון פאַריין זיינען געשטאנען י. געלמאַן, מ. גלעזער און אנדערע.

פרוזשענער „רעפובליק“.

ין נאָוועמבער 1918 זיינען קיין פרוזשענע דערגאנגען די ידיעות, אז אין בערלין איז אויסגעבראָכן די רעוואָ-
לוציע. ביי די דייטשן איז אַנטשטאנען אַ צערודערונג,
הגם קיין באַדייטנדיקן דיסציפלין-ברוך צווישן די סאָל-
דאטן בנוגע זייערע אַפיצירן איז נישט געווען צו באַמערקן.
עס איז אָבער באַלד געגרינדעט געוואָרן אַ סאָלדאטן-
ראַט*), וועלכער האָט איבערגענומען די מאַכט, הגם
אין שטאָט איז ווי פריער געבליבן דער קאָמענדאנט.
עס זיינען דערגאנגען ידיעות, אז פון אייניקע נאָענטע

ערטער, אויף דרום-מערב פון פרוזשענע, האָבן זיך שוין די דייטשן עוואַקוירט.
די שטימונג ביי דער באַפעלקערונג איז געוואָרן אַן אומרויקע און מ'האָט
אַנגעהויבן ריידן וועגן שאַפן אַן אַרגאניזאציע, וועלכע זאָל איבערנעמען די
מאָכט ביי די דייטשן. אין מיטן נאָוועמבער איז אויפגערופן געוואָרן
אַ פאַרזאַמלונג אין שטאָטישן בנין אויף פייערלעשער גאַס (ווי עס געפינט
זיך היינט די רעגירונגס-גימנאַזיע) וועגן דער פראַגע פון אַ שטאָטישן קאָמיטעט.
אויף דער פאַרזאַמלונג זיינען געקומען יידן, ווייסרוסן און פּאָליאַקן. נאָך דעם ווי
עס האָבן גערעדט די פאַרטרעטער פון פאַרשיידענע פאַרטייען פון די אַלע דריי
נאַציאָנאַליטעטן, איז געקומען צו אַ הסכם בנוגע דער צאָל פאַרשטייער, וואָס
יערע נאַציאָנאַליטעט דאַרף דעלעגירן אין קאָמיטעט. עס איז באַשלאָסן געוואָרן,
אז דער גאַנצער קאָמיטעט באַשטייט פון 20 פערזאָנן. פון דעם זאָלן זיין 13

יידן

* פאַרויצער פון סאָלדאטן-ראַט איז געווען אַ סאָלדאט, א ייד, א סימפאטיקער פון דער דע-
מאָקראַטישער פאַרטיי.

יידן, 4 וויסרוסן און 3 פאליאקן*). די פאליאקן און וויסרוסן האבן באדארפט אויף זייערע באזונדערע פארוואלונגען אויסוויילן זייערע פארשטייער. די יידישע 13 פארשטייער זיינען צוזאמענגעשטעלט געווארן לויט פארטעטע יסודות פון יעדער ארגאניזאציע אדער גרופע. נאך לאנגע אונטערהאנדלונגען צווישן די פארטייען איז באשלאסן געווארן, אז עס ווערן דעלעגירט פארשטייער לויטן פאלגנדיקן צוזאמענשטעל: צוויי פון „בונד“, צוויי פון די „פארייניקטע“, צוויי פון אלגעמיינע פראפעסיאנעלן ארבעטער-פארייניקטע**), צוויי פון „צעירי-ציון“, צוויי פון א „דעמאקראטישער“ גרופע, צוויי פון די פארמעגלעכע שיכטן (פון דער „בור-זשאזיע“) און איינער פון די פייערלעשער***). די אלע באשטימטע פערזאנען האבן זיך אין עטלעכע טעג ארום צונויפגעזאמלט און באשלאסן, אז די קערפערשאפט זאל טראגן דעם נאמען „צייטווייליקער שטאטישער קאמיטעט“ און זאל איבערנעמען די פארוואלטונג מיט די שטאטישע ענינים פון די דייטשישע הענט. די דייטשישע קאמענדאנטור האט אפילו געדראגט, אז זי וועט ארעסטירן דעם קאמיטעט, וועלכער האט זיך ארגאניזירט אן איר ידיעה, אבער מ'האט זייערע דראונגען ערנסט ניט גענומען, די מורא פאר דער דייטשישער מאכט איז לחלוטין פארשוונדן.

דער „צייטווייליקער שטאטישער קאמיטעט“ האט זיך קאנסטרירט און אלס פארזיצער איז געוויילט געווארן דער פארשטייער פון די פייערלעשער מ. טא-באליצקי, וועלכער האט אבער אין א צען טעג ארום זיך אפגעזאגט, און אויף זיין ארט איז פאר א פארזיצער אויסגעוויילט געווארן א מיטגליד פון דער פראקציע „פארייניקטע“, דער שרייבער פון די דאזיקע שורות. די אויטאריטעט פון דער דייטשישער מאכט איז געפאלן אינגאנצן און זייערע פארארדענונגען האט שוין די באפעלקערונג ניט געפאלגט. אין עטלעכע טעג ארום, ווי עס איז געגרינדעט געווארן דער שטאטישער קאמיטעט, איז אויסגעבראכן א שארפער אינ-צידענט צווישן דער דייטשישער מאכט און דעם קאמיטעט. די דייטשן האבן צוליב עפעס א שטראף, וואס זיי האבן ארויפגעלייגט אויף א שטאטישן איינוווינער, א יידן, און וואס יענער האט ניט געוואלט באצאלן, צוגענומען ביי אים א קו. דער קאמיטעט האט אויסגעוויילט א דעלעגאציע, וועלכע איז אוועק צום סאלדאטן-ראט און פון אים געפאדערט מיט הארבע דיבורים, אז זיי זאלן פריילאזן דעם יידנס קו. דער שמועס איז געווען א דראמאטישער. די מיטגלידער פון דייטשישן סאלדאטן-ראט, דער קאמענדאנט און בירגערמייסטער האבן אויסגעהערט פון

דער

(*) צווישן די דריי פוילישע פארשטייער איז אויך געווען דער קסיאנדז (ביאלאזאר).

(**) דער פראפעסיאנעלער פארייניקטע האט געהאט ביי הונדערט מיטגלידער. דער „בונד“ ביי 30-40, און די „פארייניקטע“ מערער ווי ביי א צענדליק מיטגלידער.

(***) אין די אלע איבערגעזאגט-צייטן האבן די פייערלעשער געשפילט א גרויסע ראפע ביים אויפהיטן די ארדענונג. צו יענער צייט איז כמעט די נאציע פייערלעשער-קאמאנדע באשטאנען פון יידן.

דער דעלעגאציע דעם גאנצן צעטל עוולות, וואס די דייטשן זענען באגאנגען פאר דער צייט פון זייער אָפּפּאָזיציע לגבי דער ציווילער באפעלקערונג. די פאלעמיק איז געפירט געווארן אין זייער א שארפן טאָן. לסוף האָבן זיי נאָכגעגעבן און די קו צוריקגעגעבן דעם אייגנטימער.

אין א קורצער צייט אַרום, נאָכדעם ווי דער קאָמיטעט איז געגרינדעט געוואָרן, איז קיין פרוזשענע געקומען איינער, אן עלטערער מענטש, א קריסט, וועלכער האָט זיך געמאָלדן צום קאָמיטעט און איבערגעגעבן, אַז ער איז באַשטימט געוואָרן פון אוקראינישן גובערניאַלן קאָמיסאַר אין בריסק פאַרן פרוזשענער באַצירק-שעף (פּאָליטאָוי קאָמיסאַר). עס איז פאַרגעקומען אַ געמיינזאַמע ויזונג פון קאָמיטעט מיטן געקומענעם, ווו ער האָט איבער-געגעבן וועגן זיין באַשטימונג און האָט געזאָגט, אַז היות ווי פרוזשענע געהערט, לויטן שלום-אַפּמאַך צווישן די אוקראינער מיט די דייטשן, צו אוקראינע, איז ער באַשטימט אַלס שעף פאַר פרוזשענער באַצירק און ער מעלדעט, אַז ער וועט אין שטאָט אַרגאַניזירן די אוקראינישע אַדמיניסטראַציע. עס האָט זיך אַנטוויקלט אַ דיסקוסיע און די מיטגלידער האָבן אַרויסגעזאָגט זייער מיינונג, אַז די מלוכה-אַנגעהערדיקייט פון אונדזער שטאָט וועט נאָך פעסטגעשטעלט ווערן לויטן פרינציפ פון נאַציאָנאַלער זעלבסטבאַשטימונג און דערווייַל קאָן די אוקראינישע מאַכט טאַלערירט ווערן אויף וויפל זי וועט קיין שטייערן פון דער באַפעלקערונג ניט נעמען און וועט באַזאָרגן די שטאָט מיט לעבנסמיטל-פּראָדוקטן פון צענטראַל-אוקראינע. דער אוקראינער באַצירקס-שעף האָט מיט די דאָזיקע אויספירונגען מסכים געווען און האָט פאַרגעלייגט דעם קאָמיטעט צו שיקן אַ דעלעגאציע קיין בריסק צו דער העכערער מאַכט, פדי וועגן דער דאָזיקער פראַגע זיך דורכצורידן. ער אַליין פאַרט אויך צוריק קיין בריסק, אויף צו באַקומען דאָרטן די געהעריקע אינסטרוקציעס. דער „צייטווייליקער שאַאַישער קאָמיטעט“ האָט טאַקע אַזוי באַשלאָסן און געשיקט אַ דעלעגאציע*) קיין בריסק. אין בריסק האָט זיך נאָך געפונען די דייטשישע מאַכט בראש פון וועלכער עס איז געשטאַנען דער צענטראַלער סאָלדאַטן-ראַט, אַזוי גערופענער „גרויסער סאָלדאַטן-ראַט“ און עס איז אויך געוועסן אַן אוקראינישער „גובערניאַלער קאָמיסאַר“ סקאַראַפּיס יאַטוּכאָווסקי**). וועלכער האָט אָבער פאַקטיש קיין שום מאַכט נישט געהאַט. די דעלעגאציע איז אויפגענומען געוואָרן דורכן גוב. קאָמיסאַר, וועלכער האָט אויסגעהערט די פרינציפיעלע דעקלעראַציע דאָס זעלבע וואָס מ'האָט געזאָגט דעם באַצירקס-שעף וועגן דעם, אַז אונדזער שטאָט וועט נאָך באַשטימען איר

מלוכה

(*) די דעלעגאציע איז באַשטאַנען פון דריי פערזאָן: פאַרן. פון קאָמיטעט ג. אורינסקי, סעקרעטאַר — ב. פילינקעוויטש אין קילעשא א מיטגליד פון קאָמיטעט. די לעצטע צוויי — ווייסרוסן.

(**) א באַווסטער אוקראינישער זשורנאַליסט פון דער גערמאַנאָפּילישער אַריענטאַציע.

5. טראַציק דערמאָנט אים אין זיינע זכרונות, 2טער טייף.

מלכה-אנגעהעריקייט לויטן פרינציפ פון זעלבסטבאשטימונג און אזוי ווייטער. דער גובערניאלער קאמיסאר האט אויסגעהערט אונדזערע רייד, וועלכע זיינען געזאגט געווארן אויף רוסיש און געענטפערט אויף אוקראיניש, אז ער נעמט צו קענטעניש די פאדערונג פון לעבנסמיטל, וועלכע ער וועט זיך באמיען צו באזארגן און דערביי געזאגט אין א לייכטער פאָרם אַ ביסל מוסר דעם קאָמיטעט, וואָס איז, לויט זיין מיינונג, באַאיינפֿלוסט פון מזרח-ווינטן... דעם זעלבן טאָג האָט זיך די דעלגאָציע באַגעגנט מיט דעם באַשטימטן קאָמיסאר פאר פרוזשענע און יענער האָט דע-ציילט, אז ער האָט זיך אָפגעזאָגט אַנצונעמען דעם אַמט אין פרוזשענע, ווייל ער פֿילט זיך ניט ביכולת עס אויסצופירן צוליב זיין עלטער... און דערביי איבערראַשט די דעלגאָציע מיט דער מעדלונג, אז אַ מיטגליד פון דער דעלגאָציע, קולעשאָ*, איז נאָמינירט געוואָרן אַלס פרוזשענער „פאָוויטאַדער קאָמיסאר“. די איבעריקע צוויי מיטגלידער פון דער דעלגאָציע זיינען אונטערן רושם פון פאָרראַט פון דריטן מיטגליד גלייך אָפגעפאָרן קיין פרוזשענע. דער נייער קאָמיסאר איז נאָך פאָרבליבן אויף עטלעכע טעג אין בריסק, פֿדי צו באַקומען אינסטרוקציעס און פֿורמאַכטן.

דער „צייטוו. שטאַטישער קאָמיטעט“ האָט גענומען אָרגאַניזירן זיין טעטיקייט. עס זיינען ווערבירט געוואָרן מיטגלידער פאר דער שטאַטישער מיליץ. עס איז באַשלאָסן געוואָרן צו באַשטימען מיליציאַנערן – 18 יידן און 6 ניט-יידן לויט דער פראָפאָרציע פון דער באַפעלקערונג. די יידישע מיט-גלידער זיינען אָנגענומען געוואָרן לויט דער רעקאָמענדאציע פון אַלגעמיינעם פראָפּעסיאָנעלן אַרבעטער-פאָרטיין. אַלס שעף פון דער מיליץ איז באַשטימט געוואָרן אַ ווייסרוס (נ. מאַרקעוויטש) און אַלס געהילף אַ ייד (מ. לאַצקי). עס איז אָרגאַניזירט געוואָרן די ביוראָ פון דער שטאַט-פאָרוואַלטונג און עס זיינען אָנגענומען געוואָרן אָנגעשטעלטע פון אַלע נאַציאָנאַליטעטן – יידן, פּאָליאַקן און ווייסרוסן. עס איז דערקלערט געוואָרן די גלייכבאַרעכטיקונג פון אַלע דריי שפראַכן. אין וועלכע עס זיינען אָנגענומען געוואָרן ווענדונגען צו דער שטאַט-פאָרוואַלטונג. די אָפיציעלע בלאַנקן פון קאָמיטעט זיינען געדרוקט געוואָרן אין אַלע דריי שפראַכן, – יידיש, פּויליש און רוסיש (אין פרינציפ איז באַשלאָסן געוואָרן עס זאָל זיין געדרוקט אין ווייסרוסיש אָנשטאָט רוסיש, נאָר צוליב טעכנישע מניעות, קיין ווייסרוסיש האָט קיינער ניט געקענט, איז געווען געדרוקט אין רוסיש). צוליבן טעם פון פארשטענדלעכקייט פאר די בירגער פון שטאַט פון אַלע דריי נאַציאָנאַליטעטן איז די אינעווייניקסטע שפראַך פון דער פאָרוואַלטונג געווען רוסיש. די עפנטלעכע מעדלונגען אָבער, וואָס דער קאָמיטעט פלעגט אַרויסלאָזן אין שטאַט, פלעגן זיין געשריבן אין דריי שפראַכן. די געלט-מיטלען פון קאָמיטעט זיינען גענומען געוואָרן פון הלוואות

און

(*) א פרוזשענער „מיעשטשאַניק“ וועלכער איז געווען א רוסישער טשינאוויניק און אין ערשטן יאָר פון דער מלחמה געווען שעף פון קאנצעלאריע פון ריגער גובערנאטאר.

און פון א שטייער פון די סחורות, וואָס פלעגן אַרויסגעפירט ווערן פון שטאַט. פרוזשענע איז געוואָרן אַ טראַנזיט-פונקט פון פאַרשיידענע סחורות, וועלכע פלעגן דאָ דורכגיין. דער שטייער פלעגט איינגע-מאַנט ווערן דורך די מיליציאַנערן, וועלכע פלעגן דערווייַל נאָך אַמטירן אָן געווער. די דייטשן האָבן זיך פאַר דער דאָזיקער צייט שוין ניט געמישט אין די שטאַטישע אָנגעלעגנהייטן און זיך געהאַלטן אין רעזערוו. זיי האָבן זיך געשראַקן פאַר אַנפאַלן מצד דער ציווילער באַפעלקערונג און האָבן דערי-בער אויסגעשטעלט אין אייניקע פונקטן פון שטאַט קוילנוואַרפער.

דער ניי-באַשטימטער אוקראַינישער באַצירקס-קאָמיסאַר האָט גענומען אַרגאַניזירן די אַדמיניסטראַציע. ער האָט גענומען אַרגאַניזירן אַן אוקראַינישע פּאַליציי, וועלכע ער האָט ווערבירט פון דער פויערישער באַפעלקערונג אין די אַרומיקע דערפער, פון געוועזענע זעלבנער, וואָס האָבן זיך אָקאַרשט צו-ריקגעקערט פון רוסלאַנד. ער האָט אויך אַראָפּגעבראַכט אַ שעף און געהילף-שעף (געוועזענע צאָרישע פּאַליציי-באַאַמטע). זיינע באַאַמטע און פּאַלי-ציאָנטן האָט דער אוקראַינישער קאָמיסאַר געצאָלט מיט דעם געלט פון דער אוקראַינישער רעפּובליק - מיט „קאַרבאַוואַנצעס“, וועלכע האָבן אָבער ניט געהאַט קיין אָנגאַנג. די באַפעלקערונג האָט צו די דאָזיקע געלט-צייכנס ניט געהאַט קיין צוטרוי.

אין דער צווייטער העלפט פון דעצעמבער 1918 האָט דער אוקראַי-נישער קאָמיסאַר קולעשאַ אויפגערופן אַ צוואַמענפאַר פון גאַנצן פרו-זשענער באַצירק. כדי אים צו אַרגאַניזירן אונטער דער אוקראַינישער מאַכט. אין די דערפער און שטעטלעך פון גאַנצן פרוזשענער באַצירק זיינען שוין די דייטשן ניט געווען, אין שערעשעו און אין לינעווע (הגם אין לינעווע זיינען נאָך די דייטשן געווען) זיינען געגרינדעט געוואָרן אַרטיקע קאָמיטעטן, וועלכע האָבן פאַרוואַלטעט מיט די אַרטיקע אָנגעלעגנהייטן. אויפן צוואַמענפאַר זיינען געקומען עטלעכע צענדליק דעלעגאַטן כמעט אלע פויערים, איסער פינף יירן (פון פרוזשענע, לינעווע און פון אַ דאַרף). דער צוואַמענפאַר האָט געדויערט אַ גאַנצן טאָג (אין בנין וועט געפינט זיך היינט די גימנאַזיע) און איז דורכגעגאַנגען זייער שטורמיש. עס האָט זיך אַרויסגעוויזן, אַז די אוקראַי-נישע קאַנצעפציע איז כמעט איינשטימיק אָפּגעוואָרפן געוואָרן און עס איז באַשלאָסן געוואָרן צו גרינדן אַן אייגענע אַדמיניסטראַטיווע אַרגאַניזאַציע פאַרן פרוזשענער פּאַוויאַט אונטערן נאָמען „פרוזשאַנסקאַיע אויעזדנאַיע זעכטוואָ“ (פרוזשענער באַצירקס-זעמסטוואָ) אומאַפהענגיק פון דער אוקראַינישער מאַכט, צו וועלכער כמעט אלע דעלעגאַטן האָבן זיך באַצויגן פיינטלעך. אויפן צוואַ-מענפאַר איז אויסגעקליבן געוואָרן אַן אַרגאַניזיר-קאָמיסיע אויף צוצוגרייטן אַ צווייטן צוואַמענפאַר, אויף וועלכן עס זאָל געוויילט ווערן די עקזעקוטיוו פון דער „אויעזדנאַיע זעמסטוואָ“.

סוף דעצעמבער האָבן די דייטשן געמאַלדן דעם שטאַטישן קאַמיטעט. אַז זיי עוואַקוירן זיך פון שטאַט און פאַר דער עלעקטרישער סטאַציע פאַדערן זיי אויסקויף-געלט, און באַם מיוועט ניט דערפילן זייער פאַדערונג, וועלן זיי אויפרייסן די עלעקטרישע סטאַציע. בלייב-ברירה האָט דער קאַמיטעט, נאָך לאַנגע אונטערהאַנדלונגען, אויסגעצאָלט דער דייטשישער מיליטער-מאַכט אַ געוויסע, בערך ניט קיין גרויסע סומע און דער קאַמיטעט האָט אויך אַנגאַ-זשירט דעם דייטשישן מאַשיניסט פון דער עלעקטראָווייע, וועלכער איז פאַרבליבן ביי דער אַרבעט אַלס אַנגעשטעלטער.

דער „צייטווייליקער קאַמיטעט“ האָט באַשלאָסן דורכצופירן וואָלן אין דער שטאַטישער זעלבסטפאַרוואַלטונג. עס איז באַשטימט געוואָרן, אַז די וואָלן זאָלן פאַרקומען לויט דער פינפאַכיקער וואָל סיסטעם. עס איז באַלד באַשטימט געוואָרן דער טערמין פון די וואָלן און עס איז פאַרעפנטלעכט געוואָרן דער וואָל-קאָלענדאַר. די פאַרשטייער פון די ווייסרוסן און פאַליאָקן האָבן געפאַדערט וואָלן לויט נאַציאָנאַלע קוריעס מיט אַ פעסטגעשטעלטער צאָל מאַנ-דאָטן פאַר יעדער קוריע, לויט דער זעלבער צאָל ווי אין צייטווייליקן קאַמיטעט. זיי האָבן מאַטיווירט זייער פאַדערונג מיט דעם, וואָס ביים איצטיקן צוזאַמענשטעל פון דער באַפעלקערונג וועלן זיי באַקומען אַ קלענערע צאָל מאַנדאַטן, ווי עס קומט זיי לויט דער שטענדיקער נאָרמאַלער פאַרהעלטעניש פון די איינ-ווינער פון שטאַט, ווייל דער גרעסטער טייל פון די נייט-יידישע איינוווינער האָט זיך דאָך אין אָנהויב פון דער מלחמה עוואַקוירט. היות אָבער ווי די היימלאַנדע האַלטן אין צוריקקומען פון רוסלאַנד און עס איז דאָך ניט באַווסט ווי לאַנג די געוויילטע שטאַטישע זעלבסטפאַרוואַלטונג וועט עקזיסטירן, וועט די נייט-יידישע שטאַטישע באַפעלקערונג זיין באַעוואַלט מיט דעם, וואָס זי וועט דורכ-פירן אירע מאַנדאַטן לויט דער צאָל באַפעלקערונג ביים היינטיקן טאָג. די טענה איז אָנערקענט געוואָרן פאַר ריכטיק און נאָך לאַנגע אונטערהאַנדלונגען איז באַשטימט געוואָרן די אַלגעמיינע צאָל מאַנדאַטן אויף צוואַנציג. פון דעם — פיר פאַר די ווייסרוסן און דריי פאַר די פאַליאָקן, ביי די ווייסרוסן און פאַליאָקן זיינען געווען נאָר צו איינציקע ליסטעס, ביי דער יידישער באַפעלקערונג זיינען געווען דריי ליסטעס. אַ ליסטע פון סאַציאַליסטישן בלאָק (נומער 1) אין וועלכער עס זיינען געווען פאַרטראָטן דער „בונד“, „פאַרייניקטע“, אַלגעמיינער פראָעסאַיאָנעלער אַרבעטער פאַריין און אומפאַרטייאישע סאַציאַליסטיקן*). אַ באַלע-באַטישע ליסטע (בורזשואַזיע) און אַ ליסטע פון בלאָק פון „צעירי-ציון“ מיט „דעמאָקראַטן“.

די וואָל-קאַמפאַניע איז געפירט געוואָרן מיט גרויס העפטיקייט. יעדן אָונט פלעגן פאַרקומען מיטינגען אין די בתי-מדרשים און אין זאָל פון געוו.

דייטשישן

(*) דער פאַרזיצער פון פראָעסאַיאָנעלן פאַריין פון לערער און מלמדים ב. יאָרשעוויטש, אַ סטודענט, און אומפאַרטייאישער סאַציאַליסט.

דייטשישן קינא. אויף די מיטינגען זיינען געפירט געוואָרן שטורמישע דיס-קוסיעס. דער סאַציאַליסטישער בלאַק האָט אויך דורכגעפירט אַ גרויסן קאַנצערט-מיטינג, וואָס איז געווען דער ערשטער פון דעם מין אין שטאָט. די גרעסטע טייל הייזער זיינען געווען פאַרפאַרבט מיט אויפרופן און לאַזונגען פונם סאַציאַליסטישן בלאַק. אין טאָג פון די וואָלן האָט דער סאַציאַליסטישער בלאַק איינגעאַרדנט אַ גראַנדיעזן מיטינג אויפן מאַרק-פלאַץ מיטן אַנטייל פון די פייערלעשער-מוזיק.

דער רעוואָלטאַט פון די וואָלן איז געווען פאַלגנדיקער: דער סאַציאַליסטישער בלאַק האָט באַקומען ניין מאַנדאַטן, צוויי האָט באַקומען די באַלעבאַטישע ריסטע און צוויי דער בלאַק פון „צעירי-ציון“ מיט די „דעמאָקראַטן“. אויף מאַרגן נאָך די וואָלן האָט זיך די נייע אויסגעוויילטע שטאָט-פאַרוואַלטונג קאַנסטרוירט אין אויסגעצייכט פון זיך אַן עקזעקוטיוו (גאַראַדסקיאַיאַ אופראַווא) פון זעקס פערזאָנען. אלס פאַרויצער פון דער שטאָט-טישער זעלבסט-פאַרוואַלטונג — סיי פון ראַט סיי פון עקזעקוטיוו — איז אויסגעוויילט געוואָרן דער ערשטער קאנדידאַט פון סאַציאַליסטישן בלאַק (א „פאַרייניקטער“), דער שרייבער פון די דאָזיקע שורות. די „אופראַווע“ איז באַשטאנען פון זעקס מיטגלידער: פון פאַרויצער, צוויי וויצע-קאַרויצערס, (אין וויסרוס און אין פאַרשטייער פון סאַציאַליסטישן בלאַק), א סעקרעטאַר (א וויסרוס) און צוויי געזאַלף-סעקרעטאַרן: (אין פאַליאק פאר דער פוילישער שפראך און איינער פון סאַציאַליסטישן בלאַק*) פאר דער יידישער שפראך).

אלע ווענדונגען, וואָס זיינען געמאַכט געוואָרן אין יידיש אָדער פויליש**), האָבן געמוזט דורכגיין דורך די געהעריקע נאַציאָנאַלע סעקרעטאַרן. אויסער דעם האָט יעדער מיטגליד פון מאַגיסטראַט געהאַט אַ באַזונדער רעסאַרט, מיט וועלכן ער האָט פאַרוואַלטעט. די שטאַטישע זעלבסט-פאַרוואַלטונג האָט פון זיך אויסגעטיילט קאָמיסיעס וועגן באַזונדערע ענינים. די פאַרויצערס פון די קאָמיסיעס זיינען געקליבן געוואָרן לויטן פאַרטיי-שליסל.

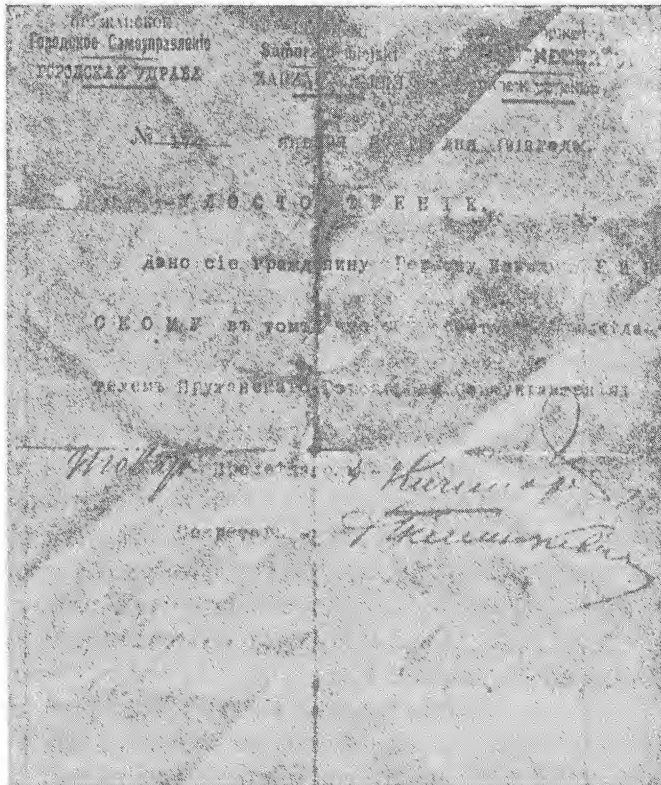
מיט דער עוואָקואציע פון די דייטשן איז די שטאָט געבליבן אָפגע-זונדערט פאַר זיך און איז ניט געווען אונטערגעוואָרפן קיין שום צענטראַלער מאַכט. דער אוקראַינישער פאַרשטייער, כאַטש ער האָט אַרגאַניזירט זיין מיליץ, האָט ער אָבער קיין פאַקטישע מאַכט ניט פאַרמאָגט. דעם מאַגיסטראַט איז דעריבער אויס-געקומען צו אַרגאַניזירן ניט נאָר די ענינים פון דער שטאַטישער ווירטשאַפט, נאָר אויך די עפנטלעכע זיכערהייט און בכלל אלע „מלוכה“-אַנגעלעגנהייטן. די מיליץ איז באוואָפנט געוואָרן מיט געווער — ביסן און רעוואָלוערן, וועלכע זיינען געקויפט געוואָרן ביי די דייטשן. עס זיינען אויך באַלד געבראכט

געוואָרן

(*) סעגעל, אן ארבעטער, א בונדיסט.

(**) די רעדעס אין שטאָט-ראַט פלעגן אויך געהאַלטן ווערן אין יידיש און פויליש און זיינען איבערגעזעצט געוואָרן גלייך אויפן אַרט אין רוסיש.

געוואָרן אין אַרדענונג די שטאַטישע תפיסות און עס איז באַשטימט געוואָרן די טורמע-מאַכט*). אין תפיסה זיינען טאַקע באַלד אַריינגעזעצט געוואָרן עטלעכע גנבים, וועלכע מ'האַט געכאַפט ביי אַ גניבה. עס איז באַשטימט געוואָרן אַ געריכט, וועלכער איז באַשטאַנען פון דריי פערזאָן און אַ געשעפטספירער.

באשטעטיקונג פארן פאַרזיצער פון דער זעלבסטפאַרזאָל-
טונג אונטערגעשריבן פון וויצע פאַרזיצער און סעקרעטאַר.

אַ געוועזענער פּריוואַטער אַדוואָקאַט. עס איז געגרינדעט געוואָרן אַן אַפּראַווי-
זאַציע-אַמט, וועלכער האָט פאַרקויפט פאַר אַלע בירגער פון שטאַט קאַרן און
מעל צו פעסטגעשטעלטע פּריזון, לויט אַ באַשטימטער נאָרמע. אַ טייל פון
די אַריינגעפירטע לעבנס-מיטלען פלעגט דער מאַגיסטראַט רעקוויזירן לויטאַ פעסט-

געשטעלטן

(*) שעה — אַ פּאַליאַק, געהילף — אַ ווייסרוס, סעקרעטאַר — אַ ייד, וועכער זענען געווען
יידן און נישט-יידן.

געשעצטן פרייז. דער שטאטישער שפיטאל פאר אַנשטעקנדיקע קראנקהייטן (אויף עק זאמקאָווע, היינט בודקעוויטשאַ) איז איבערגענומען געוואָרן דורכן מאַגיסטראַט און עס איז גלייך באַשטימט געוואָרן דער מעדעצײַשער*) און אַרמיניסטראַטיווער פערסאָנאַל. אין שפיטאל האָבן זיך געפונען עטלעכע צעג-דליק פלעקטיפוס-קראַנקע. עס איז אויך געעפנט געוואָרן אַ מושב-זקנים פאַר אַלטע לייט און אינוואַלידן. די פאַלקס-קיך פלעגט אַרויסגעבן אַ באַדייטנדיקע צאָל אומזיסטע מיטגאָן. דעם פייערלעשער דעפּאָ האָט אויך אויסגעהאַלטן די „אופראַווע“, די עלעקטרישע סטאַציע האָט פונקציאָנירט, נאָר די הכנסות זיינען נאָך דערווייַל געווען קליינע און עס איז אויסגעקומען. דער שטאַט-פאַרוואַלטונג צו דערלייגן געלט.

די שטימונג אין די דערפער איז געוואָרן אַן אומרויקע. אין אייניקע ערטער זיינען פאַרגעקומען באַנדיטישע איבערפאַלן אויף די יידישע איינוווי-נער, און מ'האָט זיך אָנגעהויבן אַריבערצוציען אין שטאַט. די שטימונג אין שטאַט איז געוואָרן אַן אומרויקע. עס איז דעריבער געגרינדעט געוואָרן אַ יידישע זעלבסטשוי-אַרגאַניזאַציע פון בערך הונדערט מיטגלידער, מיט וועלכער עס האָט אָנגעפירט אַ קאָמיטעט פון אייניקע פערזאָנען. עס איז געמאַכט געוואָרן אַ פרייוויליקע געלט-זאַמלונג צווישן דער יידישער באַפעלקערונג און פאַר דעם געלט איז איינגעקויפט געוואָרן ביי די דייטשן אין לינעווע אַ געוויסער סכום געווער (אַ פאַר צענדליק פיקסן און רעוואָלווערן). די זעלבסטשוי איז אַרגאַניזירט געוואָרן אין צענדליקער און בראש פון יעדן צענדליק איז געשטאַנען אַן אָנפירער, וועל-כער איז געווען אונטערגעוואָרפן דעם קאָמיטעט. עס איז אויסגעאַרבעט גע-וואָרן אַ רעגולאַרמין, וואָס האָט פאַרפליכטעט יעדן מיטגליד**). היות ווי די מערהייט פון דער זעלבסטשוי איז באַשטאַנען פון אַרבעטער און ראַדיקאַל געשטימטע פערזאָנען, איז זי במילא געווען אויך אַ שטיצע פאַר דער סאַציאַליסטישער זעלבסט-פאַרוואַלטונג.

די פרוזשענער קרייז-אַרגאַניזאַציע „אויזדנאָיע זעמסטוואַ“ האָט זיך אַרגאַניזירט און עס איז אויסגעקליבן געוואָרן אַן עקזעקוטיוו מיט אַ פאַרזיצער בראש***). אין ראַט זיינען געווען צו איין פאַרשטייער פון די גרעסערע דערפער און צוויי פאַרשטייער פון פרוזשענער זעלבסט-פאַרוואַלטונג. דער זיץ-אַרט פון דער „זעמסטוואַ“ איז געווען אין פאַלאַץ פון פרוזשענער גוט „גובערניאַ“.

דער

(*) הויפט-דאָקטאר איז געווען ד"ר רפאל מיליכקער, ראטמאן פון דער זעלבסט-פאַר-וואַלטונג, אַ מיטגליד פון סאַציאַליסטישן בלאָק.

(**) עס זיינען געווען אַפּגעדרוקט אין יידיש צען געבאַטן פאַר יעדן מיטגליד פון זעלבסט-שוי. ליידער האָט זיך ניט אויפגעהיט קיין איין עקזעמפּליאַר.

(***) הויך, אַ פויער פון אַ נאָענטן דאָרף, שטאַכט-קאפיטאַן פון דער צארישער אַרמיי, לויט זיינע איבערצייגונגען אַ לינקער ס"ר.

דער עקזעקוטיוו איז געשטאנען אין פארבינדונג מיט די דארפישע קאמיטעטן פון א גרויסן טייל דערפער פון פרוזשענער קרייז*). כדי צו פארמיידן אייגן-וויליקע אויסהאקונגען פון די וועלדער מצד די פויערים, האט די „זעמסטווא“ פארארדנט, אז יעדער פויער, וואס ברענגט אין שטאט האלץ צום פארקויפן, מוז באווייזן א דערלויבעניש פון ארטיקן דארפישן קאמיטעט, ווען ניט, ווערט די האלץ קאנפיסקירט דורך דער שטאטישער מיליץ. די „זעמסטווא“ האט אויך אנגעהויבן צו ארגאניזירן א קרייז-מיליץ און האט שוין ווערפירט צען רייטער-מיליציאנערן באוואפנטע מיט ביקסן און רעוואלוערן. געלט-מיטלען האט געגעבן, בתור הלואה, די פרוזשענער זעלבסטפארוואלטונג. די גאנצע צייט פון דער עקזיסטענץ פון דער זעלבסט-פארוואלטונג איז דער אלקאהאל-פארקויף געווען פארבאטן. די בראנפן און ספירט, וואס האט זיך געפונען אין שטאט**), איז גענומען געווארן אונטער אן עוידענץ און עס איז נאך דערלויבט געווען ארויסצופירן מחוץ די גרענעצן פון אונדזער פארוואלטונג. אין עטלעכע טעג ארום ווי עס איז אויסגעוויילט געווארן דער נייער שטאט-ראט, איז אויסגעבראכן א שארפער קאנפליקט צווישן דער זעלבסט-פארוואלטונג מיט דער דייטשישער מיליטער-אנפירונג אין לינעווע. אין פרוזשענע איז פארגעקומען א הומאריסטישער אונטערהייט***), דער דייטשישער קאמענדאנט פון לינעווע מיט זיין אדיוטאנט זיינען געקומען צופארן אויפן אונט און האבן זייער געשפאן, א פאר פערד מיט א שליטן, אוועקגעשטעלט אין א שייער ביי באקאנטע. ווען זיי האבן זיך צוריקגעקערט נאך דער פארשטע-לונג, האט זיך ארויסגעוויזן, אז מ'האט די פערד ארויסגעגנבעט פון שטאט. די דייטשן זיינען אויף א געדונגענעם שליטן אוועקגעפארן צו זיך אהיים און אויף מארגן האבן זיי אריינגעשיקט א בריוו צו דער שטאט-פארוואלטונג, אז היות די פערד זיינען צוגענומען געווארן אויף דער פרוזשענער טעריטאריע, פאדערן זיי פון דער שטאט-פארוואלטונג, א געלט-אנטשעדיקונג פון 5000 מארק. ובאם מ'וועט זייער פאדערונג ניט דערפילן, וועלן זיי זיך אריינרייסן אין שטאט און נעמען דאס פרעזידיום געפאנגען אלס ערובניקעס. מיר האבן

זיי

(*) פון ביטלאוועזשער בענט איז געקומען א דעלעגאציע מיט דער בקשה איינצושליסן זיי אין פרוזשענער קרייז „זעמסטווא“ ווייל ביי זיי הערשט אן אנארכיע.

(**) אין דער צייט פון דער דייטשישער אקופאציע פלעגן די דייטשן ארויסגעבן קאנצעסיעס אויף ארויסצובאקומען פון דער ערד די ספירט, וועלכע איז ארויסגעקאפן געווארן דורך דער רוסישער מאכט פון די צאלרייכע ספירט-ברויערייען פון גאנצן געגנט. דער דאזיקער ספירט האט זיך נאך געפונען אין א גרויסן סכום.

(***) דורכגעפירט דורך ניאמקע ניצבערג, א פרוזשענער, וועלכער האט אין די פאר-מלחמה יארן געשפילט אין צמחם הכימה אין ביאליסטאק אין אין ווארשע (היינט א יידישער אקטיאר אין מאסקווע). די פארשטעלונג האט געהייסן „ויברח יעקב“, א סאטירע אויף א פרוזשענער בביר, וועלכער איז אנטלאפן פון פרוזשענע. א גרויסער טייל פון פראגראם איז אבער געווען געווינדעט די „מאכט-האבער“ פון דער שטאט-פארוואלטונג.

זיי אָפגעענטפערט, אז מיר אנערקענען זיך ניט פאר פארנאנטוואָרטלעך פאר די פערד, וואָס מ'האָט ביי זיי צוגעגנבעט און וואָרפן אָפ זייער פאָדערונג. די דאָזיקע תשובה איז אָפגעשיקט געוואָרן דורך ספע-ציעלע שלוחים*). וועלכע האָבן זיי אויפגעקלערט, אז מיר קענען זיי נאָר דערלויבן צו מאַכן, צוזאמען מיט אונדזערע מיליציאַנערן, הויזוכונגען ביי די פארדעכטיקע. עס זיינען טאָקע געקומען אין שטאָט עטלעכע דייטשן באוואָפנטע פון קאָפ ביז די פיס מיט ביקסן, רעוואָלווערן און האַנטגראַנאַטן, וועלכע האָבן געמאַכט אייניקע הויזוכונגען אין שטאָט און געפאָרן אפילו קיין שערעשעוו, אָבער אָן שום רעזולטאַט. די דייטשן זיינען צוריק אוועקגעפאָרן קיין לינעווע און אין אייניקע טעג אַרום געשיקט צו דער שטאָט-פאָרוואַלטונג א צווייטע „נאָטע“**), אין וועלכער זיי חזון איבער זייער פאָדערונג מיט א דראָנג, אז אויב אין משך פון אַ וואָך וועט זייער פאָדערונג ניט דערפילט ווערן, וועלן זיי דערקלערן אַ בלאַקאָדע דער שטאָט, זיי וועלן קיין פרו-זשענער איינווינער ניט אַריינלאָזן קיין לינעווע צו דער באַן-סטאַציע. מיר האָבן געענטפערט מיט אַ בריוו מיט דער זעלבער תשובה און געשיקט צו זיי שלוחים, כדי אָפצושלעפן די אונטערהאַנדלונגען און צו געווינען צייט. דער גאנצער אַדמיניסטראַטיווער אַפאָראַט און אַלע אינסטיטוציעס האָבן געפאָדערט גרויסע געלט-הוצאות. אַ ביסל הכנסה איז געווען פון דעם אַרויספיר-שטייער, וועלכער איז גענומען געוואָרן פון די סחורות, וועלכע זיינען אַרויס – אָדער דורכגעפירט געוואָרן דורכן שטאָט. די דאָזיקע הכנסה איז אָבער געווען ביכולת צו דעקן נאָר אַ קליינעם טייל פון די הוצאות און דער שטאָט-ראַט האָט דעריבער באַשלאָסן אַרױפצולייגן אן איינמאַליקן קריגס-שטייער אויף דער פאַרמעגלעכער באַפעלקערונג פון שטאָט. די פינאַנס-קאָמיסיע ביי דער זעלבסט-פאָרוואַלטונג האָט אויסגעמאַכטן דעם שטייער און עס זיינען אַרויסגעשיקט געוואָרן אָנזאָגן צו אַלע באַשטייערע, זיי זאָלן ביז אַ געוויסן טערמין די סומע איינזאָלן. ביזן טערמין זיינען אָבער די שטייערן ניט אַריינגעפלאָסן, דעריבער האָט דער עקזעקוטיוו אַרויסגע-שיקט אייניקע פערזאָנען***), וועלכע זאָלן ביי די מער-פאַרמעגלעכע איינמאַנען דער-ווייַל אַ טייל פון שטייער אויף די לויפנדיקע הוצאות. די קאָמיסיע האָט איינגעמאַנט קליינע סומעס, וועלכע זיינען אין אַ פאַר טעג אויסגעשעפט געוואָרן די פינאַנסיעלע לאַגע איז געוואָרן אַ שווערע. די מיליציאַנערן האָבן אַרויס-געשיקט אַ דעלעגאַציע צום פרעזידיום פון דער זעלבסט-פאָרוואַלטונג, וווּ זיי

האַבן

(*) אלס דעלעגאַטן צו אינטערהאַנדלען מיט די דייטשן זיינען געפאָרן אייניקע מאַס מ. לאַצקי און ב. פאָליאק, וועלכע האָבן די גאנצע צייט געפירט די „דיפּאָמאטישע“ אינטערהאַנדלונגען.

(**) ליידער זיינען די אַלע דייטשישע „נאָטעס“ פאַרלוירן געגאנגען.

(***) פאָרויצער פון דער זעלבסט-פאָרוואַלטונג, קאָמנדאַנט פון דער מיליצין און פאָרויצער פון דער פינאַנס-קאָמיסיע (אשר פאָמעראַניעץ).

האָפֿן אַרויסגעשטעלט אולטימאַטיוו אַ פּאָדערונג, אַז מ'זאָל זיי אויסצאָלן זייער געהאַלט, ווען ניט וועלן זיי פאַרשטרייבן. דער שטאַט-ראַט האָט דעריבער מיט אַן איבערוועגנדיקער מערהייט באַשלאָסן, אַז דער קריג-שטייער זאָל אויפגע-מאַגט ווערן מיט אַ צוואַנגס-אופן און די וואָס וועלן ביז אַ געוויסן טערמין ניט איינצאָלן, זאָלן אַריינגעזעצט ווערן אין תּפּיסה. דער גרעסערער טייל פון די באַשטייערעטע האָט באַלד באַצאָלט און אַ טייל פון די, וואָס האָבן ניט געאַלגט דער פאַראַרדענונג זיינען אַריינגעזעצט געוואָרן אין תּפּיסה. אַ פאַר גבירים זיינען אַנטלאָפֿן פון שטאַט.

אין דער זעלבער צייט איז אויך אויסגעבראַכן אַ קאָנפּליקט מיטן או-קראַינישן קאָמיסאַר. דער אוקראַינישער קאָמיסאַר האָט אַרויפגעלייגט אַ שטייער אויף די קרעמער און האָט זיי אויך באַפוילן אויסצוקויפֿן פאַטענטן. די קרעמער זיינען געקומען צו דער שטאַט-פאַרוואַלטונג און געפרעגט וואָס זיי זאָלן טאָן. די שטאַט-פאַרוואַלטונג האָט זיי געהייסן ניט פאַלגן דער פאַראַרדענונג פון די אוקראַינער, דעם שטייער ניט צאָלן און קיין פאַטענטן ניט אויסקויפֿן. דער אוק-ראַינישער קאָמיסאַר האָט דעריבער פאַראַרדנט צו פאַרחתמענען די קראָמען. די שטאַט-פאַרוואַלטונג האָט געשיקט אירע מיליציאַנערן אַראָפּצורייסן די אוקראַינישע זיגלען און די קראָמען זיינען צוריק געעפנט געוואָרן. אין זעלבן טאָג איז צום פאַרויזער פון דער שטאַט-פאַרוואַלטונג, צום שרייבער פון די שורות, גע-קומען אַ דעלעגאַציע פון דער אוקראַינישער פּאַליציי און געמאַלדן, אַז הויה ווי זיי האָבן זיך דערוויסט, אַז די שטאַטישע מאַכט שטייט אין אַ קאָנפּליקט מיט דער אוקראַינישער, דערקלערן זיי, אַז זיי וועלן קעגן דער שטאַטישער מאַכט ניט אַרויס-טרעטן, זיי זיינען, אדרבא, גרייט צו אַרעסטירן דעם אוקראַינישן קאָמיסאַר און ברענגען אים צו אונדז. מיר האָבן זייער פאַרשלאָג אָפּגעוואָרפֿן און זיי דערקלערט, אַז דערוויייל איז דער קאָנפּליקט נאָך ניט אַזוי ערנסט, אַז מיר זאָלן דארפֿן אָנווענדן אַזעלכע מיטלען, ווען מיר וועלן זיך נויטיקן אין זייער הילף, וועלן מיר זיי מודיע זיין. דער שטאַט-ראַט האָט צוליבן קאָנפּליקט באַשלאָסן צו שיקן אַ דעלעגאַציע צום גובערניאַל-קאָמיסאַר אין בריסק, כדי אויפצוקלערן דעם ענין. די דעלעגאַציע האָט זיך פאַרגעשטעלט נאָרן גוב-קאָמיסאַר (סקאַ-ראַפּיט-יאָטובאָווסקי) און דערקלערט אונדזער שטאַנדפּונקט און אים אויפ-געוואָרפֿן, אַז ער האָלט ניט זיין וואָרט – מיט קיין לעבנסמיטל האָט ער די שטאַט נאָך דערוויייל ניט באַזאָרגט און שטייערן וויל ער שוין ביי דער באַפעלקערונג נעמען און ער וואָרט ניט ביז וואַנען עס וועט פאַרקומען די פּאַלקס-אַפּשטי-מונג וועגן דער מלוכה-צוגעהערקייט פון אונדזער שטאַט און קרייז... ער האָט אויסגעהערט אונדזערע טענות און געענטפערט ווי פריער אויף אוקראַיניש, וואָס עס איז אונדז אָנגעקומען שווערלעך צו פאַרשטיין, אַז די פרוזשענער זעלבסט-פאַרוואַלטונג איז אַ מורד-במלכות, אַז ער וועט שיקן אַ שטראַף-עקספּעדיציע קיין פרוזשענע און וועט זיך אַפּרעכענען מיט די אָנפירער. און וועגן דער

פראגע פון לעבנס-מיטלען, זאלן מיר זיך פארשטענדיקן מיט זיין געהילף – דאנען. מיר זיינען באלד אוועק צום געהילף. עס האט אונדז אויפגענומען א ברייט-פלייזיקער יונגעראמאן פון הויכן ווקס מיט א גוטמוטיקן פויערישן אויסזען. ער האט פאר אונדז איבערגעחזרט די זעלבע טענות און האט אונדז געדראגט, אז אין פרוזשענע וועט זיך איבערחזרן די מעשה בערדיטשעוו. מיר האבן שוין געהערט פון בערדיטשעווער פאגראם און איינער פון אונדזער דעלעגאציע (א. פאמערעניץ) האט אים געפרעגט בתמיה, ווי איז עס מעגלעך, אז ער, א פארשטייער פון דער אוקראינישער פאלקס-רעפובליק (עס איז שוין געווען א שטיקל צייט נאכן פאלן פון העטמאן סקארזאפאדסקי) זאל גאר דראגן מיט פאגראמען. אויף דעם האט ער אונדז געענטפערט, אז אין בערדיטשעוו איז ניט פארגעקומען קיין פאגראם, נאר עס איז געווען א שטראף-עקספעדיציע...

נאכן אויסהערן דעם באריכט פון דער דעלעגאציע, האט דער שטאט-ראט באשלאסן פארשטארקן די וואך פון דער כליציע ביי די עקן פון שטאט, צוליב אן עווענטועלן איבערפאל פון אן אוקראינישער שטראף-עקספעדיציע און שטעלן זיי א ווידערשטאנד. אין אייניקע טעג ארום איז אויך באוואוסט געווארן, אז ביים אוקראינישן קאמיסאר איז פאראן א רשימה פון אייניקע מיטגלידער פון דער „אופראווע“ און פון שעף פון דער מיליץ, וועלכע זאלן דערשטאן ווערן דורך דער שטראף-עקספעדיציע.

אויף דער באן-סטאציע אין לינעווע זיינען געווען ריזיקע דייטשישע לאגערן מיט פיל טעכנישע מכשירים. פרוזשענער סוחרים האבן עס אפגעקויפט ביי די דייטשן און אריינגעפירט די מאטעריאלן קיין פרוזשענע. זיי האבן עס באלד פארקויפט קיין אוקראינע און צוריקגעפירט די מאטעריאלן קיין לינעווע, כדי מיטן באן עס אפצושיקן. די שטאט-פארוואלטונג האט גענומען אן ארויספיר-שטייער און דערלויבט עס ארויסצופירן. די באלעגאלעס, בערך הונדערט פערזאנן, האבן זיך ארגאניזירט אין א פאריין און ארויסגעשטעלט זייערע לוי-פאדערונגען, וועלכע זיינען דורך דער שטאט-פארוואלטונג באשטע-טיקט געווארן און אזוי ארום געווארן פארפליכטנדיק פאר די באלעבאטים. אין דער זעלבער צייט האט זיך צו דער שטאט-פארוואלטונג געמאלדן א באלשעוויסטישער עמיסאר*, וועלכער איז ארויסגעטראטן מיט א טענה, וואס די שטאט-פארוואלטונג דערלויבט ארויסצופירן די מאטעריאלן פון שטאט. מיר האבן זיינע טענות אפגעווארפן און זיין פרוו צו פאהאלטן מיט דער הילף פון אייניקע פערזאנן, מיטגלידער פון דער קאמוניסטישער ארגאניזאציע, די פורן אונטערן שטאט, איז דורכגעפאלן.

די שטאטישע זעלבסט-פארוואלטונג האט אויף א זיצונג באשלאסן דורכ-צופירן אין שטאט דעם אכט-שעהדיקן ארבעטס-טאג. עס זיינען באלד אויסגע-

האנגען

* די באלשעוויקעס האבן זיך שוין דאמאלסט געפונען אין בערעזע, 35 קמ. אין אין ראזשינא, בערך 45 קמ. פון פרוזשענע.

האנגען געוואָרן אין שטאַט מערדונגען וועגן דעם אין אַלע דריי שפראַכן (רוסיש, יידיש און פּויליש). פאַר עובר זיין אויף דער דאָזיקער פאַראַרדענונג האָט געדראָט אַ גרויסע געלט-שטראַף און די השגחה אויף דעם איז איבערגעגעבן געוואָרן דער מייליץ. עס איז אויך באַשטימט געוואָרן שטיצע פאַר אַרבעטסלאָזע. דער אַרבעטער-פאַברויכס-קאָאָפּעראַטיוו, וואָס איז געגרינדעט געוואָרן, דורכן פראָפ. אַרבעטער-פאַריין איז סובסידירט געוואָרן פון דער שטאַט-פאַרוואַלטונג.

קיין שולן האָבן אין שטאַט כּמעט ווי ניט עקזיסטירט*). די שטאַט-פאַרוואַלטונג האָט איינגעלאָדן אויף אַ פאַראַטונג פאַרשטייער פון אַלע דריי נאַציאָנאַליטעטן און עס איז אָנגענומען געוואָרן אַ באַשלוס צו גרינדן דריי שולן פאַר אַלע דריי נאַציאָנאַליטעטן: אין יידיש, פּויליש און ווייכרוסיש. די שולן זאָלן פּרשטענדיק אויסגעהאַלטן ווערן דורך דער שטאַט-פאַרוואַלטונג און דאָס לערנען זאָל זיין אומזיסט. עס איז אויך דער פאַראַטונג אויסגעקליבן געוואָרן אַ קאָמיטעט, אונטער דער אָנפירונג פון אַ מיטגליד פון דער „אופ-ראַווע“, וועלכער האָט פאַרוואַלטעט מיטן רעסאָרט פון פאַלקס-בילדונג. כּדי צוצטרעטן צו דער אָרגאַניזירונג פון די שולן.

די דייטשן האָבן ווידער אַויינגעשיקט אַ „נאַטע“ צו דער שטאַט-פאַר-וואַלטונג, וועגן זייער פאַדערונג פון אַנטשעדיקונג פאַר די צוגעגנבעטע פערד און געגעבן אַ טערמין פון עטלעכע טעג אויף צו דערפילן די פאַדערונג, ווען ניט, האָבן זיי געדראָט צו באַשיסן פון האַרמאַטן און קוילן-וואַרפער די שטאַט.

די פינאַנסיעלע לאַגע פון דער שטאַט-פאַרוואַלטונג איז געוואָרן ערגער. דעם איינמאַליקן קריגס-שטייער האָט באַצאלט נאָר אַ טייל פון די באַשטייערטע. עס האָט אויך ווייניק געהאַלפן דאָס אַרעסטירן, וועלכע האָבן זיך אָפגעזאָגט צו צאָלן. עס איז דעריבער באַשלאָסן געוואָרן צו פאַרשאַרפן דעם טורמע-רעזשים פון די אַרעסטירטע, ניט דערלאָזן פון דער היים קיין עסן און בעט-געוואַנט און צו באַשפייזן זיי מיט דעם טורמע-„פּאיאָק“ (אגב, אַ גענוג זעטיקער און ריינער), ווי אויך צו אַרעסטירן לויט אַ ריי די איבעריקע באַשטייערטע וואָס האָבן נאָך זייערע סומעס ניט אַריינגעטראָגן. עס האָט זיך דערווייל אָרגאַניזירט אַ טייל פון די באַשטייערטע און זיי האָבן באַשלאָסן אָנצופאַלן אויף דער תּפּיסה און מיט גוואַלט באַפרייען די אַרעסטירטע. די דאָזיקע פּעראָנען, עטלעכע צענדליק אין צאָל, האָבן זיך צוזאַמענגענומען און האָבן געמאַכט

א פרוו

(*) די דייטשישע שול פאַר יידישע קינדער האָט זיך מיטן אוועקגיין פון די דייטשן פאַר-מאַכט. עס האָט נאָך עקזיסטירט אַ פּריוואַטע מיידל-שול פאַר פאַרמעגלעכע, מיט דער רוסישער אונטערריכט-שפראַך, וועלכע האָט געפירט אַ געבענדיקע עקזיסטענץ. עס איז נאָר געווען אַן אָנהויב פון אַ פּוילישער שול בעגרינדעט פון „מאַציעוּש סקאַלאַ“, פאַר די אַרימע קינדער פון דער דאָזיקער שול פלעגט די שטאַט-פאַרוואַלטונג אַרויסגעבן אומזיסטע פּראָדוקטן, צוקער און אַנד. די פּוילישע שול האָט אין דער צייט געמאַכט אַ קינדער-פאַרשטעלונג אויף וועלכער עס איז איינגעלאָדן געוואָרן דער פּאָרוזשער פון דער זעלבסט-פאַרוואַלטונג.

א פרוווי פון אן איבערפאל אויפן שרייבער פון די שורות אינדערהיים, עס זיינען אבער אָנגעקומען מיליציאַנערן, וועלכע האָבן די פאַרזאמלטע צעטריבן. יענע זיינען אַוועק מיט אַ דעמאָנסטראַציע-צוג צו דער שטאָט-פאַרוואַלטונג. אויפן וועג האָבן זיי אָנגעטראָפֿן דעם מיטגליד פון מאָגיסטראַט (סעגעל), אין וועמענס רעסארט עס איז געווען די השגחה איבער דער תפיסה און האָבן אים באַליידיקט און געוואָלט שלאָגן. די דעמאָנסטראַנטן זיינען געקומען אין מאָגיסטראַט, וווּ מ'האַט זיי געמאַלדן, אַז זיי זאָלן אויסקלייבן דריי פאַרשטייער מיט וועמען מ'וועט אונטערהאַנדלען וועגן זייערע פאַדערונגען. די דעמאָנט-סטראָנטן האָבן טאַקע אויסגעקליבן דריי פאַרשטייער, וועלכע זאָלן פירן די אונטערהאַנדלונגען מיטן פרעזידיום פון דער שטאָטישער פאַרוואַלטונג. די דעלעגאַציע איז אָבער, אָנשטאָט צו מעלדן אירע טענות, אַרויס מיט דראָנגען און זידלערייען אויפן אַדרעס פון דער פאַרוואַלטונג. עס איז אויך באַמערקט געוואָרן, אַז די מיטגלידער פון דער דעלעגאַציע, ווי אויך פיל פון די אַנטייל-נעמער פון דער דעמאָנסטראַציע, האָבן געהאַט געווער און זיי האָבן אויך אָפֿן געדראָט, אַז זיי וועלן איבערפאלן די תפיסה און מיט גוואָלט באַפרייען די אַרעסטירטע. עס איז דעריבער דורכן פרעזידיום באַשלאָסן געוואָרן צו אַרעס-טירן צוויי מיטגלידער פון דער דעלעגאַציע, וואָס האָבן זיך דראָענדיק פאַר-האַטן. דער באַשלוס איז באַלד אויסגעפירט געוואָרן. דערביי איז געקומען צו אַ קאָנפליקט מיט דעם פרעזידיום פון דעם קרייז-„זעמסטוואָ“. זיי האָבן דערהערט דעם טומל לעבן מאָגיסטראַט און באַלד צוגעשיקט הילף זייערע צען רייטער-מיליציאַנערן. מיר האָבן אָבער פראָטעסטירט, וואָס זיי האָבן געשיקט אויף אונדזער טעריטאָריע... זייערע מיליציאַנערן אָן אונדזער הסכמה און געפאָדערט זיי באַלד צוריקציען. ווייל מירפילן זיך גענוג שטאַרק אַליין, וואָס זיי האָבן באַלד דערפילט. דאָס פרעזידיום פון דער „זעמסטוואָ“, האָט אויך אונדז געראַטן צו האַנדלען שטרענג בנוגע די „אויפשטענדיקע“ ביז שיסן און פאַרברענען זייערע הייזער... מיר האָבן זייערע עצות אָפגעוואָרפֿן. די „אופ-ראַווע“ האָט באַלד אויפגערופֿן אַן עקסטרע זיצונג פון שטאָט-ראַט וועגן די אַרעסטירטע*).

אין זעלבן טאָג איז אויך אָנגעקומען אַ מעלדונג פון אוקראַינישן קאָמיסאַר, אַז היות ווי די שטאָטישע זעלבסט-פאַרוואַלטונג שטייט מיט אים אין אַ קאָנפליקט, פאַרט ער אָפּ מיט אַלע זיינע באַאמטע פון פרוזשענע און ער מאַכט די שטאָט-פאַרוואַלטונג פאַראַנטוואָרטלעך פאַרן גאַנצן פאַרמעגן, וואָס זיי זאָלן איבער אין שטאָט, ווי אויך פאַרן קליינבאַן צווישן פרוזשענע און לינעווע, וואָס די אוקראַינער האָבן אָפגעקויפט ביי די דייטשן (פאַר 8 מיליאָן קאַרבאָוואַנצעס).

דער

(*) ווי עס איז שפעטער באַוויסט געוואָרן האָט עקזיסטירט נאָך אַ פאַרשווערונג קעגן דער זעלבסט-פאַרוואַלטונג, וועלכע איז אָבער נישט צושטאַנד געקומען.

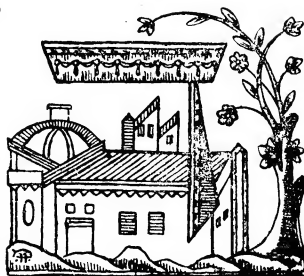
דער שטאַט-ראַט האָט אויף זיין עקסטרער זיצונג באַשלאָסן, אז די צוויי אַנפירער פון דעם „אויפשטאַנד“ זאָלן דערווייל געהאַלטן ווערן און ער האָט פון זיך אויסגעטיילט אַ קאָמיטע, וועלכע זאָל אויספאַרשן גענוי דעם ענין און עס איבערגעבן דעם געריכט, וועלכער דאַרף עס באַטראַכטן אין אַ טערמין פון דריי טעג. וועגן דער מעלדונג פון אוקראַינישן קאָמיסאַר, איז באַשלאָסן געוואָרן צו שיקן נאָך אַמאַל אַ דעלעגאַציע צום גובערניאַלן קאָמיסאַר אין בריסק. דער אולטימאַטום פון די דייטשן מיט דער דראָונג צו באַשיסן די שטאַט איז אויסגעגאַנגען אין דריי טעג אַרום, עס איז דעריבער באַשלאָסן געוואָרן צו אונטערהאַנדלען מיט זיי ווידער.

אין דער זעלבער נאַכט (דעם 31טן יאַנואַר 1919) איז פּרוזשענע פאַרנומען געוואָרן פון אַ פּוילישער פאַרטיזאַנישער אָפּטיילונג פון מאַיאָר דאָמבראַווסקי, וועלכער איז געקומען פון ווילנע דורך סלאָנים און ראָזשינאַ. אין דער זעלבער נאַכט איז אויף דער באַן-סטאַציע אין לינעווע אָנגע-קומען פון קאַברין אַ שטראָף-עקספּעדיציע פון עטלעכע צענדליק אוקראַינישע זעלנער אונטער דער אַנפירונג פון אַן אָפיציר. זיי האָבן זיך באַרימט, אז זיי גייען חרוב מאַכן פּרוזשענע און אויסקוילענען אַלע יידן און „קראַמאַלינקעס“. זיי האָבן איבערגענעכטיקט אין לינעווע און געהאַט בדעה אויף מאַרגן צו קומען קיין פּרוזשענע. דערוויסנדיק זיך אין לינעווע, אז פּרוזשענע איז פאַרנומען דורך די פּאָליאַקן, האָבן זיי זיך אומגעקערט צוריק. די שטאַטישע „אופראַווע“ האָט נאָך עקזיסטירט אייניקע וואָכן ביז וואַנען די דייטשן האָבן פאַרלאָזן פריער לינעווע און דערנאָך בריסק און פּרוזשענע איז אַרונטער, אונטער דער צענטראַלער פּוילישער מאַכט אין וואַרשע.

ג. אורינסקי.

די ערשטע יארן נאך דער וועלט-מלחמה.

י צייט איז געווען א שווערע און אן אומרויקע*.) באזונדער אין די ערשטע חדשים, ביז וואנען עס האט זיך איינגעשטעלט א פארבינדונג מיט דער צענטראלער פוילישער מאכט אין ווארשע. די גוים איז געווען גרויס, קיין קאנטאקט מיט דער אויסערלעכער וועלט איז כמעט ווי ניט געווען. דער פלעק-טיפוס האט זיך ווידער אָנגעהויבן צו פארשפרייטן מיט א גוואלדיקן אימפעט און האט אוועקגערויבט פיל קרבנות.

אין זומער פון יאר 1919 האט שוין אָנגעהויבן צו דערגיין די אמערי-קאנער הילף. עס איז געקומען אן אמעריקאנער מיסיע, וועלכע האט געעפנט אן אומזיסטע קיך און געטיילט באקליידונג פאר דער באפעלקערונג. עס זיינען געעפנט געווארן די קינדער-קיכן פון „פויליש-אמעריקאנער קאמיטעט פאר קינדער-הילף“.

צו יענער צייט האט שוין אויך דער „דזשיינט“ אָנגעהויבן זיין טעטי-קייט און עס איז געגרינדעט געווארן דער „אמעריקאנער קאמיטעט“, וועלכער פלעגט פארטיילן די שטיצע פון „דזשיינט“ צווישן די אינסטיטוציעס און פרי-וואטש פערזאנען. דורך דער פארמיטלונג פון „דזשיינט“ האבן אויך אָנגעהויבן

פריוואטע

(*) אזוי געפינען מיר פארשריבן אין „ספר החיים“, „ביום ב' כ"ח ניסן ש' תרע"ט הובאו לקבורת ישראל שני אנשים צעירים צימים שנהרגו ... בליל ש"ק פ' ויקרא י"ג ימים לאחר ש' אור ב' שהג"ל ובקשו עליהם סמנים על גופם ולא מצאנו רק שבאחד היו שלשה שניים והובים בפיו ובשני הי' שן אחד ש' זהב ויותר סמנים מובהקים לא היו בהם ... דארטן געפינען זיך נאך ענלעכע פארצייענונגען.

פריוואטע פערזאנען צו באקומען אונטערשטיצונג פון זייערע קרובים און עס האָבן אָנגעהויבן אַריינצופליסן באַדייטנדיקע געלט-סומעס סיי פון די פאַמיליען-שפייזער, וואָס זיינען געווען אָפגעריסן פון זייערע משפחות די גאַנצע צייט פון דער אָקופאַציע, און סיי פון אַמעריקאַנער, וועלכע האָבן אָנגעהויבן שטיצן זייערע קרובים צוליב די מלחמה-געשעענישן. די גרעסטע טייל פון דער יידישער באַפעלקערונג האָט אין יענער צייט עקזיסטירט נאָר אויף די געלט-מיטלען פון די אַמעריקאַנער קרובים.

די יידישע באַפעלקערונג האָט אָנגעהויבן קומען צו זיך. די פויערישע באַפעלקערונג פון די אַרומיקע דערפער האָט גענומען זיך צוריקקערן פון רוסלאַנד. הגם שטאַרק פאַראַרימט, איז זי דאָך געוואָרן אַ קאָנסומענט פון יידישן באַמערקלעכע און פון קרעמער. עס האָבן זיך אפילו גענומען אַנטוויקלען, צוליב דער אייגנאַרטיקער לאַגע, וואָס איז געשאַפן געוואָרן נאָך דער וועלט-מלחמה, די אינדוסטריעס, וואָס האָבן אין פרוזשענע אין אַ שוואַכער פאַרם פריער עקזיסטירט. אַזוי, למשל, איז געשאַפן געוואָרן אַ טאַבאַק-אינדוסטריע, וווּ עס איז אויסגעאַרבעט געוואָרן, חוץ פויערישע מאַכאַרקע, אויך ביליקע סאַרטן פאַפיראַסן. עס האָבן זיך געגרינדעט עטלעכע טאַבאַק-פאַבריקן, וואָס האָבן באַשעפטיקט ביז צוויי הונדערט יידישע אַרבעטער. דער טאַבאַק פלעגט אויפגע-קויפט ווערן אין אומגעגנט פון פרוזשענע און נאָך מער אין וואַלאַקאָוויסקער קרייז, אין וועלכן עס זיינען געווען שטעטלעך, וווּ פמעט די גאַנצע יידישע באַ-פעלקערונג האָט זיך פאַרנומען מיט קולטיווירן די טאַבאַק-פלאַנצונגען. די דאָזיקע אינדוסטריע איז אָבער אין אייניקע יאָר אַרום פולשטענדיק אונטער-געגאַנגען.

וואָס פון דער צאָל משפחות באַשעפטיקטע ביי
ערד-אַרבעט פון פאַר דער מלחמה ביז 1921.

פּערזאָנלעכע	ערד-אַרבעט	מסחר	מלאכה	ערד און מסחר	ערד און מלאכה	צוואַ-מען
פאַר דער מלחמה	10	380	202	14	2	608
אָקופאַציע	122	62	56	212	156	608
1921	134	—	—	258	216	608

די ערד-אַרבעט, וואָס איז פאַרשפרייט געוואָרן צווישן דער יידישער באַפעלקערונג

באפעלקערונג אין דער צייט פון דער דייטשישער אָקופאַציע, האָט ווייטער אָנגעהאַלטן. די קאָניקטור אין די ערשטע יאָרן פון נאָך דער וועלט-מלחמה איז געווען אַ גינסטיקע פאַר אַגרי-קולטור. אַגראַר-פראָדוקטן זיינען געווען טייער. ערד, פאַרלאָזענע פון באַלעבאַטן, איז נאָך געווען לרוב. עס איז אפילו אויסגעקומען די יידישע ערד-אַרבעטער צו פירן אַ קאַמף וועגן דער גרויס פונ'ם חלק פראָדוקטן, וואָס זיי דאַרפן אָפגעבן פאַרן אַרענדע-פרייז, אָבער דאָס האָט דאָך נישט געשטערט די יידישע ערד-אַרבעטער צו פאַרבלייבן ביי זייער אַרבעט. לויט אַ סטאַטיסטיק, וואָס איז דורכגעפירט געוואָרן אין יאָר 1921 האָט זיך די ערד-אַרבעט ביי יידן געפונען אין אַזאַ צושטאַנד, ווי עס ווייזט די טאַבעלע ז. 234*).

פון דער טאַבעלע זען מיר, אַז פון דער גאַנצער יידישער באַפעלקערונג, וואָס האָט לויט דער פאָלקס-ציילונג פון יאָר 1921, אויסגעמאַכט 4152 פערזאָן, האָבן 608 משפחות, 2449 פערזאָן, ד. ה. 59% פון דער גאַנצער יידישער באַפעלקערונג פון פרוזשענע, אָנגעגעבן זייער שייכות צו ערד-אַרבעט. פון דעם האָבן אָנגעגעבן: ערד-אַרבעט אַלס די איינציקע באַשעפ-טיקונג, 134 משפחות, וואָס עס מאַכט אויס בערך 13% פון דער גאַנצער יידישער באַפעלקערונג; מיט ערד-אַרבעט און מסחר האָבן זיך באַשעפטיקט 258 משפחות; מיט ערד-אַרבעט און מלאכה 216 משפחות. צוזאַמען 608 משפחות. פון זיי האָבן ביי דער אָקופאַציע זיך באַשעפטיקט אויסשליסלעך מיט ערד-אַרבעט סך-הכל 10 משפחות, די איבעריקע, אין גרעסטן טייל – מיט מסחר און מלאכה.

די 608 משפחות האָבן פאַרמאָגט: 315 הייזער, 55 גערטנער, 480 מאָרג, אייגענעפעלד 205 פערד, 403 קי, 68 קעלבער, 96 אָקערס, 78 בראַנעס, 16 ספרענזשינוועקס, 8 סאַשקעס, און 3 ווינטמילן.

מיט עטלעכע יאָר שפעטער, נאָכן ריגער שלום, ווען די גרעסטע טייל גוט-באַזיצער און פויגרים האָט זיך צוריקגעקערט און אַליין אָנגעהויבן

צו

(*) הגם די סטאַטיסטישע מאַטעריאַלן זיינען נישט קיין פינקטלעכע, דאָך דאַרף מען זיי רע-כענען פאַר קרוב לאַמת. די סטאַטיסטיק איז דורכגעפירט געוואָרן דורך די אמעריקאַנער קאָמי-טעטן אויפן געביט פון בריסקער „דזשוינט" אין 16 פונקטן (דאָ ווערן געבראַכט נאָר די מאַטעריאַלן פון פרוזשענע), און האָבן געדינט אַלס מאַטעריאַלן פאַר דער קאָנסטרוקטיווער קאַנפערענץ פון „דזשוינט" אין פריילינג פון יאָר 1921. אין וואַרשע, און פאַר דער אַלועלעטלעכער „אַרט" קאַנפערענץ אין אויגוסט פון זעלבן יאָר אין בערלין, אויף די ביידע קאַנפערענצן איז דער מחבר פון די שורות אַרויסגעטראָטן מיט אַ פאַרשלאָג וועגן אַ ברייטער היילפס-אַרבעט פאַר די יידישע ערד-אַרבעטער. קיין ממשותדיקע הילף איז דאָך נישט געגעבן געוואָרן. „יק"א און „אַרט" האָבן נאָר געגעבן קליינע הילאות אויף אינווענטאַר. דער „דזשוינט" האָט געזאָלט דורכפירן אַ סטאַטיסטישע פאַרשונג וועגן יידישע ערד-אַרבעט אויף די „קרעסן", בתוכם אויך אין פרוזשענער קרייז, לויטן מוסטער פון דער אינדוסטריעלער סטאַטיסטיק, וואָס דער „דזשוינט" האָט דורכגעפירט, און עס איז שוין באַשטימט געוואָרן די אַנפירערשאַפט פון דער אויסזאָרשונג, עס איז אָבער שוין דעם, צוליב אומבאַוואוסטע סיבות, גאַרנישט אַרויסגעקומען.

צו באַארבעטן זייער ערד, איז די יידישע ערד-אַרבעט אין גרעכטן טייל אונטערגעגאַנגען און עס איז פאַרבליבן אַ קליינע טייל פון יידישע משפחות וואָס האָבן זיך באַשעפטיקט מיט ערד-אַרבעט*).

די שטאַטישע זעלבסט-פאַרוואַלטונג איז פונאַנדערגעלאָזן געוואָרן אין זומער פונ'ם יאָר 1919 זיינען פאַרגעקומען וואָלן צום שטאַט-ראַט. היות ווי די סאַציאַליסטישע פאַרטייען האָבן אין די וואָלן ניט גענומען קיין אַנטייל, איז צוזאַמענגעשטעלט געוואָרן דורך באַלעבאַטישע עלעמענטן איין ליסטע, אַ געמישטע פון יידן און ניט-יידן, וועלכע איז דורכגעגאַנגען אָן וואָלן, ווייל קיין אַנדער ליסטע איז ניט געווען. דער דאָזיקער שטאַט-ראַט האָט עקזיסטירט ביזן יאָר 1927, ווען ער איז פונאַנדערגעלאָזן געוואָרן אין עס זיינען באַשטימט געוואָרן נייע וואָלן.

פון דער פּויליש-סאָוועטישער מלחמה אין יאָר 1920 האָט די באַפעל-קערונג שטאַרק געליטן. די שלאַכטן זיינען געפירט געוואָרן אין און אַרום דער שטאַט. די האַרמאַטן-קוילן זיינען געפאלן אין שטאַט און איין פערזאָן איז דערהרגעט געוואָרן. קיין שריפות זיינען אָבער, צום גליק אויך בשעת דער מלחמה ניט פאַרגעקומען. דאָס באַלשעוויסטישע מיליטער האָט אין מיטן זומער פון יאָר 1920 פאַרנומען פרוזשענע און זיך דאָ געהאַלטן פמעט צוויי חדשים (פון אָנהויב יולי ביז אָנהויב סעפטעמבער).

די ערשטע יאָרן איז געגאַנגען אַ גרויסער שטראָם פון עמיגראַציע אין די פאַרייניקטע שטאַטן. שפעטער, נאָך די באַגרענעצונגען, איז די עמיגראַציע געגאַנגען אין די רעפּובליקן פון דרום-אַמעריקע, באַזונדער קיין אַרגענטינע און טיילווייז קיין קובאַ און פאַלעסטינע.

ג. אורינוסקי.

(* גענוי וועגן דער צאָל — שפעטער, אין אַרטיקל וועגן היינטיקער פרוזשענע.

ג.

היינטיקע פרוזשענע.

באפעלקערונג.

צו שטאנד.

אין משך פון די לעצטע קנאפע צוויי צענדליק יאָר, ווען פרוזשענע האָט דורכגעמאַכט די מלחמה און אָקופאַציע, האָבן זיך די איינוווינער אין שטאַט געפונען אין נײַט-נאַרמאַלע באַדינגונגען און דער וואָס פון דער באַפעלקערונג איז דורך דעם געשטערט געוואָרן.

פון דער צײַט פון דער דײַטשישער אָקופאַציע איז גענוי נײַט באַוווּסט די גרויס פון דער דאַמאָלסטיקער באַפעלקערונג. ווי עס איז שוין דערמאָנט געוואָרן*). האָבן זיך צו יענער צײַט געפונען אין שטאַט עטלעכע טויזנט היים-לאָזע. די צאָל געבורטן זײַנען צו יענער צײַט שטאַרק געפאַלן, און פאַרקערט, די צאָל טײַט-פאַלן האָבן זיך גוואָלדיק שטאַרק פאַרגרעסערט**. אַזוי אַרום, אַז די באַפעלקערונג איז פון אײַן זײַט דורך דער גרעכערער צאָל טײַט-פאַלן פאַרקלענערט געוואָרן און דורך דער מאַסע הײמלאָזע מער פאַרגרעסערט געוואָרן. אַזאָ לאָגע קען נײַט באַטראַכט ווערן פאַר אַ נאַרמאַלע און קען נײַט אַרײַנגענומען ווערן אין דעם אַנטוויקלונגס-גאַנג פון דער פרוזשענער באַפעלקערונג.

אַ פּלאַצירונגדיקע פאַרקלענערונג פון דער יידישער באַפעלקערונג הײבט זיך אָן, ווען עס שאַפן זיך מעגלעכקײטן. פאַר די הײמלאָזע זיך אומצוקערן אויף זײַערע אַלטע ווײַנונגס-ערטער און ווען עס שאַפן זיך די ערשטע מעג-

לעכקײטן

(*) זע זײַט 203.

(**) אין יאָר 1916 זײַנען געווען 182 טײַט-פאַלן, אין 1917 — 119, אין יאָר 1919 באַנצע 205 אין נאַרמאַלע צײַטן, ווי עס איז שוין געווען דערמאָנט, דערגײט די צאָל טײַט-פאַלן אַ יאָר בײַ 41.

לעכקייטן פאר עמיגראציע, דאן ווערט שטארק פארמינערט די צאל פון דער באפעלקערונג. אין דער דאזיקער לאגע געפינט זיך אונדזער שטאט, ווען עס איז דורכגעפירט געווארן די ערשטע פאלקס-ציילונג אין יאר 1921. דער פראצעס פון אויסוואנדערן, ספעציעל ביי דער יידישער באפעלקערונג, קומט נאך פאר ווייטער אויך, מיטן פארשליסן זיך פון די טויערן קיין צפון-אמעריקע ווענדט זיך דער הויפט-שטראם קיין ארגענטינע, בראזיליע, קובא, פאלעסטינע, עס שאפן זיך דארטן גרעסערע פרוזשענער קאלאניעס און דאס שוואכט ווייטער אפ דעם וויקס פון דער יידישער באפעלקערונג דא אויף אן ארט. פון דער צווייטער זייט

טאבלע 1.

די באפעלקערונג אין פרוזשענע לויט דער
פאלקס-ציילונג פון יאר 1921.

רעליגיע*)	אבסאלוט	אין %
יידן	4152	65,6
פראוואסלאוונע	1460	23,0
קאטאליקן	716	11,3
עוואנגעליקער	4	0,1
צוזאמען	6332	100,0

(*) אין דער פאלקס-ציילונג פון דעם אָנגעוויזענעם יאר זיינען צווישן אנדערע געווען צוויי רובריקן — רעליגיע און נאציאנאליטעט. בעת אויף דער פראגע רעליגיע האָבן 4152 יידן געענטפערט „יידישע“ איז לויט דער נאציאנאליטעט איינגעקומען אין פרוזשענע נאר 2945 יידן, די איבעריקע 1207 יידן זיינען צוגערעכנט געווארן צו דער פוילישער נאציאנאליטעט און דעריבער האָט זיך אין דער טיילונג אויף נאציאנאליטעט באקומען א קוריאזער רעזולטאט.

קומט אין דער צייט א צוריק-שטראם פון דער ניט-יידישער באפעלקערונג — כּון דער ווייסרוסישער, וועלכע איז אנטלאפן געווארן פון דאנען צוזאמען מיט דער אַפטרעטנדיקער רופישער אַרמיי און אַ נייער שטראם, פון דער פוילישער באפעלקערונג, וועלכע קומען אָהער אַלס באַזאמטע אין די פאַרשיידנסטע מלוכה-אַמטן.

אין

אין מיטן פון דעם דינאמישן פראצעס איז געמאכט געווארן די ציילונג פון יאר 1921. לויט די ידיעות פון דער דאזיקער פאלקס-ציילונג, האבן זיך אין פרוזשענע דאמאלסט געפונען 6332 איינוווינער, פון דעם: יידן 4152, פראוואַסלאָוונע 1460, קאטאָליקן 716, עוואַנגעליקער 4 (טאבעלע 1, ז. 240). ווי עס איז צו זען פון דער טאבעלע, מאַכן די יידן אויס גאנצע 65,6 פראצענט, אָדער צוויי דריטל פון דער אַלגעמיינער באַפעלקערונג. אויפן צווייטן אָרט גייען די פראוואַסלאָוונע, וועלכע מאַכן אויס 23 פראצענט און צום סוף די קאטאָליקן – 11,3 פראצענט.

ווי איז אויסגעוואקסן די גאנצע באַפעלקערונג פון שטאָט? ווי האבן זיך פאָרגרעסערט די באַזונדערע גרופן? וועגן דעם וועט אונדז געבן אַ בילד, ווען מיר וועלן פאָרגלייכן די גרויס פון דער באַפעלקערונג אין פרוזשענע אין די זיבעציקער יאָרן פון פאָריקן י"ה*) מיט די מאַטעריאַלן פון דער פאלקס-ציילונג אין 1921 (טאבעלע 2).

טאבעלע 2.

וויקס פון דער באַפעלקערונג פאַר דער צייט 1873–1921.

רעליגיע	1873		1921		זיך פאָרגרע- סערט אין
	אַבסאָלוט	אין %	אַבסאָלוט	אין %	
יידן	2575	64,5	4152	65,6	1,7 מאָ
פראוואַסלאָוונע	1012	25,3	1460	23,0	1,4 "
קאטאָליקן	404	10,1	716	11,3	1,8 "
אַנדערע	4	0,1	4	0,1	1,0 "
צוזאַמען	3995	100,0	6332	100,0	1,6 מאָ

פון דער געבראכטער טאבעלע ווייזט זיך ארויס, אַז די גאנצע באַפעל-
קערונג האָט זיך פאָרגרעסערט אין 1,6 מאָ, דאָס הייסט אַ דורכשניטלעכער
צוויקס פון 12 פראָמיל יערלעך. ביי יידן איז דער צוויקס געווען אַ גרע-
סערער – 1,7 מאָ, דעם גרעסטן צוויקס האבן אָבער געהאַט די קאטאָליקן,
וועלכע האבן זיך פאָרגרעסערט אין 1,8 מאָ. די דאזיקע פאָרגרעסערונג פון
דער קאטאָלישער באַפעלקערונג, קומט אָבער ניט פאַר אויסשליסלעך דורך דעם

נאַטירלעכן

(*) גענויער וועגן דער דאמאלסטיקער סטאטיסטיק, פון זייט 135–145.

נאטירלעכן צווייטן, נאָר, ווי מיר האָבן שוין דערמאָנט, דורך דעם צופֿלוס פון דער צאָל פּוילישע באַאמטע אין שטאָט. די פּראָצענט-פּאַרהעלטעניש האָט זיך פאַר דער צייט אויך געבליטן. די פּראָאָסלאָווע האָבן זיך פאַרקלענערט אין זייער פּראָצענט לגבי דער אַלגעמיינער באַפעלקערונג לטובת די יידן און קאַטאָליקן און אויך אַבסאָלוט האָבן זיך די פּראָאָסלאָווע אַמווייניקסטן פאַר-גרעסערט – 1.4. דער דאָזיקער קליינער צווייטן איז אַ פּועל-יוצא פון דעם, וואָס אַ טייל פון דער פּראָאָסלאָווער באַפעלקערונג, וועלכע האָט זיך נאָכן אַנטלויפן פון שטאָט בעת דער מלחמה, מער ניט אומגעקערט. דער דאָזיקער פּראָצעס אין וויקס פון יעדער גרופע פון דער פּרוזשענער באַפעלקערונג בייט זיך אָבער ראַדיקאַל, ווען מ'באַטראַכט די סטאַטיסטיק פאַר די לעצטע 10 יאָר. אין דעם דאָזיקן פּעריאָד קומט פאַר נאָך אַ שטאַרקערע עמיגראַציע פון דער יידישער באַפעל-קערונג אין לענדער מעבר-לים. פון דער צווייטער זייט – אַ כסדרדיקע אימי-גראַציע פון פּוילישע עלעמענטן. אַ טיילווייזע עמיגראַציע מערקט זיך אויך ביי דער וויסרויטשער באַפעלקערונג, אַזוי אַרום, אַז די פּראָצענט-פּאַרהעלטעניש ביי היינטיקס-טאָג איז שוין גאָר אַן אַנדערע ווי אין יאָר 1921 (טאַבעלע 3).

טאַבעלע 3.

באַפעלקערונג אין פּרוזשענע פאַרן יאָר 1931*.)

רעליגיע	אַבסאָלוט	אין %
יידן	4208	55,2
פּראָאָסלאָווע	1503	19,7
קאַטאָליקן	1291	16,9
אַנדערע	54	0,7
צייטווייליקע איינוווינער פון אַלע רעליגיעס**)	570	7,5
צוזאַמען	7626	100,0

(*) די מאַטעריאַלן זיינען אַרויסגעצויגן פון די מעלדונגס-קאַרטן פון מאַגיסטראַט.
 (**) אין דער רובריק ביינען אַריין די שילדער פון פּוילישן לערער-סעמינאַר. פּוילישע מלכה-גימנאַזיע, האַנטווערקער-שול, דינסטן און טאָג-אַרבעטער, וואָס זיצן נאָר צייטווייליק אין שטאָט.

ווי עס איז צו זען פון דער טאבעלע, האָבן זיך אין יאָר 1931 געפונען אין פּרוּזשענע 7626 איינוווינער. פון זיי זיינען יידן געווען 4208, פּראָוואַ-סלאָוונע 1503, קאַטאָליקן 1291. אין דער דאָזיקער סטאַטיסטיק האָבן כּיר נאָך איינגעטיילט נאָך אַ רובריק „צייטווייליקע איינוווינער פון אַלע רעליגיעס“. די דאָזיקע צאָל פון צייטווייליקע איינוווינער איז פאַרהעלטנישמעסיק גענוג גרויס (570) און מאַכט אויס 7,5% פון דער גאַנצער באַפעלקערונג. כאָטש עס איז אָנגעגעבן אין דער רובריק „פון אַלע רעליגיעס“, דאָך קען מען זאָגן, אז יידן זיינען אין דער רובריק אַריין זייער ווייניק, ווייל דער גרעסטער טייל שילער פון דער מלוכה-גימנאַזיע, וועלכע קומען פון דער פרעמד און וועלכע

טאבעלע 4.

צווייטס פון דער באַפעלקערונג אין פּרוּזשענע
פאַר די לעצטע 10 יאָר — 1921—1931.

רעליגיע	1921		1931		זיך פאַרגרע- סערט אין %
	אַבסאָלוט	אין %	אַבסאָלוט	אין %	
יידן	4152	65,6	4208	55,2	1,3
פּראָוואַסלאָוונע	1460	23,0	1503	19,7	2,9
קאַטאָליקן	716	11,3	1291	16,9	80,3
צייטווייליקע איינוווינער	—	—	570	7,5	—
אַנדערע	4	0,1	54	0,7	1250,0
צוזאַמען	6332	100,0	7626	100,0	2,0

ווערן פאַררעכנט אין דער רובריק, ווי אויך די גרויסע צאָל שילער פון דעם לערער-סעמינאַר און האַנאווערקער-שול, די אַלע זיינען אין גרעסטן טייל קאַטאָליקן און טיילווייז פּראָוואַסלאָוונע, דאָס זעלבע געפינען זיך זייער ווייניק יידן צווישן די טאָג-אַרבעטער און דינסטן, וועלכע גייען אויך אַרונטער אונטער דער רובריק.

די יידן, ווי עס איז צו זען פון דער טאבעלע 3, האָבן אויסגעמאַכט 55,2 פּראָצענט פון דער אַלגעמיינער באַפעלקערונג. די פּראָוואַסלאָוונע 19,7 פּראָצענט, קאַטאָליקן 16,9. די פּאַצענט-פאַהעלטעניש וועט זיך נאָך מער

בייטן

בייטן, ווען מיר זאלן צורעכענען די גרעסטע טייל פון די 7,5 פראצענט פון די „צייטווייליקע“ צו די קאטאליקן, זיי וועלן דאמאָלט אויסמאכן איבער 20 פראצענט פון דער גאנצער באפעלקערונג. נאך קלערער ווערט די סיבה פון וואס פון יעדער גרופע באזונדער, ווען מ'פארגלייכט דעם צוואוקס פון דער גאנצער באפעלקערונג פאר די לעצטע 10 יאר (טאבעלע 4, ז. 243).

פון דער געבראכטער טאבעלע ווייזט זיך ארויס, אז די גאנצע באפעלקערונג האט זיך פארגרעסערט אין 1,2 מאל. אין דער דאזיקער צאל ווערן שוין אבער אויך פאררעכנט די איבער דריי הונדערט שילער פון די מיטל-שוילן, פון דער פרעמד, וועלכע זיינען דא מיט 10 יאר צוריק, אין יאר 1921, נאך ניט געווען*). נעמען מיר אראפ פון דער אלגעמיינער צאל די צאל שילער, באקומען מיר אזא רעזולטאט: אין יאר 1921 איז געווען 6332 איינוווינער און אין יאר 1931 – 7326, דאס הייסט א צוואוקס מער ניט ווי אין 1,15 מאל אדער אויף 1%. אט דער פארהעלטנישמעסיק קליינער צוואוקס קומט פון איין גרונט-סיבה – פון דער שטארקער עמיגראציע פון דער יידישער באפעלקערונג פאר דער צייט. קוקן מיר זיך צו צו דעם צוואוקס ביי דער יידישער באפעלקערונג, זעען מיר א מערקווירדיקע דערשיינונג, אין משך פון די צען יאר איז די יידישע באפעלקערונג כמעט ווי ניט אויסגעוואקסן (פון 4152 אין 1921 ביז 4208 אין 1921, א פארגרעסערונג מער ניט ווי אויף 56 פערזאן). דאס זעלבע מיט די ווייכרוסן, פאר די לעצטע 10 יאר האט זיך זייער גרופע פארגרעסערט אויף 43 פערזאן, אויף זייער קליינער צאל מאכט עס אויס א גרעסערער פראצענט ווי ביי יידן, אבער אין סך-הכל אויך א מיני-מאלער צוואוקס. פון דער צווייטער זייט זעען מיר א פארקערטע דערשיינונג ביי די פאליאקן, די פוילישע באפעלקערונג האט זיך פאר דער זעלבער צייט כמעט ווי פארטאפלט און אויב מיר זאלן נאך צורעכענען די עטלעכע הונדערט שילער – כמעט ווי פארדרייפאכט, און די דאזיקע צאל פאליאקן וואלט נאך מער געשטיגן, ווען מ'זאל צורעכענען די עטלעכע הונדערט פאליאקן, באאמטע, וואס וויינען אין דער באאמטן-קאלאניע און ווערן אדמיניסטראטיוו צוגערעכנט צו דער גמינע.

וויפיל איז געווען דער ריכטיקער צוואוקס ביי דער יידישער באפעלקערונג? וועגן דעם וועלן מיר קריגן א באגריף, ווען מיר וועלן פארגלייבן די צאל געבורטן מיט דער צאל טויט-פאלן פאר דעם דערמאנטן צענדליק יאר. גענויע פאר-צייכענונגען וועגן דער צאל געבורטן און טויט-פאלן ביי דער יידישער באפעלקערונג, האבן מיר פון די מיטלסטע פינף יאר פון דעם צענדליק יאר, דאס הייסט, פון די יארן 1925–1929. מיר מיינען אבער, אז דער דורכשניט פאר די פינף יאר וועט אויך זיין אָננעמבאר פאר דעם גאנצן צענדליק, ווייל אין

משך

(*) מיר זאלן אין דער צאל איבער די צאל דינסטן אין טאג-ארבעטער, וועלכע האבן זיך ביי דער ערשטער ציילונג אין 1921 צוגערעכנט צו דער אלגעמיינער צאל.

משך פון די לעצטע 5 יאר איז ניט פארגעקומען עפעס אַווינס, וואָס זאָל האָבן געענדערט ראַדיקאַל די לאַגע (טאַבעלע 5). אמת, די טענדענץ פאַר די

טאַבעלע 5.

**צאָל געבורטן ביי די יידן אין פרוזשענע
פאַר די יאָרן 1925—1929.**

געשלעכט יָאָר	יינגלעך	מיידלעך	צוזאַמען	דורכשניטלעכע צאָל געבוירענע אַ יאָר
1925	59	47	106	88
1926	54	33	87	
1927	51	30	81	
1928	52	34	86	
1929	44	35	79	
צוזאַמען	260	179	439	

לעצטע יאָרן איז אַזאַ, אַז די צאָל געבורטן פאַלן, דערפאַר אָבער זעט זיך אַ פאַרגרעסערונג פון די צאָל געבורטן אין די יאָרן פאַרן 1925. פון דער טאַבעלע 5 זעען מיר, אַז פאַר די דערמאָנטע 5 יאָר זיינען אין פרוזשענע געבוירן געוואָרן 260 יינגלעך און 179 מיידלעך, צוזאַמען 439 קינדער. רעכענען מיר די זעלבע צאָל פאַר די איבעריקע פינף יאָר, וועלן מיר באַקומען, אַז אין משך פון די צען יאָר זיינען אין פרוזשענע געבוירן געוואָרן 878 יידישע קינדער. אין דערוועלבער צייט איז די צאָל געשטאַרבענע, ווי עס צו זען פון דער טאַבעלע 3, זייט 102, געווען 416. רעכענען מיר אַראָפּ די צאָל געשטאַרבענע פון דער צאָל ניי-געבוירענע באַקומען מיר, אַז די יידישע באַפעלקערונג האָט זיך פאַר די 10 יאָר פאַרגרעסערט אויף 462 נפשות, אָדער דורכשניטלעך אויף 11 פּראָמיל יערלעך. פאַרגלייכן מיר די צאָל אויף וויפּל די פרוזשענער יידישע באַפעלקערונג האָט זיך פאַרגרעסערט, מיט דער פאַקטישער צאָל אין יאָר 1931, זעען מיר, אַז די 462 יידן האָבן דורך דער צייט געמוזט זוכן פאַר זיך גליק אויסער די גרענעצן פון שטאַט. פאַר דער צייט האָט פרוזשענע געליפערט פון זיך מאַטעריאַל פאַר נייע יידישע

ישובים אויף אנדערע וועלט-טיילן און אליין ווי די הידרע, וואס טיילט אפ פון זיך נייע אינדיווידיומס און אליין עקזיסטירט זי ווייטער*). זיך ניט פאר-קלענערט אין איר גרויס.

ווי עס איז צו זען פון דער טאבעלע 5, זיינען פאר די לעצטע יארן געבוירן געווארן ביי די יידן מער יינגלעך ווי מיידלעך, באזונדערס שטארק פילט זיך דער אונטערשייד אין די ערשטע יארן. דער דאזיקער איבערוואג פון יינגלעך לגבי מיידלעך ווייזט זיך אבער ניט ארויס, ווען מ'באטראכט די פארהעלטעניש צווישן מענער און פרויען ביי דער פרוזשענער באפעלקערונג. ביי היינטיקס טאג זיינען אין פרוזשענע דא מער פרויען ווי מענער, דער איבערוואג, אבער, פון דער צאל פרויען איז ניט ביי אלע גרופן גלייך (טא-בעלע 6). בכלל זיינען אין פרוזשענע פאראן 48.6 פראצענט מענער און 51.4

טאבעלע 6.

מענער און פרויען אין פרוזשענע אין יאר 1931*.)

רעליגיע	מענער	אין %	פרויען	אין %	צוזאמען
יידן	2006	47,7	2202	52,3	4208
פראוואסלאוונע	724	48,9	779	51,1	1503
קאטאליקן	677	52,4	614	47,6	1291
אנדערע	28	51,9	26	48,1	54
צוזאמען	3435	48,6	3621	51,4	7056

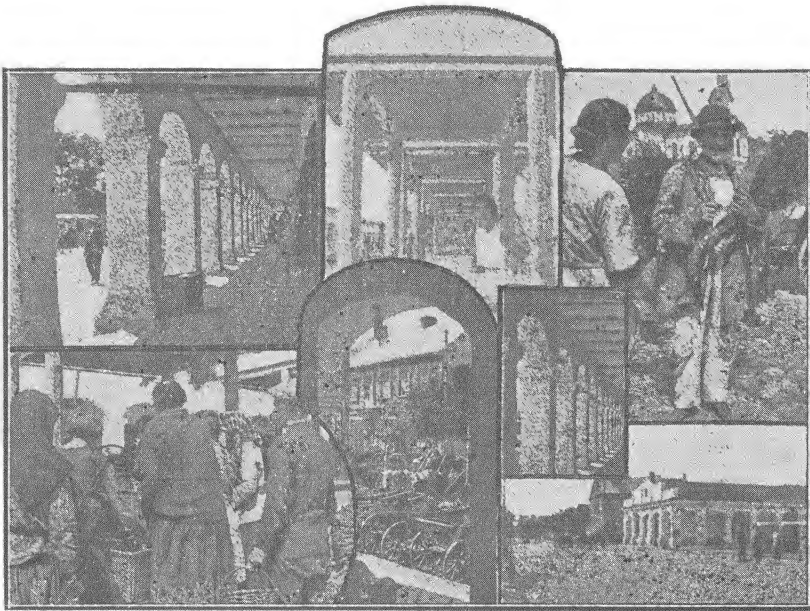
(*) די צייטווייליקע איינוווינער זיינען אין דער רשימה ניט אריין.

פראצענט פרויען. אין דעם דאזיקן חשבון גייען ניט אריין די צייטווייליקע איינוווינער, ווייל זיי זיינען א פאועגלעכער עלעמענט און ס'איז שווער זיי אריינצונעמען אין דער טאבעלע פון די איינוווינער. א סך א גרעסערער איבערוואג פון די פרויען איבער די מענער איז ביי די יידן. אויף 2006 מענער זיינען דא 2202 פרויען, אדער 52,3 פראצענט. די סיבה פון דעם עודף נעמט זיך קודם פון דער גרויסער צאל פאמיליעס, וואס זייערע מענער האבן

עמיגרירט

(*) די צאל געבורטן אין טויט-פאלן ביי דער פראוואסלאוונער אין קאטוילישער באפעל-קערונג האט זיך אינזו ניט איינגעבען צו קריגן.

עמיגרירט. די זעלבע סיבה וועט טיילווייז אויך ווירקן ביי דער פראוואַסלאָוונער באַפעלקערונג, וווּ דער פראַצענט פרויען איז נאָך אויך אַ גרעסערער ווי דער פראַצענט מענער. כדי בולטער צו זען, אַז די סיבה שטאַמט קודם-כל פון דער שטאַרקערער עמיגראַציע. צי דאָס איז אין לאַנד גופא (למשל, אין דער סביבה, ביי דער האַלץ-בראַנזשע) צי דאָס איז מחוץ-לאַרץ, איז גענוג צו ברענגען די צאָל משפחות, וווּ עס פעלט דער שפייזער אין שטוב און די צאָל וווּ עס פעלט די פרוי. אויף 180 יידישע פאַמיליעס, וואָס האָבן נאָר, אַדער דעם פאַטער אָדער די מוטער אין שטוב, זיינען 150 אָן מענער און 30 אָן פרויען. וואָס

ארום דער ריי קראַמען אויפן מאַרק (ראַד-קראַמען).

איז שייך די 30, זיינען דאָס זיכער אין גרעסטן טייל פאַמיליעס, וווּ די פרויען זיינען אָפגעשטאַרבן, אָבער וואָס איז שייך די 150 משפחות אָן מענער, זיינען דאָ אין גרעסטן טייל פאַמיליעס, וואָס זייערע שפייזער געפינען זיך נישט דאָ. ס'איז גענוי נישט קלאָר וויפֿל פון די 150 זיינען אַלמנות און וויפֿל האָבן זייערע מענער מחוץ דער שטאָט, זיכער איז נאָר, אַז די צאָל אַלמנות איז גרעסער פאַר דער צאָל אַלמנס, פשוט דערפאַר, ווייל די לעצטע האָבן אין גרעסטן טייל אַ צווייטן מאָל חתונה, אינדערציט, וואָס ביי די פרויען-אַלמנות איז דער פאָל זעלטענער. צווישן די לעצטע געפינען זיך נאָך אויך אַ גרויסער

טייל, וועמענס מענער עס זיינען געהרגעט געוואָרן, אָדער פאַרפאַלן געוואָרן אין דער וועלט-מלחמה*).

פונקט אַ פאַרקערטע דערשיינונג ווי ביי די יידן און פראַוואַסלאָוונע מערקן מיר ביי די קאַטאָליקן, דאָ איז די פראָפּאָרץ פון מענער און פרויען – 52,4 פראָצענט מענער און 47,6 פראָצענט פרויען – גאָר אַן אַנדערע. דער איבערוואָג פון מענער לגבי פרויען ביי דער פוילישער באַפעלקערונג שטאַמט פון דעם, וואָס דער גרעסטער טייל אָנגעפאַרענע באַאַמטע זיינען מענער און דערפאַר איז דער איבערפלוס פון מענער אַ גרעסערער. אינטערעסאַנט וועט נאָך אויך זיין צו פאַרגלייכן, ווי עס האָט זיך

טאבעלע 7.

פאַרגלייך פון דעם פראָצענט מענער און פרויען אין פרוזשענע פון 1873 – 1921 – 1931.

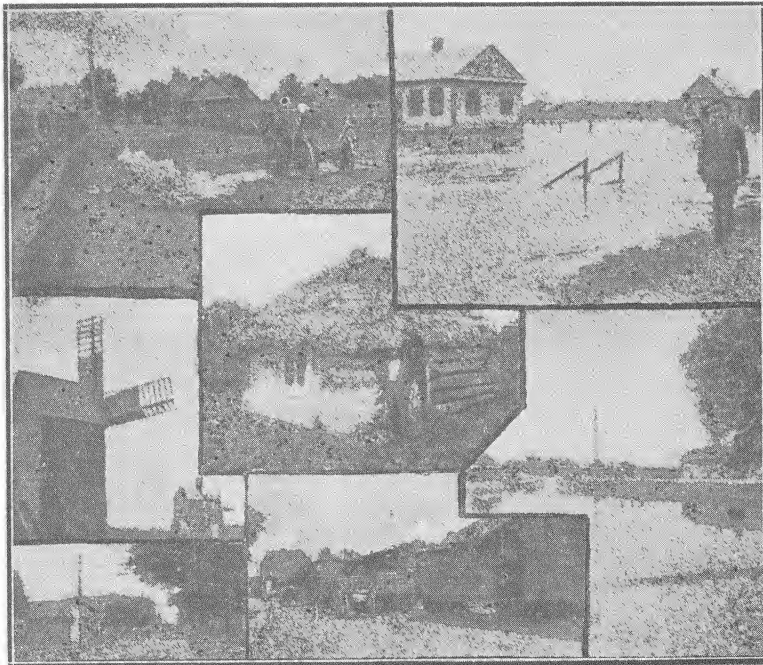
צייט רעליגיע	1873		1921		1931	
	מענער	פרויען	מענער	פרויען	מענער	פרויען
יידן	43,5	56,5			47,7	52,3
פראַוואַסלאָוונע	51,2	48,8			48,9	51,1
קאַטאָליקן	44,8	55,2			52,4	47,6
דורכשניט	45,5	54,5	46,2	53,8	48,6	51,4

געביטן די פראָפּאָרץ צווישן דער צאָל מענער און פרויען פאַר די לעצטע איבער שופציק יאָר (טאבעלע 7). אין יאָר 1873 איז די אַלגעמיינע פראָפּאָרץ צווישן מענער און פרויען געווען ווי 45,5 ; 54,5. אין 1921 46,2 ; 53,8 און אין 1931 48,6 ; 51,4. פון די געבראַכטע פאַרהעלטענישן זעט זיך בולט אַ טענדענץ פון אויסגלייך צווישן דער צאָל מענער און פרויען. באַלערנדיק איז אויך די פראָפּאָרץ צווישן מענער און פרויען ביי יעדער גרופע באַזונדער פאַר דעם זעלבן אָפּשניט-צייט. קודם-כל האָט זיך דיאַמעטראַל קעגנזעצלעך געביטן די פאַרהעלטעניש צווישן דער צאָל פרויען און מענער ביי די קאַטאָ-

ליקן

(*) צו די אַלע סיבות דאָרף מען נאָך אויך צוגעבן די גרעסערע שטערבליכקייט ביי מענער ווי ביי פרויען. דאָס ווייזט די טאבעלע 3 אויף דער זייט 102. אויף 114 געשטאַרבנע מענער זיינען דאָ 94 פרויען, האַבנדיק אין יינען, אַז פרויען זיינען בכלל דאָ אין פרוזשענע מער ווי מענער, איז דער פראָצענט פון שטערבליכקייט ביי די מענער אַ סך אַ גרעסערער.

ליקן און פראוואַסלאָוונע. אין 1873 האָבן דעם גרעסטן $\%$ מענער געהאַט די פראוואַסלאָוונע ($\% 51,2$ מענער און $48,8$ פרויען). אין 1931 זעען מיר שוין אויפן ערשטן אָרט די קאַטאָליקן. די סיבה פון דעם דאָזיקן שנוי דערקלערט זיך דערמיט, ווי מיר האָבן שוין דערמאָנט, וואָס די צאָל באַאָמטע, וואָס קומען אין גרעסטן טייל פון דער פרעמד, זיינען אין גרעסטן טייל מענער. פון דעם איז קלאָר, אַז אין 1873, אין דער צייט פון דער רוסישער הערשאַפט איז די צאָל פראוואַסלאָוונע, צווישן די באַאָמטע געווען די גרעסטע טייל און

אויף די עקן פון שטאָט: אויבן רעכטס, דער מוכאָויעץ בעת דער פארפלייצונג אין יאָר 1931. אויבן לינקס — די מיל־גאַס, אונטן אין צענטער — דער קליינבאַן.

דערפאַר איז זייער $\%$ אַזאָ הויכער.

עס איז נאָך אויך כאַראַקטעריסטיש צו דערמאָנען די גרויס פון דעם משפּחה-צושטאַנד ביי דער יידישער, פראוואַסלאָוונער און קאַטאָלישער באַפעל-קערונג. ס'איז בכלל פאַרשפּרייט אַ מיינונג, אַז יידן האָבן אַ סך מער קינדער ווי זייערע שכנים אַרום, די מאַטעריאַלן וועגן דעם משפּחה-צושטאַנד ביי דער פרוזשענער באַפעלקערונג ווייזן דאָס אָבער ניט.

קודם-כל וועגן דער סטאטיסטיק אליין. אין די מעלדונגס-קארטן, פונ-וואָנען די דאָזיקע סטאטיסטיק איז גענומען געוואָרן, ווערן פאַרצייכנט די יונגע-לייט, וואָס זיינען שוין אַלט 18 יאָר, פאַר זעלבסטשטענדיקע משפחות, און פון דאָנען קומט אַרויס אַ פאַלשער בילד וועגן דעם אמתן משפחה-צושטאַנד ביי אונדז אין שטאַט, אַזוי ווי אָבער דאָס פאַרצייכענען קומט פאַר ביי אַלע רעליגיעס גלייך איז שוין דאָס גופא פאַר זיך כאַראַקטעריסטיש. וואָלטן מיר אָבער וועלן באַקומען דעם אמתן צושטאַנד, וואָלטן מיר געדאַרפט

פראגמענטן פון שול-הויף.

די איינציקע משפחה-מיטגלידער צעוואָרפן איבער די איבעריקע צאָל משפחות (טאַבעלע 8, 9, 10, ז. ז. 251, 252 און 254).

באַטראַכטן מיר דעם משפחה-צושטאַנד לויט די אָנגעוויזענע טאַבעלן, זעען מיר, אַז די דורכשניטלעכע צאָל מיטגלידער אין אַ משפחה איז ביי יידן דער גרעסטער – 3 מענטשן. ווייניקער ביי די קאַטאָליקן 2,9 און – נאָך ווייניקער ביי די פראַוואַסלאָווע – 2,5. ווען עס וואָלטן ניט גערעכנט געוואָרן די איינציקע מיטגלידער אַבכאָלוט, וואָלט דער דורכשניט געווען אַ סך אַ גרע-

סערער

סערער. דער אונטערשייד ביי די אלע דריי גרופן איז א מינימאלער דאָס ווייזט בולטער, אַז די יידן שטייגן פֿמעט ניט אַריבער אין זייער צאָל קינדער פּראָ-

טאבעלע 8.

**משפחה-צושטאנד ביי דער יידישער באַפעלקערונג
אין יאָר 1931.**

גרויס פון משפחה	צאָל משפחות	צאָל נפשות	אין %	דורכשניטלעכע צאָל נפשות אין א משפחה
1 מיטגליד*)	463	463	33,0	
2 מיטגלידער	237	474	16,8	
3 "	200	600	14,2	
4 "	196	784	13,9	
5 "	137	685	9,6	
6 "	107	642	7,6	
7 "	43	301	3,0	
8 "	21	168	1,4	
9 "	4	36	0,2	
10 "	1	10	0,1	
11 "	2	22	0,1	
23 בית-יתומים	1	23	0,1	
צוזאמען	1412	4208	100,0	

(*) אין דער דאָזיקער רובריק גייען צווישן אנדערע אריין בחורים, וואָס זיינען שוין אלט געוואָרן 18 יאָר, כאָטש זיי געפינען זיך ביים פאָטער אין שטוב.

פאַרציאָנעל

פאַרציאָנעל זייערע שכנים.

ניט רעכענענדיק די איינציקע מיטגלידער, דאָן מאַכט אויס ביי יידן די גרעסטע צאָל משפחות מיט 2 מיטגלידער – 16.8% און דער פּראָצענט פּאַלט פסדר מיטן פאַרגרעסערן זיך פון דער צאָל מיטגלידער. די גרעסטע יידישע

טאַבעלע 9.

משפחה-צושטאַנד ביי דער קאטוילישער באַפעלקערונג
אין יאָר 1931.

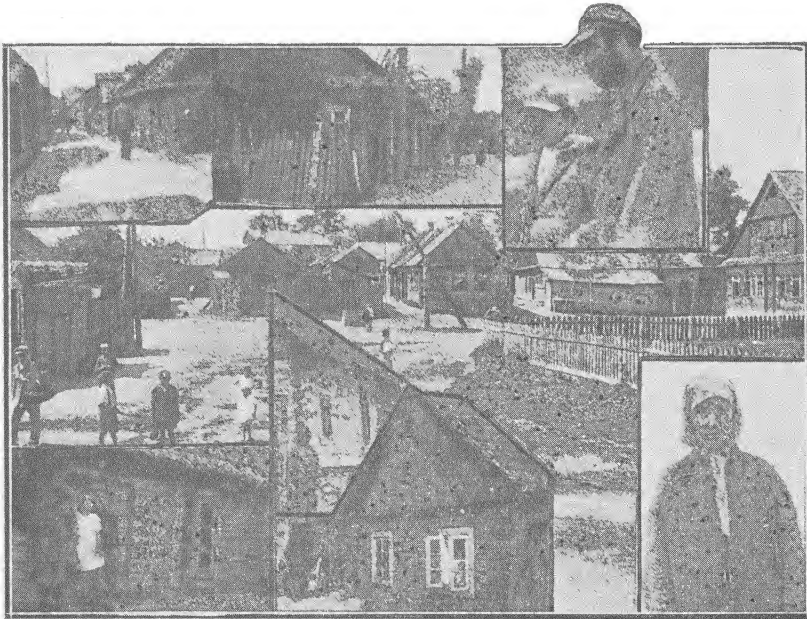
צאָל מיטגלידער	צאָל משפחות	צאָל נפשות	אין %	דורכשניטלעכע צאָל מיטגלידער אין אַ משפחה
1 מיטגליד	170	170	37,7	 2,9
2 מיטגלידער	79	158	17,5	
3 "	58	174	13,0	
4 "	62	248	13,8	
5 "	42	210	9,3	
6 "	21	126	4,7	
7 "	10	70	2,2	
8 "	4	32	0,9	
9 "	3	27	0,7	
76 בית-יתומים	1	76	0,2	
צוזאַמען	450	1291	100,0	

משפחה, ביי היינט-צוטאָג, איז ביי יידן פון 11 מיטגלידער. די זעלבע דער-שיינונג חורט זיך איבער ביי די פּראָוואַסלאָווע און קאַטאָליקן. ביי די פּראָ-וואַסלאָווע מאַכט אויך אויס דער גרעסטער פּראָצענט משפחות מיט 2 מיט-גלידער – 16,7 און דער פּראָצענט פּאַלט אויך רעגלמעסיק. די גרעסטע משפחה

ביי די פראוואַסלאָוונע איז 10 מיטגלידער. ביי די קאַטאָליקן — די משפחות פון 2 מיטגלידער 17,5 פראָצענט. אין די דאָזיקע צאָלן זיינען ניט אַריינגע-רעכנט געוואָרן די צייטווייליקע איינוווינער, וועלכע וואָלטן פאַרגרעסערט די צאָלן פון דער ערשטער רובריק.

געדיכטייט.

אלס צענטער פון פרוזשענע ווערט אָנגענומען דער קרייץ-פונקט פון די פיר הויפט-גאַסן: דאַמבראַווסקע, בריסקער, קאַבריןער און ד"ר-פאַצעוויטש-גאַס. דאָ געפינט זיך אויך דער האנדלס-צענטער. (דער פאָלקסטימלעכער נאָמען

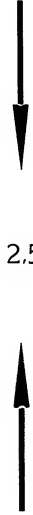
פראגמענטן פון שול-הויף.

פון דער היינטיקער פאַצעוויטש-גאַס איז נגידישע). די יידישע באַפעלקערונג איז אין גרעסטן טייל קאַנצענטרירט אין צענטער פון שטאָט און דער עיקר אין די געסלעך. די ניט-יידישע באַפעל-קערונג איז דער עיקר קאַנצענטרירט אין די פאַרשטעט. אַזוי, למשל, זיינען פאַראַן אַרום 6 געסלעך אין שטאָט, וועלכע זיינען באַווינט אויסשליסלעך פון

יידן און 3 פון די אַרום-שטאַט-געסלעך, וואָס זיינען אינגאַנצן יידן-פריי. הייזער זיינען אין יאָר 1931 געווען 1252, פון זיי 729, וואָס האָבן געהערט צו באַלעבאַטים יידן און 523 צו ניט-יידן. פּראָפּאָרציאָנעל צו דער באַפֿעלקערונג האָבן די יידן אַ גרעסערן פּראָצענט הייזער ווי די ניט-יידן.

טאַבעלע 10.

**משפּחה-צושטאַנד ביי דער פּראָוואַסלאָווער
באַפֿעלקערונג אין יאָר 1931.**

צאָל מיטגלידער	צאָל משפּחות	נפשות	אין %	דורכשניטלעכע צאָל מיטגלידער אין אַ משפּחה
1 מיטגליד	259	259	43,2	 2.5
2 מיטגלידער	100	200	16,7	
3 "	87	261	14,5	
4 "	62	248	10,4	
5 "	44	220	7,3	
6 "	29	174	4,9	
7 "	8	56	1,3	
8 "	6	48	1,0	
9 "	3	27	0,5	
10 "	1	10	0,2	
צוזאַמען	599	1503	100,0	

בעת די צאָל יידישע הייזער דערגרייכט 58,2 פּראָצענט, מאַכט אויס די יידישע באַפֿעלקערונג, ווי עס איז שוין געווען גערעדט, 55,2 פּראָצענט. די טאַבעלע 11. גיט אונדז אַ בילד ווי עס איז אויסגעוואַקסן די צאָל הייזער פאַר די לעצטע קנאַפּע 60 יאָר.

ווי מיר זעען פון דער טאבעלע, איז די אָלגעמיינע צאָל הייזער געוואַקסן פון 594 ביז 1252. דאָס הייסט, אַז די צאָל הייזער האָבן זיך פאַרגרעסערט אין 2,1 מאָל. אין דער זעלבער צייט האָט זיך די באַפעלקערונג, ווי עס איז שוין געווען דערמאָנט, פאַרגרעסערט נאָר אין 1,9 מאָל. דאָס הייסט, אַז בכלל גענומען האָט זיך די געדיכטקייט פון באַוויינונג פון דער באַפעלקערונג פאַר-קלענערט. דאָס זעט מען אויך קלאַר פון דער טאבעלע 11. אין יאָר 1873

טאבעלע 11.

צאָל הייזער און די געדיכטקייט פון דער באַפעלקערונג
פאַר דער צייט פון 1873 — 1921 — 1931.

צוזאַמען		ניט-יידן		יידן		נאַציע	
צאָל נפשות אין אײן שטוב	צאָל הײזער	צאָל נפשות אין אײן שטוב	צאָל הײזער	צאָל נפשות אין אײן שטוב	צאָל הײזער	צײט	
6,7	594	5,7	294	8,6	300	1873	
	100,0		49,5		50,5	אין %	
6,4	984					1921	
	100,0					אין %	
6,1	1252	6,3	523	5,9	729	2931	
	100,0		41,8		58,2	אין %	
2,1 מאָל		1,7 מאָל		2,4 מאָל		פאַרגרעסערט אין	

אין אויסגעפאַלן דורכשניטלעך 6,7 איינוווינער אין יעדער שטוב, אין יאָר 1921 שוין 6,4 איינוווינער און אין יאָר 1931 שוין מער ניט ווי 6,1 איינוווינער*).

נאָר אנדערש זעט שוין אויס די פאַרקלענערונג פון דער געדיכטקייט פון באַוויינונג ביי יעדער גרופע באַזונדער. די יידן האָבן אין 1873 געהאַט

די

(* מיר ברענגען דאָ דעם חשבון אין צענטלעך, ווייל דער אונטערשייד איז ניט קיין גרויסער און דערגייט ניט ביז אין באַנצע.

די גרעסטע געדיכטקייט – 8.6. אין 1931 מאַכן שוין די יידן אויס די קלענסטע – 5,9, דאָס זעל מען בולט, ווען מ'פאַרגלייכט דעם פּראָצענט הייזער פון יאָר

טאבעלע 12.

באַשעפטיקונג ביי די פּרוזשענער יידן אין יאָר 1931.

פאך	צאָל משפחות וואָס ציען חיונה פון דעם פאך	אין %
מלאכה	461	32,7
אָן באַשעפטיקונג*)	387	27,5
האַנדל און אינדוסטריע	328	23,2
פרייע פּראָפעסיעס	76	5,4
שוואַרץ-ארבעט און טראַנספּאָרט	64	4,5
לאַנדווירטשאַפט	49	3,4
פּלי-קודש	23	1,6
אַנדערע	24	1,7
צוזאַמען	1412	100,0

(*) אין דער דאָזיקער רובריק גייען אַייזן די, וואָס האָבן אינגאנצן נישט אָנגעגעבן קיין באַשעפטיקונג, די וואָס האָבן אָנגעגעבן, אז זיי האָבן נישט קיין באַשעפטיקונג, אויך די פּרויען, וואָס זייערע מענער זיינען אין אַנדערע שטעט פון פּוילן, אָדער אין אַמעריקע, ווי אויך אַלע 18 יאָריקע, וואָס זיינען שוין לויט דער סטאַטיסטיק פאַרזעכנט פאַר באַזונדערע משפחות, וואָס האָבן קיין פאך נישט.

1873 און 1931*).

אין יאָר 1873 האָבן די יידן פאַרמאָגט 50,5 פּראָצענט פון דער אַלגע-
מיינער צאָל הייזער און אין יאָר 1931 שוין 58,2 פּראָצענט. אַנדערש זעט
אויס

(*) פון דער פּאָלקס-צייַלונג אין יאָר 1921 האָבן מיר נישט קיין מאַטעריאַלן, וואָס זאָלן געבן אַ באַגריף וועגן דער צאָל הויז-באַזיצער פון יעדער רעליגיע.

אויס דער פראצעס פון פארענדערונג פון דער געדיכטקייט פון באווינונג ביי דער ניט-יידישער באפעלקערונג. אין יאר 1873 האבן די ניט-יידישע געהאט דורכשניטלעך 5,7 איינוווינער אין איין שטוב און אין יאר 1931 — 6,3*.)

אינטערעסאנט וועט נאך אויך זיין צו פארגלייכן די געדיכטקייט פון באווינונג ביי דער יידישער באפעלקערונג אין באזונדערע קווארטאלן. די גרעסטע געדיכטקייט דערגייט אין די קליינע געסלעך, די קלענסטע — אין דעם האנדלס-צענטער. ווייטער גיבן מיר די געדיכטקייט פון דער יידישער באפעלקערונג אין באזונדערע ראיאנען.

די קלענסטע געדיכטקייט פון באווינונג צווישן דער יידישער באפעלקערונג איז אויף דער-פאצעוויטש גאס. דא מאכט אויס דורכשניטלעך 3,6 איינוווינער אויף יעדער שטוב. ענלעך איז אויך די לאגע אויף דער 3טער-מאי גאס, דא מאכט אויס די געדיכטקייט — 5 פערזאן אויף יעדער שטוב**.)

געדיכט באווינט זיינען די געסלעך ארום שול-הויף. די גענשע געסל האט א געדיכטקייט פון 6,8 איינוווינער אויף יעדער שטוב, די באד-גאס 6,7. פאראן אבער גאסן, וועלכע זיינען נאך געדיכטער באווינט. אזוי, למשל, האט די ברונים-געסל 8,2 איינוווינער אויף יעדער שטוב, די בלאטנע — 7, בריסקער גאס — 7,5, וואסער-געסל 7,4, שערעשווער 6,4.

פ ר נ ס ו ת .

ד י טאבעלע 12, ז. 256 גיט א גענויעם בילד פון דער פארהעלטעניש פון די באזונדערע פרנסות צווישן די פרוזשענער יידן. די צאל משפחות,

וועלכע

*) אין דער צאל הייזער סיי ביי יידן, סיי ביי די ניט-יידישע זיינען אויך אריין די בתי מדרשים און קלויסטערס און דאס ווירקט אויף דער אלגעמינער פארקלענערונג פון דער געדיכטקייט (די דאזיקע צאל געביידעס איז ספעציעל ביי די יידן א גרויסע — 8 בתי מדרשים, און א גרויסע צאל געזעלשאפטלעכע געביידעס, — שולן א. א. וי.).

**) די דאזיקע צאלן גיבן אבער ניט קיין בילד פון דער פאקטישער געדיכטקייט פון באווינונג אין יעדן ראיאן. די צאל איינוווינער איז דא געטיילט אויף דער צאל הייזער ניט אפהענגיק פון דער צאל וווינונגען אין יעדער שטוב. אזוי ארום קען זיך באקומען, אז אין די נייערע געסלעך, ווי די הייזער זיינען גרעסערע און ווי עס קענען וווינען עטלעכע משפחות, וועט אין דער סטאטיסטיק פאררעכנט ווערן, אז יענע געסל איז אמגעדיכטסטן באווינט, וואס עס איז אין דער ווירקלעכקייט ניט אזוי. דאס פארקערטע אייפן שול-הויף, ווי עס וווינט די יידישע ארימקייט אין ווי די געדיכטקייט איז אין דער ווירקלעכקייט די גרעסטע און ווי דאס גאנצע באקומט זיך, אז די געדיכטקייט איז א קלענערע — דעריבער מוזן מיר אויפמערקזאם מאכן, אז קיין באשטימטע אויספירן וועגן דעם סאציאלן מצב פון די באווינער לויט דער געדיכטקייט פון באווינונג פון דעם אדער אן אנדער ראיאן, קען מען דא ניט מאכן.

וועלכע האָבן זיך פאַרנומען מיט מלאכה, האָט דערגרייכט 461 און האָט אויכ-
געמאַכט 32,7 פראָצענט, אָדער אַ דריטל פון דער גאַנצער יידישער באַשעל-
קערונג. אויפן צווייטן אָרט גייען די 387 משפחות, וועלכע האָבן ניט אָנגע-
געבן קיין באַשעפטיקונג. די דאָזיקע גרופע איז לויט די געבראַכטע ציכערן
זייער גרויס, אין דער ווירקלעכקייט זיינען ניט אַלע, וועלכע גייען אַריין אין
דער רובריק מיט אַן אמת אָן באַשעפטיקונג. קודם אַ גאַנצע ריי משפחות,
וועלכע לעבט פון קליינעם האַנדל, די דאָזיקע משפחות האָבן קיין באַשעפ-
טיקונג ניט אָנגעגעבן. אין דער רובריק זיינען נאָך אַריין אַ גרויסע טייל
משפחות, וועלכע לעבט פון אונטערשטיצונג פון קינדער, הן פון אַזעלכע, וועלכע
געזינען זיך דאָ אויף אַן אָרט, הן מער ליט. אַוינז זיינען דאָ אין אַ גאַנץ גרויסער
צאָל. דאָס זעלבע, ווי ס'איז שוין דערמאָנט אין דער הערה – ביי דער טאבעלע
12, גייען דאָ נאָך אויך אַריין די אַלע 18 יאָריקע, וואָס העלפן מיט אין
שטוב. נאָר האָבן קיין באַזונדערע באַשעפטיקונג ניט אָנגעגעבן (*). דערפאַר, ווען
עס וועט אונדז אויסקומען צו באַטראַכטן די צוויי הויפט-גרופן פון באַשעפ-
טיקונג צווישן דער יידישער באַפעלקערונג – די עקאָנאָמיש-אַקטיווע און
עקאָנאָמיש פאַסיווע, וועט די גרופע „אָן באַשעפטיקונג“ מוזן צעטיילט ווערן
צווישן די עקאָנאָמישע אַקטיווע און פאַסיווע צוליב די אויבן געבראַכטע
סיבות.

די דריטע לויט דער גרויס זיינען די משפחות, וועלכע לעבן פון האַנדל
און אינדוסטריע, 328 משפחות אָדער 23,2 פראָצענט. קודם וועגן דער אינ-
דוסטריע. פרוזשענע האָט ניט קיין באַזונדערס וויכטיקע אינדוסטריע. אויכער
דעם טאַרטאָק, מילן, אַליי-פאַבריק און ברויעריי איז אין פרוזשענע קיין
אינדוסטריע ניט פאַראַן, די גרעסטע טייל פון דער צאָל משפחות, וואָס איז
אָנגעגעבן אין דער רובריק פאַרנעמט זיך, הייסט עס, מיט האַנדל. דער גרויס-
מסחר פאַרנעמט אַ קליינעם אָרט, דער גאַנצער האַנדל איז אַ קליין-האַנדל
און איז אויסגערעכנט אויפן מאַרק און אויף די יריד-טעג.

פון פרייע פראָפעסיעס לעבן 76 משפחות. דאָ גייען אַריין לערער פון
די שולן, פריוואַט-לערער, דאָקטוירים, אינושינערן, אַדוואָקאַטן, פריוואַט און
קאָמונאַל פאַאמטע אויך אָנגעשטעלטע.

אַ גרעסערע צאָל משפחות לעבט פון שוואַרץ-אַרבעט און טראַנספאָרט.
די גרויסע צאָל פון שוואַרץ-אַרבעטער דאָס זיינען יונגעלייט, וועלכע
האָבן צוליב די מלחמה-געשעענישן ניט באַוויזן זיך לערנען אַ וועלכן

ס'איז

(*) דער סך-הכל פון דער דאָזיקער רובריק, וועט זיך אונטערשיידן פון די צאָלן,
וועלכע זיינען אויסגעקליבן געוואָרן בעת דער פאָלקס-צייַלונג, דעם 9טן דעצעמבער 1931.
די סיבה שטאמט פון דעם, וואָס די מעדיאָנט-קאַרטן פון מאַגיסטראַט האָט יעדער
פאַר זיך אויסגעפילט אין ס'איז דאָ מער פאַרנאכלעסיקונג ביים אָנגעבן דעם קוואַל
פון חיונה.

ס'איז פאך, א טייל - דער פארמעגלעכער - האט זיך גענומען צום האנדל. דער צווייטער טייל, וואס וואלט אין נארמאלע צייטן זיך גענומען צו א מאכה, האט זיך געמוזט נעמען צו צופעליקע ארבעטן. א טייל פון די דאזיקע ארבעטער פארנעמען זיך זומער מיט מאלעריי, אפסטמאל מיט סעדעריי און אנדערע סעזאן-ארבעטן.

א באזונדער קאפיטל איז די ערד-ארבעט אין פרוזשענע. לויט דער טאבעלע האבן 49 משפחות אנגעגעבן זייער שייכות צו ערד-ארבעט. עס דארף אונטערגעשטראכן ווערן, אז ניט אלע פון די 49 פארנעמען זיך אין דער זעלבער מאס מיט דער ארבעט און ניט אלע ציען אויסשליסלעך פון דער ערד זייער חיונה. אין דער דערמאנטער צאל משפחות זיינען שוין אויך אריין די

1. האלענדער. 2. פראסטע. 3. „סימערעלעס" געסל. 4. „חזיר" געסל. 5. באד-גאס. 6. זאאלעק III. 7. יאטקע-גאס.

פאכטערס. וועלכע ארענדיין ניט נאר ערד, נאר אפסטמאל נאר באשטימטע לאנדווירטשאפט-פראדוקטן. א באזונדערע גרופע זיינען דא די קעז אויס-ארבעטער (דער צוגעגרייטער קעז ווערט פון פרוזשענע אפגעטראנספארטירט אין גרעסערע סכומים קיין קאנגרעס-פויילן). צווישן די אנגעגעבענע ערד-ארבעטער געפינען זיך אויך גרעסערע ערד-באזיער, וועלכע פארמאגן גרויסע חלקים ערד אין די נאענטע גיטער - סעמענטשי, שוביטש.

די פלי-קודש מאכן אויס 1.6 פראצענט פון דער גאנצער באפעלקערונג. אין דער דאזיקער צאל גייען אריין די שמישים פון די בתי-מדרשים, אויב זיי האבן אנגעגעבן דאס שמשות פאר זייער איינציקן פאך, און אויך די מלמדים

טאבעלע 13.

די צאָל משפחות, וואָס לעבט פון באַזונדערע
פאָכן צווישן די יידישע באַלמעלאַכעס.

פאָך	צאָל משפחות	אין %	% פון דער גאנצער יידישער באַ- פעלקערונג
שניידער	108	23,4	7,7
שוסטער	85	18,4	6,0
קצבים	45	9,7	3,2
סאַלאַרעס	32	6,9	2,2
שמידן	26	5,6	1,9
שלאָסער און בלעכער	17	3,7	1,3
בעקער	16	3,4	1,2
מאַלער	15	3,2	1,1
האַלץ-אַרבעטער	14	3,0	0,9
שערער	14	3,0	0,9
טעכניש-קוואַליפֿיצירטע אַר.ב.	11	2,3	0,8
היטל-מאַכער	11	2,3	0,8
מולער	11	2,3	0,8
אַלע איבעריקע ווייניקער ווי 10	56	12,8	3,9
צוזאַמען	461	100,0	32,7

און שוחטים.

פון די געבראכטע צאלן ווערט קלאָר, אז די גרעסטע טייל פון דער יידישער באַפעלקערונג אין פרוזשענע לעבט פון פראָדוקטיווע פרנסות. רעכענען מיר צוזאַמען די משפחות, וואָס פאַרנעמען זיך מיט מלאכה, פרייע פראָפעסיעס, שוואַרץ-אַרבעט, טראַנספּאָרט און לאַנדווירטשאַפט באַקומען מיר, אַז 650 יידישע משפחות, אָדער 48 פראָצענט פון דער גאַנצער יידישער באַפעלקערונג פאַרנעמט זיך מיט פראָדוקטיווע פרנסות. צו דעם וואָלט מען נאָך געדאַרפט צוגעבן די גרויסע צאל משפחות, וואָס זיינען פאַררעכנט צו די „אָן באַשעפּ-טיקונג“ און פאַרנעמען זיך דאָך מיט אומבאַשטימטע אַרבעטן, אָדער וווּ די קינדער זיינען די שפייזער און זיי פאַרנעמען זיך מיט מלאכה, וועלן מיר באַקומען, אַז מער ווי אַ העלפט פון דער פרוזשענער יידישער באַפעלקערונג פאַרנעמט זיך מיט פראָדוקטיווע פרנסות*).

אינטערעסאַנט וועט נאָך אויך זיין צו באַטראַכטן וועלכע מלאכות זיינען אין פרוזשענע אָממערסטן פאַרשפרייט. אויפן ערשטן אָרט גייען דאָ די שניידער – 108 משפחות, אָדער 23,4 פראָצענט פון דער גאַנצער צאל באַלעלעכעס, אָדער – 7,7 פראָצענט פון דער גאַנצער צאל יידישע משפחות בכלל. ווייטער גייען שוסטער, 85 משפחות, – 18,4 פראָצענט (טאַבעלע 13 ז. 260).

אַן אַנדער פאַרטיילונג מערקט זיך שוין ביי דער קאָטוילישער און פראַוואַסלאָוונער באַפעלקערונג. די קאָטוילישע באַפעלקערונג (טאַבעלע 14 ז. 262) האָט דעם גרעסטן פראָצענט פרייע פראָפעסיעס – 183 משפחות, אָדער 40,7 פראָצענט פון דער גאַנצער קאָטוילישער באַפעלקערונג. אויפן צווייטן אָרט גייען „אָן באַשעפּטיקונג“ – 21,6 פראָצענט, מיט מלאכה זיינען באַשעפּטיקט 14,7, ערד-אַרבעט – 11,3, שוואַרץ-אַרבעט – 4 פראָצענט.

ביי

(*) עס וועט זיין אינטערעסאַנט צו דערמאָנען די מאַטעריאַלן, וועלכע עס ברענגט דער באַוווּסטער סטאַטיסטיקער און עקאָנאָמיקער יעקב לעשטינסקי אין זיין אַרבעט – „די אַנטוויקלונג פון יידישן פאָלק פאר די לעצטע הונדערט יאָר“ (עקאָנאָמישע שריפטן פון יו"א), פון דער טאַבעלע XVI, זייט 36, וועלכע נעמט אַרום אַ העלפט יידן פון דער גאַנצער וועלט, דרינגט אַרויס די זעלבע פאַרטיילונג פון דער יידישער באַפעלקערונג לויט פרנסות ווי ביי אַנדער אַין פרוזשענע. עס מערקט זיך נאָר אַן אונטערשייד לויט די באַזונדערע רובריקן. דאָרטן זעען מיר, אַז יידן האָבן זיך פאַרנומען מיט:

לאַנדווירטשאַפט	5,5	פראָצענט
אינדוסטריע און מלאכה	32,8	"
האַנדל און טראַנספּאָרט	41,9	"
באַמטע און ליבעראַלע פראָפעסיעס	6,1	"
דינערשאַפט און שוואַרץ-אַרבעטער	1,6	"
אַנדערע און אָן באַשעפּטיקונגען	12,1	"
צוזאַמען	100,0	פראָצענט

דאָ מאַכן אויס די פראָדוקטיווע עלעמענטן (דער טראַנספּאָרט אַראָפּגערעכנט פון האַנדל און צוגערעכנט צו די פראָדוקטיווע עלעמענטן) אַ העלפט פון דער יידישער באַפעלקערונג.

ביי דער פראוואַסלאָוונער באַפעלקערונג איז דער צוזאַמענשטעל גאָר אַן אַנדערער (טאַבעלע 15 ז. 263). דאָ גיבן דעם גרעסטן פראָצענט, ערד-אַרבעטער 208 משפחות, אָדער 34,7 פראָצענט. אויפן צווייטן אָרט – אַן באַשעפטיקונג, מלאכה 16,7 פראָצענט, שוואַרץ-אַרבעט 10,5, פרייע 8,7 פראָצענט. פון די געבראַכטע טאַבעלן וועגן דער באַשעפטיקונג ביי די יידן, קאַטאָליקן און פראוואַסלאָוונע מערקט זיך, אַז די סאַציאַלע-סטרוקטור פון יעדער גרופע איז אינגאַנצן אַן אַנדערע ווי ביי די איבעריקע צוויי, פאַרגלייכן מיר

טאַבעלע 14.

פרנסות ביי דער קאטילישער באַפעלקערונג

פאך	צאָל משפחות	% פון דער אַלגעמיינער צאָל קאַטילישע משפחות
מלאכה	66	14,7
אַן באַשעפטיקונג	97	21,6
האַנדל	18	4,0
פרייע	183	40,7
שוואַרץ-אַרבעט	18	4,0
ערד-אַרבעט	51	11,3
כלי-קודש	7	1,5
אַנדערע	10	2,2
צוזאַמען	450	100,0

די וויכטיקסטע פרנסות ביי די אָנגעהעריקע צו די דריי רעליגיעס, זעען מיר אַזאַ פּאַרטייִלונג. מיט מלאכה פאַרנעמען זיך ביי יידן 32,7 פראָצענט, ביי די קאַטאָליקן 14,7, ביי די פראוואַסלאָוונע 16,7 פראָצענט. דער גרויסער % יידישע באַל-מעלאַכעס גיט אַ באַזונדערן קאַלאָריט דעם אַלגעמיינעם ביילד פון דעם עקאָנאָמישן לעבן ביי דער יידישער באַפעלקערונג. דאָ אין פרוזשענע איז, ווי

עס ווערט איבערגעגעבן אין פנקס פון דער קהילה, א לאנגע צייט אפילו געווען א שניידער דער ראש-הקהל* (דאס איז א געשעעניש פון דער ערשטער וויכטיקייט ביי דער דאמאלסטיקער סאציאלער סטרוקטור פון דער יידישער געזעלשאפט.

די טיילונג אויף באזונדערע פאכן ביי די יידישע באמערקלעכעס, האבן מיר שוין געבראכט אין דער טאבלע 13 ז. 260. אן אנדער פארטיילונג פון

טאבלע 15.

באשעפטיקונגען ביי דער פראוואַסלאָוונער באפעלקערונג אין יאָר 1931.

פאך	צאל משפחות	אין %
מלאכה	100	16,7
אן באשעפטיקונג	157	26,2
האנדל	7	1,2
פרייע	52	8,7
שוואַרץ-ארבעט	63	10,5
ערד-ארבעט	208	34,7
פלי-קודש	8	1,4
אנדערע	4	0,6
צוזאמען	599	100,0

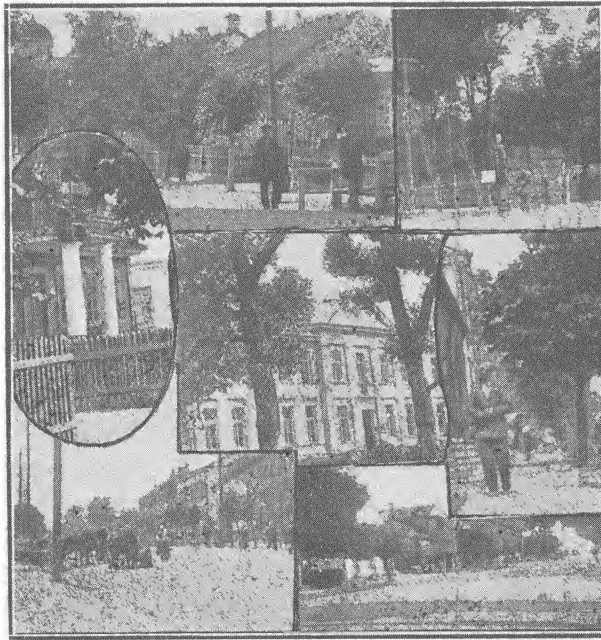
די פאכן איז ביי די פראוואַסלאָוונע און קאטאליקן (טאבלע 17 און 18).
ביי די יידן גיבן דעם גרעסטן פראצענט די פאכן שניידער אין שוסטער,
ביי די פראוואַסלאָוונע שוסטער – 25%, טעכנישע אַרבעטער – 22% און סטא-
לאַרעס 16%. ביי די קאטאליקן ווידער – קצבים 18,2%, ווייטער שוסטער און שלא-
סער. כאַראַקטעריסטיש איז די גרויסע צאל טעכנישע אַרבעטער ביי די פרעוואַ-

סלאוונע

(* איסער פראַימטיק.

סלאוונע, דאָס זיינען אין גרעסטן טייל שאַפערן, מאַשיניסטן אין די טאַרטאַקן, ברויו א. א. וו.

אַן באַשעפטיקונג איז די גרעסטע צאָל, ווי עס איז צו זען פון דער טאַבעלע 16, ביי די יידן. דער אינטערשייד איז אָבער ניט קיין גרויסער, אין דער ווירקלעכקייט איז דער אינטערשייד אַ סך אַ גרעסערער. אונטער דער רובריק „אַן באַשלעפטיקונג“ זיינען אויך אַרונטער די אַלע, וואָס האָבן געענט-פערט „שטוביקע“. ביי דער ניט-ידישער באַפעלקערונג איז דאָס אין גרעסטן

פראגמענטן פון ד"ר-פאצעוויטש גאס.

טייל משפחות, וואָס לעבן פון גאַרטן, אַ קו, אַ קליינע ערד-ווירטשאַפט, אָדער פאַרדינען פון אַרבעטן ביי יענעם. ביי יידן איז דער דאָזיקער $\%$ א סך אַ קלענערער. גאַר אַ שטאַרקער איבערוואָג איז ביי דער יידישער באַפעלקערונג לגבי דער ניט-ידישער פון די משפחות, וואָס פאַרנעמען זיך מיט האַנדל. די פאַר-העלטעניש מאַכט אויס ווי 23,2 : 1,2 : 4,0. מיט לאַנדווירטשאַפט פאַרנעמען זיך אין גרעסטן טייל די פראוואַסלאַוונע - 34,7 פראָצענט, ווייניקער די קאַטאָליקן - 11,3.

מיר פארמאגן ניט קיין גענויע מאטעריאלן, וועלכע זאלן באלייכטן די פאכן-פארטיילונג פון דער פרוזשענער באפעלקערונג פון די פריערדיקע צייטן. דאס וואלט אונדז געגעבן א בילד פון דער איבערשיכטונג, וואס איז פארגע-קומען אין משך פון דער צייט צווישן דער יידישער באפעלקערונג. אז אזא איבערשיכטונג קומט פאר, כאטש אין א קליינער מאס ווייזן אונדז די מאטער-יאלן, וואס מיר האבן אויפגעקליבן פון דער איצטיקער צייט.

טאבעלע 16.

פארגלייך פון דעם מין פרנסות ביי די יידן,
פראוואסלאוונע און קאטאליקן גערעכנט אין פראצענט.

רעליגיע	פאך	יידן	פראוואס- לאוונע	קאטאליקן
מלאכה		32,7	16,7	14,7
אן באשעפטיקונג		27,5	26,2	21,6
האנדל און אינדוסטריע		23,2	1,2	4,0
פרייע פראפעסיעס		5,4	8,7	40,7
שווארץ-ארב. און טראנספארט		4,5	10,5	4,0
לאנדווירטשאפט		3,4	34,7	11,3
כלי-קודש		1,6	1,4	1,5
אנדערע		1,7	0,6	2,2
צוזאמען		100,0	100,0	100,0

מ'דארף געדענקען, אז דער איבערשיכטונגס-פראצעס דא אויף אן ארט קומט פאר אין אן אויסערגעוויינלעכן שוואכן טעמפ. פשוט צוליב דעם, וואס דער ציווייליג פון דער יידישער באפעלקערונג, וועלכע וואלט אריינגעטרעגן די ענדערונג אין דעם צוזאמענשטעל פון די פרנסות, עמיגרירט פון שטאט, ווי עס איז שוין געווען דערמאנט. אבער אפילו אין די ראמען פון דער קאנסטאנטער גרויס פון דער יידישער באפעלקערונג דא אויף אן ארט קומט

אויך

אויך פאַר דער דאָזיקער איבערשיכטונג-פּראָצעס.
 אין וועלכער ריכטונג גייט דער פּראָצעס פון איבערשיכטונג וועגן דעם
 גיט אונדז אַ פילד די טאַבעלע 19, זייט 269.
 40 קינדער פון הונדערט עלטערן-הענדלער האָבן זיך אויך פאַרנומען
 מיט קרעמעריי, אין גרעסטן טייל איז דאָס אין דער אייגענער קראַם אַלס
 אַנגעשאַלטע, 30 זיינען פאַרנומען מיט פרייע פּראָצעסיעס, דאָ איז אַריין דער

טאַבעלע 17.

צאָל משפחות, וואָס לעבט פון באַזונדערע פאָכן
 צווישן די פּראָוואַסלאָוונע באַלמעלאַכעס.

פאָך	צאָל משפחות	אין %
שניידער	8	8
שוסטער	25	25
קצבים	5	5
סטאָלאָרעס	16	16
שמידן	5	5
טעכנישע אַרבעטער	22	22
טעפער	10	10
אַלע איבעריקע ווייניקער ווי 5	9	9
צוזאַמען	100	100

גרעסטער טייל שילער פון די מיטל-שולן. אַ % פון דער צאָל 30 וועט זיך
 סוף פֿל סוף נעמען צו פרייע פּראָצעסיעס, אַ צווייטער טייל ווידער וועט זיך
 פאַרנעמען דערנאָך מיט מסחר. 16 פאַרנעמען זיך מיט מלאכה און 14 מיט
 פאַרשיידענע און אָן באַשעפטיקונגען.

גאָר אַנדערש שטעלט מיט זיך פאַר דער צוזאַמענשטעל פון דער באַ-
 שעפטיקונג ביי די יוגנטלעכע, וואָס זייערע עלטערן זיינען באַלמעלאַכעס. דאָ

האַבן

האָבן זיך אויף 100 קינדער 67 פאַרנומען מיט מלאכה, 17 מיט פרייע, 3 ביי מסחר און 17 מיט אַנדערע אין אַן באַשעפטיקונגען.

פון הונדערט עלטערן, וואָס האָבן פאַרשיידענע באַשעפטיקונגען האָבן זיך 64 קינדער גענומען צו מלאכה, 11 פרייע און 25 אַנדערע (טאַבעלע 19 ז. 269*). נעמען מיר פון אַלע דריי רובריקן דעם סך-הכל זעען מיר, אז פון 300 קינדער, וואָס די עלטערן האָבן זיך פאַרנומען מיט האַנדל, מלאכה און

טאבעלע 18.

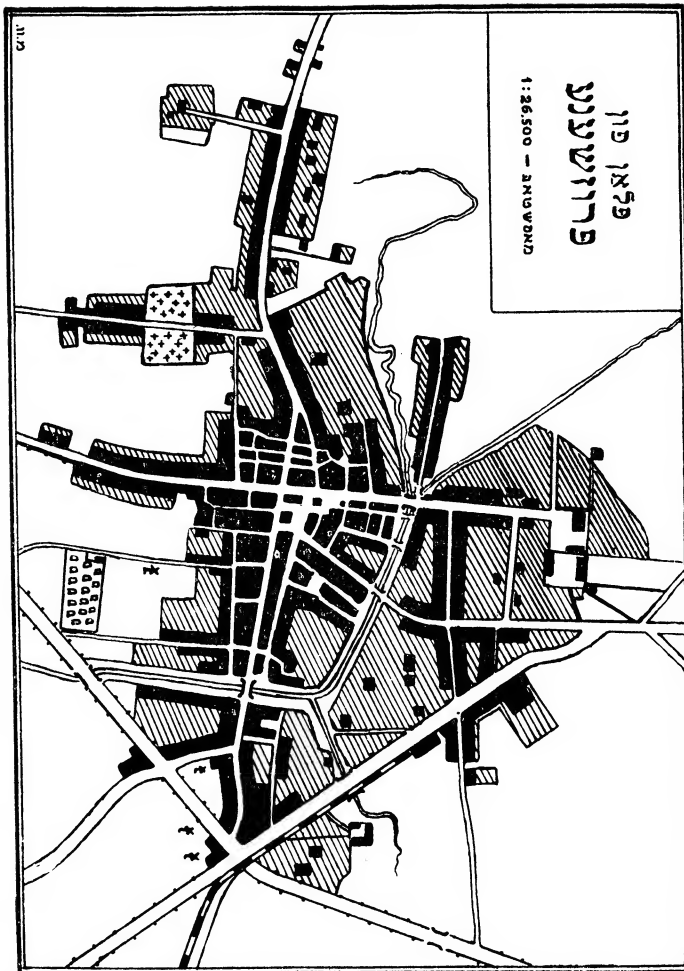
צאָל משפחות, וואָס לעבט פון באַזונדערע פאכן צווישן די באַלמעלאַכעס — קאטאָליקן.

פאך	צאָל משפחות	אין %
שניידער	5	7.6
שוסטער	8	12.1
קצבים	12	18.2
סטאַלאַרעס	7	10.6
שמידן	7	10.6
שלאַכטער און בלעכער	8	12.1
טעכנישע אַרבעטער	6	9.1
אַנדערע ווייניקער ווי 5	13	19.7
צוזאַמען	66	100.0

אַנדערע באַשעפטיקונגען, האָבן 147 קינדער זיך גענומען צו מלאכה, 58 צו פרייע (ביזנעס), 43 צו מסחר און 52 צו פאַרשיידענע און אַן אַרבעט. די דאָזיקע געבראַכטע צאָלן ווייזן די ריכטונג פון דעם איבערשיכטונגס-פּראָצעס, וואָס קומט פאַר ביי היינט צו טאָג ביי אונדז אין שטאַט. אמת ס'איז שווער פאַרויס-

צוזאָגן

(*) די מאטעריאַלן צו דער דאָזיקער טאבעלע זיינען אויפגעקליבן געוואָרן דורך מ. פרוזשאנסקי.

נעמען פון די גאסן און געסלעך.

אפטיק געסל, בריסקער (שערעשווער), בלאָטנע, בודקעוויטש (זאמקאווע), בראַוואַרנע, בורקע, בענשע ("חזיר" געסל), בלוכע, דאָמבראָוסקע (סעלצער), דלובע, דרעוויאָנע, דערעטשין, האָלענדער, וואָדנע, זשעניצקע (יאטקע-גאס), זאזשעצקע, זאאליקעס I II III, יוריזיקע, כוואטקע, לאָזענקאווע (שול-הויף), מאַרק-פּלאַץ, 3-מאי (פּאַטשטאָווע), מעשטשאַנסקע (אַט-סעלצער), מלי-נארסקע, נאָווע, נאָדבזשעווע, סטראַזשאַצקע, סטודיענע, פּאָלנע, פּאַטאָפּווקע, פּאַצעוויטש (נבידזשע), פּראָסטע, צמענטארנע, צערקעווע, קאנארסקע, קאַבריער, רעזקע, שערעשווער (אַלט-שערעשווער).

צוזאגן, צי די אלע, וועלכע זיינען היינט ביי מלאכה, וועלן אויך ווייטער בלייבן אלס באַלמעלאַכעס, אָבער דער פראָצענט וועט דאָך בלייבן אַ גענוג גרויסער.

פרושענע איז לויט איר לאַגע אַ פאַרמיטלער-שטעטל, ניט האַבנדיק קיין שום פאַבריקאַציע און אפילו ניט קיין מיטל-אינדוסטריע, איז דאָס עקאָנאָמישע לעבן פון שטאָט אַהענגיק בעיקר פון דעם דאָרפישן קונה. מערק קומען פאַר יעדן מאָנטיק און דאָנערשטיק אויסער דעם קומען נאָך פאַר באַזונדערע יאָרדן.

טאבעלע 19.

די באַשעפטיקונגען פון די קינדער
און די פאכן פון די עלטערן.

פון 100 עלטערן וואָס באַשעפטיקן זיך מיט				האַבן זיך די קינדער באַשעפטיקט מיט
אָנדרע	מלאכה	האַנדל		
—	3	40	האַנדל	
64	67	16	מלאכה	
11	17	30	פרייע	
25	13	14	פאַרשיידענע און אַן באַשעפטיקונג	
100	100	100	צוזאַמען	

צו די דאָזיקע מערק-טעג גרייטן זיך אלע, סיי דער קרעמער, ביי וועמען עס קומען פאַר אין די טעג די גרעסטע לייזונגען. סיי דער באַלמעלאַכע, וועלכער זעט אויסצופאַרטיקן זיין סחורה צו די דאָזיקע מאַרק אָדער יריד-טעג אָדער אַנצונעמען נייע באַשטעלונגען. צוליבן פעלן פון דער אינדוסטריע זיינען פאַראַן ווייניק לויזן-אַרבעטער. די גרעסטע טייל לויזן-אַרבעטער זיינען יוגנטלעכע.

נ. צוקערמאַן.

געזעלשאפטלעכע, ווילטעטיקע און קולטור=אינסטיטוציעס.

שטאטישע זעלבסטפארוואלטונג.

1. זייער פון יאר 1919 זיינען דורך דער פוילישער מאכט פארארדנט געווארן וואלן צום ערשטן פרוזשענער שטאט-ראט. עס איז דורך מעלדונגען אָנגעוויזן געווארן דער טערמין פון אריינטראגן קאנדידאטן-ליסטעס. די ראדי-קאלע ריכטונגען האבן זיך אָפגעזאָגט אַנטייל צונעמען אין די וואלן. די ברייטע שיכטן פון דער באפעלקערונג האבן זיך נאך געפונען אונטערן איינ-דרוק פון די נאָר וואָס פארגאנגענע מלחמה-יאָרן און ניט אַרויסגעוויזן צו די וואלן קיין אינטערעס, און קיין קאנדידאטן-ליסטעס זיינען ניט אריינגעטראָגן געווארן. דאמאלסט האָט אַ גרופע פלע-טוער פון אַלטן שניט צונויפגעשטעלט אַ קאמפראַמיס-ליסטע פון יידן און ניט-יידן און די דאָזיקע ליסטע, אַלס איינציקע, האָט עס געשאפן דעם שטאט-ראט.

די קאדענץ פון די שטאט-ראטן איז לויטן געזעץ אַ דריי-יאָריקע. אָבער נייע וואלן זיינען דורך דער מאכט פארארדנט געווארן ערשט אין יאר 1927. די צייט איז שוין געווען אַן אנדערע. די באפעלקערונג האָט אַרויסגעוויזן אַ גאָר שטארקן אינטערעס צו די וואלן און ס'האָט זיך אָנגעהויבן אַ העפטיקע וואל-קאמפאניע.

עס זיינען אריינגעטראָגן געווארן אַזש 9 גילטיקע קאנדידאטן-ליסטעס:

- ליסטע נר. 1 — ווילדע.
- " 2 — באַעבאָטיס-קריסטן (מעשטשאַנעס).
- " 3 — אַרבעטנד. און אומפאַרמעגלעכע ייד. באַפעלקערונג (ראדיקאַלע גרופע).
- " 4 — אַרבעטס-גרופע (פוילישע אינטעליגענץ און באַזאמטע).
- " 5 — ווילדע.

ליסטע נר. 6 - יידישער נאציאנאלער בלאק (ציוניסטיש-בירגערלעכע

גרופע).

" " 8 - סוחרים, האנטווערקער און ערדלאזע (קריסטלעכע

קרעמער און ב"מ).

" " 10 - קריסטלעכע פארייניקונג (געוו. רוסישע באאמטע

און אינטעל).

" " 11 - פראוואסלאווע באלעבאטיס-ערדארבעטער.

דער וואל-קאמף האט זיך געפירט אויף דער יידישער גאס פארביטערט דער עיקר צווישן די ליסטעס 3 און 6; ביי די קריסטן צווישן - 2, 4 און 8. אין טאג פון די וואלן, דעם 17טן יולי, איז אויף דער גאס אנגעגאנגען א פארמעלע וואל-שלאכט. עס זיינען גענוצט געווארן די מאדערנע אגיטאציע-מיטלען פון דער גרויסער שטאט, אנהויבנדיק פון אויפכופן, פלוגבלעטלעך, פארזאמלונגען און מיטינגען און ענדיקנדיק מיט ריוקע פלאקאטן איבער דער פרייט פון די גאסן און עלעקטרישע ליכט-רעקלאמעס. אויף ווי ווייט די בא-פעלקערונג איז אריינגעצויגן געווארן אין דער קאכפאניע ווייזט די גרויסע צאל באטייליקטע. וואל-בארעכטיקטע זיינען געווען 3313 פערזאנן און געש-טימט האבן 2629, ד. ה. ביי 80%. די רעזולטאטן זיינען געווען פאלגנדיקע:

ליסטע	1	האט באקומען	56	שטימען	0	מאנדאטן
"	2	"	292	"	3	"
"	3	"	759	"	8	"
"	4	"	321	"	3	"
"	5	"	5	"	0	"
"	6	"	1003	"	10	"
"	8	"	69	"	0	"
"	10	"	66	"	0	"
"	11	"	58	"	0	"

צוזאמען 2629 שטימען - 24 מאנדאטן

אלס ראטמענער זיינען אויסגעוויילט געווארן: פון דער ליסטע נר. 2 - באראנאווסקי, לאיקעוויטש און זשוקאווסקי; ליסטע נר. 3 - אורינסקי, וואלאנסקי, ניצבערג, גלעזער, בראווערמאן, פינסקי, סערלין און גאלובאוויטש; ליסטע נר. 4 - וויבראנאווסקי, ראדקיעוויטש, טאפאלסקי; ליסטע נר. 6 - גאלדפיין, גרינובזרג, בירגבוים, קאשיץ, פאזעיא:יעץ, גרינוואלד, קאנעל, יאנאוויטש, זעלעניעצקי און קאגאנאוויטש.

אויף דער ערשטער זיצונג פון נייעם שטאט-ראט איז אויסגעוויילט געווארן דאס פרעזידיום: 5. וויבראנאווסקי אלס בירגערמייסטער און א. בירגבוים אלס וויצע-בירגערמייסטער. שפעטער זיינען אויסגעוויילט געווארן די לאוו-

ניקעס

ניקעס: מ. וואָלאַנסקי און י. פאָמעראַניעץ.

די קאָדענץ פון איצטיקן שטאַט-ראַט האָט זיך שוין געענדיקט זומער 1930. די מאַכט האָט אָבער קיין נייע וואָלן נאָך ניט פאַראַרדנט. פאַר דער צייט פון דער קאָדענץ האָט זיך דער צוזאַמענשטעל פון מאַגיסטראַט און שטאַט-ראַט געענדערט. אויף דעם אַרט פון די פאַרשטאַרבענע (גרינזבערג, וויבראַנאָוסקי) אָפגעפאַרענע (טאַפּאַלסקי, י. פאָמעראַניעץ, ראַפּאַפּאַרט) אָדער אַרויסגעטראָטענע מיטגלידער (ראַדקעוויטש) זיינען אַריין אַנדערע.

דער איצטיקער צוזאַמענשטעל איז אזא: בירגערמייסטער — מ. דאָראַנט, וויצע-בירג. — א. בירנבוים, ראָזניקעס — מ. וואָלאַנסקי און ג. אדאמאָוויטש. ראטמענער: ר. אוילאסעוויטש, ג. אורינסקי, וו. אָזשעפּאָווסקי, י. באראנאָווסקי, מ. בראַווערמאַן, א. גאָלדבערג, ז. גאָלדפּין, פ. גאָלדבאַוויטש, י. ע. גלעזער, מ. גרינזאָלד, א. וויטקעוויטש, א. זעלעניעוויטש, מ. זשוקאָווסקי, מ. יאנאָוויטש, מ. לייקעוויטש, וו. ניצבערג, ש. סערלין, א. פאָמעראַניעץ, י. פינסקי, י. צוקערמאַן, ג. קאנאָוויטש, י. קאנעל, מ. קאַשיץ און י. קלעניצקי.

דער ביודזשעט פון מאַגיסטראַט אויפן יאָר 1931/32 שטעלט זיך פאַר אַזוי:

הוצאות.	הכנסות.
אדמיניסטראַציע 47.417,09	שטאַטישער פאַרמעגן 8.475.—
קאנסערוואַציע פון שטאַטישן פאַר- 45.500.—	שטאַטישע אינטערנעמונגען 6.233.—
מעגן 800.—	סובווענצן, דאָטאציעס 2.500.—
שטאַטישע אינטערנעמונגען 15.000.—	חורה פאַר שטייער-אינקאסא 5.781.—
חובות 11.600.—	אדמיניסטראַציע-אַפּאַרעטן 21.100.—
עפנטלעכע וועגן און פלעצער 100.—	אַפּאַרעט פאַר באנוצן שטאַטישע 10.400.—
אויסמעסטונגען און פלענער 31.770.—	איינריכטונגען 57.510.—
בילדונג 1.200.—	אַנטייל אין די מלוכה-שטייערן 32.900.—
קולטור און קונסט 5.200.—	צוגאַבן צו די מלוכה-שטייערן 1.201.—
עפנטלעכע געזונטקייט 35.500.—	זעלבסטשטענדיקע שטייערן 6.000.—
סאציאלע שוץ 6.175.—	פאַרשיידענע 20.900.—
אינטערשטיצ. פון ערד-אַרבעט 8.937,91	
" פון אינד. און האנדל 8.937,91	
עפנטלעכע זיכערקייט 191.600.—	
פאַרשיידנע 191.600.—	
ס"ה 191.600.—	ס"ה 191.600.—

*

די שטאַטישע עלעקטרישע סטאַציע דאטירט איר אָנהויב פון דער צייט פון דער דייטשישער אָקופאַציע (זע ז. 208). זי איז אויסגעבויט געוואָרן אַלס צייטווייליקע איינריכטונג אין אַ היצערנעם באַראַק אויפן ראַג פון די גאַסן פאַרעווייטש-3טע מאָי. אַ לאָקאַמאָביל פון 60 פערד-קראַפּט האָט באַוועגט צוויי דינאַמאָס און דאָס איז גענוג געווען פאַר די דאָמאַלסטיקע באַדערפענישן. מיטן אָנקום פון דער פּוילישער מאַכט איז די סטאַציע אַריבער צום מאַגיסט-

ראט בירושה פון דער פריערדיקער זעלבסטפארוואלטונג. די באפעלקערונג האט זיך ביסלעכווייז צוגעוויינט צו דער באקוועמלעכקייט פון עלעקטרישער באלייכטונג. האט אנגעהויבן פארברויכן מער שטראם, די צאל אבאנענטן איז געוואקסן. די פרימיטיווע סטאציע האט שוין ניט געקענט באפרידיקן דעם נאכפריג און דאס האט באווייגן דעם מאגיסטראט צוצוטערען בויען א גרעסערע עלעקטרישע סטאציע. אויף דעם צוועק האט דער מאגיסטראט באקומען א לאנגטערמיניקע הלואה, געקויפט א פלאץ אויף בודקעוויטש-גאס (זאמקאווע), אויסגעמויערט א פאסיקע געביידע און איינגעקויפט א 4-צילינדערדיקן דיזעל-דויך-מאטאר אויף 200 פערד-קראפט. הארבסט 1926 איז די נייע סטאציע געלאזן געווארן אין גאנג. אין 1928 י. איז אויפן ארט פון די 2 אלטע דינאמאס איינגעשטעלט געווארן א נייער גלייכשטראם-גענעראטאר (AEG, 135 KW.). די גאנצע איינ-ריכטונג האט געקאסט 338.000 גילדן.

אין משך פון די לעצטע יארן ווערן ביסלעכווייז געבראכט צום געהעריקן צושטאנד די דראטן פון דער לופט-ליניע. עס ווערן פסדר פארביטן די אייזערנע דראטן, וואס שטאמען פון די דייטשן, אויף קופערנע. די לעצטע מאכן שוין איצט אויס אן ערך 70%. די ליניע, וועלכע האט די לענג 20.197 מעטער, איז אנגעצויגן אויף 536 סלופעס און 2519 איזאלאטארן. די גאסן ווערן פארליכטן מיט 259 לאמפן.

די ווייטערדיקע טאבעלע גיט א בילד וועגן פארברויך פון עלעקטריע פאר די יארן 1922 – 1931.

יאר	פארברויכט קילאווואט	די סטאציע האט דורכ-שניטלעך געארבעט טעגלעך שעה
1922	90.000	5
1923	75.000	5
1924	75.390	5
1925	86.200	5 1/2
1926	97.530	6
1927	113.068	6
1928	143.000	8
1929	155.000	10
1930	150.000	10
1931	145.000	10

די דורכשניטלעכע צאל שעהן ארבעט פון דער כטאציע איז אַלעמאַל פאַרגרעסערט געוואָרן לויט אַ באַשלוס פון שטאַט-ראַט. דער פאַרברויך אין יאָר 1922 איז פאַקטיש געווען קלענער, אָבער דער שטאַטער צושטאַנד נון זער דאָ-מאַלטיקער דראַטן-ליניע האָט גורם געווען אַן איבעריקן פאַרלוסט פון שטראָם. דאָס פאַלן פון פאַרברויך פון י. 1930 אָן איז אַ פועל-יוצא פון ווירטשאַפּט-לעבן קריזיס.

מיט דער לייטונג פון דער סטאציע פירט אָן דער וו. בירג. א. בירגבוים.

*

די שטאַטישע שעכט-הויז איז אויסגעבויט געוואָרן אין יאָר 1907 דורך דער דאָמאַלטיקער שטאַטישער אופראַווע (שטאַט-„גאַלאַוואַ“ איז דאָמאַלסט געווען פ. מאַרקעוויטש). לכתחילה איז עס געווען אַ גאַנץ קליינע האַלע אויף צו שעכטן בהמות און קעלבער, זייער פרימיטיוו איינגעאַרדנט. אין יאָר 1929/30 איז אין דער שעכט-הויז דורכגעפירט געוואָרן אַ גרינטלעכער רעמאָנט און איבערבוט. אין דער גרויסער נייער האַלע קענען גלייכצייטיק געשאַכטן ווערן 40 גרויסע שטיק און 50 קליינע. אַ דערבייאַיקע האַלע איז באַשטימט אויף צו שעכטן חזירים. אַ באַזונדער צימער איז באַשטימט אויף צו רייניקן קישקעס. ס'איז אויסגעבויט געוואָרן אַ קאַנצעלאַריע און אַ טריכניאָסקאַפישע לאַבאָראַ-טאָריע. אָן אַרטעזיאַנישער ברונים באַזאָרגט די געביידעס מיט וואַסער. דער איבערבוט האָט געקאָסט 48.000 גילדן.

די שעכט-הויז ווערט דורך אַ ליציטאציע איבערגעגעבן אין אַ-עידע צום עקספּלאַטירן. דער לעצטער אַרענדאַר אויף די דריי יאָר 1929 — 1931 איז געווען פ. באַלדבערג. אַרענדע-פרייז 20.000 גילדן יערלעך.

פרייוויליקע פייערלעשער-געזעלשאַפּט.

די פרייוויליקע פייערלעשער-געזעלשאַפּט איז געגרינדעט געוואָרן דעם 26טן אויגוסט (אלט. סט.) 1898. לויט דער איניציאַטיוו פונם דאָמאַלסט-טיקן שטאַטישן דאָקטאָר פיאָטר מאַצאַקין. די ערשטע איינריכטונגען זיינען געווען גאַנץ אַרים; 2 האַנט-פאַמפּעס, 6 היצערנע פעסער, אַ פלאַטפאָרם מיט לייטערס און האַקן-דרענגער. די צאל פרייוויליקע איז געווען בערך 90 מאַן. מיט דער צייט האָט זיך דער אינווענטאַר אַלץ געבעסערט. עס זיינען צוגע-קומען 6 קליינע און שפעטער 3 גרויסע אייזערנע פעסער. אין 1928 איז דורך דער באַמיונג פון מאַגיסטראַט באַקומען געוואָרן פון דער „אַלגעמיינער געזעלשאַפּט פון קעגנזייטיקער פאַרזיכערונג“ אַ הלוואה אין כּכּום פון 27.000 גילדן און פאַר דעם געלט איז איינגעקויפט געוואָרן אַ פייערלעשער-אויטאָ-

מאַביל

מאביל מיט א מאטאר-פאמפע. די פארויכערונגס-געזעלשאפט האט דערנאך דעם חוב רעזוצירט צו 17.000 ג. און 10.000 ג. פאררעכנט אלס א סובסידיע פאר דער פייערלעשער-געזעלשאפט.

די גרעסטע צאל פרייוויליקע, 120 מאן, האט די געזעלשאפט געציילט אין י. 1920. די צאל פאלט כסדר און איצט ציילט די געזעלשאפט 60 פרייוויליקע (אין דעם שוין אויך דער ארקעסטער — 19 מאן).

אין יאר 1925 האט די געזעלשאפט איינגעקויפט א פאן און דעמועלציקן יאר, דעם 25טן סעפטעמבער איז פארגעקומען איר פייערלעכע פאנייאונג. די פאן איז קינסטלעריש אויסגעפירט מיט האפט און גאלד-שטיקונג אויף זייד און האט געקאסט 850 גילדן.

דער יערלעכער ביודזשעט פון דער געזעלשאפט דערגרייכט די סומע 10.000 גילדן. די הכנסות באשטייען בעיקר פון מאגיסטראט-סובסידיעס און פון ליבהאפערישע פארשטעלונגען, בלימלעג און פארוויילונגען, וועלכע די געזעלשאפט ארדנט איין. די פילמאליקע פרוון איינצושטעלן א שטענדיקע מיטגלידערשאפט מיט א מיטגלידס-אפצאל זיינען ניט געלונגען.

עס דארף דא מיט אנערקענונג דערמאנט ווערן, אז די פרייוויליקע פייערלעשער האבן אין דער צייט פון דער וועלט-מלחמה געשפילט א וויכטיקע ראל ביים אויפהיטן די ארדענונג אין שטאט יעדעס מאל, ווען די שטאט איז געבליבן אן א מאכט. אדאנק זייער אפפערווייליקער צרבעט זיינען א סך מאל אויסגעמיטן געווארן עקסצעסן און רויבערייען.

די איצטיקע פארוואלטונג באשטייט פון 9 פערזאן: פארויצער — מ. דאראנט, קאסירער — מ. בירנבוים, סעקרעטאר — סט. דודעק, מיטגלידער — א. זעלעניעצקי, י. יאנאייטש י. ליין וואנהענדלער, ד"ר מ. פיינגאדע, סט. פלישקא און ג. קעלער. דער דרושינע-פירער איז י. וויבראנאווסקי, זיין געהילף — ל. זאקהיים, ווירטשאפטס-פירער — י. גלעזער.

בית-יתומים א. נ. יעקב דינעזאן.

דער געדאנק וועגן גרינדן דעם בית-יתומים איז אנטשטאנען אין 1919 י. ווען די פארארימונג פון דער באפעלקערונג איז געווען זייער גרויס און אין שטאט האבן זיך ארומגעוואלגערט פארווארלאזטע קינדער, קיילעכזיקע יתומים, היגע און פרעמדע, וועלכע ס'האט אהער פארווארפן דער שטראס פון די היימלאזע בעת דער מלחמה. די איניציאטארן: ג. אורינסקי, מ. וואלאנסקי און מ. פאליאק האבן זיך געמיט פאפולער צו מאכן דעם געדאנק וועגן גרינדן א היים פאר די פארווארלאזטע קינדער צווישן די מיטגלידער פונם דאמאסטיוקן קאמיטעט פון „דזשוינט“. נאך געוויסע אנשטרענונגען איז געלונגען צוריק-צובאקומען פון „דזשוינט“ א סובסידיע אויף דעם צוועק. ס'האט זיך קאנכטי-

טואירט א פארוואלטונג אין וועלכער ס'זיינען אריין, אחוץ די דערמאנטע אינציאטאָרן, מ. גאלובאוויטש, א. וואַלאַנסקי, ב. פאָלאַק און מ. ראָזנשיין. די פארוואַלטונג האָט געדונגען א דירה (קאָברניער גאס 23), באַשטעלט 12 בעטלעך, צונויפגעליען טישן, שאַפּעס, בענקלעך, געקריגן פון „דזשוינט“ 2 קאָמפלעטן לייזעכער, די היגע אַפטיילונג פון „הויפט-אויספונקט-וואַט“, וואָס האָט דיספאָנירט מיט א גאנצן מאַגאזין אַמעריקאנער גענוצטע קליידער, צוגעשיקטע דורכן אַמעריק. „רויטן קרייץ“, האָט געשענקט א שפּאַר ביסל אַלטוואַרג, דער „הילפס-קאָמיטעט פאַר קינדער“ (ק. פ. ד.) האָט צוגעזאָגט שפייז-פראָדוקטן. דעם 20טן מאי 1920 איז אַלץ געווען גרייט אויפצונעמען

די קינדער פון אינטערנאַט. צוזאמען מיט די קינדער שטייט ר. קליינערמאַן, זיצט ש. אַלפער.

די יתומים. מ'האָט די קינדער - 12 אין דער צאָל - געבראַכט אין דער נייער היים, אויסגעטאָן זיי נאָקעט, די זאכן זייערע פאַרבדענט, אויסגעבאָדן זיי און אָנגעטאָן פריש און זויבער. די אַנגאַזשירטע פארוואַלטערין, ליבע גאלובאוויטש, האָט זיך געוויסנהאַפּט איבערגעגעבן די קינדער. גאָר שנעל האָט זיך די צאָל קינדער פאַרגרעסערט ביז 17.

אין יאָר 1921 איז דורך דער שוין איצט פאַרשטאַרבענער לערערין רבקה קליינערמאַן, וועלכע האָט דאַמאָלט געאַרבעט אַלס נאָרשנייערין פון „דזשוינט“ אויף פרוזשענער קרייז ביי יתומים-פאָרזאָרגונג, געגרינדעט געוואָרן אן אינטערנאַט פאַר דעפּעקטיווע קינדער. עס האָבן זיך דאָרט געפונען 11

קינדער

קינדער. די ווירטשאפט האָט געפירט שיינע אַלפער. דער אינטערנאַט האָט עקזיסטירט בערך אַ יאָר צייט. אַ טייל קינדער, שטאַרק דעמאָראַליזירטע, האָט זיך אין אינטערנאַט ניט איינגעהאַלטן, די איבעריקע זיינען אַריבערגעפירט געוואָרן אין בית-יתומים.

אין 1923 האָט דער „דזשוינט“ אָנגעהויבן שטאַרק רעדוצירן זיין טעטיקייט אין פוילן. די „דזשוינט“-סובסידיעס פאַרן בית-יתומים זיינען דער-פירט געוואָרן צום מינימום. דער „ק.פ.ד.“, וועלכער האָט פריער דעם אַנשטאַלט באַזאָרגט מיט שפּיז, האָט שוין ניט עקזיסטירט. די אויסהאַלטונג פונ'ם אַנשטאַלט איז אָנגעוויזן געוואָרן כמעט אויסשליסלעך אויף דער געזעלשאַפט. צו די

די פארוואלטונג פון יתומים-קאמיטעט. עס פעלן: פ. באַדפיינ, י. בלעזער, נ. צוקערמאַן.

פונקציעס פון דער בית-יתומים-אָנפירונג איז אויך אַריבער די פּריוואַטע אַדאַפטאַציע, וועלכע דער „דזשוינט“ האָט געפירט אַ פאַר יאָר, ד. ה. די אויפזיכט איבער יתומים אין עלטע קינדער, וועלכע האָבן זיך געפונען אין פּריוואַטע הייזער.

אין דעצעמבער 1923 איז געשאפן געוואָרן אַ געזעלשאַפטלעכער קאָמיטעט, וועלכער האָט איבערגענומען די אָנפירונג פון בית-יתומים. דער קאָמיטעט האָט איינגעשטעלט אַ שטענדיקע מיטגלידערשאַפט, וועלכע צאָלט אַ רעגולערן חודש-אַפּפּאַל.

זומער 1923 האָט אין פּרוזשענע געוויילט אַס גאַסט דער לאַנדסמאַן פון ניו-יאָרק, אייזיק לידער, וועלכער האָט געשענקט 500 דאָלאַר ספּעציעל

אויף צו פארענדיקן דעם בנין, וואָס איז פאַר דער מלחמה געבויט געוואָרן פאַר אַ ייִדישן שפּיטאַל, אַלס אַ דירה פאַרן בית-יתומים. אין האַרבסט איז דער בנין געוואָרן פאַרטיק און דער בית-יתומים האָט זיך אַהין אַריבערגעצויגן. אַלס דאַנק-צייכן האָט דער קאָמיטעט אָנגערופן דעם בנין „בית לידער“ און פאַרייביקט דעם דאָזיקן אַקט אויף אַ מאַרמאָר-טאָוול אין זאָל פון בית-יתומים אונטער דער דאָטע „אויגוסט 1923“.

אין 1925 האָט זיך דער יתומים-קאָמיטעט אָנגעשלאָסן אַן דער „צענ-טראַלער געזעלשאַפט פאַר יתומים-פאַרזאָרגונג אויף פּאָלעסיע“, וועלכע האָט דאָ דעם 31 דעצעמבער 1925 געעפנט איר אָפּטיילונג. די געזעלשאַפט ציילט דאָ אין פרוזשענע 485 מיטגלידער און דער מיטגלידס-אַפּפּאַל שאַפט אַ באַ-דייטנדיקע פּאָזיציע אין די הכנסות. דער דראַמאַטישער ליבדאָבער-קרייז, אונטער דער אָנפירונג פון י. גלעזער, פירט דורך עטלעכע מאָל אין יאָר פאַר-שטעלונגען לטובת דעם בית-יתומים. אַ געוויסע הכנסה גיט אויך דער טעאָ-טער-זאָל, וואָס געפינט זיך אינ'ם בנין פון בית-יתומים. בעיקר איז אָבער די עקזיסטענץ פון אַנשטאַלט אָנגעוויזן אויף די סובסידיעס און אויסלענדישע שטיצע.

דער ביודזשעט פון יתומים-קאָמיטעט שטעלט זיך פאַר אַזוי:

הוצאה	הכנסה
מיטגלידס-אַפּפּאַל	3,000.—
אונטערנעמונגען	2,400.—
פריוואַטע נדבות	500.—
שטיצע פון אויסלאַנד	1,500.—
הכנסה פון טעאָטער-זאָל	600.—
אַפּפּאַל פאַר קינדער	500.—
סובסידיע פון מאַגיסטראַט	10,400.—
סיימיק	1,500.—
רעגירונג	500.—
צענטראַלע	2,500.—
פאַרשידענע	200.—
פריוואַטע אויפזיכט	2,800.—
אַלגעמיינע:	
פערסאָנאַל	3,950.—
אינקאַסאַ אין דיסקאַנטאַ	300.—
אַדמיניסטראַטאָר-אַרגאַניזאַטאָר	800.—
ס"ה	23,600.—
ס"ה	23,600.—

צוליבן ווירטשאַפטלעכן קריזיס איז שטאַרק רעדוצירט געוואָרן די צאָל קינדער, וועלכע מאַכט איצט אויס: אין בית-יתומים — 22, אין פריוואַטער אויפזיכט — 16. ביז היינטיקן טאָג האָבן שוין פאַרלאָזן דעם בית-יתומים 43 קינדער, די פריוואַטע אויפזיכט — 69. פון זיי האָבן 84 זיך איינגעאָרדנט

ביי פאכן: 37 אלס שניידער. 11 - סטאלער, 7 - שוסטער, 6 - שטעפער
5 - שאַסער-מעכאניקער, 5 - אָנגעשטעלטע, 3 - העפטערניס, 2 - קיר-
זשנער, 2 - שערער. 2 - שמידן, 1 - לערער, 1 - שאַפער. 17 קינדער
זיינען אומגעקערט געוואָרן צו קרובים; 11 האָבן עמיגרירט. פון די אַלע אַרויס-
געלאָזענע קינדער האָבן 8 שוין חתונה געהאַט.

די פארוואלטונג באשטייט פון פאָלגנדיקע פערזאנען: פאָרויצער ד"ר מ. פיינגאָלד, וויצע-
פאָרויצער: י. יאנאוויטש, און א. ליפשיץ, מיטגלידער: י. אורינסקי, מ. איזראעליט, פ. גאָדפייך,
צ. גאָדפייך. י. גלעזער, י. ע. גלעזער, מ. יאנאוויטש, ש. יודעוויטש, ח. סענעל, ש. סערלין,
ז. פאָמערמאן. ג. צוקערמאן.

ווירטשאפטס-פירערין - ש. אַפער; בוכהאַלטער-סעקרעטאַר - פ. יעִסקי.

מושב-זקנים.

ג עגרינדעט געוואָרן אין יאָר 1917 דורך מ. פאָליאַק, פריידע סעלעצקי און
אַנד. דער מושב-זקנים געפינט זיך אין דער זעלביקער געביידע וואָס דער
בית-יחמים, ווו ער פאַרנעמט צוויי צימערן. עס געפינען זיך דאָרטן 4 זקנים
אויפזיכט איבער די זקנים האָט דער קאָמיטעט. וועלכער באַשטייט פון די פרויען
ח. ב. מינץ און ה. פ. מאָסטאויליאנסקי.

הכנסת-אורחים.

ג עגרינדעט געוואָרן אין 1926 י. לויט דער איניציאַטיוו פון א. סעלעצקי.
די געזעלשאַפט האָט דעם ציל צו זאָרגן פאַר דורכפאַרנדיקע
אַרימעלייט. באַזאָרג זיי מיט נאַכטלעגער און טיי.
די געזעלשאַפט האָלט זיך אויס פון מיטגלידס-אַפּפּאַל און נדבות.
די צאָל מיטגלידער - 34.
פאָלויצער: אברהם סעלעצקי.

לינת-הצדק.

ד' געזעלשאַפט איז געגרינדעט געוואָרן אין יאָר 1880, לויט דער איני-
ציאַטיוו פונ'ם דאָמאָסטין פרושענער רב ירוחם-יהודה פערעלמאן (שפע-
טער „דער מינסקער גדול“). די ערשטע פאָרוואַלטונג איז באַשטאַנען פון עלטערע
מענטשן, אָנגעזעענע בעלי-בתים, וועלכע האָבן זיך איבערגעגעבן דער זאך
לשם-מצוה. די צאָל מיטגלידער ביי דער גרינדונג איז געווען 235. די אויפ-

גאָבן

גאָבן פון דער חברה זיינען געווען בעיקר לינות, ד.ה. די מיטגלידער זיינען געווען מחויב נעכטיקן לויט דער ריי ביי קראנקע. אין דער לעצטער צייט דריקט זיך אויס די טעטיקייט, אחוץ לינות, אויך אין פארלייען מעדיצינישע מכשירים, געבן אַרימע קראנקע אן אומזיסטן דאָקטאָר אָדער לויט אַ בייליקן טאַרף, געלט-שטיצע אויף קוראציע-צוועקן און דערנערונג פאַר קראַנקע און רעקאָנוואַלעסצענטן.

דער ביודזשעט אין יאָר 1931 באַטרעפט 7.800 גילדן. די געזעלשאַפט פאַרמאָגט אַן אייגענעם בנין, אַן אייז-קעלער און שפייכלערס. אַ גרויסע צאָל מכשירים צום פאַרלייען, למשל: 50 וואַנעס, 7 עלעקטרישע הייל-אַפּאַראַטן, פיל גומענע אייז-פענכערס, קישעלעך, שפּריצן, פּאַיאַנס-פּלעיס. דער באַטרעף פון פאַרמעגן דערגרייכט ביז 15.000 גילדן.

אין משך פון יאָר 1931 האָט די געזעלשאַפט דורכגעפירט 204 לינות, אויסגעליען 723 מכשירים און פּלעיס, דאָקטוירים-וויזיטן – 240, געלט-שטיצע – אין 235 פּאַלן, דערנערונג – אין 641 פּאַלן, אייז – אין 235 פּאַלן. אין משך פון די נאָך-מלחמה-יאָרן האָט דער דאָמאָלסטיקער פאַרויזער יוסף סעלעצקי זייער אַ סך אויפגעטאָן פאַר דער געזעלשאַפט אין דער הינזיכט פון שאַפן געלט-מיטלען, רעסטאָוירן דעם בנין און איינקויפן מכשירים.

די איצטיקע צאָל מיטגלידער איז 458.

דער צוזאַמענשטעל פון דער איצטיקער פאַרוואַלטונג: פאַרויזער – מ. א. ראָזנשיין, וויצע-פאַרויזערס – פ. גרינבערג און מ. מ. באַגאַטש, קאָסירער – וו. סעגאַל, סעקרעטאַר – ד. פיסעצקי, מיטגלידער: א. באַרדאַן, י. גערשקאוויטש, מ. י. דירקאוויטש, א. ניצבערג, ד. וו. פאָטשינקע, א. י. קאַפּלאַן.

„טאָז“.

לויט דער איניציאַטיוו פון ש. יודעוויטש און ז. פאָמעראַניעץ איז אין יוני 1929 י. געעפנט געוואָרן אין פרוזשענע די אָפטיילונג פון דער געזעל-

שאַפט „טאָז“.

די געזעלשאַפט ציילט 310 מיטגלידער.

די טעטיקייט פון דער געזעלשאַפט פאַר דעם קורצן משך פון איר עקזיסטענץ דריקט זיך אויס אין פאָלגנדיקן: עס זיינען דורכגעפירט געוואָרן מעדיצינישע אונטערזוכונגען פון די יידישע שול-קינדער, עס זיינען געהיילט געוואָרן קינדער פון טראַכאַמע, אַנדערע אויגן-קראַנקהייטן און פאָווס; אַרויס-געגעבן געוואָרן מעדיצינישע הייל פאַר אַן אָפּצאָל פון 1 גילדן און רעצעפטן פאַר 1 גילדן; עס זיינען ביי די שול-קינדער געמאַכט געוואָרן איינשפּריצונגען קעגן שקאַרלאַטין און געהיילט געוואָרן די ציין; געשיקט אויף הנחה-פּרייזן אַ גע-

וויסע

וויסע צאל קינדער אויף זומער-קאלאניעס אין דאמאטשעווע און אטוואצק, אייניקע לונגען-קראנקע — אין ספעציעלע סאנאטאריעס. פארשפרייט א סך פאפולער-מעדיצינישע און היגיענישע צייטשריפטן און בראשורן, דעמאנסטרירט 2 פילמען פאר היגיענע-פראפאגאנדע.

אין 1930 האט די געזעלשאפט איינגעקויפט $3\frac{1}{2}$ העקטאר סאטנע-וואלד, 3 קמ. ווייט פון שטאט (ביי ליאכ) און צוגעטראטן בויען דארט אן אייגענע זומער-קאלאניע. זומער 1931 איז די קאלאניע געעפנט געווארן. עס האבן זיך דארט אויפגעהאלטן 25 קינדער. דער בנין איז אויסגערעכנט אויף 50 קינדער. א באזונדער בנין איז באשטימט פאר א קיך און באד-צימער; בא-זונדער אויך א וועכטער-הויז. אויף צו בויען די קאלאניע האט די „טאז“ צענטראלע אסיגנירט 5000 גילדן. דער פארמעגן פון דער געזעלשאפט (די זומער-קאלאניע, מעבל און לאבאראטאריע-מכשירים) טרעכט אן בערך 12.000 גילדן.

אייניקע געזעלשאפטלעכע טוער האבן ארויסגערוקט דעם געדאנק און געפירט א פראפאגאנדע וועגן פארייניקן די געזעלשאפט „לינת-הצדק“ מיט „טאז“. ס'האט אבער אנגעטראפן אויף א ווידערשטאנד פון „לינת-הצדק“.

די פארוואלטונג פון דער געזעלשאפט באשטייט פון פאלגנדיקע פערזענען: פארוואלטער: ד"ר א. גאלדפיינ, וויצע-פארוואלטער: ש. יודעוויטש און ד"ר מ. פיינגאלד, מיטגלידער: י. גרינבערג, ש. טינסקי, וו. ניצבערג, ח. פערדמאן, נ. צוקערמאן, א. ראביטש, פ. ראזניצקי, סעקרעטאר: ז. פאמעראניעץ.

רעטונגס-קאמיטעט.

דער „רעטונגס-קאמיטעט“ אדער „גמילות-חסדים-קאסע“ איז געגרינדעט געווארן דעם 2טן אויגוסט 1926 י. לויטן אויפטראג פון „דזשינט“, וועלכער האט אסיגנירט אויף דעם צוועק א סומע פון 700 דאלאר. די אויפגאבע פון קאמיטעט איז ארויסצוהעלפן מיט אנפראצענטיקע הלואות דעם קליינעם קרעמער און האנטווערקער. כדי דער גרונט-קאפיטאל זאל זיך ניט מינערן, האט דער „דזשינט“ געשטעלט א באדינג, אז דער קאמיטעט מוז אויך פון זיין זייט שאפן א געוויסע שטענדיקע הכנסה, וועלכע זאל דעקן די אדמיניסטראציע-הוצאות. דער קאמיטעט האט דעריבער רעגיסטרירט א געוויסע צאל מיט-גלידער, וועלכע האבן זיך פרייוויליק באשטייערט מיט א חודשלעכן אפצאל פון 20 גראשן פון יעדן צימער וואס זיי באווינען. די ערשטע פארוואלטונג איז באשטאנען פון: ש. באריישע, ש. גאלדבערג, ז. גאלדפיינ, פ. גרינבערג, מ. וואלאנסקי, ט. יאנאוויטש, י. יאנאוויטש, ר. פאדעלסקי, י. פאמעראניעץ, ד"ר מ. פיינגאלד, א. פערלשטיין, א. צוקערמאן, מ. קאנעל, מ. קאשיץ.

א. שאפירא

א. שאפירא.

אין דער ערשטער צייט איז אויסגעטיילט געוואָרן 25% פון גרונט-קאָפיטאַל פאַר אַן אַרבעטער-רעטונגס-קאָמיטעט, וועלכער האָט געאַרבעט אויטאָנאָם.

די איצטיקע צאָל מיטגלידער - 145. דער געלט-אומלויף - 9.000 גילדן. פאַרמעגן 9.140 גילדן.

די איצטיקע פאַרוואַלטונג: ש. באַריישע, ש. גאַלדבערג, ז. גאַלדפיינ, פ. גרינזבערג, מ. דובינסקי, וו. כמעלניצקי, ד"ר מ. פיינגאָלד, א. פערלשטיין, ח. קאַלאָדיצקי, ש. קאַלאָדני, מ. קאַנעל, א. קאַץ, מ. קאַשיק, ב. ראַבינאוויטש.

גמילות-חסדים-קאָסעס ביי די בתי-מדרשים.

ביים בית-מדרש „מלביש-ערומים“ עקזיסטירט פון 1912 י. אַ גמ"ח-קאָסע, וואָס פאַרמאָגט אַ קאָפיטאַל פון 7.700 גילדן. די צאָל מיטגלידער איז 394. דער מאָקסימום פון אַ הלוואה איז 100 גילדן.

פאַרוואַלטער: ז. גרונט, סעקרעטאַר=קאָסיר: ד. פיסעצקי.

ביים בית-מדרש „עין-יעקב“ עקזיסטירט אַ גמ"ח-קאָסע „תפארת-חסד“, גע-גרינדעט אין יאָר 1922 דורך אברהם סעלעצקי, דער קאָפיטאַל איז 1500 גילדן. דער מאָקסימום פון אַ הלוואה איז 50 גילדן. פון די הלוואות געניסן ביי 50 פערזאָן. ביים „קדישא"-בית-מדרש עקזיסטירט אַ גמ"ח-קאָסע „תורה-וחסד“. געגרינדעט געוואָרן אין יאָר 1928. דער קאָפיטאַל - 4000 גילדן. די העכסטע נאָרמע פון אַ הלוואה איז 50 גילדן.

קאָסירער=סעקרעטאַר: ירוחם גאַלדבערג.

יידישע פאָלקס-באַנק.

געגרינדעט געוואָרן דעם 7טן יוני 1922 לויט דער איניציאַטיוו פון אַ גרופע סוחרים. די ערשטע פאַרוואַלטונג איז באַשטאַנען פון: א. בירנבוים, ז. גאַלדפיינ, ז. גרינבערג, מ. וואַנטפוס און י. מאָלטשטאָדסקי; דער ערשטער אויפ-זיכטס-ראַט: מ. אַבראַמאָוויטש, מ. מ. באַגאַטש, מ. גאַלפערן, ז. וואַלק, ט. יאַנאָוויטש, מ. יאַנאָוויטש, ש. סעגעל, ש. ספּעקטאָר און ד"ר מ. פיינגאָלד. דעם 31טן סעפטעמבער 1922 האָט די באַנק געציילט 382 מיטגלידער. דער אומאָץ פון ערשטן יאָר האָט באַטראָפן 227.523,39 פּוילישע מאַרק. פקדונות פאַרן ערשטן יאָר - 8.160 מאַרק.

די באַנק איז געבויט אויף קאָאָפּעראַטיווע יסודות און אַלס אַזעלכע איז זי אָנגעשלאָסן אַן דעם „פאַרבאַנד פון יידישע קאָאָפּעראַטיווע געזעלשאַפטן אין פוילן“.

די איצטיקע צאָל מיטגלידער - 486.
דער צושטאנד פון דער באַנק אויף דעם 1טן נאָוועמבער 1931 שטעלט זיך פֿאַר אזוי:

גילדן	23.703,90	פּאַי-קאַפיטאַל
"	1.572.644,81	אינקאַסאַ - 8.294 שטיק אויף
"	7.332.623,58	אומזאַץ
"	2.772,80	טשעק-קאַנטאַס
"	365,24	תנאי-פקדונות
"	142.654,53	אַפּשפּאַרונגען
"	1.645,50	פרעמירטע אַפּשפּאַרונגען

די איצטיקע פארוואלטונג באשטייט פון פאלגנדיקע פערזאנען: ז. גאלדפין, א. גאלדבערג, י. יאנאוויטש, ש. יודעוויטש, א. קרוצער. דער אויפזיכטס-ראט: י. ארנואן, פ. גאלדפין, פ. גרינז, בערג, ז. זאוועלעווסקי, ט. יאנאוויטש, ש. לובאשיץ, ש. מאושוואוויטש, א. פאמעראניץ, ש. שעווינסקי. דירעקטאר - צ. אבראמאוויטש.

קאָאָפּעראַטיווע באַנק.

די קאָאָפּעראַטיווע באַנק („באַנק ספּאָלידזשעלעטי“) איז געגרינדעט געוואָרן דעם 1טן יוני 1922. לויט דער איניציאַטיוו פון די היגע גוט-פאזיצער מיט מ. טשאַרנאָצקי בראש. די צאָל מיטגלידער אין 1926 איז געווען 411; איצט - 1041. די טעטיקייט פון דער באַנק דריקט זיך אויס אין פאלגנדיקע ציפערן:

גילדן	76.361,37	גרונט-קאַפיטאַל
"	12.202.383,99	אומזאַץ פאַרן יאָר 1931
"	45.494,07	פקדונות
"	306.826,30	הלוואות
		אינקאַסאַ פאַר 1931:
"	527.125,24	אייגענע - 2106 שט.
"	1.874.701,99	פון „באַנק פּאָלסקי“

די איצטיקע פארוואלטונג באשטייט פון: ע. העלבינג, י. לעדעוויטש און סט. פלישקא; דער אויפזיכטס-ראט: מ. טשאַרנאָצקי, פ. לאַבאָצקי, ט. מאַראַטשעווסקי, פ. סוליצאווסקי, י. פאָפּינסקי און י. קאַפּעטש. דירעקטאר - ט. סוידא, בוכהאלטער - י. מוסעוויטש.

קאָמונאַלע שפּאַר-קאַסע.

די קאָמונאַלע שפּאַר-קאַסע („קאָמונאַלנאַ קאַסאַ אַטשענדנאַשטי“) איז געגרינדעט געוואָרן דעם 15טן פעברואַר 1928. לויט דער פאָררעדענונג

פון

פון דער וואַעוואַדשאַפּט.

די צילן פון דער קאַסע זיינען; פּראָפּאָגאַנדע פון אָפּשפּאַרונג און ווירקן צו פאַרבייליגערן דעם קרעדיט.

דעם גרונט-קאפיטאַל 25.000 גילדן, האָט געלייגט דער סיימיק, וועלכער איז ערוב פאַר דער טעטיקייט פון דער קאַסע. קרעדיט-פאָנדן אין דער גרויס פון 350.000 גילדן האָט די קאַסע באַקומען פון די מלוכהשע בענק.

די קאַסע פירט אויך באַגרענעצטע באַנק-אַפּעראַציעס.

די סומע פון פקדונות 35.675,91 גילדן

" 378.000,— אַרויסגעבענע הלוואות

" אינקאסאַ פאַר 1931 י. 4805 שט. אויף 1.018.452,50

די פאַרוואַלטונג באַשטייט פון: י. דזשעקאָנסקי, מ. טאַפּשעווסקי, י. סאַלאַווי, א. ראָגאַ-
זשינסקי; דער אויפזיכטס-ראַט: א. אַלשאַנסקי, סט. באַרושקאָ, ז. גאַדפּיין, מ. גאַדשטיין, מ.
זשוקאָוויטש, ט. ראָזשביצקי.

סטעפּטשיק-קאַסע.

די סטעפּטשיק-קאַסע ("קאַסאַ-סטעפּטשיקאַ" — א. נ. פון קאַאָפּעראַטיסט
סטעפּטשיק) איז געגרינדעט געוואָרן אין יאנואַר 1925 לויט דער איני-
ציאַטיוו פון אַ גרופּע מיליטערישע קאָלאָניסטן ("אַסאַדניקעס") ביי דער צאָל
מיטגלידער — 178.

די קאַסע שטעלט זיך פאַר אַ ציל אַרויסצוגעבן הלוואות די קליינע ער-
באַזיצער. זי פירט אויך דורך באַגרענעצטע באַנק-אַפּעראַציעס.

די טעטיקייט פון דער קאַסע שטעלט זיך פאַר אַזוי:

גרונט-קאפיטאַל 24.717,63 גילדן

" 765.146,89 אומזאץ

" 1.000,58 פקדונות

" 106.080,54 הלוואות

" 111.794,84 אינקאסאַ 103 שט. אויף

די איצטיקע צאָל מיטגלידער — 590.

"ראָלניק".

די קאַאָפּעראַטיווע געוועלשאַפּט "ראָלניק" ("לאַנדווירט") איז אַנטשטאַנען
סוף 1921 י. די גרינדער זיינען געווען די מיליטערישע קאָלאָניסטן פון
פרוזשענער קרייז.

דער ציל פון דער געזעלשאפט איז דינען די מיטגלידער מיט קרעדיטן אין דער פארם פון זריעה, לאנדווירטשאפטלעכע מאשינען און מכשירים צום ווירטשאפטלעכן און שטוביקן געברויך, ווי אויך מיט פאכמענישע עצות און אנווייזונגען.

אחוץ דעם לאגער פון מאשינען פירט די געזעלשאפט אויך די קאפ-צעסיאנירטע טאבאק-הורטאווניע.

אנגעהויבן האט די געזעלשאפט איר טעטיקייט ביי 243 מיטגלידער, די צאל איז שפעטער געפאלן ביז 139, איצט – 218.

פאי-קאפיטאל	17.963.53	גילדן
אייגענער פארמעגן	28.065,68	"
אומזאץ	1.380.489,60	"

דירעקטאר: סט. פלישקא.

באאמטן-קאאפעראטיוו.

דער „קאאפעראטיוו פון מלוכהשע, קאמונאלע און געזעלשאפטלעכע באצאכטע" איז געגרינדעט געווארן דעם 9טן מערץ 1920 י. לויט דער איניציאטיוו פון ז. אלעכאוסקי און א. יאווארסקי.

דער ציל פון קאאפעראטיוו איז צושטעלן די מיטגלידער גונע כדורה לויט מעגלעך נידעריקע פרייזן.

די ערשטע צאל מיטגלידער: 106.

די איצטיקע צאל: 217.

דער אומזאץ פארן לעצטן יאר: – 160.000 גילדן.

דער באטרעף פון פארמעגן: – 30.000 גילדן.

די איצטיקע פארוואלטונג: י. גאוואנסקי, ק. זאקשעווסקי און י. קאכאנסקי.

סוחרים-פאריין.

דער סוחרים-פאריין איז געגרינדעט געווארן אין 1921 י. לויט דער איניציאטיוו פון פ. גאלדפיינ און מ. יאנאוויטש.

דער פאריין האט די אויפגאבע צו פארטיידיקן די אינטערעסן פון די היגע סוחרים און קליינהענדלער. ער האט זיינע פארשטייער אין שטאט-ראט און אין די שטייערן-קאמיסיעס ביים שטייער-אמט, אינטערווענירט אין אלגע-מיינע און אינדוידועלע פאלן אין אלע אינסטאנצן פון די פינאנץ-אמטן.

די ערשטע פארוואלטונג איז באשטאנען פון: ז. גאלדפיינ, פ. גאלדפיינ,

ה. דאברייצער

ה. דאָברייצער, מ. יאָנאָוויטש, א. פאָמעראַניעץ.

די איצטיקע צאָל מיטגלידער פון פאָריין — 175.

די איצטיקע פאָרוואַלטונג באַשטייט פון: א. בערמאַן, א. גאָדבערג, ז. גאָלדפיינ, פ. גרינזבערג, ט. יאָנאָוויטש, מ. יאָנאָוויטש, מ. קאַטיץ, י. קאַניצקי, ב. ראָוויצקי.

האַנטווערקער-פאָריין.

דער האַנטווערקער-פאָריין איז געגרינדעט געוואָרן דער 31טן יאָנואַר 1925 לויט דער איניציאַטיוו פון י. ע. גלעזער, מ. פעלדמאַן און ב. פערקאַל. דער ציל פון פאָריין איז צו שיצן די אינטערעסן פון די היגע האַנט-ווערקער. דער פאָריין האָט זיינע פאָרשטייער אין די שטייער-קאָמיסיעס ביים שטייער-אַמט און אין שטאַט-ראַט.

די צאָל מיטגלידער ביי דער גרינדונג איז געווען 90. די ערשטע פאָרוואַלטונג איז באַשטאַנען פון: מ. מ. באַגאַטש, י. ע. גלעזער, י. גערשגאָרן, מ. מאָקאַנאָסקי, ש. סערלין, ר. פאָדבעלסקי, ד"ר מ. פיינגאָלד, מ. פעלדמאַן, א. פערלשטיין און פ. ראָוויצקי.

די גרעסטע צאָל מיטגלידער, 280, האָט דער פאָריין געציילט אין י. 1927 צוליבן צעכן-געזעץ, וועלכער האָט דאָמאַלסט אָנגעהויבן פאַרפליכטן. אין י. 1930 האָט דער פאָריין איינגעפאָרדנט קוואַליפיקאַציע-עקזאַמיןאַט נאָר האַנטווערקער און מיטגעהאַפּטן בערך 70 האַנטווערקער צו באַקומען מייסטער-דיפּלאָמען.

די איצטיקע צאָל מיטגלידער איז 210.

די איצטיקע פאָרוואַלטונג באַשטייט פון: ש. ל. באַרישע, י. ע. גלעזער, י. גערשגאָרן, מ. דובינסקי, ש. סערלין, א. פערלשטיין, א. צוקערמאַן, ש. קאַדאָני, מ. קאַנעל.

פּראָפּעסיאָנעלער פאָריין פון נאָדל-אינדוסטרי-אַרבעטער.

דער פאָריין איז געגרינדעט געוואָרן דעם 8טן מערץ 1927 לויט דער איניציאַטיוו פון א. ראַביטש, י. גלעזער און י. רוזשאַנסקי און האָט אָנגעהויבן זיין טעטיקייט ביי דער צאָל פון 120 מיטגלידער. אין דער ערשטער פאָרוואַלטונג זיינען אַריין: י. באַביטש, ל. בלאַכער, א. באַווערמאַן, י. גלעזער און א. ראַביטש.

דער פאָריין האָט אָרגאַניזירט אַלע נאָדל-וואַרשטאַטן אין דער צאָל פון 32, פירט דורך פון צייט צו צייט לוינ-אַקציעס און אַ קאָנטראָל פון 8-שעהדיקן אַרבעטסטאַג. אין פאַלן פון שטרייקן האָט דער פאָריין געשטיצט די שטרייקן-ליקע מיט 50 ביז 60% פון זייער לוינ. פון צייט צו צייט אַרדנט איין דער

פאָריין

פאריין פארלעזונגען פאר זיינע מיטגלידער.
די איצטיקע צאל מיטגלידער איז 98. צוליבן ווירטשאפטלעכן קריזיס דערגרייכט די צאל ארבעטסלאזע אין דעם פאך ביז 70% און דער פאריין ראנגלט זיך פאר זיין קיום.
די איצטיקע פארוואלטונג באשטייט פון: י. באביטש, ע. בלאכער, ז. גייער, י. גלעזער, ה. זאמוכאווסקי און ע. טשעסניק.

פראפעסיאנעלער פאריין פון האנדל- און ביורא-אנגעשטעלטע.

געגרינדעט געווארן אין מאי 1928. די גרינדער זיינען געווען: ע. יעלסקי, פ. לובאשיצקי, מ. ניימאן, ג. פרוזשאנסקי.
די ערשטע פארוואלטונג איז באשטאנען פון: י. בלאכער, פ. לובאשיצקי, מ. ניימאן, ג. פרוזשאנסקי, ב. קראסניק.
די צאל מיטגלידער — 31, דערפון ארבעטסלאז — 8.
די איצטיקע פארוואלטונג: ש. בירנבוים, פ. לובאשיצקי, ח. פיסעצקי, ד. פעלדמאן, ג. פרוזשאנסקי.

פראפעסיאנעלער פאריין פון דערנערונג-ארבעטער.

דער פאריין איז געגרינדעט געווארן לכתחילה אין 1926 י. אבער נאך עטלעכע חדשים עקזיסטענץ איז ער, צוליב קאנפליקטן בעת א שטרייך, צעמאלן געווארן. אנהויב 1930 איז דער פאריין באנייט געווארן און אוועק-געשלאסן געווארן אייף פעסע יסודות. די צאל מיטגלידער — 52.
דער פאריין נעמט ארום אלע ארבעטער פון די מילן, אייל-פאבריקן, פרוי, בעקער א. א. וו. צום פאריין געהערן סיי יידן, סיי קריסטן. די פאר-וואלטונג באשטייט פון יידן, ווייכרוסן און פאליאקן — פראפארציאנעל צו דער צאל מיטגלידער אין פאריין פון יעדער נאציאנאליטעט.
אדאנק די באמיונגען פון פאריין ווערט אפגעהיט דער 8-שעהדיקער ארבעטס-טאג און ס'זיינען איינגעפירט געווארן סאציאלע פארזיכערונגען.
צוליבן ווירטשאפטלעכן קריזיס איז א גרויסע טייל פון די דערנערונג-ארבעטער רעדוצירט געווארן.

קאלאניסטן-פארבאנד.

געגרינדעט געווארן אין 1921. לויט דער איניציאטיוו פון די מיליטערישע קאלאניסטן, אלס אן אפטיילונג פון דער צענטראלע אין וואשע.

דער ציל פון פארבאנד איז: פארטיידיקן די אינטערעסן פון די מיט-גלידער און דינען זיי מיט פאכמענישע (לאנדווירטשאפטלעכע) עצות. די פאנדן באשטייען פון מיטגלידס-אפצאל. די ערשטע צאל מיטגלידער איז געווען בערך 100. די איצטיקע צאל – 240 (אין דעם 142 מיליטערישע קאלאניסטן און 98 ציווילע).

שיסער-פארבאנד.

די ארגאניזאציע פון פארבאנד איז א מיליטערישע. די פרוזשענער קרייז-קאמענדע אונטערליגט דער ראיאן-קאמענדע אין בריסק. די ארגאניזאציע עקזיסטירט אין פרוזשענע פון סוף 1920. די צילן: אויסבילדונג פון מלוכהשן און בירגער-גייסט און מיליטערישע אויסשולונג. דער פארבאנד האט דעריבער צווייערליי מיטגלידער: א) וואס צאלן מיטגלידס-אפצאל אין שטיצן דעם פארבאנד און ב) וואס בילדן די דרוזשינעס. די ערשטע ציילט דער היגער פארבאנד 140. פארזיצער: אינוש. סט. ראדקיעוויטש.

לעגיאניסטן-פארבאנד.

געגרינדעט אין מערץ 1929. י. אלס אן אפטיילונג פון דער צענטראלע אין ווארשע. די צילן: פארטיפונג פון דער לעגיאניסטן-אידעאלאגיע און קעגנזייטיקע הילף פון די מיטגלידער. די פרוזשענער אפטיילונג ציילט 35 מיטגלידער. פארזיצער: אינוש. סט. ראדקיעוויטש.

ברית-תרומפלדר („בית"ר").

געגרינדעט געווארן אין 1928. י. לויט דער איניציאטיוו פון דער העברעי-שער לערערין א. גארדאן. די צילן פון דער ארגאניזאציע: פארשפרייטן אין דער יוגנט די אידע-אלאגיע פון זשאבאטינסקיס לעגיאן. אין דער פראקטיק פארנעמט זיך די ארגאניזאציע מיט ספארט און מיליטערישער

מיליטערישער אויסשולונג.
די צאל מיטגלידער - 60, בעיקר שול-יוגנט.

„השומר הצעיר“.

עקזיסטירט פון י. 1921. געגרינדעט לויט דער איניציאטיוו פון וו. סאפיר-שטיין א. א.
דער „השומר הצעיר“ איז א יוגנט-דערציערישע ארגאניזאציע, וועלכע שטרעבט צו פארווירקלעכן דעם געדאנק פון א ציוניסטיש-סאציאליסטיש-קא-פעקטיוויסטישן ארץ-ישראל.
די געזעלשאפט פירט דורך פארלעזונגען, פארשטעלונגען א. א. וו.
די מיטגלידערשאפט באשטייט פון יוגנט אין עלטער פון 10 ביז 20 יאָר.
פארויצער פון אפטרופסים=ראט: א. סעלעצקי.

„החלוץ-הצעיר“.

געגרינדעט לויט דער איניציאטיוו פון א. געלמאן, א. ליפשיץ א. א. אין 1928 י.
דער „החלוץ-הצעיר“ איז א יוגנט-דערציערישע ארגאניזאציע, וועלכע שטרעבט צום פערזענלעכן חלוצישן אויפבוי פון ארץ-ישראל.
פירט א העברעישע קולטור-ארבעט.
די מיטגלידערשאפט באשטייט פון יוגנט אין עלטער פון 10 ביז 18 יאָר.

„פרייהייט“.

די געזעלשאפט איז געגרינדעט געוואָרן אין אפריל 1930 י. לויט דער איניציאטיוו פון ז. גייער און ס. ראזענשיין.
דער ציל פון דער געזעלשאפט איז פירן קולטור- און ביכלונגס-ארבעט צווישן דער ארבעטערשאפט. צו דעם צוועק אָרדנט איין די געזעלשאפט פארלעזונגען, חברים-שמועסן, קעסטל-אָוונטן וכד. די מיטגלידער זיינען אָרגא-ניזירט אין 2 קרייזן: „באָראָכאָו“ און „סירקין“. א קורצע צייט זיינען געפירט געוואָרן אָוונט-קורסן (יידישע ליטעראַטור, אַלג. געשיכטע). צוליב פינאַנסיעלע מניעות זיינען די קורסן ליקוידירט געוואָרן. זומער-צייט ווערן איינגעאָרדנט שפאצירן און ווייטערע אויספאָגן מיט שמועסן און ספאָרט-איבונגען.
ביי דער געזעלשאפט איז פאָראַן אַ ביכלאַטעקע (75 ביכלעך און

בראשורן). עס ווערט פארשפרייט די מאנאט-שריפט „אונדזער פרייהייט“.
די פארוואלטונג: י. ארנזאן, א. ווילענטשיק, 5. זאקהיים, י. זידמאן, ב. יאראשעוויטש,
א. כאמסקי, מ. כאמסקי, י. לעוו, א. קאזשעבראצקי, ש. קאטראנסקי, ר. רייטמאן.

„קולטור-ליגע“.

די געזעלשאפט איז געגרינדעט געווארן אין דעצעמבער 1928 י. לויט דער
איניציאטיוו פון די לערער זש. בעניסאן און י. מאן.
אין מיטן פון יאָר 1929 ווערט די טעטיקייט פון דער געזעלשאפט
אָפגעשוואכט צוליבן אָפפאַר פון אייניקע אַקטיווע טוער. ערשט מיטן אָנקום
פון ה. גרינבוים ווערט די אַרבעט אויפסניי באַלעבט.
דער ציל פון דער געזעלשאפט איז פירן אן אויפקלערונגס- און ביכלונגס-
אַרבעט צווישן דער אַרבעטערשאפט אין גייסט פון אירע אידעאָלן. די געזעל-
שאפט פירט דורך לעקציעס, שמועסן, שפאצירן און אויספֿלוגן. ס'איז טעטיק
אַ כאַר און אַ דראַמאַטישע סעקציע. דער לאַקאַל דינט פאַר אַ קלוב מיט שאַך
און דאַמקעס און אַ לייען-זאַל מיט פאַרשיידענע טעגלעכע און פעריאָדישע
צייטשריפטן.

אַ באַזונדער אויפמערקזאַמקייט ווערט אָנגעווענדעט אויף אויסצוראָטן
דעם אַנאַלאַפֿעטיזם צווישן די מיטגלידער; צו דעם צוועק זיינען טעטיק
חברישע לערן-גרופעס. די וואַנט-צייטונגען העלפֿן די פעיקערע מיטגלידער
ארויסצורוקן זיך. דער זאַמלער-קרייז פאַרן יוואַ פירט אָן אינטענסיווע
טעטיקייט. די געזעלשאפט נעמט אַנטייל אין די אַקציעס און אונטערנעמונגען
פון די יידיש-וועלטלעכע אינסטיטוציעס (שול, ביבליאָטעק). ביי דער געזעל-
שאפט עקזיסטירט אַ ביבליאָטעק פון ביכער און בראַשורן וועגן געזעל-
שאפטלעכע פראַגן.

זומער-צייט ווערן איינגעאָרדנט שפאצירן און אויספֿלוגן. גאַכט-באַזוכן,
צוזאַמענטרעפן מיט געזעלשאפטן פון שכנותדיקע שטעט.
פאַלגנדיקע ציפערן גיבן אַ בילד פון דער טעטיקייט פון דער
געזעלשאפט:

די סומעס, וואָס זיינען אַדורך דורך דער קאַסע האָבן אויסגעמאַכט אין
י. 1929 – 612,55 ג, אין י. 1930 – 836,22 ג, אין י. 1931 –
1.186,57 ג, צוזאַמענקומען זיינען פאַרצייכנט געוואָרן: אין י. 1929 – 18
מיט 856 אַנטיילנעמער, אין י. 1930 – 49 מיט 2576 אַנט, אין י. 1931
– 35 מיט 2368 אַנט. אין י. 1929 האָט די געזעלשאפט געציילט 35 פול-
עריקע צאַלנדיקע מיטגלידער, אין י. 1931 צוזאַמען מיט יוגנט – 138.

פאַרויצער: ה. גרינבוים, מיטגלידער פון דער פארוואלטונג: ז. אורייעוויטש, ה. ג. זאמוכאווסקי,
ז. יעלין, ש. ראגאוויטש.

„תרבות“).

געגרינדעט געוואָרן אין יאָר 1923. די ציילן פון דער געזעלשאַפט: פאַרשפּרייטן די העברעישע קולטור. די געזעלשאַפט האָלט אויס די העברעישע פּאַלקס-שול, אַ צווייטע שטופע פון אַ 8 קלאַסיקע העברעישע גימנאַזיע (פון Vטן קלאַס אָן) אָן רעכט און אַ ביבליאָטעק, וועלכע ציילט 1100 ביכער, מערסטנטייל אין יידיש. אויף די ווינטער-חדשים ווערן איינגעאַרדנט פאַרלעזונגען. צאָל מיטגלידער – בערך 100. פאַרויזער פון פאַרוואַלטונג: מ. גרינוואַלד.

קהלה.

די וואָלן צו דער קהלה זיינען פאַרגעקומען און יולי 1928. עס זיינען גע- וויילט געוואָרן 8 ראַטמענער: 2 פון שערעשעוו און 6 פון פרוזשענע. עס זיינען אַרויסגעשטעלט געוואָרן 6 קאָנדידאַטן-ליסטעס און פון יעדער ליסטע איז אַויסגעוויילט געוואָרן צו 1 ראַטמאַן. פון דער יידיש-וועלטלעכער ליסטע ג. אורינסקי, פון דער אַרטאָדאָקסישער א. קרוצער, פון דער ציוניסטישער א. פאַמעראַניעץ, פון די סוחרים פ. גאַלדפּין (געוויילט פאַרן ראש-הקהל), פון די האַנטווערקער מ. קאַנער, פון די קצבים מ. מ. גאַלדבערג (געשטאַרבן און אויף זיין אָרט איז אַרייַן גאַלדבערג). די קהלה האָט באַשטעטיקט דוד פייגנבויםען אַלס פרוזשענער רב. די קהלה איז ביז איצט ניט טעטיק.

יידישע שול-אַרגאַניזאַציע.

לויט דער איניציאַטיוו פון פרעזידיום פון דער ייד. פאַלקס-שול-פאַרוואַלטונג איז אין מערץ 1925 י. געעפנט געוואָרן אין פרוזשענע די אָפּטיילונג פון דער „יידישער שול-אַרגאַניזאַציע אין דער פוילישער רעפובליק.“ די ציילן: פאַרשפּרייטן די יידיש-וועלטלעכע קולטור און זאָרגן פאַרן קיום און אַנטוויקלונג פון יידיש-וועלטלעכן שול-וועזן. די היגע י. ש. א. האָלט אויס די 7 קלאַסיקע ייד. פאַלקס-שול א. נ. י. 5. פרץ און אַ קינדער-היים ביי דער שול. ביי דער געזעלשאַפט איז טעטיק אַ דראַ-מאַטישער קרייז, וועלכער פירט דורך עטלעכע מאַל אין יאָר קלאַסישע און מאַדערנע

(*) קיין אָפיציעלע ידיעות פון דער פאַרוואַלטונג האָבן מיר ניט באַקומען.

מאדערנע פיעסן פון גרעסערן קינסטלערישן ווערט. ס'ווערן איינגעארדנט פאָרלעזונגען און רעפעראַטן פון יידישע דיכטער, שרייבער און קולטור-טוער און אויך זעלבסטשטענדיקע, מיט אייגענע כוחות. דורך דער געזעלשאַפט ווערט אַרויסגעגעבן אַ וואָכנבלאַט „פרוושענער לעבן“.

מיטגלידער ציילט די געזעלשאַפט — 132.

די פארוואלטונג. פארויצער — ג. אורינסקי, וויצע-פארויצער — י. ע. גלעזער, סעקרעטאר — מ. וואלאנסקי, מיטגלידער: וו. גיצבערג, ש. סערלין, א. פייוושינסקי, א. פערלשטיין און ש. קאלאדנער.

וואָכנבלאַט „פרוושענער לעבן“.

לויט דער איניציאַטיוו פון אייניקע מיטגלידער פון דער י. ש. אַ-פאַר-וואָלטונג איז די געזעלשאַפט צוגעטראַטן אַרויסצוגעבן אַ וואָכנבלאַט אונטערן נאָמען „פרוושענער לעבן“.

דער ערשטער נומער איז דערשינען דעם 29טן אויגוסט 1930 י. די צייטונג דערשיינט רעגלמעסיק יעדע וואָך און ציילט שוין דעם דריטן יאָרגאַנג. די צייטונג שטייט אויפן באַדן פון יידיש-וועלטלעכער קולטור. ווערט פאַרשפרייט, חוץ פרוושענע, אויך אין די אַרומיקע און אַ סך אַנדערע שטעט אין לאַנד, ווי אויך אין צפון-אין דרום-אַמעריקע, קובאַ, מעקסיקע און אוסטראַליען. די צייטונג ווערט געזעצט אין אַן אייגענער זעצעריי און געדרוקט אין דער סיימיק-דרוקעריי.

טיראַוש: 600 עקזעמפלאַרן.

רעדאַקטאָר: ג. אורינסקי.

יידישע פאָלקס-ביבליאָטעק-געזעלשאַפט.

אין די יאָרן 1921—1922 האָבן אין פרוושענע עקזיסטירט צוויי יוגנט-קרייזן, וועלכע האָבן געפירט קליינע ביבליאָטעקלעך. איין קרייז אונטערן נאָמען „אַרבעטער-ביבליאָטעק“, וואָס איז אָנגעפירט געוואָרן פון: מ. אווערבוך, מ. גאַלדבערג, י. גרינבערג, ר. גרינבערג, מ. ניימאַן און ה. סעגעל, האָט פאַרמאָגט 300 ביכער; דער צווייטער קרייז אונטערן נאָמען „קולטור-יוגנט-אַרגאַניזאַציע“, וועלכער איז אָנגעפירט געוואָרן פון: מ. בערעסטאָוויצקי, מ. גאַלדבערג, י. גלאַצער, ל. כאַמסקי, ב. כמעלניצקי, ד. פאַרער און ג. פרוושאַנסקי. האָט פאַרמאָגט 250 ביכער. צוליב דעם ניט עפנטלעכן כאַראַקטער זייערן האָבן די קרייזן געפירט זייער אַ פאַגרענעצטע טעטיקייט און זיך ניט געקענט

אַנטוויקלען

אנטוויקלען.

אין יאָר 1924 זיינען עטלעכע געוועלשאפטלעכע טוער, לויט דער איני-ציאטיוו פון מ. וואָלאָנסקי, צוגעטראָטן גרינדן אַן עפנטלעכע געוועלשאפטלעכע ביבליאָטעק. דורכצופירן די לעגאַליזאַציע האָט אַ כַך מיטגעהאַלפֿן ד"ר אַ. גאַלדפֿייך. עס איז דורכגעפירט געוואָרן אַ רעגיסטראַציע פון מיטגלידער און פֿאַר דעם איינשרייב-געלט זיינען איינגעקויפט געוואָרן 126 ביכער. די צוויי יוגנט-קרייזן האָבן איבערגעגעבן זייער ביכער-פֿאַרמעגן דער נייער געוועלשאַפט; אַזוי אַרום האָט די אַלגעמיינע צאָל ביכער בעת דער גרינדונג באַטראָפֿן – 676. די ערשטע פֿאַרוואַלטונג איז באַשטאַנען פון: מ. צווערבוך, ג. אורינסקי, ד"ר אַ. גאַלדפֿייך, מ. וואָלאָנסקי, ש. סערלין, א. ראַביטש און י. קייזער. דער וווקס פון ביכער-באַשטאַנד שטעלט זיך פֿאַר אַזוי: 1924 – 676, 1925 – 826, 1926 – 976, 1927 – 1076, 1928 – 1133, 1929 – 1159, 1930 – 1243, 1931 – 1275. צוואַמען מיט די 80 טאַפֿל-נומערן פֿאַרמאָגט די ביבליאָטעק 1355 בענד, אין דעם 1037 בעלעטריסטיק און 318 וויסנשאַפטלעכע, אַלע אין יידיש.

די מיטגלידער-פרעקווענץ שטעלט זיך פֿאַר אויף אַזאַ אופן:

אין 1924	בעת דער גרינדונג	זיינען געווען	305 מיטגלידער
" 1925 – 113	מענער,	152 פֿרויען,	צוואַמען 265 "
" 1926 – 110	"	102 "	" 212 "
" 1927 – 127	"	126 "	" 253 "
" 1928 – 132	"	127 "	" 259 "
" 1929 – 117	"	81 "	" 198 "
" 1930 – 104	"	75 "	" 179 "
" 1931 – 68	"	49 "	" 117 "

ביז די לעצטע יאָרן איז די ביבליאָטעק געווען דער איינציקער קולטור-צענטער אין שטאָט. דאָ פֿלענן פֿאַרקומען אַפֿטע פֿאַרלעזונגען און שמועסן. מיטן אַנטשטיין פון אַנדערע געוועלשאפטלעכע אינסטיטוציעס אין שטאָט איז די ראָץ פון דער ביבליאָטעק אַלס אַלגעמיינער קולטור-צענטער געפֿאַלן. דאָס מערקט זיך אויך פון דער טאַבעלע וועגן די מיטגלידער.

די איצטיקע פֿאַרוואַלטונג: פֿאַרויצער: ג. צוקערמאַן, מיטגלידער: י. זיידמאַן, ח. יעלין, מ. ניימאַן, מ. סטול, א. פייוווישנינסקי.

ביבליאָטעק ביי „פֿאַלסקאַ מאַציעזש שקאַלנאַ“.

ד' פּוילישע בילדונגס-און קולטור-געוועלשאַפט „פֿאַלסקאַ מאַציעזש שקאַלנאַ“ האָט אַכתיחלעך געפירט אַ ברייטע טעטיקייט, האָט אָרגאַניזירט אַ פֿרויען-

לערער

לערער-סעמינאר, א האנטווערקער-שול און א ביבליאטעק. די אינסטיטוציעס האבן זיך אָבער ניט באַווין איינצוהאַלטן. דער סעמינאר איז ליקווידירט געוואָרן, ניט געבנדיק קיין איין אַרויסלאָז. די האַנטווערקער-שול האָט פון שול-יאָר 1930/31 איבערגענומען דער סיימיק. געבליבן איז די געזעלשאַפט נאָר ביי דער ביבליאטעק.

די ביבליאטעק פאַרמאָגט:

ביכער פאַר יוגנט	— 245	בענד
בעלעטריסטיק	— 2983	"
וויסנשאַפטלעכע	— 770	"

ס"ה	3998	בענד
-----	------	------

די צאָל לייענער שטעלט זיך ציוויף פון:

ינגלעך	— 58	)	שול-יוגנט
מיידלעך	— 63		
מענער	— 39	)	דערוואַקסענע
פרויען	— 60		
ס"ה	220		

פאַרויצער: מ. טשאַרנאַצקי.

מלוכהשער מענער-לערער-סעמינאר.

דער לערער-סעמינאר איז געעפנט געוואָרן אין יאָר 1924. דער סעמינאר האָט 5 קורסן. אויפן I קורס זיינען פאַראַן 31 שילער, אויפן II — 27, III — 29, IV — 28, V — 18, צוזאַמען — 133 שילער.

ביים סעמינאר דערשיינט אַ דריי-חדשים-שריפט אונטערן נאָמען „זניטש“, צוזאַמענגעשטעלט און רעדאָגירט דורך די שילער.

דער לערער-פערסאָנאַל באַשטייט פון 8 פערזאָן.

דירעקטאָר: ב. מיזערסקי.

ביים סעמינאר איז טעטיק אַ 4 קלאַסיקע אַלגעמיינע שול, אַן „איפונגס-שול“ מיט 78 קינדער.

מלוכה-גימנאַזיע א. נ. אד. מיצקעוויטש.

גרינדעט געוואָרן אין י. 1921 לויט דער איניציאַטיוו פון שטאַט-ראַט, וועלכער האָט דעם אַנשטאַלט אויסגעהאַלטן. ס'זיינען געווען טעטיק די

ערשטע

ערשטע 4 קלאסן. אין י. 1924 האָט די רעגירונג איבערגענומען די גימנאזיע. די צאָל קלאסן האָט זיך יעדן יאָר פאָרגרעסערט ביז די פולע אַכט. דער איצטיקער אָפּצאָל איז 220 ג' יערלעך און לטובת דעם עלטערן קאָמיטעט 50 ג' יערלעך.

די צאָל קלאסן – 8. דער V קל. האָט נאָך אַ פאַראַלעלן.

די צאָל שילער לויט די קלאסן:

I	יינגלעך	18	מיידלעך	13	צוזאַמען	31
II	"	14	"	16	"	30
III	"	17	"	10	"	27
IV	"	23	"	15	"	38
V	"	18	"	32	"	50
VI	"	18	"	24	"	42
VII	"	13	"	28	"	41
VIII	"	17	"	11	"	28

ס"ה " 138 " 149 " 287

לויט דער נאַציאָנאַליטעט טיילן זיך די שילער:

יידן	יינגלעך	22	מיידלעך	61	צוזאַמען	83
קאַטאָליקן	"	66	"	56	"	122
פראַוואַסלאָוונע	"	50	"	32	"	82

ס"ה " 138 " 149 " 287

דער לערער-פערסאָנאַל באַשטייט פון 16 פּערזאָנען.

דירעקטאָר: 5. נאָנאַווסקי.

גימנאזיע ביי דער געז. „תרבות“.

געעפנט געוואָרן צום שול-יאָר 1926/27. לכתחילה איז געעפנט דער IV קלאס און יעדן יאָר האָט זיך געעפנט אַ ווייטערדיקער קלאס. איצט זיינען טעטיק 5 קלאסן – פון IV ביז VIII.

די צאָל שילער לויט די קלאסן:

IV	קלאס –	יינגלעך	8	מיידלעך	7	צוזאַמען	15
V	" –	"	12	"	13	"	25
VI	" –	"	10	"	4	"	14
VII	" –	"	7	"	7	"	14
VIII	" –	"	11	"	3	"	14
ס"ה	"	48	"	34	"	82	

דער

דער לערער-פערסאָנאַל באַשטייט פון 6 פּערזאָנען*.)
דירעקטאָר: ד"ר דרייַלינג.

האַנטווערקער-שול ביים סיימיק.

די האַנטווערקער-שול איז געגרינדעט געוואָרן אין י. 1925 דורך דער גע-
זעשאַפט „פּאַלסקא מאַציעזש שקאַלאַ" מיט פּאַלאַנדיקע אָפּטיילונגען;
סטאַלעריי, שוסטעריי, שפּילצייג און קערב-פּלעכטעריי. אין י. 1926 זיינען
שוין די שוסטער- און שפּילצייג-אָפּטיילונגען געווען ליקוידירט. פון י. 1927
איז פאַרבליבן נאָר די סטאַלער-אָפּטיילונג.
אין י. 1930 ווערט די שול איבערגענומען און אָנגעפירט דורכן סיימיק.
די צאָל שילער — 40. דער שכר-לימוד — 100 גילדן א יאָר.
דער לערער-פערסאָנאַל פאַר אַלגעמיינע לימודים באַשטייט פון 6 פער-
זאָנען; פאַר פאַך-למודים — 3 פּערזאָנען.
די שול נעמט אָן באַשטעלונגען אויף מעבל און אַלערליי האַלץ-אויס-
אַרבעטונגען. דער האַלץ-זאַפּאַס באַטרעפט בערך 17.000 ג'. פאַרן לעצטן יאָר
האַבן די אויסגעפירטע באַשטעלונגען אויסגעמאַכט 18.200 ג'. דער אינווענ-
טאַר (וואַרשטאַטן, געצייג, מכשירים) באַטרעפט בערך 10.000 ג'.
דירעקטאָר: וו. קלעוויצקי.

מלוכהשע אַלגעמיינע שולן נר. 1 און 2.

ביידע אַלגעמיינע (פּאָוושעכנע) שולן פירן די לימודים אין דעם זעלביקן
לאַקאַט: די שול נר. 1 (א יינגל-שול) — פאַרמיטאַג און די שול נר. 2
(א מיידל-שול) — נאַכמיטאַג.

די צאָל קינדער אין ביידע שולן לויט דער נאַציאָנאַליטעט שטעלט זיך
צונויף אזוי:

צוזאַמען	שול נר. 2.	שול נר. 1.	
111	93	18	יידן
268	104	164	פּאָליאַקן
248	96	152	ווייסרוסן
627	293	334	ס"ה

דער לערער-פערסאָנאַל באַשטייט פון 12 פּערזאָנען.

פארוואלטער: אין שול נר. 1 — ק. קראפיוניצקי, אין שול נר. 2 — א. וויבראנאווסקא.

תלמוד-תורה

תלמוד-תורה און חדרים.

ד י תלמוד-תורה באשטייט פון 5 חדרים, ווו עס לערנען זיך 95 קינדער. עס לערנען 5 מלמדים. חוץ דעם אויך א לערערין פאר פויליש און חשבון. פארויזער פון דער פארוואלטונג איז דער רב - ד. פייגנבוים. אויסער דער תלמוד-תורה זיינען נאך דא אין שטאט 4 פריוואטע חדרים, ווו עס לערנען קרוב צו 80 יינגלעך.

ישיבה.

ד י ישיבה איז פון טיפ „נאווארעדקער“. געקומען קיין פרוזשענע אין 1929 י. פון אויווע, נאכדעם ווי דאס שטעטל איז אפגעברענט געווארן. ציילט ביז 70 יינגלעך.

העברעישע פאלקס-שול „יבנה“(*).

ד י העברעישע פאלקס-שול „יבנה“ איז געגרינדעט געווארן לויט דער איניציאטיוו פון א. געלמאן אין י. 1919. עס זיינען געעפנט געווארן כסתיילה די ערשטע 4 קלאסן.

די ערשטע פאר יאר איז די שול אויסגעהאלטן געווארן אויף די סובסידיעס פון „דזשוינט“, שפעטער איז איינגעפירט געווארן שכל-למוד. פון י. 1925 אן ווערט די שול מיט א קלענערע אדער גרעסערע סומע סובסידירט פון מאגיסטראט. פון י. 1925 אן עקזיסטירט ביי דער שול א קינדער-היים (גן ילדים). די למודים ווערן געפירט אין העברעיש.

די איצטיקע צאל שילער לויט באזונדערע קלאסן שטעלט זיך פאר אזוי:

קינדער-היים	—	יינגלעך	2	מיידלעך	16	צוזאמען	18
I קלאס	"	15	"	5	"	20	
II	"	19	"	9	"	28	
III	"	19	"	9	"	28	
IV	"	15	"	14	"	29	
V	"	25	"	9	"	34	
VI	"	25	"	4	"	29	
VII	"	10	"	9	"	19	

ס"ה יינגלעך 130 מיידלעך 75 צוזאמען 205

יידישע

(* זע הערה זייט 291.

יידישע פאלקס-שול א. נ. י. ל. פרץ.

דער ערשטער פרוו צו גרינדן א שול מיט יידיש אלס לערן-שפראך איז געמאכט געווארן נאך אין יאר 1916, בעת דער דייטשישער אקופאציע. נאך א קורצער עקזיסטענץ האבן די דייטשן רעקוויירט דעם לאקאל און צוליב דעם איז די שול פארמאכט געווארן. ערשט אין סעפטעמבער 1919 איז פאר-געקומען די פאקטישע גרינדונג און די ערשטע 4 קלאסן האבן אנגעהויבן נארמאל צו פונקציאנירן.

די גרינדער זיינען געווען: ג. אורינסקי און די לערערינס: ט. גאלד-בערג, פ. פערלשטיין, ר. קליינערמאן און א. ראזענשיין. די דאזיקע פערזאנען זיינען עס געווען סיי די פארוואלטונג פון דער שול, סיי איר פעדאגאגישער ראט. א פאר חדשים שפעטער זיינען צו דער פארוואלטונג צוגעטרעטן מ. וואלאנסקי און ב. פאלאק.

די לערער האבן זיך מיט ברען איבערגעגעבן דער ארבעט, הגם קיין געהאלט האבן זיי א לאנגע צייט ניט באקומען. אין י. 1920 טיילט אויס דער ארטיקער קאמיטעט פון „דזשינט“ א שטענדיקע סובסידיע. עס ווערן ביס-לעכווייז איינגעקויפט די נויטיקע מכשירים, די לערער באקומען אויך א קליי-נעם געהאלט. די שול וואקסט זיך פאנאנדער, ס'ווערט פארגרעסערט דער לע-רער-פערסאנאל.

די שול אין יאר 1920.

אינ'ם זעלביקן יאר ווערט די שול באזוכט דורך א דעלעגאט* פון דעם דאמאלסטיקן „דינעוואן-מעדעם-רייכמאן-שול-קאמיטעט“ און ס'ווערט אנ-געקניפט

(*) נ. שאפראן.

געקניפט א קאנטאקט מיט ווארשע.

דער פראגראם פון די למודים, וועלכן ס'האבן לכתחילה איינגעשטעלט לויטן אייגענעם איינזען די לערער מיט דער פארוואלכונג, ווערט כסדר אין פארשיידענע פרטים געענדערט, הן לויט די פאדערונגען פון דער מלוכהשער שול-מאכט, הן שפעטער, לויט די אנווייזונגען פון דער יידישער שול-ארגא-ניזאציע. די למודים ווערן אבער כסדר געפירט אין דער יידישער שפראך. אין י. 1921 קומט פאר אין ווארשע דער ערשטער יידישער שול-צו-זאמענפאר און די גרינדונג פון דער „צענטראלער יידישער שול-ארגאניזאציע“, ס'ווערן דעלעגירט צום צוזאמענפאר 4 חברים*.

פון דאמאלסט אן געפינט זיך די שול אין שטענדיקן קאנטאקט מיט דער צענטראלע. פון צייט צו צייט באזוכן די שול דעלעגאטן און אינסטרוקטארן. אין י. 1920 איז די שול צום ערשטן מאל ארויסגעטראטן מיט א קינדער-אונט, וואס איז געווען א גרויסע דעמאנסטראציע פאר דער שול. פון דאמאלסט אן ווערן יאר-יערלעך אדורכגעפירט עפנטלעכע קינדער-אונטן. אין י. 1924 קומט פאר אין ווארשע דער צווייטער שול-צוזאמענפאר. די שול איז דארט פארטראטן מיט 2 דעלעגאטן**.

די שול צוזאמען מיט פרץ מארקישן אין 1924 י.

אין

(*) פון דער פארוואלכונג: ג. ארינסקי און ב. פאלאק, פון פער-ראט: פון שול — פ. פערלשטיין, פון קינדער-היים — מ. עפשטיין.
(**) מ. וואלאנסקי און י. קייזער.

אין נאָוועמבער דעמזעלביקן יאָר האָט פּרוּשענע באַזוכט דער דיכטער פּרץ מאַרקיש. ער איז געווען אין שול און האָט זיך פּאַטאַגראַפֿירט צוזאַמען מיט די קינדער, לערער און פאַרוואַלטונג.

אין יאָר 1926 ווערט דורכן לערער צוקערמאַן דורכגעפֿירט אין VII קלאַס אַ פּרוּוו ביים לימוד פון געשיכטע צו פאַרשן די געשיכטע פון אונדזער שטאַט. דער פּרוּוו איז געווען אַ געלונגענער און אין רעזולטאַט איז דורך די קינדער געשאַפן געוואָרן אַ קליינער „פּנקס“, וועלכער האָט געגעבן אַ קיצור פון פּרוּשענער געשיכטע. די דאָזיקע קינדער-שאַפונג האָט עס געגעבן די אַנרגוג צו דער איצטיקער אַרבעט.

סוף שול-יאָר 1926/27, צום ערשטן אַרויסלאָז, קומט פאַר די ערשטע שול-אויסשטעלונג, וועלכע געפינט אַנערקענונג ביי אַלע שיכטן פון דער היגער יידישער באַפעלקערונג. נאָכן שליסן דעם שול-יאָר קומט פאַר אַן אויספֿלוג פון די עלטערע קלאַסן מיט די לערער קיין וואַרשע.

אין שול-יאָר 1927/28 האָט די שול באַקומען אַ רעגירונגס-סובסידיע 300 גילדן. – סוף שול-יאָר – אַן אויספֿלוג פון די עלטערע קלאַסן קיין בעלאָויעזש.

סוף שול-יאָר 1928/29 קומט פאַר די צווייטע אויסשטעלונג פון די קינדערשע אַרבעטן. אין משך פון עטלעכע טעג איז די אויסשטעלונג באַזוכט גע-וואָרן פון קרוב 1000 פּערזאָנן. די באַזוכער (צ.א. די שול-מאַכט, לערער פון אַלע אַרטיקע אַנשטאַלטן) האָבן זיך אָפּגערופן מיט באַגייכטערונג. צום שלום פון יאָר קומט פאַר אַן אויספֿלוג קיין קוזמיר.

אין דעם זעלביקן יאָר האָבן דריי שילער פון דער שול באַקומען אַ פּריז פאַר זייערע אַרבעטן וועגן שפּאַר-טאַג, וועגן דעם איז עפנטלעך גע-מאַלדן געוואָרן דורך מודעות.

אין יאָר 1929 ווערן דורך דער פאַרוואַלטונג געמאַכט הכנות צו פייערן דעם 10 יאָריקן יובל פון דער שול. עס געשעט אָבער אַ טרויעריקער פּאַל און די פייערונג ווערט אָפּגעלייגט. נאָך אַ לאַנגער און שווערער קראַנקהייט שטאַרבט אָפּ די לאַנגיאַריקע לערערין און פאַרוואַלטערין, איינע פון די גרינדער פון דער שול – ח' רבקה קליינערמאַן. געשטאַרבן איז זי פון אַ האַרץ-קראַנקהייט אין וואַרשע אין אַ שפיטאַל דעם 15. VIII 1929 י. אין דעם זעלביקן שול-יאָר ווערט געמאַכט אַ פּרוּוו פון אַריינפירן די דאָלטאָן-סיסטעם אין איין קלאַס (VII) אויף אייניקע למודים. אין רעזולטאַט פון דעם איז איינגעאָרדנט געוואָרן אַן עפנטלעכער אָונט וועגן חסידים, וווּ די קינדער האָבן רעפּערירט וועגן זייער אָפּגעטוענער אַרבעט.

אין י. 1930 קומט פאַר די יובל-פייערונג מיטן אַנטייל פון דעלעגאַט פון דער שול-אָרגאַניזאַציע, ח' טאַבאַטשינסקי. אין פּראָגראַם איז געווען; אַנטהילונג פון דער שול-פּאַן, וועלכע די אַביטוריענטן האָבן געשענקט דער

שול, א דעמאנסטראציע פון די קינדער, אביטוריענטן, עלטערן און שול-פריינט מיט מוזיק איבער די גאסן פון דער שטאט, א מיטינג, א גרויסער ספאָרט-יום-טוב און צום שלום א באַנקעט. אין זעלביקן יאָר האָט די שול זיך אויסגעצייכנט מיט אירע עקספּאָנאַטן אויף דער לאַנד-אויסשטעלונג אין וואַרשע, וועלכע ס'האָט איינגעפֿירט די ייד. שול-אָרגאַניזאַציע, און באַקומען דעם I פּריז (א ביבליאָטעק אין ווערט פון 300 גילדן).

רבקה קליינערמאן-אורינסקי געשטאָרבן דעם 15. VII. 1929.

אין שול אין טעטיק א זעלבסט-פאַרוואַלטונג פון די קינדער מיט פאַרשיידענע קאָמיסיעס - קאָאָפּעראַטיוו- ביבליאָטעק- מעטערעאַלאָגישע, אַלבום- מאַנדאַלין- הינער און קיניגלעך- וואַנט-צייטונג, ווירטשאַפּטס- און קאָנטראָל-קאָמיסיע.

אין יוני 1931 האָט די שול אויפגענומען אַלס גאַסט דעם דיכטער יוסף אָפּאָטאַשו. ער האָט זיך פּאָטאָגראַפירט צוזאַמען מיט די קינדער, לערער, פאַרוואַלטונג און עלטערן-קאָמיטעט.

די גאַנצע צייט פון איר עקזיסטענץ פירט די שול א שווערן קאַמף פאַר איר קיום. די הכנסות (דורך דער היגער אָפּט. י. ש. א.) באַשטייען פון מאַגיסטראַט-סובסידיעס, אונטערנעמונגען, שטיצע פון אַמעריקע א. אַנד.. שכר-למוד דעקט נאָר א טייל פון דער הוצאה, צוליב דער ניט-פאַרמעגלעכקייט פון די עלטערן, וועמענס צוזאַמענשטעל איז אַזעלכער:

לויטן-אַרבעטער און באַלמעלאַכעס 119 - 59%

באַלעגאַלעס 25 - 12%

12% - 25	קרעמער און הענדלער
8% - 15	אָן עלטערן (יתומים)
5% - 10	פאָטערס אין אמעריקע
4% - 8	פרייע פראָפעסיעס
100% - 202	ס"ה

די גרויסע צאָל אַרימע עלטערן איז אויך די סיבה דערפון, וואָס אין די עלטערע קלאַסן פאלט די צאָל קינדער, וועלכע ווערן גאָר יונג צוגענומען

די שול צוזאמען מיט יוסף אַפאטאָשו אין יוני 1931 י.

פון דער שול און אָפגעגעבן צו אַרבעט, - ווי עס איז צו זען פון פאָלגנדיקן צוזאמענשטעל פון די קינדער לויט קלאַסן צום שול-יאָר 1931/32:

18	צוזאמען	10	מיידלעך	8	יינגלעך	קינדער-היים - יינגלעך
39	"	29	"	10	"	I קלאַס
29	"	20	"	9	"	" II
33	"	23	"	10	"	" III
32	"	14	"	18	"	" IV
21	"	13	"	8	"	" V

VI קלאַס

VI קלאס	יינגלעך 5	מידלעך 15	צוואמען 20
VII " "	" 3	" 7	" 10

ס"ה יינגלעך 71 מידלעך 131 צוואמען 202

ארויסלאזן זיינען געווען 5. די שול האבן געענדיקט:

אין שול-יאָר 1926/27 – 13 קינדער

" 1927/28 – 12 " "

" 1928/29 – 10 " "

" 1929/30 – 21 " "

" 1930/31 – 12 " "

ס"ה 68 קינדער

חויז דעם האבן אין משך פון דער צייט איבער 200 קינדער געמוזט איבעררייזן דאָז לערנען, ניט פארענדיקנדיק די פולע 7 קלאסן צוליב מאַנגל אין מיטלען.

פון די 68 האבן זיך גענומען צו:

מלאכה – 38 קינדער

פאך-שול, טעכניקום – 6 "

סעמינאַר, גימנאַזיע – 7 "

געשטאַרבן – 1 "

עמיגרירט. אָן אַרבעט, פאַרש. – 16 "

ס"ה 68 קינדער

מיט דער שול פירט אָן די פארוואַלטונג פון דער י. ש. א. אָפּט.

דער לערער-פערסנאַל באשטייט פון 6 פערזאָן: ה. גרינבוים, ל. יערוכימאָוויטש,

ר. סווענציאנער-צוקערמאַן, מ. סטול, נ. צוקערמאַן און ר. ראָטנבערג.

דער עלטערן-קאָמיטעט באשטייט פון אייניקע מיטגלידער פון דער פארוואַלטונג און חויז

זיי פון: י. בערשנאָרן, ב. דובינסקי, א. זלעטניק, א. ליפשיץ, פ. ניעבאַשטשיק, פ. ראָוויצקי.

מ. וו.

הוספות, מלואים און תקונים.

הוספות, מלואים און ונקונים.

- זייט 11. שורה 8. איבעריק דאָס וואָרט – „א בלאַט“.
- זייט 12. שורה 9 און אנדערע ערטער. אָנשטאַט „צק“ אָדער „יצק“ דאַרף זיין „יצ“ו“.
- זייט 22. די מצבה אויף דעם קבר פון דעם ערשטן מת אויפן נייעם בית-עולם – פון רב יצחק ברב יהודה – ווערט נאָך ביז איצט אָפּגעהיט.
- זייט 24. די דערקלערונגען צו די ווערטער אין די הערות 1, 2 געהערן צו ד״ר מ. וויינרייך.
- זייט 43. די רעוויזאָרן, וועלכע האָבן געשריבן אין יאָר 1597 דעם אינ-ווענטאַר פון קאַפּרינער סטאַראַסטוואַ (געדרוקט אין 14טן באַנד פון די אַקטן פון דער ווילנער קאַמיניע ז.ז. 550, 598), דערמאָנען: נאָך אונדזער קומען קיין פּרוזשענע האָט דער וואָיט פון שטאַט יאן סטאַוועצקי און די מעשטשאַנעס אונדז געוויזן 2 פּריווילעגיעס וועגן פּרייהייטן און מאַגדעבורגער רעכט פאַר דער שטאַט. איינע פון דער קיניגין אַננאַ און די צווייטע אַ באַשטעטיקונג פון קיניג זיגמונט III געגעבן אין וואַרשע דעם 6טן מאי 1589.
- זייט 49. דער פּולער טעקסט פון דער געבראַכטער פּריווילעגיע איז צוויי מאַל

מאַל אָפּגעדרוקט אין Vטן באַנד פון די „אַקטן פון דער ווילנער קאָמיסיע“. איינמאַל אויף דער זייט 208 דאַטירט פון יאָר 1677–1679 און אַ צווייטן מאַל אויף דער זייט 247 דאַטירט פון יאָר 1719. אויסער דעם פּוֹלן טעקסט איז נאָך דאָ אַ קיצור, און אין דעם דאָזיקן קיצור איז עס אַריינגעפאַלן דער טעות – אַנשטאַט יאָן III, ווי עס האָט באַדאַרפט זיין, שטייט יאָן קאָזימיר.

זייט 55. הערה 2. אַנשטאַט „ווילנער מלוכה-אַרכיוו“ דאַרף זיין „ציטירט לויט מ. באַלינסקי“.

זייט 63. הערה 2. דאַרף זיין „ז.ז. 765–768“.

זייט 66. הערה 1 און 2. דאַרף זיין „ציטירט לויט מ. באַלינסקי“.

זייט 72. שורה 13. אַ קיניגלעכער באַפֿעל פון 23טן יאָנואַר 1554 צו סטאַניסלאָוו פּאַלישעווסקי, דעם דאַמאַלסטיקן פאַרוואַלטער פון קאַבריןער און דאַבוטשינער עקאָנאָמיע, אָז ער זאָל צוזאַמען מיט דעם שליח פון דער קיניגין באַננאַ אויפקלערן די דאַבוטשינער קאַטאָליקן. אָז זיי מוזן צאָלן זייער קסיאַנדז מאָמוס, קאַליאַדע-געלט און אַנשטאַט מעשר, וואָס עס פֿלעגן ביז איצטער קריגן די קאַטאָלישע גלחים, זאָלן זיי געבן אַ שאַק קאַרן פון יעדער וואַקע פעלד. (אַרכעאַגראַפישער זאַמלבוך, ראַטשינסקיס ביבליאָ-טעק אין ווילנער אַרכיוו. באַנד 4 ז. 3–2 נר. 3).

זייט 72. אַ פסק-דין אין דעם פּראָצעס פון דעם גלח פּונ'ם קלויסטער סוו. דוכאַ אין פּרוזשענע, טימאַפּיי פּעאַדאַראָוויטש מיט די פּרוזשענער מעשטשאַנעס ניקאָלַיי זובאַווסקי און יאָן סטאַוועצקי און די איבעריקע מעשטשאַנעס אין פֿלד, וועלכע האָבן פאַרווערט די דורכפאַרער אין די ירידן פון קריסטוס-געבורט און פון הייליקן ספּאַס צו האַנדלען ביים קלויסטער כּוו. דוכאַ (גורקי). די מעשטשאַנעס האָבן געטענהט, אָז דער האַנדל שטערט די תּפילה אין קלויסטער. חוץ דעם האָבן זיי באַוווּן אַרדערס פון קיניגלעכע רעוויזאָרן. אָז האַנדלען קען מען נאָר אין כאַרק פון שטאַט, ניט ביי די קלויסטערס. דער פסק-דין איז געווען, אָז די מעשטשאַ-נעס זיינען גערעכט. (ווילנער קאָמיסיע 3 באַנד ז. 10 נר. 7. 1577).

זייט 75. דעם 18טן דעצעמבער 1615 איז אריינגעפלאָסן אן אַנקלאָגע אין די בריסקער גראַד-ביכער פון פרוזשענער פלעבאן (קסיאנדז) קרישטאָף דובאַווסקי אויפן גאַנצן פרוזשענער מאַגיטראַט, אויפן וואָיט יאָן סטאַוועצקי און די לאַוויקעס פון דער פרוזשענער מאַגדעבורגיע פאָרוואָס אין דעם טאָג, ווען זיי האָבן באַדאַרפט באַטראַכטן זיין פראָצעס וועגן באַליידיקונגען פון זיינע אונטער-טאַנען, דאָס הייסט פון די מעשטשאַנעס, וואָס זיינען געזעסן אויף די ערד, וואָס געהערט צום קלויסטער, זיינען אַנגעלאָפן אין מאַגיטראַט מעשטשאַנעס פון שטאָט און געמאַכט אַ סקאַנדאַל, עס איז דערגאַנגען צו קלעפּ און די שופטים זיינען זיך צעגאַנגען ניט משפּטנדיק זיין פראָצעס. (אַרכעאָגראַ-זאַמל. ראַטשינסקיס ביבליאָטעק אין ווילנער אַרכיוו).

זייט 89. שורה 14. דורכגעלאָזן די דאָטע, 9טער יאָנואַר 1663. אַנשטאָט „שאַסי-שטייער“ דאַרף זיין „הייזער-שטייער“. הערה וועגן אוניווערסאַלד. אַרף זיין „באַנד 34 זייט 138 נר. 531 9טער יאָנואַר 1663“. הערה וועגן דער פעסט. דאַרף זיין „28 באַנד. אַקט. אַ יעוורעיאַך ז. 389 נר. 315 9טער יאָנואַר 1663“.

זייט 141. שורה 13. לויט דעם באַריכט פון די רעוויזאָרן אין יאָר 1597 האָט זיך כמעט אַ דריטל פון דער צאָל פרענטן ערד געפונען אין רשות פון קלויסטער. פון דעם איז במילא קלאָר, פאָרוואָס איז ניט אַנגעגעבן אין די „רעוויזיעס“ די אַבסאָלוטע צאָל הייזער – די וואָס האָבן זיך געפונען אויף דער קלויסטער-ערד זיינען אין די רייסטערן ניט אַריין.

זייט 155. שורה 15. ניט סוף, נאָר אָנהויב XVIII י"ה. ווי עס ווערט דערמאָנט אינ'ם ספר עיר-וויילנאָ מאת ה'ל' נח מגיד – המכונה שטיינשניידער, איז דאָ אין פרוזשענע געווען רב (לויט אונדזער אויסרעכענונג) אין די 50 קער יאָרן פון XVIII י"ה ר' יוסף.

זייט 171. שורה 20. די צאָל הייזער צום אָנהויב פון XIX י"ה האָט געקענט זיין זייער אַ קליינע צוליב דער גרויסער שריפה, וואָס איז אויסגע-בראַכן אין 1801 אין פרוזשענע (זע „פנקס פון חברה-קדישא" ז. 10).

זייט 187. עס איז אינדז געלונגען צו באַקומען די פאָלגנדיקע דאָקומענטן, וואָס

וואס האָבן אַ שייכות צום יאָר 1905 און שטאַמען פון אַרכיוו פון גראַדנער גובערנאַטאָר. דאָס זיינען ראַפּאָרטן געשריבן פון פּרוזשענער איספּראָוויניק נאַבאָקאָוו צום גראַדנער גובערנאַטאָר. מיר גיבן די דאָקומענטן אין יידישער איבערזעצונג פון רוסיש.

„געהיים. צו זיין עקסעלענץ, דעם גראַדנער גובערנאַטאָר. פון פּרוזשענער קרייז-איספּראָוויניק. ראַפּאָרט. די פאַרגעקומענע שטרייכן און דעמאָנסטראַציעס דעם 11טן היינטיקן יולי אין שטאָט פּרוזשענע און די שטעטלעך קאַרטוז-בערעזע, שערעשעוו און מאָלטש האָבן ניט געקענט אָפּגעשטעלט ווערן אין סאַמע אָנהויב, צוליבן פעלן פון מיליטער, סיי אין די דערמאָנטע באַוויינטע פונקטן און סיי בכלל אין קרייז. די פּאָליציי-פונקציאָנאַרן זיינענדיק צעשפּרייט איבערן גאַנצן קרייז האָבן ניט געקענט אויפֿ-געזאַמלט ווערן גיך אין נויטיקן אָרט און צוליב זייער קליינער צאָל זיינען זיי ניט ביכולת צו באַווייזן אָן ענערגישע ווירקונג אויפן המון אין פּאַל פון אומרוען. די פאַרשפּרייטע געריידערייען (טאָלקי) צווישן דער פויערישער באַפעלקערונג צוליב די פּאַנז-נ-דערגעקלעפטע פּראָקלאַמאַציעס אין פיל דערפער און די פּאַר-געקומענע מיספּאַרשטענדענישן צווישן די פויערים און פריצים, וועלכע האָבן אין דער פאַרגאַנגענער צייט ניט אָנגענומען קיין גרויסע פאַרמען, קענען היינט פאַרוואַנדלט ווערן אין ערנסטע אַגראַר-אומרוען. צוליב דעם אויבנגעבראַכטן בעט איך אייער עקסעלענץ וועגן ירויסרופן מיליטער אין קרייז, וואָס איז מיר אָנפאַרטרויט: דערביי איז ווינטשנסווערט צו האָבן מיליטער-אַפטיילונגען אין פּרוזשענע, קאַרטוז-בערעזע און שערעשעוו מיט דעם תנאי, אז די דערמאָנטע אָפטיילונגען זאָלן קענען אין פּאַל פון נויטווענדיקייט אַרויסשיקן פלי-אַפטיילונגען אין די נאָענטע ערטער פון די אויסגערעכנטע פונקטן. איך האָלט פאַר מיין פליכט צו מעלדן אייער עקסעלענץ, אז אין דער צייט ווען עס האָט זיך געפונען אין קאַרטוז-בערעזע דער 151 פוסגייער פיאַטיגאַרער פולק און לעבן פּרוזשענע אין מיכילאָווער שטאָב די 38 אַרטילעריע-בריגאַדע האָט עקזיסטירט אַ פאַרשטענדיקונג וועגן איבערגעבן אין מיין רשות מיליטער-אַפטיילונגען בשעת מ'וועט זיי דאַרפן, היינט ווידער אז די דערמאָנטע מיליטער-טיילן זיינען אַוועק אויכער די גרע-ניצן פון אונדזער קרייז (דער פיאַטיגאַרער פולק איז אַוועק אויפן ווייטן מזרח און די 38 בריגאַדע איז איבערגעפירט גע-וואָרן אין לאַמזשער גובערניע) האָבן איך אָנגעוואָרן די מעגלעכ-קייט זיך צו ווענדן נאָך הייליך צו דער מיליטערישער מאַכט און

די באפעלקערונג פון קרייז, באזונדערס די יידישע יוגנט, וויסנדיק אז די פאליציי קען ניט באקומען קיין הילף פון מיליטער, וועט ניט פארוואמען אויסצונוצן די געלעגנהייט. איספראוויק נאכאקאוו. נומער 205, 12 יולי 1905 פרוזשענע.

צו דעם דאזיקן ראפארט איז בייגעלייגט די פאגלנדיקע רשימה פון „פארדעכטיקע“ פערזאנען.

„רשימה פון פערזאנען וועלכע זיינען באמערקט געווארן אלס אנפירער פון די אומרוען דעם 11 יולי אין פרוזשענע*).

(1) בערגער ירמיהו מאוושעוו, (2) רויטקאפ רחמיאל, (3) סערלין יאנקא, (4) ווארדמאן אשר מעיראוו, (5) זוסעלעוויטש מיכל וועלדעלעוו, (6) גארבער גרשון מאוושעוו, (7) נאמבערג יחזק יאסעלעוו, (8) ניצבערג איסער, (9) אנוש יאנקא אבערעאוו, (10) גארבאטי אפרים עזעוו, (11) קאץ מרדכי פראימאוו, (12) פיין משה מיכעלעוו, (13) בליאכער יאסל פראימאוו, (14) ראגיס שמואל מאוושעוו, (15) אורייעוויטש בערקא שימכאוו, (16) פערלשטיין לייזער, (17) אווערבוך משה, (18) מאוושעוויטש יאסל, (19) פריבולסקי מענדל, (20) פיין יאסל מיכעלעוו. אין מאטש: (21) ראזנפעלד משה איצקאוו, (22) גאלדבערג דוד אראנאוו — שלימאוו, (23) ראבינאוויטש הערש ביניאמינאוו, (24) ניצבערג ליפא זונדעלעוו, (25) באסן-ציון אראנאוו דאוויראוו, (26) ניצבערג משה זונדעלעוו, (27) גאלדבערג שמעון נאפטאליעוו, (28) פרידמאן זוינע אברהם-מאוו, (29) דובינא אברהם יצחק זאוועלעוו, (30) פאמערעאניעץ שרה יאנקעלעוו, (31) גערשא חיה איצקאוו, (32) זאמכאוויטש פערל נאכמאוו, (33) ליבערשטיין מאוושע הערש-קאוו, (34) שיינבוים חיים-הערש יאנקעלעוו, (35) טרעגער אברהם-לייב, (36) ליבערמאן חיה שימעלעוו, (37) אילעוויצקי מיכל מעיראוו. אין שערעשעוו: (38) ראזענטאל חיים בארובאוו, (39) לעוו יצחק-אייזיק, (40) זינגמאן הערש אנשעלעוו, (41) ליבעווסקי זונדל מאוושעוו, (42) קרומאן יאסל, (43) וואפנישטיין משה אייזיקאוו, (44) ברעמער מרדכי דאווידאוו, (45) קרומאן פישל בעצעלעוו, (46) זינגער בנימין כאימאוו, (47) גוטערמאן ישראל, (48) קאלבקיף אהרון זעלמאנאוו, (49) מייסטער חיים שמועלעוו, (50) גאוכמאן יאסל פראימאוו, (51) כאנקאוויטש אלעקסאנדער, (52) יודעלעווסקי משה ביינישעוו. איספראוויק נאכאקאוו.

„געהיים. צו זיין עקסעלענץ דעם גראדנער גובערנאטאר פון פרוזשענער קרייז-איספראוויק. ראפארט. אלס הוספה צו מיין ראפארט פון 12 היינטיקן יולי אונטערן נומער 199 מעלדע איך אייער עקסעלענץ, אז צוזאמען מיט די אויסגערעכנטע פערזאנען, וועלכע זיינען געווען די אנפירער פון די אומרוען דעם 11טן יולי זיינען געווען די איניציאטארן וואס-ליי-פאמאוו מיקוס, א זון פון אן ארטיקן ערד-באזיצער, וואס האט געענדיקט דעם יאר די פרוזשענער שטאטישע שול, א שילער פון דער שטאטישער שול ניקאליי סילוועסטערעוו גאנטשארקא און די מעשטשאנעס; חיים מעיראוו קופלינסקי, אהרון נאכמענאוו שפאנין, טויבע מעשענאגיסער, לאה מעשענאגיסער און מרים מעשענאגיסער. די דערמאנטע פער-

זאנען

(*) א גרויסע טייל פון די דערמאנטע איז אריין אין דער רשימה על-פי טעות אדער צופעליק.

זאָנען האָבן אַנטוויקלט זייער טעטיקייט אין פּרוזשענע, דערביי זיינען שפּאַנין, בערגער, רויטקאַפּ די הויפט-אַנפירער און לויט אַ באַשלוס פון געוועזענעם גובערניע-שעף פון 25 אפריל, אונטערן נומער 40 זיינען זיי געווען אַדמיניסטראַטיוו באַשטראָפּט. לויט דעם דערמאָנטן באַשלוס זיינען געווען אַדמיניסטראַטיוו באַשטראָפּט די מערהייט פון די פּערזאָנען, וועלכע זיינען דער-מאָנט אין דער ליסטע ביים ראַפּאָרט פון 12טן יולי, אונטערן נומער 199. אין קאָרט-בערעזע האָבן זיך געפונען אַן שפיץ פון המון און אָנגעפירט מיט דער טעטיקייט; דער פּרוזשענער מעש-טשאַנין אורי אַבעלעוו טאַבאַליצקי, דער פּרוזשענער מעשטשאַנין לייווער פּינעס, דער בערעזער איינוווינער אברהם-יצחק מאָושעוו זאָוועלעוויטש, פון זיי זיינען די ערשטע צוויי ספּעציעל געקומען קיין בערעזע און אינאָונט זיינען זיי אָפּגעפאַרן. אין דער נאָכט פון 11טן אויף דעם 12טן יולי זיינען אין קאָרט-בערעזע גע-געבן געוואָרן צוויי שאַסן אויפן שאַסיי פון שטעטל צו דער סטאַציע פּאָגאָדינע דורך אומבאָקאַנטע פּערזאָנען. די שאַסן זיינען געגעבן געוואָרן אין די וועכטער פון 196 זאָסלאָווער פוס-גייער פּולק, וואָס זיינען געשטאַנען ביי די קאָזאַרמעס, וואָס געפינען זיך דאָרטן. די וועכטער זיינען געווען די זעלנער מאָרטין איוואָנאָוו כאַריאַן, אַבדוללאַ אַבדולין און פּראָקאָפּ פּלושניקאָוו. דער פּראָטאַקאָל וואָס איז וועגן דעם צוזאַמענגעשטעלט געוואָרן איז אָפּגעשיקט געוואָרן צום אויספאַרשונגס-ריכטער פון 1טן ראַיאָן פון פּרוזשענער קרייז און עס איז געמאַלדן געוואָרן דעם אַרטיקן געהילף-פּראָקוראַר. איספּראַוויק נאָבאַקאָוו.

„געהיים. צו זיין עקסעלענץ דעם גראָדנער גובערנאַטאָר פון פּרוזשענער קרייז-איספּראַוויק. ראַפּאָרט. איך מעלדע אייער עקסע-לענץ, אַז אויף דער מאַכאַרקע-פּאַבריק אין פּרוזשענע וואָס געהערט צו יאָסל פאַמעראַניעץ זיינען דעם 17טן יולי פון 15 אַרבעטער עלף אַזיגער פרי 9 אַרבעטעריןס אַוועק אויף מיטאַג און צוריק צו דער אַרבעט ניט געקומען. זעקס אַרבעטער מענער האָבן דעם זעלבן טאָג געאַרבעט און דעם 18טן פון 4 אַזיגער בייטאַג האָבן זיי אויך געוואָרפן די אַרבעט און קיינער קומט ניט אין פּאַבריק אַריין. דער אייגנטימער פון דער פּאַבריק האָט געמאַלדן, אַז די פרויען פאָדערן אַ הוספה פון 50% פון זייער טעגלעכן געהאַלט און, אַז ער פאַרמאָכט די פּאַבריק אויף אַ געוויסע צייט. דער שטרייק איז אַריבער רויק. כדי אויפצוקלערן די סיבה פון שטרייק און צו זיינען ניט געווען קיין פּערזאָנען, וועלכע האָבן אָנגערעדט די

אַרבעטער

אַרבעטער אַוועקצווואַרפן די אַרבעט, ווערט געפירט אַן אויספאַר-
שונג. וועגן די ווייטערדיקע געשעענישן וועל איך מעלדן אייער
עקסעלענץ שפעטער. איספראווינק נאָבאָקאָוו. נומער 216 19טן
יוני 1905".

די אַלע דאָקומענטן זיינען געשריבן אויף אַ שרייבמאַשין, זיי זיינען
באַצייכנט מיט דעם איינגאַנגס-נומער פון גראַדנער גובערנאַטאָר און
אויפּשריפטן, וועלכע זיינען ניט לעזבאַר. אין אייניקע ערטער
זיינען די ראַפּאָרטן אונטערגעשטראַכן מיט פאַרשיידענע קאָלירטע
בלייפּעדערס אָפּנים דורכן גובערנאַטאָר.

זייט 188. נ. א. בוכבינדער אין זיין בוך „די געשיכטע פון דער
יידישער אַרבעטער באַוועגונג אין רוסלאַנד“ ברענגט אויף זייט
393 (יידישע איבערזעצונג) לויט די קאַרעספּאָנדענצן אין „נייעם
וועג“ און „דאָס וואָרט“ די רשימה פון די שטעט, וווּ עס האָבן
זיך געפונען ס'סישע אָרגאַניזאַציעס. אין דער דאָזיקער רשימה
איז פּרוזשענע ניט דערמאָנט. מיר געפינען אָבער אין „אונדזער
וועג נומער 7 פון 31טן אָקטאָבער 1907 אַ קאַרעספּאָנדענץ פון
פּרוזשענע אונטערגעשריבן מ. (מאַטל פּאַליאַק). וווּ עס ווערט דער-
צייילט וועגן דער אַרבעט פון דער ס'סישער אָרגאַניזאַציע. אין
„אונדזער וועג“ נומער 5 פון 10 אָקטאָבער 1907 איז פאַראַן
אַ נעקראָלאָג אויף אַ חבר פון פּרוזשענע (ר. קאהאַנאוויטש), וועל-
כער איז דערהרגעט געוואָרן אויפן גרעניץ לעבן סאַנסאַוויץ.
דער נעקראָלאָג איז אונטערגעשריבן דורך פ-ק (מ. פּאַליאַק).

זייט 208. שפעטער, אין 1917, איז געגרינדעט געוואָרן אַ פּריוואַטע אָנפאַנגס-
שול מיט יידיש אַלס לערן-שפּראַך דורך א. ראָזנשיין און מ. שאַפיראַ.

זייט 211. הערה. פעלט דער נאָמען „בן-ציון כייקין“, וועלכער איז געווען
מיטגליד פון פאַרוואַלטונג און געשעפטס-פירער פון קיך. אויך
דער נאָמען „יוסף פאַמעראַניעץ“ מיטגליד פון דער ערשטער
פאַרוואַלטונג.

זייט 277. אונטער דער קלישע פעלט דער נאָמען „א. ליפשיץ“.

זייט 283. אין פעברואַר 1932 איז געעפנט געוואָרן אַ קאָאָפּעראַטיווע
סוחרים-באַנק. פאַרוואַלטונג: פאַרויזער; יצחק קלעניצקי, וויצע;
ש. פּינסקי, מיטגלידער; י. גאָלדבערג, מ. גאַלפּערין, בן-ציון

ראָוויניצקי

ראוויצקי, ב. ניצבערג, ראט; אדוו. לייוואנדהענדלער, ד"ר מ.
פיינגאָלד, ג. כייקין, ש. קאץ, מ. בורשטיין, א. זאקהיים.

זייט 292. שורה 7. פעלט דער נאָמען ז. אוריעוויטש.

באַמערקטע דרוק-פעלערן.

זייט	שורה	געדרוקט	דארף זיין
11	3	עקיבא	עקידה
11	3	פרקן	פומון
11	4	איבעריק מנחה	
12	19	גליץ	גליד
13	12	מחסולות...	מחילות גדולות
15	18	מיר האָפּן אים אַרויסגעצויגן	שטאַרק מחילה
		מיט שטריק	בעטנדיק
16	32	נתהוו	נתהו'
17	21	ביכילא	זיבולא
18	25	חברא	חברה
20	3	בהתראד	בהתראה
65	הערה 2	קאמעגצא	קאמענצא
70	3	נעקענט	געקענט
70	13	צופרידן שטעלן	צופרידנשטעלן
72	הערה 2	פוגעשיקט	צוגעשיקט
77	הערה	עודת	עדות
78	32	גצווען	געווען
79	22	צונעמען	צונעמען
85	27	קולטערעלן	קולטורעלן
86	הערה 2	זי	זיי
90	7	איבעריק דאָס וואָרט: געווען	
90	16	קאָנפירמיט	קאָנפירמירט
96	הערה 1	פעלט די צאָל 89	
99	6	עקאָמנאַמיע	עקאָנאָמיע
101	5	אויפן	אופן
112	13	מחויב	מחויב
116	20	אויפן	אופן
119	7	איבעריק דער פונקט	
121	12	ולאכיה	ולראיה
128	36	איבעריק דאָס וואָרט: פון	
144	17	ערשט ראַנגיקע	ערשטראַנגיקע
150	12	1842	1892

זייט	שורה	געדרוקט	דארף זיין
158	7	שבת	פרייטיק
176	19	איבעריק דאָס וואָרט: פינע	
194	11	עקזעסטירט	עקזיסטירט
201	הערה	טשע	טשעך
201	"	אזאָגן	אָנזאָגן
203	21	מעדעצינישן	מעדיצינישן
203	25	דיוענפעקצירן	דעזינפעקצירן
203	הערה	איבעריק דאָס וואָרט: צין	
204	25	אינטילעגענט	אינטעליגענט
209	20	סאלדאטפארא	סאלדאט פאַר אַ
218	3	פאַריטעטע	פאַריטעטע
223	30	פאַרמאָגנט	פאַרמאָגנט
225	3	מעדעצינישער	מעדיצינישער
235	23	די קאַמאַ נאָך „מאַרג“	נאָך „פעלד“
235	הערה	הולאות	הולאות
244	13	10/0	20/0
253	פאָגיאַנאַציע	532	253
255	טאַבעלע	2931 יאָר	1931
275	22	מ. בירנבוים	א. בירנבוים
300	37	וועלפּע	וועלכע

א י נ ד ע ק ס.

א.

- אָלגערד 65.
אליהו בן חיים 73.
אלינקע דער שניידער 153.
אליקום געצט 183.
אלעכאָוסקי ז. 285.
אלעקסאנדער אַברענאָוויטש 167.
אלעקסאנדער ||| 151, 160.
אלעקסאנדער, פירשט 71.
אלפער שיינע 276, 277, 279.
אַלשאַנסקי א. 284.
אנוש יאנקע 311.
אננא יאניעלאַנקא 43, 44, 72, 74, 75, 135, 307.
אנשל 191.
אסתר ריבל 37.
אַפּאַטשע יוסף 301, 302.
אַפּפּען, מאַיאָר פּאָן 204.
אפריס-יאסל (בליאכאר) 153, 161.
אַרשאַנסקי טייבל 191.
ארנואָן י. 290.
ארנואָן יצחק 283.
ארקע פאָדוואַלשטיק (גאָדשטיין) 162.

ב.

- באביטש יוסף 155, 215.
באביטש יעקב 286, 287.
באָגאַטש מאיר-משה 280, 282, 286.
באָטאַרי סטעפּאָן 73.
באלינסקי מ. 63, 66, 72, 96, 308.
באָם בן-ציון 311.
באָנא, קיניגין 72, 74, 75.
באָקונאָוסקי לייב (בוקנאָו לואי) 191.
באראנאָווסקי י. 271, 272.
בארבראָ ראדושיוויץ 56.
באָרושקאָ סט. 284.
באָרישע שמואל-לייב 281, 282, 286.
באָרקער זעליג-משה 129.
באָרקער משה-אהרן 129.
באָרקער שמעון-בער 63, 72, 81, 126, 146.
162, 164, 167.

- אביגדור בר' שמואל 155.
אביגדור חייט 41.
אבעל, הויפטמאן 215.
אבראמאָוויטש אבא 200.
אבראמאָוויטש בצלאל 283.
אבראמאָוויטש, גובערניאַלער סעקרעטאַר 49.
אבראמאָוויטש ישראל-איסר 120.
אבראמאָוויטש מענדל 282.
אבראמאָוויטש צבי 120.
אברהם בן יצחק 46, 49.
אַגאַראַדניק 192.
אדאמאָוויטש ז. 272.
אהרן במ"י 19.
אויגוסט || 49, 50, 95.
אויגוסט ||| 43, 44, 136.
אווילאסעוויטש ר. 272.
אוסטריאַלאָו ג. 93.
אויערבוך מיכאל 292, 293.
אויערבוך משה-אהרן 166.
אויערבוך משה 311.
אורינסקי אליהו 182.
אורינסקי גרשון 187, 193, 200, 202, 206, 207, 211, 215, 219, 271, 272, 275, 291, 292, 293, 299.
אורינסקי יענטע 279.
אורינסקי צדוק 129, 149.
אורייעוויטש בערקאָ 311.
אורייעוויטש זלמן 290, 314.
אַזשעפּאַוסקי וו. 202, 272.
איגנאַטיעו, גראף 153.
איוואנאָו, נאדזיראַטעל 152.
איוואָן סעמענאָוויטש, פירשט 55, 66, 69, 70, 72, 166.
אייזיק שוביטשער 153.
איוואַבערג לייב 159.
איוואַעליט מרדכי 279.
אייזעוויצקי מיכאל 311.
איסאקאָווסקי פראנץ 43.
אייזיק דער געלער 12, 13, 14.

- בוטירלין ד. 169.
 בוכבינדער נ. א. 313.
 בורשטיין משה 314.
 ב"ח (יואל סירקיש) 77, 78, 79, 80, 81, 82.
 ביאָאָזאַר, קסיאָנדז 218.
 בירנבוים אליהו 166, 168, 271, 272, 274, 275.
 בירנבוים מיכאל 37, 129, 175.
 בירנבוים שמעון 237.
 בליאכער יאָסל 311.
 בליאכער יקותיאל 287.
 בליאכער לייזער 286, 237.
 בנימין 19.
 בעניסאָן זשעניע 290.
 בערער ירמיהו 181, 185, 187, 311, 312.
 בערמאָן אברהם 286.
 בערעזאָווסקי מיכאל 206, 207.
 בערעסטאָוויצקי מאָניע 292.
 בערעסטאָוויצקי זוסמאָן 36.
 בערעסטאָוויצקי חיים 36.
 בערעסטאָוויצקי יודל 36.
 בערשאַדסקי, פּראָפּעסאָר 73.
 בראַווערמאָן אהרן (זיידל) 271, 272, 286.
 בריסקמאָן (מ. א. פינעס) 193.
 ברעמער מרדכי 311.
 ג.
 גאָלדמאָן יאָסל 311.
 גאָלדמאָן י. 285.
 גאָלדמאָן (לנו) 193.
 גאָלדבערג אברהם 272, 233, 286.
 גאָלדבערג באָריס 132.
 גאָלדבערג בנימין 291.
 גאָלדבערג בנימין 167.
 גאָלדבערג דוד 311.
 גאָלדבערג טייבל 238.
 גאָלדבערג יוסף 186.
 גאָלדבערג יצחק-אייזיק 32.
 גאָלדבערג ירוחם 232, 313.
 גאָלדבערג יצחק-לייב 182.
 גאָלדבערג לייבל 274.
 גאָלדבערג מיכאל 292.
 גאָלדבערג משה (מאָסיי בערקאָוויטש) 196.
 גאָלדבערג משה-מרדכי 291.
 גאָלדבערג משה (משה יאָנקעלעס) 148.
 גאָלדבערג שמעון 311.
 גאָלדבערג שמעון 281, 282.
 גאָלדבערג זאָויל 167.
 גאָלדבערג פייוויל 44, 271, 272, 276.
 גאָלדפיינ א. ד"ר 281, 293.
 גאָלדפיינ זעליק 271, 272, 281, 282, 283, 284, 285, 286.
 גאָלדפיינ פייוויל 277, 279, 283, 285, 291.
 גאָלדפיינ צירל 279.
 גאָלדשטיין משה 281.
 גאָלדפערין משה 282, 313.
 גאָמעליצקי, גלח 152, 154, 155.
 גאָנטשארקאָ ניקאָליי 311.
 גאָרבאָטי אפרים 311.
 גארבער גרשון 311.
 גאָרדאָן א. 233.
 גאָרדאָן אברהם 290.
 גוטערמאָן ישראל 311.
 גיטל מרת 37.
 גייער זעליק 287.
 גייער זעליק 239.
 גלאָצער י. 292.
 גלעזער י. (איצל) 286, 237.
 גלעזער יצחק 200, 202, 215, 275, 277, 278, 279.
 גלעזער יצחק-עזרא 271, 272, 279, 286, 292.
 גלעזער משה 215.
 געדימין, פירשט 93.
 געלמאָן אברהם 184.
 געלמאָן אליהו 289, 237.
 געלמאָן יוסף 216.
 גערשאַ חיה 311.
 גערשאַרן יאָסל 236, 303.
 גערשאַוויטש י. 280.
 גרונט לייב 232.
 גרינבוים הערש 290, 303.
 גרינבערג יודל 292.
 גרינבערג ר. 292.
 גרינוואַלד משה 271, 272, 291.
 גרינובערג וועלקע 211.
 גרינובערג יוסף 281.
 גרינובערג לייזער-משה 271, 272, 282.
 גרינובערג

גרינובערג פנחס 280, 281, 282, 283, 286.
גרעץ, פראפעסאר 79.

ד

דאברייצער הערש 286.
דאוידזאן ד"ר 182.
דאמבראווסקי, מאיאר 232.
דאנילעווסקי 169.
דאנעץ 229.
דאראנט מ. 272, 275.
דובאווסקי קרישטאף 309.
דובינא אברהם-יצחק 311.
דובינסקי מיכאל 282, 286, 303.
דובנאוו ש. פראפעסאן 84, 86, 92, 129.
דוד בן שמואל 73.
דוד ברב אהרן 16, 17.
דוד בעמ"ח 155.
דודעק סט. 275.
דושעקאנסקי י. 281.
דידקאווטש מאיר-יצחק 280.
דלוגאטש אברהם 73.
דעזאוויש, יאן 43.
דעמביצער 79, 82.
דריילינג ד"ר 296.
דרעטשינסקי מרדכי 132.

ה

האמבורג ח. מ. 79.
הויפער 207.
הוק 225.
הורוויץ 163.
היידאמאק עלעק 187.
הכהן שאול-זעליק 155.
העלבינג ע. 293.
העלער יום-טוב ליפמאן 129, 155.

וו

וואווסע שניידער 143.
וואלאנסקי אסתר 276.
וואלאנסקי מאיר 271, 272, 275, 281, 292, 293, 298, 299.

וואלדמאן אשר 311.
וואלעאוויטש גריהאר 54.
וואלק לייב 282.
וואנטפוס משה-ניסן 282.
וואנטפוס פישל 184, 187.
וואסילעווסקי 202.
וואפינשטיין משה 311.
וויבראנאווסקא א. 296.
וויבראנאווסקי יאן 275.
וויבראנאווסקי פ. 271, 272.
וויגאנאווסקי טשעסלאוו 49.
וויטאוט 93.
וויטאל, פירשט 65.
וויטט, גראף-פולקאווינק 171.
וויטקעוויטש אדאם 272.
וויטקעוויטש ב. 202.
ווייגרייך מ. ד"ר 307.
ווייסמאן אלעקסאנדער 167.
וויצענטשיק א. 290.
וויסלאך ס. 54, 65.
ווישניאק ברידער 168, 183.
ווישניעוויטשקי מיכאל 43, 44.
וואלדיסלאוו IV 44, 46, 48, 54, 56, 89, 90, 92.
וועווע קירושנער 153.
וועטשטיין 79.
וועלמאן, הויפמאן 294, 295.

ז

זאב-וואלף 129, 155.
זאוול בן הלל 41, 49, 91.
זאוועלעוויטש אברהם-יצחק 312.
זאוועלעווסקי זאוול 283.
זאוועלעווסקי ש. ז. 184.
זאמוכאווסקי העניע-גיטל 287, 290.
זאמוכאווסקי פערל 311.
זאקהיים אברהם 314.
זאקהיים ליפע 275, 290.
זאקס 179.
זאקשעווסקי ק. 235.
זובאווסקי ניקאליי 308.
זוסעלעוויטש מיכאל 311.
זיגמונט III 43, 46, 90, 135, 307.
זיידמאן יעקב 290, 293.
זילבערקוויט משה 182.

יאנאָוויטש מרים 279.
 יאנאָזסקי זיגמונט קאזימיר 44, 91.
 יאנאָזסקי משה-ניסן 92, 129, 182.
 יאנקל בלינדער 161.
 יאראָסלאָוו מאַטוועיעוויטש 73.
 יאראָשעוויטש ב. 230.
 יאראָשעוויטש בנימין 222.
 יודעוויטש שלמה 279, 280, 281, 283.
 יודעלעוויטש זאב-וואָף 129, 132, 133.
 יודעלעוויטש משה 311.
 יוסף 339.
 יוסף בן שמואל 73.
 יוסף-לייב 132.
 יעלין חנא 230, 233.
 יעלסקי לייב 279, 237.
 יעקב בן שמואל 93.
 יעקב רופא 13, 15.
 יעקב ר"מ 12, 14, 15.
 יערוימיאָוויטש לייבע 303.
 יפה (ב"ח) 77.
 יצחק בן יהודה 21.
 יצחק ברב דוד 18, 19.
 יצחק פון עלזאס 171.
 יצחק קאליקע 159.

כ.

כאַמסי. א. 230.
 כאַמסקי לייבל 232.
 כאַמסקי מ. 230.
 כאנקאוויטש אלקנה 311.
 כהנא שמחה 183.
 כייקין בן-ציון 313.
 כייקין גרשון 200, 202, 314.
 כמעלניצקי באַנדאן 88.
 כמעלניצקי בערל 292.
 כמעלניצקי וועלדל 282.
 כץ יוסף 79.
 כץ משה 120.
 כץ שרגא 125, 126.

ל.

לאַכאָזקי פ. 283.

זילבערקוויטש שמואל-לייב 166, 167.
 זינגמאן הערשל 311.
 זינגער בנימין 311.
 זיסל מרת 19, 20.
 זלאַטניק אהרן 303.
 זלמן חייט 41.
 זעליוואנסקי משה 211.
 זעין, בענעראל 191.
 זעלעניעצקי א. (ה"ל) 271, 272, 275.
 זשוקאוויטש מ. 284.
 זשוקאוויטש מ. 271, 272.
 זשוקאוויטש מיכאל 175.

ח.

חיים במ'ר טאָדערעס 24.

ט.

טאבאטשנינסקי ב. 300.
 טאבאָליצקי אורי 312.
 טאבאָליצקי משה 218.
 טאָפּאָלסקי א. 271, 272.
 טאָפּטשעוויטש מ. 231.
 טאַרמאסאָוו, בענעראל 170.
 ט"ז (דוד טעבעל) 77, 79, 80, 91, 82.
 טינסקי ש. 231.
 טעאָדאָרא 53, 69.
 טראָצקי ל. 213.
 טרענער אברהם-לייב 311.
 טשאַרנאָזקי מיכאל 283, 234.
 טשענסניק לייבל 237.
 טשעריקאווער א. 129.
 טשערניבאָוו י. (דניאלי) 133.

י.

יאגילעל 65.
 יאגלעם יעקב-שמעון 149.
 יאווארסקי א. 235.
 יאן III 43, 44, 49, 91, 136, 303.
 יאן קאזימיר 43, 44, 46, 48, 49, 91, 136, 308.
 יאנאָוויטש טאָדערעס 231, 232, 283, 236.
 יאנאָוויטש יצחק 275, 273, 231, 283.
 יאנאָוויטש מיכאל 206, 271, 272, 282, 285, 286.
 יאנאָוויטש מענדל 202.

- לאכניצקי 171.
 לאפין 179.
 לאבאשיץ שמואל 283.
 לאבאשיצקי אשר 184.
 לאבאשיצקי פעשע 287.
 לאי יצחק בערדיטשעווער 80.
 לאקאשעוויטש וואסילי 68, 69.
 לאריא יצחק-אייזיק 120.
 לאיצקי אברהם 167.
 לאיצקי משה 227, 220.
 ליבערמאן חיה 311.
 ליבערשטיין מאָוושע 311.
 לידער אייזיק 277.
 ליטוואקאָו משה 186.
 לייב בן נתן 73.
 לייבל חיים וועללס 161.
 לייזער דער רופא 164.
 לינוואנדהענדלער יאָאכים, אדון, 275, 314.
 לינקעוויטש מ. 271, 272.
 ליכטציער לייב 166.
 לינעווסקי זונדל 311.
 ליפשיץ א. 283.
 ליפשיץ אסתר 279, 303, 315.
 לעדעוויטש י. 283.
 לעז י. 290.
 לעזי יצחק-אייזיק 311.
 לעזי מרדכי 150, 157, 159, 160.
 לעזשעוויטש יעקב 99, 261.
- מ.**
- מאָוושעוויטש יאָסל 311.
 מאָוושעוויטש ש. 283.
 מאָטשע בלעכער 149.
 מאיר הכהן 127, 128.
 מאירוק דער בויער 167.
 מאָטשעוויטש יוסף-קאָמן 181, 182.
 מאלין 166.
 מאָלע 162.
 מאן יצחק 290.
 מאָטשעוויטש יעניע-לאה 279.
 מאצאקין פיאָטר ד"ר 274.
 מאָקאווסקי מ. 286.
 מאָראטשעוויטש ט. 283.
- מאַרקיש פּרץ 293, 300.
 מאַרקעוויטש נ. 220.
 מאַרקעוויטש פ. 274.
 מהרם פאדווע 155.
 מוֹלֵיע 161.
 מוסעוויטש יאן 233.
 מוקדוני א. ד"ר 186, 187.
 מיזערסקי ב. 294.
 מיידיל מרדכי 155.
 מייזער אליהו-חיים 155.
 מייטער חיים 311.
 מיכאל קאָלב 161.
 מיכאל, קיניב 136.
 מיכאל-אָווסקי א. י. 169.
 מילכיכער רפאל ד"ר 203, 225.
 מילכיכער אַלטער 184.
 מינץ יעקב-הערש 134.
 מינץ גאָלדע 211.
 מינץ חנה-ביילע 279.
 מיקוס 130.
 מיקוס וואסילי 311.
 מנחם-מענדל בר' יוסף 16.
 מעסטער יעקב 204.
 מעשעוויטשער טאניע 187, 311.
 מעשעוויטשער לאה 311.
 מעשעוויטשער מרים 311.
 מרדכי בן יעקב 73.
 מרדכי קאָלכער 161.
 מרדכי מלמד 158.
 מרדכי מענדל 28, 29.
 מרדכי בן שמואל 44, 91.
 מרים בת ר' פנחס 132.
 משה בן יצחק 132.
 משה במיר יעקב קאָפּיל 24.
 משה נאָטעס איידים 12, 14.
 משה ש"ב 120.
- נ.**
- נאבאקאָו, איספראוויניק 310, 311, 312, 315.
 נאכמעס א. מ. 184.
 נאָמבערג יצחק 311.
 נאָוואוסקי 295.
 נאפאָלעאן 22, 56, 169, 170.

ספעקטאָר שמואל 282.
 סקאַטשינסקי פ. 173, 175.
 סקאַראַפּאדסקי, העטמאַן 229.
 סקאַראַפּיס-יאַטוּכאווסקי 219, 228.

ע.

עפֿטרעגער 197.
 עפשטיין מלך 185.
 עפשטיין מלכה 215, 299.

פ.

פֿאַבעדאָנאַסצוו 166.
 פֿאַדבעלסקי ראובן 281, 286.
 פֿאַטשינקע דוד-וועלד 280.
 פֿאַלאַק בערל 276, 298, 299.
 פֿאַלאַק ברידער 185, 187, 206, 215.
 פֿאַלאַק מאַטל 185, 193, 194, 206, 227, 275, 315, 279.
 פֿאַלינאווסקי משה 168, 183.
 פֿאַלינאווסקי משה זאב-וועלד 129.
 פֿאַלישעווסקי סטאַניסלאָוו 308.
 פֿאַלעאַנג ב. 196, 197.
 פֿאַנאַבעריע ליזע 188.
 פֿאַמעראַניעץ אברהם 167, 283, 286.
 פֿאַמעראַניעץ אליהו 202, 271, 272, 291.
 פֿאַמעראַניעץ אשר 182, 206, 207, 211, 215, 229, 227.
 פֿאַמעראַניעץ ברידער 168.
 פֿאַמעראַניעץ זעליק 279, 280, 281.
 פֿאַמעראַניעץ יוסף 312, 313.
 פֿאַמעראַניעץ יעקב 272, 281.
 פֿאַמעראַניעץ יצחק 190.
 פֿאַמעראַניעץ שרה 311.
 פֿאַפּינסקי יאן 283.
 פֿאַרער ד. 292.
 פּיאַטר דער ברויסער 93, 94.
 פּייגנבוים דוד 291, 297.
 פּייחווזשינסקי אלטער 292, 293.
 פּייחווז בן יוסף 72.
 פּייין יאָסל 311.
 פּייין יודל 133.
 פּייין מיכאל 160.

נחמיה קצב 161.
 ניימאַן מיכאל 297, 292, 293.
 ניעבֿשטשיק פיניע 303.
 ניצבערג איסר 311.
 ניצבערג אלטער 280.
 ניצבערג בנימין 226.
 ניצבערג בנימין 314.
 ניצבערג וועווע 211, 271, 272, 281, 282, 292.
 ניצבערג ליפּע 311.
 ניצבערג משה 311.
 ניקאַלי | 119, 177.

ס.

סאַלאַווי י. 284.
 סאַפּירשטיין וועלד 289.
 סאַפּעהא, גראַף 96.
 סאַפּעהא דימיטרי 71, 146.
 סאַפּעהא פּאַוועל 89.
 סוויאַטאָפּאַלק מירסקי 192.
 סוידא ט. 283.
 סוידריגילעל 65.
 סוליאַווסקי פעליקס 283.
 סווינציאַנער-צוקערמאַן רחל 303.
 סטאַוועצקי יאן 307, 308, 309.
 סטאַניסלאָוו אויגוסט 43, 136.
 סטאַרינסקי באָריס 191.
 סטאַרינסקי לייב 163, 164.
 סטול משה 293, 303.
 סמולסקי 172.
 סענעל 223, 231.
 סענעל אסתר 187.
 סענעל ה. 292.
 סענעל הענדל 184.
 סענעל וועלד 280.
 סענעל כייקע 279.
 סענעל שלמה 282.
 סעלעצקי אברהם 279, 282, 283.
 סעלעצקי פרידע 279.
 סעמען קאַבריןסקי 66.
 סערלין יעקב 181, 311.
 סערלין שלמה 271, 272, 275, 286, 292, 293.
 סערלין שלמה (דוד דעם ישובניקס) 193.
 ספֿאַרצא 75.

צמח 226.

ק.

- קאנאנאוויטש אָטער 131.
 קאנאנאוויטש ניסן 271, 272.
 קאהאנאוויטש ר. 315.
 קאזשעבראָצקי 230.
 קאָטראַנסקי ש. 230.
 קאָכאנסקי י. 285.
 קאָלאַדיצקי ח. 232.
 קאָלאַדנער שבתי 282, 286, 292.
 קאָלברוק אהרן 311.
 קאנטאָרשטשיק י. ב. 182, 192.
 קאנעל יאָסל 271, 272.
 קאנעל מרדכי 281, 282, 286, 291.
 קאסטעוויטש וואַצלאָו 72.
 קאפּולסקי מ. 167.
 קאפּלאַן אברהם-יצחק 280.
 קאָפּעטש י. 283.
 קאָץ אהרן 282.
 קאָץ מרדכי 311.
 קאָץ שמואל-לייב 184.
 קאָץ שמשון 314.
 קארל XII 95, 96.
 קאָשיץ מרדכי 271, 272, 281, 282, 286.
 קוטשעבא ס. 70.
 קולעשא 219, 220, 221.
 קופּלינסקי חיים 311.
 קייוער יצחק 293, 299.
 קיערנאָושיצקי 174.
 קיר לייבל 193.
 קליינערמאן רבקה 206, 207, 215, 276, 298.
 300, 301.
 קלמן מלמד (קראסנער) 161.
 קלעוויצקי וויקטאָר 236.
 קלעניצקי יצחק 272, 286, 314.
 קעיסטאָוויטש זיגמונד 65.
 קעללער ג. 275.
 קראסניק ב. 287.
 קראָפּיווויצקי ק. 296.
 קרוימאן יאָסל 311.
 קרויצעל אָטער 283, 291.
 קרילאָו 135, 138, 164.

ראַביטש

- פיין משה 311.
 פיינגאָלד מאַרקל 166.
 פיינגאָלד משה ד"ר 166, 275, 279, 281, 282, 292, 314, 286.
 פיינשטיין 79.
 פיינשטיין אליהו 156.
 פילינקיעוויטש באָריס 219.
 פין ש. מ. 96.
 פינסקי שמואל-לייב 271, 272, 314.
 פינעס לייזער 312.
 פיסעצקי דוד 167, 280, 282.
 פיסעצקי ח. 287.
 פישמאן משה 167.
 פלישקא סט. 275, 283, 285.
 פנחס מיכאל 153.
 פנחס קירושנער 132.
 פסח בן אייזיק 73.
 פעאָדאָראָוויטש ט. 308.
 פעלדמאן ד. 287.
 פעלדמאן חיים 281.
 פעלדמאן מאיר 236.
 פערלמאן ירוחם-יהודה 158, 279.
 פערלשטיין אָטער 281, 282, 286, 292.
 פערלשטיין לייזער 311.
 פערלשטיין פאָליע 293, 299.
 פערקאל בערל 286.
 פראַימשיק איסר 263.
 פרוזינא 62, 63.
 פרוזשאַנסקי גרשון 287, 292.
 פרוזשאַנסקי מיכאל 267.
 פרוזשאַנסקי ניקאָליי 133, 174, 175, 181.
 פריבולסקי מענדל 311.
 פרידבערג 79.
 פרידמאן ווּניע 311.
 פריזעל יאהאן 131.

צ.

- צבי במ'ר זעליג 24.
 צבי הירש 13, 16.
 צונץ, פראַפעסאָר 79.
 צוקערמאן אידל 272, 291, 286.
 צוקערמאן נח 5, 277, 279, 281, 293, 300, 303.
 ציטשמאן, הויפטמאן 204, 205.

ר.

רעניע, בענערעאל 170, 171.
רש"י 78.

ש.

שאגת ארי 80.
שאויל-זעליג 126, 155.
שאמשאגאויטש ח. 211.
שאפירא אברהם 282.
שאפירא משה 206, 215, 315.
שאפראן נ. 298.
שווארצענבערג, בענערעאל 170, 171.
שוויקאזשק 133, 149.
שטראספאגעל 167.
שטיינשניידער הלל-נח 309.
שיינבוים חיים-הערש 311.
שילם 155.
שיק חנוך הענעך 155.
שיק יום-טוב ליפמאן 155.
ש"ך 88.
שלמה-חיים 37.
שמואל פייבוש 39.
שמואל צבי סנדלר 132.
שמואל שו"ב 120.
שעבעקא 199.
שעווינסקי שמעון 283.
שעמיאט 174.
שערעשעווסקי (דענטיסט) 182.
שפאנין אהרן 166, 187, 192, 311, 312.
שפ"ר 79, 89.
שרייבמאן אהרן-דוד 202.

ראביטש אברהם 281, 286, 293.
ראבינאוויטש ב. 282.
ראבינאוויטש הערש 311.
ראגאוויטש שלמה 290.
ראגאווינסקי א. 284.
ראגינסקי ר. 173, 174.
ראדקיעוויטש סט. 271, 272, 288.
ראוויצקי בן-ציון 286, 314.
ראוויצקי פישל 281, 286, 303.
ראזנטאל חיים 311.
ראזנפעלד משה 311.
ראזענבוים הערצקע 191.
ראזענבוים שמערל 198.
ראזענשטיין אסתר 206, 215, 296, 315.
ראזענשטיין יאנקל 202.
ראזענשטיין מרים 206, 215, 276.
ראזענשטיין משה-אהרן 280.
ראזענשטיין סיגמע 289.
ראזשביצקי ס. 284.
ראזשנבערג רחל 303.
ראמאן (קאבריינסקי) 65, 66.
ראגיס שמואל 311.
ראפאפארט סעמיאן 181.
ראפאפארט שבת 272.
רובאשאוו זלמן 77.
רוזשנסקי י. 286.
רויטקאפ ירחמיאל 311, 312.
ריבל בת ר' שמעון 37.
רייטמאן ר. 290.

נ א כ ו ו א ר ט.

דער „פנקס“ האָט זיך אָנגעהויבן דרוקן אין סעפטעמבער 1930 און צו-
לייב טעכנישע און בעיקר פינאַנסיעלע מניעות איז מעגלעך געוואָרן צו פאַר-
ענדיקן דאָס דרוקן ערשט אין פעברואַר 1932. צוליב די זעלביקע סיבות האָבן
מיר ניט געקענט אַריינגעבן נאָך אַ טייל מאַטעריאַלן צו דער געשיכטע פון
אונדזער שטאַט און מיר האָבן זיך אויך געמוזט אָפּזאָגן פון דרוקן דעם שוין
טיילווייז אויפגעזאַמלטן פאָלקסאַריסטישן מאַטעריאַל, ווי ס'איז לכתחילה פראָ-
יעקטירט געוואָרן. די פינאַנסיעלע שוועריקייטן האָבן אונדז אויך גע-
צוונגען באַדייטנדיק צו באַגרענעצן די צאָל אילוסטראַציעס, פאַר וועלכע די
פאָטאָגראַפישע אויפנאַמעס זיינען שוין געווען גרייט.

צוליב אַנדערע סיבות ווידער האָבן מיר זיך געמוזט אָפּזאָגן פון צו
ברענגען אַ טייל מאַטעריאַלן צו די געשעענישן פון דער נאָענטער פאָרגאַנגענ-
הייט פון אונדזער שטאַט.

פאַרענדיקנדיק אונדזער אַרבעט גיבן מיר זיך אָפּ אַ דין וחשבון, אז
דאָס בוך איז ניט פריי פון פעלערן, אָבער נעמענדיק אין אַכט די באַשיידענע
מיטלען, וועלכע זיינען געווען אין אונדזער רשות און די באַגרענעצטע מעגלעכ-
קייטן, ביי וועלכע אונדזער אַרבעט איז געפירט געוואָרן, גלויבן מיר, אז ניט
קוקנדיק אויף אַלע מניעות, האָבן מיר דאָך אין אַ באַדייטנדיקער מאָס
אונדזער ציל דערגרייכט.

*

מיר האָלטן פאַר אונדזער אָנגענעמען חוב אויסצודריקן אויף דעם אָרט
אונדזער טיפן דאַנק דער פינאַנס-קאָמיסיע פון דער אויסגאַבע אין באַשטאַנד פון
די פריינט, וועווע ניצבערג, יצחק קלעניצקי און שמואל פינסקי פאַר זייער אי-
בערגעגעבענער אַרבעט; דעם פרוזשענער שטאַט-ראַט מיטן מאַגיסטראַט-פרע-
זידיום בראש, דעם יידישן וויסנשאַפטלעכן אינסטיטוט אין ווילנע, די פריינט;
לואי בוקנאַוו, שמעון-בער באַרקער און יואל מינץ אין ניו-יאָרק — פאַר זיי-
ער מאַטעריעלע שטיצע; די פריינט; י. גיטערמאַן אין וואַרשע, דעם אַרגענטי-
נער „פנקס-קאָמיטעט“ מיט אברהם עפשטיין בראש, הענעך טעלעכאַנסקי אין
קובאַ, משה גלעזער אין ניו-יאָרק, א. גאַלאַמב אין ווילנע און לייב גאַלובאַ-
וויטש און אברהם גאַרדאָן — פאַר זייער מיפולער אַרבעט ביים שאַפן געלט-
מיטלען און אַבאָנענטן.

אַ באַזונדער דאַנק די פריינט; א. טשעריקאָווער, בערלין — פאַר זיינע
ווערטפולע אָנווייזונגען, ש. ב. באַרקער, ניו-יאָרק — פאַר די צוגעשיקטע

ווערטפולע

ווערטפולע מאַזעריאַלן; כייקל לונסקי, יאַסל קליינערמאַן, וו. סטודניצקי (פאַר-
וואַלטער פון מלוכה-אַרכיוו אין ווילנע) — פאַר באַזאָרגן די נויטיקע אַרכיוו-
מאַטעריאַלן און דאַקומענטן; די פריינט: פייוול גאַלובאַוויטש, אהרן גאַלדשטיין
משה-אהרן ראָזענשטיין, מיקאַליי ראָזאַנצוו, לייב אַבראַמאָוויטש, ראָמואלד אוו-
לאַטעוויטש, בננימין ניצבערג, און משה פרידבערג — פאַר זייער מיטהילף
ביים אויפזוכן דאַקומענטן און מאַטעריאַלן; די פריינט: מרדכי און וועלוול
לעוו — פאַר צוגעשטעלטע פאַטאָגראַפישע אויפנאַמעס און בכלל אַלעמען,
וואָס האָבן אויף וועלכן ס'איז אופן מיטגעהאַלפן אונדז אין אונדזער אַרבעט.

רעדאַקציע-פּאַמיסיע.

א י נ ה א ל ט.

זייט

- 5 אריינפיר .
 7 א. אונדזערע מקורים .
 9 מ. וואָלאַנסקי. - פּנקס פון דער „חברה-קדישא“ .
 27 נ. צ. - „ספר-החיים“ .
 30 נ. צוקערמאן. - פּנקס פון דער פּרוזשענער קהילה .
 39 ג. אורינסקי. - אַ דאָקומענט וועגן דער כאָלערע אין פּרוזשענע .
 43 מ. וו. - פּריווילעגיעס .
 51 ב. אַנטשטייאונג און אַנטוויקלונג פונ'ם ישוב .
 53 נ. צוקערמאן. - די אַנטשטייאונג פונ'ם ישוב .
 62 מ. וואָלאַנסקי. - נאָמען און עלטער פון דער שטאָט .
 77 ג. אורינסקי. - דער בעל הב"ח און בעל הט"ז אין פּרוזשענע .
 83 ג. אורינסקי. - אַ ויצונג פון „ועד מדינת ליטא“ אין פּרוזשענע .
 88 נ. צ. - דער רעכטלעכער מצב פון די פּרוזשענער יידן אין XVII י"ה .
 93 ש. ד. באַרקער. - אונדזער געגנט אינ'ם „גרויסן צפון-קריג“ .
 97 נ. צוקערמאן. - די באַפעלקערונג אין פּרוזשענע אין XVIII י"ה .
 110 נ. צ. - תקנות פון דער חברה-קדישא .
 119 ג. אורינסקי. - פּרוזשענער קהל .
 נ. צ. - פּרוזשענע אין דער צווייטער העלפט פון XIX י"ה לויט
 135 אַן אַפיציעלן באַריכט .
 146 ג. א. - פּרוזשענער בתי-מדרשים .
 נ. צ. - לערן-אַנשטאָלן אין פּרוזשענע אין דער צווייטער העלפט
 157 פון XIX י"ה .
 169 ש. ד. באַרקער. - פּרוזשענע אין דער מלחמה פון 1812 .
 173 מ. וו. - פּרוזשענע אין אויפשטאנד פון 1863 .
 176 ש. ד. באַרקער. - וועגן און שלאָכן .
 181 ג. אורינסקי. - געזעלשאַפטלעכע באַוועגונגען אין פּרוזשענע .
 195 ג. אורינסקי. - די וועלט-מלחמה און די דייטשישע אָקופאַציע .
 217 ג. אורינסקי. - פּרוזשענער „רעפּובליק“ .
 233 ג. אורינסקי. - די ערשטע יאָרן נאָך דער וועלט-מלחמה .
 237 ג. היינטיקע פּרוזשענע .
 239 נ. צוקערמאן. - באַפעלקערונג .
 270 מ. וו. - געזעלשאַפטלעכע, ווילטעטיקע און קולטור-אינסטיטוציעס .
 305 הוספות, מלואים און תקונים .
 317 אינדעקס .

געזעצט: מ. געצלער, א. געלערשטיין, י. ק. צוקערמאן.
געדרוקט אויף א פלאכמאשין: ע. דוביצקי.
קארעקטור: נ. צוקערמאן.
הילע און איניציאלן: מ. וואלאנסקי.
פאטאגראפיעס: מ. לעוו, מ. וואלאנסקי און נ. צוקערמאן.

